

การพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ
อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

นางนฤมล วสันต์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ. 2556

The Phi Fa Dance of Foi Lom Village, Tha Dok Kham
Sub-District, Bueng Khong Long District, Bueng Kan Province

Mrs. Narumol Vasan

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Arts in Thai Studies
School of Liberal Arts
Sukhothai Thammathirat Open University
2013

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การฟื้นฟิฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง
จังหวัดบึงกาฬ

ชื่อและนามสกุล นางนฤมล วสันต์

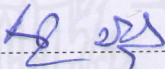
แขนงวิชา ไทยคดีศึกษา

สาขาวิชา ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

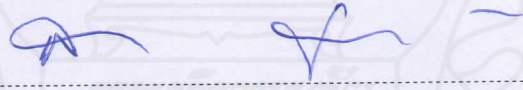
อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์ ดร. จิตรา วีรบุรินทร์
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุตจิต เจนนพกาญจน์

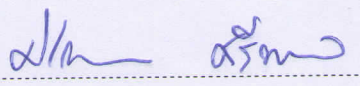
วิทยานิพนธ์นี้ ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2556

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ไพฑูรย์ มีกุศล)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. จิตรา วีรบุรินทร์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุตจิต เจนนพกาญจน์)

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
(ศาสตราจารย์ ดร. สิริวรรณ ศรีพหล)

ชื่อวิทยานิพนธ์ การฟ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
ผู้วิจัย นางนฤมล วสันต์ **รหัสนักศึกษา** 2541000788 **ปริญญา** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา)
อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์ ดร. จิตรา วีรบุรินทร์ (2) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุตจิต
 เจนนพกาญจน์ **ปีการศึกษา** 2556

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการฟ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและพิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม (2) พิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้า (3) การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้า (4) แนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้า

วิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสำรวจชุมชน ผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ผู้รู้จำนวน 5 คน ผู้ประกอบพิธีกรรม จำนวน 5 คน ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 5 คน บริวารลูกศิษย์และประชาชน จำนวน 15 คน รวม 30 คน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (1) บ้านฝอยลมเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่อพยพมาจากอำเภอลำดวน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ.2425 ส่วนพิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม สืบทอดมาจากบรรพบุรุษมาตั้งแต่เมื่อแรกตั้งหมู่บ้าน (2) พิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมมี 2 รูปแบบ คือ 1) การฟ่อนเพื่อรักษาคนป่วย ซึ่งสามารถประกอบพิธีได้ทุกวันยกเว้นวันพระ 2) พิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปี จะประกอบพิธีในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 (3) การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม พบว่า พิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้ารักษาโรคมมีการเปลี่ยนแปลงด้านวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ส่วนพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปีมีการเปลี่ยนแปลง ด้านองค์ประกอบ ด้านขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและด้านคติความเชื่อ (4) แนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มี 6 แนวทาง ได้แก่ แนวทางการสืบทอดการเป็นแม่หมอหรือครูบาใหญ่ แนวทางการเรียนรู้ของแม่หมอ แนวทางการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น แนวทางการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน แนวทางการให้ความร่วมมือจากลูกหลาน และแนวทางประกาศยกย่องให้เป็นครุภูมิปัญญาชาวบ้าน

คำสำคัญ การฟ่อนผีฟ้า บ้านฝอยลม แม่หมอ (ครูบาใหญ่)

Thesis title: The Phi Fa Dance of Foi Lom Village, Tha Dok Kham Sub-district, Bueng Khong Long District, Bueng Kan Province

Researcher: Mrs.Narumol Vasan; **ID:** 2541000788; **Degree:** Master of Arts (Thai Studies);

Thesis advisors: (1) Dr.Chitra Veeraburinon, Associate Professor; (2) Dr.Sudjit Janenoppakanjana, Assistant Professor; **Academic year:** 2013

Abstract

The objectives of this research were to study (1) the history of Foi Lom Village, Tha Dok Kham Sub-district, Bueng Khong Long District, Bueng Kan Province, and its Phi Fa Dance ritual; (2) details of the Phi Fa Dance ritual; (3) changes in the ritual; and (4) approaches for preserving the tradition of Phi Fa Dance.

This was a qualitative research based on documentary research, participatory observation and in-depth interviews with a sample of 30 key informants consisting of 5 knowledgeable people, 5 ritual Phi Fa dancers, 5 local leaders, and 15 disciples or villagers. Data were analyzed through descriptive analysis.

The results showed that (1) Foi Lom Village was an old village settled by people who moved in from Chanuman District, Ubol Ratchathani, in 1882. The Phi Fa Dance tradition has been followed since ancient times, and the exact date of its origin is unknown. It has been passed down from parents to children and grandchildren. (2) There are two forms of Phi Fa Dance: 1. dance to heal the sick, which can be performed any day except a Buddhist holy day; and 2. dance for the annual offerings to Phi Fa spirits, which take place on the full moon days of the third and the sixth lunar months. (3) The Phi Fa Dance ritual to heal the sick has changed over time in terms of the materials used and the Phi Fa annual offering dance ritual has changed in terms of the components of the ritual, the steps, and the associated beliefs. (4) Six approaches were suggested for preserving the tradition: bequeathal of the role of teacher or dance leader, teaching on how to be a dance leader, assistance and support from local leaders, teaching about the ritual in schools, cooperation from younger generations, and recognition of the dancers as teachers of local intellect.

Keywords: Phi Fa Dance, Ceremonial dance, Healing dance, Foi Lom Village

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์และเมตตาจากรองศาสตราจารย์ ดร.จิตรา วีรบุรินทร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุตจิต เจนนพกาญจน์ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาและข้อคิดเห็นต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่เสมอมา ทั้งยังได้สละเวลาตรวจแก้ไข ข้อบกพร่องจนวิทยานิพนธ์นี้เสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยซาบซึ้งในความกรุณาของท่านและขอขอบพระคุณ เป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ไพฑูรย์ มีกุล อาจารย์นาวาโท ดร. อนุชา ม่วงใหญ่ และอาจารย์นาวาเอก ดร. อาคม สุขตระกูล ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ เครื่องมือวิจัย

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน โดยเฉพาะนางบุญมา จูมา นางแพงศรี จูมา นางไทย จูมา นางเที่ยง วรสาร นางอุบล จูมา ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้กล่าวถึงในที่นี้ที่ให้ความเอื้อเฟื้อและเอื้ออาทรต่อผู้วิจัยตลอดระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเจ้าของผลงานทุกชิ้นที่ปรากฏรายชื่อในบรรณานุกรม ผลงานของท่านมีความหมายต่อการศึกษาค้นคว้าของผู้วิจัยอย่างมีอาจประมาณค่าได้

ขอขอบคุณนางสาวธิดา กุสะรัมย์ นางสาวพิมพ์ลักษณ์ ไชยเศรษฐ์ นางสาวเบญจพร ทองกลม นางรัชดา เพชรรัตน์ นางสุพัตรา สำอางศรี นายวิรัช สงเคราะห์ นายวิกรม กรุงแก้ว เพื่อนผู้คอยแลกเปลี่ยนทัศนะและให้กำลังใจเสมอมา ขอขอบคุณนายสรสิทธิ์ บำรุงหงส์ นางบุญนะ ศรีทอง ที่ร่วมเดินทางไปเก็บข้อมูล ขอขอบคุณนางกาญจนา สารณีย์ ที่ช่วยในการจัดพิมพ์เอกสาร

ขอขอบคุณ คุณชูศักดิ์ วสันต์ สามีและลูกทั้งสอง ผู้เป็นที่รัก รวมถึงญาติมิตรทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุน และเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณแม่บ้านเย็น ประจักษ์โก ผู้สนับสนุนลูกในการศึกษาอย่างเต็มที่ ผู้คอยช่วยเหลือลูกในการศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่เล็กจนโต และเป็นแรงใจสำคัญของลูกเสมอมา คุณประโยชน์ที่ได้รับจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขออุทิศให้กับคุณพ่อบุญตา ประจักษ์โก ผู้ล่วงลับ บุรพจารย์และผู้มีพระคุณทุกท่าน

นฤมล วสันต์

สิงหาคม 2556

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
กรอบแนวคิดการวิจัย	6
ขอบเขตการวิจัย	8
ข้อตกลงเบื้องต้น	8
ข้อจำกัดในการวิจัย	9
นิยามศัพท์เฉพาะ	9
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	11
แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพ่นฝีฟ้า	12
ความหมายของคำว่า “ฝี,ฝีฟ้า”และความสำคัญ	12
ประวัติพิธีกรรมการพ่นฝีฟ้าทั่วไป	13
พิธีกรรมการพ่นฝีฟ้าและการลงช่วงฝีฟ้าทั่วไป	14
ประวัติพิธีกรรมการพ่นฝีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม	40
พิธีกรรมการพ่นฝีฟ้ารักษาโรคของชาวบ้านฝอยลม	41
พิธีกรรมการเลี้ยงช่วงฝีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม	79
ประโยชน์ของการพ่นฝีฟ้า	99
การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่นฝีฟ้า	101
การอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่นฝีฟ้า	103
ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	108
ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา	108
ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม	108
ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์	109

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม	110
แนวทฤษฎีวิวัฒนาการคลาสสิก	117
แนวทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรมสากล	118
แนวทฤษฎีวิวัฒธรรมนิเวศ	119
แนวทฤษฎีปฏิวัตินิยมหรือทฤษฎีการแลกเปลี่ยน	120
ประวัติความเป็นมาของชาวบ้านฟอยลม	121
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	147
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	154
รูปแบบการวิจัย	154
ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย	156
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	159
การเก็บรวบรวมข้อมูล	160
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	161
การจัดทำข้อมูล	162
การตรวจสอบข้อมูล	162
การวิเคราะห์ข้อมูล	163
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	165
ตอนที่ 1 สถานภาพของประชากรและกลุ่มเป้าหมาย	166
ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล	178
ตอนที่ 3 ข้อเสนอที่ได้จากการค้นพบ	261
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	272
สรุปการวิจัย	272
อภิปรายผล	285
ข้อเสนอแนะ	314
บรรณานุกรม	315
ภาคผนวก	322
ก หนังสือขอเปลี่ยนหัวข้อวิทยานิพนธ์	323
ข ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย	325

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ค แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และแบบสำรวจชุมชน.....	329
ประวัติผู้วิจัย	349

สารบัญญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย	7
ภาพที่ 2.1 การฟ้อนผีฟ้า	38
ภาพที่ 2.2 หิ้งบูชาผีฟ้า	44
ภาพที่ 2.3 แผนผ้งหิ้งบูชาผีฟ้า	45
ภาพที่ 2.4 เครื่องคายพิธีรักษาคนป่วย	46
ภาพที่ 2.5 เครื่องคายพิธีชันขวัญ	48
ภาพที่ 2.6 เครื่องคายพิธีตัดเวรตัดกรรม	49
ภาพที่ 2.7 การแต่งกายของแม่หมอ	53
ภาพที่ 2.8 การแต่งกายของคนป่วย	53
ภาพที่ 2.9 แคน	54
ภาพที่ 2.10 หมอแคน	55
ภาพที่ 2.11 แม่หมอ คนไข้ และนางเปียง	58
ภาพที่ 2.12 แผนผ้งบริเวณและตำแหน่งในการจัดเตรียมพิธีกรรม	58
ภาพที่ 2.13 แม่หมออัญเชิญผีครูบาอาจารย์	59
ภาพที่ 2.14 การล่าส่งหาสาเหตุของการป่วย	61
ภาพที่ 2.15 คนไข้ยอมรับผีให้มาอยู่ด้วย	62
ภาพที่ 2.16 แม่หมอและคนไข้เริ่มฟ้อน	62
ภาพที่ 2.17 แม่หมอและคนไข้ลุกขึ้นฟ้อนตามจังหวะแคน	66
ภาพที่ 2.18 แม่หมอลำเรียกขวัญ	67
ภาพที่ 2.19 แม่หมอแกว่งกล่อ่งข้าวขวัญวนไปมา	68
ภาพที่ 2.20 ผู้ป่วยรับกล่อ่งข้าวขวัญจากญาติ	68
ภาพที่ 2.21 การเสีงทายโดยการแกะเปลือกไข่	69
ภาพที่ 2.22 แม่หมอผูกแขนรับขวัญผู้ป่วย	71
ภาพที่ 2.23 ญาติผูกแขนรับขวัญผู้ป่วย	72
ภาพที่ 2.24 แม่หมอทำพิธีจำหรือปัดรังควานให้คนป่วย	73
ภาพที่ 2.25 แม่หมอทำพิธีตัดเวรตัดกรรมให้ผู้ป่วย	74
ภาพที่ 2.26 แม่หมอ คนป่วย ญาติบริวาร และหมอแคนร่วมรับประทานอาหาร หลังเสร็จพิธี	78

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 2.27 แม่หมอนำเครื่องคายพิธิมาขึ้นหิ้งบูชา หลังเสร็จพิธี	78
ภาพที่ 2.28 เครื่องคายพิธิของแม่หมอ	80
ภาพที่ 2.29 แสดงแผนผังการจัดวางเครื่องคายพิธิของแม่หมอ	81
ภาพที่ 2.30 เครื่องคายพิธิของบริวาร	81
ภาพที่ 2.31 เครื่องคายพิธิของหมอแคน	82
ภาพที่ 2.32 ปะรำพิธิ	83
ภาพที่ 2.33 การเตรียมหมากพลู	84
ภาพที่ 2.34 การเตรียมอาหาร	84
ภาพที่ 2.35 ข้าวต้มมัด	85
ภาพที่ 2.36 การร้อยดอกไม้	85
ภาพที่ 2.37 ดอกไม้ที่ร้อยเสร็จแล้ว	86
ภาพที่ 2.38 การทำหลักข้าง	86
ภาพที่ 2.39 สำรับอาหาร	87
ภาพที่ 2.40 การร่วมรับประทานอาหาร	87
ภาพที่ 2.41 การจัดคายพิธิ	88
ภาพที่ 2.42 การแต่งตัว	88
ภาพที่ 2.43 แม่ครูอุยเชิญผีฟ้าลงจากหิ้งบูชา	89
ภาพที่ 2.44 การประกอบพิธิในปะรำ	90
ภาพที่ 2.45 แผนผังแสดงการนั่งประกอบพิธิของแม่หมอและบริวาร	90
ภาพที่ 2.46 การพ่อนรำ	91
ภาพที่ 2.47 การแต่งกายของผีผู้ชาย	93
ภาพที่ 2.48 การแต่งกายของผีผู้หญิง	93
ภาพที่ 2.49 การพ่อนรำในตอนเช้า	96
ภาพที่ 2.50 พาข้าวหรือพาหวาน	96
ภาพที่ 2.51 การห้อยพาข้าว	97
ภาพที่ 2.52 ชั้นหมากเบ็งและเครื่องผูกแขน	98
ภาพที่ 2.53 การผูกแขนให้แม่ครูหรือแม่หมอ	98
ภาพที่ 2.54 เก็บเครื่องคายพิธิ	99

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 2.55 แม่น้ำโขง	122
ภาพที่ 2.56 สภาพป่าไม้บริเวณดอนปู่ตา	123
ภาพที่ 2.57 สภาพป่าไม้ในบริเวณโรงเรียน	124
ภาพที่ 2.58 การปลูกผักสวนครัวของชาวบ้าน	124
ภาพที่ 2.59 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านบ้านฝอยลม	125
ภาพที่ 2.60 บ้านแม่หมอบุญมา	126
ภาพที่ 2.61 สภาพยั้งข้าว	126
ภาพที่ 2.62 สภาพห้องครัวที่แยกออกจากตัวบ้าน	127
ภาพที่ 2.63 ศาลาพักผ่อน	127
ภาพที่ 2.64 โรงเรียนบ้านหนองฮูฝอยลม โรงเรียนประจำหมู่บ้าน	131
ภาพที่ 2.65 สภาพอาคารเรียน	132
ภาพที่ 2.66 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านฝอยลม	132
ภาพที่ 2.67 ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านฝอยลม	133
ภาพที่ 2.68 ถังประปาหมู่บ้านฝอยลม	135
ภาพที่ 2.69 วัดบ้านฝอยลม (วัดยอดแก้วศรีบุญเรือง)	136
ภาพที่ 2.70 พุทธสถานภายในบริเวณวัด	136
ภาพที่ 2.71 กุฏิพระสงฆ์	137
ภาพที่ 2.72 ศาลปู่ตา	138
ภาพที่ 2.73 บริเวณดอนปู่ตา	138
ภาพที่ 2.74 สวนยางพารา	143
ภาพที่ 2.75 ไร่ยาสูบ	144
ภาพที่ 2.76 มัดหญ้าคา	144
ภาพที่ 2.77 หญ้าคาที่ไฟแล้วเตรียมจำหน่าย	145
ภาพที่ 2.78 การสานเสื่อจากต้นคล้า	145
ภาพที่ 2.79 เครื่องจักสานจากไม้ไผ่	146

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ที่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ซึ่งได้สืบทอดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษมาสู่ลูกหลานอย่างไม่ขาดสาย วัฒนธรรมเป็นระบบความคิดและค่านิยมทางสังคมที่กำหนดมาตรฐานพฤติกรรม เป็นองค์รวมความรู้และภูมิปัญญาอันนำไปสู่การตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เพื่อที่การเรียนรู้และถ่ายทอดเป็นมรดกทางสังคมมี บทบาทเป็นกระบวนการร้อยรัด และสร้างกฎระเบียบมาตรฐานพฤติกรรม กระแสเสริมสร้างระบบองค์ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคม (ยศ สันตสมบัติ 2537: 11-13)

อีสานเป็นภูมิภาคหนึ่งในประเทศไทย ซึ่งเป็นภูมิภาคกว้างใหญ่ในเขตลุ่มน้ำโขง เคยมีผู้คนตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และมีพัฒนาการทางอารยธรรมยุคต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน วิธีการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานขององค์ความรู้และโลกทัศน์ของผู้คนในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับเงื่อนไขแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคมไม่เพียงเป็น “ภูมิปัญญา” ที่ช่วยให้ชาวอีสานมีชีวิตรอด หากยังเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมในแต่ละกาลสมัย (เบญจวรรณ นารา สัจจ์ 2552: คำนำ) ซึ่งภูมิปัญญาและวัฒนธรรมจะมีความแตกต่างกันตามวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นดินแดนที่มีความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่นมากแห่งหนึ่งของประเทศไทยนอกจากจะเป็นแหล่งรวมข องชุมชนกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มไทย-ลาว และมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่มีได้เรียกตนเองว่า “ลาว” อีกมากมายที่กระจายตัวอยู่ทั่วไปในภูมิภาคแถบนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่เป็นหัวเมืองอีสานตอนล่างในอดีต ตั้งแต่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ซึ่งเคยปรากฏชื่อในประวัติศาสตร์ไทยว่า “หัวเมืองเขมรป่าดง ” นั้นค่อนข้างจะมีลักษณะเฉพาะแตกต่างไป จากพื้นที่ ส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาคนี้ ในด้านประชากรและวัฒนธรรม กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในบริเวณแถบนี้เป็นกลุ่มที่เรียกตนเองว่า ไทย- กวย (ส่วย) ไทย-เขมร และ ไทย-โคราช โดยมีประชากรที่เป็นกลุ่มไทย-ลาวอยู่เพียงบางส่วนเท่านั้น ซึ่งแต่ละกลุ่มที่กล่าวมานี้ต่างก็มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะ

เป็นของตนเอง ดังจะเห็นได้จากวิถีชีวิตจารีตประเพณีและระบบความเชื่อต่าง ๆ ที่ถูกรักษาไว้และสืบทอดกันมา อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกลุ่มที่เรียกตนเองว่าไทย- กวย หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า “ส่วย” เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมของหัวเมืองอีสานตอนล่างมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ ชนกลุ่มนี้มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป คือ “กวย” “กวย” “กวย” “ส่วย”

กลุ่มชาติพันธุ์กวย , โกยหรือกวย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพมาจากแขวงอัตตะปือ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเข้ามา ป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาเมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศไทยจึงเรียกว่าไทยกวย ตามการแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ของ นักมานุษยวิทยา ซึ่งหมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์กวย ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและกลายเป็นชนพื้นเมืองของอีสานตอนใต้ ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในแถบจังหวัด สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติสมถะเรียบง่าย มีวัฒนธรรมชุมชนที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง วัฒนธรรมหลักของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกวย ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา มีวัฒนธรรมประเพณีคล้ายคลึงกับชาวไทยที่นับถือพุทธศาสนาโดยทั่วไป แต่ขณะเดียวกันกลุ่มชาติพันธุ์กวยมีพื้นฐานวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์เป็นลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจอย่างยิ่งท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์กวยมีการปรับตัวและผสมกลมกลืนทางด้านวัฒนธรรมเข้ากับกลุ่ม ชาติพันธุ์อื่น ทำให้มีลักษณะทั่วไป (General characteristics) ของกลุ่มชาติพันธุ์กวย มีแนวโน้ม ที่ถูกกลืนวัฒนธรรม นอกจากวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กวยได้ตกอยู่ในสภาพดังกล่าวแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์กวย ยังถูกเหยียดหยามทางชาติพันธุ์เรียกว่า “ส่วย” ซึ่งหมายถึง คนส่งส่วยให้กับหัวเมืองในอดีต จึงถูกมองจากภาครัฐ และสังคมภายนอกว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีปัญหา เป็นบุคคลชายขอบ (Marginal man)ต้องได้รับการพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม (ไพฑูริย์ มีกุล 2531)

ชาวอีสานส่วนใหญ่ที่เป็นไทยลาว (ลาวอีสาน) มักจะเรียกกลุ่มชนที่พูดภาษาลาวอีสานที่มีสำเนียงแปร่งต่างจากตนว่าเป็น “ส่วย” เช่นคนไทยลาวแถบอีสานตอนกลางเรียกคนไทยลาวทางอีสานใต้ (ศรีสะเกษ สุรินทร์) ว่า “ส่วย” ซึ่งเป็นการเรียกแบบล้อเลียน และดูถูกกรณีของชาวบ้านฝอยลมก็เช่นเดียวกัน เมื่อเป็นคนอพยพมา จากที่อื่นเป็นชนกลุ่มน้อยที่พูดสำเนียงแปร่งแตกต่างจากชาวบ้านทั่วไปแถวนั้น และเป็นกลุ่มไทยลาวที่ตั้งหลักแหล่งมาก่อนถูกเรียกว่า “ส่วย” ก็เป็นลักษณะเดียวกันกับชาวอีสานใต้ในอดีต แต่ในปัจจุบันการพูดล้อเลียนดู ถูกไม่ค่อยปรากฏ เนื่องจากความแตกต่างในการดำเนินชีวิต มีการผสมผสานแทบจะไม่แตกต่างกัน ยกเว้นด้านสำเนียงภาษาพูด และพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากอดีต เช่น การฟ้อนผีฟ้าและการนับถือผีบรรพบุรุษยังเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านฝอยลมที่เป็นลักษณะเดิม และนำศึกษาถึงคุณลักษณะภูมิปัญญาของชาวบ้านกลุ่มนี้เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาให้คงอยู่สืบไป ชาวบ้านฝอยลม หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ เป็นชาวลาว (ลาวอีสาน) อีกกลุ่มหนึ่งที่อพยพมาจาก

อำเภอขามเฒ่า จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ.2425 ปัจจุบันเป็นเวลา 131 ปี โดยขณะนี้สังคมของชาวบ้านฝอยลมนี้กำลังจะถูกกลืนวัฒนธรรมทำให้สูญเสียรากฐานทางวัฒนธรรมและความเป็นปึกแผ่น สมาชิกในสังคมมีการพึ่งพิงสังคมภายนอกสูง ถูกปัจจัยภายนอกควบคุมและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกำลังจะสูญหายไป ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำความเข้าใจและศึกษาวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อย อันเป็นรากฐานและแก่นแท้ของวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะ การฟ้อนผีฟ้าหรือการรำผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ เป็นความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนเป็นความเชื่อเรื่องวิญญาณ ภูตผีปีศาจ และอำนาจลึกลับตามธรรมชาติ เพราะในอดีตมีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เมื่อยังไม่มีศาสนายึดเหนี่ยวจิตใจจึงจำเป็นต้องพึ่งพาธรรมชาติ เป็นวิถีการดำรงชีวิตสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ วิถีชีวิตของชาวบ้านฝอยลมเกี่ยวข้องกับผีไม่แตกต่างจากชนชาติอื่นในบริเวณเดียวกัน เมื่อมีการอพยพไปตั้งบ้านเรือนหรือหมู่บ้านแห่งใหม่ก็มีพิธีกรรมบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง ซึ่งหมายถึง “ผี” นั่นเอง (วีระ สุตสังข์ 2545: 33-34) จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า ในความเชื่อของชาวบ้านฝอยลม ถือว่า ผีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือ “แถน” หรือพญาแถน ปู่แถน ย่าแถนก็เรียก พญาแถนอยู่บนฟ้าผู้ติดต่อกับพญาแถนจึงเรียกว่า “ผีฟ้า” บางครั้งเรียกรวมกันว่า “ผีฟ้าพญาแถน” ผีฟ้าช่วยชาวบ้านในการติดต่อกับพญาแถนในการทำนาหว่านพืชผักและรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ โดยมีความ เชื่อว่า โรคที่เกิดจากการกระทำของภูตผีจะต้องรักษาด้วยการรำผีฟ้านั่นเอง (ธวัช ปุณโณทก 2528: 375 อ้างถึงในยุทธภักดิ์ เตชะแก้ว 2540: 3-4)

พิธีกรรมฟ้อนผีฟ้าเป็นพิธีกรรมของชาวอีสานที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อาณาจักรล้านช้าง มีความเจริญรุ่งเรืองโดยมี ความเชื่อเรื่องผีฟ้าผีแถน อันเป็นผีที่ทำให้กำเนิดมนุษย์ เป็นผีบรรพบุรุษ ต้องมีการขับล่าอ้อนวอนขอแก้มผีแถน เพื่อให้มาช่วยปกป้องรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข ความเชื่อเรื่องผีฟ้ากระจายอยู่ทั่วภาคอีสานโดยเฉพาะกลุ่มเชื้อสายลาว ความเชื่อเรื่องดั้งเดิมของผีฟ้านับเป็น ความเชื่อมาตั้งแต่สมัยโบราณกาลก่อนที่จะรับเอาอิทธิพลของศาสนา ดังความเชื่อในวรรณกรรมอีสานโบราณ เช่น ท้าวฮุ่ง ขุนเจือง ก็ได้กล่าวถึงพิธีกรรมฟ้อนผีฟ้า การเข้าทรงเชิญผีแถนมาจัดปัดเป่าสิ่งเลวร้ายออกจากชีวิต (สุรัตน์ จงดา 2540: 47) การรำผีฟ้าต้องอาศัย “นางทรง” หรือ “คนทรง” แม้ว่าชาวบ้านจะนิยมไปรักษาที่โรงพยาบาลและใช้ยาสมัยใหม่ แต่ยาสมัยใหม่ก็รักษาได้ไม่หมดทุกโรค บางโรคแพทย์เองก็ไม่อาจบอกได้ว่าคนไข้เป็นโรคอะไร คนไข้จึงมารักษาโดยการรำผีฟ้า (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิ ศวิชา 2541: 66) การรำผีฟ้า เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้กระทำขึ้น เพื่อรักษาความเจ็บป่วย โดยการอ้อนวอนและอัญเชิญผีฟ้าช่วยให้มารักษาผู้เจ็บป่วยให้หายเป็นปกติ ซึ่งเชื่อว่า การเจ็บป่วยของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากการละเมิดผิดต่อผี สร้างความไม่พอใจต่อผีเรียกว่า การผิดผี ผู้ใดที่ล่วงละเมิดหรือประพฤตินอกกริตนอกทาง ผีก็จะลงโทษให้มีอันเป็นไป การรำผีฟ้าจึงเป็นพิธีกรรมรักษาโดยการอัญเชิญผีฟ้าให้มาสิ่งสถิตอยู่ในร่างของคนทรง

เพื่อที่จะทำนายลักษณะอาการของผู้ป่วย ประกอบพิธีกรรมรักษาและยังเป็น สื่อกลางประนีประนอมระหว่างผีที่มากกระทำกับผู้ป่วย ซึ่งละเมิดต่อผีให้มีความเข้าใจประพฤติปฏิบัติ ได้ถูกต้อง (พีรพงศ์ เสนไสย 2547: 307) สำหรับผู้ป่วยที่ผ่านการรักษาของผีฟ้าจนหายป่วย จะกลายเป็นลูกศิษย์หรือเรียกว่าลูกกาย ลูกลม หรือลูกเทียนของผีฟ้า เมื่อเป็นลูกศิษย์แล้วจะต้องมาร่วมพิธี เลี้ยงช่วงทุกปี (เบญจวรรณ นาราสาัจ 2552: 108) การเลี้ยงช่วงผีฟ้า ซึ่งผู้นับถือจะกระทำกันทุกปี บางท้องถิ่นจะกระทำในเดือน 3 หรือเดือน 6 มีจุดประสงค์เพื่อบูชาผีฟ้า ครูบาอาจารย์ผู้ล่วงลับ แสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ความเป็นสิริมงคลต่อตนเอง ตลอดจน ได้พบปะสังสรรค์ พุดคุย เป็นพิธีกรรมที่ทุกคนสนุกสนานเพราะในพิธีเลี้ยงผีฟ้าทุกคนจะมีอิสระในการฟ้อนและลำ เมื่อถึงฤดูกาลบ้านหัวหน้าผีฟ้าจะถูกจัดเตรียมเป็นสถานที่ประกอบพิธี และจัดเตรียมที่พักสำหรับบริวารที่บ้านอยู่ไกล ส่วนสิ่งของที่บริวารนำมา รวมพิธีจะประกอบด้วย ชั้น 5 ดอกไม้ ฝ้ายผูกแขน ข้าวสาร พิธีกรรมจะเริ่มโดยอัญเชิญผีฟ้าและครูบาอาจารย์ที่ล่วงลับไปให้มาเล่น ร่วมกัน (ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร 2538: 11-12) พอตกตอนบ่ายจะเริ่มพิธีการเลี้ยงช่วงซึ่งเป็นช่วงที่สนุกเต็มที่เพราะลูกศิษย์และผู้ป่วยที่ผีฟ้าเคยรักษาและถูกสมมติให้เป็นตัวละครจะออกมาฟ้อนรำ คนไหนรำเหนื่อยก็พัก คนไม่เหนื่อยก็รำไปฟ้อนไปมีความวุ่นวายซวักไขว่ท่ามกลางเสียงดนตรีที่มาจาก แคน พิณ กลอง และฉาบ ที่ใช้อารมณ์และความรู้สึกในเชิงวิงวอน ขอร้อง ต่อแถนแถงด้วยความศักดิ์สิทธิ์ที่เอื้ออาทรต่อกันและกัน ขณะเดียวกันก็สอดแทรกจิตสำนึก ด้านความกตัญญู คุณธรรมต่าง ๆ ผ่านการลำบ่าวและลำส่งสอนให้กับผู้ป่วยและญาติพี่น้องที่ร่วมพิธีกรรมด้วย ดังนั้นแม้สภาพเศรษฐกิจสังคม จะเปลี่ยนแปลงไปแต่หมอลำผีฟ้ายังคงได้รับความเชื่อถือศรัทธามาจนถึงปัจจุบัน (เบญจวรรณ นาราสาัจ 2552: 107-108)

พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าหรือลำผีฟ้าจึงเป็นวัฒนธรรมชุมชน เป็นระบบคุณค่าที่สำคัญทางสังคมของชุมชน (ณัฐภัทร์ สุรินทร์วงศ์ 2552: 5) เป็นการสร้างเสริมความสัมพันธ์แบบเครือข่ายออกไป เรื่อย ๆ ในกลุ่มผีฟ้ากับลูก กาย (เบญจวรรณ นาราสาัจ 2552: 108) ซึ่งได้เชื่อมโยงกลุ่มคนต่างกรรมต่างวาระให้มารู้จักคุ้นเคยกัน ร่วมมือกันประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำให้สายสัมพันธ์ยังถักทอและเกาะเกี่ยวกันมาถึงทุกวันนี้ (ณัฐภัทร์ สุรินทร์วงศ์ 2552: 6) อย่างไรก็ตาม การที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมและระบบความเชื่อที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่นี้จำเป็นต้องวิเคราะห์พิธีกรรมออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคล (Individual) และระดับชุมชน (Communal) การเปลี่ยนแปลงทางประเพณีพิธีกรรมระดับชุมชนทั้งในสังคมชนบทและสังคมเมืองที่ทำการเป็นประจำในฤดูกาลต่าง ๆ นั้น ได้คลายความขลังและความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์อย่างมาก แต่กลับมีความหมายเพิ่มขึ้นในทางสังคมและมีเป็นจำนวนมากที่ทำการเพื่อการรื่นเริงหย่อนใจ และโอ้อวดกันเอง โดยเฉพาะนับตั้งแต่รัฐบาลมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวและจัดให้มีการละเล่นประเพณีพิธีกรรมที่แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น จังหวัด และภูมิภาค

ก็ได้มีการฟื้นฟู ประเพณี พิธีกรรมและการละเล่นต่าง ๆ ขึ้นมาบางประเพณีพิธีกรรมก็ได้เลิกทำกันมานานแล้ว จนจดจำรายละเอียดไม่ได้ว่าทำกันอย่างไร เล่นกันอย่างไร และได้มีการประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่เพื่อขายวัฒนธรรมนั่นเอง ในทางตรงกันข้ามมีประเพณีและพิธีกรรมในส่วนปัจเจกบุคคลกลับดำรงอยู่อย่างสืบเนื่องและเพิ่มพูนรูปแบบ ประเภทความซับซ้อนในเรื่องของความเชื่อขึ้นอีกมากมาย ซึ่งเป็นความเชื่อในทางไสยศาสตร์มากกว่าศาสนาที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลัง คาถาอาคม การรดน้ำมนต์ การสะเดาะเคราะห์ ตลอดจนการทรงเจ้าเข้าผีอื่น ๆ (ศรีศักร วัลลิโภดม 2536: 284) ปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมการลำผีฟ้าจึงเป็น เพียงความเข้าใจเกี่ยวกับการทำพิธีกรรมเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บของคนในปัจจุบัน หากแต่คุณค่าที่เป็นอุดมการณ์สั่งสมซึ่งเป็นรากเหง้าแห่งภูมิปัญญาที่มีมาจากอดีตและถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งยังไม่ได้มีการสืบค้นแล้วนำมาประมวล ประเมินคุณค่าที่ส่องแสงอยู่ ภายในความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าว (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2539: 3)

ความเชื่อและพิธีกรรมการลำผีฟ้า จึงเป็นวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ (Non-Material Culture) (เกษม อุทยานิน 2523: 106) การลำผีฟ้าทำให้ชาวบ้านมีชีวิตชีวาทำให้เกิดพลังที่จะทำงานที่จะต่อสู้กับชีวิตที่ยากลำบากของเขา ความรื่นเริงของชาวบ้านดูเผิน ๆ ไม่มีระเบียบแบบแผนอะไร แต่ความจริงแล้วความ ไม่เป็นระเบียบแบบแผนของชาวบ้าน เป็นที่มาของควมมีชีวิตและพลังของชาวบ้านที่มีการถ่ายทอดระหว่างคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ส่งต่อกันด้วยการบอกเล่าต่อกันไป หรือสอนกันในครอบครัวในชุมชน โดยในอดีตไม่นิยมบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ เอาไว้ แต่ถือว่าเป็นแบบอย่างการปฏิบัติหรือแนวคิดแห่งความเชื่ออย่างหนึ่ง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2537: 5)

เนื่องจากความเชื่อและพิธีกรรมการลำผีฟ้าหรือฟ้อนผีฟ้านั้นได้มีบทบาทควบคู่กับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนมาโดยตลอด แม้ว่าในปัจจุบันได้มีการพึ่งพิงจากภายนอกไม่ว่าด้านการเมืองการปกครอง การศึกษาและการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจมากขึ้น แต่ความเชื่อและพิธีกรรมการลำผีฟ้าหรือฟ้อนผีฟ้ากำลังเป็นสิ่งที่ถูกละเลยมองข้ามความสำคัญไปเนื่องจากไม่ได้ทำ ความเข้าใจ และยังถูกดูหมิ่นดูแคลนจากสังคมภายนอกมาโดยตลอด แต่ความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวก็ยังถ่ายทอดดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง ขณะที่กระแสวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนมากขึ้นอย่างไรก็ตามความเชื่อและพิธีกรรมลำผีฟ้าหรือฟ้อนผีฟ้าก็ยังมีให้เห็นในหมู่บ้านชนบทภาคอีสานทั่วไปจนทุกวันนี้

จากสภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้นทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ให้เข้าใจถึงรากเหง้าของภูมิปัญญา ซึ่งเป็นคุณค่าที่บรรพชนได้ทิ้งมรดกไว้ให้แก่ลูกหลานนั้นว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าอย่างไร และเพื่อ

หาแนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าให้ดำรงอยู่ เป็นเอกลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทยต่อไป

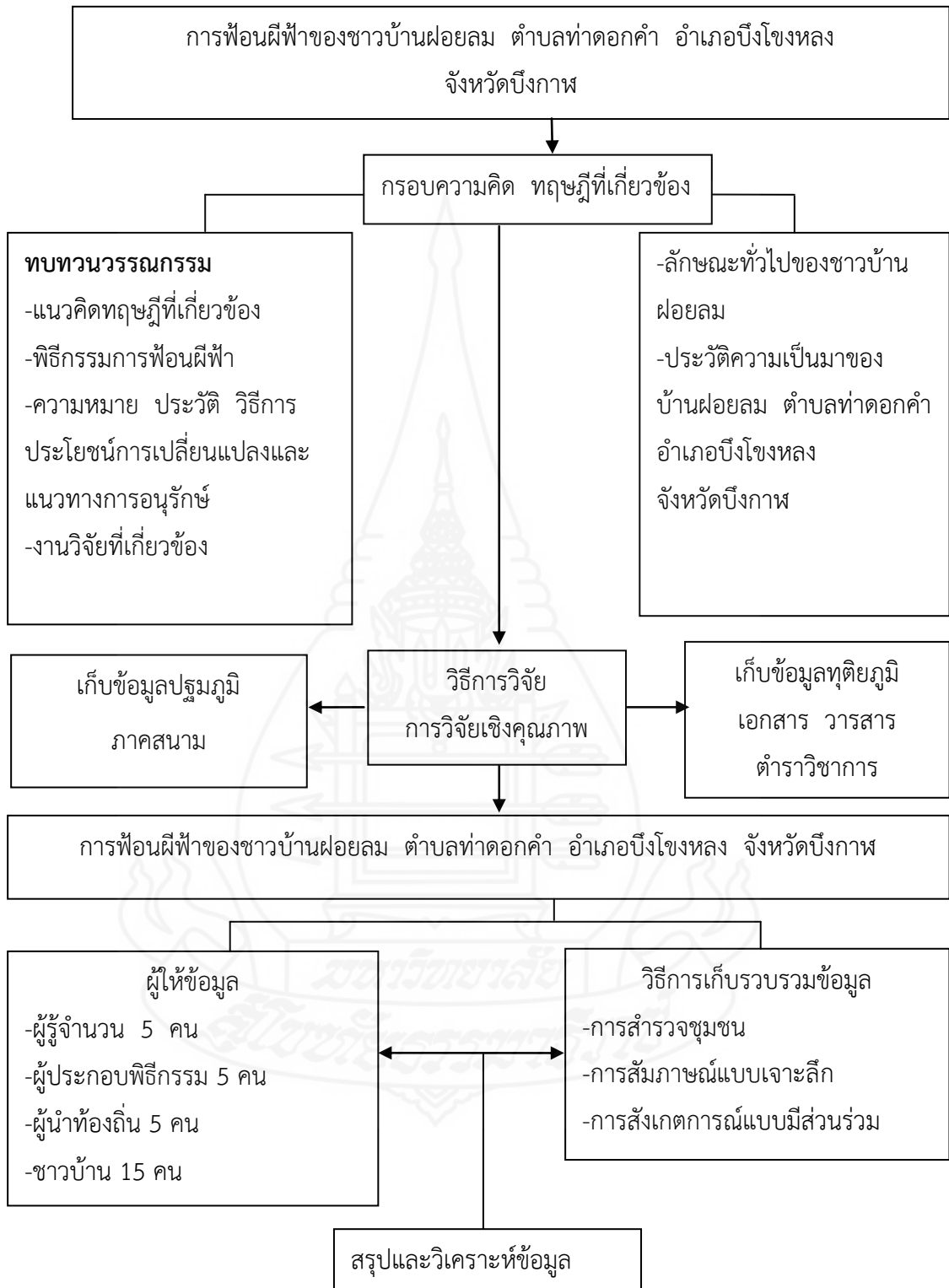
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของ หมู่บ้านและพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาว บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
- 2.2 เพื่อศึกษาพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
- 2.3 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
- 2.4 เพื่อศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย คือ ความเป็นมาของพิธี กรรมการพ่อนผีฟ้า ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า และแนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเขียนเป็นแผนภาพแสดงกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1.1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

4. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้คือ

4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

4.1.1 ศึกษาประวัติของหมู่บ้าน สภาพความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม

4.1.2 พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอ บึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

4.1.3 องค์ประกอบและขั้นตอนการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอ บึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

4.1.4 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอ บึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

4.1.5 แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอ บึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

4.2 ขอบเขตทางด้านประชากร คือ กลุ่มเป้าหมายของผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้รู้เกี่ยวกับ ความเชื่อและพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอ บึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ จำนวน 5 คน ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 5 คน ชาวบ้านที่เข้าร่วมสังเกตการณ์ในพิธี จำนวน 15 คน รวมประชากรและกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 30 คน

4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ เป็นการศึกษาในพื้นที่บ้านฝอยลม หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอ บึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

4.4 ขอบเขตด้านเวลา

4.4.1 โดยใช้เวลาในการศึกษาทั้งหมด 14 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือน กรกฎาคม 2555 จนถึงเดือนสิงหาคม 2556

4.4.2 เป็นการ ศึกษาข้อมูลในส่วนที่เป็นอดีต โดยการศึกษา ย้อนหลังไปเท่าที่จะศึกษาได้ โดยศึกษาผ่านการบอกเล่าหรือมุขปาฐะและตำนานต่าง ๆ

4.4.3 เป็นการศึกษาข้อมูลในส่วนที่เป็นปัจจุบัน

5. ข้อตกลงเบื้องต้น

ในงานวิจัยนี้จะศึกษาเฉพาะพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอ บึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ เพียงแห่งเดียวเท่านั้น โดยจะกำหนดวิธีการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

5.1 การศึกษาวิจัยจากเอกสาร เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารถึงประวัติความเป็นมา รูปแบบ ขั้นตอน การประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวลาวในแต่ละท้องถิ่น (เท่าที่ผู้วิจัยจะสามารถหาได้) ทั้งนี้เพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลโดยทั่วไปของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวลาว โดยเฉพาะลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

5.2 การศึกษาวิจัยภาคสนาม เป็นการศึกษาข้อมูลจากการลงพื้นที่จริงในการศึกษาถึงรูปแบบ ขั้นตอน การเปลี่ยนแปลงและการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวลาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์

อนึ่ง เนื่องจาก การกำหนดวันในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าชาวลาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ได้กำหนด ทั่วไปละ 2 ครั้ง คือ วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และ เดือน 6 ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดช่วงวันเวลาในการศึกษาคั้งนี้ คือ วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 (วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2556) และวันที่ 12 พฤษภาคม 2556 นี้เท่านั้น

6. ข้อจำกัดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อจำกัดในการวิจัย ดังนี้ คือ

6.1 การสืบค้นข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ จากผู้รู้ ผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน ข้อมูลที่ได้ อาจมีการคลาดเคลื่อนไปบ้าง ด้วยเหตุปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ เช่น วัยของผู้ให้สัมภาษณ์ อาจมีผลทางด้านความทรงจำข้อมูล เป็นต้น แต่ผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นกลาง และถูกต้องแม่นยำ หาข้อสรุปที่เป็นกลางและเป็นจริงที่สุดมานำเสนอ

6.2 การสืบค้นข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในการรักษาผู้ป่วยของนางทรงหรือคนทรงผีฟ้า จะไม่กำหนดวัน เวลา และจำนวนผู้ป่วย ขึ้นอยู่กับว่าจะมีผู้ป่วยที่มารักษาด้วยการรำหรือพ่อนผีฟ้าจำนวนกี่รายในช่วงเดือน กรกฎาคม 2555 – พฤษภาคม 2556 หรืออาจจะไม่มีก็ได้

7. นิยามศัพท์เฉพาะ

7.1 ผีฟ้า พญาแถน หมายถึง ผีที่อยู่บนฟ้า หรือเทวดาบนสวรรค์ ที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งหลายสามารถดลบันดาลให้บังเกิดความเป็นไปต่าง ๆ ได้ทั้งทางดีและทางร้ายต่อคน สัตว์ และพืชต่าง ๆ

7.2 การพ่อน หมายถึง การรำประกอบการบรรเลงดนตรีข องนางทรงหรือคนทรงในพิธีกรรมการพ่อนรำอัญเชิญผีฟ้าให้ลงมารักษาผู้เจ็บป่วยและพิธีการเลี้ยงช่วงของชาวบ้านฝอยลม

7.3 การพอนผีฟ้า หมายถึง พิธีกรรมเข้าทรง เรียกวินญาณผีฟ้า เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยและเพื่อสักการะบูชาผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม

7.4 การเลี้ยงช่วง หมายถึง การประกอบพิธีกรรมของผู้ป่วยที่ผ่านการรักษาของผีฟ้า จนหายซึ่งชาวบ้านฝอยลมจะกระทำในเดือน 3 และเดือน 6 เพื่อบูชาผีฟ้า ครูบาอาจารย์ผู้ล่วงลับ และแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

7.5 แม่หมอ (ครูบาใหญ่) หมายถึง ผู้เป็นสื่อกลางระหว่างผีฟ้ากับคน โดยทำห น้าที่เป็นร่างทรงเพื่อประกอบพิธีกรรมการรักษาผู้ป่วยและพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปีของชาวบ้านฝอยลม

8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยในครั้งนี้ คาดว่าจะเป็นประโยชน์ดังนี้

8.1 ทำให้ทราบ และเป็นข้อมูลให้กับเด็กเยาวชนและอนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา กับเกี่ยวประวัติความเป็นมา ลักษณะ รูปแบบ ขั้นตอนและองค์ประกอบของพิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

8.2 ทำให้ทราบ และหาแนวทางในการป้องกันและแก้ไข การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

8.3 ทำให้ทราบและมีแนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

8.4 ใช้เป็นข้อมูลในการทำงานในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น สำหรับหน่วยงานในท้องถิ่น และสามารถเป็นข้อมูลให้กับบุคคลต่าง ๆ ที่สนใจในเรื่องพิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมแห่งนี้ได้

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์ในบทนี้ เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดสำหรับการวิจัย ดังนั้นผู้ศึกษาจึงศึกษา และวิเคราะห์เอกสาร ตำรา บทความ ข้อเขียนทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการค้นคว้าและ ตรวจสอบข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้น ซึ่งผู้วิจัยได้เรียบเรียงมานำเสนอโดยครอบคลุมเนื้อหา ดังนี้

1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า
 - 1.1 ความหมาย
 - 1.2 ประวัติพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าทั่วไป
 - 1.3 พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าและการลงช่วงผีฟ้าทั่วไป
 - 1.4 ประวัติพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม
 - 1.5 พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเพื่อรักษาคนป่วยของชาวบ้านฝอยลม
 - 1.6 พิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม
 - 1.7 ประโยชน์ของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า
 - 1.8 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า
 - 1.9 การอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า
2. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - 2.1 ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา
 - 2.2 ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม
 - 2.3 ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์
 - 2.4 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม
 - 2.5 แนวทฤษฎีวิวัฒนาการคลาสสิก
 - 2.6 แนวทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรมสากล
 - 2.7 แนวทฤษฎีวิวัฒธรรมนิเวศ
 - 2.8 แนวทฤษฎีปฏิวัตินิยมหรือทฤษฎีการแลกเปลี่ยน
3. ประวัติความเป็นมาของชาวบ้านฝอยลม
4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการฟ้อนผีฟ้า

การศึกษาพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม เป็นการศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับผี วิธีการขั้นตอนองค์ประกอบของพิธีกรรม การเปลี่ยนแปลงและการอนุรักษ์พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ มีความจำเป็นต้องนิยามความหมายและจัดประเภทของผี เพื่อเป็นแนวทางและกรอบแนวคิดในการศึกษาต่อไป

1.1 ความหมายของคำว่า “ผี, ผีฟ้า” และความสำคัญ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ.2525 (2538: 560-561) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ผี” ดังนี้

ผี (น.) หมายถึง สิ่งที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับ มองไม่เห็นตัวแต่อาจจะมีปรากฏเหมือนมีตัวตนได้ อาจให้คุณหรือโทษได้มีทั้งดีและร้าย เช่น ผีปู่ตายาย ผีเรือน ผีห้า เรียกคนที่ตายไปแล้วว่า ผี; (ปาก)

ผีฟ้า (ถิ่น-อีสาน, พายัพ) น. หมายถึง เทวดาพวกหนึ่ง

ทวิศักดิ์ ญาณประทีป และคณะ (2530: 351) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ผี” ผี คือสภาพวิญญูณซึ่งมองไม่เห็นแต่เชื่อกันว่าอาจปรากฏตัวให้เห็นได้ ให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ เสฐียรโกเศศ (2531: 26) ได้ให้คำนิยามของผีไว้ว่า “ผีเป็นอมมนุษย์อยู่เหนือคน แต่ผีมีลักษณะ ลางร้ายคล้ายคน คือ มีทั้งผีชั้นสูงชั้นต่ำ และมีทั้งผีดีผีร้าย ผีชั้นสูงนั้นได้แก่พวกที่เข้าใจว่า อยู่บนฟ้าเรียกในภาษาไทยว่าผีฟ้า”

สำหรับความหมายของคำว่า “ผี” นั้น มณี พยอมยงค์ (2529: 195) กล่าวว่า สิ่งใดก็ตามที่เราไม่สามารถมองเห็นตัวได้ แต่เราเข้าใจเอาว่ามีฤทธิ์และอำนาจอยู่เหนือคน อาจให้ดีหรือให้ร้าย คือให้คุณ หรือให้โทษแก่เราได้ สิ่งเหล่านี้เรากลัวเกรงและบางทีก็นับถือด้วย เราเรียกสิ่งที่ว่านี้ว่า “ผี” ผีนั้นตัวจริงเป็นอย่างไรไม่มีใครทราบ ทราบแต่ว่าถ้า ผีต้องการให้เห็นตัวมักจะทำเป็นรูปร่าง งาม ๆ ไม่ชัดเจน หรือไม่ก็เป็นรูปร่างต่าง ๆ ตามแต่ผีต้องการให้เห็นหรือตามที่เราเห็นไปเอง

เสฐียรโกเศศ (2515: 32) กล่าวว่า เรื่องผี เรื่องวิญญูณ อาจรวบยอดได้ คือ ผีนั้นมี 2 ชนิด ชนิดที่หนึ่งเป็นผีธรรมชาติอันเกิดจากวิญญูณของโลกธาตุ เป็นจำพวกผีฟ้าหรือเทวดา อีกชนิดหนึ่งเป็นผีที่เกิดจากวิญญูณของคนที่ตายแล้วซึ่งเป็นเจ้าผี หรือเป็นผีชั้นสามัญ และ ผีสาระเลวก็แล้วแต่คุณงามความดี หรือความเก่งกล้าสามารถ ของบุคคลเมื่อครั้งยังเป็นอยู่ (เรณู เหมือนจันทร์เชย 2542: 2-3)

จากความหมายของคำว่า “ผี” ฐาปนีย์ เรียบเรียง (2549: 20) ได้แบ่งประเภทของผีออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ผีชั้นปกครอง เป็นผีที่มีอิทธิพลต่อสังคม จัดเป็นจิต (spirit) หรือวิญญาณของจักรวาล และสังคมเป็นผู้มีอำนาจในการควบคุมความเป็นไปของสรรพสิ่ง ได้แก่ ผีป่า ผีบ้าน ผีฟ้า ผีแดน ฯลฯ

2. ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ย่า ผีตาผียาย ในสังคมไทยผู้นำครอบครัวหรือผู้อาวุโสจะมีอิทธิพลมากเป็นที่นับถือแม้ว่าตายไปแล้วก็ยังคงมีอิทธิพลอยู่ ลูกหลานต้องเชื่อฟัง

3. ผีร้าย เป็นสิ่งชั่วร้ายที่คอยทำร้ายมนุษย์ให้เป็นไปต่าง ๆ เช่น ผีปอบ ผีโขมด ผีกองกอย ผีกระสือ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ผีในการรับรู้ของผู้คนนั้นแตกต่างกันไป ซึ่งแต่ละคนก็ให้ความหมายสอดคล้องกันแตกต่างกันไปบ้างแล้วแต่มุมมอง ส่วนในการศึกษาครั้งนี้ คำว่า “ผี” ในความหมายของผู้ศึกษา คือ พลังอำนาจเหนือธรรมชาติ เหนือมนุษย์ สามารถให้คุณให้โทษได้ซึ่งขึ้นอยู่กับกระทำของมนุษย์ เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นไม่สามารถจับต้องได้ ไม่มีรูปร่างและสภาวะที่แน่นอน สามารถติดต่อสื่อสารกับมนุษย์ได้โดยผ่านตัวกลางหรือสื่อกลาง คือ ร่างทรง สามา รถควบคุมหรือกำหนดพฤติกรรมและวิถีชีวิตของคนในสังคมให้แตกต่างกัน

1.2 ประวัติพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าทั่วไป

คติความเชื่อเรื่องผีของชาวอีสานมีมาแต่ดั้งเดิม อาจจำแนกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ กลุ่มหนึ่งเป็นผีประเภทแม่คุณความดี ช่วยปกป้องคุ้มครองภัยพิบัติทั้งปวงที่ จะมากล้ากลายเป็นตลอดจนดูแลรักษาชุมชนให้เกิดสันติสุข แต่ก็อาจบันดาลให้เกิดความเดือดร้อนยุ่งยากได้ หากผู้ใดล่วงละเมิด ขาดความเคารพยำเกรงหรือมีพฤติกรรมอันไม่พึงปรารถนาของชุมชน กลุ่มผีดังกล่าวมีผีเจ้าผินาย ผีบ้านผีเรือน ผีเจ้าที่ ผีปู่ย่า ผีตาผียาย ผีแม่เหล็ก หลักเมือง ผีฟ้า ผีแดน ผีมด ผีหมอบ ผีเจ้าปู่หลุบคา หรือผีที่ชาวบ้านนับถือเฉพาะถิ่นซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป เป็นต้น ส่วนผีอีกกลุ่มหนึ่ง เป็นผีร้ายที่คอยมุ่งทำลายล้างเบียดเบียนก่อความวุ่นวายสับสนให้เกิดโทษภัยอยู่เนื่อง ๆ เช่น ผีปอบ ผีเปรต ผีแม่แล้ง ผีห้า เป็นต้น ซึ่งผีแต่ละประเภทมีบทบาทหน้าที่ในการกำกับพฤติกรรมของชาวอีสานในลักษณะที่แตกต่างกัน (เบญจวรรณ นาราสัจ 2552: 99)

จากคติความเชื่อเรื่องผีของชาวอีสานที่กล่าวมานั้น ผีฟ้าเป็นผีที่ช่วยปกป้องคุ้มครองภัยพิบัติและดูแลรักษาชุมชนให้เกิดสันติสุขได้ ผีฟ้าหรือผีแดน คือ ผีที่อยู่บนฟ้า ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีที่ยิ่งใหญ่ มีลักษณะเป็นเทพมากกว่าผี คือ ผีฟ้าเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาในโลก คอยช่วยเหลือมนุษย์เมื่อยามประสบภัยพิบัติหรือความเดือดร้อน เช่น เมื่อเกิดภาวะฝนแล้ง ชาวบ้านก็จะประกอบพิธีทำบุญบั้งไฟบูชาเพื่อให้ฝนตกลงมาตามฤดูกาล หรือการสวดคาถาปลาช่อน และเมื่อยามเจ็บป่วยไข้ก็อ้อนวอนให้ผีฟ้าลงมาจับตปเป่าให้หายจากอาการป่วยไข้ เป็นต้น เพราะฉะนั้นผีฟ้าจึงส่งผลถึงภาวะความเป็นอยู่ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและ การสาธารณสุข (มัลลิกา จันทรา 2549: 30)

การล่าผีฟ้าหรือการฟ้อนผีฟ้าในการเข้าทรงนั้นไม่ทราบแน่ชัดว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด แต่มีหลักฐานปรากฏในวรรณกรรมเรื่องท้าวสูง ขุนเจือง ที่เชื่อว่าแต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเข้าทรงหรือการฟ้อนผี ผู้ที่เป็นนางเทียมหรือผู้ ที่เป็นวิญญาณแฉก หรือ วิญญาณเจ้าถิ่นเจ้าฐานเข้ามาสิง เพื่อติดต่อสื่อสารกับคนนั้นมักเป็นผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ หรือเรียกกันว่า “นางใย” หรือนางเทียม (สุรัตน์ จงดา 2540: 42)

จากหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง พบว่ามีหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่ทำให้ทราบถึงเรื่องราวของความเชื่อเกี่ยวกับผีที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยมีการเขียนไว้ในหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ความว่า

“เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนั้นมีกษัตริย์พราหมณ์อยู่ศรีรัตนดรงค์ มีพระชะพุ้งผี เทพยดาในเขอันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้วไหว้ตีพลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหว้ตีพลีถูก ผีในเขอันบ่คุ้มบ่เกรง เมืองนี้หาย ” แสดงให้เห็นว่าชาวสุโขทัยพากันนับถือพระชะพุ้งผี เทพยดาในเขา ทำการสักการบูชาไม่ได้ขาด สำหรับการบนบานสานกล่าวขอขมาต่อผีนั้น ชาวสุโขทัยมีความเชื่อเรื่องการเจ็บ บป่วยที่ลูกผีทำ จึงแก้ด้วยการสร้างตุ๊กตาเสียบบาล โดยนำตุ๊กตาเสียบบาลนั้นมาเชิญผู้เข้าแทน แล้วหักคอตุ๊กตาเพื่อแสดงว่าคนป่วยที่ถูกผีเข้านั้นตายแล้ว ผีที่ออกจากร่างของผู้ป่วยนั้น เมื่อออกแล้วก็รีบนำตุ๊กตาที่เสียบบาลนั้นไปวางที่ทางสามแพร่งเพื่อหลอกไม่ให้ผีหาทางกลับไม่ถูก ซึ่งพบว่ามีการสร้างตุ๊กตาเสียบบาลสังคโลกจำนวนมาก (พลาติชัย สิทธิธัญกิจ, 2546: 115)

1.3 พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าและการลงขวงผีฟ้าทั่วไป

บุญยงค์ เกศเทศ จากรายงานการวิจัยเรื่อง พิธีกรรมของชาวผู้ไท: ศึกษากรณี กิ่งอำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร (2536: 77-102) ได้กล่าว พิธีกรรมเหยาเลี้ยงผีไว้ว่า เหยาเลี้ยงผี เป็นพิธีกรรมไหว้ครุผีของหมอเหยาตามประเพณีผู้ไท คล้ายกับไหว้ครุผีฟ้า (ฟ้อนผีฟ้า) ประจำปีหมอเหยาเป็นหมอรักษาคคนเจ็บป่วย ตามความเชื่อในเรื่องผี ถ้าผีดผีแล้วหมอเหยาก็จะ ทำพิธี เพื่อชี้ช่องทางแก้ไข คนเจ็บป่วยก็จะหายเป็นปกติ มีกำลังใจ หมอเหยามีตำแหน่งของตน คือ แม่เมืองหรือพ่อเมือง และลูกเมือง ในรอบปีหนึ่ง ๆ จะมีการชุมนุมเหยาเลี้ยงผี 1 ครั้ง เหยาเลี้ยงผี จึงเป็นพิธีกรรมที่หมอเหยาถือปฏิบัติกันมาเป็นฮีตคอง เพื่อแสดง การคารวะครุและขอบคุณผี ประจำปีตัวหมอเหยา หมอเหยาทุกคนจะมีผีประจำตัว เมื่อเวลาเหยาก็จะเชิญผีตนนั้นมาเข้าสิง เมื่อเหยาเสร็จก็จะเชิญวิญญาณผีไว้บนหิ้ง ซึ่งมีอยู่ที่บ้านหมอเหยาทุกคน ในปีหนึ่ง ๆ หมอเหยาจะต้อง ทำพิธีเหยาเลี้ยงผีครั้งหนึ่ง หรือถ้าบ้านตัวเองไม่ได้จัดเลี้ยงก็จะต้องไปร่วมกับบ้านหมอเหยาคนอื่น และมีการพายน้ำห้ำ (รินเหล้าใส่แก้ว จุดเทียนเชิญผีมาดื่ม) ที่บ้านของตนเอง

การเหยาเลี้ยงผีถือเป็นงานใหญ่ประจำปีของหมอเหยาเหมือนกันกับบุญพระเวสส์ (งานเทศน์มหาชาติ) ประจำปีของหมู่บ้าน เพราะฉะนั้นการเหยาเลี้ยง ผีนี้จึงมีการเตรียมงานเป็น

พิเศษ ซึ่งถ้าบ้านไหนเป็นเจ้าของจัดเลี้ยงก็จะจัดเตรียมสถานที่ส่วนมากแล้วจะใช้ลานบ้านของ
เจ้าภาพเป็นสถานที่ที่จะตั้งตุง (ปะรำพิธี)

อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีเหยาเลี้ยงผี

1. สถานที่ สถานที่ประกอบพิธีเหยาเลี้ยงผีนั่น มักจะใช้สถานที่ที่ใกล้ ๆ บ้านของ
หมอเหยาคือบริเวณลานบ้านของผู้เป็นพ่อเมืองหรือแม่เมือง (หมอเหยาที่เป็นผู้ให้กำเนิดหมอเหยา
บริวารอื่น ๆ) หรืออาจจะใช้บริเวณใต้ร่มไม้ใหญ่ โดยจะมีการตั้งตุง (ปะรำ) อาจจะปูด้วยไม้หรือเสื่อ
มุงด้วยหญ้าคา ขนาดตุงนั้นจะทำให้พอเหมาะกับผู้ที่ จะมาร่วมพิธีกรรม คือ หมอเหยา และญาติ
พี่น้องที่มาร่วมการเหยาเลี้ยงผีแต่ละครั้งนั้น จะต้องเป็นหมอเหยาที่มาจากแม่เมืองหรือพ่อเมือง
เดียวกัน หรืออาจจะเป็นลูกเมืองของตัวหมอเหยาเจ้าภาพเองก็ได้ การสร้างตุงนั้นจะมุงด้วยหญ้าคา
และกันด้วยหญ้าคาเป็นฝาสามด้าน

2. อุปกรณ์เลี้ยงผี อุปกรณ์ที่ใช้ในงานเลี้ยงผีนั่นจะต้องเตรียม ดังนี้

2.1 หิ้งผี ปกติหิ้งผีนี้อยู่ที่บ้านของหมอเหยาแต่ในวันงานจะต้องทำหิ้งผี
และเชิญผีลงมาไว้ในตุงที่จะประกอบพิธี

2.2 หอดุ้ม หอยก ทำจากผ้าฝ้ายสีขาว ลักษณะคล้ายกับศาลปู่ตา

2.3 ต้นดอกไม้ ใช้ดอกกลิ่นหอมมาเสียบตามแขนงไม้ไผ่ ให้ดูคล้ายกับเป็นต้น
ดอกไม้ ดอกกลิ่นหอมนั้น ชาวผู้ไทยเรียกว่า “ดอกจำปา”

2.4 มาลัยดอกไม้

2.5 ฝ้ายดอกไม้

2.6 ดอกข่า ทำจากต้นหม่อนนำมาปาดเป็นรูปดอกไม้

2.7 รูปช้างรูปม้า ที่แกะสลักจากไม้แล้วทาคด้วยขมิ้นให้มีสีเหลืองอย่างละ 1 คู่

2.8 รูปเรือ 2 ลำ ทำจากไม้แกะสลักแล้วทาคขมิ้น

2.9 เครื่องศาสตราวุธ มีหอก ดาบ หน้าไม้ ธนู ทำจากไม้แกะสลักแล้วทาค
ขมิ้น

2.10 หลักเมือง ประตุมือง ทำจากไม้ปอกกระเจา มามัดเป็นรูปหลักเมือง
และประตุมือง

2.11 ไม้ค้ำพันตำหูก คือ ไม้ที่ใช้มัดผ้าในเวลาทอดผ้า

2.12 ฝ้ายใช้สำหรับเป็นไม้ตักลงไข และเป็นฝ้ายคล้องช้าง

2.13 เหล้าไห และไม้ตูดเหล้า (หลอดไม้ซาง)

2.14 สุรา หรือเหล้าขาว 40 ดีกรี (จะต้องมีและเป็นเครื่องประกอบที่
สำคัญมาก)

3. เครื่องคाय (เครื่องบูชา) หมอเหยาที่มาร่วมงานแต่ละคนจะต้องมีเครื่องคायของตัวเองทุกคน สำหรับเครื่องคायหมอเหยาเลี้ยงผีนั้น จะมีเครื่องประกอบเช่นเดียวเครื่องเหยาคนป่วยใช้

4. อาหาร อาหารการกินนั้นจะต้องเตรียมเป็นพิเศษ เพราะจะต้องมีแขกมาร่วมงานจำนวนมาก ซึ่งจะมีอาหาร 2 ลักษณะ คือ

4.1 อาหารสำหรับผี มีข้าวดำ ข้าวแดง เหล้า ไก่ หรืออาหารที่ผีต้องการหรือที่ผีเรียกร้อง ดังนี้

4.1.1 เมียงทำจากตะไคร้หั่น แล้วโขลกรวมพริก ปลาร้า ใช้ใบมะละก อห่อใส่ใบหมาก ลนไฟแล้วม้วนกลม ๆ

4.1.2 หมาก (จีบหมากเป็นคำ ๆ)

4.1.3 ไส้ไก่

4.1.4 ข้าวเหนียว

4.1.5 เหล้า ซึ่งจะมีทั้งสาโท และสุรา 40 ดีกรี

4.1.6 ข้าวดำ เอาข้าวเหนียวไปคลุกกับดินหม้อสีดำที่ขูดมาจากก้นหม้อ

4.1.7 ข้าวแดง เอาข้าวเหนียวไปคลุกกับปูนแดงหรือปูนขาวและขมิ้น

ทำให้มีสีแดง

4.1.8 ข้าวหวาน เอาข้าวต้มมัดคลุกกับมะพร้าวและน้ำอ้อย

4.1.9 ข้าวต้มโค้น คือ ข้าวต้มมัดใหญ่ ๆ

4.1.10 กล้วย

4.1.11 อ้อย

4.1.12 เกลือ

4.1.13 พริก

4.1.14 ปลาร้า

ในบางกรณีผีอาจต้องการพวกไก่ต้ม ก้อย ลาบ หรือ อพวก “ซินหาบซินหาม) คือนำเนื้อมาทำเป็นชิ้นขนาดหัว แม่่มือ 1 ชิ้น แล้วเอาไม้มาทำ เป็นคานคล้ายกับหามและหัน 2 ชิ้น และเหลาไม้เสียบคล้ายกับไม้คานหาม

4.2 อาหารเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน เมื่อก่อนจะถึงวันเลี้ยงผีจริง ๆ ญาติพี่น้องหรือลูกหลานของหมอเหยาจะต้องเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน

เนื้อไก่ เป็นอาหารหลักในพิธีกรรมเหยาเลี้ยงผี แม่เมืองหรือเจ้าภาพเชิญหมอเหยาที่เป็นลูกเมืองมาร่วม บรรดาลูกเมืองเขาจะต้องนำอาหารมาสมทบ ซึ่งจะมีข้าวสาร เหล้า และไก่คนละตัว การประกอบอาหารก็เหมือนกับการเลี้ยงแขกทั่วไป ซึ่งจะมีลาบ อ่อม แกง

5. ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเหยาเลี้ยงผี ประกอบด้วยหมอเหยาที่เป็นเจ้าภาพอาจจะเป็นแม่เมืองหรือพ่อเมือง หมอเหยาที่เป็นลูกเมือง เจ้าภาพในการเหยาเลี้ยงผีนั้น อาจจะเป็นแม่เมือง ลูกเมือง หรือพ่อเมือง แต่ต้องเชิญเครือช่ายลูกเมืองกลุ่มเดียวกันมาร่วม ลูกเมืองบางคนไม่สามารถที่จะเข้าร่วมเหยาเลี้ยงผีได้ ก็จะนำเหล้า ไก่ ข้าวสารมาสมทบ พอมาถึงแม่เมืองก็จะ “คอบ” (บอกกล่าว) โดยการพายน้ำเหล้า (รินเหล้าใส่แก้วจุดเทียนเชิญผีมาดื่ม)

6. คนตรีประกอบ พิธี เหยาเลี้ยงผีนั้น เป็นพิธีสนุกสนานเป็นพิเศษ สิ่งสำคัญจะต้องมีคือ แคน ปี่ผู้ไทย พิณ คนตรีทุกชนิดจะต้องบรรเลงผสมวงกันเป็นทำนอง “ลำผู้ไทย” บางที่ถ้าผีลงเทียมอยากจะให้ตีกลองประกอบ ก็อาจจะตีกลองด้วย

7. วัน เวลา ประกอบพิธี วัน เวลา ที่จะประกอบพิธีเหยาเลี้ยงผี ส่วนมากจะกำหนดทำกันในช่วงเดือนสี่และเดือนหกของทุกปี ใช้เวลา ประกอบพิธี 2 วัน กับ 1 คืน วันแรกช่วงเช้าจะเป็นการเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ตั้งแต่เช้ามีตจนถึงบ่าย 4-5 โมง หมอเหยา ก็จะพากันลงตือบ แล้วจะเหยากันไปเรื่อย จนเที่ยงคืนหรือก่อนรุ่ง ก็จะไปนอนพักผ่อน พอวันที่ 2 ก็จะเริ่มลงตือบใหม่ในเวลาเสร็จจ้งหัน (หลังอาหาร) คือประมาณ 8-9 โมง และในการเลี้ยงผี นั้นจะไม่ทำในเดือน 3 ขึ้น 3, 13 ค่ำ และแรม 3, 13 ค่ำ และวันพระ นอกนั้นก็ยังสามารถประกอบพิธีได้

8. เครื่องแต่งกายหมอเหยา หมอเหยาจะพิธีพิธีกันในการแต่งกายมาก นิยมใส่ชุดผู้ไทย เสื้อดำแขนยาว ซิ่นหมี่ไหม หม้อสไบทำด้วยผ้าขาวม้า หรือผ้าสไบชนิด ใส่ตุ้มหู มวยผมทัดดอกไม้ (ดอกฉันทหรือดอกมหาหงส์) ใส่กำไลแขน คือจะแต่งหรือ “เอ้” กันอย่างเต็มที่

9. ขั้นตอนการประกอบพิธีเหยาเลี้ยงผี ในวัน แรกคณะหมอเหยาทุกคนลงตือบพร้อมกัน แล้วก็ยกขันดอกไม้ก่อนที่จะเริ่มพิธีได้แยกลำดับเป็นข้อ ๆ ดังนี้

9.1 ป่าวผีลง ก็เป็นการเหยาเชิญผีให้ลงมาเทียม หรือมาเข้าทรง สภาพตอนผีมาเข้าทรงแล้ว หมอเหยาจะตัวสั่นแล้วตบมือ

9.2 ตีกลองไซ่ หรือภาษาหมอเหยาว่า “ตีกลองโหลงโหมพล” กลองทำจากไซ่ ไม้ตีกลองทำจากฝ้ายหรือใจฝ้าย

9.3 ทัดดอกไม้ฝ้าย ดอกไม้ฝ้ายที่เตรียมพร้อมแล้วจะนำมาทัดใส่ผม ก่อนจะทำตือบหมอเหยาต้องดมดูก่อนว่าหอมหรือไม่

9.4 ใส่พวงมาลัยดอกไม้ ทำจากดอกฉันท

9.5 ปิดหิ้งปิดหอ

9.6 เลียบบ้านเลียบเมือง เป็นขั้นตอนการพาผีมาเข้าทรง แล้วไปเลาะดูบ้านเมืองว่าอยู่เย็นเป็นสุขดีหรือไม่ โดยหมอเหยาจะถือดาบด้วย

9.7 ขั้นตอนการกินเหล้ารวมพล ภาษาหมอเหยาว่า “ชี้ข้างโหมพล” คือ หมอเหยาพากันกินเหล้าไหหรือดูตือบพร้อมกัน

9.8 ขั้นตอนการเสี่ยงทายข้าวสาร คือ การหยิบเอาข้าวสารจากถ้วยคาย แล้วหว่านใส่ฝ่ามือเสี่ยงทายดู ถ้ามีเม็ดคู่จะดี ถ้ามีเม็ดคี่จะไม่ดี

9.9 ขั้นตอนการเสี่ยงไข่ การหยิบเอาข้าวสารหว่านลงบนไข่ในถ้วย เพื่อให้ข้าวสารจับบนไข่ว่ามีกี่เม็ด

9.10 ขั้นตอนการเสี่ยงง้าวหรือเสี่ยงดาบ คือ ใช้ ปลายดาบปักลงบนถ้วยข้าวสารโดยให้ดาบนั่นตั้งตรง

9.11 ขั้นตอนการเล่นเครื่องต่าง ๆ โดยนำเครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ ออกมาเล่น โดยนำเอาเฉพาะของที่ทำขึ้นใหม่ ๆ มาตมดู แล้วส่งให้ลูกเมืองคนต่อ ๆ ไป แล้วลูกเดินไปรอบ ๆ ตูบ คล้ายกับเป็นการแสดงแสนยานุภาพของผี

9.12 ขั้นตอนการตมดอกข่า คือดอกไม้ที่ทำจากต้นหม่อน แล้วใช้มีดปาดให้เป็นรูปดอกไม้ ทาด้วยขมิ้นให้เป็นสีเหลือง แล้วเอาไปให้ผู้ชมตม และถามว่าหอมหรือไม่ ผู้ชมต้องตอบว่าหอม

9.13 ขั้นตอนการคล้องช้าง คือ การนำเอาช้างที่แกะสลักออกมาเล่นน้ำ โดยจะมีกะละมังใส่น้ำไปวางไว้ข้างหน้าตูบ และหมอเหยาจะเอาช้างออกมาเล่นน้ำ ให้ผู้ชมเอาใจฝ้ายมาคล้อง ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สนุกสนานมาก

9.14 ขั้นตอนการส่องเฮือ (แข่งเรือ) เป็นขั้นตอนที่หมอเหยาจะเอาเรือแกะสลักออกมาลอยน้ำในกะละมังหน้าตูบ (ก่อนจะเล่นจะมีการเติมน้ำให้ เต็มก่อน) แล้วผู้ชมก็จะนำเอาไม้ “กำเหล้า” (คือที่ใช้สำหรับคูดเหล้าไหทำจากกิ่งไม้ฝาง 2 อันมาคิบเอาเรือให้อยู่)

9.15 ขั้นตอนการรำลาลา เมื่อเล่น จนครบทุกขั้นตอนแล้ว ตลอด 2 วัน กับ 1 คืน ก็จะถึงขั้นตอนการ “รำลาลา” โดยแม่เมืองจะลำส่งสอนลูกเมืองแล้วมีการพ้อนรำสนุกสนาน

9.16 ขั้นตอนการถมฮอยข้างฮอยควาย เป็นขั้นตอนที่หมอเหยาจะเอาไม้กำเหล้า ออกมาเขี่ยดินไปรอบ ๆ ตูบ เป็นการถมฮอย เพื่อจะไม่ให้มีรอยก่อนจะเลิกรา เรียกว่า “ถมฮอยข้างฮอยควาย”

9.17 ขั้นม้วนผีขึ้นหิ้ง เป็นขั้นตอนสุดท้าย คือ การเชิญผี กลับ แล้วนำหิ้งผีขึ้นไว้บนบ้านหมอเหยาเหมือนเดิม

แต่ละขั้นตอนจบลงจะมีการกินเหล้าทุกขั้นตอน โดยหมอเหยาจะมานั่งที่หน้าเครื่องคายของตัวเองแล้วยกขวดเหล้าขึ้นดื่มเพื่อ “คอบผี” (บอกล่าว) ซึ่งคำเหยาตอนนี้จะว่า “เป็นผีกะเหือคอบน้ำเหล้า”

พอสิ้นสุดพิธีการทุกอย่างแล้วก็จะเป็นการรำสนุกสนานจนผู้ชมต้องเข้ามาพ้อนรำด้วย จนค่ำมืดในวันที่ 2 จึงเลิกรากันไป

วิศิษฐ์ ดวงสงค์ จากหนังสือสารานุกรม วัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 11 (2542: 3877-3889) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมลงนางเทียมของชาวย้อท่าอุเทนไว้ว่า พิธีกรรมลงนางเทียม เป็นพิธีกรรมทรงเจ้าหรือทรงผีตามความเชื่อของชาวย้อ ในท้องที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งตั้งเมืองท่าอุเทน เมื่อ พ.ศ.2381 จนถึงทุกวันนี้ ชาวย้อ เชื้อและนับถือ ผีบรรพบุรุษและผีแม่เหล็ก ควบคู่ไปกับการนับถือพระพุทธศาสนา และมักจะเรียกรวม ๆ กันว่า “ของฮักษา” เมื่อถึงคราวที่จะต้องลงนางเทียม ชาวย้อจะพากันทำบุญเลี้ยงพระ และถวายสังฆทานที่วัดในคุ้มของตน เพื่ออุทิศให้แก่บรรพบุรุษ ญาติพี่น้อง ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลายเป็นเบื้องต้น แล้วจึงพากันไปทำพิธีลงนางเทียมที่ “หอเจ้า” (ศาลประจำเมืองท่าอุเทน) ตามประเพณี โดยนิมนต์พระอุปคุตมาคุ้มครองในการประกอบพิธีกรรมด้วย ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

คำว่า “เทียม” ภาษาชาวย้อหมายถึง “เข้าทรง” ชาวย้อเรียกหญิงที่เป็นร่างทรงว่า “นางเทียม” และเรียกพิธีกรรมเข้าทรงว่า “ลงนางเทียม” ส่วนปัจจุบันมีผู้ช่วยร่วมเข้าทรงด้วยก็เรียกชื่อเดียวกัน

การลงนางเทียมของชาวย้อ มีจุดประสงค์ดังนี้

1. ขอความคุ้มครองชาวบ้านทุกคนให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่ถูกรบกวนจากผีร้ายต่างบ้านต่างเมืองให้เกิดความเจ็บป่วยและเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ
2. ขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ได้ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ไม่อดอยาก
3. ขอให้กำจัดปัดเป่าพวกโจรผู้ร้ายมิให้มาสร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้าน
4. ขอให้การทำมาหากินของชาวบ้านประสบแต่ความเจริญรุ่งเรือง เช่น ค้าขาย ร่ำรวย มีความก้าวหน้าในงานราชการ เป็นต้น
5. ขอความคุ้มครองชาวบ้านที่เดินทางไปต่างถิ่น ไปค้าขาย ไปธุรกิจ ไปราชการ ไปศึกษาต่อ ฯลฯ ให้ได้รับความปลอดภัย ให้ประสบความสำเร็จ และให้เดินทางกลับมาถึงบ้านโดยสวัสดิภาพ

การลงนางเทียมของชาวย้อแต่ครั้งโบราณ จากการสัมภาษณ์นางแก้ว อุปปะแก้ว อายุ 83 ปี เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2540 เป็น “แม่เมียง” (แม่เมือง) ประจำหอเจ้าเมืองท่าอุเทนมาได้ 53 ปีแล้ว ได้ความว่า แต่เดิมเจ้าเมืองท่าอุเทนเป็นนางเทียมเอง หอเจ้าในครั้งนั้น ตั้งอยู่ที่คุ้มเจ้าเมือง (คุ้มวัดโพธิ์ไชยในปัจจุบัน) ต่อมาทางราชการจากกรุงเทพฯ สั่งให้กรมการเมือง เลิกนับถือผี เจ้าเมืองจึงมอบให้คนอื่นเป็นนางเทียมแทน และรื้อหอเจ้าในคุ้ม เสีย แล้วเชิญ ผีบรรพบุรุษ และแม่เหล็กให้ไปสถิตอยู่ที่หอเจ้าแห่งใหม่ 2 หอ ซึ่งตั้งอยู่ปากร่องน้ำบึงริมตลิ่งโขงหน้าวัดโพนแก้วสืบมาจนทุกวันนี้

เทศกาลลงนางเทียมชาวย้อ อำเภอท่าอุเทน มีเทศกาลลงนางเทียมปีละ 3 ครั้ง ครั้งละ 2 วัน ดังนี้

ครั้งที่ 1 กระทำในวันขึ้น 3-4 ค่ำ เดือน 3 พิธีลงนางเทียมเพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และมเหสักข์ในโอกาสเฉลิมวันขึ้นปีใหม่ของชาวย้อ ผีจะ “ชำระบ้าน” เพื่อขับไล่ภูตผีปีศาจและสิ่งเสียดจัญไรทั้งหลายให้พ้นไปจากบ้านเมืองด้วย

ครั้งที่ 2 กระทำในวันขึ้น 3-4 ค่ำ เดือน 6 พิธีลงนางเทียมเพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และมเหสักข์ก่อนชาวบ้านจะลงมือทำนา ขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำเพียงพอตลอดฤดูกาลทำนา และได้ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ไม่อดอยาก ผีจะชำระบ้านเช่นเดียวกับพิธีลงนางเทียมครั้งที่ 1

ครั้งที่ 3 กระทำในวันแรม 1-2 ค่ำ เดือน 11 เป็นพิธีลงนางเทียมเพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และมเหสักข์ที่เชิญมาร่วมงานรื่นเริงในเทศกาลแข่งเรือยาวประจำคุ้มต่าง ๆ และหมู่บ้านใกล้เคียง โดยยึดประเพณีตามฮีตสิบสอง เรียกว่า “บุญสว่างเฮือ” คือ จัดแข่งเรือยาวในวันออกพรรษาพิธีลงนางเทียมครั้งนี้ไม่มีการชำระบ้าน

ผีบรรพบุรุษและมเหสักข์ที่นางเทียมเชิญมาลง ชาวย้อเชิญผีบรรพบุรุษและมเหสักข์มาลงนางเทียมมี 19 องค์ ดังรายนามต่อไปนี้

มเหสักข์ประจำเมือง มี 2 องค์ คือ

1. ญาพ่อเจ้าแท่นคำ เป็นเจ้าหลักเมืองหรือเจ้าที่เจ้าฐาน เป็นใหญ่กว่าผีทั้งหลายในเมืองท่าอุเทน สถิตอยู่ที่หอเจ้าหลังเหนือ (ภายในหอมีรูปปั้นญาพ่อเป็นชายสูงอายุหนวดยาว) มีหน้าที่คุ้มครองชาวเมืองทุกคนให้อยู่เย็นเป็นสุข ญาพ่อองค์นี้ ใจดี เยือกเย็น ไม่ดื่มสุรามาма รับประทานแต่อาหารหวานเท่านั้น

2. ญาพ่อเจ้าโต้ง เป็นรองญาพ่อเจ้าแท่นคำ สถิตอยู่หอหลังใต้ (ภายในหอมีรูปปั้นญาพ่อเป็นชายวัยกลางคนนั่งถือดาบ) มีหน้าที่เป็นนายตระเวนด่านทั่วเขตเมืองท่าอุเทน คอยป้องกันมิให้หมู่มารพาลร้ายทั้งหลายเข้ามาทำความเดือดร้อนให้แก่ชาวเมือง ญาพ่อ องค์นี้ดื่มสุรามาма ชอบดื่มสุรามาма

ผีบรรพบุรุษ มเหสักข์ ที่เชิญมาจากแห่งอื่น มี 17 องค์ คือ

1. ญาพ่อหงสา สถิตอยู่เมืองหงสา แขวงไชยบุรี “ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” ในปัจจุบัน ชาวย้อเชื่ออีกกันว่า เป็นผีบรรพบุรุษที่ติดตามดูแลชาวย้อ ตั้งแต่อพยพมาจากเมืองหงสา จนมาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองท่าอุเทนทุกวันนี้ ญาพ่อองค์นี้ รับประทานแต่อาหารหวานเหมือนญาพ่อเจ้าแท่นคำ

2. ญาเจ้าอ้ายคำแดง สถิตอยู่ปากน้ำหินปูนด้านใต้ (ตรงข้ามเมืองท่าอุเทน) ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน เชื่อกันว่า เป็นนายตระเวนด่านของชาวย้อมาก่อน

3. ญาเจ้าอ้ายคำไหล สถิตอยู่ที่วังห้องไกลเมืองหินบูน ริมฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ตรงข้ามเมืองท่าอุเทน) เชื่อกันว่าเป็นผู้ช่วย เหลือชาวย้อให้อพยพ จากเมืองหลวงปู่ลิงมายังเมืองหินบูน โดยสวัสดิภาพ

4. ญาพ่อเจ้าโต่งกว้างปากกะดิง สถิตอยู่ที่ปากน้ำกระดิง (เหนือปากน้ำหินบูน ขึ้นไปประมาณ 100 กิโลเมตร) เชื่อกันว่าเป็นนายตระเวนด่านเมืองท่าอุเทน เป็นหัวเมืองจัตวาขึ้น กรุงเทพฯ

5. ญาเจ้าน้อยยอดทอน สถิตอยู่ ที่ลำน้ำทอน ตำบลท่าสี่โค อำเภอบึง กาศ จังหวัดหนองคาย เชื่อกันว่าเป็นผู้ช่วยญาพ่อเจ้าโต่งปากกระดิงในการตระเวนด่าน

6. ญาเจ้าศรีสุทโธ สถิตอยู่ที่บึงมอ (ต้นร่องน้ำบึง) เมืองท่าอุเทน เชื่อกันว่าเจ้าองค์นี้เป็นผู้พิทักษ์รักษาบึงมอ เมื่อแรกตั้งเมืองท่า อุเทนให้เป็นที่ทำกินและอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร เลี้ยงลูกหลานให้เติบโตใหญ่จนเป็นบ้านเป็นเมืองท่าอุเทนจนถึงทุกวันนี้ ญาพ่อองค์นี้ดูมาก ผู้ใดจะลงไปจับปลาล่าสัตว์น้ำในบึง ต้องขออนุญาตจากญาพ่อเสียก่อน มิฉะนั้นจะเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย

7. ญาอ้ายบุญเหลือ (บุญเหลือ) สถิตอยู่ที่ปากน้ำหินบูน ตรงข้ามเมืองท่าอุเทน เชื่อกันว่าเป็นผู้ช่วยญาเจ้าอ้ายคำแดงในการตระเวนด่านของชาวย้อ

8. ญาเจ้าอ้ายเฟียพัน (เฟียพัน) สถิตอยู่ที่ปากน้ำหินบูน ตรงข้ามเมืองท่าอุเทน เชื่อกันว่าเป็นผู้ช่วยญาเจ้าอ้ายคำแดงในการตระเวนด่านของชาวย้อ

9. ญาอ้ายเขี้ยวคอม สถิตอยู่ที่ปากน้ำหินบูน ตรงข้ามเมืองท่าอุเทน เชื่อกันว่าเป็นผู้ช่วยญาเจ้าอ้ายคำแดงในการตระเวนด่านของชาวย้อ

10. ญาอ้ายหาญสะตอง สถิตอยู่ที่ปากน้ำหินบูนตรงข้ามเมืองท่าอุเทน เชื่อกันว่าเป็นผู้ช่วยญาเจ้าอ้ายคำแดงในการตระเวนด่านของชาวย้อ

11. ญาท้าวแสนตา กระดุกข้าง (ซีโครง) ยาวสามวา สถิตอยู่ที่ปากห้วยกะบะ ตรงข้ามตำบลไชยบุรี อำเภوتاอุเทนในปัจจุบัน เชื่อกันว่าเป็นผู้คอยสอดส่องดูแลความทุกข์สุขของประชาชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง

12. นางแอกไค้ สถิตอยู่ที่หนองกะแสะ เชื่อกันว่าเป็นลูกสาวพระยานาค ชาวย้อ เชิญมาเพื่อขอฝนในเดือน 6 และร่วมรื่นเริงในงานเทศกาลแข่งเรือยาว เดือน 11 ถ้าไม่เชิญนางมาร่วมรื่นเริงแล้ว จะทำให้งานแข่งเรือยาวมีอุปสรรค เช่น เรือล่ม คนจมน้ำตาย เป็นต้น

13. นางจันทา สถิตอยู่ที่วังมนในลำห้วยทวย ตำบลท่าอุเทนในปัจจุบัน เชื่อกันว่าเป็นผู้พิทักษ์รักษาปลาในลำห้วย หนอง บึง ผู้ใดจะจับปลาและสัตว์น้ำในลำห้วย หนอง บึง ต้องขออนุญาตจากนางเสียก่อน

14. ท้าวข้อล่อ สถิตอยู่ที่ท่าด่าน อำเภอท่าอุเทนในปัจจุบัน เชื่อกันว่าเป็นผู้ช่วยญาพ่อเจ้าโต่งในการตระเวนด่าน

15. ท้าวคำโค สถิตอยู่ที่ปากห้วยแซง ใต้เขตสุขาภิบาลตำบลท่าอุเทนในปัจจุบัน เชื่อกันว่าเป็นผู้ช่วยญาพ่อเจ้าโต่งในการตระเวนด่าน

16. ท้าวอำคา สถิตอยู่ที่หนองสูงเหนือตำบลท่าอุเทนขึ้นไปประมาณ 4 กิโลเมตร เชื่อกันว่าเป็นผู้คุ้มครองชาวฮ่อที่ไปทำสวน ไร่ในบริเวณหนองสูง นาเหนือ ให้ได้รับความปลอดภัย

17. ท้าวคำเหลียง (คำเหลียง) สถิตอยู่ที่ปากห้วยกูด เมืองเขมร เชื่อกันว่าเป็นผู้คุ้มครองให้การคมนาคมของชาวฮ่อตามลำแม่น้ำโขงเป็นไปโดยสวัสดิภาพ

นางเทียมของผีบรรพบุรุษและมเหสักข์ ผู้ที่เป็นนางเทียม มของผีบรรพบุรุษและมเหสักข์เมืองท่าอุเทนนี้ เป็นด้วยความสมัครใจ โดยมีสาเหตุมาจากการเจ็บป่วยเป็นเวลานาน หมอยา แพทย์แผนปัจจุบันรักษาก็ไม่หาย จึงมาขอเป็นนางเทียม เมื่อเป็นแล้วก็หายเจ็บป่วยตั้งแต่นั้นมา

เครื่องประกอบพิธีกรรมลงนางเทียม ดังนี้

1. หมวดเครื่องแต่งกาย

1.1 เครื่องแต่งกายสำหรับนางเทียมของมเหสักข์เมืองท่าอุเทน

นางเทียมของญาพ่อเจ้าแท่นคำ

1. ฟ้านุ่งสีน้ำเงิน และฟ้านุ่งสีแดง
2. เสื้อคอกลมแบบผู้สูงอายุ แขนยาวทรงกระบอกสีขาหรือสีนวลอ่อน
3. ผ้าคาดเอวสีขาและสีแดง
4. ผ้าคล้องคอ (และใช้พาดบ่า) สีขา

นางเทียมของญาพ่อเจ้าโต่ง

1. ฟ้านุ่งสีแดง
2. เสื้อสีขาแบบผู้สูงอายุ
3. ผ้าคาดเอวสีแดง
4. ผ้าคล้องคอ (และใช้พาดบ่า) สีแดง

(เครื่องแต่งกายของมเหสักข์ทั้ง 2 องค์ นี้ แต่เดิมเจ้าเมืองท่าอุเทน เป็นผู้จัดหาและเก็บรักษาไว้ ปัจจุบันนี้ชำรุดหมดแล้ว นางเทียมจึงจัดหาเครื่องแต่งกายมาเอง)

1.2 เครื่องแต่งกายสำหรับนางเทียมของมเหสักข์ และผีบรรพบุรุษที่รับเชิญ

นางเทียมของญาพ่อเจ้าหงสา

1. ฟ้านุ่งสีน้ำเงิน และสีแดง
2. เสื้อสีขาแบบผู้สูงอายุ

3. ผ้ายาคาดเอวสีแดง
4. ผ้ายาค้างคอง (และใช้พาดบ่า) สีแดง

นางเทียมของผีบรรพบุรุษ

1. ผ้านุ่งสีแดง
2. เสื้อไม้จำกัตสี (ตามแต่จะสวมมา)
3. ผ้ายาคาดเอวสีแดง
4. ผ้ายาค้างคองสีแดง

2. หมวดเครื่องบูชา

จำนวน 3 ชั้น

2.1 ชั้น 8 ประกอบด้วย เทียนไขขนาดกลาง 8 คู่ (ไม่มีรูป) ดอกไม้ 8 คู่

จำนวน 10 ชั้น

2.2 ชั้น 5 ประกอบด้วยเทียนไขขนาดทั่วไป 5 คู่ (ไม่มีรูป) ดอกไม้ 5 คู่

2.3 พาชวีญ (พานบายศรี) 2 ชุด ตกแต่งด้วยเครื่องบายศรีสู่ขวัญครบครัน ตามประเพณีของชาวย้อ ได้แก่ ผ้ายผูกแขน ไก่ต้ม หัวหมู ข้าวสุก สุรา น้ำดื่ม น้ำหวาน กล้วย อ้อย มะพร้าวอ่อน ผลไม้ต่าง ๆ เป็นต้น ข้าวปลาอาหารส่วนหนึ่งจะจัดใส่ถาดไว้ พร้อมด้วยกลอง ข้าวเหนียวและขวดน้ำดื่มให้ต้องตามคตินิยมที่ว่า “น้ำเต็มเต้า ข้าวเต็มพา (ถาด) มังสาหาร ทุกเหยื่อง (ทุกอย่าง) ครบด้วยเครื่องหวานคาว”

3. หมวดเครื่องประดับศีรษะ

ได้แก่ มาลัยดอกดาวเรืองร้อยด้วยก้านมะพร้าวขดเป็นรูปวงกลม สำหรับสวมศีรษะนางเทียมทุกคน

4. หมวดอาวุธ

ได้แก่ ดาบ หอก สำหรับให้ญาติผู้ใหญ่เจ้าแท่นคำ ญาติผู้ใหญ่หงสา ญาติผู้ใหญ่โต่ง ร่ายรำปราบภูตผีปีศาจ

5. หมวดดนตรี

5.1 กลอง 2 หน้า	2 ใบ
5.2 ซ้องโหม่ง	1 ใบ
5.3 ฉาบ	1 คู่
5.4 แคนแปด	2 เต้า
5.5 หมอลำอย่างน้อย	1 คน
5.6 หมอแคน	2 คน
5.7 หมอพ้องอย่างน้อย	1 คน

5.8 เครื่องขยายเสียง 1 ชุด

6. หมวดบริการ

เป็นหมวดจัดทำอาหารเที่ยงไว้เลี้ยงดูผู้มาในงานพิธีลงนางเทียม ให้ได้รับประทานทั่วถึงกัน เครื่องครัวที่ใช้ประกอบอาหารเป็นของหอเจ้าทั้งสิ้น

การลงนางเทียมเดือนสาม

มูลเหตุของการทำ ชาวโย้ยถ้อยกันเป็นประเพณีมาแต่โบราณว่า วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 อันเป็นวันขึ้นปีใหม่ของพวกตนนั้น ย่อมเป็นวันเริ่มต้นแต่สิ่งที่ดีงาม และเป็นสิริมงคลตามที่ฝั้นดาลขึ้นมา ดังที่ผู้ เฒ่าผู้แก่ปรารภกันสืบมา (ตามคำบอกเล่าของนายบุญเลิศ สุวรรณมาโจ ชาวโย้ย อายุ 67 ปี เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2540 ที่อำเภอท่าอุเทนว่า “ขึ้นสามค่ำเดือนสาม หมากขามป้อมสุกหวาน แม่ฆ้องทองแฉบ เหล้ากลบถี้ กเจจ หัวสีเคออกดอก หมากกอกเต็มง่า คบ กบไซฮู ปูไข่ตั้ง” (อธิบายเอาความว่า วันขึ้นสามค่ำเดือนสาม มะขามป้อมสุก รสเคเปรี้ยววกก็กลับมีรสหวาน หลิงมีครรรค์ทองแก่ก็คลอดบุ ตรงาย และทองก็แพบเป็นปรกติ เหล้าสาโทที่มีรสขมก็กลับมีรสหวานถูกใจคนดื่ม ต้นตะไคร้ที่ไม่เคยออกดอกก็ออกดอกให้คนได้เห็น ต้นมะกอกในป่าก็ออกผลดกเต็มกิ่งก้านทั่วทั้งต้น กบที่จำศีลอยู่ในรูก็ไขรูออกมารับฟ้าใหม่ฝนใหม่ และปูที่อยู่ในรูมานานก็ดันสิ่งที ปิดปากรูออกมารับฟ้าใหม่ฝนใหม่เช่นเดียวกัน) ด้วยความสำนึกในบุญคุณของพี่ ชาวโย้ยจึงพร้อมใจกันจัดพิธีกรรมลงนางเทียมเพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และมเหสักข์ในโอกาสเฉลิมฉลอง วันขึ้นปีใหม่ และเชิญผี “ชำระบ้าน” เพื่อขับไล่ภูตผีปีศาจตลอดจนสิ่งเสียดจัญไรทั้งหลายให้พ้นไปจากบ้านเมืองด้วย

1. การเตรียมงาน ในวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 แม่เมือง (กวนจ้ำ) จะพาชาวบ้านไปทำความสะอาดบริเวณที่ตั้งหอเจ้า พอพระอุปคุตบริเวณลานพิธี (ชาวโย้ยเรียก ปัดกวาดช่วง) และทำความสะอาดโรงพิธี (ชาวโย้ยเรียก ปัดกวาดปาง) อีกส่วนหนึ่งจะช่วยกันทำพานบายศรี 2 ชุด ในโรงพิธี เพื่อเตรียมบายศรีสู่ขวัญผีในวันรุ่งขึ้น

2. พิธีกรรมในวันแรก (วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3) ตั้งแต่เวลา 07.00-17.00 นาฬิกา ตามลำดับดังนี้

2.1 เวลา 07.00 นาฬิกา แม่เมืองจะนำชาวบ้านพร้อมด้วยขัน 8 และ สัปทนลงไปทำพิธี อัญเชิญพระอุปคุตที่ทำน้ำโขงหน้าหอเจ้า แล้วแห่ขึ้นมาสถิตอยู่ที่หอพระอุปคุต ทางด้านใต้หอญาเจ้าพ่อโต่ง เพื่อขอขามมี พระอุปคุตคุ้มครองให้พิธีกรรมลงนางเทียมเป็นไปด้วย ความราบรื่น และเป็นสิริมงคลแก่นางเทียมตลอดจนชาวบ้านทุก ๆ คน จะเห็นได้ว่าชาวโย้ยนับถือผี และพระสงฆ์ทางพระพุทธศาสนาควบคู่กันไป

2.2 เจ้าหน้าที่ในโรงพิธีช่วยกันจัดที่สถิตของมเหสักข์และผีบรรพบุรุษ (ในร่างของนางเทียม) บนแท่นยกพื้นเริ่มตั้งแต่ที่สถิตของญาพ่อเจ้าแทนคำ ประธานมเหสักข์ที่สถิตของ

ญาพ่อเจ้าหงสา ญาพ่อเจ้าโต้ง ไปจนถึงที่สถิตของญาอ้ายหาญจะต้อง เป็นอันดับที่ 10 ส่วนอันดับที่ 11-19 เป็นผีบรรพบุรุษจะมาเข้าเทียมร่างนางเทียมคนใดคนหนึ่งในจำนวน 7 คน ตามที่เคยเทียมเป็นประจำ จึงไม่ได้จัดที่สถิตไว้ให้

2.3 แม่เมียง (กวานจ๋า) นำชั้น 8 ไปที่หอญาพ่อเจ้าแท่นคำ จุดเทียน 1 คู่ ทำพิธีการระบอกล่าวการลงนางเทียมในวันเฉลิมฉลองปีใหม่ของชาวย้อ และขอเชิญญาพ่อพร้อมด้วยบริวารทั้งหลายไปสถิตและรับเลี้ยงที่โรงพิธีดังทุกปี ต่อจากนั้นแม่เมียงก็นำชั้นห้าไปยังหอญาพ่อเจ้าโต้ง จุดเทียน 1 คู่ ทำพิธีการระบอกล่าวและเชิญญาพ่อพร้อมด้วยบริวารทั้งหลายไปสถิตและรับเลี้ยงที่โรงพิธีเช่นเดียวกัน

2.4 แม่เมียง (กวานจ๋า) นำชั้น 8 ไปวางบนแท่นข้างหลังที่สถิตของญาพ่อเจ้าแท่นคำในโรงพิธี และนำชั้น 5 ไปวางบนแท่นข้างหลังที่สถิตของญาพ่อเจ้าหงสา และต่อ ๆ ไปจนถึงที่สถิตของญาอ้ายหาญจะต้อง

2.5 แม่เมียง (กวานจ๋า) และชาวบ้านช่วยกันจัดตั้งพานบายศรีพร้อมเครื่องประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญครบครันที่กลางโรงพิธี

2.6 เวลา 08.30 นาฬิกา นางเทียมทุกคน และชาวบ้านที่ถือตนว่าเป็นลูกหลานผีบรรพบุรุษ และมเหสีภักขมาพร้อมกันที่ โรงพิธี นางเทียมทั้ง 9 นาง (ยกเว้นนางเทียมของญาพ่อเจ้าหงสา ต้องทำหน้าที่หมอสวดขวัญให้เสร็จก่อน) เข้าประจำที่ตรงหน้าที่สถิตของมเหสีภักขหรือผีบรรพบุรุษที่จะเข้ามาเทียมร่างตนจุดเทียนบนชั้นที่เตรียมไว้ แล้วอธิษฐานเชิญมเหสีภักขผีบรรพบุรุษ ให้เข้ามาเทียมร่างตนพร้อมกันนี้หมอดนตรีทั้งหลายก็ประโคมและบรรเลงเพลงลงนางเทียม หมอลำก็ขับลำออกผีให้เข้ากับเพลงด้วย เมื่อมเหสีภักขและผีบรรพบุรุษมาเข้าเทียมนางเทียมทุกนางแล้ว แม่เมียงและชาวบ้านที่เคยงานนี้มาก่อน ก็ช่วยกันนำเครื่องแต่งตัวมาแต่งให้แก่นางเทียมตามศักดิ์ของมเหสีภักขและผีบรรพบุรุษนั้น ๆ เมื่อเรียบร้อยแล้ว มเหสีภักขและผีบรรพบุรุษในร่างของนางเทียม ได้แก่ ญาพ่อ ญาอ้ายทั้งหลาย ก็ขึ้นไปสถิตบนที่ของตน ญาพ่อเจ้าโต้งพร้อมด้วยคณะพากันแสดงอาการระบอญาพ่อเจ้าแท่นคำมเหสีภักขผู้เป็นประธาน

2.7 เวลาประมาณ 09.00 นาฬิกา ญาพ่อเจ้าแท่นคำพร้อมด้วยญาพ่อองค์อื่น ๆ และญาอ้ายทั้งหลายพากันนั่งล้อมพานบายศรี ดนตรีที่บรรเลงอยู่จะหยุดชั่วขณะหนึ่ง หมอผู้ทำพิธีสุดเชิญ ขวัญญาพ่อและญาอ้ายทั้งหลายที่มา ในงานเลี้ยงผีครั้งนี้ให้ขวัญมารวมกัน และยังคงความเป็นสิริมงคลแก่เมืองท่าอุเทนตลอดลูกหลานทุก ๆ คนด้วย เมื่อหมอสวดขวัญจบแล้วก็ ทำพิธีผูกข้อมือ (ชาวย้อเรียกว่า ผูกแขน) อวยชัยให้พรแก่ญาพ่อและญาอ้ายทั้งหลาย ดนตรีก็เริ่มประโคมและบรรเลงต่อไป หมอพื่อนก็ออกมาพ่อนยอผีตามจังหวะไปจนจบพิธีบายศรีสู่ขวัญ ญาพ่อเจ้าแท่นคำ ญาพ่อเจ้าโต้งและญาพ่อองค์อื่น ๆ จะช่วยกันผูกข้อมืออวยชัยให้พรแก่ลูกหลานที่มาในงานจนครบทุกคน เมื่อเสร็จเรียบร้อยญาพ่อและญาอ้ายทั้งหลายก็พากันกลับขึ้นไปสถิตบนที่ของตน

2.8 นางเทียมของญาพ่อเจ้าหงสา ทำพิธีอธิษฐานเชิญญาพ่อเจ้าหงสาให้มาเข้าเทียมร่างตน เมื่อญาพ่อเทียมร่างเรียบร้อยแล้ว แม่เมียงก็ช่วยแต่งตัวให้ตามศักดิ์ของ ญาพ่อเจ้าหงสา เมื่อเรียบร้อยแล้วญาพ่อเจ้าหงสาก็ขึ้นไปสถิตย์ที่ของตน และแสดงความคารวะต่อญาพ่อเจ้าแทนคำ

2.9 ในช่วงภาคเช้าต่อจากนี้ไปจนถึงเวลา 12.00 นาฬิกา ญาพ่อเจ้าแทนคำ ญาพ่อเจ้าหงสา และญาพ่อเจ้าโต้งจะรับชั้น 5 จตุปัจจัย และเครื่องดื่มที่ชาวบ้านในตำบลท่าอุเทน และใกล้เคียงพากันนำเข้ามาคารวะเพื่อขอพรอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านบางคนก็ขอให้ญาพ่อเป่าขม่อมให้บ้าง ทำน้ำมนต์บ้าง ขอบนบานให้สำเร็จบ้าง และบางคนก็ขอให้ญาพ่อเสีงทายให้ด้วย ญาพอก็นำชั้น 5 ของผู้ต้องการเสีงทายมายกขึ้นอธิษฐาน แล้วเขย่าชั้น 5 แร่ง ๆ ประมาณครึ่งนาฬิกาจากนั้นก็วางชั้นลงและทำนายตามลักษณะของเทียนในชั้น ถ้าเทียนในชั้นจับคู่กันหรือเรียงกันเป็นระเบียบ ก็ทำนายว่าดีจะทำสิ่งใดก็สมประสงค์ทุกอย่าง แต่ถ้าเทียนในชั้นเรียงกันไม่เป็นระเบียบ ก็ทำนายว่าไม่ดี จะมีอุปสรรคในการทำงานดังนี้ เป็นต้น ขณะที่ญาพ่อทั้งสามมองครึบชั้นคารวะจากชาวบ้านอยู่นี้ พวกญาอ้ายทั้งหลายจะผลัดกันออกมาพ้อนที่หน้าวงดนตรี ญาพ่อเจ้าแทนคำก็ออกมาร่วมพ้อนด้วย ญาพ่อทั้งสามจะพากันรับชั้นคารวะจากชาวบ้านไปจนถึง 12.00 นาฬิกา จึงหยุดพักให้ลูกหลานที่มาในงานได้รับประทานอาหารกลางวันอย่างอิมหนาสำราญทั่วทุกคน ช่วงระยะเวลานี้ ญาพ่อเจ้าหงสา ญาพ่อเจ้าโต้ง ก็ออกมาพ้อนร่วมกับญาอ้ายที่หน้าวงดนตรีด้วย

ในช่วงภาคบ่ายตั้งแต่ 13.00 นาฬิกาเป็นต้นไป ญาพ่อทั้งสามมองครึบชั้นคารวะจากชาวบ้านต่อไปจนถึงเวลา 17.00 นาฬิกา แม่เมียงก็บอกกล่าวแก่ญาพ่อและญาอ้ายทั้งหลายว่า บัดนี้สมควรแก่เวลาแล้ว ขอเชิญกลับไปสถิตอยู่ ณ ที่เดิมก่อน เพื่อจะได้ให้นางเทียมพักผ่อน ต่อถึงวันรุ่งขึ้นจึงให้กลับเข้ามาเทียมร่างนางเทียมอีก เมื่อญาพ่อและญาอ้ายทั้งหลายออกจากร่างนางเทียมไปแล้ว นางเทียมก็ถอดเครื่องแต่งกายสำหรับผีออก และสวมใส่เสื้อผ้าชุดเดิมของตน พิธีกรรมลงนางเทียมในวันแรกก็จบเพียงนี้ ชาวบ้านจะขอฝ่ายผูกข้อมือติดตัวกลับไปผูกข้อมือให้ลูกหลานและเป็นสิริมงคลสืบไป ฝ่ายผูกข้อมือในพิธีลงนางเทียมเพื่อเลี้ยงผีนี้ ชาวบ้านนิยมนำไปผูกข้อมือให้เด็ก ๆ ด้วยเชื่อว่าป้องกันภูตผีปีศาจได้

3. พิธีกรรมในวันที่ 2 (วันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 3) ตั้งแต่เวลา 08.00-12.00 นาฬิกา ชาวอ้อเรียกว่า วันชำระล้างช่วงล้างปาง มีพิธีกรรมตามลำดับ ดังนี้

3.1 ตอนเช้า ตั้งแต่ 08.00-10.00 นาฬิกา เป็นการลงนางเทียมเหมือนพิธีกรรมในวันแรก แต่ญาพ่อ ญาอ้ายวันนี้แต่งผ้าแดง คาดเอวสีแดงทุกองค์ ญาพ่อเจ้าโต้งโพกศีรษะด้วยผ้าสีแดง ชาวบ้านพากันนำสำหรับอาหารหวานคาว กล้วย อ้อย ผลไม้ สุรา และเครื่องดื่ม มาตั้งเลี้ยงผีเต็มโรงพิธี พร้อมนำกระทงส่งภูตผีปีศาจ และชำระบ้านมาวางเรียงไว้ด้วย ในโรงพิธีวันนี้มี

การประดับดอกทองกวาวสีแดง (ชาวย้อเรียกว่าดอกจาน) ทั่วบริเวณ ญาพ่อ ญาอ้าย ตี๋มและ กิ้นเลี้ยงตามอรัยาศัย

3.2 ตอนสายตั้งแต่เวลา 10.30-11.00 นาฬิกา เป็นพิธีชำระบ้าน ญาพ่อเจ้า แทนคำ ญาพ่อเจ้าหงสา ญาพ่อเจ้าไต้ง ออกมารำ ดาบ รำหอก เพื่อปราบภูตผีปีศาจให้ยอมราบคาบและรับเครื่องสังเวทในกระทงออกไปให้พ้นบ้านเมือง เมื่อได้เวลาแล้วญาพ่อเจ้าไต้งจะนำชาวบ้านไปลอยกระทงส่งภูตผีปีศาจที่ท่าหน้าโขงหน้าหอเจ้า แล้วก็กลับขึ้นมารับขันคารวะจากชาวบ้านพร้อมด้วยญาพ่อเจ้าแทนคำ ญาพ่อเจ้าหงสา ต่อไปจนถึงเวลา 12.00 นาฬิกา แม่เมียงก็บอกกล่าวแก่ญาพ่อ ญาอ้ายทั้งหลายว่า งานปีใหม่ของชาวย้อปีนี้ได้เสร็จสิ้นแล้ว ขอเชิญท่านทั้งหลายออกจากรวงนางเทียมกลับไปสถิตอยู่ ณ ที่เดิมเถิด ปีหน้าฟ้าใหม่จะได้เชิญมาเลี้ยงให้อิ่มหน้าสำราญอีก เมื่อญาพ่อ ญาอ้ายทั้งหลายออกจากรวงนางเทียมไปแล้ว นางเทียมก็ถอดเครื่องแต่งกายสำหรับฝี้ออก และสวมใส่เสื้อผ้าชุดเดิมของตน

3.3 แม่เมียง นำขัน 8 พร้อมด้วยชาวบ้านไปที่หอพระอุปัศตุ ทำพิธีอัญเชิญ และแห่กลับไปส่งที่ท่าหน้าแห่งเดิม แล้วก็พากันกลับขึ้นมายังโรงพิธี

3.4 ชาวบ้านช่วยกัน “ล้างข่วง” คือ เก็บกวาดบริเวณงาน บริเวณหอพระอุปัศตุ หอเจ้าทั้งสองหอ และ “ล้างปาง” คือ ปิดกวาดโรงพิธีให้สะอาด นำเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปเก็บเข้าที่เดิมให้เรียบร้อย แล้วรวบรวมขยะมูลฝอยไปลอยทิ้งที่แม่น้ำโขง ถือว่าได้ลอยสิ่งเสียดจัญไรไปหมดแล้ว เหลือไว้แต่สิ่งที่เป็นสิริมงคลแก่บ้านเมืองและลูกหลานเท่านั้น

การลงนางเทียมเดือน 6

กระทำทุก ๆ ปีในวันขึ้น 3-4 ค่ำ เดือน 6 รวม 2 วัน

มูลเหตุของการกระทำ เนื่องจากการทำนาของชาวย้อแต่โบราณต้องอาศัยน้ำฝนเป็นปัจจัยสำคัญ และเชื่อกันว่าพระยานาคเป็นผู้บันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำเพียงพอแก่การทำนา ฝับรรพบุรุษ มเหสักษ์ เป็นผู้คุ้มครองให้การทำนาเป็นไปด้วยความราบรื่น ได้ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ด้วยความตระหนักในบุญคุณของพระยานาค ฝับรรพบุรุษ มเหสักษ์ ชาวย้อจึงพร้อมใจกันจัดพิธีกรรมลงนางเทียมเพื่อเลี้ยงฝับรรพบุรุษ และมเหสักษ์ ในวันขึ้น 3-4 ค่ำ เดือน 6 ก่อนฤดูทำนา ในการนี้ต้องเชิญ นางแอกไค้ ลูกสาวพระยานาคจากหนองกะแสมมาร่วมพิธีให้ชาวย้อขอฝนด้วย การที่ชาวย้อถือเอาวันนี้เป็นวันทำพิธีลงนางเทียมก็ถือเอาฤกษ์เช่นเดียวกับวันเฉลิมฉลอง ปีใหม่ ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ชาวย้อถือเป็นวันเริ่มต้นแต่สิ่งที่ดีงามทั้งสิ้น

1. การเตรียมงาน จัดเตรียมเช่นเดียวกับพิธีลงนางเทียมครั้งที่ 1
2. พิธีกรรมในวันแรก (วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ตั้งแต่เวลา 07.00-17.00 นาฬิกา) ดำเนินขั้นตอนเช่นเดียวกับพิธีกรรมลงนางเทียมครั้งที่ 1 (วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3) ในการนี้ได้เชิญนางแอกไค้จากหนองกะแสม ให้เข้ามาเทียมรวงนางเทียมดังที่เคยมาเทียมทุก ๆ ปี เชื้อ

กันว่านางแอกไค้เป็นลูกสาวพระยานาค เครื่องทรงจึงเป็นสีแดงทั้งชุด เมื่อนางแอกไค้เข้าเทียมร่าง นางเทียมเรียบร้อยแล้ว ก็ขึ้นไปสถิตย์ที่ของตนแล้วแสดงความคารวะญาพ่อเจ้าแท่นคำ แม่เมียง ถวายน้ำดื่ม หมากพลู แล้วกล่าวต้อนรับในนามชาย้อทุกคนพร้อมกับขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล ให้ชาวบ้านได้น้ำเพียงพอแก่การทำนา นางแอกไค้ก็ลงจากที่สถิตมาพอนที่หน้าวงดนตรีเพื่อ ให้รู้ไปถึง แถน ว่านางขอฝนมาให้ชาวบ้านได้ทำนา แม่เมียงและชาวบ้านผู้อาวุโสกล่าวยอนางแอกไค้ขณะพอน ว่าเป็นผู้นำฝนมาให้ชาวบ้านได้ทำนา ฝนจะไม่แล้งแน่ เมื่อสมควรแก่เวลาแล้ว นางแอกไค้ก็กลับ ขึ้นไปสถิตอยู่บนที่ของตน ชาวบ้านบางคนก็บนบานขอให้การทำนาเป็นไปด้ว ยความราบรื่น ไม่มี เพลี้ย หนอน มาทำลายต้นข้าวให้เสียหาย เป็นต้น พิธีกรรมก็ดำเนินไปจนถึงเวลา 17.00 นาฬิกา ก็ยุติลงเช่นเดียวกับการลงนางเทียมครั้งที่ 1

3. พิธีกรรมในวันที่ 2 (ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 6) ตั้งแต่เวลา 08.00-12.00 วันนี ชาวบ้านนำต้นกล้วย ต้นอ้อย มาประดับในโรงพิธี เพื่อเอานิมิตหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ของพืช พันธุ์ธัญญาหาร พร้อมกับนำสำหรับอาหารหวานคาว กล้วย อ้อย ผลไม้ สุรา และเครื่องดื่ม มาตั้ง เลี้ยงผีเต็มโรงพิธี พร้อมนำกระทงส่งภูติผีปีศาจและชำระบ้านมาวางไว้ด้วย

ดำเนินขั้นตอนเช่นเดียวกับพิธีกรรมลงนางเทียม ครั้งที่ 1 (วันขึ้น 4 ค่ำ เดือน

3) คือ เลี้ยงผี และทำพิธีชำระบ้านจนถึง “ล้างช่วง ล้างปาง” เป็นลำดับสุดท้าย

การลงนางเทียมเดือนสิบเอ็ด

กระทำทุก ๆ ปีในวันแรม 1-2 ค่ำ เดือน 11 2 วัน

มูลเหตุของการกระทำ นี้ ึ่งจากชาวบ้านนับถือทั้งผีบรรพบุรุษ มเหสักข์ และ พระพุทธศาสนาควบคู่กันไปดังกล่ามาแล้วในข้างต้น และเชื่อกันว่าในฤดูกาลออกพรรษาทาง พระพุทธศาสนา ตามฮีตสิบสองของพวกตนนั้น พระยานาคที่สถิตอยู่ที่หนองกะแสะก็ดี อยู่ใน ลำแม่น้ำโขงก็ดี ตลอดทั้งผีบรรพบุรุษแล มเหสักข์ก็ดี ต่างขึ้นขมยินดีกับชาวบ้านที่พระสงฆ์ได้ จำพรรษามาด้วยดีตลอดสามเดือน และขอการแข่งเรือยาวเพื่อความรื่นเริงประจำปีอีกด้วย เพื่อ สมองความต้องการของพระยานาค ผีบรรพบุรุษแลมเหสักข์ ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันสร้างเรือยาว ประจำคุ้มของตนเองและนำลงแข่งที่แม่น้ำโขง ในวันแรม 1-2 ค่ำ เดือน 11 พร้อมกับจัดพิธีกรรม ลงนางเทียมเพื่อเลี้ยงผี และเชิญนางแอกไค้ ลูกสาวพระยานาคจากหนองกะแสะมาเลี้ยงและร่วมรื่น เริงด้วย

1. การเตรียมงาน จัดเตรียมเช่นเดียวกับพิธีกรรมลงนางเทียม ครั้งที่ 1

2. พิธีกรรมในวันแรก วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ตั้งแต่เวลา 07.00-17.00 นาฬิกา ดำเนินขั้นตอนเช่นเดียวกับพิธีกรรมลงนางเทียม ครั้งที่ 2 (วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6) สำหรับการเชิญนางแอกไค้มาร่วมพิธีครั้งนี้ ไม่ได้เชิญมาขอฝน หากแต่เชิญมารับเลี้ยงและร่วมรื่นเริง ในงานแข่งเรือยาว แม่เมียงเพียงแต่บอกให้ทราบข่าวว่าข้าวในนาของชาวบ้านกำลังออกรวง จะได้เก็บ

เกี่ยวในเดือนอ้ายเดือนยี่นี้ ต่อจากนั้นญาพ่อเจ้าแท่นคำ ญาพ่อเจ้าหงสา ญาพ่อเจ้าโตน่ง ก็พาญาพ่อ ญาอ้าย รวมทั้งนางแอกไค้พอนแสดงควมรื่นเริง แล้วก็แบ่งกันนั่งเรือยาวของคุ้มต่าง ๆ ที่จอดรอ อยู่ ณ ทำน้ำหน้าหอเจ้า โดยนั่งข้างหน้าผีพาย (ผู้ทำหน้าที่กัปตันเรือ) เรือยาวทุกลำพายทวนน้ำ ขึ้นไปถึงหน้าวัดพระธาตุท่าอุเทน แล้วแห่ญาพ่อ ญาอ้าย และนางแอกไค้ ล่องลงมาจนถึงหน้าวัด ไตรภูมิ จึงพายทวนน้ำ นำญาพ่อ ญาอ้ายและนางแอกไค้ไปส่งที่ท่า น้ำหน้าหอเจ้า ผีพายและนัก พายทุกคนแห่ญาพ่อ ญาอ้าย นางแอกไค้ขึ้นไปส่งที่โรงพิธีอย่างครึกครื้นและรับประทานกับแก้ม ติมสุราด้วย

ในช่วงบ่ายเป็นการแข่งเรือยาวของชาวบ้านคุ้มต่าง ๆ ญาพ่อเจ้าแท่นคำ ญาพ่อ เจ้าหงสา และญาพ่อเจ้าโตน่ง จะรับขัน 5 ที่ชาวบ้านบางคนนำมาคารวะตามอัธยาศัย พิธีกรรมก็ ดำเนินไปจนถึงเวลา 17.00 นาฬิกา ก็ยุติลงเช่นเดียวกับการลงนางเทียม ครั้งที่ 2

3. พิธีกรรมในวันที่ 2 (วันแรม 2 ค่ำ เดือน 11) ตั้งแต่เวลา 08.00-12.00 นาฬิกา ชาวบ้านนำต้นกล้วย ต้นอ้อย มาประดับโรงพิธี เพื่อเอานิमितหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร เช่นเดียวกับพิธีกรรมลงนางเทียม ครั้งที่ 2 (วันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 6) พร้อมกับนำสำหรับอาหารหวานคาว กล้วย อ้อย ผลไม้ สุรา และเครื่องต้มมาตั้งเลี้ยงผีที่เชิญชวน มาเข้าเทียมร่านางเทียมในโรงพิธี แล ะจัดตั้งเลี้ยงผีบริวารทั้งหลายที่มาพร้อมรื่นเริงนอกโรงพิธีด้วย อาหารที่นำมาในวันนี้มีข้าวต้ม ขนมนานาชนิดมากกว่าทุกครั้ง และจัดหาสุรามาล้างผี เลี้ยงคนแข่ง เรือมากเป็นพิเศษ ชาวบ้านไม่ต้องนำกระทงส่งภูตผีปีศาจมาอีก เพราะไม่มีพิธีชำระบ้าน

พิธีเลี้ยงผีดำเนินไปจนถึงเวลา 12.00 นาฬิกา แม่เมียงก็บอกกล่าวแก่ญาพ่อ ญาอ้าย และนางแอกไค้ ว่างานแข่งเรือในเทศกาลออกพรรษานี้ก็เสร็จสิ้นแล้ว ขอเชิญท่านทั้งหลาย ออกจากร่านางเทียมกลับไปสถิตอยู่ ณ ที่เดิมเถิด ปีหน้าฟ้าใหม่จะได้เชิญมาเลี้ยงให้อิ่มหนำสำราญ และรื่นเริงในงานแข่งเรือยาวอีก เมื่อญาพ่อ ญาอ้าย และนางแอกไค้ออกจากร่านางเทียมไปแล้ว แม่เมียงก็พาชาวบ้านไปทำพิธีอัญเชิญพระอุปคุตแห่งไปส่งเหมือนครั้งก่อน ๆ และช่วยกัน “ล้างช่วง ล้างปาง” เป็นลำดับสุดท้ายเป็นเสร็จพิธีลงนางเทียม ครั้งที่ 3

มัลลิกา จันทรา จากวิทยานิพนธ์ เรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้าของบ้าน สว่างดอนตู ตำบลบ้านเม็ง อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น (2549: 48-49) ได้กล่าวถึงการเลี้ยง ช่วงผีฟ้า ไว้ว่า พิธีเลี้ยงช่วงของบ้านสว่างดอนตูจะกำหนดวันแรก แรม 9-11 ค่ำ หรือตรงกับ วันเทศกาลสงกรานต์ของเดือนห้าประจำทุกปี ถ้าตรงกับวันพระก็ต้องเลื่อนไปเป็นวันถัดไป ในช่วง สมัยก่อน การเลี้ยงช่วงกระทำกัน 3 วัน 2 คืน ต่อมาภาวะเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลง ข้าวยากหมาก แพง จึงมีการเปลี่ยนแปลงแต่การเดินทางไปมาสะดวก สามารถติดต่อกันได้สะดวกขึ้น จึงประกอบ พิธี 2-3 วันเท่านั้น ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1. ชั้นเตรียมพิธี

เมื่อใกล้กำหนดวันเลี้ยงช่วงมาถึง บริวารผีฟ้าที่อยู่บ้านใกล้มาจัดเตรียมสถานที่เลี้ยงช่วง ที่พัก ห้องน้ำ ห้องส้วม จัดเตรียมน้ำท่าข้าว ปลาอาหาร สถานที่ประกอบพิธี เรียกว่า ผาม บริวารที่หมู่บ้านไกลเริ่มทยอยมาเรื่อย ๆ จนถึงวันประกอบพิธี

2. ชั้นประกอบพิธี

2.1 วันแรก พิธีกรรมเริ่มต้นตอนเช้าตรู่ บริวารที่มารวมกันจะแต่งชั้น 5 เพื่อทำพิธีเช่นสรวง จากนั้นก็มารวมกันที่ผาม หรือเรียกว่า บริเวณที่ประกอบพิธี หัวหน้าผีฟ้าก็ขึ้นไปอัญเชิญเทียนหลักบนบ้าน และบอกกล่าวเชิญลงเล่นกับน้องนุง (บริวาร) หัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็อัญเชิญลงสรวงน้ำ และลงเล่น บริวารก็เข้ามากราบไหว้แล้วผีก็จะเข้าเทียม มีอาการสั่นเคลิ้มแล้ว ฟ้อนรำอย่างสนุกสนาน บ้างก็ฟ้อน บ้างก็ลำได้ต่อกัน การฟ้อนรำก็ดำเนินไปตลอดทั้งวันจนค้ำอาบน้ำกินข้าวกินปลา ก็มีการฟ้อนรำอีกครั้งจนเหน็ดเหนื่อยถึงเข้าหลับนอน

2.2 วันที่สอง เรียกวันหงายภาชนะข้าว หรือนำอาหารเช่นสรวงบวงพลีต่อผีฟ้า มีข้าวต้มห่อ 4 กลีบ ข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวแดง และกล้วย เมื่อรับประทานอาหารเช้าเรียบร้อยแล้วก็ร่วมฟ้อนรำอีกครั้งจนเสร็จพิธี หัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็อัญเชิญผีฟ้ากลับพร้อมอบรมสั่งสอนให้บริวารปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ให้ระลึกถึงครูอาจารย์ ผู้มีบุญคุณ และผูกแขนให้เป็นสิริมงคล ทุกคนบริวารผีฟ้าก็มากราบลาหัวหน้าแล้วแยกย้ายกลับบ้านตนเอง

3. หลังพิธีกรรม

เมื่อเสร็จพิธีเลี้ยงช่วง วัสดุสิ่งของที่นำมาใช้กับคายบางอย่างต้องนำไปลอยน้ำ สิ่งของมีค่านำไปถวายที่วัด ส่วนหัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็เดินทางไปร่วมหิ้งบูชาของลูกศิษย์คนที่ปกครอง บริวารกลุ่มอื่นต่อไป

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การกำหนดวันงานสำหรับพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าจะถือเอาวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 6 หรือที่ชาวบ้านฝอยลม เรียกว่า “ออกใหม่ 3 ค่ำ เดือน 3 และออกใหม่ 3 ค่ำเดือน 6” ซึ่งไม่ตรงกับวันพระหรือวันศีลทั้งขึ้นและแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ เพราะพิธีกรรมของผีจะจัดตรงกับวันพระ วันสำคัญทางพุทธศาสนาไม่ได้ ผีจะไม่ยอมลงเล่นช่วงในวันพระอย่างเด็ดขาด ส่วนการกำหนดวันทำพิธีของชาวบ้านฝอยลมนั้น จะถือเอาวันเดือนตามที่กล่าวมาแล้วเป็นประจำทุกปี ดังนั้นแม่หมอจึงต้องมีการ เตรียมการล่วงหน้า โดยเฉพาะเรื่องการติดต่อกับหมอแคน ซึ่งในปัจจุบันนี้หมอแคนหายากมาก ไม่เหมือนในอดีต

สำเร็จ คำโมง จากหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 11 (2542: 3961-3964) ระบุถึงขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้า ไว้ว่า

1. เตรียมการ เจ้าของไข่จะไปเชิญเจ้าพิธีล่ำผีฟ้ามาดูอาการผู้ป่วยก่อน เพื่อวินิจฉัยว่ามีผีฟ้าหรือไท่เทิง หรือแถนมาเกี่ยวข้องหรือสิ่งอยู่หรือไม่ ถ้าพบว่ามี ก็จะบอกให้เจ้าของไข่เตรียมจัดพิธีกรรม

2. เจ้าของไข่จัดเตรียมเครื่องบูชาหรือเครื่องค้าย จัดใส่ขันโตก หรือถาดไว้ให้พร้อม ซึ่งประกอบด้วยสิ่งของต่อไปนี้

2.1	หมากพลู จีบเป็นมวน	6	จีบ
2.2	บุหรียาเส้นพันด้วยใบตองกล้วยแห้ง	6	มวน
2.3	ชวย (กรวย) ใบตองใส่ดอกไม้	4	ชวย
2.4	ชวยใบตองใส่บุหรีและดอกไม้	2	ชวย
2.5	ผ้าชิ้น	1	ผืน
2.6	ผ้าพื้นขาว	1	วา
2.7	เงิน	4.08 หรือ 4.24	บาท
2.8	กระจกเงา (แว่นแวง)	1	บาน
2.9	หวี	1	ด้าม
2.10	ไขไก่ต้ม	1	ฟอง
2.11	ข้าวสาร (เทกองไว้)	1	ขัน
2.12	น้ำหอม	1	ขัน
2.13	เทียนเล่มบาท (เล่มใหญ่)	1	คู่
2.14	หมอนขิด	1	ใบ
2.15	พวงมาลัยดอกมะละกอ	1	สาย
2.16	ข้าวเหนียวนึ่ง	1	ปั้น
2.17	ขันน้ำต้ม	1	ใบ
2.18	ขัน 5 (ดอกไม้และเทียนอย่างละ 5 คู่)	1	ขัน
2.19	ขัน 8 (ดอกไม้และเทียนอย่างละ 8 คู่)	1	ขัน
2.20	ใบพลูใช้กินหมาก จำนวนหนึ่ง		
2.21	ฝ้ายผูกแขนจำนวนหนึ่ง		

(บางหมอลำใช้เพียง 7 หรือ 10 รายการ และบางหมอลำเพิ่มดาบ ฟ้าเซ็ดหน้า 1 ผืน เหล้า 1 ขวด และขันหมากเบ็ง)

3. การประกอบพิธีกรรม

3.1 วางชุดเครื่องคายไว้ชิดฝาผนังห้องทางด้านขวามือของผู้ป่วย ถ้าผู้ป่วยสามารถลุกขึ้นนั่งได้ต้องจัดแจงให้ลุกขึ้นนั่งพนมมือ ถือกรวยดอกไม้ 1 กรวย ถ้าลุกไม่ได้ให้นอนพนมมือถือกรวยดอกไม้แทน

3.2 หัวหน้าหมอลำผีฟ้านั่งคุกเข่า พนมมือและกราบลง 3 ครั้ง ตรงหน้าเครื่องคาย แล้วหยิบเอาไข่จากเครื่องคายมาวางลงในอุ้งมือผู้ป่วย เพื่อทำพิธีเสี่ยงทายว่าพระยาแถนเสด็จลงมาสู่ปริมณฑลพิธีหรือยัง

3.3 หมอแคนเริ่มเป่าแคนลายใหญ่ แต่ทำจังหวะกระชั้นในลีลาม้าวิ่งตามความเชื่อที่ว่าพระยาแถนเสด็จด้วยพาหนะม้า หมอแคนของลำผีฟ้าจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “หมอม้า”

3.4 หมอลำผีฟ้าจะลุกขึ้นลำเชิญให้พระยาแถนเสด็จลงขณะที่ลำก็จะพ้อนในลีลาข้างเดิน คือ “ไกวแขนสีเหลืองหล่าง คือ ข้างหม่ายโอง ” กลอนลำและทำนองลำที่ใช้เป็น “ลำทางยาว ” แต่หมอลำผีฟ้ามักจะเป็นหญิงแก่ที่ไม่ได้รับการฝึกลำมาโดยตรง เสียงลำจึงมักขาดเป็นห้วง ๆ และไม่ตรงบันไดเสียงกับแคน กล่าวกันว่าที่หมอลำสามารถลำได้เพราะผีฟ้าดลบันดาลเมื่ออยู่นอกพิธีกรรมเขาจะลำไม่ได้

3.5 หัวหน้าหมอลำผีฟ้าจะสังเกตเห็นได้ว่า พระยาแถนเสด็จลงมาแล้วเมื่อตนเองรู้สึกขลุ่ย และไข่ม่อผู้ป่วยตั้งส่วนแหลมชี้ขึ้น ถ้าพระยาแถนยังไม่เสด็จหมอลำก็จะลำเชิญกลอนเต็มซ้ำแล้วซ้ำอีก

3.6 เมื่อทราบสาเหตุแห่งการเจ็บไขแล้ว ก็ถึงขั้น “ลำปัว” (ลำรักษาไข้) ตามสาเหตุที่ส่องหรือทรงพบนั้น เนื้อความของกลอนลำในลำปัวเป็นคำอ่อนวอนขอลาโทษที่ผู้ป่วยหรือญาติของผู้ป่วยได้กระทำความผิดจารีตหรือล่วงละเมิดผีต่าง ๆ รวมทั้งอ้อนวอนผีฟ้าให้ช่วยดลบันดาลคนไข้หายจากอาการเจ็บป่วยด้วย

3.7 ขณะที่หมอลำลำอ้อนวอนนั้น บริวารผีฟ้าที่เคยหายป่วยเพราะพิธีกรรมลำผีฟ้า ก็จะพากันลุกพ้อนตามหมอลำผีฟ้า อาจจะมีการพุงให้คนไข้ลุกขึ้นพ้อนด้วย เชื่อกันว่าเพราะอำนาจพระยาแถนทำให้ผู้ป่วยสามารถลุกขึ้นมาร่วมพ้อนได้ การลำปัวหรือลำผีฟ้าในช่วงอ้อนวอนนี้อาจลำหลาย ๆ รอบหรือลำซ้ำหลาย ๆ วัน จนกว่าพระยาแถนหรือผีฟ้าใจอ่อนและดลบันดาลให้ผู้ป่วยหายป่วยได้

3.8 บทจบของพิธีลำผีฟ้าเรียกว่า “ลำสูง” เป็นกลอนลำเชิญผีฟ้าที่มาสถิตอยู่ในร่างคนไข้ให้ออกหนีไปเสีย เนื้อความในกลอนลำเป็นคำมั่นสัญญาของเจ้าของไข้ว่า จะทำทุกอย่างตอบสนองตามที่ผีต้องการ เมื่อลำสูงเสร็จ หัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็จะเอาน้ำมนต์ให้ผู้ป่วยดื่มและเอาด้ายผูกแขนผู้ป่วย วันถัดมาญาติผู้ป่วยก็จะจัดพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ และบายศรีสู่ขวัญ

ให้แก่คนป่วย และอาจยังให้กินยาแผนปัจจุบันต่อไป

ตัวอย่างกลอนลำต่อนัญญาเชิญผีฟ้า ให้เสด็จลงมา
 “สารถ่อนขอพรอนุญาต บาบอย่าได้เวรต้องอย่าให้มี
 ขอหลายให้อ้ายให้ เขยไฮให้อ้ายหย่อน
 ให้พ่อเทอดด้าม วางไว้ให้แก่ขอ
 เซ็นพ่อมาแต่หิ้งไม้ยอ มาแต่หอไม้แก้ว โสงกว้างช่วงลำบาย
 ขอเทิงแกนต้อเฒ่า แกนลื้อซ้าแกนหล่อ
 ขอนำแกนท้อฟ้า แกนเฒ่าพ่อพระยา
 ขอนำอ้ายจำปาชายให้ฮีบด่วน ชวนอ้ายมาเลาะเลียบห้อง
 คายแพงน้องตั้งแต่ง มีเทิงชั้นห้าพร้อม ชั้นแปดเทียมมน่า
 มีเทิงชั้น แปรวา น้องกะใส่ ไช่หน่วยละเบื่อง ประสงค์ซื้อใส่ค้าย
 เงินค่าได้ พอประมาณ สี่บาท น้องกะเฮ็ดให้ได้ ใจอ้ายผู้ด่วนมา...”
 (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม)

ตัวอย่างการลำผีฟ้าตอลำป่าหรือลำอ้อนวอน

“...ขอนำฮ่อง	คองครู	มาฮอดพ่อ
รินทองท้าว	นางกองคำ	ให้เจ้านำ ส่งพ่อ
มาเต้อแก้ว	กองคำ	พั้วหมากล่า
มาฮอดแล้ว	บ่อนไซ้	กะให้ลง
มาฮอดแล้ว	บ่อนโพง	กะให้แวบ
กินข้าว	กะให้ตักท้องหนา	
กินปลา	กะให้ตักท้องน้อย	
คั้นเจ้าได้แซบซ้อย	เมือหน้า	ลิปเอา
วันผัด	อย่าให้ค้าย	วันหมายอย่าให้ชูด
ผัดหมายไว้	วันลุน	ฮอดมื่ออื่น
ตื่นมื่อเช้า	เมือหน้า	ให้สว่างเขา
หมอว่าน	ให้หาว่าน	มาทา
หมอยา	ให้หา ยา	มาใส่
ยาฮากไม้	ทางไซ้	ให้ช่วงหาย....”

(จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2524)

สุรัตน์ วรศักดิ์รัตน์ จากหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 15 เรื่อง พิธีกรรมเขยารักษาโรค (2542: 5108-2111) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการรักษาของหมอเขยไว้ว่า วิธีการรักษาของหมอเขย มี 3 ขั้นตอน คือ (1) ขั้นตอนติดต่อหมอเพื่อรักษาคนไข้ (2) ขั้นสืบค้นหาสาเหตุ (3) ขั้นรักษาพยาบาล โดยบอกเล่าเรียงลำดับดังนี้

1. ขั้นตอนติดต่อหมอเขยเพื่อรักษาคนไข้

เมื่อเกิดความเจ็บป่วยที่สงสัยว่าจะเกิดจากการกระทำของผี ญาติผู้ป่วยจะสืบหาหมอเขยที่มีชื่อเสียงในการรักษาพยาบาล พร้อมกับจัดหาดอกไม้ธูปเทียนติดตัวไปด้วย เพื่อให้หมอเขยนำดอกไม้ธูปเทียนนั้นบูชาครูหรือผีของตน เมื่อญาติคนไข้พบหมอเขยก็จะนัดแนะวันเวลาที่ จะเดินทางไปรักษาพยาบาลที่บ้านผู้ป่วย

ในการรักษาพยาบาล หมอเขยมีได้ไปเพียงคนเดียว แต่จะมีผู้ร่วมงานเป็นคณะของตน บุคคลเหล่านี้คือ หมอแคน หมอปี หมอขี้ ้อง หมอกลอง หมอกระจับปี ฯลฯ สำหรับ ผู้เล่นดนตรีดังกล่าวแล้วถ้าไม่ครบก็ได้ ยกเว้นหมอแคนซึ่งจำเป็นต้องบรรเลงนับแต่เริ่มพิธีกรรม และเป็นธรรมเนียมเช่นเดียวกันว่า หมอเขยจะต้องนำดอกไม้ไปหาหมอแคนเมื่อตนไปตามหมอแคน ทั้งนี้เป็นการคารวะต่อครูอาจารย์ของ ผู้นั้น เป็นไปตามหลักที่ว่าทุกอย่างที่เป็นอาชีพอ ต้องมีผี มีครู สั่งสอน

ก่อนหมอเขยจะออกจากบ้านจะต้องไปบอกกล่าวผีของตนที่หิ้งบูชาประจำบ้าน ให้ทราบว่าจะไปรักษาใคร ที่ไหนเพื่อขอให้ผีของตนติดตามไปช่วยรักษาคนไข้ พร้อมกับนำอุปกรณ์เครื่องใช้ติดตามไปด้วย เช่น เครื่องแต่งกายในพิธี มีดหรือจ้าว อุปกรณ์ในการเสี่ยงทาย เป็นต้น

2. ขั้นสืบค้นหาสาเหตุการเจ็บป่วย

เมื่อคณะของหมอเขยมาถึงบ้านผู้ป่วย ญาติพี่น้องจะจัดขันห้า ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญของพิธี (คาย) ส่วนประกอบที่เป็นขันห้า คือ ดอกไม้ ธูป เทียน พลู บุหรี่ อย่างละ 5 เงินค่าครูในพิธีจำนวนหนึ่ง เหล้าขาว 1 ขวด น้ำหอมแก่นจันทร์ 1 ขัน หมอน 1 ใบ ข้าวเหนียวสุก 1 กระติบ นอกจากนี้ อาจจะมีอุปกรณ์ในการเสี่ยงทายอื่น ๆ แล้วแต่หมอเขยจะให้จัดหา เช่น ไข่ไก่หัวสาว

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะทำการรักษาคนไข้ หมอเขยต้องทราบว่าอาการเจ็บไข่นั้นเกิดจากอะไรเป็นเบื้องต้นเสียก่อนวิธีหนึ่งที่ใช้สืบทราบสาเหตุก็คือการทำพิธีเสี่ยงทาย

จุดมุ่งหมายของการทำพิธีเสี่ยงทาย สรุปได้ว่ามี 3 ประการ

1. เป็นการแสดงให้เห็นญาติคนไข้มั่นใจและเชื่อว่าตัวหมอเขยเป็นผู้มีความสามารถเหนือบุคคลทั่วไป

2. เพื่อที่จะทราบว่าสาเหตุของการเจ็บไข้เกิดจากอะไร ถ้าเกิดจากผีจะสืบทราบว่าเป็นผีชนิดใด มาจากไหน ต้องการอะไรเพื่อจะหาวิธีการแก้ไขต่อไป

3. เพื่อหาทางออกสำหรับตนเอง ในกรณีที่มีไข้สาเหตุเกิดจากการกระทำของผี หรือเห็นว่าเกินความสามารถของตนที่จะรักษาพยาบาล

การเสี่ยงทายจะเริ่มต้นด้วยคณะดนตรีของหมอเหยาบรรเลงเพลงทำนองเยือกเย็น ตัวหมอเหยาจะจุดธูปเทียนบูชาครุฑี บอกกล่าวความประสงค์ให้ทราบ หลังจากนั้นไม่นานหมอเหยาหรือนางเทียมจะตัวสั่นและเริ่มซบกลอนลำ ลักษณะเช่นนี้เป็นที่ทราบกันว่าผีได้เข้าสิงในร่างหมอเหยาหรือนางเทียมแล้วนั้น ผู้ช่วยจะแต่งตัวให้หมอเหยาตามแบบฉบับของตน เช่น มีผ้าโพกศีรษะ สั้งवाल ฯลฯ บางรายจะถือดาบรำไปรอบ ๆ บริวารพิธี โดยที่ไม่รู้สึกตัว นายสุนทร ไบหะศรี หมอเหยาชาวไซ (กะโหล่) กล่าวว่าเมื่อได้ยินเสียงแคนแล้วจะรู้สึกซาจากปลายเท้าขึ้นไปจนถึงใบหน้า และไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตนเองแต่กลับรู้สึกเคลิบเคลิ้มไปชั่วระยะเวลาหนึ่งที่ผีสิงในร่างตนหลังจากนี้หมอเหยาจะชวนคนใช้สนทนาซักถามว่าเป็นใคร มีจุดมุ่งหมายหรือต้องการอะไร ถ้าข้อมูลเรื่องใดผีในร่างผู้ป่วยไม่ยอมตอบ หมอเหยาจะใช้การเสี่ยงทายเพื่อหาคำตอบ

หลักของการเสี่ยงทายถือหลักความน่าจะเป็นได้ โดยใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น ดาบ เหรียญเงิน ข้าวสาร ไม้กระทอง ฯลฯ แต่ก่อนที่จะเสี่ยงทาย หมอเหยาจะอธิษฐานกับเครื่องมือ นั้น ๆ และตั้งเงื่อนไข ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อุปกรณ์ที่ใช้ในการเสี่ยงทาย

ดาบหรือง้าว

เหรียญเงิน

ข้าวสาร

ไม้กระทอง 2 อัน

โอกาสที่จะเป็น

ตั้ง – ล้ม

คู่ – คี่

คว่ำ – หาย

ตัวอย่างเงื่อนไขในการอธิษฐานก่อนเสี่ยงทาย

อาการเจ็บไข้เกิดจากผีไข้หรือไม่

ถ้าทำบัตรพลีสะเดาะเคราะห์จะหายหรือไม่

ผู้ที่เข้าอยู่ในร่างต้องการสิ่งใด หมู เนื้อ ไก่ ฯลฯ

ยังมีการเสี่ยงอีกหลายชนิดที่โอกาสเป “นไปได้จะมากกว่า 1 ใน 2 โอกาส ตัวอย่างเช่น การเสี่ยงไข่ไก่แบบหนึ่งซึ่งผู้เสี่ยงจะอธิษฐานเงื่อนไขพร้อมก็นำไข่ไก่ดูเบา ๆ ไปตาม ร่างผู้ป่วย แล้วต่อไข่ให้ตกลงในชามเพื่อหารอยตำหนิที่ส่วนของไข่แดง

ผลที่ได้รับจากการเสี่ยง จะช่วยให้หมอเหยา มีแนวทางรักษาเพื่อให้คนไข้เป็นปกติ และมีคนไข้จำนวนไม่น้อยที่ปรากฏผลการเสี่ยงทายว่า การเจ็บป่วยมิใช่เกิดจากผีชนิดใด แต่เกิดจาก อាកารตามธรรมชาติหรือเจ็บป่วยธรรมดาทั่วไป หมอเหยา ก็จะแนะนำให้รักษาด้ วยยาสมุนไพร ยา รากไม้กับหมอนั้น

3. ชั้นรักษาพยาบาล

ในกรณีที่ทราบแน่ชัดว่า อาการป่วยไข้เกิดจากผี หมอเหยาจะดำเนินการ บำบัดไปตามขั้นตอน เรียงตามลำดับดังนี้

3.1 พิธีเหยาเพื่อรักษาคนไข้ ก่อนทำการรักษา ญาติคนไข้ต้องแต่งกายพิธี ใหม่เพิ่มจากชั้นห้าคือเพิ่มเงิน 6 บาท ผ้าชิ้น 1 ผืน ผ้าแพรหรือแพรขาว 1 วา ขั้นตอนนี้หมอ เหยาจะเจรจากลี่ยกล่อมผีว่าต้องการอะไร เช่น ต้องการที่อยู่ก็จะให้ญาติพี่น้องไปปลุกศาลพระภูมิ เล็ก ๆ นอกบ้าน เมื่อทำเสร็จแล้วก็บอกกล่าวให้ผีในร่างของผู้ป่วยออกไปอาศัยในศาลพระภูมิที่ จัด ให้ หรือต้องการข้าวปลาอาหารอย่างใดก็จัดหาให้ต่อจากนั้นก็ กล่าวเบิก ซึ่งหมายถึงพูดในสิ่งที่เป น มงคลให้ผีร้ายยินยอมตามที่ขอร้อง อย่าบิตพลัว ในขั้นสุดท้าย หมอเหยาจะบอกให้คนไข้ นั่งเหยียด ขา ตัวหมอมจะขับล่านาเชิวิญญูณผีให้ออกจากร่างและใช้ข้าวเหนียวซึ่ง ึ่งปั้นไว้ 3-5 ก้อน กวาดไป ตามร่างจากศีรษะจนถึงเท้าจนหมดทุกก้อนใส่ลงในกระตังแล้วใช้มีดหรือจ้าวตัดด้ายซึ่งผูกระหว่างมือ ผู้ป่วยกับกระตังข้าวให้ออกจากกัน ซึ่งเรียกว่า ตัดค้ำง คือตัดด้ายจองเวรจองกรรมแล้วให้ญาติ ผู้ป่วยนำกระตังวิญญูณผีไปทิ้งนอกบ้านทิศทางที่ผีบอกว่ามาจากใดหรือนำไปเผา เป็นเสร็จพิธี

ในบางครั้งบางโอกาส หมอเหยาอาจจะพบกับปัญหา เช่น ผู้ป่วยไม่ ยอมพูดจา ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าผีร้ายดื้อดิ่ง อาจต้องการเอาชีวิตคนไข้ หมอเหยาบางคนที่มีน้ใจว่า ตนมีผีซึ่งมีฤทธิ์อำนาจสูงสามารถต่อสู้กับผีร้ายได้ จะเปลี่ยนแผน การรักษาจากเกลี้ยกล่อมเป็นการใช้ ความรุนแรง เช่น อาการของ หมอปล่อง โดยการแสดงอิทธิฤทธิ์ เช่น อม (เทียนไข) เหยียบไฟ ตัดกระตัง ฯลฯ เพื่อให้ผีร้ายเกรงกลัว จนออกจากร่างผู้ป่วยไปในที่สุด

ไม่ว่าจะเป็นวิธีการเกลี้ยกล่อมหรือวิธีการรุนแรงก็ตาม หมอเหยาจะ ปลอ่ยคนไข้ไว้ระยะหนึ่ง เพื่อดูอาการว่าทุเลาหรือไม่ หลังจากนั้นญาติคนไข้จะไปตามหมอเหยามา ทำพิธีเรียกขวัญอีกครั้งหนึ่ง แต่ถ้าอาการไม่ทุเลา หมอเหยาบางคนอาจแนะนำให้ญาติคนไข้หาหมอ อื่นมารักษาพยาบาล หรือเสี่ยงทายใหม่ว่าอาการในระยะหลังนี้เกิดจากผีหรือเกิดจากโรค ภัยไข้เจ็บ ธรรมดา ซึ่งสามารถเยียวยาด้วยสมุนไพรได้

3.2 พิธีเหยาแก้บน ในการรักษาคนไข้บางราย ผลเสีียงทนายปรากฏว่าเป็นผี ที่มีอำนาจและยินดีที่จะออกจากผู้ป่วย ถ้าหากผู้ป่วยทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ซึ่งญาติพี่น้องผู้ป่วยก็จะ บนไว้เพื่อให้หายจากเจ็บไข้ ถ้าหากผู้ป่วยมีอาการทุเลาลงตามลำดับ ก็จะต้องแก้บนโดยไปตามหมอ เหยามาจัดพิธีแก้บน

ในพิธีแก้บนนั้น ญาติผู้ป่วยจะต้องจัดขันห้า เช่นเดียวกับเหยารักษา คนไข้ทุกประการ แต่เพิ่มเงินอีก 6 บาท รวมเป็น 18 บาท เพิ่มผ้าจีน 1 ผืน ผ้าแพรหรือแพรวา อีก 1 ผืน เพิ่มกระทง 9 ห่อง มีรูปปั้นจำลองเป็นตัวช้าง ม้า วัว ควาย คน เป็นการสะเดาะเคราะห์ บูชา

พิธีแก้บนนั้นทำเช่นเดียวกับพิธีเหยารักษาคนไข้ตอนแรก คือ หมอเหยา ซึ่งเข้าทรงแล้วจะบอกเชิญให้วิญญาณผีออกจากร่าง ใช้ข้าวเหนียวกวาดไปตามร่างผู้ป่วย ตัดจวงเวร จวงกรรมและนำกระทงไปทิ้งที่ในป่า ส่วนกระทง 9 ก็นำไปทิ้งที่ทางสามแพร่ง

3.3 พิธีเหยาเรียกขวัญ ขวัญเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวผู้ไทยและชาว โขหรือกะโหล้เช่นเดียวกับชาวอีสานทั่วไป แม้ว่าผู้ป่วยจะมีอาการดีขึ้นจนเกือบปกติเช่นคนธรรมดาแต่ ธรรมเนียมประเพณีชาวอีสานแล้วมักจะจัด พิธีเรียกขวัญเรียกกำลังใจของผู้ป่วยให้กลับคืน โดยไป ตามหมอเหยามาทำพิธีให้

การแต่งกายในพิธีเรียกขวัญนั้น จะแต่งกายเช่นเดียวกับพิธีเหยารักษา คนไข้ เมื่อหมอเหยาเข้าทรงแล้วจะขับลำน้าเรียกขวัญกำลังใจของผู้ป่วย ซึ่งอยู่ตามป่า ตามเขาใน อากาศหรือกับผีร้ายที่เคยมาสิงสู่ในร่างกาย โดยให้ผีของหมอเหยาไปตามมาเข้าร่างผู้ป่วย เมื่อขวัญ เข้ามาอยู่ในร่างผู้ป่วยแล้วหมอเหยาจะผูกแขนรับขวัญ เป็นเสร็จพิธี

ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร (2539: 15) ได้กล่าวถึงการฟ้อนผีฟ้าว่า การฟ้อนผีฟ้า เท่าที่สังเกตดู พบว่าเป็นหญิงสูงอายุแต่งกายแบบพื้นบ้านอีสาน กล่าวคือ สวมเสื้อผ้าฝ้ายคอกลม แขนยาว ผ้าสไบสีขาวห่มทับ บางครั้งปะแป้งบนใบหน้านุ่งผ้าจีน ผู้ฟ้อนนั่งพนมมืออยู่ข้างผู้ป่วย ลำอัญเชิญผีฟ้า โดยมีแคนเป่าลายใหญ่หรือลายโป้ซ่าย สักครู่หนึ่งเมื่อสังเกตได้ว่าผู้ฟ้อนเริ่มมีอาการ เคลิ้มเนื้อตัวสั่นเทา การฟ้อนมีลักษณะพอสรุปได้คือ ผู้ฟ้อนจะก้าวเท้าเป็นวงรอบคนไข้ โดยหยุด เท้าเป็นระยะ การก้าวเท้ามีการก้าวธรรมดาและย่ออยู่กับที่ ในลักษณะยกขาขวางสลับกันไปอย่างช้า ๆ ไม่กำหนดจังหวะแน่นอน หัวเข่าจะงออยู่เสมอ ลำตัวจะโงนเงน ตาจะปรืออยู่เสมอ ศีรษะเอียงไป มา มือและแขนโยกไปข้างหน้า - หลัง สลับซ้าย - ขวา ระดับเคลื่อนไหวในระดับเอวถึงศีรษะ บางครั้งมีการไขว้แขนหรือคว่ำฝ่ามือใดฝ่ามือหนึ่งที่หน้าอก ขณะที่ฝ่ามืออีกข้างหนึ่งจะยกขึ้น ผู้ฟ้อน จะฟ้อนเช่นนี้เข้าไปข้ามมาเป็นเวลานาน พร้อมกับกระดิกนิ้วไปมาในขณะที่ฟ้อน พร้อมกับถามคนไข้ ถึงสาเหตุหรืออาการป่วย เมื่อซักถามจนได้ความแล้วจึงลำอัญชวน เพื่อ ไถ่ถอนชีวิตโดยผู้ป่วยและ ญาติจะยอมรับปฏิบัติหน้าที่ตามที่ผีต้องการทุกอย่าง

ภาพที่ 2.1 การพ้อนผีฟ้า

เบญจวรรณ นาราส์จจ์ (2552: 107-109) ได้กล่าวถึง วิธีการพ้อนการเข้าสู่สถานะและการเลี้ยงขวงผีฟ้า ไว้ดังนี้

ผีฟ้า หรือหมอลำผีฟ้า ทำหน้าที่รักษาผู้ป่วย ในหมู่บ้านผ่านพิธีกรรมเฉพาะซึ่งเริ่มจากการลำเชิญผีฟ้าลง จากนั้นจึงลำสอง (ลำวินิจฉัยโรค) โดยสองผ่านกระจกซึ่งผีฟ้าจะบอกว่ามีผีอะไรมาทำผู้ป่วย หรือผู้ป่วยไปทำอะไรมา ต่อมาถ้าลำสองแล้วพบว่า ผีฟ้า คือ ผู้ป่วยได้ไปทำอะไรผิดไว้ ผีฟ้าจะทำการรักษาได้โดยใช้พิธีเสียงไซ่ว่าจะหายหรือไม่ โดยการเสียงไซ่ให้ตั้งบนพื้น ก่อนที่จะทำการรักษาจะมีการลำเอ็นขวัญ (เรียกขวัญ) ให้กลับมาอยู่กับ เนื้อกับตัวของผู้ป่วย จากนั้นจึง ลำป่ว (ลำรักษา) และ ลำสั่งสอน อันเป็นการลำ อบรมสั่งสอนผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยไปพร้อม ๆ กัน สุดท้ายคือ ลำส่ง คือ การลำส่งแดนกลับคืนฟ้า การรักษาตรงนี้จะมีส่วนช่วง บางตอนที่แม่เมืองถามคนป่วยว่า “เจ้าจะเป็นอะไร ” โดยมีความหมายคือ “เจ้าจะเป็นตัวละครอะไร ในนิทานพื้นบ้านของชาวอีสาน ” จากนั้นคน ๆ นี้จะถูกกำหนดให้ ปั้นตัวนี้ตลอดไป การกำหนดตัวละครนี้จะถูกนำมาใช้ อีกครั้งในพิธีเลี้ยงขวง ซึ่งอดีตผู้ป่วยที่เคยถูก รักษานี้จะออกมาร้ายรำเป็นตัวละครนั้นอย่างสนุกสนาน

โรคที่ผีฟ้ารักษาส่วนใหญ่เป็นโรคที่แพทย์แผนปัจจุบันหาสาเหตุ หรือรักษาไม่ได้ เช่น ปวดศีรษะเรื้อรัง เป็นต้น จึงมักกล่าวว่าหมอลำผีฟ้าเป็นการรักษาอาการเจ็บป่วยที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ ส่วนการรักษาด้วยการพ้อนรำก็เพื่อเป็นการทำให้คนไข้มีอาการผ่อนคลายจากความตึงเครียด ทำให้จิตใจปลอดโปร่งไร้วิตกกังวล ความอาทรที่ส่งผ่านจากผีฟ้าและลูกศิษย์ที่ร่วมในพิธีรวมถึงการเข้าร่วมพิธีของญาติพี่น้องผู้ป่วย ช่วยเพิ่มกำลังใจในการต่อสู้กับการเจ็บป่วย ขณะเดียวกันก็

สอดแทรกจิตสำนึกด้านความกตัญญู คุณธรรมจริยธรรมต่าง ๆ ผ่านการลำป่าวและลำสั่งสอนให้กับผู้ป่วยและญาติพี่น้องที่ร่วมพิธีกรรมด้วย ดังนั้นแม้สภาพเศรษฐกิจสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป แต่หมอลำผีฟ้ายังคงได้รับความเชื่อถือศรัทธามาจนถึงปัจจุบัน

การเข้าสู่สถานะของผีฟ้ามีอยู่หลายวิธี เช่น เกิดการเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ จนกระทั่งมีสัญญาณมาบอกให้รับเป็นผีฟ้า หรืออาจมีคนมาบอกให้รับเป็นผีฟ้าแล้วจะหายจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือผีฟ้าใหญ่ ซึ่งนิยมเรียกกันว่า ผีฟ้าหรือเจ้านายเป็นผู้คัดเลือก ซึ่งก็อาจใช้วิธีการคัดเลือกโดยผี หรือร่างทรง บางทีผีฟ้าก็สืบทอดผ่านลูกสาว นอกจากนี้ สำหรับผู้ป่วยที่ผ่านการรักษาของ ผีฟ้าจนหายป่วยจะกลายเป็น ลูกศิษย์หรือเรียกว่า ลูกคาย ลูกลมหรือลูกเทียนของผีฟ้า เมื่อเป็นลูกศิษย์แล้วจะต้องมาร่วมพิธีเลี้ยงช่วงทุกปี ถ้าหากไม่ได้ด้วยเหตุใดก็ตามต้องฝากเครื่องบูชา เช่น มะพร้าว ข้าวสาร น้ำตาล ไปให้แม่ครูและหากลูกคายนี้อาจมีความพร้อมก็สามารถเข้าร่วมในการทำพิธีกรรมรำผีฟ้าได้ ทำให้การทำพิธีกรรมแต่ละครั้งมีผู้ร่วมรำผีฟ้าหลายคน บางครั้งอาจถึงสิบคนช่วยเสริมการดูแลเอาใจใส่ผู้ป่วยให้รู้สึกอบอุ่นยิ่งขึ้น หากไม่มาร่วมอาจทำให้เจ็บป่วยได้อีก

การลงช่วงผีฟ้าเป็นพิธีกรรมสำคัญอย่างหนึ่งของพวกผีฟ้า ลูกศิษย์และผู้ป่วยที่เคยมารักษากับผีฟ้า ตามตำนานกล่าวว่า ในยามดอกไม้บาน ตั้งแต่เดือน 3 – 5 การเลี้ยงช่วงจะเลี้ยงที่ลานของแม่ครู เมื่อถึงเวลาของงานเลี้ยงช่วง ลูกศิษย์จะข่าวบอกต่อกัน คนอยู่ไกลมักจะมาก่อนเพื่อมาเตรียมเครื่องพิธี ซึ่งเครื่องสำคัญก็คือ ดอกจำปา ทำ เป็นพวงมาลัยใส่หัวหรือคล้องคอ พอดกตอนบ่ายจะเริ่มพิธีการเลี้ยงช่วงซึ่งเป็นช่วงที่สนุกสนานเต็มที่เพราะลูกศิษย์ และผู้ป่วยที่ผีฟ้าเคยรักษาและถูกสมมติให้เป็นตัวละครจะออกมารำฟ้อน คนไหนรำเหนื่อยก็พัก คนไม่เหนื่อยก็รำไปฟ้อนไป มีความวุ่นวายขวักไขว่ท่ามกลางเสียงดนตรีที่มาจากแคน พิณ กลองและฉาบ ที่ให้อารมณ์และความรู้สึกในเชิงวิวงอน ขอร้องต่อแถน แผงด้วยความศรัทธาที่เอื้ออาทรต่อกัน

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า หมอลำผีฟ้าเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่ขยายออกไปเรื่อย ๆ ในกลุ่มผีฟ้ากับลูกคาย ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งและมีพลังในการร่วมมือกันในการรักษาผู้ป่วยด้วย โดยสมาชิกส่วนใหญ่ในเครือข่ายเป็นผู้หญิง ซึ่งมีบทบาทในฐานะแม่ที่คอยดูแลสมาชิกครอบครัวอยู่แล้ว จึงเหมาะในการรักษาผู้ป่วยที่ต้องการได้รับการปลอบโยนให้กำลังใจ อีกทั้งเมื่อพิจารณาว่า การเป็นหมอลำอีสานแต่เดิม มีพื้นฐานมาจากการแสดงของผู้ชายที่เคยบวชเรียนมาแล้วและเคยเป็นพระนักเทศน์บนธรรมาสน์มาก่อน ต่อมามีการพัฒนาเป็นหมอลำโจทย์แก่ที่ผู้ชายผู้หญิงได้ต่อกัน ซึ่งการที่ผู้หญิงที่ถูกสอนให้เป็นแม่บ้านแม่เรือนจะกล้าขึ้นมาต่อกลอนกับผู้ชายที่เคยเป็นพระนักเทศน์มาก่อนนั้นจำเป็นต้องผ่านการฝึกมาเป็นอย่างดี จึงมีผู้วิเคราะห์ว่า กระบวนการพิธีกรรมลำรักษาด้วยผีฟ้านั้นเองเป็นพิธีที่สอนให้ผู้หญิงลำและสามารถโต้กับผู้ชายได้ หมอลำผีฟ้าจึงเป็นกลไกหนึ่งในการเสริมพลังอำนาจให้กับผู้หญิงอีสานให้มีส่วนร่วมทั้งสถานภาพที่ ได้รับการเคารพนับถือและเพิ่มความสามารถในการแสดงออกด้วย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2537: 66-67) ได้กล่าวถึงบทบาทของผีฟ้าว่า การล่ำผีฟ้าพญาแถน หรือล่ำผีฟ้า เป็นพิธีกรรมที่ทำเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การล่ำผีฟ้าต้องอาศัย “นางทรง” หรือ “คนทรง” แม้ว่าชาวบ้านจะนิยมไปรักษาที่โรงพยาบาลและใช้ยาสมัยใหม่ แต่ยาสมัยใหม่ก็รักษาได้ไม่หมดทุกโรค บางโรคหมอเองก็ไม่อาจบอกได้ว่าคนไข้เป็นโรคอะไร คนไข้จึงมารักษาโดยการล่ำผีฟ้า ปัจจุบันแทบทุกหมู่บ้านยังมีการล่ำผีฟ้ารักษาโรคอยู่ ส่วนมากผู้ล่ำผีฟ้ามักเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าเก่าแก่ในชุมชนใกล้ ๆ กับหมู่บ้านของตน การที่แม่ใหญ่บางคนเป็นหมอล่ำผีฟ้าถือว่าสามารถมาก จะเป็นผลทำให้ลูกศิษย์กระจายทั่วไปในอำเภอ หมอล่ำผีฟ้าบางหมู่บ้านมีถึง 2 คน ชาวบ้านบอกว่าไม่คนป่วยจะป่วยเพราะผีฟ้าหรือไม่ก็รักษาได้ทั้งนั้น ส่วนใหญ่รักษาแล้วหาย มีบางคนเท่านั้นที่ตาย หมอล่ำผีฟ้าจะเข้าทรงก่อนว่ารักษาหายหรือไม่หาย ถ้าหมอบอกว่าต้องตายก็ไม่มีใครช่วยได้อีก คนที่ทำผิดผีบ้าน ผีเรือน มักจะมารักษากับหมอล่ำผีฟ้า การรักษาโดยวิธีนี้มีขั้นตอนที่ดูน่ากลัว จึงทำให้ชาวบ้านเกรงกลัวไม่อยากทำความผิด ต่อหมู่บ้านของตน ค่ารักษาของหมอล่ำผีฟ้าอาจจะได้แก่ ผ้าขาว 1 วา ผ้าชิ้น 1 ผืน เงิน 4 บาทสลึง หรือคล้ายคลึงกันนี้ จารีตของการเป็นหมอล่ำผีฟ้าก็คือ จะรักษาโดยหวังเงินทองมิได้ แม้ชาวบ้านจะให้ค่ารถรับไม่ได้ ผ้าชิ้นที่ได้มาก็ใส่ไม่ได้ ต้องเอาไปให้ลูก หลานใช้ จึงทำให้การทำหน้าที่นี้กลายเป็นผู้เสียสละตลอดไป ค่ารักษาก็กำหนดกันสืบ ๆ มานานแล้ว ไม่มีใครเปลี่ยนแปลงได้อีก ถ้าหมอล่ำผีฟ้าทำผิดจารีต ตัวผีฟ้าจะต้องกลายเป็น “ปอบ” ซึ่งถูกปฏิเสธจากชุมชนนับเป็นการควบคุมโดยอำนาจกลับไม่ให้หมอล่ำผีฟ้าใช้อำนาจในทางที่ร้าย

ผีที่ใกล้ชิดที่สุดกับชาวบ้านอีสานคือ ผีปู่ตา ผีปู่ตาคือ ผีบรรพบุรุษของชาวบ้าน ในหมู่บ้านคอยดูแลทุกข์สุข คอยช่วยเหลือเมื่อชาวบ้านมีทุกข์ร้อน ชาวบ้านสร้างศาลปู่ตาขึ้นในหมู่บ้าน หรือชายป่าไม่ไกลจากหมู่บ้าน และเรียกป่าแถบนั้นว่า “ป่าปู่ตา” ซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านจะไม่เข้าไปตัดหรือทำลายต้นไม้บริเวณนั้น การที่ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านนับถือปู่ตา ร่วมกันแสดงว่าคิดนับญาติกันทั้งหมู่บ้าน ทั้งที่บางตระกูลมิได้เป็นสายโลหิตเดียวกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงอุดมการณ์ให้ความสัมพันธ์ ระหว่างตระกูลต่าง ๆ ในหมู่บ้านแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ประวัติศาสตร์ของศาลปู่ตาแต่ละหมู่บ้านนั้นมีเรื่องราวย้อนไปยาวนานเท่ากับอายุของชุมชน

1.4 ประวัติพิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม

ชาวบ้านฝอยลมมีความเชื่อเรื่องผีเหมือนกันกับชนชาวไทยในท้องถิ่นอื่น ๆ ซึ่งมีความเชื่อและนับถือผีติดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน คือ ตั้งแต่อพยพมาอยู่บ้านฝอยลมเมื่อปี พุทธศักราช 2425 เป็นเวลา 131 ปีมาแล้ว จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้ประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้า ปรากฏว่า ไม่มีผู้ทราบวัน เดือน ปี ที่แน่ชัดว่ามีการพอนผีฟ้ามาตั้งแต่เมื่อใด แต่เคยเห็นการพอนผีฟ้ามาตั้งแต่จำความได้ คือ รุ่นคุณปู่ คุณย่า คุณตา คุณยาย ผู้ที่คิดริเริ่มการพอนคนแรกคือ คุณยายซาลี (ไม่ทราบนามสกุล) อาศัยอยู่บ้านขอนแก่น ประเทศสาธารณรัฐ

ประชาธิปไตยประชาชนลาว คุณยายชาลีจะข้ามฝั่งไปมาระหว่างไทยกับลาว พอถึงวันพิธีก็จะข้ามมาเสร็จพิธีก็จะกลับหรือข้ามมารักษาคนป่วยเป็นครั้งคราวไป คุณยายชาลีทำหน้าที่เป็นแม่หมอประมาณ 3 ปี ก็เสียชีวิต ผู้ทำพิธีกรรมการพอนผีฟ้าต่อจากคุณยายชาลี คือ คุณยายพันธ์ อ่อนสีดา (แม่เต่าพันธ์) ซึ่งเป็นชาวบ้านฝอยลม คุณยายพันธ์เริ่มประกอบพิธีกรรมตั้งแต่เมื่อใดนั้นไม่มีใครทราบแน่นอน แต่คุณยายพันธ์เสียชีวิตเมื่ออายุ 85 ปี ประมาณ พ.ศ.2535 คุณยายพันธ์ประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้าประมาณ 40 ปี ผู้สืบทอดคนที่ 3 คือคุณยายกอง อ่อนสีดา (แม่เต่ากอง) และเสียชีวิตเมื่ออายุ 80 ปี คุณยายกองประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้าประมาณ 30 ปี คนที่ 4 คือ คุณยายแพง ลำทอง (แม่เต่าแพง) เวลาในการประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้าประมาณ 20 ปี คนที่ 5 คือ คุณยายบุญมา โสมชาลี (แม่เต่าสั้น) ประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้ามาประมาณ 15 ปี คนที่ 6 คือ คุณยายสี อ่อนสีดา ประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้าประมาณ 15 ปี ปัจจุบันผู้ที่ประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้า (แม่หมอหรือแม่ครูหรือครูบา) คือคุณยายบุญมา จูมา อายุ 68 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ เป็นหญิงหม้ายสามีเสียชีวิต มีบุตรจำนวน 6 คน จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา และทำสวนยางพารา เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพอนผีฟ้าตั้งแต่อายุ 40 ปี สาเหตุที่ต้องเข้าร่วมพิธีกรรมการพอนผีฟ้า คือ ลูกสาวคนโตชื่อนางจู้ด จูมา ป่วยไข้ไม่สบาย หมอดูจึงบอกว่าผีบรรพบุรุษอยากมาอยู่ด้วย แต่สามีของนางบุญมาไม่เคารพนับถือและไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอดูหรือหมอส่อง หมอดูบอกว่าผีต้องการให้เป็นนางเทียมหรือร่างทรง นางบุญมาจึงรับและบนบานว่าให้ลูกสาวหายป่วยภายใน 7 วัน ปรากฏว่าอาการป่วยของลูกสาวหายเป็นปกติ จึงได้ทำพิธีรับเอาผีมาอยู่ด้วยโดยการแต่งขัน 5 ขัน 8 ไร่ที่หิ้งพระและเปลี่ยนขันทุกวันพระ ทำบุญตักบาตรทุกวัน ต่อจากนั้นนางบุญมาก็ได้เข้าร่วมพิธีการพอนผีฟ้าเป็นประจำทุกปี เป็นเวลา 28 ปี มาแล้ว จนกระทั่งได้รับตำแหน่งเป็นแม่ครูหรือครูบาในปัจจุบันนี้ซึ่งเป็นเวลา 7 ปี นางบุญมาเล่าว่าผีที่เข้าทรงชื่อ เจ้าเอือนสามพระองค์ ซึ่งท่านเป็นผีมาจากธาตุพนมและสาวใช้ 2 คน คือ นางหงส์คำ และนางพิมพา เจ้าเอือนสามพระองค์เป็นผีผู้ชาย ชอบสูบบุหรี่ สวมหมวกสีขาว นางหงส์คำและนางพิมพาชอบนุ่งผ้าซิ่นสี เขียว ผ้าโพกศีรษะสีแดง ผ้าสไบสีขาว เวลาประกอบพิธีกรรมก็จะใส่เสื้อผ้าตามผีที่เข้าทรงชอบ

1.5 พิธีกรรมการพอนผีฟ้าเพื่อรักษาคนป่วยของชาวบ้านฝอยลม

พิธีกรรมการพอนผีฟ้าที่ได้นำเสนอในครั้งนี้ เป็นการศึกษาจากพิธีกรรมที่มีการปฏิบัติกันอยู่ในบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬเท่านั้น ซึ่งอาจจะมี ความแตกต่างกันไปบ้างในรูปแบบขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรม ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเพื่อความเหมาะสมตามสถานการณ์ หากแต่พิธีกรรมดังกล่าวดำรงกระบวนการทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงทางอุดมการณ์การพอนผีฟ้า

1.5.1 เป้าหมายหรือรูปแบบของพิธีกรรม

พิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมมี 2 เป้าหมาย ดังนี้คือ

1) *พิธีกรรมการเข้าทรงเกี่ยวกับคนเจ็บป่วย* เป็นพิธีกรรมเพื่อค้นหาสาเหตุแห่งความเจ็บป่วยโดยเฉพาะเกิดจากการกระทำของผี หลังจากทราบสาเหตุแล้วก็จะทำพิธีขอขมา ลำอ้อนวอน เลี้ยงเช่นสรวงบูชา เพื่อให้หายจากความเจ็บป่วยหรือภัยพิบัติทั้งปวง ต่อเมื่อได้กระทำผิดต่อผีก็จะให้คำมั่นสัญญาว่าจะไม่กระทำผิดอีก และจะปฏิบัติตามฮีต-คอง อย่างเคร่งครัด

2) *การประกอบพิธีกรรมเพื่อสักการะผีฟ้าที่เข้าทรงรักษาอาการเจ็บป่วย* ของบุคคลนั้น ๆ ให้หายเป็นปกติ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การลงช่วง หรือเลี้ยงช่วง (บุญมา รุ่งมา 2556, สัมภาษณ์) โดยกำหนดเอา “เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ” และ “เดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ” เป็นวัน เริ่มทำพิธีลงช่วงจะใช้เวลา 2 วัน ถือปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

1.5.2 สถานที่สำหรับทำพิธีกรรม

1) *สถานที่ประกอบพิธีกรรมรักษาคนป่วย* การทำพิธีกรรมเพื่อเสี่ยงทายหาสาเหตุของความเจ็บป่วยที่เกิดจากการกระทำ “ผิดผี” แล้วมีมากระทำให้เกิดการเจ็บป่วยสามารถทำพิธีได้ที่บ้านของแม่หมอหรือนางเทียมและบ้านของผู้ป่วย

การทำพิธีกรรมที่บ้านของแม่หมอจะทำเมื่อญาติของผู้ป่วยนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ มาบอกกล่าวกับแม่หมอหรือนางเทียมว่าต้องการให้ทำพิธีกรรมเสี่ยงทายดูถึงสาเหตุของการเจ็บป่วยนั้นว่าเกิดจากการกระทำผิดผีประเภทใด แล้วแม่หมอก็จะบอกกล่าวขอขมาต่อผีให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยแล้วจะทำพิธีเลี้ยงและเช่นสังเวตตามความต้องการของผี การทำพิธีเสี่ยงทายที่บ้านของแม่หมอโดยส่วนใหญ่แล้วอาการของผู้ป่วยจะไม่ถึงขั้นรุนแรง เช่น เด็กทารกเป็นไข้หรือร้องไห้ตลอดทั้งคืน เป็นต้น

การทำพิธีกรรมที่บ้านของผู้ป่วย จะกระทำเมื่อญาติของผู้ป่วยได้ตกลงกันแล้วว่า จะเชิญแม่หมอหรือนางเทียมมาทำพิธีเสี่ยงทายแก้และรักษากับผี เพื่อให้ผู้ป่วยนั้นๆหายและหายจากโรคภัยไข้เจ็บ ญาติของผู้ป่วยหรือบุคคลในครอบครัวของผู้ป่วยจะนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ มาบอกกล่าวหรือ “คอบ” กับแม่หมอเชิญให้ไปทำพิธีที่บ้าน วัน เวลา นั้นสามารถกำหนดได้จากญาติผู้ป่วยก่อน แล้วจึงไปปรึกษากับแม่หมออีกครั้งหนึ่งว่าเป็นวันมงคลหรือไม่ เมื่อตกลง วัน เวลาได้แล้ว บางครั้งแม่หมอก็จะซักถามถึงความเป็นอยู่ของผู้ป่วยและครอบครัวจากญาติก่อนจะถึงวันทำพิธี การทำพิธีที่บ้านของผู้ป่วยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นบุคคลที่รักษา กับแพทย์ที่โรงพยาบาลหรือคนป่วยทำการรักษาโดยวิธีการอื่น ๆ มาแล้วแต่อาการป่วยไม่ดีขึ้นก็จะมา “เฮ็ดกับผี” นำผู้ป่วยมาทำพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า เพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วยที่เกิดจากผีแล้ว “แก้กับผี” ทำพิธีเช่นไหว้ขอขมาลาโทษ

2) สถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงช่ว ง สถานที่สำหรับการลงช่วหรือเลี้ยงช่วผีฟ้านั้น แม่หมอมจะเป็นคนเลือกสถานที่เองตามความเหมาะสม ซึ่งโดยการนำของแม่หมอบุญมา จูมา อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ มีบริวารหรือลูกศิษย์อยู่ 14 คน โดยเลือกใช้บริเวณลานข้างบ้านแม่หมอบุญมา เป็นสถานที่สร้างปะรำพิธีหรือตูปในการประกอบพิธีลงช่ว

1.5.3 องค์ประกอบของพิธีกรรมพ้อนผีฟ้าที่บ้านฝอยลม การพ้อนผีฟ้ามีองค์ประกอบที่สำคัญในการประกอบพิธี ดังนี้

1) หิ้งบูชาผีฟ้า หิ้งบูชานี้เป็นสถานที่เคารพสักการะของแม่หมอมผู้เป็นหัวหน้าของนางทรงผีฟ้า และลูกศิษย์ตลอดจนสมาชิกในครอบครัวของแม่หมอมทุกคน โดยปกติแล้วหิ้งบูชาแม่หมอมจะเป็นผู้จัด “ขึ้นหิ้ง” ให้กับลูกศิษย์ในช่วงแรกของการเข้ามาเป็นลูกศิษย์ของแม่หมอม โดยอุปกรณ์ต่าง ๆ ถ้าไม่มีแม่หมอมก็จะเป็นผู้จัดหาให้กับลูกศิษย์ เมื่อลูกศิษย์มีความรู้เกี่ยวกับอุปกรณ์คายพิธีทุกอย่างดีแล้ว ก็จะจัดหามาไว้ และสับเปลี่ยนด้วยตนเอง แม่ครู หรือแม่หมอมเชื่อกันว่าหิ้งบูชาเป็นที่สิงสถิตของผีฟ้า และผีนํ้าซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นของรักษาให้สมาชิกในครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขอีกทางหนึ่ง ขณะเดียวกัน เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวประพลติผิตฮิต-คอง จะต้องทำพิธีเลี้ยงเช่นไหว้ บอกกล่าวกับผีฟ้า ผีนํ้า ที่สิงสถิตอยู่บนหิ้งบูชา เมื่อมีการเสี่ยงทายหาสาเหตุของการเจ็บป่วยแล้ว แม่หมอมก็จะทำพิธีบริเวณที่ไว้หิ้งบูชาตนเอง ภายในหิ้งบูชา ประกอบไปด้วย

- (1) ชั้นหมากเบ็ง 1 คู่
- (2) ชั้น 5 ชั้น 8 อย่างละ 2 ชั้น
- (3) พลั่วดอกไม้ 2 คู่ (แจกัน)
- (4) พวงมาลัย 1 คู่
- (5) ดาบ 1 เล่ม
- (6) แก้วน้ำ 3 ใบ
- (7) ชั้นข้าวทิพย์ 2 ชั้น
- (8) ชั้นน้ำหอมหรือขวดน้ำหอม 1 ขวด
- (9) เทียนหลัก 2 คู่
- (10) ต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทอง 1 คู่
- (11) ชั้นนิมนต์ของผู้ป่วย 1 ชั้น
- (12) กระดาษรายชื่อบริวารผีฟ้า
- (13) หมอนกราบ

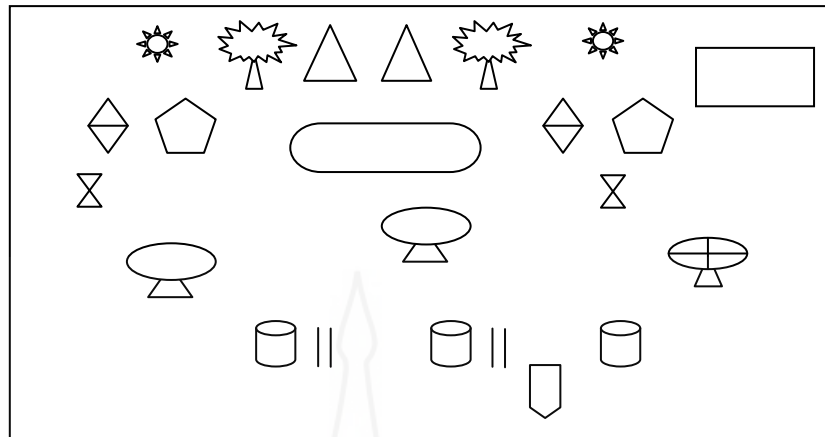
การปฏิบัติต่อหิ้งบูชาซึ่งเป็นสถานที่กราบไหว้บูชาต่อผีฟ้า ผีนํ้า นั้น ในวันปกติแม่ครู หรือแม่หมอมก็จะนำดอกไม้และเทียน ขึ้นหิ้งเพื่อบูชาและทุกวันพระก็จะนำ ชั้น 5 ขึ้นบูชา

กราบไหว้และเปลี่ยนน้ำหอมบนบานบอกกล่าวให้ดวงวิญญาณผีฟ้า ได้พิทักษ์รักษา “ลูกเต้า” ลูกศิษย์ทุกคนพร้อมสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั่วหน้ากัน เมื่อลูกศิษย์คนใดคนหนึ่งเจ็บป่วยหรือเดือดร้อนไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ลูกศิษย์คนนั้นก็จะนำ ชั้น 5 มายังบ้านของแม่หมอเพื่อให้ประกอบพิธีบอกกล่าวถึงความเดือดร้อนต่อผีฟ้า และผีน้ำที่สิงสถิตบนหิ้งบูชา แล้วแม่หมอก็จะนำฝ้าย (ด้ายสายสิญจน์) มาผูกแขนให้กับลูกศิษย์ อาการเจ็บป่วยดังกล่าวก็จะทุเลาลงและหายเป็นปกติในวันต่อมา

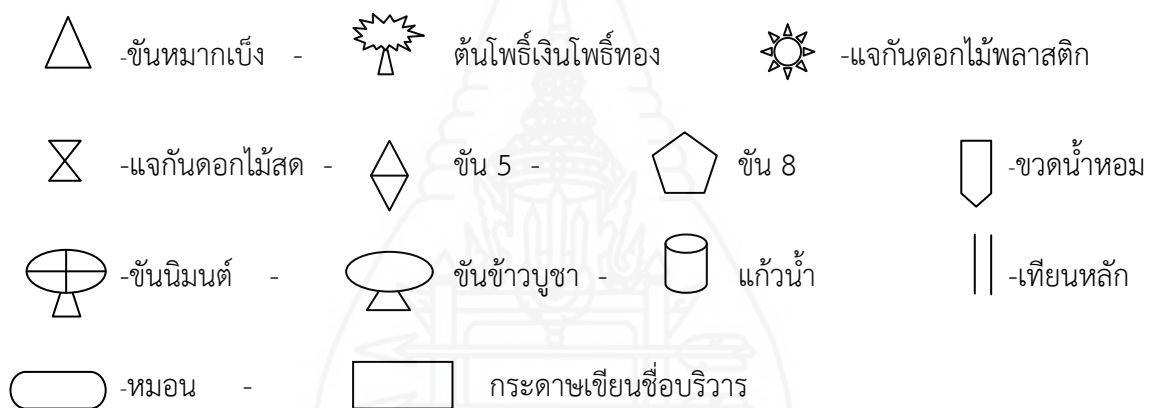
สถานที่ไว้หิ้งบูชา ผีฟ้าเป็นห้องเฉพาะตน แยกออกจากหิ้งบูชาและพระพุทธรูปหรือห้องหมอธรรมภายในห้องเป็นที่ กั้นเครื่องสักการะที่นำมาจากการลงหมอให้กับคนเจ็บป่วยโดยห้ามบุคคลภายนอกเข้าไปเด็ดขาด ยกเว้นจะได้รับอนุญาตเท่านั้น

ภาพที่ 2.2 หิ้งบูชาผีฟ้า

ภาพที่ 2.3 แผนผังหิ้งบูชาผีฟ้า

2) *เครื่องคายพิธี* เครื่องคายพิธีในที่นี้ หมายถึง เครื่องบวงสรวงที่แม่ครูหรือแม่หมอใช้เป็นเครื่องสักการะต่อผีฟ้า ผีน้ำ เป็นองค์ประกอบหนึ่งในพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าซึ่งจะละเอียดไม่ได้ เนื่องจากพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่สลับซับซ้อนหลายขั้นตอน นับตั้งแต่การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันของแม่หมอและบริวารรวมถึงพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ากับคนเจ็บป่วย และพิธีกรรมในการลงช่วงผีฟ้า ดังนั้น การพ่อนผีฟ้าจึงมีเครื่องคายประกอบพิธีกรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

(1) *เครื่องคายพิธีการพ่อนผีฟ้ากับคนเจ็บป่วย* เป็นเครื่องสักการะที่แม่หมอใช้ประกอบพิธีอัญเชิญผีฟ้าหรือผีน้ำให้ลงมาช่วยปกป้องรักษาผู้ป่วย เป็นเครื่องคายหลักของการประกอบพิธีรักษาและเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งของการพ่อนผีฟ้า ที่จะต้องมีการครอบครูก่อนที่จะทำพิธี การจัดทำคายพิธีนั้นแม่หมอและผู้อาวุโสที่มาร่วมในพิธีจะเป็นผู้จัดทำ วัสดุอุปกรณ์ส่วนใหญ่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ใบกล้วย ดอกไม้ ขมิ้น ข้าว หมาก พลุ ยาสูบ ฯลฯ เครื่องคายพิธีต้องทำให้ถูกต้องตามธรรมเนียม ถ้าขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะมีผลกระทบต่อการทำพิธี เช่น การขับล้าไม่ราบรื่น

ลำหสาเหตุดของการเจ็บป่วยไม่พบหรือช่วยเหลือคนป่วยไม่ได้ เป็นต้น เครื่องกายพิธีการฟ้อนผีฟ้ากับคนเจ็บป่วยประกอบด้วยอุปกรณ์สำคัญ ดังนี้

ก. ชั้น 5 และชั้น 8 ประกอบด้วยดอกไม้ 5 คู่ 8 คู่ และเทียน 5 คู่ 8 คู่

ข. ผ้าแพรวา 1 ผืน

ค. เงิน 1 บาท 10 สตางค์

ง. ชั้นน้ำหอมใส่ขมิ้น

จ. ข้าวเหนียวสุก 1 ปั้น

ฉ. หมากพลู 4 คำ วางไว้ข้างซ้ายขวา ข้างละ 2 คำ

ช. บุหรี่ 4 มวน

ซ. ข้าวสารข้าวเหนียว 1 ถ้วย

ฅ. ดอกจำปาหรือดอกมะละกอร้อยเป็นพวง วางไว้ข้างซ้ายและ

ข้างขวา ข้างละ 2 พวง

ญ. เลื้อผ้าผู้ป่วย

เครื่องกายการฟ้อนผีฟ้ากับคนป่วยของหมอลำแต่ละกลุ่มมีชื่อปลีกย่อยบางส่วนแตกต่างกัน แต่ภาพรวมส่วนใหญ่เหมือนกัน เช่น ชั้น 5 ชั้น 8 ผ้านิมนต์ แพรวา ชั้นน้ำหอม เงิน หมากพลู ยาสูบ เป็นต้น

ภาพที่ 2.4 เครื่องกายพิธีรักษาคนป่วย

(2) เครื่องคายพิธีชันขวัญ เป็นเครื่องคายพิธีที่ใช้ลำเรียกขวัญ

คนป่วยให้กลับคืนมา ซึ่งขวัญตามความเชื่อของชาวบ้านเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น สามารถทำให้ร่างกายมีชีวิตที่สมบูรณ์ สามารถเคลื่อนไหวและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนทำให้มีจิตใจปกติ หากขวัญออกไปเที่ยวเล่นหรือตกหล่นจะทำให้ร่างกายผิดปกติ เช่น เจ็บป่วย เป็นลมหมดสติ เป็นต้น แม่บุญมา จูมา ผู้เป็นแม่หมอกกล่าวว่า การลำเรียกขวัญนั้น ทำเพื่อที่จะให้ขวัญของผู้ป่วยซึ่งอาจจะออกจากร่างกายไปเที่ยวตามป่าเขาลำเนาไพร ทุ่งไร่ ทุ่งนา ตามที่คนป่วย เคยไปมา เป็นกิจวัตร จำเป็นที่จะต้องเรียกกลับคืนมา เพื่อให้อาการเจ็บป่วยหายวันหายคืน ตามปกติทั่วไป ชาวบ้านมีการบายศรีสู่ขวัญพิธีแต่งงาน ได้รับอุบัติเหตุตกต้นไม้ ตกบ้านเรือน เป็นต้น

ประเพณีการเรียกขวัญชาวบ้านได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน ดังที่พระยาอนูมานราชชน (2511: 202 อ้างถึงใน ยุทธภักดิ์ เตชะแก้ว 2540: 189) กล่าวไว้ในหนังสือ “Essay of Folkore” ว่าประเพณีการทำขวัญเป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณกาลแล้ว และได้รับการสืบทอดโดยการประกอบพิธี เรื่อยมา พบมากในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และกลุ่มคนลาว สำหรับการลำเรียกขวัญเป็นขั้นตอนหนึ่งในพิธีกรรมกับคนเจ็บป่วยของการฟ้อนผีฟ้า ซึ่งมีอุปกรณ์ประกอบของเครื่องคายพิธี ดังนี้

- ก. ชั้น 5
- ข. หวี 1 อัน
- ค. กำไลแขน 1 วง
- ง. ตุ่มหู (ต่างหู) 1 คู่
- จ. กระจกกงา 1 บาน
- ฉ. ซ้องผม (ผมปลอม) 1 ปอย
- ช. ผ้ายผูกแขน
- ซ. ชั้นนิมนต์
- ฅ. ข้าวเหนียว
- ญ. ไข่ไก่ต้ม 1 ฟอง
- ฎ. ยาสูบ 2 กอก (มวน)
- ฏ. เสื้อผ้าผู้ป่วย
- ฐ. เงินขวัญ
- ฑ. ผ้าเช็ดตัว
- ฒ. เทียนที่มีความยาวจากสะดือถึงคอของผู้ป่วย 1 เล่ม

ภาพที่ 2.5 เครื่องคายพิธีชันขวัญ

การล่ำเรียกขวัญจะกระทำหลังจากขั้นตอนการล่ำส่องหรือล่ำเสี่ยง (การล่ำส่องหรือล่ำเสี่ยง คือการล่ำเพื่อตรวจดู ค้นหาสาเหตุของการป่วย) แม่หมอจะยื่นถือชันขวัญ พร้อมกับซบล่ำ โดยเนื้อหาเพื่อเรียกขวัญของผู้ป่วยกลับคืนมาดังเดิม เมื่อขวัญกลับมา ชันขวัญบนมือของแม่หมอก็ก็นำไปมา แม่หมอก็กะเดินวนเวียนไปมาระหว่างญาติของผู้ป่วยซึ่งกำลังใช้ผ้ารองรับขวัญ เมื่อชันขวัญไปตกอยู่กับผู้ใดแล้วคนนั้นจะต้องนำฝ้ายไปผูกแขนผู้ป่วยเป็นคนแรก แล้ว ญาติคนอื่นและแม่หมอก็กะผูกแขนผู้ป่วยตาม จากนั้นก็จะนำไข่ไก่มาแกะเปลือกแล้วใช้ด้ายตัดไข่เพื่อทำนายอาการป่วย เช่น ไข่แดงปกติ แสดงว่าอาการป่วยหายเร็ว แต่ถ้า ไข่แดงมีรอยจุดต่าง แสดงว่าอาการป่วยจะหายยาก ไข่แดงส่วนใหญ่่นั้นจะให้คนป่วยรับประทานเพื่อความเป็ นสิริมงคล อีกส่วนหนึ่งก็แบ่งให้ญาติ ๆ กินตามความเหมาะสมส่วนแม่หมอผู้ทำพิธีจะไม่รับประทานไข่โดยเด็ดขาด

(3) เครื่องคายพิธีการล่ำตัดเวรตัดกรรม เป็นเครื่องคายพิธีประเภทหนึ่งที่กระทำในขั้นตอนการล่ำ อ่อนวอนครั้งสุดท้ายของผู้ป่วยที่ผ่านการล่ำ และพ้อนหลายครั้ง แล้วไม่หาย เครื่องคายประเภทนี้ใช้ประกอบในพิธี การล่ำตัดเวรตัดกรรมเป็นพิธีที่ใช้เฉพาะผู้ป่วยที่มีอาการป่วยหนักโดยผ่านขั้นตอนการล่ำส่องหรือล่ำเสี่ยงมาหลายครั้ง แต่ยังไม่สามารถหาสาเหตุหรือรักษาได้ เชื่อว่าการป่วยหนักนั้นสืบเนื่องมาจากผู้ป่วยกระทำความบาปกรรมไว้มาก ทำให้ทางเทิง (เบื้องบน) ซึ่งมีพระยาเวรและพระยากรรมลงมาใส่กรรมทำให้เกิดการเจ็บป่วย จำเป็นต้องถ่ายถอนขอชีวิตคนป่วยไว้โดยการล่ำส่งเครื่อง ในบางครั้งจะมีการทำพิธีต่ออายุให้ผู้ป่วยด้วย ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกันกับ พิธีสืบชะตาด้วยการค้าโพธิ์ค้าไทร สำหรับเครื่องคายพิธีล่ำตัดเวรตัดกรรมโดยทั่วไป

เรียกว่า “การลำส่ง เครื่องเก่า” หรือ “การลำแบ่งลูกมันป็นลูกเฟือก” ซึ่งมีอุปกรณ์ประกอบกายพิธี ดังนี้

- ก. กระทง 9 ห้อง 9 ชั้น
- ข. ช้าง 9 ตัว ม้า 9 ตัว
- ค. หุ่นคน 1 ตัว
- ง. ผ้าชิ้นใหม่ 9 ผืน
- จ. ผ้าโลรงใหม่ 9 ผืน
- ฉ. กำไลมือ 9 อัน
- ช. ต่างหู (กระจอนหู) 9 อัน
- ซ. ม้าก้านกล้วย 1 ตัว
- ฌ. หอยโข่งเป็นพวง 1 พวง
- ญ. ใบหญ้าคา 7 ใบ
- ฎ. ดาบ 1 อัน
- ฏ. ข้าวดำ ข้าวแดง
- ฐ. ฝ้ายมงคล (ฝ้ายผูกแขน)
- ฑ. หมากพลู
- ฒ. บุหรี่
- ณ. ปลาร้า พริก เกลือ และมะนาว

ภาพที่ 2.6 เครื่องกายพิธีตัดเวรตัดกรรม

การล่าตัดเวรตัดกรรมนั้น เริ่มพิธีด้วยการล่าอัญเชิญผีฟ้า และ วิญญาณของครูบาอาจารย์ผู้ล่วงลับเข้าประทับร่าง อากาศจะสั่นเทิ้มแล้วก็ขับลำเพื่อหาสาเหตุของการป่วย ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า ลำหาข้อหาปล้อง จุดประสงค์เพื่อขอชีวิต ขอขมาลาโทษที่ผู้ป่วยได้ ล่วงละเมิดต่อผี หลังจากนั้นหัวหน้าหรือแม่หมอ และคณะก็จะนำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เตรียมมา ทั้งแบก หาบ ถือ เตินวนรอบคนป่วย พร้อมกับลำเพื่อนำเครื่องเก่าไปส่งให้กับผี

พิธีเสี่ยงทายเป็น ขั้นตอนระหว่างที่จะนำเครื่องเก่าไปส่งต่อผี การเสี่ยงเพื่อทำนายอาการป่วยจะหายเร็วหรือช้า มีชีวิตรอดหรือไม่ พิธีเริ่มโดยคนป่วยนั่งเหยียดขา หันหน้าไปทางทิศตะวันตกซึ่งเป็นทิศอัปมงคล นำฝ้ายมงคลผูกแขนทั้งสองข้างติดกันโยงไปผูกขา ทั้งสองข้างเช่นกัน จากนั้นโยงไปผูกยอดกระทง 9 ชั้น นำหญ้าคาซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นหญ้าที่ ผีกลัว เพราะเป็นใบหญ้าคาช นิดที่มีความสามารถทำให้เกิดบาดแผล ให้นำลงวางบนเตียงไม้ จากนั้นก็ลำเสี่ยงอธิษฐานว่าถ้าตัดค รังเดี่ยวขาดแสดงว่าคนป่วยจะต้องหาย นอกจากนั้นยังเสี่ยงด้วยการใช้ไฟจุดฝ้ายมงคลที่ผูกมือผู้ป่วย ถ้าไฟไหม้ฝ้ายขึ้นไปยอดกระทงเป็นปกติ แสดงว่าอาการป่วย จะหาย แต่ถ้าไฟไหม้บ้างไม่ไหม้บ้างแสดงว่าอาการป่วยจะรักษาหายยาก หรือต้องเสียชีวิตไป

เมื่อการเสี่ยงทำนายเสร็จสิ้นทุกขั้นตอน แม่หมอก็จะนำเครื่อง เก้าไปส่งให้ผีตามที่กล่าวมาแล้ว ส่วนกระทง 9 ห่อง 9 ชั้น ให้นำไปทิ้งตามไร่นา สิ่งของที่มีค่าก็จะให้ ญาติคนใดคนหนึ่งไปขโมยกลับมาเป็นเสร็จพิธี

3) บุคคลประกอบพิธี

(1) หัวหน้าผีฟ้า ชาวบ้านฝอยลมเรียกว่า แม่หมอ แม่ครู หรือ ครูบาใหญ่ ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม การพ้อนผีฟ้า ได้รับแต่งตั้งจากหัวหน้าคนเดิม โดยการเสี่ยงทายภายใต้การควบคุมของผีฟ้าโดยส่วนใหญ่หัวหน้าหมอผีฟ้าเป็นหญิงที่มีอายุ นั่นคือ เป็นผู้รอบรู้ด้วยประสบการณ์ด้านการลำ การพ้อนและการทำพิธี อาชีพเป็นชาวนา เป็นบุคคลที่มี บุคลิกลักษณะพิเศษพูดเก่ง สามารถโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังได้ มีปฏิภาณไหวพริบดี ทำทางเป็น คนเยือกเย็น ความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นอยู่กับความสามารถในการทำพิธีกรรม และแต่เดิมนั้น เคยมีหัวหน้าหมอผีฟ้าเป็นเพศชาย แต่ปัจจุบันมีแต่เพศหญิง การวางตัวประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เมตตาคุณ และความเคร่งครัดในฮีด-คอง ปฏิบัติตาม “ฮีดพ่อ ฮีดแม่”

(2) ลูกศิษย์ หมายถึง บุคคลที่นับถือผีฟ้า ฝืน้ำ ต้องปฏิบัติตาม ธรรมเนียม และจรรยาบรรณของผีฟ้า การเข้าเป็นบริวารผีฟ้านั้นโดยการสืบทอดทางเครือญาติด้วยความศรัทธาเลื่อมใส และผู้ที่เกิดการเจ็บป่วย แล้วทำพิธีกรรมพ้อนผีฟ้า ซึ่งหัวหน้าหมอลำผีฟ้า จะบอกข้อตกลงหรือเงื่อนไขการปฏิบัติในการทำพิธีครั้งแรก แม้กระทั่งผู้เรียนธรรมหรือเครื่องราง ของขลังก็ให้เลิกนับถือหันมานับถือผีฟ้าจึงจะทำพิธีได้ ลูกศิษย์ที่เป็นหมอลำผีฟ้าโดยส่วนใหญ่ มีอาชีพ ทำนา และเป็นเพศหญิงที่ งามด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีฮีด- คอง ที่ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดอีกทั้ง

สถานการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมได้เปลี่ยนไป การพ้อนผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่ใช้ความอ่อนหวานนุ่มนวล มีการร้องรำด้วยเสียงที่ไพเราะ ในการสื่อสารกับผีและพ้อนรำด้วยท่าทางที่สง่างาม สนุกสนาน ซึ่งเหมาะสมกับสตรีเพศมากกว่า ตามปกติธรรมเนียมชาวบ้านจะปลุกผีให้ลูกผู้หญิงรักงานบ้านการเรือน และการพ้อนรำ ตรงข้ามกับหมอธรรมเป็นพิธีกรรมใช้ความรุนแรงในการพูดคุย และขับไล่ผี นอกจากนี้ในพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้าลูกศิษย์ทุกคนได้สนุกสนาน แสดงออกอย่างอิสระ เป็นการเปิดโอกาส สให้เพศหญิงได้แสดงออกอย่างเต็มที่ เป็นการผ่อนคลายที่ต้องเคร่งครัดกับการประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณีตลอดเวลา

(3) ผู้ป่วย หมายถึง ผู้ป่วยที่ไม่ทราบสาเหตุไปรักษากับแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย และเชื่อว่าความเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ภูตผี ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งคนป่วยได้กระทำความผิดหรือละเมิดข้อห้ามต่าง ๆ ได้

(4) ข้อห้ามหรือข้อชะล่าของผู้นับถือผีฟ้า ธรรมเนียมการปฏิบัติตนเองของกลุ่มผู้นับถือผีฟ้าเป็นกฎเกณฑ์อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่ทุกคนต้องยึดถือ ถ้าหากบริวารคนใดกระทำความผิดหรือประพฤตินอกธรรมเนียมก็จะมีอันเป็นไป เช่น เกิดความเจ็บป่วย ไม่สบายกายเดือดเนื้อร้อนใจขึ้นมาทันที วิธี แก้ไขดังกล่าว กระทำได้โดยบริวารคนนั้นต้องนำ ชั้น 5 ไปยังบ้านของหัวหน้าผีฟ้า แล้วสารภาพการกระทำของตนต่อหน้าหิ้งบูชาผีฟ้า อาการเหล่านี้ จะหายไป ซึ่งข้อห้ามในการประพฤติปฏิบัติตัว มีดังนี้

ก. ห้ามรับประทานอาหารมังสา 10 อย่าง คือ ไม่กินเนื้อสัตว์ 10 ชนิด ได้แก่ งู มนุษย์ เสือดาว เสือโคร่ง ราชสีห์ สุนัข ม้า ช้าง หมู และเสือดอ นอกจากนี้ยังไม่รับประทานเนื้อลิง หรือเนื้อเต่าอีกด้วย

ข. ไม่รับ ประทานอาหารและน้ำในบ้านที่มีงานศพและไม่รับประทานอาหารที่เป็นของเหลือจากคนอื่นที่รับประทานแล้วยกเว้นของเหลือจากพระสงฆ์

ค. ห้ามเดินลอดใต้ถุนบ้าน

ง. ห้ามเดินลอดราวตากผ้า

จ. ห้ามกล่าววาจาหยาบคายหรือละเมิดต่อผีฟ้า

ฉ. ห้ามทะเลาะกับลูกหลาน ญาติพี่น้องและกลุ่มบริวารผีฟ้า

ช. ไม่ทำพิธีรักษาคนป่วยในวันพระ ทั้งวันพระน้อยและวันพระใหญ่ คือวันขึ้นและแรม 8 ค่ำ และวันขึ้นและแรม 15 ค่ำ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าวันศีล แม่หมอบทุกคนต้องแต่งชั้น 5 ขึ้นหิ้งบูชา โดยมีหมาก พลุ บุหรี่ และชัน น้ำหอม เพื่อสักการบูชาผีฟ้าที่ตนนับถือ ในวันดังกล่าวจะเชิญผีฟ้ามาทำพิธีให้กับคนเจ็บป่วยไม่ได้

ซ. ไม่ทำพิธีในเวลาอนหรือเวลารับประทานอาหาร เพราะเชื่อว่าผีที่อยู่บนฟ้าก็มีเวลาอน เวลารับประทานอาหารเหมือนกันกับคน

ณ. ไม่เอาเงินค่าค้ายพืธีเกิน 12 บาท ให้รับเงินตามจำนวนที่กำหนดไว้ในค้ายพืธีเท่านั้น

ณ. ไม่รับประทานไข่หรือใส่ผ้าถุงที่อยู่ในค้ายพืธี แต่นำไปให้คนอื่นได้ เช่น คนในครอบครัวของแม่หมอ หรือนำไปถวายพระสงฆ์เพื่อบริจาคให้กับคนยากจน

ณ. ถ้ามีเหตุการณ์ที่ไม่เป็นมงคลเกิดขึ้นก่อนเดินทางไป ทำพืธี จะต้องงดไปทำพืธีในวันนั้น เช่น มีงูเลื้อยผ่านหน้า เป็นต้น

ณ. แม่หมอต้องนำ ชั้น 5 ชั้น 8 ของผู้ป่วยไปเก็บไว้ที่หิ้งบูชาในบ้านของแม่หมอ แต่ถ้ามีญาติของผู้ป่วยคนอื่นมาขอให้ไปรักษาก็ไม่ไปเพราะไม่ได้เอาเครื่องค้ายลงจากหิ้งบูชา ต้องเอาของคนทีรักษาก่อนลงจึงจะไปรักษาคนอื่นได้

(5) การแต่งกาย การแต่งกายของแม่หมอในการประกอบพืธีการพ้อนผีฟ้าเพื่อรักษาคนป่วย ต้องเป็นไปตามธรรมเนียมถูกต้องและเหมาะสม เช่น ต้องมัดหน้าด้วยแป้งฝุ่นหอม หวีผม ทาน้ำหอม นุ่งผ้าชิ้นไหม เสื้อแขนยาวหรือแขนสั้น ผ่าสไบพาดไหล่ ผ่าคล้องคอ ผ่าผูกเอว และมีดอกไม้ขาวทัดหู ส่วนบริวารหรือผู้ช่วย หรือเรียกว่า “นางเปียง” ที่เข้าร่วมพืธีก็จัดเตรียมในลักษณะเดียวกัน

การแต่งกายของแม่หมอในกรณีนั้นเป็นการแต่งกายตามที่ผีฟ้าเข้าทรง เช่น ถ้าเป็นผีปูดหรือผีคนเฒ่าคนแก่ ก็จะนุ่งโจง ผ้าขาวม้าพาดบ่า สวมหมวก สิบบุหรี นั้งขัดสมาธิ และพูดเสียงแหบแห้ง เป็นต้น ดังนั้นการแต่งกายในลักษณะเช่นนี้ ต้องเป็นไปตามความประสงค์ของผีที่เข้าเทียม

ในกรณีศึกษาี้ แม่หมอก็คือ คุณยายบุญมา รุ่งมา ปัจจุบัน (2556) อายุ 68 ปี อยู่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ผีที่มาเข้าทรงจะเป็นผีผู้ชาย ชื่อเจ้าเอือนสามพระองค์ มาจากธาตุพนม ท่านจะชอบใส่ผ้าถุงสีเขียว ผ้ามัดศีรษะสีแดง ผ่าสไบสีขาว สวมหมวกสีขาวครีมและชอบสิบบุหรี

การแต่งกายของผู้ป่วย จะแต่งกายตามปกติ ธรรมดาในชีวิตประจำวัน แต่ต้องใช้ผ้าขาวหรือผ้าขาวม้า หรือผ่าสไบที่ทอด้วยมือ มาพาดไหล่หรือสะพายเฉียงก็ได้ให้เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงการเข้าพืธีด้วยสัมมาคารวะ

กรณีศึกษาี้ผู้ป่วยคือ นางกาลี อ่อนสีดา ปัจจุบันอายุ 77 ปี อยู่บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 8 บ้านหนองฮู ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ มีอาการง่วงเหงาไม่สบายเบื่ออาหาร อ่อนเพลีย ไม่อยากพูดคุยกับใคร

ภาพที่ 2.7 การแต่งกายของแม่หมอ

ภาพที่ 2.8 การแต่งกายของคนป่วยหลังจากยอมรับเอาผีมาอยู่ด้วยแล้ว

(6) เครื่องดนตรี การพ่อนผีฟ้ามีจุดประสงค์เพื่อรักษาคนป่วย อันเนื่องมาจากการกระทำของผี โดยการขับกล่อมบรรเลงให้เกิด ความไพเราะอ่อนหวาน เพื่อให้เกิด ความคล้อยตามและหายโกรธ การขับลำของหมอลำผีฟ้าสามารถทำให้ผีกลายมาเป็นพวกเดียวกันกับ ตน สื่อสารด้วยความเข้าใจ ในการพ่อนผีฟ้ามีเครื่องดนตรีประกอบที่สำคัญคือ แคน

ภาพที่ 2.9 แคน

นักดนตรีหรือที่เรียกว่า “หมอแคน” หรือ เรียกว่า “หมอม้า” โดยทั่วไปจะอยู่ในวัยกลางคนต้องมีความชำนาญและอดทน ทั้งนี้เพราะการประกอบพิธีการพ่อนผีฟ้า ในแต่ละครั้งต้องใช้เวลาอันติดต่อกันโดยตลอด นอกจากนี้หมอแคนหรือหมอม้าจะต้องรักษาจังหวะ การเป่าให้มีความสม่ำเสมอและสอดคล้องกับการขับลำ ถ้าหมอแคนเป่าได้ทำนองสอดรับกับการขับ ลำ ก็จะทำให้เกิดความไพเราะ สนุกสนาน การรักษาผู้ป่วยก็จะเป็นไปด้วยดี เนื่องจากผีฟ้าเป็นผี ชั้นสูง วิธีการติดต่อกับผีฟ้าต้อง นุ่มนวลใช้วาจาศิลป์ที่อ่อนโยน ใช้ความงามจากท่าทางที่ร้ายรำและ เสียงแคนที่ไพเราะ เพื่ออ่อนนวยมนผีฟ้าให้ประทับในร่างทรง นอกจากนี้ดนตรียังเป็นสื่อกลางให้ คนทรงกับผีฟ้าได้ร่วมกิจกรรมร่วมกัน เสียงดนตรียังทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ผ่อนคลายความ ตึงเครียดของผู้ป่วยได้ด้วย

หมอแคนในกรณีศึกษาการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วยของชาวบ้าน ฝอยลมในครั้งนี้ คือ นาย กานี อ่อนสีดา อายุ 72 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 2 ตำบล

โสก่ก่าม อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่บ้านฝอยลม เป่าแคนหรือเป็นหมอแคน ตั้งแต่อายุ 14 ปี รวมเวลาเป็นหมอแคนมาแล้ว 58 ปี ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา มี บุตรธิดา จำนวน 7 คน ชาย 6 คน หญิง 1 คน

ภาพที่ 2.10 หมอแคน

(7) กลอนลำและทำนอง กลอนลำของแม่หมอผีฟ้าเป็นลักษณะ กลอนลำที่มีเนื้อหาไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุ การณ์หรือการเจ็บป่วยเพราะแม่หมออยู่ใน ร่างทรงของผีฟ้า การกระทำทุกอย่างจึงเป็นไปตามคำบัญชาของผี แต่ร้องลำไปตามขั้นตอนของ พิธีกรรม จากการสัมภาษณ์แม่หมอ กล่าวว่า กลอนลำที่ใช้ขับลำนั้นไม่ได้ท่องจำเหมือนดังกลอน ของหมอลำทั่วไป เพราะกลอนที่ใช้ลำเกิดขึ้นเองในขณะนั้น ซึ่งอยู่ในร่างทรงของผีฟ้าที่ลงมาเทียมใน ร่าง นอกจากนี้ แม่หมอยังแสดงสวมบพาทของผีที่กระทำให้เจ็บป่วยด้วย ซึ่งเมื่อแม่หมออยู่ใน สภาวะปกติจะไม่สามารถลำเป็นกลอนลำได้

ประเภทของกลอนลำผีฟ้าที่ใช้สำหรับลำประกอบพิธีมีหลาย ประเภท ทั้งนี้เพราะขบวนการรักษาผู้ป่วยนั้นมีหลายขั้นตอน ดังนั้น กลอนลำของแม่หมอผีฟ้า สามารถจัดแบ่งประเภทได้ดังนี้

ก. กลอนลำอัญเชิญผีฟ้า เป็นการลำที่อัญเชิญผีฟ้า ครูอาจารย์ ผู้ที่ลวงลับไป ที่เคยประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ในการรักษาคนป่วย ให้มาช่วยขจัดปัดเป่าโรคร้าย ไข้เจ็บ ซึ่งการประกอบพิธีกรรมจะต้องกล่าวอัญเชิญและทำพิธี “คอบครู” เสมอ จะทำให้ การประกอบพิธีดำเนินไปอย่างราบรื่น ดังนั้นกลอนลำในช่วงนี้จึงเป็นการบอกกล่าววาระ ลึกถึงบุญ

คุณครูบาอาจารย์ แล้วเชื่อเชิญผีฟ้าพญาแถน ผีประจำตัวซึ่งเป็นผีน้ำ มาช่วยเสียงทวย หรือส่งหา ผีให้ถูกต้องแม่นยำ เมื่อแม่หม่อมมีอาการสั้นเคลิ้ม ก็จะเริ่มลำและพอนไปพร้อมกับเสียงแคน

ข. *กลอนลำเสียงหรือลำส้อง* เป็นกลอนลำที่แม่หม่อมใช้ลำเสียง ทวยหาสาเหตุของการเจ็บป่วย เรียกว่า ลำหาข้อหาปล้อง โดยมุ่งเน้นไปถึงสาเหตุของผู้ป่วยที่ กระทำการละเมิด หรือสร้างความไม่พอใจต่อผี เช่น ละเมิดต่อผีบรรพบุรุษ ผีไร่ผีนา ผีบ้านผีเรือน ผีตาแฮก เป็นต้น

ค. *กลอนลำอ่อนวอน* กลอนลำประเภทนี้ใช้ลำในขั้นตอนที่รู้ สาเหตุของการเจ็บป่วยแล้วแม่หม่อมผีฟ้าก็จะลำขอขมาลาโทษต่อผีที่คนป่วยได้ล่วงเกิน เป็นต้นว่า ผี อาจแสดงอาการโกรธไม่พอใจออกมา และต้องการเอาชีวิตคนป่วยคนนี้ แล้วหม่อมผีฟ้าก็จะลำอ่อน วอนขอชีวิตไว้

ง. *กลอนลำอวยพร* เป็นกลอนลำที่อวยพรให้ผู้ป่วยมีกำลังใจใน การต่อสู้กับโรคร้ายที่เจ็บป่วย มีความสบายอกสบายใจ ซึ่งแม่หม่อมจะลำในเชิงจิตวิทยา อันจะทำให้ ผู้ป่วยมีความรู้สึกอบอุ่นไม่ได้ถูกทอดทิ้งและมีความหวังในการมีชีวิตอยู่ต่อไป

จ. *กลอนลำส่งเครื่อง* คือการลำเพื่อส่งเครื่องใช้สิ่งของต่าง ๆ ตามที่ผีต้องการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อไถ่ถอนชีวิตของคนป่วยหรือสืบชะตา แม่หม่อมเชื่อว่าการ เจ็บป่วยเป็นการกระทำ ของผีฟ้าที่ลงมาใส่กรรมต่อคนป่วยที่ละเมิดต่อองค์ผีฟ้า จำเป็นต้องขอ ส่ง เครื่องแลกเปลี่ยนกับชีวิต

ฉ. *กลอนเชิญชวนลงเล่น* เป็นกลอนลำชักชวนคนป่วยให้ร่วม พोनรำกับกลุ่มแม่หม่อมที่มารักษา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้คนป่วยคลายความวิตกกังวลและความสิ้นหวังในชีวิต นอกจากนี้ยังทำให้คนป่วยได้ลุกเดินเป็นการออกกำลังกาย จะทำให้ร่างกายแข็งแรง สามารถรับประทานอาหารได้มาก อันเป็นผลในเชิงจิตวิทยา

กลอนลำเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการพอนผีฟ้ารักษาคนป่วย เพื่อประโยชน์ทางการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับผี เพื่อสร้างความเข้าใจเป็นการยุติมิให้ผีมารังควานทำความเดือดร้อนต่อผู้ป่วยอีก นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนานในทำนองกลอนลำทำให้คนป่วยคลายกังวลลืมความทุกข์โศกและความเจ็บป่วยที่ตนได้รับ

ช. *การพอนรำ* การพอนรำเป็นพฤติกรรมการแสดงออกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสนุกสนานรื่นเริงในประเพณี หรือการละเล่นในท้องถิ่น นั้น ๆ การพอนรำที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การพอนรำประกอบพิธีกรรมเป็นการแสดงออกถึงการ เช่น สรงบวงสรวง เคารพนบถต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อให้สิ่งเหล่านั้นบันดาลให้สังคมเกิดความสงบสุขตามความปรารถนาของตนเอง

การพ้อนรำในพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าเป็นการแสดงออกถึง ความเชื่อความศรัทธาต่อผีฟ้าที่ตนเองเคารพนับถือ เพื่อให้เกิดสันติสุขในหมู่บ้านตน สะท้อนให้เห็น ถึงความศรัทธาเลื่อมใส ประกอบกับความสนุกสนานดังปรากฏในพิธีการรักษาคนป่วยและในพิธีเลี้ยง ช่างผีฟ้า

ลักษณะท่าพ้อนรำในการพ้อนรำผีฟ้าไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ทั้งนี้เพราะการพ้อนรำเกิดจากการเข้าเทียมหรือเข้าทรงของผีฟ้า ดังจะเห็นได้จากก่อนที่หมอลำผีฟ้า จะเข้าพิธีพ้อนรำนั้นมีการสั่น พ้อนไปตามอำนาจของผีเท่านั้น นอกจากนี้การพ้อนจะเป็นไปอย่าง อิสระปราศจากกฎเกณฑ์ บังคับ จากการศึกษาภาคสนามพบว่า เมื่อแรกเริ่มที่ผีเข้าทรง มือทั้งสอง ข้างจะแกว่งไปข้างหน้าและข้างหลังพร้อมกัน หรือปรบมือตามจังหวะเพลง แล้วขาทั้งสองก็จะทำ เป็นจังหวะหลังจากนั้นการพ้อนก็เป็นไปตามจังหวะ โดยการเดินย่อเท้าตามจังหวะไปเรื่อย ๆ แล้วมือก็ พ้อนไปตามจังหวะไม่เหมือนกันซึ่งขึ้นอยู่กับว่าผีที่เข้าทรงจะมีท่าทางการพ้อนแบบไหน

การพ้อนผีฟ้ายังความหมายที่ปรากฏอยู่ในความสวยงาม เช่นกัน เป็นต้นว่า บทลำอ่อนวอนขอชีวิต จังหวะการพ้อนจะช้าเนิบนาบ บทลำชักชวนคนป่วยลง เล่น (พ้อน) จังหวะจะรวดเร็วและเร้าใจ ดังนี้ การพ้อนรำ จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมการพ้อน ผีฟ้ารักษาคนป่วยมีความสนุกสนาน และความขลังในตัวเอง

4) *ขั้นตอนการพ้อนผีฟ้าเพื่อรักษาโรค* การพ้อนผีฟ้าเพื่อรักษาโรค เป็น การพ้อนของแม่หมอลำโดยการอัญเชิญผีฟ้าซึ่งเป็นวิญญาณบรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้วอยู่ บนสวรรค์ให้ลงมาช่วยจัดปัดเป่า โรคร้ายอันเนื่องมาจากการกระทำของผีที่เรียกว่า ผิดผี ซึ่งมี ขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรม ดังนี้

(1) *การติดต่อ* เป็นขั้นตอนที่ญาติผู้ป่วยมาบอกกล่าวให้แม่หมอลำไป รักษาผู้ป่วย โดยนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ไปเชิญแม่หมอลำล่วงหน้าก่อน

(2) *การวินิจฉัยโรคเบื้องต้น* ก่อนจะเริ่มพิธีกรรม แม่หมอลำจะ สอบถามถึงความเป็นอยู่ของคนป่วย ซึ่งอาจจะมีอาการเรียนคาถาอาคม ครอบกรรม ต้องให้ลาออกหรือ บ้านคนป่วยมีคาถาอาคมป้องกันผี เช่น ผ้ายันต์ ต้องนำออกไป เพราะคาถาอาคมหรือธรรมเป็น ปฏิปักษ์ต่อกัน

(3) *เลือกสถานที่ประกอบพิธี* โดยส่วนใหญ่ จะเป็นบริเวณด้านทิศ ตะวันออกของตัวเรือนเป็นสิ่งสำคัญ เพราะถือว่าเป็นทิศที่มีสิริมงคล

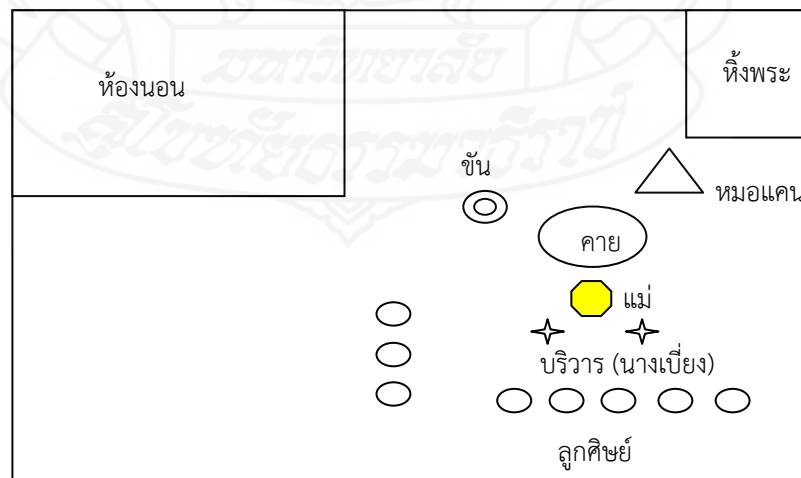
(4) *ขั้นจัดเตรียมพิธี* ขั้นนี้เป็นการจัดเตรียมเครื่องคายหลักซึ่งเป็น คายรักษา โดยเจ้าภาพหรือญาติผู้ป่วยจะจัดเตรียมตามรายการเครื่องคายพิธีที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น เมื่อจัดเตรียมคายเรียบร้อยจะนำไปตั้ง ณ ที่ทำพิธีโดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก คายต้องยกสูง

หรือตั้งสูงกว่าพื้นธรรมดา เช่น วางบนหมอนหรือฟูก ส่วนแม่หมอก็จะจัดแจงแต่งตัว ทาแป้ง หวีผม ดอกไม้ทัดหูก่อนเริ่มประกอบพิธี

(5) *ชั้นประกอบพิธีกรรม* เริ่มด้วยหัวหน้าหรือแม่หมอ จุดเทียน และระหว่างนั้นเสียงแคนเริ่มเป่าช้า ๆ และมีบริวาร 1 คน หรือ 2 คน นั่งอยู่ข้าง ๆ แม่หมอ เรียกว่า “นางเบียง” แม่หมอก็จะล้ออัญเชิญวิญญาณผีฟ้า ครูบาอาจารย์ให้มาช่วยในการรักษา และอัญเชิญมาเข้าทรง ทำให้แม่หมอมืออาการสั่นแล้วลุกขึ้นมาพ้อนรำ

ภาพที่ 2.11 แม่หมอ คนไข้ และนางเบียง

ภาพที่ 2.12 แสดงบริเวณและตำแหน่งในการจัดเตรียมพิธีกรรม

ซึ่งมีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมตามลำดับดังนี้

ก. การลำในช่วงแรก เป็นการลำตั้งกายเพื่อเป็นการกราบไหว้ถึงวิญญาณของครูบาอาจารย์ ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ในการประกอบพิธีกรรม จนกระทั่งตนเองได้เป็นหัวหน้า ตลอดจนลำบอกอาการป่วยด้วย แล้วเริ่มพิธีโดยแม่หมอนั่งประจำที่ ซึ่งได้จัดกายพิธีไว้อีกมุมหนึ่ง พร้อมแล้วแม่หมอก้เข้ามานั่งอยู่ด้านหน้ากายพิธี ถัดลงมาจะเป็นลูกศิษย์ของแม่หมอเป็นผู้ช่วยในการประกอบพิธีหรือเรียกว่า “นางเปียง” ด้านข้างของลูกศิษย์แม่หมอก้จะเป็นหมอแคน ผู้เลือกหมอแคนในการทำพิธีกรรม คือ แม่หมอนั่นเอง โดยให้ญาติผู้ป่วยที่จะทำพิธีไปเชิญหมอแคน พิธีเริ่ม ขึ้นโดยแม่หมอมจุดเทียนที่เตรียมไว้อยู่ในกายพิธี ขณะเดียวกันหมอแคนก็เริ่มเป่าแคน เพื่อบูชาครูหรือ “คอบครู” แล้วจึงอัญเชิญผีฟ้า ผีประจำตัว และครูบาอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว

ภาพที่ 2.13 แม่หม้ออัญเชิญผีครูบาอาจารย์

ดังนั้นกลอนลำในช่วงนี้จึงเป็นการบอกกล่าวระลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ แล้วเชื้อเชิญผีฟ้าพญาแถน ผีประจำตัวมาช่วยในการเสี่ยงทาย หรือส่องหาผีให้ถูกต้องแม่นยำ เมื่อแม่หมอเริ่มมีอาการสั่นเคลิ้มเอามือปิดหน้า ก็จะเริ่มลำและพอนไปตามเสียงแคน กลอนลำมีเนื้อหาดังนี้

“สาธุ สาธุ สาธุ คุณพระพุทธเป็นที่ตั้ง คุณพระธรรมเป็นที่พึ่ง พ่อนางเอย
คุณพระสงฆ์ ขอให้มาชอยอยู่ ชุน้อยอยู่คู่ยาม แน่ก่อน
โอย...คั้นว่าพ่อนางเอย แม่นางเอย คั้นมีเวียกจ้งได้วาน มีงานจ้งได้อั้นเชิญเจ้า

ให้ด่วนมา...แน่ก่อน

โอย...การงานยุ่ง รุ่งรังตั้งบ่เที่ยง เตียงทองเอย บให้ค้อยให้เงียง เตียงน้อย

ให้นั่งนอน

คั้นได้อินเสียงเอิ้น เสียงเพิน ๆ ลูกเอิ้นใส่ พ่อนางเอ้ย แม่นางเอ้ย

ให้พ่อรีบฟังฟาวมาก่อนอย่าลู่่นาน แน่ก่อน....

โอย...คั้นพ่อมาชอดแล้ว ให้เจ้าป้ายกันขึ้นเตียงทองบ่อนเคยนั่ง เชิญก่อน

ให้เจ้าป้ายขึ้นเตียงแก้วให้นั่งนอน....เชิญก่อน”

แม่หมอบหยุดล้าแล้วถามนางเปียงหรือผู้ช่วยในการประกอบพิธีว่า “เอิ้นพวกข่อยมาเฮ็ดหยัง เฝิ่นเป็นอีหยัง ” นางเปียงตอบว่า “เอามาสองตุ เฝิ่นวงเฝิ่นเหงา บ่สบายใช้กางคิ่น เป็นหล่าเป็นหลิ่ง เช่าบ่อยากหมากบ่เคี้ยว บ่คือเก่า”

ถอดความได้ว่า

แม่หมอบถาม “เรียกพวกเราทำอะไร”

นางเปียงตอบ “เรียกมาสองตุอาการเจ็บป่วยว่าเกิดจากสาเหตุใดที่ทำให้ไม่สบาย เป็นไข้ตอนกลางคืน หน้าตาซีดเซียว เบื่ออาหาร ไม่อยากกินหมากไม่เหมือนเดิม”

จากกลอนลำสรุปได้ว่า แม่หมอบได้กล่าวถึงบุญคุณของพ่อแม่ นั่นก็คือ ครูบาอาจารย์แต่เก่าก่อน แล้วได้อัญเชิญผีฟ้าที่ชื่อ เจ้าเฮือนสามพระองค์ นางหงส์คำ และนางพิมพา ซึ่งเป็นท้าวนางของแม่หมอบ อีกทั้งได้อัญเชิญพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ให้ลงมาช่วยทำพิธีแม่หมอบบอกกล่าวถึงผีและสาเหตุที่มา “เฮ็ด” กระจ่างจนทำให้คนเกิดเจ็บป่วยแล้วให้ช่วยบอกแนวทางแก้ไข ว่าผีต้องการอะไรก็จะ “แก้” และกระทำตามความต้องการของผี

ข. การลำในช่วงที่สอง เป็นขั้นตอนของการลำสองเพื่อค้นหาสาเหตุของการเจ็บป่วยและการล่วงละเมิดต่อผีที่คนป่วยได้กระทำ ซึ่งกว่าจะรู้สาเหตุของการผิตผี ต้องใช้เวลานานพอสมควรทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรลำเสียงหาผีที่มากกระทำว่าเป็นผีมาจากไหน เช่น ผีไร่ผีนาค ผีบ้านผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ฯลฯ เมื่อรู้สาเหตุของการละเมิดต่อผี เช่น การกั้นทางน้ำในไร่นาก็ผิตผีนาค การตัดป่าละเมาะซึ่งเป็นที่อยู่ของผีก็จะผิตผีปู่ตา หรือการบ่าหรือบนบาน กับผีปู่ตาโดยไม่ไปแก้บนก็จะทำให้ผี ปู่ตาไม่พอใจ แล้วลงโทษให้เจ็บป่วยหรือการทะเลาะกันระหว่างสามีภรรยา หรือญาติ ก็จะทำให้ผีบรรพบุรุษไม่พอใจ แล้วมาลงโทษให้เจ็บป่วย เป็นต้น

ภาพที่ 2.14 การล่าสอหาสาเหตุของการป่วย

จากนั้นแม่หมอจะล่าขอขมาลาโทษต่อผี และล่าอ้อนวอนต่อ ผีจนผีเกิดความเห็นใจ สงสารและยินยอมทำตามแม่หมอร้องขอ ในบางครั้ง ผีอาจจะต้องการสิ่ง แลกเปลี่ยน โดยพูดผ่านแม่หมอ เช่นต้องการคู่ครอง ข้าทาสบริวาร เหล้าไหไก่ตัว แก้วแหวนเงิน ทอง ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ หรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ เป็นต้น โดยผีแต่ละประเภทมี ความ ต้องการแตกต่างกัน เช่น ผีไร่ผีนา ผีตาแฮก ต้องการเหล้าไหไก่ตัว อาหารคาวหวาน ปลุกหอโอง ผี บรรพบุรุษจำพวกเครื่องญาติต้องการบังสุกุล ทำบุญอุทิศส่วนกุศล หรือสร้างพระพุทธรูปแก้วถวาย วัด แม่หมอก็จะแนะนำให้ญาติผู้ป่วยจัดทำตามที่ผีต้องการ แม่หมอจะล่าอ้อนวอนขอขมาต่อผี ด้วยขัน 5 หมากพลู บุหรี่ เมื่อผีรับเอาเครื่องเซ่นก็ขอให้อาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ได้ทุเลาและหายเป็น ปกติ จากนั้นผู้ที่แม่หมอบอกกล่าวว่าเป็นผู้กระทำผิดต่อผี ซึ่งอาจจะไม่ใช่ ผู้ป่วยแต่จะเป็นญาติหรือ คนใดคนหนึ่งในครอบครัว ได้นำขัน 5 หมากพลู บุหรี่ มารับขอยอมรับผิดแล้ว กล่าวขอขมาต่อผี กับแม่หมอ ซึ่งมีญาติพี่น้องที่เข้าร่วมในพิธีเป็นสักขีพยาน

ภาพที่ 2.15 คนไชยยอมรับผีให้มาอยู่ด้วย

ภาพที่ 2.16 แม่หมอมและคนไช้เริ่มพ็อน

ดังนั้นกลอนลำในช่วง นี้เป็นการเสียดสีและสาเหตุที่ผี
มากระทำ ดังกลอนลำต่อไปนี้ว่า

“โอ้ย พ่อนางเอย แม่นางเอย เพิ่นผัดว่า
คั้นว่าเบ็งอีหล่า นางงามเทพถีน เฮาถ่อน โอ้ย...เบ็งมันเป็นเหลืองหล่า

มันซังเป็นลายต่าง พ่อนางเอย แม่นางเอย

คั่นว่าพอกับแม่มาแล้ว หลายคนแห้วหลายคนให้พ้อมพังเบิ่งตุ๋ โอยพ่อนาง
เอย แม่นางเอย

โ้ย...เลิกมาทางเหนือ เลือมาทางใต้ทางใต้ ให้แลล่ำ เบิ่งตุ๋

คั่นว่าหลายคนแล้ว หลายคนให้พ้อมพ่ำ เบิ่งตุ๋

โอยตาชว้อย่าหลาย ตาซ้ายให้ล่ำมอง...แน่อ่อน

คั่นมีหยังมาซ้องอินางพร เทพถีนเฮาเด้อ

โ้ยพ่อนางเอย แม่นางเอย คั่นมีหยังมาต้องนางงามให้ตั้งเที่ยง

เตียงทองเอย...น้อ

โ้ยคั่นมีหยังมาเข้าศาลาเฮาจ้งหมองหม่นแม่นางเอย พ่อนางเอย

โอย ขอให้ละเลียบจ่ายเสียแล้วจ้งคอยจา...แน่อ่อน

แม่หมอดั่งไข่เลี้ยงทาย 3 ครั้ง แล้วล่ำต่อไปว่า (ถ้าตั้งไข่ได้ 3 ครั้ง คือผีมาจริง ๆ)

โ้ย คั่นว่าทีหนึ่งแล้ว ทีสองให้ซอนต่อ เบิ่งตุ๋

คั่นว่าสองทีแล้ว 3 ทีจ้งลิเชื่อ พ่อนางเอย แม่นางเอย

โอยอยากฮู้เด้ามาแต่กำหนดแห่งทางใต้ จ้งได้เดินโอยไพรลวงมาทางนี้

คั่นว่าใจประสงค์แล้วนางงามให้ตั้งเที่ยงเบิ่งตุ๋...อ้อ....

โ้ยเป็นหยังจ้งเดินคั่นสันสัญจรลัดป่ามาเด้ แก้วมิงมณีเอย

โ้ยตั้งแต่ก็เจ้าผัดเอ็นสั่งนางงามถ่าแน่อ อีคำเอย เจ้าหากเดินคั่นสันสัญจรไป

นำผู้บ่าว....เด้น้อ

โ้ยคั่นว่าหนีไปหน้าหากินทางใหม่ บคือแหล่ว

โ้ยเพิ่นกะกับตัวโคงโง้งจ้งเข้านครมาแล้ว”

แม่หมอพุดว่า “ผีประจำตัวของคุณยายกาลี อ่อนลีดา ซ็อนางแอกได้ ได้หนีไปกับ
ผู้บ่าว (ผู้ชาย) แล้วนางแอกไค้อยากกลับคืนมาอยู่กับยายกาลี จ้งมาทำให้ยายกาลีป่วยไข้ไม่สบาย”

แม่หมอล่ำต่อ

“โ้ย คั่นว่าแน่อจ้งให้ยงมาเด้อ โอยจริงจ้งเว้าสิชมพูจ้งว่าอีคำเอย...อ้อ....เด้อ

ใจประสงค์แล้ว เมืองแกวะคั่นฮอดคำเอย คั่นอยากได้น่วยแก้ว วในถ้ำ

ให้กินหา จิงบ้อีหล่านางพอยลูกศิษย์มิง...น้อ คั่นว่าเป็นเตื่องต่างคือจัว บมีต่าง บเอมาแล้ว เป็น
เตื่องต่างคือน้ำเจียงคอนบเอมาแล้ว”

แม่หมอพุด “ไปแล้วว่าเขาสิดี กะปตินาเฮา”

แม่หมอล่ำต่อ “โ้ยเขาผัดมีเมียซ็อนนอนนำกิ้งก้อม สาแหล่ว โ้ยอันนี้แหละเพิ่นว่า

ทางปากผัดแว้าไหล ๆ ทางใจผัดแว้าเลี้ยว ๆ ผั่งเกี่ยวไว้ในฮั่นหมื่นหลวง คั่นมาตี วเอาอีหล่านางงาม ไปซ้อฮ่นบ่อน คำเอ้ย...”

นางเปียงพูด “มีเมียแล้วลิมมาเอาเขาแนวใด มั่นกะเป็นหวังเป็นเหงาจ้งชั้นแล้ว โงมา เฮ็ดหยังมีเมียแล้ว”

แม่หมอพุด “ตัวนางเผิ่นมักเขา มักขนาด จั่นว่าได้หลงปะทางนี้ไป ไปฮอดแล้วเขามิ มีเมีย กะอยากโงคีนมาเดัยบัดนี้ อยากมาอยู่ม่งเก้า เดัยบัดนี้”

นางเปียงพูด “กะหยากสมน้ำหน้าอยู่”

แม่หมอพุด “เผิ่นกะลั้งไทฮ่อยเดัย ว่าพ่อแม่เอ้ย ยังลิกกับคีนมาอยู่เด้อ ไปเบ็งชะก๊อฮ่น คั่นไปกะอยู่บ่ได้หละคือเพิ่นลิมักโต บัดไปแล้วมันบ่เป็นแนวใด กะอยากโงคีนมาตะว่า”

นางเปียงพูด “โงกะมาแล้วคั่นให้อยู่คิมี่เฮงหั้นกะบ่ว่าดอกบ่เจ็บบ่เป็นพยาธิ คะแนมว่า อย่างวงอย่าเหงา กะดัดกะด้อหลาย”

แม่หมอพุด “เพิ่นเอาตัวแทนมาอยู่ถ่า บัดนี้เผิ่นกับมาแล้วผู้นี้กะสิเมื่อตี”

นางเปียงพูด “โอให้เผิ่นเมื่อโลดตัวแทนกะด้าย”

แม่หมอลำต่อ “โอ...อีหล่านางงามเทพกีน คำเอ้ย คั่นสิเป็นต้องต่างคือจ้งบ่มีต่าง แม่บ่เอาแล้ว เป็นต้องางคือน้ำเงียงคอน บ่เอาแล้ว คั่นว่าแนจ้งยั้งจ้งจ้งว่า ลิมพุดจ้งว่ามาเด้อ

โอ...คั่นว่ากับมาแล้ว เฮือนซานบ้านซ่อง อีคำเอ้ย

คั่นว่าไปไสแล้ว เมืองแกวกะตามซา

ยังลิมขอฮอดเข้าให้เปิ่นแป้นแผ่นเดียว...อ้อ

อ้อยมาผู้เดียวบ่อีหล่า นางพ้อยมาจำแม่เบ็งตุ

อ้อยอีหล่านางงามเทพกีน คำเอ้ย ขอให้มาลาเว้าจามาเว้าม่วน ม่วนเบ็งตุ...อ้อ

โอเยเจ้าลิมมาสร้าง เฮือนซานตุ่มขวัญมั้ง ซันบ่

นางเปียงพูด “ถ้าลิมกะให้ฟาวคีนมาเด้อ ฝนตกน้ำของซัน น้ำฟองแล้วมายากเด้อ จ้งนอยน้ำซันลอมายาก”

แม่หมอพุด “ตอนไปไปทางเฮือ ตอนมาลิมมาทางรถมันจ้งไว”

นางเปียงพูด “สมัยนี้ซี้แต่รถฮั่นแล้ว เฮือกะ บ่อยากซี้ปานใด มาทางรถกะมาโลด บ่ ได้อัดดอกกรถ”

แม่หมอพุด “มาเบ็งตุ คั่นเผิ่นมาแล้วลิมฮับเอาอยู่บ่”

นางเปียงพูด “ผีมาอยู่นำเผิ่นแล้วหนีไป แล้วอยากกับคีนมา ผู้บ่าวเผิ่นมีเมีย กะเลยคีนมาอยู่นำผู้นี้คือเก่า”

แม่หมอพุด “ผีเผิ่นมักผู้บ่าว เลยหนีไปกับผู้บ่าว ตอนไปเกือบบ่ได้เอิ้นสั่งพ่อสั่งแม่ เป็นแนวใด เผิ่นคีนมา ลิมเอาเผิ่นอยู่นำบ่ เอาอยู่บ่ลิมเอาเผิ่นอยู่นำบ่ ผีผู้เก่านั้นแหละ ซือนางแอกไค้”

คนไข้พูดตอบว่า “คั่นคั่นมากะลิฮับเอา”

แม่หมอหยุดล่ำเพื่อจะบอกให้ผู้เข้าร่วมในพิธีได้ทราบถึงผีที่มากกระทำให้เกิดการเจ็บป่วย และบอกถึงผู้กระทำผิดเพราะเหตุใด

จากกลอนล่ำสรุปได้ว่า สาเหตุของการเจ็บป่วยของนางกาลิในครั้งนี้ คือ ผีประจำตัวของนางกาลิ ชื่อนางแอกไค้ ได้หนีไปอยู่กับผู้ชายอื่น แต่เขามีภรรยาแล้ว จึงกลับคืนมาอยู่กับนางกาลิเหมือนเดิมแต่กลัวนางกาลิไม่ยอมรับ จึงทำให้นางกาลิเจ็บป่วย

แม่หมอล่ำต่อ “โ้ย..อันนี้แหล่วเพิ่นว่า คั่นว่าใจประสงค์กลางดงกะว่าโห่ง คั่นซี่ค้ำน
กางบ้านกะว่าหนาม โ้ยคั่นว่าไปฮอดเฮือนซานแล้ว เขาคัดมีเมียฮ้อนนอนนำกิ้งก้อมนางเอย

โ้ยช่างมาตัวให้นางหล่มจมลง แก้งบ้านโห่งแพงเอ้ย

ตัวให้เป็นแม่ฮ่างมาแหล่วคัดบ่เอา...อ้อ...

โ้ย...มาตีบ้อหล่า คั่นว่าจิงจิงเว้าสิชมพูให้ลูกกว่ามาเด้อ...อ้อ..

โ้ย บให้มาหยอกเล่นลองใจช่อยเบ็ง มันลิเย่นคั่งน้ำหรือลิฮ้อนคั่งไป ไผบ่เอาแหล่ว

โ้ย...ให้เจ้าตั้งเที่ยงหมั้นชันโตให้ช่อยล่ำ เบ็งดู....อ้อ

โ้ยลมตีบให้ลัม ลมต้องบให้โห่ง...อ้อ...เอย

โโยคั่นว่าเจ้ามาแล้วนางงามลูกศิษย์มีงคำเอ้ย

ช่อยลิเอาเจ้าเข้าในโห่งให้มันเลื่อม เด้น้อ

โโยลิเอาเจ้ามาอยู่สร้างเฮือนซานให้มันฮุ่ง อีนางเอย”

ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยจึงแต่งขัน 5 ขัน 8 รับประทานกลับคืนมา เมื่อแต่งเครื่องคายรับผีเสร็จแล้ว ผู้ป่วยจะแต่งตัว คือ ผ้าแดงคาดศีรษะ ผ้าสไปสีฟ้าลายขีด พาดเฉียงไหล่ขวามันลงกราบ 3 ครั้ง

แม่หมอพูด “ลองเบ็งดู คั่นมาบ่แห่น ช่อยกะบ่เอาเค้ย”

แม่หมอพูด “เผิ่นย่านไทเฮาบ่เอาเผิ่นกะเลยเฮ็ดให้เฮาป่วย”

นางเปียงพูด “โตไปเฮ็ดชั่วแล้วมาเฮ็ดให้เฮาน้อ”

แม่หมอพูด “เผิ่นไปชั่วแล้วย่านเฮาบ่เชื่อ เผิ่นละเฮ็ดให้”

แม่หมอล่ำต่อ “โ้ย...เอาเบ็งดู อีหล่านางงามเทพกีน คั่นว่ากับมาบ้านเฮือนซาน
บ้านชอง คำเอย...

คั่นว่ามาเทียมให้ อีนางงามให้ฟอนแอน เบ็งดู...อ้อ

โ้ย...ไผบ่ได้หย่อ สมภารให้ลงตำ มีแต่ตัดไม้ฮู้ฮู้ขึ้นถึงพระจันทร์ แนนอ....

โ้ย...เขาลิเอาเจ้าไว้ในเฮือนให้มันฮุ่ง คำเอ้ย

โ้ยมาสาหล่านางพอยอย่าเว้ายาก คำเอ้ย ให้เจ้าเป็องปิ่นหน้ามาจำเว้า

พ่อแม่เบ็งดู....อ้อ

โอย..ทุกข์แต่ก็กะหยังได้นั่งหนังน้ออีคำ ทุกข์ขาดดำกะยังได้นั่งสาด ทุกข์ชาตินี้
ไม้อ้อหล่อเทิงตันกะบ้อมีแต่น้อ”

บริวารผีฟ้าและญาติคนป่วยตบมือให้จังหวะตามเสียงแคนเพื่อให้กำลังใจผู้ป่วย แม่หมอ
ตักน้ำหอมให้คนไข้ดื่ม

“โอยว่ากินน้ำหอม หอมค่านำแม่แน่ อีคำเอ้ย...น้อ...

บ่ให้มันซัดซ้องแนวโตบ่ให้ว่า คำเอ้ย

โอยตั้งใจเด้ออีหล่า นางงามให้เจ้าเที่ยง เตยทองเอ้ยบ่ให้ค้อยให้เงียง เตยงน้อย
ให้นั่งซอน คั้นว่ามาสำหล่านางงามอย่าเว้ายาก ลูกคำเอ้ย...อ้อ

โอยบ่มีไผลิเว้านางงามน้อยอ่อน...แท้แล้ว

โอย..เจ้าผู้จบงามแล้ว แนวโตกะหากคองน้ออีคำ แม่ลิแก้อิ้นหลุด แม่ลิแก้อิ้น น
ซ้องคองเจ้าหากคองคือ อีแพงเอ้ย

โอยอีโตนเค้ อีโตนหล่านางงามเทพกั้น คำเอ้ย หนีไปนอนตะแคงให้ น้ำตาไหล
โองบ่อน อีแพงเอ้ย...

โอยสะออนเค้ ว่าแต่บายแขนขึ้น เตยทองท่งแท่ง สองไพแก้ม คือ ลี้อย
หยาดลง....อ้อ

แม่หมอ ผู้ป่วย และบริวารผีฟ้าทุกคนลุก ขึ้นพ้อนตามจ้ จังหวะแคนอย่างสนุกสนาน
ขณะเดียวกันแม่หมอก็จะขับลำไปเรื่อย ๆ ประมาณ 30 นาที ก็หยุดพัก กลอนลำในช่วงนี้จะเป็น
การลำโต้ตอบกันระหว่างแม่หมอกับบริวารผีฟ้าที่มาพร้อมกันพ้อนรำ

ภาพที่ 2.17 แม่หมอและคนไข้พ้อนลุกขึ้นพ้อนตามจังหวะแคน

จากกลอนลำ เมื่อรู้สาเหตุของการเจ็บป่วยของนางกาสิแล้ว แม่หมอจะลำอ่อนนอนให้ผี นางแอกได้กลับคืนมา โดยไม่ถือโทษหรือโกรธเคืองใด ๆ ให้มาอยู่กับพ่อแม่ มาช่วยกันสร้าง บ้านเรือนให้น่าอยู่ต่อไป ถ้ากลับมาแล้วก็ให้มาพื่อนรำด้วยกัน

ค. *ลำเรียกขวัญผู้ป่วย* เป็นการลำเรียก ขวัญให้มาอยู่กับตัว ผู้ป่วย เพราะเชื่อว่าการป่วยน่าจะมีเหตุมาจากขวัญได้ออกจากร่างกายไปเที่ยวตามป่าเขาต่าง ๆ โดย แม่หมอจะนั่งถือขันขวัญหรือกล่องข้าวขวัญ พร้อมกับขับลำโดยเนื้อหาเพื่อเรียกขวัญของผู้ป่วยให้ กลับมาดังเดิม แม่หมอจะถือกล่องข้าวขวัญวนไปมา เมื่อ ขวัญกลับมา กล่องข้าวขวัญจะสั่นไปมา จากนั้นแม่หมอก็จะหันหน้ามาทางญาติผู้ป่วยที่นั่งถือแพรวารอรับขวัญ แม่หมอจะขับลำอยู่สักพัก หนึ่งแล้วก็จะแกว่งกล่องข้าวขวัญไปมา โดยใช้มีดสอดเข้าไปกับสายกระติบข้าวขวัญ แล้วปล่อย กล่องข้าวขวัญออกไป

ภาพที่ 2.18 แม่หมอลำเรียกขวัญ

ภาพที่ 2.19 แม่หมอแกว่งก่องข้าวขวัญวนไปมา

เมื่อกลองข้าวขวัญไปตกอยู่กับผู้ใดบุคคลนั้นต้องนำฝ้าย (ด้ายสายสิญจน์) ไปผูกแขนผู้ป่วยเป็นคนแรก แล้วจึงยื่นกลองข้าวขวัญให้กับผู้ป่วยต่อไป ผู้ป่วยนำกลองข้าวขวัญไปให้แม่หมออีกทีหนึ่ง

ภาพที่ 2.20 คนป่วยรับกลองข้าวขวัญจากญาติ

แล้วแม่หมอก็นำไข่ขวัญ (ไข่ไก่ที่ต้มสุกแล้ว) มาแกะเปลือกดูด้านป้านของไข่ ถ้าหากด้านบนไข่ขาว ซึ่งมีหลุมอยู่ตรงกลางและเรียบสวย แสดงว่าเป็นสิริมงคล อาการเจ็บป่วยจะหายโดยเร็ว แต่ถ้าเมื่อแกะไข่ดูแล้วปรากฏว่ามีไข่แดงโผล่ออกมา หมายความว่าอาการป่วยจะหายช้า

ภาพที่ 2.21 การเสี่ยงทายโดยการแกะเปลือกไข่

แม่หมอกจะล่าอ่อนวอนขอขวัญอีกครั้งหนึ่ง (ปฏิบัติเหมือนครั้งแรก) ไข่ขวัญส่วนใหญ่แล้วให้คนป่วย รับประทาน อีกส่วนหนึ่งก็แบ่งให้ญาติ ๆ ตามความเหมาะสม ดังนั้นกลอนลำในช่วงนี้ เป็นการเรียกขวัญผู้ป่วยให้กลับคืนมาอยู่กับเนื้อกับตัวของผู้ป่วยเหมือนเดิม กลอนลำเรียกขวัญมีดังนี้

โอย...นอ พ่อนางเอย แม่นางเอย เบ็ดอันหนึ่งแล้ว อันใหม่เซยมา คั้นไปนำเอาขวัญ
อีหล่านางงามให้กับตัวมาเด้อ กับตัวบ้านคืนเข้าสู่นคร

คั้นว่าไปอยู่ห้องแดนใดกะให้ตัวมาเด้อ คั้นได้ยีนเสียงเอิ้นเสียงเพิน ๆ แม่กับ พ่อเอิ้นใส่
อีนางเอย ให้เจ้ารีบฟังฟ้ามาถ่อนอย่าสู่่นาน แนะถ่อน.....

โอยมาสาหล่าแพงขวัญตาอย่าเว้ายาก ลูกคำเอ้ย...อื้อ

คั้นว่ามาสาหล่ามากินเข้าบ้าย ายไข่ ลูกจะบายไปหามากินเข้าบ้าย ปลา ลูกจะบายไปต้อน
บให้นอนล่องห้องหัวของไม้แป้นทอง ลูกคำเอ้ย...อื้อ

คั้นว่าเจ้ามาแล้ว ให้เจ้าเอาขวัญแก้วสามลิปสองคั้นด้วนมาเด้อ

คั้นว่าขวัญหัวพ้อมขวัญตาให้พ้อมพ่า นางเอย....อื้อ

คั้นว่ามานุ่งผ้าแพรวาที่เจ้าตำแพงเอย...คั้นว่ามาอยู่ห้องเฮือนซานเลี้ยงลูกอ่อน คำเอ้ย

โอยคิดว่ามาซอดแล้ว ให้เจ้าป้ายกันขึ้นเตียงทองบ่อนเคยนั่ง ป้ายกันขึ้นเตียงแก้วให้แม่ แยมเบิ่งตุ้...คิดว่ามาทางรถแม่กะบ่อให้เสีย คิดว่ามาทางเฮือแม่กะบ่อให้จ้าง มาขี่ช้างเอราวัณโตใหญ่ ๆ ลูกคำเอ้ย...อ้อ

คิดว่าเฮือเจ้าลุ่มจ มลงแก้งบ้านทม ลูกคำเอ้ย คิดว่าพายเฮือขึ้นมาเหนือเก็บหมากเคื่อ มาอยู่ล้างเฮือนซานตุ้มลูกอ่อนเฮาเคื่อ

มาแล้วบ้อีหล่า คิดเจ้ามาซอดแล้ว แม่ลิพื่อแผ่นผ้าแพรกะสาตุ้มท้อ เอาเคื่อ...

แม่ลิควักอดกุ่มเอาขึ้นนั่งเพา คิดเจ้าหนีไปแหล่วกมิงไผลิแทน กกแนนไผลิ ผ้าคาลาเฮาไผลืออยู่ ลูกคำเอ้ย....อ้อ

อ้อ คิดว่าเจ้ามาแล้วให้นางงามตั้งเตียงเบิ่งตุ้ บให้ค้อยให้เจียง เตียงน้อยให้นั่งซอน...อ้อ อ้อยมาแล้วบ้อีหล่า นางงามลูกมิงคำเอ้ย คิดฝนตกบให้คูงไปหน้าลูกคำเอ้ย คั้นฟ้าฮ้องบให้คูงไปไก มาอยู่สร้างเฮือนซานตุ้มลูกอ่อนเฮาเคื่อ....

คิดว่ามาซอดแล้ว อีนางพอยให้ตั้งเตียงเตียงทองเอย บให้ค้อยให้เจียง เตียงน้อยให้ นั่งซอน”

หลังจากนั้นแม่หมอกก็นำไขขวัญมาแกะเปลือกออกดูด้านป้านของไข ปรากฏว่าไขเรียบและสวยงาม แสดงว่าเป็นสิริมงคล อาการเจ็บป่วยก็จะหายโดยเร็ว การเสี่ยงทายดูไขมีกลอนลำดังนี้

“อ้อย...คั้นว่านางงามแล้ว แนวไตกะหากคองแท้น้อ แสนลิแก้สั่นหลด แสนลิปด สั่นช้องคองเจ้าผัดแวงคือ แท้น้อ...

อ้อยคิดว่าเจ้ามาแล้วบให้ฮ้ายบ้นปี ตีเข้าของยี่ ให้เจ้ารักษาไว้พินไฟน้ำฮ้อนอุ่นนี้หนอ....โอยดีใจไว้คือสายโทรเลข บัดฮ่าเป็นเหตุฮ้อนสิได้สั่งการ ให้ใจดีคือน้ำล้าง ใจกว้างคือน้ำของ นางเอย.....

บมีไผมาเว้า มีแต่พ่อและแม่นี้แหล่ว...อ้อ... คิดว่าเดือนหกขึ้นเดือนหกมาเฮาจ้งม่วนไผลิเว้าแนวไตบให้ตื่น...แน้น้อ...”

จากกลอนลำสรุปได้ว่า เมื่อรู้สาเหตุการป่วยไข้แล้วก็ให้พ่อแม่ครูบาอาจารย์ไปช่วยเรียกขวัญของผู้ป่วยให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว มาอยู่กับบ้านกับเรือน ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ให้รีบกลับมาเร็ว ๆ ไม่ต้องให้พูดยาก ให้มารับประทาน อาหารจากไข่จากปลา มาใส่เสื้อผ้าที่เจ้าเคยทอไว้ ถ้ามาถึงแล้ว ก็ให้ขึ้นไปนั่งบนเตียงหรือที่เคยนั่ง ให้พ่อแม่ได้ชื่นชม ถ้าเจ้ามาจริง ๆ ก็ขอให้ไข่หรือที่แม่หมอ เรียกว่า “นางงาม” ตั้งให้ตี ไม่ว่าฝนจะตกฟ้าจะร้องก็ไม่ให้หนีไปไหนอีก ให้มาช่วยกันสร้างบ้านเรือนให้น่าอยู่ ไม่มีใครว่าจะไรหรือก เมื่อถึงเดือน หกก็จะได้ลงเล่นพ็อนรำร่วมกัน ใครจะว่าอย่างไรก็ไม่ต้องสนใจ พ่อแม่ยอมรับเอาตัวเจ้าแล้ว

ง. *เลี้ยงรับขวัญ* เป็นพิธีเลี้ยงต้อนรับ เมื่อขวัญกลับมาแล้วโดยญาติผู้ป่วยจะนำสำหรับอาหารคาวหวาน 1 สำหรับ พร้อมข้าวเหนียว 1 กระติบ มาให้กับแม่หมอ เพื่อที่จะขับไล่เชษฐาขวัญให้มากินอาหารที่เตรียมไว้ ดังกลอนต่อไปนี้

“โอ้ย...คั่นว่ามาซอดแล้ว พาขวัญเจ้ากะหนาคำแพงเอย
คั่นว่ามาซอดแล้ว พาปลาเจ้ากะฮุ้ง คือลี้ยงคือพัวดอกจันแท้นอ...
คือลิบานคือพัวดอกไม้ ไสคือน้ำในโอง...แท้นอ
คั่นว่ามาซอดแล้ว เลี้ยงไก่ผู้โอก โตท่อนกยุง นางเอย
คั่นว่ามาซอดแล้ว เพ็นเลี้ยงไก่คู่สูงโตท้อห่าน นันน้ำ....

จากกลอนลำสรุปได้ว่า พาขวัญหรือบายศรีข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ล้วนมีแต่สิ่งดี ๆ สวยงามเหมือนกับดอกไม้บาน เมื่อมาถึงแล้วก็จะเลี้ยงรับขวัญเจ้าด้วยไก่ตัวโตเท่ากับนกยุง

จ. *ผูกแขนเอาขวัญ* การผูกแขนเอาขวัญเป็นการผูกให้ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัวผู้ป่วยไม่ให้หนีกับผี โดยแม่หมอจะลุกขึ้นยืนแล้วถือฝ้ายผูกแขนลำไปรอบ ๆ ตัวผู้ป่วย เมื่อแม่หมอขับไล่เสร็จแล้วก็จะผูกแขนให้กับผู้ป่วยเป็นคนแรก จากนั้นญาติผู้ป่วยก็จะผูกแขนในลำดับต่อไป ในขั้นตอนนี้ในมือผู้ป่วยจะมีข้าวเหนียวสุก 1 ปั้น ไข่สุก 1 ฟองและเงิน ผู้ป่วยจะนั่งรอให้ญาติพี่น้องได้ผูกแขนกันอย่างทั่วถึง

ภาพที่ 2.22 แม่หมอผูกแขนรับขวัญผู้ป่วย

ภาพที่ 2.23 ญาติผูกแขนรับขวัญผู้ป่วย

การผูกแขนรับเอาขวัญ มีกลอนลำดังนี้

“โอ้ยคั่นว่าฮ้ายให้กวดออกหนี แน้วบตีบให้มีมาไก่ แน้วจ้งโรบให้เอามาอยู่ เด้น้อ
โอ้ยพอกับแมลือัดปะกะตุไว้ ทางโนให้มันแจบ พอกับแม่บได้ยัย ทางนี้บให้เที่ยวมาเด้อ
 คั่นให้แข็งคือฟ้า ให้กล้าคือตะเวน เด้นา.....
 ไม้บได้เฮ็ดหย่อสมภารให้ลงต่ำ คำเอย....อ้อ.....
 ขอให้แล้วท่อนี้มือหน้าอย่าให้มีมาเด้อ....
 โอ้ยคั่นว่าเจ้ามาแล้ว บให้ฮ้ายปนบี่ ตีเข้าของยี่
 ให้เจ้ารักษาไว้ฟันไฟน้ำฮ้อนอุ่น นีน้อ.....ให้เจ้าดีใจไว้คือสายโทรเลข
 บัดฮ่าเป็นเหตุฮ้อนยังสิได้สังการ ให้ใจดีคือน้ำล้าง ใจกว้างคือน้ำของ นางเอย
 โอ้ย...บมีไผมาเว้ามีแต่พ่อและแม่นี้แหละ
 คั่นว่าเดือนหกขึ้นเดือนหกมาเฮาจ้งม่วน แน้นหอ.....
 คั่นคิดเงินให้ก้านางเด้อ ...คั่นคิดคำให้ได้ฮอด นอนหลับของให้ได้เงินพัน นอนฝัน
 ของให้ได้เงินหมื่น นอนตื่นให้ได้เงินแสน แบนฝ่ามือให้ได้แก้วมณีโชติ โทษฮ้ายอย่ามาพาล คนเฮ็ด
 ให้จิบหายวาววอด....พูนนาค้าคุณ...เด้อ

จากกลอนลำสรุปได้ว่า สิ่งที่ไม่ดีสิ่งที่เลวร้ายให้ออกไปจากร่างกาย และให้มีแต่สิ่งที่ดีเข้ามา คิดสิ่งใดขอให้ได้สมความมุ่งมาดปรารถนาทุกประการ อยากได้เงินก็ขอให้ได้เงิน อยากได้ทองก็ขอให้ได้ทอง เวลานอนหลับให้ได้เงินเป็นพัน เวลานอนฝันขอ ให้ได้เงิน

เป็นหมื่น เวลาตื่นนอนขอให้ได้เงินเป็นแสน ยื่นมือออกไปของให้ได้ดวงแก้วอันโชติช่วง ไม่ให้มี
เหตุร้ายต่าง ๆ เข้ามาในชีวิต ถ้ามีผู้ใดคิดร้ายก็ให้เขาแพ้ยตนเอง

ฉ. ตัดเวรตัดกรรมหรือแบ่งลูกม้ นบ้นลูกเผือก การตัดเวรตัด
กรรมก็คือ การขับไล่วิญญาณชั่วออกจากร่างกายผู้ป่วย ใส่ลงในกระทง 9 ห้อง หรือนำเครื่องแก้
ส่งให้ผี การประกอบพิธีจะเริ่มโดยแม่หมอถือมิดหรือดาบพอนไปรอบ ๆ ตัวผู้ป่วย แล้วล่ำเชื้อเชิญผี
ฟ้าให้มาเชื้อเชิญสิ่งไม่ดีในตัวผู้ป่วยให้ออก ไปอยู่ในกระทงให้หมด โดยการยกกระทงมาตั้ง ตรงหน้า
คนป่วย แล้วจุดเทียนในกระทง 4 เล่ม คนป่วยนั่งเหยียดเท้าไปหากระทง นำข้าวเหนียวสุกปั้นเป็น
ก้อนหรือค้ำนำมาจ้ำหรือแตะแล้วกวาดข้าวจากตัวผู้ป่วยส่วนบนลงไปยังเท้าของผู้ป่วย แล้วโยนข้าว
จากตัวผู้ป่วยลงในกระทง แม่หมอจะเป่าน้ำมนต์ใส่ตัวผู้ป่วย จากนั้นก็ทำการตัดเชือกที่ผูกติดกับ
กระทง โดยใช้กล้วยน้ำว้าดิบหรือมะละกอ รองเส้นด้ายอยู่ข้างล่างที่ผู้ป่วยถืออยู่ให้ขาดจากกัน ซึ่ง
หมายถึงการฆ่าตัว ฆ่าควายให้เจ้ากรรมนายเวร แล้วนำไปใส่ในกระทง จากนั้นก็ให้ญาติผู้ป่วยนำเอา
กระทงไปทิ้งนอกหมู่บ้านทางทิศตะวันตก โดยผู้ถือกระทงไปทิ้งเวลาเดินถือกระทงจะมองกลับมาข้าง
หลังไม่ได้ถือว่า “ชะล่า” เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีร้ายหรือสิ่งชั่วร้ายที่อยู่ในกระทงจะจำ
เส้นทางได้ แล้วหวนมากระทำให้เจ็บป่วยอีกและสิ่งของที่อยู่ในกระทงก็ห้ามไม่ให้ญาติผู้
ป่วยหรือคน
ในบ้านไปเอากลับคืนมา ถ้าอยากได้ต้องให้คนอื่นไปเอามาให้อีกทีหนึ่ง

ภาพที่ 2.24 แม่หมอทำพิธีจ้ำหรือปัดรังควานให้คนป่วย

ภาพที่ 2.25 แม่หมอทำพิธีตัดเวรตัดกรรมให้คนป่วย

ซึ่งมีกลอนลำดังนี้

“โ้ย...ข้าสวอน เถิงไ้ อินทราฟ้าพ่อ พ่อนางเอ๋ย...
 ขอให้หลังลำเอี่ยมอนางน้อยผู้อยู่คอย แน่นอ่อน
 คั่นทางเทิ่งเพิ่นแต่งไว้ ทางใต้เพิ่นแต่งมา
 โ้ย...คั่นอยากได้หยั่งกะหาให้เต็มลำเอานั่นอั้ง พ่อคุณเอ๋ย
 มีทั้งข้างและม้ากินหญ้าช่วยชิน มีทั้งเงิน คำแก้ว แนวนได้ บ่ อึดอยาก
 โ้ย...ซ้อยซิวดอกออกให้อินางพอย ให้ดีใจชมชื่น คำแพงเอ๋ย...อ้อ
 คั่นว่าฮ้ายซ้อยสิกวดอกออกหนี แนวนบ่ตีบให้เอามาไ้
 แนวนจ้งไรบ่ให้เอามาอยู่แพงเอ๋ย...อ้อ
 คั่นให้เขาเลื่อมดังไม้ให้เขาใสคือแก้ว แยกแล้วเปิดบ่เป็น...เด้น้อ
 คั่นว่าอันนี้ คนในห้องเวียงวังพระธาตุใหญ่ พ่อคุณเอ๋ย
 คั่นว่าขอพ่อให้ขอทานนำไว้สาก่อน
 คั่นว่าเขาตักบาตรหยาดน้ำ นำเจ้าสุ่มโพธิ์ เด้น้อ
 คั่นมีข้าวสุก เมื่อต้อนหลาน คั่นมีข้าวสารเมื่อต้อนลูก มีทั้งข้าวตอกดอกไม้ถวายให้พ่อ
 นาง เด้น้อ...

(แม่หมอใช้ข้าวเหนียวจ้ำตามตัวผู้ป่วย แล้วโยนลงกระทง)

โ้ย...ให้พ่อเอาไปขึ้นสวรรค์ทองนำพ่อพุ้นเด้อ เอาไปถ่มทะเลหลวงกว้างใหญ่ พุ้นเด้อ
 คั่นว่าพ่อเมื่อแล้ว ให้แถมพรให้อินางพอยให้ใจดีตั้งเที่ยง เตียงทองเอ๋ย...อ้อ

โอ้ย ให้อยู่ดีได้อ ให้เจ้าสุชีหมั้นพันปีอย่าได้ล่าย แพงเอย
 โอย คั่นมีหิ้งช้อยข้า เทศาใช้ช่วง พอนางเอย...อือ
 อยากได้หยังกะหาให้เต็มสะเภาแน่นอั้ง...ได้น้อ
 โอย ควยผัดควยเขาคู้ เขาเพียงหู มั่นผัดเป็นจูลู่ พอนางเอย ลูกลีฆ่าจ้วควยถวยคอบ
 ว่าคอบให้คุดแก้ววีพอนาง คั่นว่าห้วมอบวาง คั่นว่ากลางมอบให้ ตับกับไตมอบให้พ่อ พ่อคุณเอย
 ให้พ่อนำไปต้อนเมียแพงกับลูกอ่อน พุ่นเค้อ มีหิ้งข้าวสุก เมื่อต้อนหลานมีหิ้งข้าวสาร
 เมื่อต้อนลูก มีหิ้งข้าวตอกดอกไม้ถวยให้พ่ออีนาง คั่นว่าไปคนก้าหากินคนละถิ่น พอนางเอย
 โอย...เขากะทำบุญสร้างอาณิสงค์ ยู่ส่ง พอนางเอย
 เขาคักบาตรหยาดน้ำ นำเจ้าลู่อ่มโพธิ์...อือ
 คั่นว่าขออีนางไว้ ขอทานนำไว้สาก่อน...อือ...ได้น้อ
 โอ้ย...คั่นว่าขอพ่อไว้ในเฮือนให้มันฮุ้ง พอนางเอย...
 คั่นว่าพ่อเมื่อแล้วให้พ่อแถมพรให้ความดีๆ ยอดยิ่ง พอนางเอย
 มีหิ้งซ้างและม้ากินหญ้าช่วยซิด
 อยากได้หยังกะหาให้เต็มสะเภาแน่นอั้ง...ได้น้อ
 คั่นมีหิ้งช้อยข้าเทศาใช้ช่วง พอนางเอย...อือ
 ให้พ่อไปขึ้นสวรรค์ทองย่อง ๆ พุ่นเค้อ...อือ
 โอ้ย...พอนางเอย มีหิ้งแหวนและสร้อยกระจอนน้อยใส่หู...อือ...ได้น้อ
 ดีใจดี ดีใจชมชื่น ปานว่าได้หมั้นตี้อมาไว้ใส่กระเปา
 ให้พ่อเอาไปต้อน...เสนาพวกไพร่ พุ่นเค้อ...น้อ
 โอ้ย...นางงามแล้วแนวไตกะหากฮุ้งได้น้อ พอนางเอย
 คั่นว่าพ่อเมื่อบ้านเฮือนชานบ้านซ่อง พอนางเอย...
 ความสุขให้ได้แก่เจ้า ความเศร้าบให้มี คั่นว่าลูกอยู่พี ให้มีแต่ความสุข อันตรายภัยทุกข
 อย่าสู้มีมาได้
 โอ้ย...คั่นจาไปส่งแล้ว กางทางให้ม่มฝั่ง คำเอย...
 เขาสีมี่เครื่องจ้าง ขานกยางให้เจ้าจ่าง แพงเอย...น้อ
 เพ็นลีเอาไปต้อน เมียแพงกับลูกอ่อน คำเอย
 หิ้งช้อยข้าเทศาใช้ช่วงนี้แล้ว โอยอยู่ดีได้อ คั่นบให้มีความสั้ม ความเค็มมาบังเบียด
 เจ้าเค้อ สมพรเอย...อือ
 คั่นว่าไปส่งให้อีนางพอยให้ ม่มฝั่ง คำเอย คั่นเขากับมาแล้ว ให้เอาซ้างและม้ากิน
 หญ้าช่วยซิด ฮับเขาแนเค้อ...อือ
 โอ้ย...อันนี่แล้ว คั่นอันไตกะเฮ็ดเปิดแล้ว สมกระบวนแล้วอีนางงามลิลิกนั้งก่อนเค้อ

กันว่าเมื่อแล้ว เือนซานตุ้มลูกอ่อน คั่นว่านกเขาฮ้อง วันหน้าจ้งลิม...เด้อ...สาธุ
 โอ้ย...เลิกจากแข้งอินางน้อย ลีลา เลิกจากขาอินางน้องลีล้อย
 โอ้ยอันนี้แหละไปในห้องเือนซานตุ้มลูกอ่อน ก่อนเด้อ...อ้อ

จากกลอนลำสรุปได้ว่า ขอให้พญาเถน พ่อแม่ครูบา
 อาจารย์ทั้งหลาย มาดูแลลูกหลานและมารับเอาสิ่งของที่ลูกหลานจัดหาให้ ได้แก่ ช้าง ม้า ข้าทาส
 บริวาร แก้วแหวนเงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ มีทั้งข้าวสุก ข้าวสาร อาหารหวานคาว
 ข้าวตอกดอกไม้ ผ้าซิ่น ผ้าสไบ ให้นำสิ่งของเหล่านี้กลับไปใช้บนสวรรค์ ลูกหลานจะทำบุญอุทิศ
 ส่วนกุศลไปให้ ก่อนที่พ่อจะกลับไป ขอให้อวยพรให้ลูกมีแต่ค ความสุขความเจริญ สิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย
 จะนำไปทิ้งที่ทะเล ไม่ให้มีเวรมีกรรมต่อกัน

ช. ลำเลียงหาผีก่อนจบพิธี เป็นการลำเลียงทายหาผีอีกครั้งหนึ่ง
 เพื่อให้มั่นใจก่อนว่าตัวผู้ป่วยนั้นมีผีอื่น ๆ ที่ไม่ได้เสียทายได้มากกระทำกับผู้ป่วยหรือไม่ พร้อมเสียง
 ทายการเจ็บป่วยครั้งนี้จะหายจริงหรือไม่ โดยแม่หมอจะใช้ ชัน 5 เหวียงไปมาเป็นการเสียทายแล้วดู
 ว่าถ้าหากเทียนและดอกไม้ในงานที่แม่หมอเหวียงไปหล่นลงจากจานรองทั้งหมด แสดงว่ายังมีผีมา
 กระทำอยู่และเชื่อว่าอาการเจ็บป่วยครั้งนี้จะไม่หาย โดยมีกลอนลำดังนี้

“โอ้ย...มาเด้อ...อ้อ...มาเสียงให้มันตาม
 มาเสียงยามให้มันได้ ไวไวกะฟาวฟั้งนี้...น้ำ
 เอาเชิญเจ้ามาจากขัน 5 พรรณนาให้ช้อยแต่ง...ก่อนหน้า
 มาเสียงยามให้มันได้ไวไวพ่อแม่ล่าเฮาก่อนน้ำ...
 แม่่นเดือนเจ็ด คั่นบมีเมียน้อยเป็นยอยอยูยามอย่าง
 แม่่นหมดแม่แท้ โตนลงม้วนแม่่นเทือเดียว
 คั่นบมีอันติดอันห้อย เป็นยอยอยูแบายแบาย
 จริงแท้ให้เจ้าติดโอินไตัน คือฝั้งเบียงเดียว
 เอาให้เจ้ามาสาละวนเข้า สาละวนเข้าโตนางอย่าสุขาด...
 มาเยอ อันว่ายอให้สุดแขน...พุ้นเด้อ...
 เอาเด้อกะทงเบื่องเดียวให้มันแ่น
 ความเจ็บแม่่นบได้ ไปมาคือเก่า...แม่่นบ
 คั่นบตีจิงแท้ โตนลงหมดลงถ้วน ลงม้วนเทือเดียว
 อันตั้งกกให้มันมัน ตั้งใจเด้อให้เฮาเที่ยง
 อย่าสุมัวอยากพ้อ อยู่กำฝายไต”

จากกลอนลำสรุปได้ว่า ขอให้พ่อแม่ครูบาอาจารย์ มาช่วย
 ส่องดูว่ายังมีผีอื่น ๆ มาด้วยหรือไม่ ให้มาเสียงดูขัน 5 ที่ลูกเตรียมไว้ ถ้ามีผีอยู่ขอให้ดอกไม้และ

เทียนหล่นออกมาให้หมด ถ้ามีอะไรก็ขอให้ดอกไม้และเทียนติดอยู่กับชั้น 5 เหมือนเดิม ถ้าไม่มีอะไรก็ขอให้มีความสุขความเจริญและมีกำลังใจเหมือนเดิม

ช. ส่งผีกลับมาขึ้นหิ้งหอโอง หลังจากแม่หมอพักผ่อนได้สักครู่เพื่อตี่มน้ำและกินหมากแล้ว แม่หมอก็กลับเข้ามายังค้ายพิธีอีกครั้งหนึ่ง เพื่อทำพิธีขั้นสุดท้ายเป็นการเชิญผีประจำตนที่ได้เชิญมาเข้าร่วมพิธีให้กลับไปยังหิ้งบูชา หรือ “หอโอง” ดังเดิม มีกลอนลำดังต่อไปนี้

“ไ้อ้ย...คั่นไม้เหี่ยวลิคีนเมื่อ เมืองก่อนน้ำ...

ดอกไม้เหล็องนอจ้งลิคีนเมื่อบ้าน หอโองคำบ่อนเคยแต่ง..พุ้นนา...

หอมदै...หอมเอย...ดอกสามปี ดอกจำปา จ้งหอมอ่อน

หอมदै...หอมดอกซ้อนมาว่าเป็นตาหน่าย.....แท้น้อ...เมื่ออยู่หิ้งไม้ยอ

เมื่ออยู่หอไม้แก้ว ขึ้นฮอดแล้วนั่งอยู่สบายใจ....เฮานา เอาเบ็งดู...เมื่อเด้อท้าวเอ้ย

เมื่ออยู่ห้องหอโองคำ...ป้างแต่ง เมื่ออยู่ห้อง หัวป้างบ่อนเฮานอน

อันพระพุทเจ้ากะอยู่หัวคำ พระธรรมเอย...เจ้ากะอยู่หัวแก้ว

ช่วยปะแล้วให้เจ้าหลังเมื่อโอง เมื่อคอยลูกเฮาในเฮือน

เมื่อคอยหลานเฮาในอู่ คั่นว่าลูกน้อย ๆ สายสร้อยจ่องคอ...น้ำ

เอาหยับแต่หัวมาทางท้าวแพงเอย....ก่อนเด้อ...ก่อนน้ำ

เมื่อเด้อพ่อเอ้ย เมื่ออยู่ห้องหอโองคำ บ่อนลูกแต่ง

คั่นว่าเมื่ออยู่ห้องหัวป้างลูกนอน...เมื่อ...เอย...สาธุ

จากกลอนลำสรุปได้ว่า เมื่อดอกไม้เหี่ยวดอกไม้เหล็องลูกขอให้ครูบาอาจารย์กลับบ้านกลับเมืองที่เคยอยู่ ขอให้ไปอยู่ห้องหอทองคำ หอไม้แก้ว หอไม้ยอเหมือนเดิม กลับถึงบ้านแล้วให้ไปอยู่บนหิ้งหัวที่นอน ให้กลับไปคอยลูกหลานอยู่ที่บ้านก่อน สาธุ

(6) ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม เมื่อเสร็จจากพิธีส่งผีกลับมาขึ้นหิ้งหอโองแล้ว แม่หมอเก็บอุปกรณ์ที่อยู่ในค้าย คือ ผ้าขาว ผ้าซิน ผ้าแพรวา ดอกไม้ เทียน ยาสูบ หมากพลู เงินค่าค้าย 1 บาท 10 สตางค์ และไขค้าย โดยจะนำกลับไปไว้ที่หิ้งบูชาที่บ้านของตนจะไม่เก็บไว้ที่บ้านผู้ป่วย ไขค้ายที่แม่หมอนำกลับไปจะนำมาทำเป็นอาหารรับประทานไม่ได้ เนื่องจาก “ชะล้า” แม่หมอเล่าว่า หมอผีฟ้า คนใดกินไขค้ายพิธีจะกลายเป็น “ปอบ” ไขค้ายที่แม่หมอนำกลับไปด้วยโดยส่วนใหญ่แล้วจะมอบให้กับลูกหลานของแม่หมอนั่นเอง ขณะเดียวกันหมอแคนก็ได้รับการผูกแขนจากญาติพี่น้องของผู้ป่วย และอาจได้รับเงินส่วนหนึ่งจากญาติของผู้ป่วย เมื่อแม่หมอเก็บค้ายพิธีทั้งหมดห่อใส่ผ้าขาว เพื่อนำไปขึ้นหิ้งที่บ้านของตนเสร็จแล้ว ญาติของผู้ป่วยก็จะยกสำรับกับข้าวที่ปรุงเป็นอาหารพื้นบ้านอีสาน นำมาเลี้ยงญาติพี่น้องที่มาร่วมพิธี หลังจากรับประทานอาหารร่วมกันแล้ว แม่หมอก็จะอบรมสั่งสอน ตักเตือนให้คนป่วย ซึ่งตอนนี้เป็นบริวารแล้ว ให้ปฏิบัติตามกฎ

หรือจรรยาบรรณของผีฟ้า ให้อัญเชิญคุณครูบาอาจารย์ที่มารักษา ถึงวันเลี้ยงช่วงผีฟ้าในปีใดให้ไป
ร่วมอย่าได้ขาด ฝ่ายผูกแขนเมื่อครบ 3 วัน ก็ให้ตัดดอกที่ละเส้นจนหมด เชื่อว่าเป็นการนำเชื้อโรค
ออกจากร่างกาย เป็นเสร็จพิธีกรรมทุกอย่างในครั้งนั้นแม่หมอและหมอแคนจึงได้ลากลับบ้าน

ภาพที่ 2.26 แม่หมอ ผู้ป่วย ญาติ บริวารและหมอแคนร่วมรับประทานอาหาร
หลังเสร็จพิธี

ภาพที่ 2.27 แม่หมอนำเครื่องคายพิธีมาขึ้นหิ้งบูชาหลังเสร็จพิธี

1.6 พิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม

คำว่า “ช่วง” เป็นภาษาท้องถิ่นอีสาน หมายถึง บริเวณบ้านหรือลานบ้าน การเลี้ยงช่วงผีฟ้า หมายถึง พิธีเลี้ยงผีฟ้าซึ่งจะกระทำกันเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 สำหรับปีนี้ การทำพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตรงกับวันที่ 13 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2556 ซึ่งมีรายละเอียดและขั้นตอนดังนี้

1.6.1 จุดมุ่งหมายการเลี้ยงช่วงผีฟ้า

- 1) เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีฟ้า ผู้ซึ่งมีพระคุณซึ่งเคยรักษาตนเองจนมีชีวิตรอดมาได้
- 2) เพื่ออัญเชิญผีฟ้าให้ลงเล่นสนุกสนานร่วมกันกับบริวาร
- 3) เพื่อพบปะสังสรรค์ในกลุ่มผู้นับถือผีฟ้า เพราะการเลี้ยงช่วงผีฟ้าบรรดาบริวารทุกคนทั้งในบ้านใกล้และบ้านไกลต่างก็มาร่วมชุมนุมสนุกสนานโดยการฟ้อนและขับลำ
- 4) เพื่ออบรมกล่อมเกลาบริวารให้มีแนวทางการประพฤติ ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของสังคม
- 5) เพื่อบูชาผีฟ้าและความเป็นสิริมงคลแก่ตนในการดำรงชีวิตในสังคมต่อไป
- 6) เพื่อติดตามผลการรักษา ทั้งนี้เพราะบริวารผีฟ้าที่ผ่านการรักษามีจำนวนมากและอยู่ห่างไกล หัวหน้าไม่สามารถที่จะไปเยี่ยมเยียนได้ทั่วถึง ดังนั้นการมาร่วมเลี้ยงช่วงผีฟ้า จึงเป็นโอกาสให้หัวหน้าได้ถามถึงสารทุกข์สุกดิบของบริวารได้

1.6.2 องค์ประกอบของพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้า

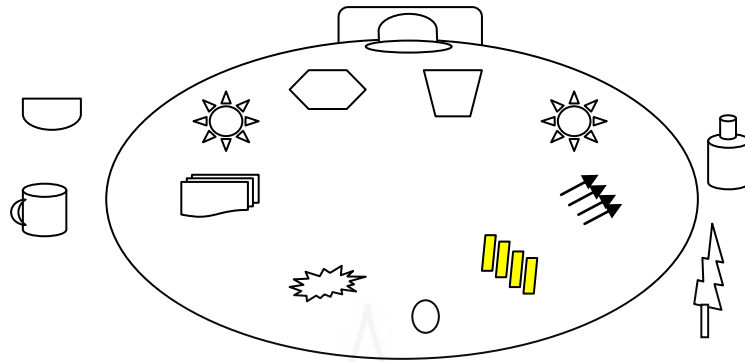
1) ผู้นับถือผีฟ้า ประกอบด้วย หัวหน้าผีฟ้าหรือแม่ครู ซึ่งแม่ครูคือนางบุญมา จูมา อายุ 68 ปี อยู่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอ บึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ และบริวารจำนวน 14 คน ได้แก่

- (1) นางเทียน จูมา อายุ 56 ปี
- (2) นางภา ศรีสุราช อายุ 62 ปี
- (3) นางเรียน อ่อนสีดา อายุ 71 ปี
- (4) นางอุบล จูมา อายุ 55 ปี
- (5) นางแพงศรี จูมา อายุ 77 ปี
- (6) นางวิรัชนา จูมา อายุ 42 ปี
- (7) นางสีทา พรหมจินดา อายุ 68 ปี
- (8) นางสมัย แพงสุข อายุ 62 ปี
- (9) นางเผย อ่อนสีดา อายุ 60 ปี

- (10) นางไทย จู๋มา อายุ 69 ปี
 - (11) นางกาลี อ่อนลีดา อายุ 77 ปี
 - (12) นางยอด ยะไวย์ อายุ 66 ปี
 - (13) นางเที่ยง วรสาร อายุ 64 ปี
 - (14) นางบาน จู๋มา อายุ 52 ปี
- 2) เครื่องคายผีฟ้า ประกอบด้วย
- (1) ชั้น 5 คือ ดอกไม้สีขาว 5 คู่ เทียนสีขาวหรือสีเหลือง 5 คู่
 - (2) ชั้น 8 คือ ดอกไม้สีขาว 8 คู่ เทียนสีขาวหรือสีเหลือง 8 คู่
 - (3) ไข่ไก่ดิบ 1 ฟอง
 - (4) เทียนเล่มละ 1 บาท 2 เล่ม
 - (5) ข้าวสารข้าวเหนียว
 - (6) ชั้นน้ำหอม 1 ชั้น
 - (7) เงิน 1 บาท 10 สตางค์
 - (8) เหล้าขาว 1 ขวด
 - (9) หมากพลู 2 คำ
 - (10) บุหรี่ 2 มวน
 - (11) มีดหรือดาบ 1 เล่ม (คายของแม่ครู)
 - (12) พลั้วดอกไม้ (แจกัน) 1 คู่ (คายของแม่ครู)

ภาพที่ 2.28 เครื่องคายพิธีของแม่หมอ

ภาพที่ 2.29 แสดงแผนผังการจัดวางเครื่องคยพิธีของแม่หมอ

- แทนปลั้วดอกไม้
- -แทน ไช้
- -แทนขันน้ำหอม
- -แทนผ้าแพรวา -
- แทนหมอน -
- แทนหมากพลู บุหรี่
- -แทนเทียนไข -
- แทนขวดเหล้า -
- แทนหมวก
- แทนมิดหรือดาบ -
- แทนแก้วน้ำ -
- แทนขัน 5
- แทนขัน 8 -
- แทนข้าวสาร

ภาพที่ 2.30 เครื่องคยพิธีของบรืวาร

3) เครื่องดนตรี เครื่องดนตรีที่เป็นหลัก คือ แคน แต่ปี จจุบันจะมี เครื่องดนตรีหลายชิ้น ได้แก่ แคน กระจับปี่ กลองหาง (กลองยาว) ฉิ่ง ฉาบ หมอแคน 2 คน คนตี กลอง 2 คน การเล่นดนตรีจะใช้เครื่องขยายเสียง หรือบางครั้งถ้าจ้างนักดนตรีหรือหมอแคนไม่ได้ จะใช้ดนตรีบรรเลงจากแผ่นซีดีที่มีขายทั่วไปซึ่งเป็นลายเพลงพื้นเมืองภาคอีสาน สำหรับปีนี้ (2556) การเลี้ยงช่วงที่บ้านแม่หมอบุญมา จุมา จะใช้วงดนตรีพื้นเมือง บรรเลงสด ๆ ค่าจ้างประมาณ 2,500 บาท

ภาพที่ 2.31 เครื่องค้ายพิธีของหมอแคน

4) สถานที่ประกอบพิธี บริเวณที่ใช้ประกอบพิธีจะเป็นลานข้างบ้านหรือ หน้าบ้านของแม่ครู ในปีนี้ใช้บริเวณข้างบ้านของแม่ครูบุญมา ซึ่งมีบริเวณกว้างขวางพอสมควร

ภาพที่ 2.32 ปะรำพืธี

1.6.3 ขั้นตอนการเตรียมพืธี

เมื่อใกล้กำหนดวันเลี้ยงช่วงมาถึง สมาชิกในครอบครัวลูกหลาน และ บรืวารผีฟ้าที่อยู่บ้านใกล้จะมาจัดเตรียม หาปลา หน่อไม้และสิ่งของต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นอาหาร สำหรับเลี้ยงต้อนรับแม่หมอ บรืวารผีฟ้า และญาติพี่น้องในวันงาน ลูกศิษย์บางคนก็นำอาหารชนิด ต่าง ๆ มาแบ่งปันให้กับแม่ครู และลูกหลานญาติพี่น้องจะช่วยกันห่อข้าวต้มมัด ซึ่งมีข้าวเหนียว กล้วย ถั่วห่อไว้ด้วยกัน ส่วนลูกศิษย์ที่ไม่สามารถร่วมงานลงช่วงได้ อาจจะเนื่องจากเจ็บป่วย ไม่สบาย หรือมีธุระจำเป็น ก็ส่งของมามอบให้ก่อนวันพืธี ของที่นำมามอบให้ได้แก่ ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ข้าวสาร ผักพื้นบ้านต่าง ๆ และเงินซึ่งจะให้เท่าไรก็ได้ หรือบางคนก็อาจจะนำสุรามาให้ เพื่อใช้ในงานลงช่วง ต่อจากนั้นก็สร้าง “ตูป” หรือบางที่ก็เรียกว่า “ผาม” หรือ ปะรำพืธี แม่ หมอหรือแม่ครุ จะจัดเตรียมอุปกรณ์ไว้ล่วงหน้า เช่น โปหญาคา เส้าไม้ไผ่ หรือไม้เนื้อแข็ง ลูกหลานญาติพี่น้อง พ่อเฒ่าจ๋า ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน จะมาร่วมสร้างปะรำพืธีด้วย การสร้างปะรำพืธีจะมีขนาดกว้างยาวตามจำนวนบรืวารที่มาร่วมงานว่ามีกี่คน ถ้ามีคนมาร่วมงาน มากก็จะเพิ่มขนาดความกว้างยาวออกไป โดยจะสร้างเป็นเพิงหมาแหงน มีความสูงเท่ากับคนให้เดิน เข้าออกได้ มีฝาด้านข้าง 2 ด้าน และด้านหัว 1 ด้าน จะปูพื้นด้วยไม้กระดานหรือเสื่อภายในปะรำ ด้านหน้าปะรำจะมีหลักไม้ปักอยู่ห่างจากปะรำประมาณ 4-5 เมตร ขนาดสูงเท่าหัวคนยืน น จะนำ ดอกไม้มามัดรวมกันจัดตกแต่งให้สวยงาม ซึ่งเรียกว่า “หลักข้าง ” ดอกไม้ที่ใช้คือดอกจาน (ทองกวาว) ดอกเฟื่องฟ้า และดอกไม้อื่น ๆ ที่หาได้ จะเป็นดอกไม้สด ดอกไม้แห้ง หรือดอกไม้ พลาสติกก็ได้ ให้ดูสวยงามแต่สมัยก่อนจะใช้ดอกจำปา ดอกจิก ดอกฮ้าง และดอกจาน ส่วนลูกหลาน

ที่เป็นผู้หญิง ก็จะช่วยจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะใช้ในพิธีการลงช่วงที่บ้านแม่ครู สิ่งสำคัญที่ช่วยกันเตรียมได้แก่ พวงมาลัยที่ทำจากดอกลิ้นทมแต่ที่บ้านฝอยลมจะใช้ดอกจาน (ดอกทองกวาว) เพราะดอกลิ้นทมหายาก หมด พลุ บุหรี่ ชันหมากเบ็ง (บายศรี) เมื่อเตรียมอุปกรณ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ครอบครัวของแม่ครูก็จะนำอาหารมาเลี้ยงญาติพี่น้องที่มาช่วยงาน ร่วมกันรับประทานอาหารก็นั่งกินหมาก สูบบุหรี่ พูดคุยกันอย่างอบอุ่นและสนุกสนาน รอเวลาที่จะทำพิธีต่อไป

ภาพที่ 2.33 การเตรียมหมากพลู

ภาพที่ 2.34 การเตรียมอาหาร

ภาพที่ 2.35 ภาพข้าวต้มมัด

ภาพที่ 2.36 การรื้อยอดอกไม้

ภาพที่ 2.37 ดอกไม้ที่ร้อยเสร็จแล้ว

ภาพที่ 2.38 ทำหลักช้าง

ภาพที่ 2.39 สำหรับอาหาร

ภาพที่ 2.40 การร่วมรับประทานอาหาร

1.6.4 ชั้นประกอบพิธี

1) เริ่มพิธีกรรม พิธีกรรมจะเริ่มในช่วง บ่าย บริวารและลูกศิษย์จะจัด แต่งเครื่องคายพิธี และจัดแต่งเครื่องแต่งกายของตัวเองตามที่ผีประจำตัวชอบ

ภาพที่ 2.41 การจัดเครื่องคายพิธี

ภาพที่ 2.42 การแต่งตัว

2) *อัญเชิญผีลงจากหิ้ง* แม่ครูจะขึ้นไปบนบ้านเพื่ออัญเชิญผีฟ้าประจำตัวลงมาจากหิ้งบูชาเพื่อมาลงเล่นกับบริวาร โดยการนั่งพับเพียบแล้วกราบลงบนหมอน 3 ครั้ง แล้วขับไล่อัญเชิญผีลงมาจากหิ้ง

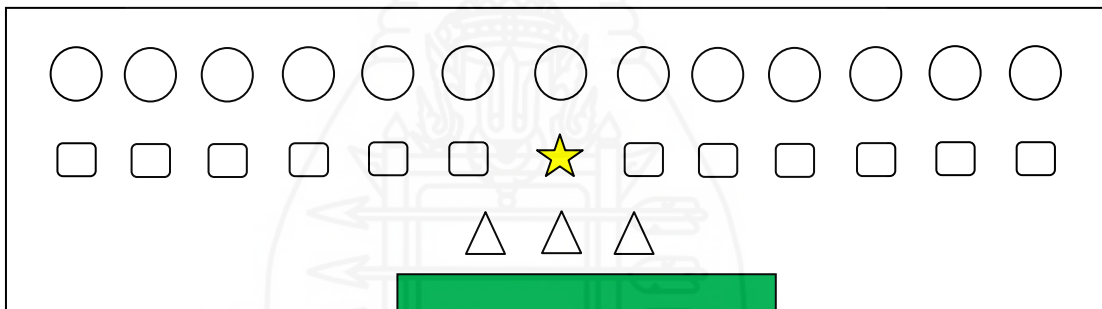
ภาพที่ 2.43 แม่ครูอัญเชิญผีฟ้าลงจากหิ้งบูชา

3) *อัญเชิญผีเข้าร่างทรง* เมื่ออัญเชิญผีลงมาจากหิ้งเสร็จแล้วแม่ ครูและบริวารจะนำเครื่องคายพิธีเข้าไปในปะรำพิธี นั่งพับเพียบจุดเทียน 2 เล่ม กราบ 3 ครั้ง แล้วพนมมือกล่าวอัญเชิญให้ผีเข้าทรง โดยการล่ำอ้อนวอนเชิญให้มาเที่ยวชมดอกไม้ในเดือนสามให้มาเล่นมาพอนด้วยกัน ดังตัวอย่างกลอนลำดังนี้

“โอ้ย...เชิญ เชิญเจ้าสามพระองค์ผู้เป็นใหญ่ เชิญถ่อน คั่นได้ยินเสียงเอิ้น
เสียงเพลิน ๆ ลูกเอิ้นใส่ ฟ่อนางเอย...น้อ ขอให้รับฟังฟาวมาก่อนอย่าลู่่าน...แต่...น้อ
โอ้ย...อันนี้แหล่วมีเวียกจ้งได้วาน มีงานจ้งได้เอิ้นเชิญเข้าให้ด่วนมา...ได้...น้อ
โอ้ยกับเทิงแก้วพิมพาฟ้าแม่ แม่นางเอย กับเทิงอีหล่าหงคำ เทพลีน แพงเอย...
โอ้ย...คั่นว่าเดือนหกขึ้น เดือนหกมาน้ำมันล่อง ฟ่อนางเอย แม่นางเอย
คั่นว่าฮีตลิบสองคองลิบสี่ ฮีตยี่คองเจียง คั่นว่าเชิญมาเล่นสนามเพียงให้เฟิ่นล่ำเบ็งดู...
อือ....น้อ....”

ภาพที่ 2.44 การประกอบพิธีในปะรำ

ภาพที่ 2.45 แผนผังแสดงการนั่งประกอบพิธีของแม่หมอและบริวาร

- เครื่องคายพิธี แม่หมอ ★
- ลูกศิษย์ △ หมอแคน
- ชาวบ้านผู้ร่วมพิธี

4) *ผีเข้าร่างทรง* เมื่อผีมาเข้าทรง แม่หมอและบริวารมีอากรสั้น เคลิ้ม แล้วเริ่มพ้อนรำ ด้วยท่าทางที่แตกต่างกันอย่างสนุกสนาน ท่าทางการพ้อนจะไม่ตายตัว ไม่มีท่าทางที่แน่นอน แล้วแต่ว่าผีที่เข้าทรงจะแสดงท่าทางแบบไหนออกมา การพ้อนรำจะพ้อนรอบหลักข้าง ซึ่งเรียกว่า การชมดอกไม้ โดยการพ้อนทวนเข็มนาฬิกา

ภาพที่ 2.46 การพ้อนรำ

5) *หยุดพัก* เมื่อพ้อนรำไปได้สักระยะหนึ่ง จะมีการตีหม้อ สือบบุรี ซึ่งเรียกว่า “การชมโต๊ะ” แต่ถ้าผีที่เข้าทรงไม่ชอบตีหม้อ สือบบุรี ก็จะพ้อนรำต่อไปเรื่อย ๆ หนึ่งก็หยุดพัก

6) *เปลี่ยนเสื้อผ้า เกี่ยวพาราสิ* แม่ครูหรือบริวารบางคนจะมีผีประจำตัว เป็นผีผู้ชาย และผีผู้หญิง ถ้าเป็นผีผู้ชายจะใส่กางเกง สวมหมวกมีผ้าคาดเอว ถ้าเป็นผีผู้หญิงจะใส่ผ้าถุง ผ้าโพกศีรษะ ผ้าสไบเฉียงไหล่ เมื่อผีผู้ชายเข้าทรงก็จะเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเป็นชาย ถ้าผีผู้หญิงเข้าทรงก็จะเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเป็นหญิง ในขณะที่พ้อนรำนั้นแม่หมอและ บริวารจะขับลำโต้ตอบกันเป็นการเกี่ยวพาราสิ ระหว่างหนุ่มสาว ดังกลอนลำต่อไปนี้

ฝ่ายหญิง โอ้ย ให้เจ้ามาครองสร้างนำอินางเป็นหมู่ แน่นอ่อน....
 พวกกันชมดอกไม้สาแล้วให้เบิกบาน เต้...น้ำ...น้ำ
 โอ้ยตีกลองแล้ว ฟ่าลีฮ้องฝนลิววดโฮยมา คำอ้อย....
 คั่นฝนตกลินโจ้น ๆ ลีไปซัน ป่อนจิ่งไต...เต้...นา
 โอ้ย คั่นบ่มาหาน้อง นอนในห้องปางทองกะหย่าเต้อ....

- คั่นว่าพายเฮื้อขึ้น เมื่อเวียงปมีไผ่ช้อย
 ขอให้อ้ายผู้ฮู้ ช้อยยูให้แน่เด้อ...นา
 โอ้ยมาเคื้อเอื้อยคนงามเทพถิ่นมาเคื้อ ม่วนกะม่วนแท้ ๆ สาแล้วปได้เมื่อ...เด้..นา
 โอ้ยให้เจ้ามาช้อยให้พินให้น้ำฮ้อนอุ่น เฮาแล้ว....
 โอยสะออนเด้ ว่าแต่บายแขนขึ้นเป็นทองทั้งแห่ง
 สองไพแกำม คือลีย้อยหยาดลง...เด...น้อ....
- ฝ่ายชาย นางเอียนาง อ้ายเป็นควายผู้เผ่าปมีเขาลิชนเพิ่นนางเอย
 เฮ็ดจิงไตกะบ่ฮู้ตัวช้อยลีย้อยลง
 คั่นปได้แท้ แท้ ลีเอาน้องขึ้นชีหลัง นางเอย...
 นางเอียนาง นกเขาคู้อยังลิจำได้มันยังแกมไผ่คอน
 ยามมันนอนกะยังแกมไม้ไผ่ ตัวของอ้ายลีย้อยแกมน้องได้บ่นาง....
- ฝ่ายหญิง โอ้ยผิดใจเด้ เกิดผิดชาติ บ่ทันพลู้ดอกจาง
 คั่นว่าเกิดผิดบ้าน บ่ทันชายผู้ฮู้ ว่าเพิ่นมีฮู้แล้วทางน้องจิงใหญ่ทัน เด้...น้อ
- ฝ่ายชาย โอ้ยตั้งแต่ก่คือบ่พ้อพบนาง คั่นมาเว้าจิงจิงได้พ้อพบนา...น้อ...
- ฝ่ายหญิง ให้เจ้าไลไลถิมของบ่ดีให้เจ้าบ้อย
 ให้เจ้ามาเอาผู้ใหม่ฮ้อน ให้ลิมชู้เก่าหลัง เด้อ.....
- ฝ่ายชาย โอ้ยจิงว่าอ้ายผู้ฮ้ายกะอยากอยู่เทียมสอง
 อยากไปอยู่นาง อยู่เดียวเฮียงฮ้อน
- ฝ่ายหญิง โอ้ยอย่ามาตีแถลงเว้า เอาเลามาจักตอก
 จักบ่ถักช้อ หย่อบ่ถักป้อมมันลีย้อยใส่มือ...เด้...น้อ
- ฝ่ายชาย นางเอย เหลียวเบ็ง เฮ็ดอั้งตั้งตัวนางกะยังนุ่ม นางเอย
 สองไพแกำมของเจ้ากะเล่างาม เด้...น้อ
- ฝ่ายหญิง ว่าปมีสองฮ้อน ชั่งเด้ อย่ามาว่า
 เขาว่าลูกเจ้าด้าน เขาว่าหลานเจ้าดี้อ แพรอ้ายจิงก่านกลาง...เด้...น้อ
- ฝ่ายชาย ก่านกะก่านแต่ผ้าแพร ใจช้อยคั่นบ่ก่าน นางเอย...
- ฝ่ายหญิง โอ้ยอยากได้เด้ คั่นอยากได้ไปฮ้อนเฮือนชานคือลิสุง เด้...น้อ
- ฝ่ายชาย คั่นเจ้าว่าจิงชี เตะบ่บ่กะยังตั้ง ตีระฆังกะยังก้อง ตีฆ้องกะยังม่วน
 คั่นสองไพแกำม อยากเอาเจ้าเข้าฮ้อน...เด้...น้อ

ภาพที่ 2.47 การแต่งกายของผีผู้ชาย

ภาพที่ 2.48 การแต่งกายของผีผู้หญิง

7) พักผ่อน การผ่อนรำจะดำเนินไปตลอดจนค่ำ เหนื่อยก็หยุดพักจนถึงเวลา 22.00 น. ก็เข้านอนพักผ่อนในบ้านของแม่ครู

8) พิธีกรรมตอนเช้า เมื่อตื่นนอนตอนเช้า หลังจากรับประทานอาหารเช้าแล้วก็จะร่วมผ่อนรำอีก แต่ตอนเช้าของวันที่สอง เรียกว่า วันหงายพาช้าว คือนำอาหารมาเช่นสรวง บวงพลีต่อผีฟ้า โดยการจัดแต่งพาทวาน 4 พา หรือถาดกลม 4 ใบ ภายในถาดแต่ละใบจะมีข้าวเหนียวหนึ่ง คลุกกับน้ำตาลหรือน้ำอ้อย 4 ถ้วย เหล้าขาว 1 ขวด บุหรี่ 2 มวน และน้ำ 1 แก้ว โดยยกถาดไปวางไว้ริมถนนหันหน้าไปตามทิศทางทิศที่ผิอยู่ คือ ถ้าผิมาจากประเทศลาวจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก จุดเทียนบอกกล่าวทำพิธีส่งผีกลับบ้าน โดยนำ ข้าวของทั้งหมดใส่ถุงหรือห่อใบตองไปทิ้งไว้ริมทางเหนือโคนต้นไม้ แล้วพูดว่า “ให้กลับไปทางใครทางมัน” การขับลำบอกกล่าวดังนี้ การลำเชิญผีมากินข้าวและส่งผีกลับบ้านปากกระดิ่ง

เชิญเชิญ เจ้าสามพระองค์ผู้เป็นใหญ่เชิญก่อน

โอย สวยกะสวยมาแล้ว สวยมาย ๆ แดดกะแก่มมาแล้ว...อ้อ

คุณแก้วพ้ออินาง...เอย

โอย..คั่นว่าส่งพางาย หงายพาช้าว คั่นแลงายส่งเพิ่น พ่อนางเอย

โอย...สวยมาแล้ว เพิ่นอยากลาเมื่อห้องปางทองบ้านเพิ่น...เด...น้อ

โอยพ่อนางเอย..เชิญเชิญ เจ้าคุณตาฟ้าพ้อ อินาง...เอย

คั่นว่ามากินข้าวพาลงายเพิ่นตกแต่งเชิญ...ถ่อน...อ้อ

โอย มีทั้งหวานคาวพ้อมอันใดพ้อมพ้อ พ่อนางเอย

คั่นว่ามาทางใต้ทางเหนือให้เสียบล้าแนเด้อ...อ้อ

โอยว่ามากินข้าวนำกันมันจ้งม่วน เด...น้อ

คั่นเพิ่นอิมแล้ว คุณแก้วลิต่าวเมื่อ

โอย..คั่นว่าพ้อเมื่อแล้วให้เจ้าอยู่ดีเด้อ สุขขีมันพันปีให้ตั้งเที่ยง พ่อนางเอย

บให้ค้อยให้เงียงเตียงน้อยให้นั่งซอน

คั่นว่าลูกอยู่พี่ ให้มีแต่ความสุข อันตรายภัยทุกข้อย่าสู้มีมาไกล...เด...น้อ

โอย..ไปคนทางห่างกันคนกำ

คั่นว่าเดือนสามขึ้นเดือนสามมาดอกไม้ใหม่พุ่นแล้ว คุณพ้อแก้วอินางเอย...

โอย ลูกลิไปส่งให้กางทางให้มั่งฝ่ง พ่อนางเอย...อ้อ...

คั่นว่ากินอิมแล้ว คุณแก้วให้ตัววเมื่อ

ลาเมื่อบ้านเฮือนซานบ้านซ่อง พ่อนางเอย

ขอให้แล้วท่อนี้ปีหน้าจ้งมา...เด...น้อ

กลอนลำเชิญผีมากินข้าวและส่งกลับบึงโขงหลง

ไอ้ย คั่นว่ามาเด้อหล่านางงามลูกศิษย์มิ่ง คำเอย

มากินข้าวพาแลงงายนำเฟิ่นคำเอย...

ไอ้ย พ่ออ้อลือเอย...คั่นว่ามากินข้าว..นำกันมันจ้งม่วน พ่อนางเอย...อ้อ

คั่นว่าลูกส่วนน้อยทางเจ้าหากส่วนหลาย..

คั่นว่ามากินข้าวนำกันให้ชมชื่นเบิ่งดู

คั่นว่ากินอิมแล้วทางนั้นลิต่าวเมื่อ...เด้...น้อ

ไอ้ย คั่นปีนี้ท่อนี้ ปีหน้าจ้งค้อยมา

คั่นว่าเดือนสามขึ้น เดือนสามจ้งมาช่วยพ่อนางเอย...อ้อ

ไอ้ย พ่ออ้อลือเอย คั่นพ่อไปเมื่อห้องปางทองให้คิดฮ่ำ แน่เด้อ...

คั่นว่าข่อยอยู่พี่ กะคิดอ่าหล่านำเจ้าแม่บปลื้ม เด้...น้อ....

คั่นว่าเมื่อแล้ว ให้ซี้ม้าศรีคั่นไชยมันจ้งแล่น พ่อนางเอย...

คั่นว่าเดือนสามขึ้นเดือนสามมา จ้งมาช่วยกันเด้อ...อ้อ...น้อ

คั่นว่าพ่อเมื่อแล้ว ให้พ่อแถมพรให้ ความดี ๆ ยอดยิ่ง ๆ พ่อนางเอย.....

คั่นความสุขขอให้ได้แก่เจ้า ความเศร้าบให้มี...เด้...น้อ

จากกลอนลำสรุปได้ว่า ลูกขอเชิญท่านเจ้าเฮือนสามพระองค์และพ่ออ้อลือให้มารับเอาอาหารคาวหวานที่ลูกและบริวารเตรียมไว้ให้ และถ้ามีผีมาจากทางเหนือหรือทางใต้ ขอให้มารับประทานอาหารร่วมกัน เมื่อรับประทานอาหารอิมแล้วก็ขอให้กลับบ้าน ขอให้พ่อมีแต่ความสุข ลูกอยู่ทางนี้ก็ให้มีแต่ความสุขความเจริญเช่นเดียวกัน เดือนสามปีหน้าจึงมาร่วมพิธีกันใหม่

คำว่า “พ่อนาง” ในกลอนลำนั้นหมายถึง ผีผู้ชาย คือเจ้าเฮือนสามพระองค์มาจากธาตุพนม ซึ่งเป็นผีประจำตัวของแม่หมอบุญมา จุ่มา และผีที่มาจากบึงโขงหลง คือลูกชายเจ้าปู่อ้อ ลือชื่อท้าวสิงคำ ซึ่งเป็นผีประจำตัวของนางเที่ยง วรสาร ส่วนคำว่า “แม่นาง” เป็นการกล่าวถึงผีผู้หญิงที่เข้ามาทรงแม่หมอบุญมา คือ นางพิมพาและนางหงคำ ดังนั้นในกลอนลำจึงมีคำว่า พ่อนาง และแม่นาง ซึ่งหมายถึง ผีที่เข้ามาทรงที่เป็นผีผู้ชายและผีผู้หญิงหรือที่ เรียกว่า “เป็นท้าวเป็นนาง” นั้นเอง

ภาพที่ 2.49 การฟ้อนรำตอนเช้า

ภาพที่ 2.50 พาข้าวหรือพาหวาน

ภาพที่ 2.51 การหุงยาข้าว

9) ผูกแขนแม่ครู หลังจากทำพิธีส่งผีกลับแล้ว ลูกศิษย์และบริวารจะแต่งขัน 5 ขันหมากเบ็ง (บายศรี) กล้วย 3 ลูก มะพร้าวน้ำหอม 3 ลูก เงินหรือปลาบึก 3 บาท ข้าวเหนียวหนึ่ง 1 ปั้น ข้าวต้มมัด ไข่ดิบ 1 ฟอง แล้วทำพิธีผูกแขนให้แม่ครู นอกจากเงิน 3 บาท ในค้ายพิธีแล้วลูกศิษย์คนใดจะให้เงินแม่ครูเพิ่มอีกก็ได้แล้วแต่ศรัทธา เมื่อลูกศิษย์และบริวารผูกแขนให้แม่ครูเสร็จแล้ว แม่ครูก็จะ ผูกแขนให้กับลูกศิษย์และบริวารทุกคนเพื่อเป็นสิริมงคล พร้อมกับบอกรวมสั่งสอนให้บริวารปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามให้ระลึกถึงผู้มีบุญคุณหลังจากนั้นแม่ครูก็จะนัดหมายวันเลี้ยงช่วงในปีต่อไปให้มาร่วมงานอีก และนัดหมายกันไปทำพิธีเลี้ยงช่วงในหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งไม่ได้จัดในวันเดียวกัน เช่น ที่บ้านโพธิ์หมากแข้ง ตำบลโพธิ์หมากแข้ง อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ และบ้านนาตาไก้ ตำบลโสกกำมนาตาไก้ อำเภอลือชัย จังหวัดบึงกาฬ เป็นต้น

ภาพที่ 2.52 ชั้นหมากเบ็งและเครื่องผูกแขน

ภาพที่ 2.53 การผูกแขนให้แม่ครูหรือแม่หมอ

10) เก็บเครื่องคายพิธี เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมเลี้ยงขวง แม่ครูและลูกศิษย์ จะเก็บเครื่องคายพิธีห่อ ใส่ผ้าขาวหรือตะกร้า พลาสติกเพื่อนำไปเก็บไว้ที่หิ้งบูชาที่บ้านของตนเองเป็นเสร็จพิธี

ภาพที่ 2.54 เก็บเครื่องคายพิธิ

1.6.5 หลังพิธีกรรม หลังพิธีกรรมเลี้ยงช่วงแล้ว ลูกหลานและญาติของแม่หมอบก็ช่วยกันเก็บข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ให้เรียบร้อยแล้วเตรียมสำหรับกับข้าวรวมทั้งสุรา บุหรี่ หมากพลูมาเลี้ยงญาติพี่น้องที่มาช่วยงาน ส่วนญาติพี่น้องก็จะตมกินตามฮีต-คอง (ธรรมเนียม) ที่ถือปฏิบัติกันมาแล้วก็แยกย้ายลากลับบ้าน

1.7 ประโยชน์ของการฟ้อนผีฟ้า

มารีโกะ กาโตะ (2538) ได้กล่าวถึง บทบาทของหมอลำผีฟ้าว่า หมอลำผีฟ้ามีบทบาทที่สังคมคาดหวังไว้ ได้แก่ การรักษาพยาบาล การรักษาจารีตประเพณี และศีลธรรม และการแก้ปัญหาของชาวบ้านโดยเป็นที่ปรึกษาปัญหาครอบครัว นอกจากนี้ยังมีบทบาทต่อบุคคลและสังคม บทบาทต่อบุคคลได้แก่ การอธิบายและตีความหมายปรากฏการณ์เจ็บป่วยที่เกิดขึ้น การช่วยคลายความวิตกกังวล การให้กำลังใจ และการให้ความมั่นใจในชีวิตประจำวัน บทบาทต่อสังคมได้แก่ การเป็นกลไก ควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน และใน กลุ่มลูกศิษย์ การสร้างความเป็นระเบียบในชุมชน และในกลุ่มลูกศิษย์ การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนชุมชนและในกลุ่มลูกศิษย์ การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมและการเป็นผู้นำด้านสาธารณสุข

ทรงคุณ จันทจร และปิติ แสนโคตร (2540) ได้กล่าวถึง พิธีกรรมเหยาของชาวผู้ไทยว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ใช้ในการอธิบายโรคร้ายไข้เจ็บที่มีสาเหตุจากเชื้อโรคเท่านั้น ยังอาจมาจากการทำผิดของบุคคลในครอบครัวอีกด้วย ความเชื่อดังกล่าวเกี่ยวข้องกับผี ทั้งผีที่มาทำร้ายและผีที่คอยปกป้องรักษาความเชื่อเหล่านี้ จะเชื่อมโยงถึงความผูกพันระหว่างผู้ที่หายป่วยกับผู้ที่ให้การรักษาหรือหมอเหยา เป็นระบบความสัมพันธ์กันในสังคมอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งเพียงสาเหตุของการรักษาโรค

ของชุมชนของหมอเหยาแต่เพียง เรื่องเดียว แต่กลับเป็นเรื่องของ ความเกี่ยวเนื่องผูกพันกันอย่างดียิ่ง และในขณะเดียวกันก็เป็นการรักษาความสามัคคี สงบสุขร่มเย็นแก่สังคมด้วย และยังได้กล่าวถึงประโยชน์ของการเหยาไว้ดังนี้ว่า

1. เป็นการตอบสนองทางด้านจิตใจ เพราะคนป่วยย่อมมีความกังวลทางด้านจิตใจไม่เป็นปกติอยู่แล้ว ทั้งญาติก็พลอยกังวลไปด้วย กลัวจะรักไม่หาย เพราะบางครั้งนั้นการเจ็บป่วยก็เป็นโรคร้ายที่เรื้อรังรักษามานาน แต่ผู้ป่วยจะคิดว่าเป็นเพราะผีกระช้ำ เมื่อได้ทำพิธีการเหยาและแก้เคล็ดแล้วก็จะสบายใจ
2. เป็นการชี้แนะวิธีการรักษา เพราะหมอเหยาจะบอกว่าโรคภัยชนิดนี้จะต้องแก้ไขอย่างไร บางทีก็ไม่ได้เกิดจากการกระทำของผี ผีก็จะบอกให้ไปรักษาทางอื่น
3. เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ป่วย เพราะการเหยาแต่ละครั้งจะต้องมีการผูกแขนด้วย เป็นการอวยพรให้กำลังใจ คนป่วยก็จะหมดความกังวลใจ สุขภาพก็จะดีขึ้น
4. เป็นการบอกกล่าวการเจ็บไข้ให้คนอื่นได้รับทราบ คือเมื่อจะทำพิธีเหยา ญาติพี่น้องบ้านใกล้เคียงก็จะมาร่วมดูในพิธี เป็นการมาเยี่ยมไข้และช่วยกันให้ข้อคิดเห็น

ยุทธภักดิ์ เตชะแก้ว (2540) กล่าวว่า พิธีกรรมการล่ำผีฟ้าเป็นกระบวนการทางชีวิต อาศัยสภาวะวิกฤตในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อซึ่งเป็นการเจ็บป่วยของบุคคลทั้งทางตรงและทางอ้อม สรรสร้างพิธีกรรมเป็นเครื่องมือ มีหมอลำผีฟ้าเป็นกลไก ในการนำอำนาจความเชื่อเรื่องผีมาควบคุมพฤติกรรมทางสังคมที่ยังลึกลับถึงการควบคุมทางด้านจิตวิญญาณ สามารถจัดระเบียบแบบแผนทางสังคมให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์และบรรทัดฐานทางสังคม ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นหนึ่งในหลายปัจจัยที่มีบทบาทในการกลมกลืนทางสังคมที่สั่งสมมาท่ามกลางการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นปัจจัยซึ่งนำมาสู่การสร้างกฎเกณฑ์และบรรทัดฐานเพื่อคุณภาพของการอยู่ร่วมกันในชุมชน

มานพ มานะแซม (2541) ได้ศึกษาพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าในภาคเหนือ กล่าวว่า พิธีกรรมการพ้อนผี นอกจากจะเป็นพิธีที่ แสดงออกถึงความกตัญญูต่อบุคคลที่กลุ่มลูกหลานมีต่อบรรพบุรุษแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงการตอบแทนด้วยความเต็มใจจากกลุ่มร่างทรงกับลูกหลาน เพื่อผู้สนับสนุนโดยการร่วมกันจัดพิธีบวงสรวงเช่นสังเวฬุ แล้วเชิญผีที่นับถือนั้นมาลงทรงรับเครื่องเช่น และพ้อนรำด้วยกันอย่างสนุกสนาน และหลังจากเสร็จพิธีกรรมแล้ว กลุ่มเป้าหมายมักจะเกิดความเชื่อมั่นหรือความมั่นใจในการประกอบธุรกิจและการดำเนินชีวิตประจำวันของตนเองต่อไป

กนกวรรณ ระลึก (2542) ได้ศึกษาพิธีกรรมการพ้อนตัวเองของชาวไทยภูเขา ได้กล่าวถึงพิธีกรรมการพ้อนตัวเองว่า เป็นพิธีกรรมที่ชาวไทยภูเขาทำการเข้าทรงผีฟ้าหรือผีตัวเอง เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยที่ไม่สามารถรักษาให้หายเป็นปกติ ด้วยวิทยาการแพทย์แผนปัจจุบัน และเมื่อหายจากอาการเจ็บป่วยต้องทำการเข้าทรง เพื่อสักการะขอบคุณผีตัวเอง บทบาทของพิธีกรรมนี้ พบว่ามีบทบาทที่สำคัญ 3 ประการ ต่อสังคมชาวไทยภูเขา คือ บทบาทในการควบคุมทางสังคม

บทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในสังคม และสร้างกำลังใจในการดำรงชีวิตซึ่งเป็นชีวิตวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง

ชาติชัย ฉายมงคล (2543) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมการฟ้อนผีของชาวโล้ ว่าเป็นการแสดงถึงความกตัญญูทเวที และให้ความเคารพต่อผีบรรพบุรุษ ชาวโล้มีความเชื่อว่าหลังจากประกอบพิธีกรรมนี้แล้ว จะทำให้ชาวโล้อยู่เย็นเป็นสุข ผนตกต้องตามฤดูกาล เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการทำการเกษตรในปีนั้น ๆ

มัลลิกา จันทรา (2549) ได้ศึกษาถึงบทบาทในพิธีกรรมการลำผีฟ้า พบว่าพิธีกรรมการลำผีฟ้ามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชา บ้านโดยตรง คือ ทางด้านสังคม ซึ่งการรักษาการเจ็บป่วยด้วยโรคที่เกิดจากการกระทำของผี หรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งมีผลต่อความเชื่อของจิตใจของชาวบ้าน โดยโรคบางอย่างการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน ก็มีอาจรักษาได้ ซึ่งการรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันจะเน้นการรักษาที่ตัวผู้ป่วยอย่างเดียวโดยมิได้คำนึงถึงผลทางจิตใจ ดังนั้นเมื่อรักษาอาการเจ็บป่วยไม่หายอันเกิดจากจิตใจเสื่อมโทรม ผู้ป่วยจำนวนหนึ่งจึงต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวหรือสิ่งที่เป็นที่พึ่งทางจิตใจในการ ช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยให้หายไปและบทบาททางด้านวัฒนธรรม คือการช่วยเป็นตัวควบคุมสังคมให้เป็นไปตามบรรทัดฐานที่ดี ซึ่งบรรทัดฐานเป็นส่วนหนึ่งของสังคมได้แก่ การนำคตินิยมเชื่อเกี่ยวกับผีมากำหนด และควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านมิให้ประพฤติดื้อหรือออกนอกกริตของหมู่บ้าน ซึ่งการควบคุมดังกล่าวจะทำให้สังคมหมู่บ้านเกิดความสงบสุขต่อไป

จึงกล่าวได้ว่าการฟ้อนผีฟ้า หรือพิธีลงขวงผีฟ้า เป็นการตอบแทนบุญคุณต่อผีบรรพบุรุษที่ตนเองนับถือ ผีฟ้าเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานที่มีบทบาทต่อสังคมส่วนรวม และมีอุปการคุณ ก่อให้เกิดความสามัคคี สงบสุขในสังคมและเสริมสร้างพลังจิตใจในการต่อสู้กับโรคร้ายได้ ผีฟ้าพญาแถนมีบทบาทในด้านการทำมาหากินของคนในชุมชน เช่น ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล และเป็นกำลังใจในการประกอบอาชีพต่อไป พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้ายังแฝงด้วยความสนุกสนาน ความบันเทิงด้วยเมื่อพิธี จารณาองค์ประกอบด้านดนตรี การฟ้อนรำ และการขับลำด้วยทำนองอันไพเราะเคล้ากับเสียงแคน ทำให้ผู้ร่วมพิธี และผู้พบเห็นเกิดความสนุกสนานเบิกบานใจ การฟ้อนผีฟ้ายังเป็นประโยชน์ในด้านสุขภาพ เพราะการฟ้อนรำเป็นการออกกำลังกายอย่างหนึ่ง จึงทำให้ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคร้ายไข้เจ็บมาเบียดเบียน เมื่อร่างกายแข็งแรงจิตใจก็เป็นสุข มีความเชื่อมั่นและเข้มแข็ง สามารถต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ได้ ทำให้สังคมอยู่ได้อย่างมีความสุข

1.8 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า

ชาติชัย ฉายมงคล จากรายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ เรื่องการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการฟ้อนผีหมอของชาวโล้ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร (2543: 80-81) สรุปได้ว่า พิธีกรรมการฟ้อนผีหมอของชาวโล้อำเภอดงหลวง มีองค์ประกอบ ขั้นตอน และคติความเชื่อบางอย่าง

ต้องปรับเปลี่ยนไปตามสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เข้าไปมีอิทธิพลและบทบาทในวิถีชีวิตของชาวบ้าน รวมทั้งความต้องการของรัฐบาลที่จะพัฒนาให้ความเป็นอยู่ของคนในประเทศทัดเทียมกัน จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมการพ่อนผีหมอและวิถีชีวิตของชาวโล้มีการปรับเปลี่ยนไป ดังนี้

1. การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการพ่อนผีหมอในด้านองค์ประกอบ การปรับเปลี่ยน 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1.1 การปรับเปลี่ยนด้านการเซ่นสรวงบูชา

มีการปรับเปลี่ยนด้านบุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรม ในอดีตพิธีกรรมการพ่อนผีหมอจะเป็นพิธีกรรมที่ประชาชนโล้ทั้งเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ ให้ความสนใจในพิธีกรรมนี้มาก แต่ปัจจุบันเยาวชนได้รับการศึกษามีประสบการณ์มากขึ้น สภาวะสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้บุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรมนั้นเปลี่ยนแปลงไป ส่วนมากจะเป็นเพียงผู้ใหญ่ คนชรา และเด็ก ๆ ที่ตามปู่ ย่า ตา ยาย ไปชมพิธีกรรมเท่านั้น

การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมด้านวัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรม เนื่องจากปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความเจริญมากขึ้นทำให้วัสดุอุปกรณ์บางอย่างในการประกอบพิธีกรรมนั้นมีการปรับเปลี่ยนไป เช่น เทียนไข จากการทำขึ้นใช้เองก็หาซื้อจากร้านค้า เหล้าขาว ก็มีการนำเอาเบียร์และน้ำอัดลมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีกรรม ดอกธูปที่ได้มาจากหัวไร่ปลายนา ก็มีการซื้อจากตลาดบ้างเป็นบางโอกาส แคนซึ่งเป็นดนตรีก็มีการนำเอาเครื่องขยายเสียงเข้ามาช่วย เป็นต้น

การปรับเปลี่ยนด้านสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม อดีตสถานที่ในการใช้ประกอบพิธีกรรมจะใช้บริเวณลานข้าง ๆ บ้านของหมอเหยาที่เป็นเจ้าภาพ ปัจจุบันบริเวณลานที่เป็นที่ว่างในบางครั้ง จะมีปัญหาจึงต้องใช้บริเวณที่อยู่ใกล้เคียง หรือ บริเวณลานกลางบ้านแทน เนื่องจากประชากรกลุ่มชาติพันธุ์โล้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

การปรับเปลี่ยนวันและเวลาในการประกอบพิธีกรรม อดีตในการประกอบพิธีกรรมของชาวโล้ นั้น หมอเหยาจะกำหนดเอาวันพระ ขึ้น หรือ แรม 7-8 ค่ำ และ 14-15 ค่ำ เพราะเป็นวันที่ชาวโล้มีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษของตนเองจะได้เห็นความกตัญญูกตเวทีของลูกหลานมากกว่าในวันและเวลาอื่น ปัจจุบันพิธีกรรมถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นช่วงวันและเวลาใดก็ได้ แต่ต้องอยู่ในเดือน 4 ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของครอบครัวทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

1.2 การปรับเปลี่ยนด้านการกินเลี้ยง การกินเลี้ยงในพิธีกรรมการพ่อนผีหมอ จากการสังเกตและสัมภาษณ์เกี่ยวกับการกินเลี้ยงในพิธีกรรมพบว่า เหล้าขาวเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ต้องมีในพิธีกรรม เพราะเหล้าขาวเป็นเหล้าที่ชาวโล้ใช้มานานตั้งแต่โบราณกาล แต่ปัจจุบันสามารถใช้เหล้ายี่ห้ออื่น ๆ แทนได้ หรือในบางครั้งที่ใช้เบียร์และน้ำอัดลมเป็นเครื่องดื่มประกอบในพิธีกรรมอีกด้วย

1.3 การปรับเปลี่ยนด้านการละเล่นในพิธีกรรม การละเล่นในปัจจุบันของพิธีกรรมการฟ้อนผีหมอมจะมีการปรับเปลี่ยนด้านการแต่งกาย อดีตจะมีการแต่งกายจากเสื้อผ้าที่ทอขึ้นเอง ประมาณ 2 ชุด ปัจจุบันมีการซื้อเสื้อผ้าจากตลาดที่มีสีสันสวยงามโดยเปลี่ยนเสื้อผ้าไปตามขั้นตอนของการละเล่นนั้น ๆ

2. การเปลี่ยนพิธีกรรมด้านขั้นตอน การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมด้านขั้นตอนจากอดีตจนถึงปัจจุบันจะไม่มีการปรับเปลี่ยนขั้นตอนไปจากเดิมเลย จะปรับเปลี่ยนเฉพาะด้านวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมในขั้นตอนต่าง ๆ เท่านั้น

3. การปรับเปลี่ยนด้านคติความเชื่อ ความเจริญด้านต่าง ๆ ที่แพร่กระจายเข้าสู่อำเภอดงหลวง ก็ไม่มีผลทำให้คติความเชื่อของชาวโล้ที่มีต่อการประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีหมอนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นอกจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ประชาชนในอำเภอ ดงหลวงไม่มีเวลาร่วมชมการประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีหมอ เพราะเหตุ ผลทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้ทุกคนต้องดิ้นรนทำมาหาเลี้ยงชีพ โดยเฉพาะวัยทำงานอย่างหนุ่มสาวต้องออกไปหาทำงานในตัวเมืองใหญ่ ๆ หรือเมืองหลวง จึงไม่มีเวลาสนใจในพิธีกรรมการฟ้อนผีหมอนี้

1.9 การอนุรักษ์พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า

1.9.1 ความหมายของการอนุรักษ์

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีเหตุผล เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์ตามต้องการอย่างต่อเนื่องทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทั้งนี้กิจกรรมที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมาใช้อย่างชาญฉลาดเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด ทั้งนี้ต้องให้มีการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วถึงกันด้วย ซึ่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้หมายถึง ความถึงการเก็บรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้โดยไม่มีการนำมาใช้ประโยชน์ แต่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต้องมีการนำไปใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ ความเหมาะสม และความจำเป็นอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีการให้คำจำกัดความของนักวิชาการอีกหลายคนที่ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ ซึ่งมีรายละเอียดความหมายตามการนิยามของนักวิชาการดังนี้

เกษม จันทรแก้ว (2536: 3) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด

ศิริพรต ผลสินธุ์ (2531: 195) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ให้มีการสิ้นเปลืองหรือสูญเสียน้อยที่สุด แต่ได้ประโยชน์และใช้ได้นานที่สุด

ชัยวัฒน์ คงสม (2548 : 237) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาให้คงเดิม

วิชัย เทียนน้อย (2533 : 17) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การนำทรัพยากรมาใช้อย่างประหยัด และให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตลอดจนมีอายุการใช้งานยาวนานที่สุด

จิราภรณ์ คชเสนีย์ (2540 : 310) ได้อธิบายว่า การอนุรักษ์ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม คือ ปรัชญาของการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในทิศทางที่ไม่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรม ความสูญเสีย หรือหมดสิ้นไป

ไพฑูรย์ พงศบุตร (2548 : 188) ได้อธิบายว่า วิธีการที่จะช่วยให้ภูมิปัญญาชาวบ้านสืบทอดต่อไปได้เป็นระยะเวลายาวนาน คือ การอนุรักษ์ฟื้นฟู

ดำรงศักดิ์ ชัยสนิท (2537 : 93) ได้ให้ความหมายว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การจัดการของมนุษย์ในการใช้การสร้างสรรค์ การรวบรวม การสงวนรักษา การทดแทน ตลอดจนส่งเสริมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ได้ประโยชน์มากที่สุด

ราตรี ภารา (2540 : 15) ได้ให้ความหมาย การอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด หรือการใช้ทรัพยากรอย่างสมเหตุผล เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

นิวัตติ เรื่องพานิช (2542 : 38) ได้ให้ความหมาย การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์แก่มหาชนมากที่สุด และใช้ให้เป็นเวลานานที่สุด ทั้งนี้จะต้องสูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วย ฉะนั้นการอนุรักษ์จึงไม่ได้หมายถึงการเก็บทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่เป็นการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องตามกาลเทศะ

สรุปความหมายของการอนุรักษ์ หมายถึง วิธีการที่จะช่วยให้ภูมิปัญญาชาวบ้านให้สืบทอดต่อไปได้เป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งก็คือการอนุรักษ์ฟื้นฟู รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตามความต้องการที่พอเหมาะพอดีเพื่อประโยชน์สูงสุด ตลอดจนถึงดูแลรักษาให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้นคงคุณค่าไว้ตลอดไป

1.9.2 วิธีการอนุรักษ์

สุวัฒน์ เรื่องศิลป์ จากวิทยานิพนธ์ เรื่อง การอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการทำน้ำตาลโตนด : กรณีศึกษาบ้านแหลมวัง จังหวัดสงขลา (2552 : 10) กล่าวว่า วิธีการอนุรักษ์ หมายถึง วิธีการที่จะช่วยให้ภูมิปัญญาชาวบ้านให้สืบทอดต่อไปได้เป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งก็คือการอนุรักษ์ฟื้นฟู รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตามความต้องการ ที่

พอเหมาะพอดีเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตลอดจนดูแลรักษาให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้นคงคุณค่าไว้ตลอดไป

ไพฑูรย์ พงศบุตร (2548: 188-196 อ้างถึงในสุวัฒน์ เรื่องศิลป์ 2552: 15-16) ได้กล่าวถึง วิธีการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาชาวบ้านให้สืบทอดต่อไปได้เป็นระยะเวลา ยาวนาน สามารถทำ คือ การสรรหาและประกายก่องบุคคลดีเด่นทางด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน การประกายก่องบุคคลดีเด่นระดับชาติ หรือระดับท้องถิ่น นับเป็นมาตรการอย่างหนึ่งที่ช่วย สนับสนุนและส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้านให้คงอยู่หรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

หน้าที่ของบุคคลผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาไทยในด้าน ต่าง ๆ เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านอื่น ๆ นั้น จะต้องสร้างสรรค์และสืบสานภูมิปัญญา มาอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ยอมรับของสังคมและชุมชน และทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นให้แก่บุคคลอื่น ๆ

พรรณวดี ศรีขาว จากวิทยานิพนธ์ เรื่องการสืบทอดและบทบาทของพิธี เลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยที่บ้านละเอะ อ๊ะ อำเภอน้ำเกี๋ยง จังหวัดศรีสะเกษ (2554: 145-149) สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยที่บ้านละเอะ ชาวกูยบ้าน ละเอะยังสืบทอดความเชื่อถือ คือ ผีสะเอ็ง และผีแถน เป็นผีปู่ย่าตายายของแต่ละสายตระกูลที่ ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งชาวบ้านเองก็ไม่รู้จัก รู้เพียงว่าเป็นบรรพบุรุษของตนใน อดีตช่วงเดือน 3-6 ของ ทุกปี ชาวบ้านจะจัดพิธีเลี้ยงผีสะเอ็งและผีแถน การที่พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษสืบทอดมาได้จนถึง ปัจจุบัน เพราะมีปัจจัยหลายด้าน ทั้งปัจจัยภายใน คือ มีครูบาผู้สืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ บริบทชุมชนบ้านละเอะกับการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษและปัจจัยภายนอก คือ นโยบายของ ภาครัฐต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น

1. ปัจจัยภายใน

1.1 ครูบากับการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ

พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษสืบทอดโดยครูบาทำหน้าที่เป็นร่างทรง ผีบรรพบุรุษ เป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ทั้งหมดเกี่ยวกับ พิธีนี้ไว้ ครูบาทุกคนถูกเลือกให้เป็นร่างทรงผี ตามสายตระกูลฝ่ายแม่ ตำแหน่งครูบาในการประกอบพิธีมี 3 ตำแหน่ง คือ ครูบาใหญ่ คือ ผู้ที่มี จำนวนปีนับถือผีมากที่สุด เป็นหัวหน้าครูบาและได้รับการเคารพสูงสุดในพิธี ครูบารอง คือ ผู้ที่มี จำนวนปีนับถือผีรองจากครูบาใหญ่ เป็นผู้ช่วยครูบาใหญ่ และลูกศิษย์ คือ ผู้ที่มีจำนวนปีนับถือผี รองจากครูบารองเหล่านี้จะเลื่อนขั้นได้เมื่อครูบาที่มีจำนวนปีนับถือผีมากกว่าตนตายไป หากไม่มีครู บาก็ไม่สามารถจัดพิธีเลี้ยงผีขึ้นได้ เพราะครูบาคือตัวแทนอำนาจของผีบรรพบุรุษ คนธรรมดา สามัญจะจัดพิธีขึ้นเองไม่ได้ องค์ความรู้ต่าง ๆ ในการประกอบพิธีทั้งเครื่องประกอบพิธี ขั้นตอน ครู บากาอาศัยการจดจำ การสังเกต ไม่มีการเรียนการสอนใด ๆ เพราะเรื่องนี้เกี่ยวกับความเชื่อว่าผี

เข้าทรงในร่างครุบา ทุกสิ่งมาอย่างทีแสดงออกถือว่าผีเป็นผู้กระทำ จึงไม่ใช่ว่าเรื่องที่สามารถสอนหรือเรียนกันได้ ครูบาของแต่ละตระกูลสามารถไปประกอบพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของคนอื่นได้หากได้รับเชิญ

1.2 บริบทชุมชนบ้านละเอาะกับการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ

บริบทชุมชนบ้านละเอาะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษสืบทอดและดำรงอยู่มาได้ ทั้งด้านความเชื่อ วัฒนธรรม การศึกษาและอาชีพ การคมนาคมและเทคโนโลยี และสาธารณสุข ดังนี้

ด้านความเชื่อ ชาวภูยกุ้ยบ้านละเอาะยังคงยึดมั่นในความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษอยู่มากในการดำรงชีวิตประจำวันยังมีการกราบไหว้หิ้งผีอยู่เสมอ ชาวบ้าน นำความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษผสมผสานเข้ากับประเพณีสำคัญต่าง ๆ จึงทำให้ความเชื่อนี้ยังดำรงอยู่ได้ ด้านวัฒนธรรม ชาวภูยกุ้ยบ้านนี้ยังให้ความสำคัญกับการเคารพผู้อาวุโสและระบบเครือญาติ จึงให้ความสำคัญกับพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับผู้อาวุโสของสายตระกูล ซึ่งพิธีนี้ทำให้ลูกหลานมารวมตัวกันเพื่อจัดงานด้วย ด้านการศึกษาและอาชีพ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตประจำวันอยู่กับหมู่บ้านไม่ได้ออกไปอาศัยอยู่นอกหมู่บ้าน จึงยังคงมีความเชื่อ และถือปฏิบัติพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษสืบต่อจากปู่ย่าตาทวดได้อย่างแนบแน่น ด้านการคมนาคมและเทคโนโลยี เข้ามามีอิทธิพลกับชาวบ้านได้ไม่นานนัก จึงทำให้ชาวบ้านยังคงรักษาความเชื่อและพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของตนเองไว้ ด้านสาธารณสุข เมื่อชาวบ้านเกิดการเจ็บป่วยและไปรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันตามโรงพยาบาลสถานพยาบาลต่าง ๆ ไม่หายจึงหันไปพึ่งพาความเชื่อและพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของตนให้ช่วยเหลือบริบททางสังคมที่แวดล้อมอยู่หลายประการส่งผลทำให้พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษสืบทอดมาได้จนถึงทุกวันนี้

2. ปัจจัยภายนอก

2.1 นโยบายของภาครัฐต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น

ปัจจัย ทางสังคมภายนอกที่ส่งผลต่อการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวภูยกุ้ย บ้านละเอาะเริ่มจากนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2524 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 46 รวมถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 66 ทำให้หน่วยงานของรัฐให้ความสำคัญและส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ ทำให้วัฒนธรรมเหล่านี้มีความสำคัญมากขึ้น ทศนคติของผู้คนในประเทศไทยในการมองกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เปลี่ยนไปจากการดูถูกเป็นการยอมรับ ความสนใจในความแปลกและแตกต่าง เมื่อหน่วยงานของรัฐจากทางจังหวัด อำเภอ และในชุมชนเข้ามาส่งเสริมวัฒนธรรมชาวภูยกุ้ย บ้านละเอาะช่วยกระตุ้นเตือนให้เกิดสำนึกทางชาติพันธุ์ ชาวภูยกุ้ยบ้านนี้จึงเกิดความรักและความ

ภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตนเองมากขึ้น ทั้งยังพยายามรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่ตนเองมีให้คงอยู่

2.2 บทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกวยที่บ้านละเอาะ

บทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกวยที่บ้านละเอาะ

มีหลายประการเรียงตามความสำคัญได้ ดังนี้ ประการแรก บทบาทในการสืบทอดฮีตคองของชาวกวยบ้านละเอาะ ถือเป็นบทบาทที่โดดเด่นมากของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกวยบ้านนี้ เพราะข้อปฏิบัติข้อห้ามและองค์ประกอบต่าง ๆ ของพิธีมีส่วนสืบทอดจารีตดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาแต่ในอดีต ทั้งฮีตคองการเคารพผู้อาวุโส เพื่อให้ลูกหลานเคารพตักตวงต่อผู้หลักผู้ใหญ่และบรรพบุรุษ การครองตนของชายหญิง ชายหญิงต้องปฏิบัติให้เหมาะสม การเจรจาต่อรอง การปรับไหม สะท้อนลักษณะนิสัย การประนีประนอมของชาวกวยบ้านนี้ที่ต้องมีการติดต่อเจรจากับคนในกลุ่มและนอกกลุ่มด้วยความสันติไม่ให้เกิดการต่อสู้กัน ประการที่ 2 บทบาทในการสั่งสอนลูกหลาน ให้รู้จักการแบ่งปันแก่ผู้อื่น สะท้อนลักษณะนิสัยความมีน้ำใจและความเอื้อเฟื้อของคนบ้านนี้ และสั่งสอนให้รู้จักฟันฝ่าอุปสรรคด้วย ประการที่ 3 บทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์ของชาวกวยและชาวลาว ถือเป็นบทบาทสำคัญอีกประการหนึ่งของพิธีนี้ พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษช่วยเชื่อมโยงคนสองชาติพันธุ์ในชุมชนและในสายตระกูลเข้าด้วยกัน ด้วยความเชื่อที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประการที่ 4 บทบาทในการสร้างกำลังใจให้กับปัจเจกบุคคล ให้กับครอบครัวและญาติพี่น้องที่เข้าร่วมพิธี ช่วยคลายความกังวลใจและเสริมสร้างกำลังใจให้คนในสายตระกูลด้วย ประการสุดท้าย บทบาทในการแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่เดิมของชาวกวย ในการดำเนินชีวิตประจำวันคนกวยและคนลาว อยู่กันอย่างกลมเกลียว ชาวกวยไม่ได้แสดงอำนาจเหนือกว่าชาวลาว แต่จากพิธีกรรมจะเห็นถึงความเหนือกว่า

พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกวยบ้านละเอาะมีบทบาทสำคัญต่อผู้คนและชุมชน ทำให้พิธีนี้ดำรงอยู่มาอย่างยาวนาน ส่งผลให้ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชาวกวยสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ด้วย จนปัจจุบันพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษได้กลายเป็นอัตลักษณ์สำคัญของชาวกวยบ้านละเอาะด้วย

อย่างไรก็ตามการศึกษาพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกวยที่บ้านละเอาะเป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่ม ซึ่งแต่ละชุมชนย่อ มีลักษณะเฉพาะด้านสภาพสังคมวัฒนธรรม เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาผลการศึกษาที่อาจเปลี่ยนแปลงไปด้วย

2. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยนี้จะใช้กรอบแนวคิดโดยอ้างอิงจากทฤษฎีที่มีอยู่ทั้งแนวทฤษฎีสังคมวิทยาและแนวทฤษฎีมานุษยวิทยาซึ่งในแนวทฤษฎีดังกล่าว จะสามารถอธิบาย ถึงลักษณะความเป็นไปทางสังคมวิทยาและทางมานุษยวิทยาซึ่งเป็นกรอบแนวคิดหลักในการทำการวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาโดยมีทฤษฎีดังต่อไปนี้

2.1 ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา

ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา มีสมมติฐานสำคัญที่ว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างความหมายต่าง ๆ ในสังคม สร้างความแท้จริงใน สังคมนั้นคือ กฎระเบียบต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ในสังคมแล้วทำความเข้าใจร่วมกันและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการกระทำระหว่างกัน หรือดำรงชีวิตอยู่ด้วยกันโดยที่ระเบียบแบบแผนของสังคมจะขึ้นอยู่กับความนึกคิดของคนในสังคมนั้น ผู้นำหรือชนชั้นสูงเกิดจากประเพณีที่ปฏิบัติมาหรือการยอมรับของสมาชิกในชุมชนนั้น อำนาจของคนหรือกลุ่มคนขึ้นอยู่กับความสามารถในการทำให้ผู้อื่นยอมรับตน ปัญหาสังคมเกิดจากการยอมรับของกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากสิ่งที่เรียกว่าปัญหานั้น พฤติกรรมทางสังคมขึ้นอยู่กับประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาและเมื่อมีสิ่งอันไม่พึงปรารถนาเกิดขึ้น สมาชิกผู้ได้รับผลกระทบอาจร่วมกันพิจารณาหาทางแก้ไขและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนได้ ตามแนวคิดนี้มนุษย์จึงเป็นตัวสำคัญ เป็นตัวการให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าโครงสร้างสังคม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2550: 34-35)

2.2 ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยม

ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยมมีสมมติฐานสำคัญที่ว่า สิ่งที่เป็นโครงสร้างบางอย่างซ่อนอยู่ในทุกสังคมและโครงสร้างนี้แสดงให้เห็นหน้าที่ของส่วนต่าง ๆ ที่เป็นระบบเกี่ยวข้องกัน นักคิดสำนักนี้มองว่า “สังคม” คือ ส่วนต่าง ๆ ของโครงสร้างที่เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน แต่ ละสังคมมีโครงสร้างที่คล้ายกันไม่มากก็น้อย การทำงานของความคิดหรือสมองมนุษย์ (human mind) มีโครงสร้างอยู่โดยมนุษย์ไม่รู้ตัว โครงสร้างนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่มากำหนดพฤติกรรมของมนุษย์และความสัมพันธ์ของสถาบันสังคม

เฮร์เบิร์ต สเปนเซอร์ ได้เสนอแนว คิดเกี่ยวกับโครงสร้างสังคม (Social structure) ดังนี้ (สุภางค์ จันทรวานิช 2554: 137-142)

สังคม คือ ส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นมวลรวมเปรียบเหมือนระบบอินทรีย์ของร่างกายมนุษย์ที่ประกอบด้วยกลุ่มก้อนจุลินทรีย์ที่เล็กมาก สังคมเติบโตด้วยกระบวนการสองแบบ แบบแรกคือ การพอกพูนด้วยส่วนต่าง ๆ ตามธรรมชาติในลักษณะวิวัฒนาการ อีกแบบหนึ่งคือ การประสานกันของส่วนต่าง ๆ หน่วยต่าง ๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกันมาก่อน การรวมตัวของกลุ่มต่าง ๆ ทำให้เกิดความสลับซับซ้อนมากขึ้นในโครงสร้าง ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากชาร์ลส์ ดาร์วิน นักชีววิทยา

ผู้เสนอทฤษฎีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต และแนวคิดการดำรงอยู่ของสิ่งที่แข็งแกร่งที่สุด

สเปนเซอร์ เสนอว่า โครงสร้างสังคมประกอบด้วยสถาบันสังคม มี 6 สถาบัน ซึ่งมีหน้าที่ต่าง ๆ กันไป เช่น สถาบันพิธีกรรม ทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมมนุษย์

ความสัมพันธ์ทางสังคม คือ ส่วนต่าง ๆ ของสังคมร่วมมือกันได้โดยแรงผูกพันทางกายภาพ อีกส่วนหนึ่งคือ ภาษา (ท่าทาง การพูด และภาษาเขียน) ส่วนต่าง ๆ ยังรวมตัวกันได้ด้วยสำนึกที่กระจายไปทั่วทุกส่วน แต่สำนึกหรือความรู้สึกทางสังคมร่วมกันนี้ไม่ได้มีอยู่ในทุกส่วนในระดับที่เท่ากัน เพราะไม่มีศูนย์กลางประสาทความรู้สึกทางสังคมเหมือนร่างกายมนุษย์

ระบบอินทรีย์ทางสังคม (Social Organic System) ส่วนต่าง ๆ ของสังคมจะทำหน้าที่ของตนและสังคมจะดำเนินไปได้เพราะทำหน้าที่เช่นเดียวกับที่อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายทำหน้าที่ระบบชีวอินทรีย์ของร่างกาย (Biological Organic System) เป็น “หน้าที่นิยม” (Functionalism) ซึ่งก็คือการเปลี่ยนแปลงในหน้าที่และการเพิ่มขนาดของหน่วยต่าง ๆ ในสังคม เพื่อเข้าใจองค์กรหนึ่ง ๆ ว่า มีการก่อกำเนิดและพัฒนาอย่างไร โดยต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ขององค์กรนั้น ๆ

กล่าวโดยสรุป ในการศึกษาพิธีกรรมการพอนผีฟ้านี้ ผู้วิจัยจะนำมาใช้อธิบายสัมพันธ์ภาพระหว่าง รางผีกับสถาบันทางสังคมด้านต่าง ๆ และวิเคราะห์ถึงบทบาทและหน้าที่ของการพอนและลำผีฟ้า จากทฤษฎีนี้จะทำให้รู้ว่าทุกคนทำหน้าที่อะไร มีความเชื่ออย่างไร สามารถใช้ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยม มาใช้ในการศึกษาได้

2.3 ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์

ทฤษฎีนี้เน้นถึงการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมเนื่องจากสัญลักษณ์ โดยเฉพาะภาษาเป็นสื่อการติดต่อที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์มีความผูกพันและสัมพันธ์กัน จนสร้างเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม ทำให้สังคมมีการจัดระเบียบขึ้น

เจอร์จ เฮร์เบิร์ต มีดด์ (George Herbert Mead) เป็นนักจิตวิทยาสังคม เขาได้กล่าวถึงการจัดระเบียบทางสังคมไว้ว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลในสังคมนั้นอยู่ที่การมีและการใช้ความหมายร่วมกัน มีดด์กล่าวว่า มนุษย์กับสังคมมีความสัมพันธ์ต่อกัน มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในสังคมและสังคมก็จำเป็นต้องมีมนุษย์ที่อาศัยและมีการกระทำต่อกัน ทั้งมนุษย์และสังคมจึงพึ่งพาอาศัยกันและแก้ไขปัญหาหาร่วมกันเพื่อความอยู่รอดทั้งสองฝ่าย

กล่าวโดยสรุป มีดด์ ได้เน้นถึงความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์ที่มนุษย์ได้ใช้ร่วมกัน การรวมกลุ่มทางสังคมมิได้เกิดจากการร่วมกันแต่มาจากความตั้งใจ การกระทำก็แสดงด้วยความตั้งใจ ท่าทางที่แสดงออกจะเป็นไปตามภาษาสัญลักษณ์จะเป็นเครื่องกระตุ้นให้อีกบุคคลหนึ่งแสดง ได้ตอบความหมายนั้น ๆ จนเกิดความสัมพันธ์กันขึ้น จึงมองเป็นการจัดระเบียบอย่างหนึ่ง (สมศักดิ์ศรีสันติสุข 2544: 78-79)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550: 30) ได้สรุปข้อความสำคัญของทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ ดังนี้ คือ

1. มนุษย์เกิดจากสัญลักษณ์ที่มนุษย์รุ่นก่อนเป็นผู้สร้างและสะสมพัฒนามา
2. บุคลิกของคนขึ้นอยู่กับกาลห่อหุ้มของสังคม ซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น
3. การเกิดการเจริญเติบโต หรือการเสื่อมสลายของสังคมขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของสมาชิกในสังคม
4. พฤติกรรมเบี่ยงเบน (deviance) เกิดจากการให้ความหมาย เช่นนั้นของมนุษย์บางกลุ่ม
5. พฤติกรรมทางสังคมขึ้นอยู่กับความคาดหวังของสังคม
6. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เกิดจากการกระทำระหว่างมนุษย์
7. อำนาจของบุคคลหรือกลุ่มใด ๆ ขึ้นอยู่กับการมอบหมายของอีกคนหรืออีกกลุ่มหนึ่ง

สรุปแล้วทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ ใช้ศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าได้ โดยเน้นถึงความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์ที่มนุษย์ได้ใช้ร่วมกัน พฤติกรรมหรือท่าทางที่แสดงออก จะเป็นสัญลักษณ์กระตุ้นให้บุคคลหนึ่ง แสดงโต้ตอบความหมายนั้น ๆ จนเกิดเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ร่วมกันขึ้น เมื่อสังคมมีการสื่อความหมายร่วมกันโดยการกำหนดสัญลักษณ์ต่าง ๆ สามารถใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาได้

2.4 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีหลายทฤษฎีทั้งทางสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุ ทฤษฎีว่าด้วยกระบวนการ ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ทฤษฎีความขัดแย้ง ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม ทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม ทฤษฎีความกลมกลืนทางวัฒนธรรม ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ และทฤษฎีตัวแปร ทางเศรษฐกิจการเมือง สังคมและวัฒนธรรม แต่ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไว้ 5 ทฤษฎี ดังนี้ คือ

2.4.1 ทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุ

ข้อสมมติของทฤษฎีเกี่ยวกับสาเหตุของการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นการกล่าวถึงปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมี 4 ปัจจัย ดังนี้ คือ

- 1) ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมสามารถอธิบายได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น เมื่อมนุษย์และสังคมต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อมในการทำอาชีพเกษตรกรรม เมื่อเกิดความแห้งแล้ง

ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติขึ้นทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนต้องเปลี่ยนไปมี อาชีพอื่น ๆ เกิดขึ้น บางคนก็ย้ายถิ่นไปประกอบอาชีพอย่างอื่นในเมือง

2) *ปัจจัยทางด้านชีววิทยา* ปัจจัยนี้พยายามที่จะอธิบายการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและวัฒนธรรมว่า เป็นผลที่เกิดจากลักษณะระบบชีวภาพของมนุษย์ เราสามารถเห็นได้จากเรื่องของเชื้อชาติและสีผิว ทำให้วิถีชีวิตแตกต่างกันไป การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม จึงเกิดขึ้น

3) *ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ* การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เกิดจากความเจริญหรืออำนาจทางเศรษฐกิจ

4) *ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม* เป็นปัจจัยที่อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลง ทางสังคมเป็นผลกระทบจากอิทธิพลของมรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและ วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ แมก เวเบอร์ (Max Webber, 1930) ได้อธิบายว่า ความสำคัญของบทบาท ของวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2544: 104-105)

2.4.2 ทฤษฎีว่าด้วยกระบวนการนี้มีข้อสมมุติฐาน

สังคมและวัฒนธรรมนั้นต้องมีความมั่นคง การเปลี่ยนแปลงเป็นไปตาม แบบอย่างธรรมชาติและเปลี่ยนไปสู่ความราบรื่นในที่สุด ทฤษฎีนี้แบ่งได้เป็น 3 แบบ ดังนี้

1) *ทฤษฎีเส้นตรง (Linear Theories)* คือ ทฤษฎีที่อธิบายการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่าเป็นไปแบบเส้นตรง เป็นการกล่าวถึงวิวัฒนาการของสังคม ทุกสังคมหรือวัฒนธรรมทุกวัฒนธรรมจะมีลักษณะของวิวัฒนาการเป็นแบบเดียวกันตลอด

2) *ทฤษฎีแบบวัฏจักร (Cyclical Theories)* เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงความ ไม่สม่ำเสมอของขบวนการทางสังคม หรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แต่ละขั้นตอน ของการเปลี่ยนแปลงต้องผ่านจากเด็กเป็นผู้ใหญ่ ออสเวลด์ สเปนเลอร์ (Oswald Spengler, 1939) ได้กล่าวถึงสังคมและวัฒนธรรมว่า มีจุดเริ่มต้นและจากนั้นก็ค่อยเจริญก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อย ๆ จนถึงที่สุดก็จะเสื่อมหายไปคล้ายกับความเจริญของมนุษย์ที่เริ่มตั้งแต่จากเด็กทารกแล้วก็จะ เจริญเติบโตเป็นวัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ วัยชราและ ในที่สุดก็ต้องตายจากไป และได้เปรียบเทียบการ เปลี่ยนแปลงเป็นเวลาในวันหนึ่ง ๆ คือเริ่มจากเช้ามืด สว่างและมืดแล้วค่อย ๆ มาเป็นเช้าใหม่ สังคม และวัฒนธรรมก็มีความหมายเช่นเดียวกัน เมื่อมีความเจริญสูงสุดก็จะดับลง แต่การดับลงของสังคม และวัฒนธรรมนี้ไม่ได้หมายความว่า สังคมและวัฒนธรรมจะหายไปไหน แต่จะพยายามปรับปรุงให้ เกิดวัฒนธรรมใหม่ขึ้น

3) *ทฤษฎีแนวโน้ม (Trend Theories)* เป็นทฤษฎีที่อธิบายการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมในรูปของแนวโน้มจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง เฟอร์ดินันด์ โทนี่

(Fersinand Tonnies, 1940) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจาก Gemeinschaft เป็นสังคม Gesellschaft ลักษณะของสังคมแบบ Gemeinschaft นั้น ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นความปรารถนาที่เกิดจากการความต้องการของปัจเจกบุคคลที่มีตามธรรมชาติ มีความสนใจที่จะติดต่อสัมพันธ์กับญาติ พี่น้องและเพื่อนบ้านอย่างใกล้ชิดสนิทสนม ส่วนสังคมแบบ Gesellschaft เป็นสังคมที่สมาชิกในสังคมนั้น เพราะความปรารถนาที่มีเหตุและผล การคบค้าสมาคมติดต่อกันเป็นไปอย่างมีเหตุผล แนวความคิดทฤษฎีแนวโน้มนี้อาจจะกล่าวได้ว่า สังคมชนบทมีแนวโน้มเปลี่ยนไปเป็นแบบสังคมเมือง หรือสังคมเกษตรกรรมเปลี่ยนไปเป็นแบบสังคมอุตสาหกรรม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2544: 105-109)

2.4.3 ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theories)

มีข้อสมมติที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจะเป็นไปอย่างช้า ๆ ค่อย ๆ เป็นไป โดยมีการสะสม เติบโต สลับซับซ้อนเพิ่มขึ้นและมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยไม่กระทบกระเทือน ความรู้สึกนึกคิดของประชาชน

ชาร์ลส์ ดาร์วิน ได้สรุปวิวัฒนาการ ไว้ดังนี้ คือ

1. สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ มากมายมีการดำรงชีวิตที่ดี
 2. จำนวนของสิ่งมีชีวิตมีแนวโน้มที่จะเพิ่มพูนสูงขึ้นตามความหมายของการอยู่รอด
 3. ผลกระทบคือ จะมีการต่อสู้เพื่อควมมีชีวิตรอดภายในสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวกัน และระหว่างสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ
 4. การต่อสู้นี้ สิ่งมีชีวิตที่แข็งแรง เหมาะสม และปรับตัวได้ดีที่สุด จะมีชีวิตอยู่ต่อไป แต่สิ่งมีชีวิตที่อ่อนแอกว่าจะถูกทำลายหรือตายไปในที่สุด
- จากแนวความคิดวิวัฒนาการของชาร์ลส์ ดาร์วิน ได้นำมาอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งวิวัฒนาการมีความหมายว่า จะต้องผ่านขั้นต่าง ๆ (stages) ก่อนที่จะถึงขั้นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2544: 109)

2.4.4 ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่

มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในด้านที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น การที่บุคคลหรือกลุ่มยอมรับสิ่งใหม่ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ในบุคลิกภาพ ภูมิปัญญา ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะจิต ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ซึ่งมีข้อสมมติว่าปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความแตกต่างในด้านบุคลิกภาพ ภูมิปัญญา ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และค่านิยม การจะยอมรับสิ่งใหม่เร็วหรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับลักษณะเหล่านั้น การรับสิ่งใหม่ หรือการรับของใหม่ (innovation) หมายความว่า วัตถุในด้านที่เกี่ยวข้อง

เทคโนโลยีและไม่ใช้วัตถุ อันได้แก่ ความรู้ที่คิด ทักษะคิดและอุดมการณ์ในชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นได้นั้น จะต้องมีส่วนที่มาอยู่ 3 ประการ คือ

1) การค้นพบ (discovery) คือ การที่ชาวบ้านได้ค้นพบทรัพยากร หรือ การค้นพบ พืชผลทางการเกษตรใหม่ ๆ ทำให้ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพ หรือมีรายได้ดีกว่าเดิม เช่น การค้นพบพืชพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูง ทำให้ประชาชนได้หันมาทำการเพาะปลูก พืชพันธุ์ใหม่ ประชาชนก็มีรายได้สูงขึ้น

2) การประดิษฐ์คิดค้น (invention) คือ การที่มีผู้คิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นและมีประโยชน์ต่อชุมชน ประชาชนก็จะหันมารับสิ่งใหม่ ๆ นี้ นมาใช้กันมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่น มีผู้ประดิษฐ์คิดค้นรถยนต์เล็ก ๆ โดยนำเครื่องสูบน้ำมาใช้แทนเครื่องจักรชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ หลายอย่าง

3) การแพร่กระจาย (diffusion) คือ การยอมรับสิ่งใหม่ ๆ จากสังคมอื่น หรือสังคมภายนอกเรียกว่าเป็นการแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง เช่น การที่ชาวนาได้รับความรู้ เทคนิคใหม่ ๆ ในการทำการเกษตรจากประเทศตะวันตก

โรเจอร์ (Rogers, 1968: 81 อ้างถึงในสมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2544: 135) กล่าวถึงกระบวนการยอมรับสิ่งใหม่ 5 ขั้นตอน คือ

1) ขั้นการทราบข่าว (awareness) เป็นขั้นที่สมาชิกได้ทราบว่าสิ่งใหม่เกิดขึ้น แหล่งที่ได้ข่าวจะมาจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง พ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อน พ่อค้า และ สื่อมวลชนต่าง ๆ

2) ขั้นความสนใจในรายละเอียด (interest) เป็นขั้นที่ผู้ที่จะรับสิ่งใหม่ได้สนใจในรายละเอียดอย่างมาก และคิดว่าสิ่งใหม่จะเป็นประโยชน์จึงได้เข้าไปศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมจากหน่วยงาน และผู้นำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งใหม่นั้น

3) ขั้นของการประเมินผล (evaluation) เป็นขั้นของการตัดสินใจหรือ ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อในการคิดว่าสิ่งใหม่นั้นดีแค่ไหนเพียงใด มีอะไรเป็นผลดีและผลเสียบ้าง

4) ขั้นการทดลอง (trial) เป็นขั้นที่สำคัญที่ได้ตัดสินใจแล้วว่า จะพิจารณาทดลองถ้าได้ผลดีก็จะได้นำไปปฏิบัติจริง ๆ ต่อไป

5) ขั้นการยอมรับ (adoption) เป็นขั้นที่สำคัญที่ได้ตัดสินใจว่าจะยอมรับสิ่งใหม่ หรือมีการประเมินผลมาก่อนแล้วตกลงใจว่าจะยอมรับหรือไม่ระยะนี้จะต้องใช้เวลาบ้างในการจะยอมรับสิ่งใหม่

อัตราการยอมรับสิ่งใหม่ หมายถึง การที่สมาชิกในสังคมจะยอมรับสิ่งใหม่ช้าหรือเร็วตามกระบวนการข้างต้น โดยมีประเด็นที่จะพิจารณาอยู่ 2 ประการ คือ

1) ลักษณะของสิ่งใหม่การที่สิ่งใหม่จะเข้าไปสู่สังคมได้เร็วขึ้นขึ้นอยู่กับสิ่ง

ใหม่ว่าจะมีลักษณะอย่างไร ได้แก่

(1) ต้นทุน (cost) หมายถึง ราคาสิ่งใหม่ ๆ มีราคาถูกหรือแพงเพียงใด เหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่อย่างไรบ้าง เพราะฉะนั้นสิ่งใหม่ที่ราคาไม่สูงนักมักได้รับการยอมรับมากกว่าสิ่งใหม่ที่ราคาสูงกว่า

(2) ความยุ่งยากในการใช้ สมาชิกในสังคมมักจะเลือกสิ่งใหม่ที่ไม่ยุ่งยากในการใช้ ถ้าหากมีความยุ่งยากในการใช้มากจะต้องอาศัยคนที่มีความรู้มาช่วยอธิบาย

(3) ความเข้ากันได้ (compatibility) หมายถึง สิ่งใหม่นั้นเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศอย่างไร

(4) การมองเห็นประโยชน์ (relative advantage or utility) หมายถึง สิ่งใหม่นั้นประชาชนในสังคมเล็งเห็นประโยชน์ที่มี ความจำเป็นต่อการพัฒนาชนบท เช่น การใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต

(5) การติดต่อ (communicability) หมายถึง สิ่งใหม่นั้นมีลักษณะของการที่สามารถติดต่อไปสู่บุคคลอื่นให้รับทราบได้มากน้อยเพียงใด

2) ลักษณะของประชากรในสังคม เป็นลักษณะทางด้านประชากร เป็นบุคลิกภาพและค่านิยมของกลุ่มบุคคลที่แตกต่างกัน สิ่งใหม่ชนิดเดียวกัน อาจจะมีผลทำให้บุคคลบางกลุ่มรับได้อย่างรวดเร็ว ในขณะที่กลุ่มอื่น ต้องใช้ระยะเวลา

(1) ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ (innovators) บุคลิกภาพของกลุ่มนี้ เป็นผู้ชอบเสี่ยงชอบทดลอง ชอบเดินท่องเที่ยว ทำให้รู้จักบุคคลทั่ว ๆ ไป เป็นผู้กว้างขวาง รู้จักคนทั่ว ๆ ไป เป็นผู้ที่ยอมรับก่อนบุคคลอื่น ๆ ซึ่งเรียกว่า เป็นคนแรกในการรับของใหม่ของสังคม

(2) ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่เร็ว (early adoptors) เป็นบุคคลหรือกลุ่มคนที่เป็นที่ยอมรับ และรู้จักกันในชุมชน และเป็นต้นน้ำในชุมชน เป็นผู้รู้จักแหล่งข่าวจากสิ่งใหม่ ๆ เช่น เจ้าหน้าที่ราชการจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ

(3) ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ปานกลาง เป็นผู้ที่ใช้เวลาในการติดตามอย่างมาก ยอมรับสิ่งใหม่ด้วยความรอบคอบ

(4) ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ช้า เป็นบุคคลหรือกลุ่มที่ยอมรับสิ่งใหม่ช้ากว่ากลุ่มอื่นเป็นผู้ที่มีความเป็นผู้นำหรือไม่สร้างสรรค์

นอกจากบุคคลแต่ละประเภทที่กล่าวมานั้น ยังมีความแตกต่างของสภาพเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของปัจเจกบุคคลด้านอื่น ๆ อีกที่สำคัญในการยอมรับสิ่งใหม่ ได้แก่

1) อายุ กลุ่มบุคคลที่มีอายุระหว่าง 20-50 ปี การยอมรับสิ่งใหม่จะเร็ว แต่ถ้าเกิน 50 ปี การยอมรับสิ่งใหม่จะช้า

2) สถานภาพทางสังคม กลุ่มบุคคลที่ยอมรับสิ่งใหม่มักจะมีสภาพทาง

สังคมสูงกว่าบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำ เช่น ประธานกลุ่ม คณะกรรมการหมู่บ้าน ฯลฯ

3) สถานภาพทางเศรษฐกิจ ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่ยอมรับสิ่งใหม่มักจะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจที่ดีกว่ากลุ่มที่ยอมรับสิ่งใหม่ช้า เช่น บุคคลที่มีรายได้สูงกว่ามีที่ดินมากกว่า เป็นต้น

4) ระดับความรู้และความชำนาญงาน (specialization) ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่ยอมรับสิ่งใหม่ มักจะเป็นผู้ที่มีความรู้และความชำนาญงานเหนือกว่ากลุ่มบุคคลที่ยอมรับสิ่งใหม่ช้ากว่า

5) ความเป็นผู้กว้างขวาง (compoliteness) กลุ่มบุคคลที่ยอมรับสิ่งใหม่เร็วนี้มักจะเป็นผู้ที่มีความกว้างขวาง มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลทั่ว ๆ ไป

6) ความคิดสร้างสรรค์ หรือภาวะความเป็นผู้นำ (leadership) บุคคลที่มีลักษณะเป็นผู้นำชุมชน มักจะเป็นผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่เร็วกว่าบุคคลอื่นในชุมชน

ดังนั้นทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ แสดงให้เห็นถึงการยอมรับสิ่งใหม่ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นการพิจารณาถึงลักษณะหรือบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มในชุมชนที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมและวัฒนธรรม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2544: 135-137)

2.4.5 ทฤษฎีตัวแปรทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544: 142-143) นักสังคมวิทยา ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อที่จะอธิบายและวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย มีข้อสมมติดังต่อไปนี้

1) สังคมไทยนั้นมีความต่างแบบกันทางวัฒนธรรม (heterogeneous culture) กล่าวคือ ลักษณะวิถีการดำเนินชีวิตและโครงสร้างหน้าที่ในสังคมไทยมีลักษณะของภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไม่มากนัก

2) ความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย มีพื้นฐานมาจากความต่างแบบกันในแต่ละชุมชนชาติพันธุ์ ได้แก่ ชาวภูไทย ชาวโซ่ ชาวญ้อ และชาวโย้ย เป็นต้น บางชุมชนชาติพันธุ์ยังคงรักษาภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด แต่บางชุมชนชาติพันธุ์จะพบว่าวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์กำลังจะหายไปจากชุมชน

3) ความเป็นชาติพันธุ์เป็นพื้นฐานที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร ชุมชน และสังคมเป็นลำดับไป

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวงาม (2527: 148-152) ได้กล่าวถึงตัวแปรเหตุที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนหมู่บ้านหลายแห่ง ได้แก่

นิเวศวิทยา การยอมรับสิ่งใหม่ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ลักษณะบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล สื่อสารมวลชนและการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ส่วนตัวแปรผลที่สำคัญได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเหตุและตัวแปรตาม

1) *นิเวศวิทยากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*

ถ้าหากชุมชนใดอยู่ในสภาพที่มีสิ่งแวดล้อมที่ไม่สมบูรณ์ ย่อมจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมที่มีอัตราช้ากว่าชุมชนที่อยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ปัจจัยด้านนิเวศวิทยายังมีผลต่อการพัฒนาชีวิตของประชากรได้ดี ขึ้นอีกด้วย หมายความว่าถ้าสิ่งแวดล้อมในด้านภูมิศาสตร์ดี มีที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ก็ส่งผลให้มีรายได้ดีขึ้น นำรายได้มาปรับปรุงความเป็นอยู่ต่าง ๆ ให้ดีขึ้น ทำให้แตกต่างไปจากเดิม

2) *การยอมรับสิ่งใหม่กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*

การยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเกษตรหรือไม่ใช่การเกษตรก็ตาม ย่อมเป็นการกระตุ้นและสนับสนุนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ได้รวดเร็วยิ่งขึ้น รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนและครอบครัวให้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิม

3) *การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*

การที่รัฐบาลได้กระจายความเจริญต่าง ๆ เข้าไปสู่ชุมชน หมู่บ้าน โดยการใช้ระบบการศึกษา เพื่อให้ชาวบ้านได้รับการศึกษาทั่วถึงกัน พ่อค้าได้มีการค้าขายเข้าไปซื้อผลผลิตทางการเกษตรในชุมชน หมู่บ้าน ชาวชนบทได้เข้ามาในเมืองเพื่อค้าขาย ซื้อสินค้าหรือขายผลผลิตทางการเกษตรหรือการท่องเที่ยว ทำให้อิทธิพลความเป็นอยู่แบบเมืองได้เข้าไปสู่ชนบทมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้ คือการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในอัตราที่เร็วทำให้ชาวบ้านได้มีการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นกว่าเดิม

4) *ลักษณะบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคลกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*

ลักษณะบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคลย่อมมีความแตกต่างกัน ลักษณะเช่นนี้ ทำให้เกิดความแตกต่าง และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ผู้ที่มีการศึกษาสูงย่อมจะรับสิ่งใหม่ ๆ และย่อมจะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น และการเปลี่ยนแปลงจะมีอัตราที่เร็วกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อยกว่า นอกจากนี้ยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยตามแนวคิดแบบตะวันตก ลักษณะบุคลิกภาพนี้ ยังมีเพศอายุ ประสบการณ์การทำงาน ความเป็นผู้นำ และอื่น ๆ เป็นตัวแปรที่สำคัญที่กำหนดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

5) การสื่อสารมวลชนกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

อิทธิพลของวิทยุ โทรทัศน์ และเค รื่องมือสื่อสารอื่น ๆ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมไม่มากก็น้อย ทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ต่าง ๆ มีการพัฒนาปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนให้ดีขึ้นกว่าเดิม และเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปสู่ความทันสมัยอีกด้วย กล่าวได้ว่า ปัจจัยการฟังวิทยุเป็นตัวการหนึ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านวัฒนธรรม การศึกษา การสาธารณสุข เศรษฐกิจและการเมือง

6) การสาธารณสุขปโภคขั้นพื้นฐาน

สาธารณสุขปโภคขั้นพื้นฐาน ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า โรงเรียน ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากถนนหนทางสะดวกสบาย ชาวนาสามารถปลูกพืชเศรษฐกิจนำไปขายที่ตลาดได้อย่างสะดวกสบาย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2544: 145-149)

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่ได้กล่าวมานั้น สรุปข้อสมมุติของแต่ละทฤษฎีแตกต่างกันไป เช่น ทฤษฎีที่ว่าด้วยสาเหตุ มีข้อสมมุติของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่ามาจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง ทฤษฎีว่าด้วยกระบวนการ กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติและไปสู่ความมั่นคงในที่สุด ทฤษฎีวิวัฒนาการ มีข้อสมมุติว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมและวัฒนธรรมเป็นไปอย่างช้า ๆ และจะมีการสะสมเพิ่มพูนซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยไม่กระทบกระเทือนความรู้สึกของประชาชน ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ มีข้อสมมุติว่า ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มที่แตกต่างกัน ทำให้อัตราการยอมรับสิ่งใหม่แตกต่างกันด้วย และทฤษฎีตัวแปรทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม มีข้อสมมุติว่าสังคมใด ทยมีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับพื้นฐานความแตกต่างกันในแต่ละชุมชนชาติพันธุ์ในสังคมไทยการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยจึงมีตัวแปรทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2544: 152-153)

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้กล่าวมานั้นมีประโยชน์ในการวิเคราะห์สังคมต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เราสามารถที่จะเข้าใจธรรมชาติของสังคมได้ดียิ่งขึ้นและในการศึกษาพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า สามารถนำทฤษฎีเหล่านี้มาวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมได้เป็นอย่างดี

2.5 แนวทฤษฎีวิวัฒนาการคลาสสิก

คำว่า “วิวัฒนาการ ” ในทางมานุษย วิทยาสังคมและวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในทางที่ก้าวหน้า (progress)

แนวทางทฤษฎีที่ใช้ศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม คือ แนว ทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรม ซึ่งมีชื่อเรียกกันหลากหลาย เช่น แนวทฤษฎีวิวัฒนาการสายเดี่ยว

(unilinear evolutionism) หรือแนวทฤษฎีวิวัฒนาการคลาสสิก (classic evolutionism) หรือแนวทฤษฎีวิวัฒนาการคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งมีประเด็นในการศึกษา ระบบสังคม ระบบความเชื่อ และระบบกฎหมาย แต่มีประเด็นศึกษาร่วมกันคือ การศึกษาการเปลี่ยนแปลงสถาบันวัฒนธรรมของมนุษยชาติโดยพิจารณาการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ในเชิงก้าวหน้าผ่านมโนทัศน์สำคัญคือ “วิวัฒนาการ” มีวิธีวิเคราะห์ที่สำคัญ เรียกว่า “วิธีการศึกษาเปรียบเทียบ” (the comparative method) ที่อาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือบันทึกทางชาติพันธุ์วรรณมาอย่างนี้เป็นต้น (ฉวีวรรณ ประจบเหมาะ 2550: 12-14)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544: 93-94) ได้กล่าวถึงนักทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรมในช่วงยุคปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ว่ามักจะศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับชนเผ่าดั้งเดิม ค้นคว้าวิจัยโดยการเก็บข้อมูลที่ทันสมัย มีคุณภาพและมีปริมาณมากขึ้น

หลักของทฤษฎีวิวัฒนาการ เมื่อมีการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า

1. วัฒนธรรมที่ยังเหลืออยู่ (Survival) พบว่า คนบางกลุ่มในสังคมสมัยใหม่ยังมีความเชื่อคล้ายคลึงกับความเชื่อในสังคมดั้งเดิม แนวคิดนี้เกิดจากข้อสมมติที่ว่า จุดกำเนิดความเชื่อของมนุษย์ในสังคมตะวันตกได้ผ่านขั้นตอนวิวัฒนาการมานาน แต่ความเชื่อในบางสังคมยังหลงเหลืออยู่ แสดงว่า ความเชื่อมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางสังคมสมัยนั้น

2. จึงมีการศึกษาเปรียบเทียบยังได้ตั้งข้อสมมติฐานเกี่ยวกับหลักเอกภาพทางจิตของมนุษย์ (Psychic unity of mankind) ที่อธิบายว่า มนุษย์ทุกสังคมในโลกมีขบวนการทางจิตคล้ายคลึงเป็นแบบเดียวกัน มนุษย์อาจจะมีความจิตแตกต่างกันบ้าง เป็นเพียงความแตกต่างทางด้านอัตรา หรือระดับจิตใจ ไม่ใช่เป็นความแตกต่างในประเภทจิตใจ กล่าวสรุปคือ มนุษย์ที่มีชีวิตอยู่ในขั้นวิวัฒนาการระดับเดียวกัน จะมีความเชื่อแบบเดียวกัน ข้อเท็จจริงสามารถสรุปได้ว่า วัฒนธรรมและวิวัฒนาการตามวิถีทางคล้ายคลึงกัน ทำให้มนุษย์มีแนวความคิดเป็นแบบเดียวกัน

3. นักทฤษฎีวิวัฒนาการ มีความเห็นว่า วิวัฒนาการไม่ว่าจะเกิดจากจุดกำเนิดใด เป็นขบวนการที่มีลักษณะเด่นชัดประกอบด้วยเหตุผลที่มีประสิทธิภาพ มีคุณภาพในระบบความคิด และพฤติกรรม เมื่อกาลเวลาผ่านไป ความคิด เหตุผล และพฤติกรรมมีความก้าวหน้าเพิ่มมากขึ้น หลักนี้จึงเป็นการนำไปสู่ความหมายของวิวัฒนาการวัฒนธรรมแบบก้าวหน้า

2.6 แนวทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรมสากล

เป็นทฤษฎีที่มีสาระสำคัญในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และวัฒนธรรมโดยให้ความสำคัญกับ “พลังงาน” ในการจัดลำดับขั้นตอนวิวัฒนาการ วัฒนธรรมของมนุษย์ โดยได้เสนอการจำแนกองค์ประกอบวัฒนธรรมออกเป็นระบบย่อย ๆ ที่ชัดเจนมากขึ้น คือ

1. ระบบความคิดความเชื่อ
2. ระบบสังคมซึ่งเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของมนุษย์

3. ระบบความรู้สึก อารมณ์และท่าที
4. ระบบเทคโนโลยีซึ่งเกี่ยวกับการผลิตและการใช้เครื่องมือ

ซึ่งระบบย่อยทั้ง 4 นี้ ต้องอาศัยภาษาเป็นพื้นฐานในการสื่อสารในการใช้ภาษาที่เป็นระบบสัญลักษณ์แบบหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และพัฒนาการของมนุษย์ เพราะเอื้ออำนวยต่อการปรับตัวกับสภาพแวดล้อม สนองต่อความต้องการจำเป็นของมนุษย์ ในทางร่างกาย เช่น อาหาร เสื้อผ้า ซึ่งในส่วนตัวทางจิตใจ มนุษย์ได้มาจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมก็คืออยู่นอกเหนือร่างกายมนุษย์ ในแง่ที่มนุษย์เป็นผู้ผลิตวัฒนธรรมและส่งต่อไปยังคนรุ่นหลังในทางสังคม มิใช่ทางชีวภาพ คือ เด็กที่เกิดมาไม่ได้มี วัฒนธรรมติดตัวมาด้วย แต่เรียนรู้ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ฉะนั้นกลุ่มคนที่มีเชื้อสายเดียวกันอาจจะต่างวัฒนธรรมกันได้หากเรียนรู้มาต่างกัน และหากมองในภาพรวมวัฒนธรรมของมนุษยชาติได้รับการพัฒนาการในทางก้าวหน้า

ในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของมนุษยชาติ (culture) ที่มักเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ก้าวหน้า พลังงานจึงน่าจะมีความสำคัญ เพราะมนุษย์ก็เหมือนสัตว์อื่น ๆ ที่ต้องอาศัย “พลังงาน” ในการปรับตัวเพื่ออยู่รอด วัฒนธรรมจึงมีหน้าที่สำคัญในการดึงพลังงานมาใช้ ซึ่งก็มีพัฒนาการไปตามปริมาณการใช้พลังงานและแหล่งที่มาของพลังงาน ซึ่งแนวทฤษฎีนี้จึงให้ความสำคัญกับมิติที่เป็น “เทคโนโลยี” ซึ่งมีหน้าที่สำคัญในการดึงพลังงานมาใช้

จากทฤษฎีดังกล่าว พอที่จะสรุปสาระสำคัญได้ว่า แนวทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรมสากลมุ่งที่จะอธิบายการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมมนุษยชาติ ซึ่งสามารถจัดลำดับเป็นขั้นตอนในทิศทางที่ก้าวหน้าโดยพิจารณาจากเทคโนโลยี ซึ่งเป็นมิติของวัฒนธรรมที่ทำให้มีความสามารถในการนำพลังงานมาใช้ได้เพิ่มขึ้น และมีฐานคิดว่า เทคโนโลยีเป็นมิติที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ในระบบวัฒนธรรม เช่น ระบบสังคมและระบบความเชื่อ (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ 2550: 38-39)

2.7 แนวทฤษฎีวิวัฒนาการนิเวศ

เป็นแนวทฤษฎีที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่คล้ายกับแนวทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรมสากล แต่มีความสนใจและแนวคิดแตกต่างออกไป คือ จะอธิบายความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมทั้งในแง่รูปลักษณะ (form) หน้าที่ (function) และกระบวนการ (process) ที่เกิดขึ้นในสังคมต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในเขตวัฒนธรรม (culture area) ที่แตกต่างกัน และถือว่ามโนทัศน์วิวัฒนาการไม่ใช่ลำดับขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลง แต่เป็นวิธีการที่จะค้นหาคำตอบเกี่ยวกับกฎเกณฑ์การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมซึ่งเราเรียกว่า “แนวทฤษฎีวิวัฒนาการหลายสาย” ซึ่งช่วยค้นหาคำอธิบายลักษณะที่คล้ายคลึงกันหรือความสัมพันธ์ในการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยมีกลวิธีสำคัญคือ “นิเวศวัฒนธรรม” (culture ecology) ในการแสวงหาคำตอบ ซึ่งเป็นแนวทางหรือมุมมองที่ต้องพิจารณาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรม และ

สภาพแวดล้อมเพราะว่ามนุษย์จำเป็นต้องมีการปรับตัว (adaptation) กับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ซึ่งทำให้วัฒนธรรมในท้องถิ่นต่าง ๆ มี “รูปแบบวัฒนธรรม” (culture type) บางแบบตามความคิดของเขา เกณฑ์ที่จะนำมาจัดประเภท “รูปแบบวัฒนธรรม” ก็คือ ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมที่เรียกว่า “แกนวัฒนธรรม” (culture core) ไม่จำเป็นต้องให้ครอบคลุมทุกลักษณะของวัฒนธรรมแต่ “แกนวัฒนธรรม” จะครอบคลุมลักษณะใดหรือมิติใดบ้างนั้นก็ขึ้นอยู่กับกรอบการวิเคราะห์ หากกรอบการวิเคราะห์เป็น “วัฒนธรรมนิเวศ” “แกนวัฒนธรรม” ก็จะครอบคลุมองค์ประกอบหรือมิติที่มีปฏิสัมพันธ์กันในการปรับตัวของมนุษย์เข้ากับสภาพแวดล้อม เช่น เทคโนโลยีในการผลิตและการจัดระเบียบสังคม เป็นต้น

ทฤษฎีวัฒนธรรมหลายสาย มีสาระสำคัญที่อาจจะประมวลได้ ดังนี้

1. พิจารณาศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวัฒนธรรมในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยมีกลวิธีวิเคราะห์ที่สำคัญคือ นิเวศวัฒนธรรม ซึ่งให้ความสำคัญกับการพิจารณาปรับตัวของรูปแบบวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อม

2. นัยของกฎเกณฑ์ก็คือว่า เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะในแง่การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรที่สำคัญ เช่น ปริมาณทรัพยากร ทรุดลงจะมีผลกระทบถึงการจัดระเบียบสังคม

3. อิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่มีต่อรูปแบบวัฒนธรรมเข้มข้นไม่เท่ากัน คือ จะมีอิทธิพลมากในสังคมที่มีระดับเทคโนโลยีต่ำ และจะมีอิทธิพลน้อยกว่า (โดยเปรียบเทียบ) ในสังคมที่มีเทคโนโลยีสูงซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนคุณลักษณะทรัพยากรได้มากกว่า ซึ่งนักมานุษยวิทยาได้สนใจกับกลวิธี “นิเวศวัฒนธรรม” และกลายมาเป็น “แนวทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรม” ซึ่งได้พัฒนาเป็นแขนงย่อยหนึ่งในการแสวงหาความรู้ในชาติพันธุ์วิทยาในกาลเวลาต่อมา ซึ่งรู้จักในชื่อว่า “มานุษยวิทยา นิเวศ” (ecological anthropology) และได้เจริญเติบโตก่อให้เกิดแนวทฤษฎีใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ 2550: 40-42)

2.8 แนวทฤษฎีปฏิวัตินิยมหรือทฤษฎีการแลกเปลี่ยน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550: 26) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีปฏิวัตินิยมหรือทฤษฎีการแลกเปลี่ยนว่า มีสมมติฐานสำคัญคือ มนุษย์แต่ละคนมีความต้องการอะไรหลายอย่างในชีวิต แต่ตัวเองไม่สามารถจะสนองความต้องการของตนด้วยตนเองได้ จะต้องอาศัยผู้อื่นมาช่วยสนองความต้องการเหล่านั้นด้วยจึงจะครบ นอกจากนั้นมนุษย์แต่ละคนยังต้องการผลตอบแทนจากการแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ระหว่างกันให้มากที่สุดเท่าที่จะ มากได้ ดังนั้นเนื่องจากมนุษย์ต้องการสิ่งต่าง ๆ จากผู้อื่นจึงต้องเข้าสู่สัมพันธ์หรือติดต่อกับผู้อื่น และเนื่องจากแต่ละคนต้องการผลประโยชน์ตอบแทนมากที่สุดจากสิ่งที่ตนนำไปแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น จึงจำเป็นต้องสร้างกฎเกณฑ์หรือระเบียบแบบแผนในการแลกเปลี่ยนที่ดี มีความยุติธรรมขึ้น ความต้องการกันและกันจึงทำให้เกิดความสัมพันธ์

ระหว่างกัน กฎระเบียบที่ร่วมกันสร้างขึ้นจะควบคุมความประพฤติของกันและกัน กฎระเบียบที่อำนวยความสะดวกสูงสุดจะช่วยรักษาสัมพันธภาพให้ดำรงอยู่ได้นานและมั่นคง

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544: 83) ได้กล่าวสรุปถึงทฤษฎีการแลกเปลี่ยนไว้ว่า เป็นทฤษฎีที่อธิบายการจัดระเบียบทางสังคมในรูปแบบการแลกเปลี่ยนการกระทำต่อกันโดยพิจารณาจากรางวัล ความพอใจ หรือการไม่ติดต่อหรือติดต่อน้อยเมื่อการกระทำนั้นทำไปได้รับการลงโทษหรือมีความไม่พอใจเกิดขึ้น การจัดระเบียบเกิดขึ้น จากปฏิภิกิริยาพฤติกรรมที่มีต่อกัน ความคาดหวังจากบุคคลอื่นที่ตนกระทำมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของตน ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนอาจจะอธิบายได้มากในองค์กรธุรกิจต่าง ๆ การศึกษาทฤษฎีนี้ทำให้เราเข้าใจสังคมที่เราอาศัยอยู่ดีขึ้น

จากกรอบแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้นที่ผู้ศึกษา ได้นำมาอ้างอิง จะสามารถนำมาอธิบายถึงรูปแบบลักษณะการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งจะนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้แต่ทั้งนี้แนวคิดทฤษฎีจะไม่ใช่มุมพื้นฐานในการวิจัย หากแต่จะเป็นแนวทฤษฎีที่จะช่วยอธิบายถึงลักษณะความเป็นมาของผลการวิจัย

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีที่กล่าวมาทั้งหมดแล้วนั้น มีประโยชน์ในการวิเคราะห์สังคมต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เราสามารถที่จะเข้าใจ ปรากฏการณ์ทางสังคมและการเปลี่ยนแปลง ได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งในการศึกษาพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า สามารถนำทฤษฎีเหล่านี้ มาวิเคราะห์ถึงสาเหตุและปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมได้เป็นอย่างดี

3. ประวัติความเป็นมาของบ้านฝอยลม

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกกรณีศึกษาการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล พื้นฐานและสภาพโดยทั่วไปของหมู่บ้านแห่งนี้ ดังนี้

3.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านฝอยลมตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศใต้ประมาณ 72 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับบ้านท่าไร่ไทยเจริญ หมู่ที่ 2 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

ทิศใต้ ติดกับบ้านหนองฮู หมู่ที่ 8 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

ทิศตะวันออก ติดกับแม่น้ำโขง

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านโชคอำนวย หมู่ที่ 10 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง

จังหวัดบึงกาฬ

3.2 การคมนาคม

เส้นทางคมนาคมสายหลักได้แก่ ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 212 (สายบึงกาฬ-นครพนม) ทำให้ชาวบ้านสามารถเดินทางเข้าสู่จังหวัดบึงกาฬ หรืออำเภออื่น ๆ ได้อย่างสะดวก ทั้งนี้ มีรถประจำทางสายอุดรธานี- นครพนมผ่าน (224) ส่วนการคมนาคมภายในหมู่ บ้านก็มีความสะดวกสบายโดยองค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำได้จัดสรรงบประมาณเพื่อสร้างถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก

ดังนั้นจากการคมนาคมที่สะดวกสบายมีผลต่อความเป็นอยู่ของประชากรในหมู่บ้านฝอยลม ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม เช่น การนำผลผลิตทางการเกษตรออก กสู่ตลาด การนำสินค้าอุปโภคจากตลาดเข้ามาจำหน่ายในหมู่บ้าน การเดินทางไปทำงานต่างจังหวัด การเดินทางไปเล่าเรียนของบุตรหลาน เป็นต้น

3.3 แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่

3.3.1 แม่น้ำโขง อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน

3.3.2 ลำห้วยหนิง อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน

แหล่งน้ำดังกล่าว มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน กล่าวคือเป็นแหล่งประมงน้ำจืด และเป็นแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์อีกด้วย

ภาพที่ 2.55 แม่น้ำโขง

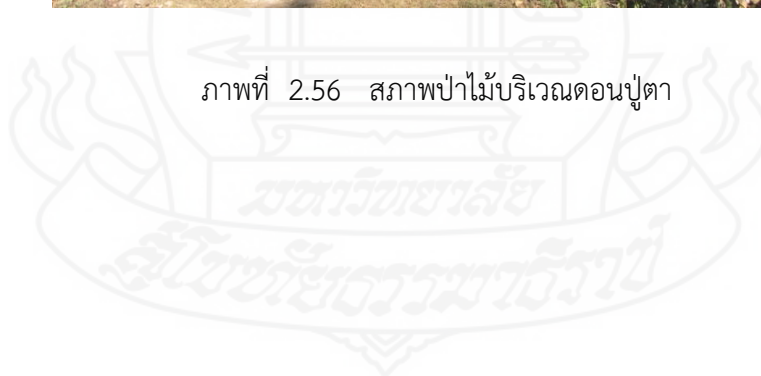
3.4 ป่าไม้และสภาพดิน

ในอดีตรอบ ๆ หมู่บ้านจะมีป่าไม้แล ะไม้ยืนต้นนานาชนิด แต่ปัจจุบันพื้นที่ป่าดังกล่าวถูกหักร้างทางพงเป็นที่นาที่สวน และเลี้ยงสัตว์ แต่จะมีป่าไม้อยู่บ้างที่ดอนปู่ตา บริเวณภายในวัด และบริเวณภายในโรงเรียน เช่น ต้นยาง ต้นประดู่ ต้นมะค่า

สภาพดินของหมู่บ้านฝอยลมโดยทั่วไปเป็นดินร่วนปนทรายจะเป็นที่ราบลุ่ม ซึ่งติดกับแม่น้ำโขง สภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก กพืชชนิดต่าง ๆ เช่น การปลูกพืชผักตามฤดูกาล บริเวณริมตลิ่งแม่น้ำโขง ปลูกยาสูบ การทำนา และปลูกยางพารา

ภาพที่ 2.56 สภาพป่าไม้บริเวณดอนปู่ตา

ภาพที่ 2.57 สภาพป่าไม้ในบริเวณโรงเรียน

ภาพที่ 2.58 การปลูกผักสวนครัวของชาวบ้าน

3.5 สภาพบ้านเรือน

การเลือกทำเลที่ตั้งของคนสมัยก่อน มักตั้งบ้านเรือนใกล้กับแม่น้ำ ลำห้วย และหนองน้ำ เพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ สำหรับการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้าน ฝอยลมก็เช่นเดียวกัน คือทางด้านทิศตะวันออกจะเป็นแม่น้ำโขง การตั้งบ้านเรือนจะเป็นแนวยาว

ตามริมแม่น้ำโขงแต่พอน้ำเซาะตลิ่งพังก็เคลื่อนย้ายบ้านเรือนให้ห่างจากฝั่งแม่น้ำโขงประมาณ 1,500 เมตร ชาวบ้านฝอยลมที่เป็นเครือญาติกันจะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กัน และมีรั้วกันอาณาเขต เช่น รั้วไม้ไผ่ รั้วลวดหนาม และรั้วคอนกรีต บริเวณริมรั้วด้านหน้าบ้านมักปลูกต้นไม้ให้ร่มเงาหรือไม้ดอกไม้ประดับ บริเวณริมรั้วข้างบ้านมักจะปลูกพืชผักที่กินได้ เช่น ต้นหวาย ตะไคร้ ต้นसान บริเวณริมรั้วด้านหลังบ้าน มักจะปลูกต้นกล้วย เพื่อใช้ประโยชน์จากใบตอง และผลกล้วย ภายในบริเวณบ้านจะมีศาลาที่ทำด้วยไม้ไผ่หลังคาด้วยหญ้าคา สำหรับต้อนรับแขกและนั่งพักผ่อน

บ้านเรือนสมัยก่อนจะสร้างแบบทรงใต้ถุนสูง นิยมสร้างด้วยไม้มุ่งหลังคาด้วยหญ้าคา และไม้หรือกระเบื้องดินเผา ข้างบนบ้านจะมีห้องนอนและห้องพระ ข้างล่างที่เป็นที่โล่งจะใช้ประโยชน์ได้หลายอย่างโดยแบ่งเป็นสัดส่วน ได้แก่ ส่วนหน้าสุดจะใช้เป็นที่นั่งเล่น วางที่ทอผ้า ถัดลงไปจะใช้เก็บเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร และด้านหลังสุดจะใช้ทำเป็นคอกสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เป็ด ไก่ และหมู แต่ปัจจุบันจะสร้างเป็นบ้านไม้สองชั้นข้างบนเป็นไม้ ข้างล่างจะเป็นอิฐฉาบปูนปิดทึบ หรือเป็นบ้านชั้นเดียว และมียุ้งข้าวแยกออกจากตัวบ้าน ใต้ถุนยุ้งข้าวก็จะเก็บอุปกรณ์ทางการเกษตรต่าง ๆ และบางบ้านที่ใช้พื้นที่ในการหุงต้ม อาหารก็จะสร้างเพิงหลังคาออกมาด้านหลังหรือด้านข้างยุ้งข้าวเพื่อทำเป็นที่ก่อไฟ ประกอบอาหาร แต่ส่วนมากจะใช้เตาแก๊สและนิยมสร้างห้องครัวติดกับตัวบ้านด้านหลัง และสร้างห้องน้ำ ห้องส้วมไว้ภายในตัวบ้าน

ภาพที่ 2.59 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านบ้านฝอยลม

ภาพที่ 2.60 บ้านแม่หมอบุญมา

ภาพที่ 2.61 สภายุ้งข้าว

ภาพที่ 2.62 สภาพห้องครัวที่แยกออกจากตัวบ้าน

ภาพที่ 2.63 ศาลานั่งเล่น

3.6 ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้าน

ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้านฝอยลม จากการสัมภาษณ์คุณตาพวง เหลลาลม อายุ 95 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้านคนที่ 10 นายคำ อ่อนสีดา อายุ 76 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้านคนที่ 16 และจากการศึกษาเอกสารที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร มีประวัติความเป็นมาดังนี้

บริเวณที่ตั้งบ้านฝอยลมเป็นป่ากว้าง มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร และสัตว์ป่านานาชนิด ปู่ย่าตายายเดิมตั้งถิ่นฐานอยู่ที่กิ่งอำเภอลำปาง จังหวัดอุบลราชธานี ได้อพยพพาลูกหลานเพื่อหาที่ทำกินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์ โดยการพา ยเรือขึ้นมาตามลำน้ำโขง ผู้นำในการอพยพ คือ นายพรมมา อ่อนสีดา หรือชาวบ้านเรียกว่า “ตาทิดพรมมา ” ได้อพยพมาประมาณ 10 ครอบครัว แล้วมีการแยกย้ายกันไปอยู่ตามลำแม่น้ำโขง ทางฝั่งขวาและฝั่งซ้ายบ้างไปจนถึงเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

บ้านฝอยลมก่อตั้งครั้งแรก พ.ศ.2425 ที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง แต่อยู่ไม่ได้นานเพราะน้ำเซาะตลิ่งพังและเกิดโรคระบาดอีสุกอีใส จึงย้ายขึ้นมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่โคกเกาะ ซึ่งติดอยู่ กับห้วยซี้ ต่อมาเรียกว่า “ห้วยซี้ควาย” บริเวณทิศตะวันตกของหมู่บ้านในปัจจุบัน ต่อมาได้ย้ายมาอยู่บ้านฝอยลมที่ตั้งอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งอยู่ห่างจากริมฝั่งแม่น้ำโขงประมาณ 1,500 เมตร

สาเหตุที่เรียกว่า บ้านฝอยลม เพราะว่า มีฝอยคล้ายรังนก นางแอน แชนอนอยู่ตามกิ่งไม้เป็นจำนวนมากในบริเวณป่าไม้ในอาณาเขตหมู่บ้าน เวลาลมพัดฝอยเหล่านั้นจะไหวไปมา ผู้คนที่พบเห็นไม่รู้ว่าเป็นฝอยเหล่านี้ เรียกว่าอะไร จึงพากันเรียกว่า “ฝอยลม” จึงเรียกชื่อหมู่บ้านตามฝอยที่อยู่บนต้นไม้ว่า “บ้านฝอยลม” ตั้งแต่นั้นมา ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านปกครองหมู่บ้านให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ดังมีรายนามต่อไปนี้

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 1 นายพรม อ่อนสีดา ปกครองหมู่บ้านฝอยลมตั้งแต่อพยพมาครั้งแรก คือ พ.ศ.2425 ประมาณ 20 ปี (พ.ศ.2425-2445)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2 นายอ่อน เหลาถม (กำนัน) ปกครองหมู่บ้านประมาณ 20 ปี (พ.ศ.2445-2465)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 3 นายสีทา อ่อนสีดา ปกครองหมู่บ้านประมาณ 16 ปี (พ.ศ.2465-2481)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 4 นายกิ้น ต้นนาบวย ปกครองหมู่บ้านประมาณ 10 ปี (พ.ศ. 2481-2491)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 5 นายผาง พิมดอนอัด ปกครองหมู่บ้านประมาณ 1 ปี ก็เสียชีวิต เนื่องจากถูกโจรปล้นและฆ่าตาย (พ.ศ.2491-2492)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 6 นายผาง ลำทอง ปกครองหมู่บ้านประมาณ 3 ปี แล้วลาออก (พ.ศ.2492-2495)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 7 นายสิงห์ แพงสุข ปกครองหมู่บ้านประมาณ 3 ปี แล้วลาออก เมื่ออายุได้ 40 ปี (พ.ศ.2495-2498)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 8 นายนวล อ่อนสีดา ปกครองหมู่บ้านประมาณ 2 ปี แล้วลาออก (พ.ศ.2498-2500)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 9 นายสมศรี อ่อนสีดา ปกครองหมู่บ้านประมาณ 3 ปี
(พ.ศ.2500-2503)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 10 นายพวง เหลลาลม ปกครองหมู่บ้านประมาณ 3 ปี แล้ว
ลาออกเมื่อ พ.ศ.2506 (พ.ศ.2503-2506)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 11 นายพุทธา พรหมจินดา ปกครองหมู่บ้านประมาณ 10 ปี
(พ.ศ.2506-2516)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 12 นายทุม อ่อนสีดา ปกครองหมู่บ้านประมาณ 2 ปี (พ.ศ.
2516-2518)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 13 นายพิลา อ่อนสีดา ปกครองหมู่บ้านประมาณ 8 ปี
(พ.ศ.2518-2526)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 14 นายเชียว จูมา ปกครองหมู่บ้านประมาณ 2 ปี (พ.ศ.
2526-2528)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 15 นายสมศรี อ่อนสีดา ปกครองหมู่บ้านไม่ถึง 2 ปี ก็เสียชีวิต
(พ.ศ.2528-2530)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 16 นายคำ อ่อนสีดา ปกครองหมู่บ้านประมาณ 10 ปี เริ่มตั้งแต่วันที่
27 มกราคม พ.ศ.2530 ถึงวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ.2540 (พ.ศ.2530-2540)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 17 นายสุภาพ อ่อนสีดา ปกครองหมู่บ้านประมาณ 15 ปี
(พ.ศ.2540-2555)

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 18 นายแสวง อ่อนสีดา ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ปกครอง
หมู่บ้านได้ 1 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.2555-2556

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้ใหญ่บ้านที่ปกครองหมู่บ้านฝอยลม ทั้ง 18 ท่านนี้ใช้
นามสกุลอ่อนสีดา เป็นจำนวน 10 ท่าน คือ คนที่ 1 คนที่ 3 คนที่ 8 คนที่ 9 คนที่ 12 คนที่ 13 คนที่
15 คนที่ 16 คนที่ 17 และคนที่ 18 ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าทำไมจึงเป็นเช่นนี้ แต่จากการสัมภาษณ์
แบบเจาะลึกและจากการสังเกต ผู้วิจัยพบว่า ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 16 17 และ 18 เป็นเครือญาติกัน
เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านเป็นผู้มีความรู้
ความสามารถในการปกครอง การบริหารจัดการภายในหมู่บ้าน ตลอดจนการติดต่อประสานงานกับ
หน่วยงานต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี รวมถึง การให้ความร่วมมือ ในการสนับสนุนประเพณีวัฒนธรรม
ประจำปีของชาวบ้านมาโดยตลอด โดยเฉพาะพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าหรือเลี้ยงขวงผีฟ้าประจำปี ดัง
คำกล่าวของนายคำ อ่อนสีดาว่า “พ่อเคยพ่อนเล่นกับเพื่อนมาตั้งแต่จำความได้ แต่ก่อนมันหลาย
เพราะมีการละเล่นหลายอย่าง ผลัดกันเป่าแคนด้วย ” และจากการสัมภาษณ์นายแสวง อ่อนสีดา

ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเล่าว่า “ผมมีความเชื่อและศรัทธาในพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า โดยให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ เข้าร่วมพิธีและแม่ผมก็เป็นบริหารผีฟ้าด้วย”

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ตระกูลอ่อนสีตานอกจากจะเป็นตระกูลที่ก่อตั้งหมู่บ้านฝอยลมแล้ว ยังเป็นตระกูลที่ให้ความนับถือ เชื่อ และศรัทธาในพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ามาโดยตลอด จนได้รับความไว้วางใจจากผู้ที่นับถือผีฟ้าด้วยกันและประชาชนทั่วไปให้เป็นผู้นำหมู่บ้านหลายท่าน แสดงให้เห็นเห็นว่าผีฟ้ามีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรมของคนในหมู่บ้าน ตลอดจนการจัดระเบียบแบบแผนในสังคมได้เป็นอย่างดี

ตลอดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านฝอยลม ที่ผ่านมานั้นได้มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายหลายอย่างอันแสดงให้เห็นพัฒนาการและความเคลื่อนไหวของชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งเหตุการณ์สำคัญ ๆ พอสรุปได้ดังนี้

ในอดีตบ้านฝอยลมมีโจรผู้ร้ายชุกชุมมาก ปล้นวัว ปล้นควายและทรัพย์สิน เงินทองของมีค่าต่าง ๆ จนในที่สุดผู้ใหญ่บ้านคนที่ 5 คือ นายผาง พิมดอนอด้ก็ถูกโจรฆ่าตายแล้วปล้นเอาทรัพย์สินเงินทองไปทั้งหมด และเกิดอุทกภัย ใน พ.ศ.2509 และ พ.ศ.2516 ราษฎรได้รับความเดือดร้อนมาก ทางราชการให้ความช่วยเหลือ พัฒนา และฟื้นฟูหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ ได้แก่ มีไฟฟ้าใช้เมื่อ พ.ศ.2532 มีน้ำประปาใช้เมื่อ พ.ศ.2538 สร้างถนนคอนกรีตเมื่อ พ.ศ.2546 ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น

3.7 สภาพสังคม

3.7.1 ประชากร

ในปัจจุบัน (2556) มีจำนวนหลังคาเรือนทั้งสิ้น 187 หลังคาเรือน ประชากรทั้งหมด 769 คน เพศชาย 397 คน เพศหญิง 372 คน

3.7.2 การปกครอง

การจัดการปกครองภายในหมู่บ้าน ยึดระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างเคร่งครัด โดยจัดแบ่งการปกครองออกเป็นคุ้ม จำนวน 5 คุ้ม ดังนี้

1. คุ้มสันติสุข หัวหน้าคุ้มชื่อ นายเมฆ ลุนอุบล
2. คุ้มสันติราษฎร์ หัวหน้าคุ้มชื่อ นายต๋มทอง อภัยโส
3. คุ้มตะวันสีทอง หัวหน้าคุ้มชื่อ นายไพจิตร จูมา
4. คุ้มโพธิ์ชัยทอง หัวหน้าคุ้มชื่อ นายสุนทร โสมชาติ
5. คุ้มรวงทอง หัวหน้าคุ้มชื่อ นายสวาท จูมา

คณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน มีสมาชิกทั้งหมด 10 คน สมาชิกมาจากการเลือกตั้งตัวแทนของแต่ละคุ้ม ซึ่งมี 5 คุ้ม เลือกตัวแทนคุ้มละ 2 คน

1. คณะกรรมการที่ปรึกษาหมู่บ้าน มีสมาชิก จำนวน 3 คน

2. คณะกรรมการ กลุ่มแม่บ้าน มีสมาชิก จำนวน 5 คน
3. คณะกรรมการ กลุ่มเยาวชน มีสมาชิก จำนวน 3 คน
4. คณะกรรมการบริหารส่ว วนตำบล จำนวน 2 คน คือ นางสมคิด สุวรรณกลาง และนายแต อ่อนสีดา

3.7.3 การศึกษา

ชาวบ้านส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับ คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประถมศึกษาปีที่ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ส่วนผู้จบการศึกษาระดับสูงกว่าภาคบังคับ มีดังนี้ มัธยมศึกษาปีที่ 6 ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ และระดับปริญญาตรี ภายในหมู่บ้านมีโรงเรียน ประถมศึกษา 2 แห่ง คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เปิดสอนระดับก่อนปฐมวัย และโรงเรียนบ้านหนองฮูฝอยลม เปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ถ้าใครจะศึกษา ต่อในระดับชั้นที่สูงขึ้น จะต้องเดินทางไปศึกษาต่อที่อำเภอบึงโขงหลง อำเภอเซกา อำเภอบุ่งคล้า และอำเภอเมืองบึงกาฬ

ภาพที่ 2.64 โรงเรียนบ้านหนองฮูฝอยลม โรงเรียนประจำหมู่บ้าน

ภาพที่ 2.65 สภาพอาคารเรียน

ภาพที่ 2.66 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านฝอยลม

ภาพที่ 2.67 ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านฝอยลม

3.7.4 การสาธารณสุข

การเจ็บป่วยของชาวบ้านฝอยลม พบว่า โรคที่ชาวบ้านเป็นกันมากได้แก่ ไข้หวัด โรคทางเดินหายใจ โรคทางเดินอาหาร และโรคไม่ติดต่อที่ชาวบ้านเป็นกันมาก คือ เบาหวาน ปวดหลัง ปวดเอว เนื่องจากตรากตรำทำงานหนัก และความดันโลหิตสูง เมื่อชาวบ้านมีอาการเจ็บป่วยจะไปรับการรักษาพยาบาลที่สถานีอนามัยตำบลท่าดอกคำ โรงพยาบาลบึงโขงหลง โรงพยาบาลบ้านแพง โรงพยาบาลบึงกาฬ โรงพยาบาลบุ่งคล้า และตามคลินิกที่เปิดรักษาพยาบาล ทั้งในอำเภอและจังหวัดซึ่งมีอยู่มากมายหลายแห่ง แต่ถ้ามีการเจ็บป่วยที่รุนแรง ชาวบ้านจะเดินทางไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลหนองคาย โรงพยาบาลอุดรธานี โรงพยาบาลสกลนคร โรงพยาบาลนครพนม และโรงพยาบาลศรีนครินทร์ ตามลำดับ เนื่องจากในปัจจุบันชาวบ้านได้รับสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลจากรัฐบาลตามโครงการ 30 บาท รักษาทุกโรค และในแต่ละครอบครัวจะมีบัตรทอง เพื่อรับบริการด้านการรักษาพยาบาลจากทางโรงพยาบาลทำให้ชาวบ้านได้รับความสะดวก และเป็นการแบ่งเบาภาระด้านการเงินได้อีกทางหนึ่งด้วย และยังมีอาสาสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 15 คน ซึ่งมีหน้าที่ให้ความรู้เรื่องการป้องกันโรคระบาดต่าง ๆ เช่น ไข้เลือดออก การกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย การป้องกันโรคติดต่อ จัดซื้อและจัดหาเคมีภัณฑ์ เช่น เครื่องพ่นหมอกควันในหมู่บ้าน จัดซื้อเครื่องมือชิ้นพื้นฐาน เช่น พรอทวัดไข้ เครื่องตรวจเบาหวาน เครื่องชั่งน้ำหนัก เป็นผู้นำด้านการออกกำลังกายและการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ คนพิการและผู้ติดเชื้อ

ชาวบ้านฝอยลมทุกครอบครัวจะมีส้มเขียวหวานปลูกลักษณะมีการ
กำจัดขยะโดยองค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ จะจัดหาถังขยะมาให้จำนวน 60 ถัง และมีกร
เก็บขยะ 2 สัปดาห์ต่อครั้ง

ในอดีตที่ยังไม่มีสถานพยาบาลของรัฐบาลและการคมนาคมยังไม่สะดวก
เมื่อชาวบ้านเกิดอาการเจ็บป่วยก็จะไปรักษากับหมอพื้นบ้านหรือรักษาด้วยตนเองซึ่งหมายถึง อดทน
ต่อความเจ็บปวด การใช้ยาสมุนไพร หรือยากลางบ้าน การนวด การควบคุมอาหาร เช่น การชะล่ำ
ต่าง ๆ ซึ่งเป็นความรู้ที่ชาวบ้านในขณะนั้น เมื่อรักษาด้วยตนเองแล้วอาการไม่ดีขึ้น ก็จะไปพบผู้ที่มี
ความรู้ความสามารถมากกว่า ซึ่งได้แก่ หมอพื้นบ้านที่มีความรอบรู้เฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น หมอ
สมุนไพร หมอนวด หมอเป่า หมอผี หมอธรรม เป็นต้น อย่างไรก็ตามประสิทธิผลของการรักษา
ในสมัยนั้นยังคงมีน้อยโดยเฉพาะโรคติดต่อเชื้อประเภทต่าง ๆ

แหล่งบริการด้านการแพทย์แบบพื้นบ้านมีอยู่จำนวนมากเช่นกัน ทั้งในตัว
หมู่บ้านฝอยลมและที่หมู่บ้านอื่น ๆ แม้จะอยู่ไกลจากหมู่บ้านตนเอง ถ้าคิดว่าการรักษาจะได้ผลดีก็
อาจจะเดินทางไปรักษาได้ ซึ่งไม่มีขอบเขตแน่นอน ส่วนในบ้านฝอยลมมีดังนี้

1. หมอยาสมุนไพร หรือหมอยาฝน มีอยู่ 1 คน ไม่ค่อยรักษาคนไข้
เนื่องจากปัจจุบันค่อนข้างหายาสมุนไพรได้ยาก ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่ยังมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ถ้ามีผู้
มาขอให้รักษาจึงจะออกไปหาสมุนไพรเป็นครั้งคราวเท่านั้น
2. หมอลำผีฟ้า มี 3 คน ให้การรักษาโรคที่เกิดจากผีฟ้า โดยการล่า
และฟ้อนเพื่ออัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยจัดผีที่เป็นสาเหตุของโรค
3. หมอธรรม มีอยู่ 1 คน ชาวบ้านไม่นิยมรักษากับหมอธรรมนัก
เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อและนับถือผีฟ้ามากกว่า
4. หมอเป่า มีอยู่ 1 คน ซึ่งจะรู้จักคาถาที่จะเป่ารักษาอาการของโรค
ต่าง ๆ เช่น คาถาเป่าคนถูกงูกัด คาถาเป่าคนที่กระตุกหัก ซึ่งได้เรียนรู้มาสมัยบวชเป็นพระ
5. หมอพราหมณ์ มีอยู่ 1 คน สามารถทำพิธีพราหมณ์ได้และรู้จักวิชา
โหราศาสตร์ เมื่อชาวบ้านเกิดการเจ็บป่วยที่มีสาเหตุจากดวงไม่ดีก็จะทำการสะเดาะเคราะห์ให้

3.7.5 สาธารณูปโภค

ชาวบ้านฝอยลมในอดีต จะใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น แม่น้ำโขง
ห้วยหนึ่ง และน้ำฝนเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภคต่อมา มีการขุดบ่อน้ำตื้น (สระน้ำ) ไว้ใช้ในบริเวณ
ไร่นา และขุดบ่อน้ำไว้ใช้ภายในครอบครัว ปัจจุบันบ้านฝอยลมมีระบบสาธารณูปโภคทั้งระบบไฟฟ้า
และน้ำประปาหมู่บ้าน จำนวน 2 แห่ง น้ำประปาหมู่บ้านใช้น้ำจากบ่อบาดาล และน้ำประปาของ
องค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำใช้น้ำจากแม่น้ำโขง สำหรับไฟฟ้าเริ่มมีใช้เมื่อ พ.ศ. 2532 ส่วน
น้ำประปาเริ่มมีการใช้เมื่อ พ.ศ. 2538 ถนนสายหลักในหมู่บ้าน เป็นถนนคอนกรีต ก่อสร้างใน

พ.ศ. 2546 ยาว 3,500 เมตร กว้าง 6 เมตร อีกสายหนึ่งเป็นถนนที่เชื่อมระหว่างถนนใหญ่กับถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตระยะทางประมาณ 1.5 กิโลเมตร จากสภาพดังกล่าวทำให้การสัญจรไปมาภายในหมู่บ้านและระหว่างบ้านฝอยลมกับหมู่บ้านใกล้เคียง มีความสะดวกสบายในการเดินทาง รวมทั้งการเดินทางจากหมู่บ้านไปยังอำเภอบึงโขงหลง ก็ใช้ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 212 ระยะทางประมาณ 18 กิโลเมตร

ภาพที่ 2.68 ถังประปาหมู่บ้านฝอยลม

3.7.6 สภาพทางวัฒนธรรม

1) ศาสนา ในหมู่บ้านฝอยลมทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ มีสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา คือ วัดประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง ชื่อ วัดยอดแก้วศรีบุญเรือง ซึ่งมีประวัติความเป็นมาดังนี้

วัดยอดแก้วศรีบุญเรือง สร้างขึ้นเมื่อใดไม่มีใครทราบ แต่เดิมตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน คือ บริเวณศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ติดกับบ้านคุณตาพวง เหลาลม ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 10 แต่ไม่มีพระสงฆ์และเณรมาจำพรรษา จึงกลายเป็นวัดร้าง ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านได้นำกลองเพลไปลอยน้ำ แล้วย้ายวัดมาอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เมื่อ พ.ศ.2505 จนถึงทุกวันนี้ สาเหตุที่ตั้งชื่อว่า “วัดยอดแก้วศรีบุญเรือง” เพราะว่า มีต้นไทรใหญ่และมียอดแก้วลอยไปลอยมาบนยอดไทร จึงตั้งชื่อว่า วัดยอดแก้วศรีบุญเรือง โดยมีเจ้าอาวาสคนแรก คือ หลวงพ่อจุน (จุน) มาจากประเทศลาว เจ้าอาวาสคนที่สอง คือ หลวงพ่อโจอม มาจากประเทศลาว คนที่สาม คือ หลวงพ่อปูน มาจากบ้านเหล่าหลวง คนที่สี่ คือ จารย์เชียง บ้านนา

เครือ ประเทศลาว คนที่ห้า คือ จารย์สิงห์ พรมจินดา เป็นชาวบ้านฝอยลม คนที่หก คือ ครูบา
เด่น คำชนะ เป็นเจ้าอาวาสคนปัจจุบัน และมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ 5 รูป เณร 1 รูป

ภาพที่ 2.69 วัดบ้านฝอยลม (วัดยอดแก้วศรีบุญเรือง)

ภาพที่ 2.70 พุทธสถานภายในบริเวณวัด

ภาพที่ 2.71 กุฎิพระสงฆ์

2) ความเชื่อ

(1) ความเชื่อเรื่องผีป่า ในด้านความเชื่อนั้น พบว่า นอกจากชาวบ้านจะมีความเชื่อเรื่องผีฟ้า แล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่อในเรื่องผีป่า ซึ่งเป็นที่เคารพของชาวบ้านเช่นกัน โดยคิดว่าครอบครัวยังมีผีเชื่อ ในหมู่บ้านต้องมีผีป่าด้วย ผีป่านั้นมีศาลป่าตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านถือว่าดอนป่าแห่งนี้มีความสำคัญต่อชาวบ้านมาก จึงได้ประชุมตกลงกันว่าควรตั้งศาลป่าไว้ที่นี่ เมื่อตั้งศาลเสร็จแล้วก็ประชุมกันเพื่อคัดเลือกเจ้ามาคอยดูแลศาล และติดต่อกับผีป่า เจ้าคนปัจจุบันคือ นายบัวผัน จูมา

การเลี้ยงผีป่าจัดขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี โดยทุกครอบครัวในหมู่บ้านจะส่งตัวแทนมาครอบครัวละ 1 คน นำไก่ต้ม ขนม เหล้า ดอกไม้ธูปเทียน นอกจากนี้ยังนำเอาใบตองกล้วยเท่ากับจำนวนสมาชิกในครอบครัวมัดรวมกัน แล้วนำไปถวาย ถือว่าใช้แทนควายหลังจากถวายของเสร็จแล้วก็นำเอาสิ่งของที่อยู่ในศาล เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ตาบ มีด ปืนมาเช็ดล้างทำความสะอาดด้วยน้ำหอม แล้วแห่รอบศาล 3 รอบก่อนที่จะนำไปเก็บไว้ที่เดิม หลังจากนั้นก็จะนำกระดูกคางไก่ที่นำมาถวายออกมาดู เพื่อทำนายว่าในปีนั้นฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาล นำความอุดมสมบูรณ์มาให้ชาวบ้านหรือไม่ แล้วจึงแจกจ่ายไก่และขนมให้กับผู้มาร่วมงานก่อนกลับบ้าน

ในปัจจุบันชาวบ้านยังให้ความเคารพและนับถือผีป่าอยู่มาก จะเห็นได้จากเมื่อชาวบ้านต้องการสิ่งใดที่เป็นไปได้ยาก ก็จะมาบนบานไว้ เช่น ไม่อยากให้ลูกชายเป็นทหารเกณฑ์ อยากให้ลูกชายไปทำงานต่างประเทศ หรือต่างจังหวัดภายหลังกลับมาด้ย ความ

ปลอดภัย เรื่องข้าวของหาย วัวควายหาย เจ็บไข้ได้ป่วย การสมัครเรียนต่อของลูกหลานหรือ แม้กระทั่งการสมัครกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ เมื่อได้สมหวังแล้วก็จะมาแก้บนเป็นประจำ นอกจากนี้ ที่กล่าวมาชาวบ้าน ฝอยลมยังให้ความสำคัญและเคารพนับถือผีปู่ตาทู่มาก คือ เมื่อมีการจัดงาน บุญประเพณีประจำหมู่บ้านชาวบ้านและเจ้าประจำหมู่บ้านจะไปทำพิธีอัญเชิญผีปู่ตาหรือที่ชาวบ้าน ฝอยลมเรียกว่า “เชิญเจ้าหอคุณ” เพื่อให้มาปกป้องคุ้มครองชาวบ้านตลอดจนการดำเนินงานทุกอย่างให้เสร็จลุล่วงไปด้วยดี เมื่อเสร็จงานแล้วก็จะทำพิธีอัญเชิญกลับไปที่ดอนปู่ตาดังเดิม

ภาพที่ 2.72 ศาลปู่ตา

ภาพที่ 2.73 บริเวณดอนปู่ตา

(2) *ความเชื่อเรื่องผีตาแฮก* นอกจากความเชื่อเรื่องผีปู่ตาแล้วยังมี ผีนาหรือผีตาแฮก ผีภูและผีหลักบ้าน ซึ่งแต่ละผีชาวบ้านจะให้ความเคารพ และทำพิธีสักการะเป็นประจำทุกปี โดยจะทำพิธีในช่วงเดือนหกและเลือกทำในวันพุธ วัตถุประสงค์ก็เพื่อให้เกิดความสงบ ร่มเย็นทั้งผีและคน เป็นการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน การที่ชาวบ้านนิยมเลี้ยงผีในวันพุธนั้นก็เพราะ มีความเชื่อว่าเป็นวันผี จึงต้องทำพิธีในวันพุธซึ่งเป็นช่วงก่อนเริ่มการทำนา การเลี้ยงผีนาจะ นำเอาพาหวน ซึ่งประกอบด้วยขนมหวานที่ใส่น้ำอ้อย น้ำตาล ใส่อ้อยไปถวายให้ผีนาที่อาศัยอยู่ใน “ตูป” ในบริเวณหัวไร่ปลายนาของตนเอง นอกจากนั้นเมื่อถึงช่วงเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจะนำข้าวขึ้น ลาน เพื่อเตรียมการนวดข้าว ก็จะมีการเลี้ยงผีนาอีกครั้งหนึ่งด้วยไก่และเหล้า ข้าวเปลือก ข้าวสุก กุ้งแฉน (กำไล) ผ้าซิ่น ผ้าสไบ เพื่อเป็นการขอบคุณที่ให้ผลผลิต เมื่อเลี้ยงผีนานั้นมักจะทำ เฉพาะที่นาของตนเอง เนื่องจากที่นาแต่ละแปลงก็จะสร้าง “ตูป” (ศาล) ไว้ประจำเฉพาะที่นาแปลง นั้น ๆ อย่างไรก็ตาม ญาติพี่น้องที่มีที่นาอยู่แปลงเดียวกันก็สามารถร่วมกันทำพิธีก็ได้

(3) *ความเชื่อเรื่องของรักษา* ในหมู่บ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับของรักษา ซึ่งเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ อย่างไรก็ตามของรักษายังไม่มียามที่ชัดเจน แต่ความคิดของชาวบ้าน ฝอยลม เรียกว่า ของรักษา คือ ของหรือผี ที่คุ้มครองและรักษาชีวิตของครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข ในที่นี้รวมถึงการดูแลสุขภาพด้วย เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจและที่พึ่งพาอาศัย และเข้าใจว่าของ รักษาเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่รักษาครอบครัวให้ปลอดภัย และถ้าของรักษาไม่เก่งพอ อาจทำให้ สมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยหรือประสบภัยพิบัติต่าง ๆ ได้ ครอบครัวของชาวบ้านฝอยลมส่วนใหญ่มี ของรักษาอยู่ 2 ประเภท คือ คุณพระธรรมและผีฟ้า หรือมีแม่ธรณีกับผีฟ้า เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่าทุกครอบครัวในหมู่บ้านต่างก็มีของรักษาประจำ ครอบครัว ซึ่งได้แก่ ผีฟ้า ผีบรรพบุรุษ คุณพระธรรม แม่ธรณี และธรรม และนิยมมีของรักษา ร่วมกัน 2 ประเภท โดยกล่าวว่า “ของรักษาแต่ละประเภทก็รักษาคุ้มครองครอบครัวให้อยู่เย็นเป็น สุข” ถ้ามีของรักษาอยู่หลายประเภทก็รักษาคุ้มครองครอบครัวได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่า ครอบครัวสามารถมีของรักษาได้มากกว่าหนึ่ง ประเภทขึ้นไป แต่ของรักษาบางประเภทก็ไม่สามารถ อยู่ร่วมกับแม่ธรณีได้เช่นกัน ดังนั้น ถ้าครอบครัวใดมีของรักษาเป็นผีฟ้า อาจมีของรักษาอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย เช่น คุณพระธรรม หรือแม่ธรณีอย่างใดอย่างหนึ่ง ยกเว้นธรรม ถ้าครอบครัวใดมีของ รักษาเป็นธรรมอาจอยู่ร่วมกันกับของรักษาอื่น เช่น คุณพระธรรมหรือแม่ธรณีอย่างใดอย่างหนึ่ง ยกเว้นผีฟ้า

ดังนั้นของรักษาจึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือของรักษาระดับ ตระกูลและของรักษาระดับครอบครัว ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ของรักษา ประเภทคุณธรรมและแม่ธรณี ถือว่า เป็นของรักษาระดับตระกูล ซึ่งตระกูลในที่นี้เป็นการนับญาติฝ่ายผู้หญิงของรักษาระดับตระกูลนี้ จะสืบทอดจากแม่

สู่ลูกทั้งชายและหญิง แต่ถ้าเป็นชายเมื่อแต่งงานแล้ว แม้ว่าจะมีของรักษาเป็นประเภทเดิมที่ได้มาจากแม่ แต่เมื่อมีลูกแล้วของรักษาของลูกจะเป็นประเภทเดียวกับของภรรยา จะเห็นได้ว่า แม่มีของรักษาเป็นคุณพระธรรม ลูกของแม่ทั้งชายและหญิงก็จะมีของรักษาเป็นคุณพระธรรมด้วย เมื่อลูกสาวแต่งงานแล้ว ลูกของลูกสาวทั้งชายและหญิงก็จะมีของรักษาเป็นคุณพระธรรมด้วย ส่วนสามีนั้น จะยังมีของรักษาเดิมที่ได้มาจากบ้านของตนเอง

การสืบทอดของรักษา เช่นนี้ เป็นไปด้วยอัตโนมัติ เมื่อมีลูกเกิดขึ้นใหม่ก็จะขึ้นอยู่กับของรักษานั้น ๆ ทันทที คนที่มีฐานะเป็นแม่จึงมีหน้าที่ดูแลของรักษาและจะบอกกล่าวกับผู้ดูแลของรักษาว่าขอให้ลูก ๆ ที่เกิดมาได้ขึ้นอยู่กับของรักษานี้ด้วย ตลอดจนบอกให้ลูก ๆ ที่เกิดมาได้ทราบว่าตนเองมีของรักษาเป็นประเภทใด แล้วให้ช่วยกันรักษาสืบไป

ของรักษาที่เป็นคุณพระธรรมจะมีฮ่าน (หิ้ง) บูชาอยู่ที่บ้านของญาติที่เป็นผู้เริ่มต้นสายตระกูล ผู้หญิงที่อยู่ในบ้านนั้นจะทำหน้าที่ดูแลฮ่านดังกล่าว ซึ่งก็คือลูกสาวคนสุดท้ายที่มักได้ทำหน้าที่ดูแลพ่อแม่และได้รับสืบทอดตำแหน่งนี้มา ในฮ่านคุณพระธรรม ประกอบไปด้วย พระพุทธรูป ชั้นห้า และชั้นแปด ดอกไม้และเทียน ผู้มีหน้าที่ดูแลจะคอยถวาย ชั้นห้าและชั้นแปดให้กับฮ่านทุกวันพระน้อยและวันพระใหญ่ คือวันขึ้นและวันแรม 7 ค่ำ 8 ค่ำ 14 ค่ำ และ 15 ค่ำ และเมื่อถึงวันพฤหัสบดีในเดือนหกของทุกปี ลูกหลานที่มีของรักษาเป็นคุณพระธรรมก็จะนำเทียนคนละ 1 คู่ ดอกไม้พร้อมเงิน 1 บาทหรือมากกว่า น้ำตาลหรือขนมมาถวายที่ฮ่าน ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลฮ่านจะรับเอาไว้แล้วนำมาทำขนมหวานและปลงพาท้าว นอกจากผู้ดูแลฮ่านจะเป็นผู้หญิงที่อาวุโสในบ้านที่มีฮ่านตั้งอยู่แล้ว ยังให้ผู้ชายที่อาวุโสที่สุดในตระกูลซึ่งอยู่ในหมู่บ้านนั้นคอยช่วยเหลือดูแลของรักษาดังกล่าวด้วย เมื่อมีการถวายของผู้ชายคนนี้ก็สามรถบอกกล่าวกับของรักษาได้ด้วย

ของรักษาในระดับตระกูลที่กล่าวมา ผู้มีของรักษาประเภทใดประเภทหนึ่งแล้วจะเปลี่ยนไปมีของรักษาประเภทอื่นไม่ได้ กล่าวคือ ถ้าใครมีของรักษาเป็นคุณพระธรรมก็จะมิไปจนกว่าจะเสียชีวิตหรือเลิกลับถือไป ขณะเดียวกันถ้าใครมีของรักษาเป็นแม่ธรณีก็ต้องมิไปจนกว่าจะเสียชีวิตหรือเลิกลับถือไปทั้งหมดเช่นเดียวกัน

ของรักษาระดับบุคคลหรือครอบครัว คือ ผีฟ้าและธรรมของรักษาประเภทนี้ จะทำหน้าที่ดูแลเฉพาะบุ คคลหรือครอบครัวให้เป็นสุข ซึ่งต่างจากของรักษาในระดับตระกูล คือ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความต ้องการ กล่าวคือ ถ้าใครมีของรักษาเป็นธรรม อาจเปลี่ยนแปลงนับถือผีฟ้าก็ได้ ในทำนองตรงกันข้าม ใครที่นับถือผี ฟ้าอยู่แล้วอาจเปลี่ยนเป็นนับถือธรรมก็ได้ อย่างไรก็ตามของรักษาประเภทนี้ ส่วนใหญ่ก็มักสืบทอดมาสู่ ลูกหลานคล้ายกับของรักษาในระดับตระกูล เนื่องจากพ่อแม่ นับถือสิ่งใดก็จะให้ลูกหลานนับถือตามไปด้วย แต่ต่างกันที่ไม่จำเป็นต้องสืบทอดเฉพาะทางสายผู้หญิงเท่านั้น คนครอบครัวเดียวกัน สมาชิกในครอบครัวสามารถมีของรักษาที่ต่างกันก็ได้ เช่น พ่อต้องการให้ลูกสาวมีของรักษาเช่นเดียวกับตนก็สามารถทำได้ เมื่อ

มีสมาชิกของครอบครัวใหม่ เช่น ได้ลูกเขย ลูกสะใภ้ หรือมีลูกหลานที่เกิดใหม่ก็จะนำเอา ชันห้าและ ชันแปดไปบอกกล่าวกับของ รักษาให้ช่วยดูแลสมาชิกใหม่ และสมาชิกใหม่ก็ยอมรับนับถือของรักษานี้ต่อไป

ของรักษาที่เป็นผีฟ้านั้นมีผู้ดูแลอ่านข องผีฟ้าคือ หมอลำผีฟ้าซึ่งจะมีฮ่านอยู่เฉพาะที่บ้านของตนเองเท่านั้น ส่วนของรักษาประเภทธรรมก็จะมีผู้ดูแลอ่านธรรม คือ หมอธรรมซึ่งมีฮ่านอยู่เฉพาะที่บ้านของตนเองเช่นกัน ผู้ที่มีของรักษาเป็นผีฟ้าจะนำเอาดอกไม้ เทียนเงินจำนวนหนึ่งไปถวายฮ่านในวันขึ้น 15 ค่ำ ของเดือน 3 และเดือน 6 ส่วนผู้ที่มีของรักษาประเภทธรรมก็จะนำสิ่งของไปถวายเช่นเดียวกันในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น ในวันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น

3) ขนบธรรมเนียมประเพณี

สำหรับการทำบุญตามประเพณีของชาวบ้านนั้น มีประเพณี 12 เดือน หรือฮีต 12 คอง 14 เช่นเดียวกับหมู่บ้านชาวอีสานโดยทั่วไป ดังนี้

(1) เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม พระสงฆ์จะทำพิธีเข้ากรรมหรือปริวาสกรรมเพื่อชำระมลทินที่ได้ล่วงละเมิดพระวินัยหรือต้องอาบัติซึ่งจะใช้เวลา 6-9 วัน

(2) เดือนยี่ บุญคูณข้าวหรือบุญคูณลาน เป็นการฉลองหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวการทำบุญจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ในลานข้าวที่จัดเตรียมไว้กลางหมู่บ้าน การสวดขวัญข้าวเพื่อฉลองความสมบูรณ์กล่าวขอ บคุณแม่โพสพ เพื่อความเป็นสิริมงคล และให้ผลผลิตเป็นทวีคูณในปีต่อไป

(3) เดือนสาม บุญข้าวจี่ ชาวบ้านจะนำข้าวจี่ไปทำบุญที่วัดและแจกจ่ายให้ญาติพี่น้องซึ่งแล้วแต่ครอบครัวจะปฏิบัติไม่ได้ถือเป็นงานของส่วนรวมที่ต้องช่วยกันทั้งหมู่บ้าน

(4) เดือนสี่ บุญพะเหวดหรือบุญ พระเวส ชาวบ้านจะช่วยเหลือกันเตรียมงานและนิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์มหาชาติ ตอนกลางคืนจะมีหรรสพสมโภชตลอดคืน

(5) เดือนห้า บุญเนาหรือบุญสงกรานต์ มีการสร้างน้ำพระ สร้างน้ำผู้เฒ่าผู้แก่ หมู่สาวที่ทำงานอยู่กรุงเทพฯ มักจะเดินทางกลับมาทำบุญที่บ้านในช่วงนี้

(6) เดือนหก บุญบั้งไฟ ในหมู่บ้านไม่ได้จัดงานนี้ขึ้นโดยตรง แต่จะนำบั้งไฟไปร่วมงานบุญบั้งไฟที่บ้านอื่นหรือในงานประจำปีของอำเภอบึงโขงหลง

(7) เดือนเจ็ด บุญช่าชะ หรือบุญเบิกบ้าน มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เพื่อขับไล่ผีร้ายออกจากหมู่บ้าน

(8) *เดือนแปด* บุญเข้าพรรษา มีการทำบุญตักบาตรถวายผ้าอาบน้ำฝน สบง จีวรและเทียนพรรษา ชาวบ้านจะไปร่วมแห่ผ้าอาบน้ำฝนและเทียนพรรษาไปถวายพระที่วัดในตอนกลางวัน

(9) *เดือนเก้า* บุญข้าวประดับดิน จัดขึ้นในช่วงปลายเดือนเก้าเป็นการทำบุญให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว โดยการนำเอาข้าวปลาอาหารคาวหวาน หมากพลูห่อใส่ใบตองไปวางไว้ตามโคนต้นไม้รอบ ๆ วัด นอกจากจะเป็นการทำบุญและทำนาแล้วยังแสดงถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษอีกด้วย

(10) *เดือนสิบ* บุญข้าวสาก ชาวบ้านจะเตรียมสารับอาหารซึ่งมีข้าวเหนียว อาหารแห้ง เช่น ปลาอย่าง เนื้อย่าง แจ่วบองและห่อข้าวเล็ก ๆ อีกหนึ่งห่อ สำหรับอุทิศให้ญาติผู้ล่วงลับโดยเขียนชื่อเจ้าของสารับอาหารและเครื่องไทยทานไว้ในบาตร เพื่อให้พระในวัดจับสลาก

(11) *เดือนสิบเอ็ด* บุญออกพรรษา ชาวบ้านจะเตรียมอาหาร ข้าวสาร อาหารแห้ง และปัจจัยสำหรับไว้ตักบาตร เทโว และมีการทำโคมไฟหรือโคมลอยขึ้นฟ้าหรือทำเรือไฟปล่อยไปตามลำน้ำโขง

(12) *เดือนสิบสอง* บุญกฐิน ในหมู่บ้านจะทำบุญกฐินทุกปี ซึ่งบางปีจะมีลูกหลานไปทำงานที่กรุงเทพฯ นำกฐินมาจากกรุงเทพฯ แต่บางปีชาวบ้านก็จะรวบรวมปัจจัยจัดบุญกฐินขึ้นเอง

ประเพณีทั้งหมดที่กล่าวมานี้ พบว่า ชาวบ้านให้ความสนใจและให้ความร่วมมือในการจัดงานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาวอีสานไว้ตลอดไป

3.9 เศรษฐกิจ

3.9.1 เศรษฐกิจ

ลักษณะเศรษฐกิจส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับอาชีพการทำนา และปลูกยางพารา ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ยึดเป็นอาชีพหลัก

3.9.2 อาชีพ

ข้อมูลจากแบบสำรวจชุมชนพบว่า ร้อยละ 90 ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยาง พารา และรับจ้างทำงานทั่วไปร้อยละ 10 ประกอบอาชีพค้าขาย ก่อสร้าง รับซ่อมจักรยานยนต์ และรับราชการครู

การทำนาของชาวบ้านต้องอาศัยน้ำฝนเท่านั้น และสามารถปลูกข้าวได้ปีละครั้งเท่านั้น ส่วนในช่วงฤดูห นาวจะปลูกพืชผักสวนครัว เพื่อบริโภคในครัวเรือน รายได้ของชาวบ้านส่วนใหญ่ได้มาจากอาชีพเสริมคือ การปลูกยางพารา สมาชิกในครอบครัวไปทำงาน

ต่างจังหวัด และไปทำงานในกรุงเทพฯ กลุ่มบุคคลเหล่านี้จะส่งเงินมาให้ครอบครัวใช้ประจำ ซึ่งส่วนใหญ่ทำงานเป็นลูกจ้าง นอกจากนี้ สมาชิกของครอบครัวที่ยังอาศัยอยู่ในหมู่บ้านก็จะออกไปทำงานรับจ้างในบริเวณใกล้หมู่บ้าน

การเปลี่ยนแปลงอาชีพของหมู่บ้าน พบว่า มีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย หรือมันสำปะหลัง ยูคาลิปตัส โดยปลูกในพื้นที่ที่ไม่สามารถทำนาได้ และในบริเวณป่าโคกต่อมา ราคามันสำปะหลังตกต่ำลง ชาวบ้านจึงเลิกปลูกมันสำปะหลังหันมาปลูกยางพาราแทน และบางครอบครัวก็ยึดอาชีพรับจ้างกรีดยางพารา และปลูกพืชผักสวนครัวออกขายตามฤดูกาล

นอกจากอาชีพที่กล่าวมาแล้ว ยังมี ทำการประมง ทอผ้า ทอเสื่อ ไขหว้าคา การเลี้ยงสัตว์นับว่าเป็นอาชีพเสริมอย่างหนึ่งที่ทำรายได้ให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี สัตว์เลี้ยงที่นิยมเลี้ยงมากที่สุดคือ โค ส่วนการเลี้ยงเบ็ดไถ่นั้นพบว่าครอบครัวส่วนใหญ่เลี้ยงไว้บริโภคในครอบครัวและแบ่งขายบางส่วน

การถือครองที่ดิน เพื่อทำการเกษตรนั้นพบว่า พื้นที่ทำนา 3,000 ไร่ พื้นที่ทำสวน 1,000ไร่ และพื้นที่สาธารณะ 500 ไร่

ภาพที่ 2.74 สวนยางพารา

ภาพที่ 2.75 ไร่ยาสูบ

ภาพที่ 2.76 มัดหญ้าคา

ภาพที่ 2.77 หน้าคาที่ไฟเสร็จแล้วเตรียมจำหน่าย

ภาพที่ 2.78 การสานเสื่อจากต้นคล้า

ภาพที่ 2.79 เครื่องจักรสานจากไม้ไผ่

3.9.3 การตลาด

ชาวบ้านฝอยลมจะมีการรวมกลุ่มกันขายผลผลิตพืชไร่ พืชนา และพืชสวน โดยการรวมกลุ่มละ 50 -60 คน เช่น กลุ่มชายยางพารา

3.9.4 คุลรายรับ รายจ่าย

ชาวบ้านฝอยลมจะมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน ต่อปีเท่ากับ 101,605 บาท และรายได้เฉลี่ยต่อคน ต่อปีเท่ากับ 24,708 บาท ส่วนค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี เท่ากับ 42,300 บาท แสดงว่า บ้านฝอยลมมีรายรับมากกว่ารายจ่าย ความเป็นอยู่ของประชาชนมีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง

3.9.5 การรวมกลุ่ม/องค์กรชุมชนในหมู่บ้าน

ชาวบ้านฝอยลมได้มีการรวมกลุ่มองค์กรภายในหมู่บ้านดังนี้

1. กองทุนหมู่บ้าน
2. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
3. กลุ่มผู้ประสานพลังแผ่นดิน
4. กลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ผ้าฝ้าย
5. กลุ่มผลิตภัณฑ์ข้าวชุมชน
6. ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน
7. กลุ่มพัฒนาสตรีหมู่บ้าน
8. กลุ่มเยาวชนหมู่บ้าน

9. อาสาพัฒนาชุมชน
10. อาสาสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
11. อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน
12. กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน
13. ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร
14. กลุ่มสวนยางพารา
15. กลุ่มปุ๋ยหมักชีวภาพ
16. กลุ่มทำประมงน้ำจืด
17. กลุ่มทำน้ำยาล้างจาน

4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ปนัดดา เผือกพันธ์ และรุ่งอรุณ ที่ชมขุนเหียร (2532) ได้ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์ กวย และญ้อ ผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบลักษณะการเปลี่ยนแปลงในสถาบันความเชื่อ และประเพณีมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ และแตกต่างกัน ยังคงมีการนับถือผีบรรพบุรุษในชุมชนชาติพันธุ์กวย แต่เลิกนับถือผีบรรพบุรุษในชุมชนชาติพันธุ์ญ้อ

บุญยงค์ เกศเทศ (2536) ได้ทำการวิจัยเรื่องพิธีกรรมของชาวผู้ไท กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ผลการศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตอันมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด แต่ งามานเจ็บป่วยและตาย ชาวผู้ไทยังคงยึดมั่นกฎเกณฑ์อันเป็นข้อปฏิบัติมาแต่บรรพชนโดยมีข้อห้าม (ชะล่า) อย่างครบถ้วนเคร่งครัดและจริงจังส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ภู ต ผี วิญญาณ ความเจ็บป่วยที่หาสาเหตุไม่ได้ ชาวผู้ไทใช้การรักษาโดย “พิธีเหยา” เพื่อให้อาการเจ็บป่วยทางกายและทางใจให้ทุเลาลง และพบความสุข

มารีโกะ กาโตะ (2538) ได้ศึกษาการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านของหมอลำผีฟ้าที่บ้านหนองใหญ่ อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษา สรุปว่า หมอลำผีฟ้าทำหน้าที่รักษาพยาบาลและมีระบบของตัวเอง โดยมีความเชื่อเรื่องผีเป็นหลัก หมอลำผีฟ้าจะรักษาโรคที่เกิดจากการกระทำของผี โดยการล่าเชิญผีฟ้าซึ่งเป็นผีที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติมากที่สุด

ทรงคุณ จันทจร และปิติ แสนโคตร (2540) ได้ศึกษาการรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีการเหยาของชาวผู้ไท อำเภอโนนสูง จังหวัดมุกดาหาร สรุปผลการศึกษาได้ว่า การรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีการเหยา เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ป่วย การเป็นหมอเหยาเกิดจากผีสั่งให้เป็นและไม่

มีค่าตอบแทนในการรักษา หมอเหยาเป็นผู้ที่มีความเสียสละ มีความโอบอ้อมอารี มีเมตตา เป็นที่เคารพนับถือ และสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

สมหมาย ชินนาค (2539) ได้ศึกษาเรื่อง ฝิปะกำ: คติความเชื่อเรื่องฝิบรรพบุรุษของชาวไทย-กวย (ส่วย) ผลการศึกษา พบว่า

ฝิปะกำ อันเป็นผีที่ประจำ อยู่ในหนังปะกำ (บ่วงบาทสำหรับคล้องช้าง ป่า) นั้น ชาวกวยเลี้ยงช้าง เชื่อว่า ประกอบด้วยวิญญาณ 2 ประเภทด้วยกัน คือ “พระครู” ซึ่งเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่มีสถานภาพเทียบเท่าเทพ และวิญญาณของ บรรพบุรุษในสายตระกูลที่เคยเป็นหมอช้าง พวกเขาเชื่อว่า ฝิปะกำ สามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ ดังนั้นจึง ต้องมีการเซ่นสรวงบูชาอยู่เสมอ และยังพบว่าความเชื่อนี้มีได้มีเฉพาะในกลุ่มชาวกวยเลี้ยงช้างเท่านั้น หากยังมีแพร่หลายในกลุ่มชนพื้นเมืองที่มีอาชีพคล้องช้างตามภูมิภาคต่าง ๆ ด้วยขณะเดียวกันหมอช้างในราชสำนักที่นับถือพระพิฆเนศวร ซึ่งหมอช้างชาวกวย และหมอช้างพื้นเมืองบางกลุ่มไม่รู้จักกันนั้น ก็รับรู้และนับถือฝิปะกำด้วยเช่นกัน

ระบบความเชื่อของฝิปะกำสะท้อนให้เห็นถึงระบบอำนาจของผู้อาวุโส ในสายตระกูลได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ความเชื่อเรื่องฝิปะกำเป็นคติความเชื่อในลักษณะการถ้อยโณ นอำนาจจากฝิบรรพบุรุษไปสู่ผู้อาวุโสในสายตระกูล ทำให้ผู้อาวุโสได้รับความเคารพเชื่อฟังจาก สมาชิกในตระกูล เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมเซ่นสรวงฝิปะกำ รวมทั้งเป็นผู้ที่มีอำนาจสั่งการทุกอย่างในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับฝิปะกำ

คติความเชื่อเรื่องฝิปะกำ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโครงสร้างสังคมส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดระเบียบทางโครงสร้างเศรษฐกิจและการควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชน บทบาทของเพศชายและเพศหญิง การจัดระเบียบครอบครัว เครือญาติและสายตระกูล ตลอดจนคติความเชื่อของพุทธศาสนิกายเถรวาท ลัทธิพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผีอื่น ๆ ในชุมชน

อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมความเชื่อเรื่องฝิปะกำที่ดำรงในชุมชนทุกวันนี้ยังคงทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ 2 ระดับคือ ระดับครอบครัวและระดับปัจเจกบุคคล ในสายระดับครอบครัว ฝิปะกำตอบสนองต่อการสืบต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเห็นได้จากพิธีกรรมเกี่ยวกับวงจรชีวิต ซึ่งยังคงมีการเซ่นฝิปะกำอยู่ และมีพิธีเกี่ยวกับการพาช้างไปเที่ยวมากขึ้น ส่วนระดับปัจเจกบุคคล ก็จะพบว่าจะมีการเซ่นฝิปะกำกันบ่อย เมื่อลูกหลานเจ็บไข้ได้ป่วย และแก้บนในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปัญหาความคับข้องใจส่วนบุคคล ซึ่งนับว่าจะทวีมากขึ้นเรื่อย ๆ

ยุทธภณธ์ เตชะแก้ว (2540) ได้ศึกษาเรื่องพิธีกรรมและระบบความเชื่อการลำผีฟ้าในภาคอีสาน ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อเรื่องผีเป็นอำนาจและกฎเกณฑ์ที่ทางสังคม ชุมชนนำมาจัดความสมดุลของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนใน ระดับครอบครัว เครือญาติและชุมชน อีกรวมทั้งจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ โดยนัยความเชื่อเรื่องผีเป็นอำนาจในการควบคุมพฤติกรรม

ทางสังคม อำนาจดังกล่าวยังส่งผลต่อการจัดองค์กรพื้นฐานทางสังคม อาทิเช่น ครอบครัวกับเครือญาติและดำเนินการควบคุมทางด้านจิตวิญญาณ จึงกล่าวได้ว่า พิธีกรรมการล่าผีฟ้าเป็นกระบวนการทางชีวิต อาศัยสภาวะวิกฤตในช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อซึ่งเป็นการเจ็บป่วยของบุคคลทั้งทางตรงและทางอ้อม สรรสร้างพิธีกรรมเป็นเครื่องมือมีหมอล่าผีฟ้าเป็นกลไก ในการนำอำนาจจากความเชื่อเรื่องผีมาควบคุมพฤติกรรมทางสังคมที่ยังลึกลับถึงการควบคุมทางด้านจิตวิญญาณสามารถจัดระเบียบแบบแผนทางสังคม ให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์และบรรทัดฐานทางสังคม

สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ (2540) ได้ศึกษาเรื่อง วิธีคิดของคนไทย : พิธีกรรม “ช่วงผีฟ้อน” “ของลาวข้าวขาว” จังหวัดนครราชสีมา ได้กล่าวถึงแนวโน้มของพิธีกรรมในอนาคตว่า

1. “ผีฟ้อน” ส่วนใหญ่อยู่ในวัยสูงอายุ เมื่อผ่าน “รุ่น” ของคนเหล่านี้แล้ว การสืบทอดพิธีกรรมจะเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน ต้องพิจารณากันต่อไป

2. จำนวนหมอแคนมีอยู่ค่อนข้างจำกัด ทำให้เจ้าภาพจำนวนมากต้องเข้าคิวรอหมอแคน รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมก็มีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นเรื่อย ๆ

3. เมื่อชาวบ้านมีการย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในเมืองหรือในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น การทำไร่ทำนาน้อยลง อาจจะทำให้มีการจัดพิธีกรรมน้อยลงก็เป็นไปได้ เพราะข้อจำกัดด้านเวลาในการทำงาน การทำไร่นาจจะมีเวลาว่างในแต่ละปีที่แน่นอน ส่วนการทำงานในโรงงานจะยึดถือระบบเวลาทำงานและวันหยุดที่แตกต่างกันออกไป

มานพ มานะแซม (2541) ได้ศึกษาเรื่อง คติความเชื่อเรื่องการฟ้อนผีในภาคเหนือ ผลการศึกษา สรุปได้ว่า 3 จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำปาง และจังหวัดลำพูน ยังคงถือปฏิบัติพิธีกรรมการฟ้อนผีกันอยู่ โดยที่เหตุผลและแรงจูงใจนั้นมีความซับซ้อนมากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากพิธีกรรมการฟ้อนผีมิใช่เป็นเรื่องของการเคารพบูชาบรรพบุรุษอย่างเดียว หากเป็นการแสดงออกถึงความมีอำนาจ และความมีหน้ามีตาในสังคม ความเชื่อเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ที่ผสมผสานกันของชาวล้านนา ซึ่งประกอบด้วยความเชื่อแบบวิญญาณนิยม (Spiritism) เทวนิยม (Deism) และกรรมนิยม (Karmicism) เข้าด้วยกันจนยากที่จะแยกออกจาก กันได้นอกจากนี้พิธีกรรมการฟ้อนผียังเป็นประเพณีที่สามารถอธิบาย เชื่อมโยงกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด

ถึงแม้ว่าสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงไปมากสักเพียงใด แต่พิธีกรรมการฟ้อนผีก็ยังคงถือปฏิบัติสืบเนื่องจนถึงทุกวันนี้ และมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมมากขึ้นตามลำดับ การนับถือผีเริ่มเปลี่ยนจากความเชื่อเดิมไปสู่แนวคิดใหม่ของสังคมปัจจุบัน โดยมีสังคมเมืองเป็นแบบฉบับ การฟ้อนผีได้กลายเป็นกิจกรรมของผู้มีฐานะดี เกิดการประชันขันแข่งด้านความยิ่งใหญ่ของการจัดพิธีกรรมการฟ้อนผีของแต่ละสายตระกูล ความคาดหวังหรือการหวังผลจากพิธีกรรมการฟ้อนผีนั้นจึงเป็นเรื่องผลประโยชน์ของปัจเจกชนมากกว่าผลประโยชน์สังคม

กนกรวรรณ ระลึก (2542) ได้ศึกษาการฟ่อนสะเองของชาวไทยภูย บ้านกระแวงใหญ่ ตำบลกระแวง อำเภอกันทรลัษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ ผลการศึกษา สรุปได้ว่า ชาวไทยภูยบ้านกระแวงใหญ่ มีจักรวาลความเชื่อแบบพราหมณ์ - พุทธ - ผี ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษเป็นรากฐานความเชื่อที่นำไปสู่กระบวนการประกอบพิธีกรรม ความหมายทางวัฒนธรรมของพิธีกรรมการฟ่อนสะเอง จึงเป็นกระบวนการที่สืบเนื่องสัมพันธ์ กันในบริบททางสังคมของชาวไทยภูย พิธีกรรมการฟ่อนสะเองเป็นพิธีกรรม ที่ชาวไทยภูย ทำการเข้าท รงผีฟ้าหรือผีสะเอง เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยที่ไม่สามารถรักษาให้หายเป็นปกติด้วยวิทยาการแพทย์แผนปัจจุบัน และเมื่อหายจากอาการเจ็บป่วยต้องทำการเข้าทรง เพื่อสักการะขอขอบคุณผีสะเอง บทบาทของพิธีกรรมนั้น พบว่ามีบทบาทที่สำคัญ 3 ประการ ต่อสังคมชาวไทยภูยคือ บทบาท ในการควบคุมสังคม บทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในสังคม และสร้างกำลังใจในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นชีวิตวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง

ชาติชัย ฉายมงคล (2543) ได้ศึกษาเรื่อง การปรับ บเปลี่ยนพิธีกรรมการฟ่อนผีของชาวโล้ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ผลการศึกษา ปรากฏว่า พิธีกรรมการฟ่อนผีหมอของชาวโล้ อำเภอดงหลวง ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นพิธีกรรมที่ทำกันในเดือนสี่ของทุก ๆ ปี โดยใช้เวลา 2 วันกับ 1 คืน เป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่เวทียและให้ความเคารพต่อผีบรรพบุรุษ ชาวโล้ มีความเชื่อว่าเป็นการบูชาพญาแถน เพื่อให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการทำการเกษตรในปีนั้น ๆ จากการศึกษาค้นคว้าปรากฏว่า มีการปรับ บเปลี่ยนพิธีกรรมไปจากอดีต ดังนี้

การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมด้านองค์ประกอบเพื่อความเหมาะสมและสะดวกในการจัดทา เช่น การเช่นสรวงบูชามีการปรับเปลี่ยนแปลงด้านวัสดุอุปกรณ์ในการเช่นสรวง วัสดุอุปกรณ์ ที่เคยผลิตเองก็มีการจัดซื้อตามท้องตลาดตามสมัยนิยม เช่น ดอกกรัก เคยเก็บจากหัวไร่ปลายนา ก็ปรับมาใช้ดอกกรักที่ทำจากพลาสติกแทน เหล้าขาวจากอดีตก็มีการปรับเปลี่ยนมาใช้น้ำอัดลมหรือเปียร์เป็ นส่วนประกอบบ้างเป็นบางโอกาส

การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมด้านขั้นตอน ในขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรมยังคงเหมือนเดิม จะมีการปรับเปลี่ยนในด้านขององค์ประกอบด้านเครื่องแต่งกาย วัสดุอุปกรณ์ในการเช่นสรวง การละเล่นในพิธีกรรมของแต่ละขั้นตอนเท่านั้น

การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมด้านความเชื่อ การประกอบพิธีกรรมการฟ่อนผีหมอของชาวโล้ อำเภอดงหลวง ยังคงมีคติความเชื่อเหมือนเดิม ถึงแม้ว่าจะมีองค์ประกอบ ขั้นตอนในบางอย่งนั้นปรับเปลี่ยนวัสดุอุปกรณ์ไปจากเดิมบ้างก็ตาม แต่ก็ไม่ทำให้คติความเชื่อของชาวโล้ที่มีต่อการประกอบพิธีกรรมนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การปรับเปลี่ยนเป็นเพียงเพื่อความอยู่รอดของพิธีกรรมและเป็นการสืบทอดพิธีกรรมของชาวโล้ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหารต่อไป

มัลลิกา จันทรา (2549) ได้ศึกษาพิธีกรรมการล่าผีฟ้า บ้านสว่างดอนตู ตำบลบ้านเม็ง อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

การประกอบพิธีกรรมการล่าผีฟ้าได้ปรากฏมีมานานแล้วที่บ้านสว่างดอนตู ในการประกอบพิธีกรรมนั้น มีองค์ประกอบคือ เครื่องคายรักษา บุคลากรผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ การจัดเตรียมสถานที่ เครื่องคาย ผู้เข้ารับการรักษา ฯลฯ ชั้นประกอบพิธีกรรม เป็นชั้น ตอนของการรักษาได้แก่ การล่าอัญเชิญผีฟ้า การล่าส่งหาสาเหตุและการล่าเรียกขวัญ และชั้นหลังพิธีกรรมจะเป็นการอบรมสั่งสอนคนป่วยให้ปฏิบัติตามธรรมเนียมของผีฟ้า หรือให้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี และในช่วงเดือน 5 ที่บ้านสว่างดอนตู จะมีพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า โดย เป็นการชุมนุมของกลุ่มผู้นับถือผีฟ้า อันเป็นการเฉลิมฉลอง และตอบแทนบุญคุณต่อผีฟ้าที่ให้ความคุ้มครองรักษาแก่ตน

พิธีกรรมการล่าผีฟ้ามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านสว่างดอนตู โดยบทบาททางตรง คือ ทางสังคม ซึ่งการรักษาการเจ็บป่วยด้วยโรคที่เกิดจากการกระทำของผี หรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีผลต่อความเสื่อมของจิตใจของชาวบ้านโดยโรคบางอย่าง การรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันจะเน้นการรักษาที่ตัวผู้ป่วยอย่างเดียว โดยไม่ได้คำนึงถึงผลทางจิตใจ ดังนั้นเมื่อรักษาอาการเจ็บป่วยไม่หายอันเกิดจากจิตใจเสื่อมโทรม ผู้ป่วยจำนวนหนึ่งจึงต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวหรือสิ่งที่เป็นที่พึ่งทางจิตใจในการช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยและเชื่อว่าพิธีกรรมการล่าผีฟ้าซึ่งเป็นที่พึ่งทางจิตใจจะช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยให้หายไป และบทบาททางด้านวัฒนธรรมคือ การช่วยเป็นตัวควบคุมสังคมให้เป็นไปตามบรรทัดฐานที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ได้แก่ การนำคติความเชื่อเกี่ยวกับผีมากำหนดและควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านมิให้ประพฤติผิดหรือออกนอกจารีตของหมู่บ้านซึ่งการนำความเชื่อเกี่ยวกับผี เช่นผีปู่ตา ผีตาแฮก ผีป่าภู มาช่วยกำหนดพฤติกรรมของคนในหมู่บ้านโดยห้ามละเมิดออกนอกจารีตที่ดี หากล่วงเกินหรือละเมิด อาจเกิดการเจ็บป่วยหรือมีอันเป็นไปอย่างอื่น ก็จะมีการรักษาโดยการล่าผีฟ้า ซึ่งจากการควบคุมดังกล่าว จะทำให้สังคมหมู่บ้านเกิดความสงบสุขต่อไป

กนกอร สุขุมาลพงษ์ (2551) ได้ศึกษาเรื่องผี อนนางเทียมในพิธีบุญเลี้ยงบ้านบ้านกาลิม จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาสรุปได้ว่า พิธีบุญเลี้ยงบ้านของชาวบ้านกาลิม มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงออกให้เห็นถึงความกตัญญูต่อกว่ตเวที่ต่อปู่ตา ที่ได้คอยปกป้องรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากภัยพิบัติต่าง ๆ มาโดยตลอดทั้งปีที่ผ่านมา

ในพิธีบุญเลี้ยงบ้านจะมีเจ้าและ นางเทียมทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมซึ่งผู้ที่จะมาทำหน้าที่เป็นเจ้า และนางเทียมได้นั้นจะต้องผ่านการคัดเลือกจากปู่ตา โดยมีเจ้าทำหน้าที่ในการเป็นสื่อกลางระหว่างปู่ตากับชาวบ้าน ส่วนนางเทียมทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเจ้าและเป็นร่างกายของปู่ตาเพื่อแสดงให้เห็นว่าปู่ ตามาปรากฏตัวจริง และเมื่อปู่ตา เข้าทรงนางเทียมจะมีการฟ้อนเกิดขึ้น ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการฟ้อนของปู่ตาและบริวาร โดยการฟ้อนมีวัตถุประสงค์ในการขจัดปัดเป่า

สิ่งชั่วร้ายให้ออกจากหมู่บ้าน ทั้งยังเป็นการพ่อนเพื่อปลดปล่อยอารมณ์ของบรรดาบริวาร ท่าทางการพ่อนไม่เน้นที่ความสวยงาม เนื่องจากเป็นการวาดพ่อนภายใต้จิตสำนึก ความรู้สึกนึกคิดที่อยากแสดงออก ลีลาการพ่อนไม่มีแบบแผนตายตัว ไม่กำหนดว่าการใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายจะใช้ทำใดก่อนและหลังหรือทิศทางใดก่อนของตัวพ่อนเป็นการวาดพ่อนที่เน้นท่าทางที่รุนแรง รวดเร็ว วาดลำแขนในลักษณะกว้างมีการยกมือขึ้นสูงเหนือศีรษะ และวาดมือลงต่ำ ทำเน้นการกระโดด การหมุนรอบตัว การพ่อนนั้นมีการขยับตัวตามจังหวะตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้ถือเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของการพ่อนนางเทียมในพิธีบุญเลี้ยงบ้านของชาว บ้านกาลิมได้เป็นอย่างดี

ฉัตรพร ดวงสร้อย (2551) ได้ศึกษาเรื่อง ความหมายของเครื่องบูชากระยาบวชในพิธีไหว้ครูดนตรีและ นาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ ลพบุรี ผลการศึกษา สรุปได้ว่า การไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อเพื่อแสดงความเคารพบูชา ครู อาจารย์ ผู้มีพระคุณ และบวงสรวงสังคัม เทพเจ้าแห่งดุริยางค์ศาสตร์และนาฏยศาสตร์เนื่องจากเป็นครูผู้สร้างสรรค์และประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ เครื่อง สังเวद्यคือ อาหารสุกและอาหารดิบ เครื่องกระยา บวช คืออาหารที่ไม่ปรุง รุ่งเจือด้วยของควาและบายศรีปากชาม คือ เครื่องเซี ญขวัญที่ประดิษฐ์จากใบตองใช้สักการะเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชั้นสูง วัตถุสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมได้แก่ ศิระษะเทพเจ้าชั้นสูง ภาพถ่ายครูที่ถึงแก่กรรม รวมถึงของใช้ในการทำพิธีไหว้ครู ถ้วนสื่อความหมายให้มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นสิริมงคลแก่ผู้เข้าร่วม พิธี แสดงถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความคิด ความรู้สึก ที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ฮินดู และความเชื่อดั้งเดิมที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างเสริมกำลังใจให้ประสบผลสำเร็จในการศึกษาและในอาชีพ การ จัดพิธีไหว้ครูช่วยให้เข้าใจพื้นฐานทางความคิด ความเชื่อของผู้ศึกษา วิชาการทางดนตรีนาฏศิลป์และผู้เข้าร่วมพิธี อีกทั้งเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาและเผยแพร่ให้บุคคลทั่วไปได้รับรู้ เพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรมของชาติสืบไป

ณัฐภัทร์ สุรินทร์วงศ์ (2552) ได้ศึกษา เรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมพ่อนผีกับกระบวนการสร้างความเป็นชุมชน บ้านดอกบัว ผลการศึกษาสรุปได้ว่า กระบวนการสร้างความเป็นชุมชนบ้านดอกบัว มีความเชื่อและพิธีกรรมพ่อนผีเป็นกลไกสำคัญที่เกื้อหนุนให้เกิดกระบวนการชุมชน ได้แก่ การรื้อฟื้นสำนักแห่งรากเหง้า การสร้าง คุณค่าของความเป็นชุมชนและการสร้างพลังชุมชน พิธีกรรมพ่อนผีเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ไม่จำกัดพื้นที่เฉพาะภายในครัวเรือน แต่ได้ขยายวงกว้างออกไปเชื่อมโยงกลุ่มคนที่นับถือผีกลุ่มอื่น ๆ โดยมีลักษณะเป็นเครือข่ายที่ยึดโยงกันไว้อย่างสลับซับซ้อน ผลจากการที่สมาชิกภายในและภายนอกชุมชนได้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมพ่อนผีทำให้เกิดความร่วมมือช่วยเหลือแบ่งปันกันระหว่างกลุ่มที่เรียกว่า กระบวนการฮอมนใน 4 รูปแบบ

คือ การขอมแรง การขอมใจ การขอมของ และการขอมเงิน การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่มีลักษณะต่างตอบแทนนี้เป็นผลพลอยได้ที่ติดตามมาจากการรวมกลุ่มกันประกอบพิธีกรรม

พรรณวดี ศรีขาว (2554) ได้ศึกษาเรื่อง การสืบทอดและบทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยที่บ้านละเอาะ อำเภอท่าลี่ จังหวัดศรีสะเกษ ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ชาวกูยที่บ้านละเอาะ นับถือผีสะเองและผีแถนเป็นผี บรรพบุรุษประจำสายตระกูล ผีสะเองเป็นผีดั้งเดิมมีฐานะสูงกว่าผีแถนที่รับเข้ามา ทุกปีระหว่างเดือน 3 ถึงเดือน 6 จะจัดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษขึ้น พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษสืบทอดมาได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะมีปัจจัยหลายประการทั้งปัจจัยภายใน คือ มีครูบา เป็นผู้สืบทอด องค์กรความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษและบริบทชุมชนบ้านละเอาะ รวมถึงปัจจัยภายนอก คือ นโยบายของภาครัฐที่มีต่อชุมชนบ้านละเอาะในปัจจุบัน คือ บทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษที่มีต่อชุมชนบ้านละเอาะในปัจจุบัน คือ บทบาทในการสืบทอด ยึดครองของชาวกูยบ้านละเอาะ และบทบาทในการสั่งสอนลูกหลานขณะเดียวกันก็มีบทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวกูย และชาวลาว ทั้งยังมีบทบาทในการสร้างกำลังใจให้กับปัจเจกบุคคล รวมถึงบทบาทในการแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่เดิมของชาวกูย พิธีนี้สามารถตอบสนองความต้องการทางจิตใจและสร้าง ความเข้มแข็งให้ชุมชนจึงดำรงอยู่จนถึงทุกวันนี้และกลายเป็นอัตลักษณ์สำคัญของชาวกูยบ้านละเอาะ

จึงสรุปได้ว่า พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าหรือลำผีฟ้าของชาวไทย -ลาว (ภาคอีสาน) และชาวบ้าน ฝอยลมได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษที่กระทำกันในเดือน 3 หรือเดือน 6 ของทุกปี เป็นการบูชาพญาแถน ให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล เป็นขวัญและกำลังใจแก่คนในชุมชน และที่สำคัญคือการรักษาผู้เจ็บป่วย เมื่อคนไข้หายป่วยจะทำการขอบคุณผีฟ้า พิธีกรรมนี้จึงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านฝอยลมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นกา รศึกษาเรื่อง “การฟ้อนผีฟ้า ของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติความเป็น มา รูปแบบ องค์ประกอบ ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรม รวมทั้งแนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า ของชาวบ้านฝอยลม หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษา ข้อมูลจากตำรา เอกสาร วารสาร และงานวิจัยที่ เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย และกำหนดรูปแบบของการวิจัยโดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัย ดังนี้

1.1 การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) เป็นการรวบรวมข้อมูลและ การค้นคว้าจากเอกสาร ได้แก่

1.1.1 เอกสารตำรา บทความ วารสาร หรือเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ ความเชื่อและพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า ประวัติชุมชนที่ทำการศึกษา

1.1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาจากวิทยานิพนธ์ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิธี กรรมการฟ้อนผีฟ้า และความ เชื่อเรื่องผี เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานที่จะช่วยให้การกำหนดกรอบ ความคิดในการศึกษา และใช้ประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์ต่อไป

1.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยทำการสัมภาษณ์ผู้รู้ จำนวน 5 คน ผู้ประกอบพิธีกรรม 5 คน ผู้นำท้องถิ่น 5 คน บริวารผีและ ชาวบ้านผู้ร่วม สังเกตการณ์ 15 คน รวม 30 ราย การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการสัมภาษณ์โดยผู้เก็บข้อมูล ตามข้อคำถามที่กำหนดไว้ในการสัมภาษณ์ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยใช้แบบสัมภาษณ์ เจาะลึก ทั้งแบบที่มีโครงสร้าง (structured Interview) และแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview)

1.3 การสังเกต (Observation) เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยผู้รวบรวมข้อมูล จะเข้าไปทำการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้แบบสังเกตที่กำหนดขึ้น เพื่อแสวงหา ความรู้หรือข้อมูลที่จะใช้ในการวิจัยโดยตรง ซึ่งเป็นวิธีการที่ผู้สังเกตได้สัมผัสกับสิ่งที่ต้องการรวบรวม

ข้อมูลด้วยการสังเกต จะทำให้มีโอกาสได้ข้อมูลที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงมากขึ้น โดยใช้
ประสบการณ์ของผู้สังเกตเข้าช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลทำให้มีความแม่นยำและถูกต้องมากขึ้น

1.4 การสำรวจชุมชน เป็นการสำรวจ เฉพาะเจาะจงเพื่อให้ได้มูลของชุมชนที่เป็น
ชุมชนเป้าหมาย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในด้านต่าง ๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ
วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนเพื่อช่วยในการ
อธิบายทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมีรายละเอียดในการสำรวจชุมชน ดังนี้

1.4.1 ลักษณะของประวัติข้อมูล (Community profile)

- 1) ที่ตั้งและอาณาเขต
- 2) การคมนาคม
- 3) แหล่งน้ำ
- 4) ป่าไม้
- 5) สภาพดิน
- 6) ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้าน
- 7) สภาพสังคม
 - (1) ประชากร
 - (2) การปกครอง
 - (3) การศึกษา
 - (4) การสาธารณสุข
 - (5) สาธารณูปโภค
- 8) สภาพทางวัฒนธรรม
 - (1) ศาสนา
 - (2) ความเชื่อ
 - (3) ขนบธรรมเนียมประเพณี
- 9) เศรษฐกิจ
 - (1) ลักษณะเศรษฐกิจทั่วไป
 - (2) อาชีพ
 - (3) การตลาด
 - (4) ดุลรายรับ-รายจ่าย
 - (5) การรวมกลุ่ม/องค์กรชุมชน/ในหมู่บ้าน
 - ก. กองทุนหมู่บ้าน
 - ข. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

- ค. กลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ผ้าฝ้าย
- ง. กลุ่มอาชีพผลิตภัณฑืข้าวในชุมชน
- จ. กลุ่มสวนยางพารา
- ฉ. กลุ่มปุ๋ยหมักชีวภาพ
- ช. กลุ่มประมงน้ำจืด
- ซ. กลุ่มทำน้ายาล้างจาน

10) ประชาชนชาวบ้าน

- (1) ด้านพิธีกรรมความเชื่อและศาสนา
- (2) ด้านวัฒนธรรมประเพณี

2. ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้รู้ ผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค้การบริหาร ส่วนตำบลและสมาชิก ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นที่เคารพในชุมชน ผู้ที่เป็นนางเทียม (ร่างทรง) หรือผู้ประกอบพิธีกรรมตลอดจนคนป่วยที่เข้ารับการรักษาด้วยพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า มีรายละเอียด ดังนี้

2.1 ผู้รู้ ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ ที่เป็นที่เคารพในชุมชน จำนวน 5 คน

1. นายพวง เหลลลม อายุ 95 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 72 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
2. นายบัวผัน จูมา อายุ 77 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 97 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
3. นางทองมา ลำทอง อายุ 77 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 93 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
4. นางไถ อ่อนสีดา อายุ 87 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 30 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ
5. นายคำ อ่อนสีดา อายุ 76 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

2.2 ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ หมอลำผีฟ้า หมอแคน นางเทียม ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วยที่เคยรับการรักษา จำนวน 5 คน

1. นางบุญมา จูมา อายุ 68 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

2. นางไท จูมา อายุ 68 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 97 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

3. นางแพงศรี จูมา อายุ 70 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

4. นายเถิง เหลลลุม อายุ 67 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

5. นางเรียน อ่อนสีดา อายุ 71 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

2.3 ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค้การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน
ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 5 คน

1. นายประสงค์ เวฬุวนารุ อายุ 58 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 5
ต.ท่าดอกคำ อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

2. นายแสวง อ่อนสีดา อายุ 38 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 30 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

3. นายไพจิตร จูมา อายุ 36 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

4. นางนิรวรงค์ ลุนอุบล อายุ 35 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 7
ต.ท่าดอกคำ อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

5. นางสมคิด สุวรรณกลาง อายุ 50 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 119 หมู่ที่ 7
ต.ท่าดอกคำ อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

2.4 ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีกรรมและสังเการณในพิธี จำนวน 15 คน

1. นางกาลิ อ่อนสีดา อายุ 77 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 8 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

2. นางยอด ยะไวย์ อายุ 66 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 6 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

3. นางแผย อ่อนสีดา อายุ 60 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 82 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

4. นางเที่ยง วรสาร อายุ 64 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 8 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

5. นางภา ศรีสุรราช อายุ 62 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 58 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

6. นางเทียน จูมา อายุ 56 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 36 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

7. นางอุบล จูมา อายุ 55 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

8. นางวิรัชนา จูมา อายุ 42 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

9. นางสีทา พรหมจินดา อายุ 68 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

10. นางสมัย แพงสุข อายุ 62 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

11. นางบาน จูมา อายุ 52 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 7 ต.ท่าดอกคำ
อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

12. นางนภาพร คุ่มไธสง อายุ 40 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7
ต.ท่าดอกคำ อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

13. นางนวลจันทร์ สาสอน อายุ 42 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 72 หมู่ที่ 7
ต.ท่าดอกคำ อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

14. นางกาญจนา สารณีย์ อายุ 35 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 112 หมู่ที่ 7
ต.ท่าดอกคำ อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

15. เด็กหญิงหทัยพร แผ่นจันทิก อายุ 11 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 7
ต.ท่าดอกคำ อ.บึงโขงหลง จ.บึงกาฬ

การเลือกกลุ่ม เป้าหมาย จะกำหนดไว้ประมาณ 5 – 15 คน โดยสุ่มเลือกจาก
เกณฑ์ของข้อมูลที่ต้องการ กล่าวคือ ถ้าเป็นข้อมูลจาก กด้านลักษณะพื้นที่ การตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย
การปกครอง อาชีพ การศึกษาเหล่านี้จะใช้กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้านเป็นหลัก
ถ้าข้อมูลทางด้านประวัติความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิต ลักษณะความเป็นอยู่ ประเพณีวัฒนธรรม
จะใช้กลุ่มตัวอย่างที่ เป็นผู้รู้ ดังเช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ ที่เป็นที่เคารพในชุมชน ถ้าข้อมูลทางด้าน
การประกอบพิธีกรรม องค์ประกอบและขั้นตอนต่าง ๆ จะใช้กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม
ดังเช่น นางเทียม หมอแคน ผู้ป่วย ญาติผู้ป่วย เป็นต้น เพื่อให้ข้อมูลที่ได้ สอดคล้องกับ
วัตถุประสงค์ที่จะทำการวิจัยและสามารถนำข้อมูลนั้นไปวิเคราะห์หาผลของการวิจัยได้อย่างถูกต้อง
เหมาะสมเพื่อให้ได้ผลสรุปของงานวิจัยที่เที่ยงตรงและแม่นยำ

นอกจากกลุ่ม เป้าหมาย นี้แล้ว ยังมีการสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่เพิ่มเติมเท่าที่จะสามารถสัมภาษณ์ได้ รวมทั้งการลงไปในพื้นที่และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในพิธีกรรม ซึ่งผู้ศึกษาได้นำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มารวบรวมนำไปวิเคราะห์ต่อไป

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1.1 แบบสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้ศึกษาเป็นผู้กำหนด และสร้างขึ้นเองโดยกำหนดหัวข้อการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับประเด็นที่จะทำการศึกษา แบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 2 ชนิด ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้างและแบบสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง

1) **แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง** จะใช้สำหรับการเก็บข้อมูลในรูปแบบที่เป็นทางการ เพื่อใช้อ้างอิงได้ เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ท้องถิ่นที่อยู่อาศัย จำนวนครัวเรือน ประชากร การศึกษา อาชีพ เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันระบบการเก็บข้อมูลในลักษณะสารสนเทศของทางส่วนราชการสามารถช่วยในการสืบค้นข้อมูลเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี ผู้ศึกษาจึงได้เปลี่ยนแปลงแบบสัมภาษณ์มาเป็นการทำหนังสือขอความร่วมมือจากส่วนราชการ ในการขอข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้แทนและก็ได้ได้รับความอนุเคราะห์เป็นอย่างดีจากผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ ที่ว่าการอำเภอบึงโขงหลงที่ได้ให้ข้อมูลตามที่ผู้ศึกษาต้องการอย่างถูกต้องและครบถ้วน ซึ่งจะสามารถนำมาเป็นข้อมูลที่ใช้อ้างอิงได้เป็นอย่างดี

2) **แบบสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง** จะใช้สำหรับการเก็บข้อมูลในลักษณะการบอกเล่า การแสดงความคิดเห็นเพื่อนำมาใช้ประกอบการศึกษาพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ที่ทำการศึกษาวิจัย ลักษณะแบบสัมภาษณ์จะเป็นแบบปลายเปิด คือ มีการกำหนดหัวข้อที่ต้องการข้อมูลไว้ แต่จะเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นเป็นส่วนตัว โดยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างนี้จะนำมาใช้ประกอบการศึกษาต่อไป

3.1.2 แบบสำรวจชุมชน

3.1.3 แบบสังเกต ใช้สำหรับการสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้เกี่ยวข้องและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยการล่าและการพ่อนผีฟ้า

3.1.4 กล้องถ่ายรูป ใช้สำหรับบันทึกภาพต่าง ๆ ที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปทำการศึกษา โดยเฉพาะในพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ซึ่งจะนำรูปที่บันทึกได้นี้มาประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร และการศึกษาภาคสนาม ทั้งนี้ เพราะข้อมูลบางอย่างจะสามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนด้วยภาพมากกว่าข้อความ เพื่อให้งานวิจัยนี้ออกมาอย่างสมบูรณ์

3.1.5 เครื่องบันทึกเสียง ใช้สำหรับบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ การประกอบพิธีกรรม การลำอ้อนของนางเทียม เพื่อให้ได้ข้อความที่ถูกต้องแม่นยำ

3.1.6 วัสดุจดบันทึก เช่น ดินสอ ปากกา กระดาษ เครื่องคอมพิวเตอร์

3.2 การดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัย

ในการวิจัยแบ่งเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

1. ศึกษา เอกสาร วารสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. กำหนดขอบข่ายการสร้างเครื่องมือให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย
3. สัมภาษณ์ ปรึกษาบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือมีความรู้เกี่ยวกับ การประกอบพิธีกรรม การพ้อนผีฟ้า มาประกอบเป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือ
4. สร้างแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ทั้งแบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างขึ้น โดยให้ครอบคลุมภูมิหลังของกลุ่มเป้าหมาย ประวัติ การพ้อนผีฟ้า วิธีการพ้อนผีฟ้า การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า แนวทางการอนุรักษ์การพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
5. นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษางานวิจัยและผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และสำนวนภาษาในแบบสัมภาษณ์
6. นำร่างแบบสัมภาษณ์ มาแก้ไขปรับปรุงตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาหรือผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนะ เพื่อนำไปสัมภาษณ์กับ ผู้ประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าที่อยู๋ในบ้านฝอยลม หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
7. เรียบเรียงและจัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ แล้วนำแบบสัมภาษณ์ไปใช้เก็บข้อมูล

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัยนี้ แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ 2 ส่วน คือ เก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยมีรายละเอียดวิธีการในการดำเนินการดังนี้

4.1 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) การเก็บรวบรวมด้านเอกสาร เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่อง คติความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม และพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าของชาวไทย-ลาว (ลาวภาคอีสาน) ที่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งจะนำ มาวิเคราะห์และใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนทางการเข้าศึกษาในภาคสนามต่อไป โดยเอกสารที่ได้ศึกษาจะมีทั้งหนังสือ เอกสาร บทความทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลสารสนเทศจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ

ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการศึกษานี้จะเป็นข้อมูลขั้นต้น สำหรับที่จะนำไปใช้ในการเข้าศึกษาวิจัยภาคสนามต่อไป

4.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เป็นการลงพื้นที่จริงเพื่อเก็บข้อมูลประกอบด้วย

4.2.1 การสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งผู้ศึกษาใช้รูปแบบการสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง เพื่อให้เหมาะสมกับข้อมูลที่ต้องการ โดยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างจะเป็นแบบสัมภาษณ์ที่เป็นทางการใช้สำหรับการเก็บข้อมูลในลักษณะที่เป็นข้อมูลเฉพาะ ส่วนแบบสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ ใช้สำหรับเก็บข้อมูลในลักษณะที่เป็นข้อมูลทั่วไป ซึ่งข้อมูลทั้งสองส่วนที่ได้จากการสัมภาษณ์จะนำมารวบรวมเข้าด้วยกัน

4.2.2 การสังเกต (Observation) จะเป็นการเก็บข้อมูลจากการลงศึกษาพื้นที่วิจัย โดยจะใช้ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมนี้อาจเป็นการลงพื้นที่เพื่อศึกษาดูสภาพทั่วไป ของพื้นที่ของชุมชนโดยไม่มีรูปแบบที่เป็นทางการ เป็นเพียงการสังเกตหรือมีการซักถามเท่านั้น ส่วนการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจะใช้ในช่วงที่มีการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า โดยผู้ศึกษาจะขอเข้าไปมีส่วนร่วมในส่วนที่สามารถทำได้ เพื่อจะได้สังเกตและเก็บบันทึกข้อมูลไปด้วย ส่วนการสังเกตจะใช้วิธีจดบันทึกและการถ่ายภาพประกอบรวมทั้งการสำรวจชุมชนตามแนวทางการสำรวจที่กำหนดขึ้น

5. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ได้มีการการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ทำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลจากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชไปถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ที่ว่าการอำเภอบึงโขงหลง องค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติชุมชน
2. นำแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก แบบสังเกต แบบสำรวจชุมชนที่ตรวจสอบและแก้ไขเสร็จเรียบร้อยแล้วลงเก็บข้อมูลในภาคสนาม
3. รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แบบเจาะลึก การสังเกตและการสำรวจชุมชน
4. นำข้อมูลทั้งหมด ไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

6. การจัดทำข้อมูล

ในการจัดทำข้อมูลมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารทั้งหมดที่รวบรวมไว้ ไปจัดทำระบบตามขอบเขตด้านเนื้อหา
2. ถอดความจากการสัมภาษณ์ที่บันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียง โดยสรุปสาระสำคัญแยกตามประเด็นต่าง ๆ แต่ละด้านตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา
3. นำข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกมาสรุปสาระสำคัญตามขอบเขตด้านเนื้อหา
4. ตรวจสอบความสมบูรณ์ของภาพและจำแนกภาพตามขอบเขตด้านเนื้อหา
5. นำข้อมูลที่ตรวจสอบและจัดหมวดหมู่แล้วมาศึกษาวิเคราะห์โดยจำแนกประเด็นตามขอบเขตเนื้อหา

7. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ถูกต้องและสมบูรณ์ และคำนึงถึงคุณภาพของข้อมูล ผู้วิจัยจึงได้ทำการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มา เพื่อหาความเชื่อ ถือได้และความครบถ้วน รวมถึงคุณภาพของข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Method) ซึ่งวิธีการตรวจสอบมี 2 วิธีดังนี้

7.1 การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านเวลา (Time Triangulation) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในภาคสนาม มาทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างเวลา เพื่อดูว่าในเวลาที่แตกต่างกันข้อมูลที่เกิดขึ้นจะมีความเหมือนกันหรือไม่เพื่อเป็นการยืนยันความเที่ยงตรงของข้อมูล

7.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านระเบียบวิธี (Methodological Triangulation) โดยใช้เทคนิควิธีหลายวิธีต่างกันใน การเก็บข้อมูลในเรื่องเดียวกัน ซึ่งการศึกษาวิจัยนี้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งหาข้อมูลที่ได้จากเทคนิควิธีการต่าง ๆ มีความแตกต่างกันหรือขัดแย้งกัน ผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลซ้ำอีก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกัน จนกระทั่งได้ข้อมูลที่ตรวจสอบแล้วว่าเหมือนกัน และมีความเชื่อถือได้ จึงจะถือว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องแล้วจึงจะนำไปวิเคราะห์เพื่อสรุปผลการวิจัยในขั้นต่อไป

โดยข้อมูลขั้นต้นที่ได้จากการศึกษาเอกสารจะเป็นข้อมูลในส่วนแรกที่เก็บรวบรวมและแยกหมวดหมู่ไว้ คือ ข้อมูลทางด้านพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวไทย-ลาว (ลาวภาคอีสาน) ซึ่งแต่

ละส่วนก็จะแบ่งเนื้อหาย่อยออกไปตามเนื้อหาที่ศึกษาได้ เมื่อได้จัดหมวดหมู่และเรียงตามเนื้อหาได้อย่างครบถ้วนแล้ว ผู้ศึกษาจะได้นำข้อมูลดังกล่าวเสนอต่อที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อให้ตรวจสอบข้อมูลเพื่อจะได้ตรวจทานและแก้ไขเพิ่มเติมจนได้ข้อมูลที่ถูกต้อง แม่นยำ สมบูรณ์มากที่สุดสำหรับที่จะนำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบในการอ้างอิง สำหรับการศึกษาค้นคว้าการเปลี่ยนแปลง

ข้อมูลจากภาคสนามจะเป็นข้อมูลที่ผู้ศึกษาลงไปศึกษาในพื้นที่จริง ซึ่งจะเป็นข้อมูลตั้งแต่ช่วงก่อนการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ช่วงการประกอบพิธีกรรม และช่วงหลังการประกอบพิธีกรรม ซึ่งข้อมูลนี้จะเป็นข้อมูลหลักในการที่จะนำไปวิเคราะห์รูปแบบ ขั้นตอน องค์ประกอบ การเปลี่ยนแปลง และการอนุรักษ์ โดยจะเน้นที่ข้อมูลในช่วงการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ซึ่งผู้ศึกษาจะได้เข้าไปสังเกตการณ์และมีส่วนร่วมด้วย และจะเป็นข้อมูลในส่วนที่มีการบันทึกเป็นภาพถ่ายไว้ด้วย เพื่อนำมาขยายหรืออธิบายข้อมูลในส่วนที่เป็นเนื้อหาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ข้อมูลจากภาคสนามยังได้มาจากการสัมภาษณ์อีกทางหนึ่งด้วย โดยใช้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้รู้ ผู้นำชุมชน และผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นหลักในการสัมภาษณ์ ซึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์นี้จะได้ข้อมูลที่หลากหลายและกว้างขวางมากกว่าข้อมูลที่มีอยู่ในเอกสาร และในการได้พบปะพูดคุยกับบุคคลต่าง ๆ ก็จะทำให้ได้ทราบถึงความคิดและความเห็นของแต่ละบุคคลที่แตกต่างหลากหลายอันเป็นข้อมูลที่สามารถนำมาช่วยวิเคราะห์ถึงผลการวิจัยนี้ได้อีกทางหนึ่ง ข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงและการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า คือ ข้อมูลสุดท้ายที่ผู้ศึกษาได้จากการลงพื้นที่จริง ในช่วงวันเวลาที่มีการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ซึ่งข้อมูลส่วนนี้จะเป็นการเก็บรายละเอียดทั้งหมดของรูปแบบลักษณะของขั้นตอน องค์ประกอบของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม แล้วนำข้อมูลที่ได้อันวิเคราะห์โดยผลการ วิเคราะห์ข้อมูลส่วนนี้จะแสดงในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive analysis)

8. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้จะใช้ วิธีการศึกษา เชิงพรรณนา วิเคราะห์ โดยนำข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสาร ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสำรวจชุมชน จะใช้วิธีการวิเคราะห์ด้วยการจำแนกประเภทข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูลและสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย ได้ดำเนินการดังนี้

1. ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดนั้น ผู้วิจัยจะตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งหมดมาอย่างถูกต้องครบถ้วน หลากหลายและเพียงพอสำหรับเรื่องที่วิจัยและนำไปวิเคราะห์ต่อไป

2. พิจารณาแหล่งที่มาของข้อมูล เช่น พิจารณาความสม่ำเสมอของข้อมูลที่ได้มา ใช้ในเวลาต่างกัน แต่เรื่องเดียวกัน ซึ่งจะมีแหล่งข้อมูลที่สำคัญดังนี้ คือ ผู้ทำพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ผู้รู้ ผู้นำท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ห้องสมุดและแหล่งรวบรวมข้อมูลอื่น ๆ ซึ่งเป็น แหล่งที่มาของข้อมูลที่สำคัญ ๆ เพื่อใช้ในการวิเคราะห์

3. ช่วงเวลาที่เก็บข้อมูล โดยการตรวจสอบการเก็บข้อมูลในแต่ละช่วงเวลาเพื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การพ่อนฝีฟ้าของชาว บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ เป็นการวิเคราะห์จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกชาวบ้านฝอยลม ที่เป็นผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ จำนวน 5 ราย ผู้ประกอบพิธีกรรม จำนวน 5 ราย ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 5 ราย บริวารฝีฟ้าและชาวบ้านผู้ร่วมสังเกตการณ์ จำนวน 15 ราย รวมทั้งหมดจำนวน 30 ราย โดยมี ผลการวิเคราะห์แบ่งออกเป็น 3 ตอนดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพของประชากรและกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้รู้ ผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้นำท้องถิ่น บริวารฝีฟ้าและชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย

2.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมการพ่อนฝีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

2.2 การประกอบพิธีกรรมการพ่อนฝีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

2.3 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนฝีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

2.4 แนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรม การพ่อนฝีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

ตอนที่ 3 สรุปข้อมูลที่ได้จากการค้นพบ ประกอบด้วย

3.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมการพ่อนฝีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

3.2 การประกอบพิธีกรรมการพ่อนฝีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

3.3 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนฝีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

3.4 แนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนฝีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

โดยมีรายละเอียดของแต่ละตอนดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพของประชากรและกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้รู้ ผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้นำท้องถิ่น บริวารผีฟ้าและชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

1.1 กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกที่เป็นผู้รู้หรือผู้เฒ่าผู้แก่ จำนวน 5 ราย ดังนี้

1. นายพวง เหลลาลม
2. นายบัวผัน จูมา
3. นางทองมา ลำทอง
4. นางไท อ่อนสีดา
5. นายคำ อ่อนสีดา

โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. นายพวง เหลลาลม (ผู้รู้) อายุ 95 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7

นายพวง เหลลาลม เกิดเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ.2461 เป็นบุตรนายสีทา และนางบุตรดี เหลลาลม ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 72 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สถานภาพเป็นหม้ายเนื่องจากภรรยาเสียชีวิต มีบุตร 1 คน เป็นเพศหญิง นายพวง เหลลาลม เป็นคนบ้านฝอยลมโดยกำเนิด เป็นผู้รู้ที่ชาวบ้านเคารพยกย่องว่าเป็นคนดีมีคุณธรรม ในอดีตท่านมีความรู้ความสามารถในการสูตรขวัญ และประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ ในหมู่บ้าน อาทิ เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบุญประเพณีประจำปี พิธีสงฆ์ พิธีกรรมทางศาสนา และยังมีความรู้เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีปู้ตา ผีบรรพบุรุษ พิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า ตลอดจนประวัติความเป็นมาของการพ้อนผีฟ้า รู้จักคุ้นเคยกับชาวบ้านทุกครัวเรือน เพราะเคยดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน เป็นบุคคลที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเท่าที่จำได้ แม้ปัจจุบันจะมีอายุมากแล้วแต่ก็ยังคงให้คำปรึกษาและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านเป็นประจำ (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2556)

นายพวง เหลลาลม เคยประกอบอาชีพทำนา ตัดฟืน เฆล่าน เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ปัจจุบันอาศัยอยู่กับหลานชาย หลานสะใภ้ซึ่งประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา

2. นายบัวผัน จูมา (ผู้รู้) อายุ 77 ปี

นายบัวผัน จูมา เกิดเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ.2479 มีบุตรจำนวน 4 คน ชาย 2 คน หญิง 2 คน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพเลี้ยงวัว ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 97 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ นายบัวผัน จูมา มีตำแหน่งเป็น “จ่า” ประจำหมู่บ้าน คือ มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู้ตาประจำปี เป็นร่างทรงของผีปู้ตา เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางด้านศาสนา งานมงคล งานบุญประเพณีของหมู่บ้าน เป็นผู้รู้ด้านโหราศาสตร์ ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก มีจิตใจ

โอบอ้อมอารี ชอบทำบุญกุศล มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นอย่างดี (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2556)

3. นางทองมา ลำทอง (ผู้รู้)

นางทองมา ลำทอง อายุ 77 ปี เกิดเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2479 เป็นบุตรนายสุธา พิมพ์ทอง กับนางพอ พิมพ์ทอง ปัจจุบันอาศัยอยู่ บ้านเลขที่ 93 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอเมืองโขงหลวง จังหวัดบึงกาฬ สถานภาพเป็นหม้ายเนื่องจากสามีเสียชีวิต มีบุตร 1 คน เป็นเพศชาย สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา เป็นผู้มีความรู้ด้านการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผี ฟ้าเป็นเวลากว่า 20 ปีมาแล้ว โดยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยแม่หมอในการรักษาคนป่วย การจัดเครื่องคายพิธี การติดต่อประสานงานกับบริวารผีฟ้าในหมู่บ้านใกล้เคียง ให้การสนับสนุนด้านวัสดุสิ่งของในการประกอบพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้าเป็นประจำทุกปี ตลอดจนให้ความร่วมมือกับชาวบ้านในการร่วมงานบุญประเพณี ชอบช่วยเหลือผู้อื่น เช่น การเรียกขวัญคนตกน้ำหรือได้รับอุบัติเหตุต่าง ๆ ชอบทำบุญและไปวัดทุกวัน ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2556)

4. นางไท อ่อนสีดา (ผู้รู้)

นางไท อ่อนสีดา อายุ 87 ปี เกิดเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2469 เป็นบุตรของนายคำแดง พรหมจินดา กับนางบัว พรหมจินดา นางไทแต่งงานกับนายกาสี อ่อนสีดา มีบุตรธิดาทั้งสิ้น 7 คน เป็นเพศชาย 1 คน เพศหญิง 6 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 30 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอเมืองโขงหลวง จังหวัดบึงกาฬ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา นางไท อ่อนสีดา เข้าร่วมการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า เมื่ออายุ 50 ปี รวมเป็นเวลา 37 ปีมาแล้ว แต่เนื่องจากขณะนี้ท่านอายุมากแล้วจึงไม่สามารถร่วมพ่อนผีฟ้าได้ แต่ก็ไปร่วมจัดคายพิธี ช่วยจุดเทียนให้แม่หมอ ท่านเป็นผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วยและการเลี้ยงช่วงผีฟ้าได้เป็นอย่างดี และเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านฝอยลมทุกคน (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2556)

5. นายคำ อ่อนสีดา (ผู้รู้) อายุ 76 ปี

นายคำ อ่อนสีดา เกิดเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ.2480 เป็นบุตรนายหลอด กับนางมา อ่อนสีดา ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอเมืองโขงหลวง จังหวัดบึงกาฬ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา และจักสานไม้ไผ่ อดีตเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านฝอยลมคนที่ 16 ตั้งแต่วันที่ 27 มกราคม พ.ศ.2530 ถึงวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ.2540 รวมเป็นเวลา 10 ปี ท่านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า และเคยเข้าร่วมพิธีตั้งแต่อายุ 16 ปี มีความรู้เกี่ยวกับการพ่อนผีให้ ผีมูล ผีเชื้อ

ของชาวบ้านฝอยลมที่เคยฟ้อนและมีการละเล่นในเดือน 4 แต่ปัจจุบันนี้ได้เลิกเล่นไปแล้วและยังเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของหมู่บ้านและประวัติการฟ้อนผีฟ้าได้เป็นอย่างดี (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2556)

จำนวนกลุ่มเป้าหมายที่ได้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก จำนวน 5 คน สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

กลุ่มเป้าหมาย (ผู้รู้) เป็นเพศชาย 3 คน เพศหญิง 2 คน การศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อาชีพหลักคือ ทำนา และทำสวนยางพารา เป็ นคนในพื้นที่โดยกำเนิด ให้ความรู้ด้านประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ประวัติการประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตา (จ่า) เคยเป็นผู้นำชุมชน และเป็นผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมมาโดยตลอด ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมเฉลี่ยประมาณ 30 ปี

1.2 กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม จำนวน 5 ราย ดังนี้

1. นางบุญมา จูมา
2. นางไทย จูมา
3. นางแพงศรี จูมา
4. นางเถิง เหลาลม
5. นางเรียน อ่อนสีดา

โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. นางบุญมา จูมา (ผู้ประกอบพิธีกรรม)

นางบุญมา จูมา อายุ 68 ปี เกิดวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2487 เป็นบุตรของนายฝั่ง ลำทอง กับนางแพง ลำทอง ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สมรสกับนายพนม จูมา สถานภาพปัจจุบันเป็นหม้ายเนื่องจากสามีเสียชีวิต นางบุญมา จูมา มีบุตรธิดาจำนวน 6 คน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา และ ทำสวนยางพารา นางบุญมา จูมา เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและเข้าใจในพิธีกรรม การฟ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วย การเลี้ยงช่วงผีฟ้ามีความเชื่อและศรัทธาในพิธีกรรมนี้มาก โดยท่านทำหน้าที่สำคัญคือ เป็นแม่หมอหรือครูบาใหญ่ เป็นหัวหน้าในการประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า โดยจัดทำขึ้นที่บ้านของท่านเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือท่านมาก ท่านเป็นคนใจดี มีความซื่อสัตย์ มีคุณธรรม จริยธรรม ชอบช่วยเหลือผู้อื่น ชอบทำบุญ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านเป็นอย่างดี และเข้าร่วมพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าตั้งแต่อายุ 40 ปี นับเป็นเวลา 28 ปี จัดได้ว่าท่านมีความรู้ ความชำนาญในการประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าเป็นอย่างดี (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

2. นางไทย จูมา (ผู้ประกอบพิธีกรรม)

นางไทย จูมา อายุ 68 ปี เกิดวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ.2487 เป็นบุตร นายพรมมา ดาหลง กับนางโง่น ดาหลง ปัจจุบัน อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 97 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สมรสกับนายบัวผัน จูมา มีบุตร 4 คน เป็น เพศชาย 2 คน เพศหญิง 2 คน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพเลี้ยงวัว นางไทย จูมา มีความเชื่อเรื่อง การฟ้อนผีฟ้ามาก โดยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยในการประกอบพิธีกรรม ร่วมกับนางบุญมา จูมา เป็นประจำทุกปี ท่านจึงมีความชำนาญและรอบรู้ทั้งด้านการฟ้อนผีฟ้ารักษา คนป่วยและการเลี้ยงข่วงผีฟ้าเป็นอย่างดี ท่านเข้าร่วมพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้ามาเป็นเวลา 30 ปี ท่านเป็นคนดี มีคุณธรรม เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านเป็นอย่างมาก (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

3. นางแพงศรี จูมา (ผู้ประกอบพิธีกรรม)

นางแพงศรี จูมา อายุ 77 ปี เกิดวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ.2479 เป็นบุตร นายพรมมา ดาหลง กับนางคำ พิมพ์ทอง ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 96 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สมรสกับนายใหม่ จูมา มีบุตรธิดาจำนวน 5 คน เป็นเพศชาย 4 คน เพศหญิง 1 คน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพ ทำนาและไผ่หญ้า นางแพงศรี จูมา เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าร่วมกับแม่ครูบุญมา จูมา เป็นประจำทุกปี ท่านมีความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมเป็นอย่างดี ท่านเข้าร่วมพิธีกรรมเป็นเวลา 50 ปี คือตั้งแต่อายุ 27 ปี ท่านเป็นคนมีอัธยาศัยดีกับทุกคน สุขสนุก ร่าเริงแจ่มใส เป็นที่เคารพของ ทุกคนในหมู่บ้าน (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

4. นายเถิง เหลาลม (ผู้ประกอบพิธีกรรม)

นายเถิง เหลาลม อายุ 70 ปี เกิดวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ.2482 เป็นบุตร นายพรมมา เหลาลม กับนางน้อย เหลาลม ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สมรสกับนางสีดา เหลาลม มีบุตรธิดาจำนวน 6 คน เป็นเพศชาย 4 คน เพศหญิง 2 คน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบ อาชีพ ทำสวนยางพารา นายเถิง เหลาลม มีความรู้ ความชำนาญในกา รเป่าแคน ประกอบ พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า เป็นเวลากว่า 20 ปี และเข้าร่วมพิธีกรรมเป็นประจำทุกปี รู้และเข้าใจ องค์ประกอบตลอดจนขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรมทุกอย่าง เป็นคนอารมณ์ดี สุขสนุก มีความเป็น กันเองกับทุกคน เข้าใจและร่วมงานประเพณีของชุมชนเป็นอย่างดี (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

5. นางเรียน อ่อนสีดา (ผู้ประกอบพิธีกรรม)

นางเรียน อ่อนสีดา อายุ 71 ปี เกิดเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ.2485

ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ เป็นบุตรนายทองคำ อ่อนสีดา กับนางใบ อ่อนสีดา สมรสกับนายพิลา อ่อนสีดา สถานภาพปัจจุบันเป็นหม้ายเนื่องจากสามีเสียชีวิต มีบุตรธิดาจำนวน 4 คน เป็นเพศหญิงทั้ง 4 คน จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา นางเรียน อ่อนสีดา เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเป็นอย่างดี ให้การสนับสนุนด้านทุนทรัพย์ อาหาร ตลอดจนเครื่องมือใช้ต่าง ๆ เป็นคนจิตใจดี มีคุณธรรม ชอบทำบุญกุศล เป็นผู้รู้ที่เข้าใจในประเพณีและวัฒนธรรมของชาวบ้านฝอยลมเป็นอย่างดี ประกอบพิธีกรรมมาเป็นเวลา 30 ปี (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

จำนวนกลุ่มเป้าหมายที่ได้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก จำนวน 5 คน สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม เป็นเพศชาย 1 คน เพศหญิง 4 คน อายุเฉลี่ย 71 ปี การศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อาชีพหลักคือ ทำนาและทำสวนยางพารา ประกอบอาชีพเสริม คือ ปลูกหญ้าและเลี้ยงสัตว์ เป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิด มีความรู้ความสามารถด้านการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า เป็นคนดีมีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม ประมาณ 32 ปี

1.3 กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกที่เป็นผู้นำชุมชน และผู้นำท้องถิ่น จำนวน 5 ราย ดังนี้

1. นายประสงค์ เวฬุวนาธร นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ
2. นายแสวง อ่อนสีดา ผู้ใหญ่บ้านบ้านฝอยลม หมู่ที่ 7
3. นายไพจิตร จูมา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านฝอยลม หมู่ที่ 7
4. นางนীরวงศ์ ลุนอุบล ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านฝอยลม หมู่ที่ 7
5. นางสมคิด สุวรรณกลาง สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ

โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. นายประสงค์ เวฬุวนาธร (นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ)

นายประสงค์ เวฬุวนาธร อายุ 58 ปี เกิดวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ.2497 เป็นบุตรนายสา กับนางอุ่น เวฬุวนาธร ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 5 บ้านโนนสา ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สมรสกับนางสารณี เวฬุวนาธร มีบุตรธิดาจำนวน 2 คน เป็นเพศชาย 1 คน เพศหญิง 1 คน สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ประกอบอาชีพ ทำสวนยางพารา และนักการเมืองท้องถิ่น ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นนายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการการปกครอง เป็นผู้นำ ชุมชนที่มีประสบการณ์ในการทำงานมากมาย เช่น เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน รองประธานกรรมการหมู่บ้าน อพป . ทสปช. รอง

ประธานกองกำลังไทยรักชาติ ประธานกรรมการบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ ประธานกรรมการ สหกรณ์กองทุนสวนยางพารา ตำบลท่าดอกคำ มีบทบาทในการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนงานบุญ ประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 7 เมษายน 2556)

2. นายแสวง อ่อนสีดา (ผู้นำชุมชน)

นายแสวง อ่อนสีดา อายุ 42 ปี เกิดวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ.2514 ปัจจุบัน อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 30 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ เป็นบุตรของนายกาสี อ่อนสีดา กับนางไท อ่อนสีดา สมรสกับนางสายยาน ตาลโยธา มีบุตร จำนวน 1 คน เป็นเพศชาย สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ประกอบอาชีพทำนา ทำ สวนยางพารา ปัจจุบันนายแสวง อ่อนสีดา ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านฝอยลม เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถในการปกครอง การบริหาร จัดการภายในหมู่บ้านทุกอย่าง ตลอดจนให้การสนับสนุน ในการจัดงานประเพณีประจำปีทุกปี มีมนุษยสัมพันธ์ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีคุณธรรมจริยธรรม ให้ความร่วมมือในกิจการงานทุกอย่างภายในหมู่บ้าน มีความรู้ความเข้าใจถึงประเพณีและวัฒนธรรม ของชาวบ้าน และยังเป็นบุคคลหนึ่งที่ทำให้ความร่วมมือสนับสนุนพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้าน ฝอยลมเป็นอย่างดี (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2556)

3. นายไพจิตร จูมา (ผู้นำชุมชน)

นายไพจิตร จูมา อายุ 37 ปี เกิดวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2519 ปัจจุบัน อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ เป็นบุตรของนายดวง จูมา กับนางบุญถม จูมา สมรสกับนางอรุณี สิงห์แก้ว มีบุตรธิดาจำนวน 2 คน เป็นเพศชาย 1 คน เพศหญิง 1 คน สำเร็จการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ประกอบ อาชีพทำนา ทำสวนยางพารา ปัจจุบันนายไพจิตร จูมา ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มี ความสามารถในการปกครองดูแลประชากรภายในหมู่บ้าน ให้การสนับสนุนงานประเพณี โดยเฉพาะ พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า มีความเชื่อและศรัทธามาก เข้าร่วมพิธีกรรมนี้ทุกปี นับได้ว่านายไพจิตร จูมา เป็นอีกผู้หนึ่งที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเป็นอย่างดี (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2556)

4. นางนীরวงศ์ ลุนอุบล (ผู้นำชุมชน)

นางนীরวงศ์ ลุนอุบล อายุ 35 ปี เกิดวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ.2521 เป็น บุตรนายชู พรหมจินดา กับนางทองแสง พรหมจินดา ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 7 บ้าน ฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สมรสกับนายอภิชาติ ลุนอุบล มีบุตร ธิดาจำนวน 2 คน เป็นเพศชายทั้ง 2 คน สำเร็จการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ประกอบ อาชีพทำนา ทำสวนยางพารา ปัจจุบันนางนীরวงศ์ ลุนอุบล ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในงานบุญประเพณี ให้การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านเป็น

อย่างดี เช่นกิจกรรมของกลุ่ม มสตรี้ การประกอบอาชีพเสริมของกลุ่มแม่บ้าน การสาธารณสุข ตลอดจนพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า มีความเชื่อถือและศรัทธาเป็นอย่างมาก (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2556)

5. นางสมคิด สุวรรณกลาง (ผู้นำชุมชน)

นางสมคิด สุวรรณกลาง อายุ 51 ปี เกิดวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ.2505 เป็นบุตรนายลี กับนางที อ่อนสีดา ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 119 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สมรสกับนายบุญร่วม สุวรรณกลาง สำเร็จการศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ประกอบอาชีพทำสวนยางพารา ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ นางสมคิด สุวรรณกลาง เป็นผู้มีความรู้ความสามารถหลายด้าน เช่น เป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ประธานกลุ่มแม่บ้าน กรรมการกลุ่มปฎิหารกรรม การแก้ไขความยากจน (กขคจ.) คณะกรรมการ อสม. ประจำหมู่บ้าน จากการเป็นผู้นำและนักการเมืองท้องถิ่นทำให้ต้องลงพื้นที่ดูแลประชากรในชุมชนพบกับชาวบ้าน ทำให้ได้เรียนรู้และเข้าใจถึงประเพณีและวัฒนธรรมของชาวบ้านฝอยลม เป็นบุคคลที่ให้ความร่วมมือและสนับสนุนการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเป็นอย่างดี (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2556)

จำนวนกลุ่มเป้าหมายที่ได้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก จำนวน 5 คน สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้นำชุมชนและผู้นำท้องถิ่นเป็นเพศชาย 3 คน เพศหญิง 2 คน อายุเฉลี่ย 45 ปี การศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ระดับปริญญาตรี ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา และนักการเมืองท้องถิ่น เป็นผู้ให้การสนับสนุน ด้านงบประมาณในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ให้การสนับสนุนด้านแรงงาน ทุนทรัพย์ มีความเชื่อ ศรัทธาในพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า และเข้าร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าทุกปี

1.4 กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกที่เป็นบริวารผีฟ้า และชาวบ้านผู้สังเกตการณ์ จำนวน 15 ราย ดังนี้

1. นางกาลี อ่อนสีดา
2. นางยอด ยะไวย์
3. นางแพย อ่อนสีดา
4. นางเที่ยง วรสาร
5. นางภา ศรีสุราช
6. นางเทียน จูมา
7. นางอุบล จูมา
8. นางวิรัชนา จูมา

9. นางสาว พรมจินดา
10. นายสมัย แพงสุข
11. นางบาน จูมา
12. นางนภาพร คุ่มไธสงค์
13. นางนวลจันทร์ สาสอน
14. นางกาญจนา สารณีย์
15. เด็กหญิงหทัยพร เผ่นจันทิก

โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. นางกาลิ อ่อนสีดา (บริวารผีฟ้า)

นางกาลิ อ่อนสีดา อายุ 77 ปี เกิดเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ.2479 เป็นบุตรนายพุทธ อ่อนสีดา กับนางวันดี อ่อนสีดา สมรสกับนายเปลื้อง อ่อนสีดา สถานภาพเป็นหม้ายเนื่องจากสามีเสียชีวิต มีบุตรธิดาจำนวน 7 คน เป็นเพศชาย 3 คน เป็นเพศหญิง 4 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 8 บ้านหนองฮู ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ นางกาลิ อ่อนสีดา กำเนิดที่บ้านฝอยลม แต่ย้ายไปอยู่ที่บ้านหนองฮูกับสามีและลูก ๆ ประกอบอาชีพทำนา สานเสื่อจากต้นคล้า โปะหญ้าคา และทอผ้า สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ท่านมีความเชื่อและนับถือผีฟ้ามาเป็นเวลา 5 ปี เข้าร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงขวงผีฟ้าที่บ้านฝอยลมเป็นประจำทุกปี และเป็นผู้ช่วยแม่หมอบุญมา จูมา ในการรักษาคนป่วย ท่านเป็นคนที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเมตตากรุณา เป็นที่รักของลูกหลานและชาวบ้านทุกคน สาเหตุที่ได้มาเป็นบริวารผีฟ้าคือ มีอาการป่วย อ่อนเพลีย ไปพบแพทย์ก็ไม่ทราบสาเหตุว่าเกิดจากอะไร จึงทำการรักษาด้วยการฟ้อนผีฟ้า โดยให้แม่หมอบุญมาส่งดูพบว่า มีผี มาจากเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชื่อว่า นางแอกไค์ อยากมาอยู่ด้วย จึงได้แต่งงาน 5 ชั้น 8 ยอมรับเอาผีมาอยู่ด้วย อาการป่วยก็หายเป็นปกติ เครื่องแต่งกายที่ผีชอบ ก็คือ สีแดง สีเขียว (สีเขียว) (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

2. นางยอด ยะไวย์ (บริวารผีฟ้า)

นางยอด ยะไวย์ อายุ 66 ปี เกิดวันที่ 3 เมษายน พ.ศ.2490 เป็นบุตรนายบุญมี อ่อนสีดา กับนางทองจัน อ่อนสีดา สมรสกับนายสมณี ก ยะไวย์ มีบุตรธิดาจำนวน 2 คน เป็นเพศชายทั้ง 2 คน เสียชีวิต 1 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 6 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา ท่านมีความเชื่อและเข้าร่วมฟ้อนผีฟ้ามาเป็นเวลา 10 ปี สาเหตุที่ได้มาเป็นบริวารผีฟ้าคือ ป่วยเป็นไข้ รักษาด้วยยาแผนปัจจุบันก็ไม่หาย จึงให้แม่หมอบุญมาส่งดูพบว่า มีผี 3 พี่น้อง มาจากบ้านหนองบัว ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอยากมา

อยู่ด้วยจึงแต่งงาน 5 ชั้น 8 ยอมรับเอาอาการป่วยจึงหายเป็นปกติ (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

3. นางเผย อ่อนสิดา (บริวารผีฟ้า)

นางเผย อ่อนสิดา อายุ 60 ปี เกิดเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2495 เป็นบุตรนายอินทร์ อ่อนสิดา กับนางม่วง อ่อนสิดา สมรสกับนายสวาท คำชนะ มีบุตรธิดา จำนวน 2 คน เป็นเพศชายทั้งหมด ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 82 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา หาของป่าขายและรับจ้างกรีดยาง ได้เข้าร่วมพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้ามาเป็นเวลา 13 ปี สาเหตุของการเป็นบริวารผีฟ้าคือ เจ็บคอ คอเอียงพลิกไม่ได้ จึงให้แม่หมอมผีฟ้ามาส่งดู แม่หมอบอกว่าผีอยากมาอยู่ด้วย จึงแต่งงาน 5 ชั้น 8 รับเอาอาการก็หายเป็นปกติ ผีชอบสีแดง ผ้าชิ้นสีเขียว ผ้าสไบสีแดง (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

4. นางเที่ยง วรสาร (บริวารผีฟ้า)

นางเที่ยง วรสาร อายุ 64 ปี เกิดวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ.2492 เป็นบุตรนายจันมี จูมา กับนางบัง จูมา สมรสกับนายสีจัน วรสาร มีบุตรธิดาจำนวน 6 คน เป็นเพศชาย 3 คน เพศหญิง 3 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 8 บ้านหนองฮู ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา ไผ่หน้ำคา และสานเสื่อจากต้นคล้า เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า ตั้งแต่ อายุ 36 ปี รวมเป็นเวลา 28 ปี สาเหตุของการเป็นบริวารผีฟ้า คือ เจ็บตามเนื้อตามตัว หายใจขัดแน่นหน้าอก หายใจไม่ออก หมอมผีฟ้าก็มาส่งดูพบว่า มีผีอยากมาอยู่ด้วย คือ ทำวสิ่งคำและนางวันสี ลูกชายและลูกสะใภ้ของเจ้าปู่อือลือบึงโขงหลง จึงได้แต่งงาน 5 ชั้น 8 รับเอาผีมาอยู่ด้วย อาการป่วยก็หายเป็นปกติ ผีที่มาอยู่ด้วยชอบเสื้อผ้าสีเขียว สีดำและสีขาว ผีผู้ชายชอบใส่หมวก ใส่กางเกง มีผ้าขาวม้าคาดเอวและชอบสูบบุหรี่ (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

5. นางภา ศรีสุราช (บริวารผีฟ้า)

นางภา ศรีสุราช อายุ 62 ปี เกิดเมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ.2494 เป็นบุตรนายทองคำ อ่อนสิดา กับนางใบ อ่อนสิดา สมรสกับนายเสาร์ ศรีสุราช มีบุตรธิดาจำนวน 3 คนเป็นเพศหญิงทั้ง 3 คน สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 58 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา และปลูกพืชผักสวนครัว เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้ามาแล้ว 6 ปี โดยทำหน้าที่จัดเตรียมวัสดุ เครื่องคายพิธีต่าง ๆ สาเหตุของการเป็นบริวารผีฟ้าคือป่วยไข้ไม่สบายแพทย์ที่โรงพยาบาลบอกว่าเป็นโรคตับรักษาไม่หาย จึงให้แม่หมอมผีฟ้าส่งดู พบว่าผีที่อยู่บึงโขงหลงอยากมาอยู่ด้วย ชื่อ นางบุญมาและท้าวบุญสวน จึงได้แต่งงาน 5 ชั้น 8 รับเอาผีมา

อยู่ด้วย อาการป่วยก็หายเป็นปกติ เครื่องแต่งกายที่ฝึชอบ คือ ผ้าสีแดง และสีเขียว (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

6. นางเทียน จูมา (บริวารผีฟ้า)

นางเทียน จูมา อายุ 56 ปี เกิดเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2500 เป็นบุตรนายนวน ตุ่มอ่อน กับนางมนทา อ่อนสีดา สมรสกับนายสวาท จูมา มีบุตรจำนวน 3 คน เป็นเพศชาย 2 คน เป็นเพศหญิง 1 คน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา ทอผ้า เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ามาเป็นเวลา 10 ปี สาเหตุของการเป็นบริวารผีฟ้า คือ ป่วยไม่หาย แพทย์แผนปัจจุบันบอกว่าเป็นวัณโรค แต่ก็รักษาไม่หาย จึงให้แม่หมอบีฟ้าส่งดู พบว่า ผีน้ำอยากมาอยู่ด้วย ชื่อนางจันทาเทวี จึงได้แต่งขัน 5 ขัน 8 รับเอาผีมาอยู่ด้วย อาการป่วยก็หายเป็นปกติ (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

7. นางอุบล จูมา (บริวารผีฟ้า)

นางอุบล จูมา อายุ 55 ปี เกิดวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2501 เป็นบุตรนายเชียว จูมา กับนางสาลี จูมา สถานภาพเป็นหม้าย มีบุตร 1 คน เป็นเพศชาย ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา และทำสวนยางพารา เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ามาแล้ว 10 ปี สาเหตุของการเป็นบริวารผีฟ้า คือ ป่วยนอนไม่หลับ พอหลับไปก็ฝันเห็นงูใหญ่ จึงให้แม่หมอบีฟ้ามาส่งดู แม่หมอบอกว่าผีแม่อยากมาอยู่ด้วย จึงได้แต่งขัน 5 ขัน 8 รับเอาผีมาอยู่ด้วย อาการป่วยก็หายเป็นปกติ (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

8. นางวิรัชนา จูมา (บริวารผีฟ้า)

นางวิรัชนา จูมา อายุ 42 ปี เกิดวันที่ 3 เมษายน พ.ศ.2514 เป็นบุตรนายสมาน จูมา กับนางสมบูรณ์ อ่อนสีดา สมรสกับนายพันธ์ พรหมจินดา มีบุตรธิดาจำนวน 3 คน เป็นเพศชาย 1 คน เพศหญิง 2 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สำเร็จการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ประกอบอาชีพทำสวนยางพารา และทำนา เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าเมื่ออายุ 34 ปี รวมเป็นเวลา 8 ปี สาเหตุของการเป็นบริวารผีฟ้าคือ เป็นไข้ไม่สบายนอนซม ไม่รับประทานอาหาร หนึ่งสัปดาห์ ริมฝีปากดำ ไปพบแพทย์บอกว่าไม่เป็นอะไรหาสาเหตุไม่พบ จึงให้แม่หมอบีฟ้า มาส่งดูพบว่า ผีจากปากกระดิ่ง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอยากมาอยู่ด้วย จึงแต่งขัน 5 ขัน 8 รับเอาอาการป่วยจึงหาย เป็นปกติ เครื่องแต่งกายที่ฝึชอบคือ ขอบสีแดง ขอบสุบบุหรี ไม่ชอบตี้มเหล็ก (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

9. นางสาว พรมจินดา (บริวารผีฟ้า)

นางสาว พรมจินดา อายุ 68 ปี เกิดวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2478 เป็นบุตรของนายพุทธา พรมจินดา กับนางลา พรมจินดา สมรสกับนายสีทน พรมจินดา สถานภาพปัจจุบันเป็นหม้ายเนื่องจากสามีเสียชีวิต มีบุตรธิดาจำนวน 3 คน เป็นเพศชาย 2 คน เพศหญิง 1 คน สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ามาแล้ว 3 ปี สาเหตุของการเป็นบริวารผีฟ้าคือ ไม่สบาย ปวดหลัง ปวดเอว ไปรักษา ที่โรงพยาบาลก็ไม่หาย จึงให้แม่หมอมผีฟ้ามาส่งดู แม่หมอบอกว่าผีมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอยากมาอยู่ด้วย ชื่อ นางบัวลี จึงได้แต่งขัน 5 ขัน 8 รับเอาผีมาอยู่ด้วย อาการป่วยจึงหายเป็นปกติ (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

10. นางสาว สมัย แพงสุข (บริวารผีฟ้า)

นางสมัย แพงสุข อายุ 62 ปี เกิดเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ.2494 เป็นบุตรนายสิงห์ แพงสุข กับนางหา แพงสุข สมรสกับนายสง่า ภูดวงจิตร มีบุตรธิดาจำนวน 3 คน เป็นเพศชาย 2 คน เพศหญิง 1 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา ทอผ้าและรับจ้างเก็บหิน เข้าร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเป็นเวลา 2 ปี สาเหตุของการเป็นบริวารผีฟ้า คือ เจ็บป่วยปวดตามตัวมีไข้ตลอดเวลา รักษากับแพทย์แผนปัจจุบันก็ไม่หาย จึงให้แม่หมอมผีฟ้ามาส่งดู แม่หมอบอกว่า ผีนางจันดี มาจากปากกระดี่ ึ่ง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาวอยากมาอยู่ด้วย จึงแต่งขัน 5 ขัน 8 รับเอาผีมาอยู่ด้วย อาการป่วยจึงหายเป็นปกติ (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

11. นางบาน จูมา (บริวารผีฟ้า)

นางบาน จูมา อายุ 52 ปี เกิดวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ.2503 เป็นบุตรนายทองมี จูมา กับนางดี จูมา สมรสกับนายสมพิศ ไตรนอก มีบุตรธิดาจำนวน 3 คน เป็นเพศชาย 1 คน เพศหญิง 2 คน สถานภาพปัจจุบันเป็นหม้ายเนื่องจากสามีเสียชีวิต สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำนา ทอผ้า ทอเสื่อ และรับจ้างทั่วไป ได้เข้าร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ามาแล้ว 5 ปี สาเหตุของการเป็นบริวาร ผีฟ้าก็คือ เบื่ออาหาร อ่อนเพลีย ไม่มีแรง ไปพบแพทย์ที่โรงพยาบาลก็ไม่ทราบสาเหตุ จึงให้แม่หมอส่องดูพบว่าผีนางบัวคำ มาจากหัวภูไม้ล้มแบ่ง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อยากมาอยู่ด้วย จึงแต่งขัน 5 ขัน 8 รับเอาผีมาอยู่ด้วย อาการป่วยก็หายเป็นปกติ เครื่องแต่งกายที่ผีชอบ คือ สีแดง ไม่ชอบตีมเหล็กและไม่ชอบสูบบุหรี่ (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556)

12. นางนภาพร คุ่มไธสง (ชาวบ้านผู้สังเกตการณ์)

นางนภาพร คุ่มไธสง อายุ 40 ปี เกิดวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2515 เป็นบุตรของนายนิรุจ จูมา กับนางอุ้น คุ่มไธสง สมรสกับนายนิรุจ จูมา มีบุตรธิดา จำนวน 1 คน สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา เป็นลูกสะใภ้ของแม่หมอบุญมา จูมา ทำหน้าที่เตรียมเครื่องคायพิธิ ป ระกอบอาหาร เตรียมงานทุกอย่างก่อนวันประกอบพิธิ วันประกอบพิธิและหลังจากเลิกประกอบพิธิ นางนภาพรมีความเชื่อและศรัทธาในพิธีกรรมนี้มากและมาช่วยงานทุกอย่างเป็นเวลา 7 ปี (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 12 พฤษภาคม 2556)

13. นางนวลจันทร์ สาสอน (ชาวบ้านผู้สังเกตการณ์)

นางนวลจันทร์ สาสอน อายุ 42 ปี เกิดวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2514 เป็นบุตรนายสวาท ชันละ กับนางปาง ชันละ มีบุตรธิดาจำนวน 3 คน เป็นเพศหญิงทั้งหมด สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 72 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา นางนวลจันทร์ สาสอน เป็นหลานสะใภ้ของนายพวง เหลาหลม อดีตผู้ใหญ่บ้านคนที่ 10 ของบ้านฝอยลม ซึ่งมีความเชื่อและศรัทธาเรื่องพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ามาก มีหน้าที่จัดหาสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปสมทบกับคณะบริวารผีฟ้า เช่น ดอกไม้ เทียนและอาหารต่าง ๆ เป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี มีน้ำใจ และทำงานเป็นคณะกรรมการกลุ่มสตรี ให้ความร่วมมือในงานบุญประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นอย่างดี (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 12 พฤษภาคม 2556)

14. นางกาญจนา สารณีย์ (ชาวบ้านผู้สังเกตการณ์)

นางกาญจนา สารณีย์ อายุ 35 ปี เกิดวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2521 เป็นบุตรนายสงคราม เสนาชัย กับนางคำเมือง เสนาชัย สมรสกับนายเสกสรรค์ สารณีย์ มีบุตรจำนวน 1 คน เป็นเพศหญิง สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 112 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ประกอบอาชีพ รับราชการครู เป็นผู้ที่มีความสนใจในพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า เนื่องจากเป็นครูสอนที่โรงเรียนบ้านหนองฮูฝอยลมจึงได้ให้ความสนใจในประเพณีซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของบ้านฝอยลมเพื่อทำความเข้าใจ และหาแนวทางในการอนุรักษ์โดยใช้วิธีการจัดการเรียนการสอน จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นให้นักเรียนได้ภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของชุมชน และร่วมกันสืบสานไว้ไม่ให้สูญหายสืไป (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 12 พฤษภาคม 2556)

15. เด็กหญิงหทัยพร แผ่นจันทิก (ชาวบ้านผู้สังเกตการณ์)

เด็กหญิงหทัยพร แผ่นจันทิก อายุ 11 ปี เกิดวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ.2545 บิดาชื่อนายประเสริฐ มารดาชื่อนางสอน แผ่นจันทิก อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 147 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ กำลังเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ชอบดูพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า มาช่วยร้อยดอกไม้ และเก็บกวาดสถานที่ (สัมภาษณ์ ณ วันที่ 12 พฤษภาคม 2556)

สรุป กลุ่มเป้าหมายที่ได้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก จำนวน 15 คน มีสาระสำคัญได้ดังนี้ กลุ่มเป้าหมายที่เป็นบริวารผีฟ้า และชาวบ้านผู้สังเกตการณ์ เป็นเพศหญิง 15 คน อายุเฉลี่ย 53 ปี การศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ระดับปริญญาตรี ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา รับจ้าง รับราชการ ทอผ้า และทอเสื่อ เป็นผู้ที่เคยรักษาโรคโดยพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า แล้วเข้าร่วมพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าประจำปีเป็นเวลาเฉลี่ยประมาณ 10 ปี เป็นชาวบ้านที่ให้ความสนใจและให้ความช่วยเหลือในการประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า เช่น การเตรียมเครื่องคายพิธี การเตรียมสถานที่ การเตรียมอาหารและเก็บกวาดบริเวณปะรำพิธี

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์

2.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

2.1.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

จากการศึกษาเอกสาร

ในการศึกษาเอกสารของอดีตผู้ใหญ่บ้านคนที่ 16 คือ นายคำ อ่อนสีดา ที่บันทึกไว้ พบว่า ประวัติความเป็นมาของบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ มีประวัติความเป็นมา คือ ชาวบ้านฝอยลมได้อพยพมาจากกิ่งอำเภอลานนวม จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ.2425 ซึ่งถ้านับเวลาจนถึงปัจจุบันก็เป็นเวลา 131 ปีพอดี และจากการสัมภาษณ์คุณตาพวง เหลาลม อดีตผู้ใหญ่บ้านคนที่ 10 เล่าว่า “ชาวบ้านฝอยลม ได้อพยพมาจากอำเภอลานนวม จังหวัดอุบลราชธานี โดยการนำของตาทิตพรมมา ได้นำชาวบ้านอพยพมาประมาณ 10 ครอบครัว บางครอบครัวก็ข้ามฝั่งแม่น้ำโขงไปอยู่ที่บ้านหนองบัวผาแดน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”

จากการสืบค้นเอกสารเกี่ยวกับอำเภอลานนวม พบว่า เมืองลานนวมมณฑล ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2422 มีฐานะเป็นเมืองจัตวา เป็นเมืองขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี ตั้งอยู่ริมฝั่งขวา

ของแม่น้ำโขง อยู่ห่างจากตัวเมืองอุบลราชธานี ประมาณ 180 กิโลเมตร เมืองขานูมานมณฑลขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานีเรื่อยมาจนกระทั่งมีการปรับปรุงการเปลี่ยนแปลงการปกครองตามแบบมณฑลเทศาภิบาล มีการยุบเมืองเล็ก ๆ ลงเป็นอำเภอ เมืองขานูมานมณฑลถูกยุบลงเป็นอำเภอในปี พ.ศ.2443 เมื่อมีการแบ่งมณฑลอีสานออกเป็นมณฑลอุบลกับมณฑลร้อยเอ็ดในปี พ.ศ.2455 อำเภอขานูมานมณฑลถูกลดฐานะลงเป็น “กิ่งอำเภอขานูมารมณฑล” ขึ้นตรงต่ออำเภอเขมราฐ จนถึง พ.ศ.2501 กระทรวงมหาดไทยจึงได้ยกฐานะกิ่งอำเภอขานูมารมณฑลเป็นอำเภอ โดยเปลี่ยนชื่อจาก “ขานูมารมณฑล” เป็น “ขานูมาน” (แปลว่า ผู้มีความพยายามแทนความหมายเดิมที่แปลว่า ผู้เปียดเปียน) มาจนถึงปัจจุบัน (ไพฑูริย์ มีกุล 2542: 1088-1089)

เหตุผลที่ผู้วิจัยได้ยกเอาประวัติของอำเภอขานูมานมากกล่าวไว้ในที่นี้เพราะว่าจะใช้เปรียบเทียบระยะเวลา วัน เดือน ปี ในการอพยพของชาวบ้านฝอยลมว่ามีการย้ายมาจากถิ่นฐานเดิมเมื่อ พ.ศ.2425 นั้น สอดคล้องกับการก่อตั้งเมืองขานูมานหรือไม่ และจากข้อมูลที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสรุปได้ว่า ชาวบ้านฝอยลมได้อพยพมาจากอำเภอขานูมานจริง คืออพยพหลังจากก่อตั้งเมืองขานูมานมณฑลได้เพียง 3 ปีเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าบ้านฝอยลมก่อตั้งมาเป็นเวลา 131 ปี จึงเป็นชุมชนที่เก่าแก่ มีการยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมมาจากบรรพบุรุษและในสมัยก่อนซึ่งประชาชนที่อาศัยอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำโขงที่เรียกตัวเองว่า “ลาว” จะมีการติดต่อไปมาหาสู่กันเป็นประจำ ระหว่างคนลาวที่อาศัยอยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และคนลาวที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยตามริมฝั่งแม่น้ำโขง ดังนั้นจึงมีการรับเอาขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อต่าง ๆ สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน วัฒนธรรมความเชื่อที่ เห็นได้ชัดเจน คือ วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับผี

2.1.2 ประวัติพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

ชาวบ้านฝอยลม เป็นหมู่บ้านชนบทแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความเชื่อเกี่ยวกับผี ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ผีฟ้า ผีน้ำ และผีอื่น ๆ โดยเฉพาะพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า ชาวบ้านฝอยลมได้ยึดถือและประกอบพิธีกรรมนี้สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ซึ่งมีประวัติความเป็นมาดังนี้

จากการศึกษาเอกสาร

สุรัตน์ จงดา (2540: 42) พบว่า การล่าผีฟ้าหรือการฟ้อนผีฟ้าในการเข้าทรงนั้น ไม่ทราบแน่ชัดว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด แต่มีหลักฐานปรากฏ ในวรรณกรรมเรื่อง ท้าวฮุ่งขุนเจือง ที่เชื่อว่าแต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเข้าทรงและการฟ้อนผีฟ้า ผู้เป็นนางเทียมหรือผู้เป็นวิญญาณแกลนหรือวิญญาณเจ้าถิ่นเจ้าฐานเข้า มาสิง เพื่อติดต่อสื่อสารกับคนนั้น มักจะเป็นหญิงเป็นส่วนใหญ่ หรือเรียกว่า “นางโย” หรือนางเทียม

พลาติคัย สิทธิธัญกิจ (2546: 115) กล่าวว่า “เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนั้นมีกฐิพิหารปูครุอยู่ศรีรงค์ มีพระชะพุงผี เทพดาในเขอันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ขุนผู้ได้อือเมืองสุโขทัยนี้แล้วไหวดีพลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหวบ่ดีพลีบ่ถูก ผีในเขอันบ่คุ่มบ่เกรง เมืองนี้หาย ” แสดงให้เห็นว่าชาวสุโขทัยพากันนับถือพระชะพุงผี เทพดาในเขา ทำการสักการบูชาไม่ได้ขาด สำหรับการบนบานสานกล่าวขอขมา ต่อผีนั้น ชาวสุโขทัยมีความเชื่อเรื่องการเจ็บป่วยที่ถูกผีทำ จึงแก้ด้วยการสร้างตุ๊กตาเสียบบาล โดยนำตุ๊กตาเสียบบาลนั้นมาเชิญผู้เข้าแทนแล้วหักคอตุ๊กตาเพื่อแสดงว่าคนป่วยที่ถูกผีเข้านั้นตายแล้ว ผีที่ออกจากร่างของผู้ป่วยนั้น เมื่อออกแล้วก็รับนำตุ๊กตาที่เสียบบาลนั้นไปวางที่ทางสามแพร่งเพื่อหลอกไม่ให้ผีหาทางกลับไม่ถูก ซึ่งพบว่ามีการสร้างตุ๊กตาเสียบบาลสังคโลกจำนวนมาก

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์คุณตาพวง เหลลลม อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านฝอยลม คนที่ 10 เล่าว่า “พิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ามีมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย พอจำความได้ก็เห็นผู้เฒ่าผู้แก่ประกอบพิธีกรรมนี้เป็นประจำทุกปี การพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมนั้นก็มีมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายายเหมือนกัน แต่จะประกอบพิธีกรรมในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ และเดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ เป็นการพ้อนเพื่อบูชาครูอาจารย์ของลูกศิษย์และ ผู้ป่วยที่มารักษากับผีฟ้าจนหาย ผู้ที่ริเริ่มหรือเป็นแม่หมอนคนแรกคือ แม่เฒ่าซาลี มาจากบ้านขอนแก่น ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประกอบพิธีกรรมประมาณ 3 ปี คนที่ 2 คือ แม่เฒ่าพันธ์ รุ่งมา ประกอบพิธีกรรมประมาณ 40 ปี คนที่ 3 คือแม่เฒ่ากอง อ่อนสีดา ประกอบพิธีกรรมประมาณ 30 ปี คนที่ 4 คือ แม่เฒ่าแพง ลำทอง ประกอบพิธีกรรมประมาณ 20 ปี คนที่ 5 คือ แม่เฒ่าสัน โสมซาลี ประกอบพิธีกรรมประมาณ 15 ปี คนที่ 6 คือ แม่เฒ่าสี อ่อนสีดา ประกอบพิธีกรรมประมาณ 15 ปี คนที่ 7 คือ แม่ใหญ่ บุญมา รุ่งมา คนปัจจุบัน ได้ประกอบพิธีเป็นแม่หมอนหรือแม่ครู เป็นเวลา 8 ปีแล้ว” (เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2556)

ในการสัมภาษณ์นายคำ อ่อนสีดา อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านฝอยลม คนที่ 16 เล่าว่า “พิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม เป็นความเชื่อของบรรพบุรุษ ถ้าใครเข้าร่วมพิธีแล้วครอบครัวจะมีความสุข การประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าจะจัดขึ้นในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ และเดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ คือ ปีหนึ่งจะทำ 2 ครั้ง ผู้ประกอบพิธีกรรมคนแรก คือ แม่เฒ่าซาลี อาศัยอยู่บ้านขอนแก่น ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน ลาว คนที่สองคือ แม่เฒ่าพันธ์ รุ่งมา คนที่สามคือ แม่เฒ่ากอง อ่อนสีดา คนที่สี่คือ แม่เฒ่าแพง ลำทอง คนที่ห้าคือ แม่เฒ่าสัน โสมซาลี (นางบุญมา โสมซาลี) คนที่หกคือ แม่เฒ่าสี อ่อนสีดา คนที่เจ็ดคือ ยายบุญมา รุ่งมา ซึ่งเป็นแม่หมอนหรือครูบา คนปัจจุบัน” (เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2556)

ในการสัมภาษณ์นายบัวผัน จูมา ผู้ทำหน้าที่เป็น “ตาจ้ำ” ประจำหมู่บ้านฝอยลม เล่าว่า “พิธีกรรมการพอนผีฟ้า เป็นความเชื่อ และปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณ พอเกิดมาจำความได้ก็เห็นพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้าเป็นประจำทุกปี จนถึงปัจจุบันนี้ ถ้านับอายุตัวเองก็เป็นเวลา 77 ปี และรวมเวลาก่อนหน้านั้นอีกที่รุ่นพ่อแม่ ปู่ย่าตายายปฏิบัติกันมา ก็จะเป็นเวลา 100 กว่าปีมาแล้ว” (เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2556)

ในการสัมภาษณ์นางไท อ่อนสีดา ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ซึ่งท่านเคยเป็นบริวารผีฟ้า ได้กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของการพอนผีฟ้าว่า “เคยเห็นการพอนผีฟ้ามาตั้งแต่เด็ก เมื่ออายุได้ 40 ปี ก็เข้าร่วมพอนผีฟ้ามาตลอดจนถึงปัจจุบันนี้ เป็นเวลาประมาณ 47 ปีแล้ว ขณะนี้อายุมากไม่สามารถพอนได้ แต่ก็เข้าร่วมพิธีกรรมทุกปี โดยทำหน้าที่จัดคายพิธีต่าง ๆ มีความเชื่อว่าถ้าได้เข้าร่วมพิธีกรรมนี้จะทำให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข ” (เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2556)

ในการสัมภาษณ์นางทองมา ลำทอง เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมาก ได้กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของการพอนผีฟ้าว่า “การพอนผีฟ้า เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านฝอยลมถือปฏิบัติมาตั้งแต่โบราณไม่ทราบวัน เดือน ปี ที่แน่นอน และเข้าร่วมพิธีกรรมการพอนผีฟ้าทุกปีไม่ได้ขาด รวมเวลาที่เข้าร่วมพิธีกรรมนี้ประมาณ 52 ปี ถ้าจะนับเวลาการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมก็เป็นเวลานานมาก คือ ตั้งแต่อพยพมาตั้งหมู่บ้านแห่งนี้ ” (เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2556)

สรุป ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและพิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

1. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

บ้านฝอยลมเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่อพยพมาจากอำเภอลานสกา จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ.2425 ซึ่งขณะนั้นเรียกว่า “ลานสกา” โดยการนำของนายพรมาอ่อนสีดา บ้านฝอยลม ก่อตั้งมาได้ 131 ปี มีผู้ใหญ่บ้านปกครองมาจำนวน 18 คน

2. ประวัติความเป็นมาของ พิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

พิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยการริเริ่มของแม่เฒ่าซาลี บ้านขอนแก่น ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ไม่ทราบวัน เดือนปีที่แน่นอน เป็นเวลากว่า 100 ปีมาแล้ว มีการสืบทอดกันมาจากรุ่นปู่ย่าตายายสู่รุ่นลูกหลาน จะเห็นได้จากนางบุญมา จูมาผู้เป็นแม่หม่อ ผีฟ้าคนปัจจุบันได้สืบทอดมาจากนางพันธ์ จูมา ซึ่งเป็นยาย

พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความกตัญญูตเวทีของลูกหลานที่มีต่อบรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ ตลอดจนเป็นการขอบคุณผีฟ้าที่มาช่วยปกป้องคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและภัยพิบัติต่าง ๆ ซึ่งจะประกอบพิธีกรรมในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ และเดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ เป็นประจำทุกปี

2.2 พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

จากการศึกษาภาคสนามและการสัมภาษณ์ ผู้ประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์เป็น 3 ประเด็นดังนี้คือ (1) รูปแบบของพิธีกรรม (2) องค์ประกอบของพิธีกรรม (3) ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไว้อย่างละเอียดในบทที่ 2 แล้วนำมาวิเคราะห์ดังนี้

2.2.1 รูปแบบของพิธีกรรม

จากการศึกษาเอกสาร

ยุทธภัณฑ์ เตชะแก้ว จากวิทยานิพนธ์เรื่อง พิธีกรรมและระบบความเชื่อการล่ำผีฟ้าในภาคอีสานของชาวบ้านบัว หมู่ที่ 5 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร (2540: 183) ระบุว่า พิธีกรรมการล่ำผีฟ้ามี 2 รูปแบบ ดังนี้

1. การล่ำผีฟ้ากับคนเจ็บป่วย เป็นพิธีกรรมเพื่อค้นหาสาเหตุแห่งความเจ็บป่วยโดยเฉพาะเกิดจากการกระทำของผี หลังจากราบสาเหตุแล้วก็จะทำพิธีขอขมา อ้อนวอนเลี้ยงเช่นสรวงบูชาเพื่อให้หายจากความเจ็บป่วยหรือภัยพิบัติทั้งปวง ต่อเมื่อได้กระทำผิดต่อผีก็จะให้คำมั่นสัญญาว่าจะไม่กระทำความผิดอีก และจะปฏิบัติตามฮีตคองอย่างเคร่งครัด
2. การลงช่วงหมอล่ำผีฟ้า หมอล่ำผีฟ้าในบ้านบัว จะทำ พิธีกรรมดังกล่าวนี้เมื่อ “สองปีฮามสามปีคอบ” หลังจากได้กระทำพิธีลงช่วงแล้วจะเว้นเวลาไว้ 2 ปี แล้วปีที่ 3 ถึงจะกระทำพิธีลงช่วงอีกครั้งหนึ่ง โดยกำหนดเอา “เดือน 3 ออกใหม่ 3 ค่ำ” ซึ่งตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ ขึ้น 3 ค่ำ เป็นวันเริ่มพิธี พิธีลงช่วง แต่ละครั้งจะใช้เวลา 3 วัน ถือปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

มัลลิกา จันทรา จากวิทยานิพนธ์ เรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้าของบ้านสว่างดอนตู ตำบลบ้านเม็ง อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น (2549: 34-35) กล่าวได้ว่าการล่ำผีฟ้าเป็นพิธีกรรม ที่ชาวบ้านได้กระทำขึ้นเพื่อรักษาความเจ็บป่วย โดยการล่ำอ้อนวอนและอัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยรักษาผู้เจ็บป่วยให้หายเป็นปกติ ซึ่งเชื่อว่าการเจ็บป่วยของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากการกระทำที่ละเมิดต่อผี สร้างความไม่พอใจต่อผี เรียกว่า การผิดผี ผู้ใดที่ล่วงละเมิดหรือประพฤติดอกนอกกริตนอกทาง ผีก็จะลงโทษให้มีอันเป็นไป การล่ำผีฟ้าจึงเป็นพิธีกรรมล่ำรักษา โดยการเชิญผีฟ้าให้ลงมาสิงสถิตอยู่ในร่างของคนทรง เพื่อที่จะทำนายลักษณะอาการของผู้ป่วย

ประกอบพิธีกรรมรักษาและยังเป็นสื่อกลางประนีประนอมระหว่างผีที่มากกระทำกับผู้ป่วยผู้ซึ่งละเมิดต่อผีให้มีความเข้าใจ ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง การเลี้ยงขวงผีฟ้า เป็นพิธีกรรมการเลี้ยงผีฟ้า ซึ่งผู้นับถือจะกระทำกันเป็นประจำทุกปี บางท้องถิ่นกระทำในเดือนสาม บางท้องถิ่นกระทำกันในเดือนหกซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อบูชาผีฟ้า ครูบาอาจารย์ ผู้ที่ล่องลับ แสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ขอความเป็นสิริมงคลต่อตนเอง ตลอดจนการพบปะสังสรรค์พูดคุย เป็นพิธีกรรมที่สมาชิกทุกคนมีความสนุกสนานทั้งนี้เพราะในพิธีทุกคนมีอิสระในการพ้อนรำและขับร้อง

กนกวรรณ ระวัง จากวิทยานิพนธ์ เรื่อง การพ้อนสะเอ็งของชาวไทยภูเขา (2542: 54) ระบุไว้ว่า เป้าหมายของพิธีกรรมพ้อนสะเอ็งมี 2 เป้าหมาย คือ พิธีกรรมการเข้าทรงผีแม่มด หรือผีสะเอ็งเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บตามความเชื่อของชาวไทยภูเขาย่านกระแจะใหญ่ที่นับถือผี ผีแม่มดหรือผีสะเอ็งนี้ เป็นผีประเภทเดียวกันกับผีฟ้าที่ชาวอีสานเชื่อว่าเป็นผู้ให้ กำเนิดโลก และเป้าหมายการพ้อนสะเอ็งอย่างที่สองคือ การประกอบพิธีกรรมเพื่อสักการบูชาผีสะเอ็งที่เคยเข้าทรงรักษาอาการเจ็บป่วยของบุคคลนั้น ๆ ให้หายเป็นปกติหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การลงขวง”

สำเร็จ คำโหมง จากหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 11 (2542: 3961, 3964) ได้ระบุถึงพิธีกรรมล่ำผีฟ้า ว่าเป็นการล่ำในพิธีกรรมรักษาโรค โดยวิธีขับร้องประกอบเสียงดนตรี (แคน ฉิ่ง ฉาบ) พิธีกรรมลักษณะคล้ายกันนี้ กลุ่มผู้ไทยและชาวย้อในจังหวัดสกลนครและนครพนม เรียกว่า “การเหยา” ชาวเขมรเรียกว่า “มมวด” ล่ำผีฟ้าเป็นการล่ำเพื่อรักษาโรคโดยตรง การจัดพิธีกรรมล่ำผีฟ้า นอกจากจะจัดขึ้นเพื่อรักษาโรคแล้ว ยังอาจจัดขึ้นเพื่อบวงสรวงผีบรรพบุรุษ ซึ่งภาษาอีสานเรียกว่า “ผีโคตร” ซึ่งเชื่อกันว่า ยังอาจสิงสถิตอยู่ตามบ้านเรือนตามลำข้าว (ยุงข้าว) หรือแม้กระทั่งตามตุ่มน้ำ (แองน้ำ) หรือครกมอง (ครกกระเดื่องตำข้าว) ปีหนึ่ง ๆ จึงจัดพิธีกรรมล่ำผีฟ้าบวงสรวงครั้งหนึ่งมักจัดขึ้นในเดือนหกหรือเดือนเจ็ด

ธวัช ปุณโณทก จากหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 8 (2542: 2823) ได้ระบุถึง ความเชื่อเรื่องผีฟ้าว่า ผีฟ้านางเทียม เป็นพิธีกรรมเข้าทรง รักษาโรคภัยไข้เจ็บส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงที่เข้าทรง หรือเรียกตามภาษาถิ่นอีสานว่า “นางเทียม” ผีฟ้านางเทียมมีความหมายต่างกับผีฟ้าผีแถนซึ่งเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน ชาวลาว ชาวไทลื้อ (รวมทั้งไทโยนกทางภาคเหนือ)

ปิติ แสนโคตรและสุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ จากหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 15 (2542: 5102, 5106) ได้กล่าวถึง พิธีกรรมเหยาว่า เหยาเป็นพิธีกรรมรักษาคนไข้ของชาวยุโรป ซึ่งมีความเชื่อว่าผู้ป่วยไข้ได้ถูกผีกระทำเนื่องด้วยผู้ป่วยได้กระทำผิดผี ญาติพี่น้องของคนไข้จะเชิญหมอเหยามาล่าสอ้ง เพื่อถามหาสาเหตุของการเจ็บป่วยตลอดถึงการรักษาผู้ป่วยรายนั้น ๆ หมอเหยาหรือผู้เข้าทรงจะติดต่อสื่อสารกับผีฟ้าหรือวิญญาณด้วยกลอนลำ โดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบ การเหยาจะไม่กระทำกันในวันพระขึ้น 8 ค่ำ ขึ้น 15 ค่ำ และแรม

8 คำ แรม 15 คำ นอกนี้จะขึ้นอยู่กับว่าญาติของผู้ป่วยจะมาหาไปเหยาเมื่อไร หมอเหยาก็จะทำพิธีทันที แต่เวลานั้นส่วนมากจะเริ่มเวลาเย็นประมาณ 5 โมงเย็นเป็นต้นไป จะไม่เริ่มพิธีเวลาประมาณบ่ายโมงหรือบ่าย 2 โมง เพราะถือว่าเป็นเวลาเคลื่อนศพไปป่าช้า ส่วนสถานที่ นั้น ถ้าเหยาคณป่วยจะเหยาในบ้านของผู้ป่วยนั้นเลย การเหยาคณป่วยในกรณีที่ผู้ป่วยไปนอนรักษาอยู่โรงพยาบาลหรืออยู่ที่อื่น ๆ ญาติของผู้ป่วยจะกำหนดสถานที่แต่ต้องนำเสื้อผ้าของผู้ป่วยมาวางไว้ในพิธีนั้นด้วย

พิธีกรรมเหยาเลี้ยงผี เป็นพิธีกรรมไหว้ครูผีของหมอเหยาตามประเพณีผู้ไทย คล้ายกับไหว้ครูผีฟ้า (พ่อนผีฟ้า) ประจำปี หมอเหยาเป็นหมอรักษาคนเจ็บป่วยตามความเชื่อในเรื่องผี ถ้าผีดผีแล้วหมอเหยาก็จะทำพิธี เพื่อชี้ช่องทางแก้ไขคนเจ็บป่วยก็จะหายเป็นปกติมีกำลังใจ หมอเหยามีตำแหน่งของตน คือ แม่เมืองหรือพ่อเมือง และลูกเมือง ในรอบปีหนึ่ง ๆ จะมีการชุมนุมเหยาเลี้ยงผี 1 ครั้ง เหยาเลี้ยงผีจึงเป็นพิธีกรรมที่หมอเหยาถือปฏิบัติกันมาเป็นสืบทอดเพื่อแสดงการคารวะครูและขอขอบคุณผีประจำตัวหมอเหยา

หมอเหยาทุกคนจะมีผีประจำตัว เมื่อเวลาเหยาก็จะเชิญผีตนนั้นมาเข้าสิงเมื่อเหยาเสร็จก็จะเชิญวิญญาณผีไว้บนหิ้ง ซึ่งมีอยู่ที่บ้านหมอเหยาทุกคน ในปีหนึ่ง ๆ หมอเหยาจะต้องทำพิธีเหยาเลี้ยงผีครั้งหนึ่งหรือถ้าบ้านตัวเองไม่ได้จัดเลี้ยงก็ต้องไปร่วมกับบ้านหมอเหยาคณอื่น และมีการพายน้ำเหล้า (รินเหล้าใส่แก้วจุดเทียนเชิญผีมาดื่ม) ที่บ้านของตนเอง

การเหยาเลี้ยงผีถือเป็นงานใหญ่ประจำปีของหมอเหยาเหมือนกันกับบุญพระเวสส์ (งานเทศน์มหาชาติ) ประจำปีของหมู่บ้านเพราะฉะนั้นการเหยาเลี้ยงผีนี้จึงมีการเตรียมงานเป็นพิเศษ ซึ่งถ้าบ้านไหนเป็นเจ้าของจัดเลี้ยงก็จะจัดเตรียมสถานที่ส่วนมากแล้วจะใช้ลานบ้านของเจ้าภาพเป็นสถานที่ที่จะตั้งตूप (ปะรำพิธี)

สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ จากหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 15 (2542: 5107-5108) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเหยารักษาโรคว่า เหยาหรือเยา คือ การเข้าทรงวิญญาณเพื่อรักษาโรคตามความเชื่อของชาวผู้ไทย ชาวฮ่อ และชาวโล้หรือกะโล้ (กะโซ่) ความจริงแล้วกรรมวิธีรักษาที่เรียกว่า “เหยา” หรือ “เยา” นี้ตรงกับชาวอีสานที่อยู่ในบริเวณ แอ่งโคราช เรียกว่า “ลำผีฟ้า” หรือลำผีฟ้ารักษาโรค หรือ พ่อนผีฟ้า ผีแกน หรือผีฟ้านางเทียม แต่กระนั้นก็ตามกรรมวิธีและเครื่องคาย (เครื่องเซ่น) แตกต่างกันอยู่บ้าง ส่วนหลักการและกรรมวิธีหลัก ๆ จะตรงกัน

เหยารักษาโรคนี้จะกระทำต่อเมื่อทราบว่าผู้ป่วยรักษาโดยหมอยาสมุนไพร (หมอยาฮากไม้) ไม่หาย เป็นไข้เรื้อรัง ชาวอีสานเชื่อว่าอาการดังกล่าวเกิดจากผีกระทำหรือผีสิงอยู่ในกาย ฉะนั้นต้องรักษาด้วยวิธีเหยาจึงจะหาย เพื่อเชื้อเชิญให้วิญญาณร้ายออกจากร่างกายไป หรือ ชูเชิญขับไล่ให้ผีร้ายออกไป ผู้ทำพิธีเรียกว่า “หมอเหยา” บ้าง “นางเทียมบ้าง” หมอเหยาหรือนาง

เทียมนี้จะมี “เจ้า” หรือ “ผี” ประจำตัว ฉะนั้นผู้เป็นนางเทียม (เจ้าทรง) ต้องหมั้นบูชา “เจ้า” หรือ “ผี” อยู่เสมอ และจะทำพิธีไหว้ผี (เจ้า) เป็นพิธีกรรมใหญ่ประจำทุก ๆ ปี

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นางบุญมา จูมา เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 ซึ่งเป็นแม่หมอผู้ประกอบพิธีกรรม ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าว่า

การพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มี 2 รูปแบบ คือ การพ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วย และการลงช่วงผีฟ้า การพ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วยเป็นวิธีการบำบัดรักษาที่ขึ้นบ้านอย่างหนึ่งที่รักษาการเจ็บป่วยของชาวบ้านโดยเฉพาะโรค ที่เกิดจากการกระทำของผีอันเนื่องมาจากการละเมิดหรือสร้างความไม่พอใจต่อผี ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีเป็นสิ่งที่มีความอำนาจ อิทธิฤทธิ์ สามารถดลบันดาลความเป็นไปได้ทั้งทางดีและทางร้าย และยังเชื่อว่าผีเป็นสิ่งที่มีความตัวตน มีชีวิตจิตใจ มีการดำรงตนเช่นเดียวกับมนุษย์ เช่นมีที่อยู่อาศัย เส้นทางสัญจร ทรัพย์สิน สิ่งของ และมีการกินอาหาร นอกจากนี้ชาวบ้านยังเชื่อว่าผีมีความรู้สึก มีอารมณ์ เช่น กัง เป็น มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ความอหังการ เช่น การเจ็บป่วยเนื่องมาจากการละเมิดต่อผี สร้างความไม่พอใจต่อผี จึงต้องแสดงอาการเจ็บป่วยออกมา หรือการแสดงความห่วงใยต่อลูกหลานที่อยู่ในความคุ้มครอง ดังนั้นเมื่อเกิดอาการเจ็บป่วยหรือประสบภัยธรรมชาติ ประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ จึงต้องทำพิธีเช่นสรวง กราบไหว้บูชา เพื่อให้ผีมาช่วยบำบัดขจัดปัญหาความเดือดร้อน ซึ่งชาวบ้านฝอยลมได้ถือปฏิบัติมานานกว่าร้อยปีมาแล้ว ซึ่งวันเวลาในการรักษาคนป่วยนั้นจะทำเมื่อมีญาติผู้ป่วยมาบอกกล่าวให้ไปรักษาเท่านั้น แต่ก็มีข้อห้ามหรือข้อชะล่าคือ จะไม่ไปรักษาคนป่วยในวัน ขึ้น 8 ค่ำ แรม 8 ค่ำ และ ขึ้น 15 ค่ำ แรม 15 ค่ำ และจะไม่รักษาคนป่วยเวลารับประทานอาหารและเวลานอนพักผ่อน คือ เวลาอาหารเช้า อาหารกลางวันและอาหารเย็น เพราะเชื่อว่าผีก็มีเวลากิน เวลานอนและเวลาพักผ่อนเหมือนกันกับคน

การลงช่วงผีฟ้า หรือการเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม เป็นพิธีเลี้ยงผีฟ้าที่กระทำกันทุกปี ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 สำหรับปีนี้ (2556) การทำพิธีเลี้ยงช่วงของชาวบ้านฝอยลมตรงกับวันที่ 13 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2556 และวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2556 สถานที่ประกอบพิธีกรรมจะจัดที่บ้านของแม่หมอหรือแม่ครู คือ บ้านของนางบุญมา จูมา ซึ่งเป็นแม่หมอผู้ประกอบพิธี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีฟ้าที่เคยรักษาตนเอง อัญเชิญผีฟ้าให้มาลงเล่นร่วมกับบรืวารพบปะสังสรรค์ในกลุ่มผู้นับถือผีฟ้า อบรมบรืวารให้ประพฤติปฏิบัติตัวในทางที่ดี เพื่อบูชาผีฟ้าและเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว นอกจากนี้ยังเป็นการติดตามผลการรักษา และถามข่าวคราวลูกศิษย์ได้ด้วย

จากการสังเกต

การประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม พบว่า การพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม พบว่า มี 2 รูปแบบ คือ (1) เพื่อรักษาคนป่วย ที่ป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ไปรักษากับแพทย์หรือหมอที่โรงพยาบาลแล้วอาการไม่ดีขึ้น ชาว บ้านเชื่อว่าเป็นการกระทำของผีหรือผียากมาอยู่ด้วย จึงทำการรักษาโดยการพ้อนผีฟ้ากับแม่หมอหรือแม่ครู การประกอบพิธีกรรมส่วนมากจะประกอบพิธีกรรมที่บ้านของผู้ป่วย แต่มีข้อห้ามหรือข้อชะล่ำว่า แม่หมอจะไม่ทำพิธีในวันพระ คือ วันขึ้น 8 ค่ำ แรม 8 ค่ำ ขึ้น 15 ค่ำ แรม 15 ค่ำ และจะไม่ทำในช่วงเวลารับประทานอาหารเช้า กลางวันและเย็น ซึ่งในช่วง 9.00 – 12.00 น. จะเป็นช่วงเวลาในการเตรียมเครื่องคายพิธีต่าง ๆ ให้พร้อมและในช่วงบ่ายจะเป็นเวลาในการประกอบพิธีกรรมการรักษาคนป่วยจนเสร็จพิธี (2) เพื่อเป็นการสักการบูชาครูบาอาจารย์ ที่ช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยให้หายและขอบคุณผีประจำตัวที่มาช่วยในการรักษาอาการป่วยของผู้ป่วยให้หาย และช่วยปกป้องคุ้มครองให้ตัวเองและครอบครัวมีความอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การลงช่วงหรือการเลี้ยงช่วงผีฟ้า” ในการประกอบพิธีกรรม จะทำพิธีที่บ้านของแม่หมอหรือครูบาใหญ่ โดยจะทำทุกปี ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 จะเริ่มทำพิธีในช่วงบ่ายตั้งแต่เวลา 14.00 น. ถึงเวลา 22.00 น. เวลาเช้าของวันใหม่จะเริ่มเวลา 7.00 น. ถึงเวลา 12.00 น. หรือบางครั้งก็จะปรับเปลี่ยนเวลาตามสภาพดินฟ้าอากาศ เช่นในเดือน 6 จะมีพายุและฝนตก เวลาในการประกอบพิธีสามารถเลื่อนได้

จากการสังเกตพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมในเดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ ซึ่งตรงกับวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2556 ผู้วิจัยพบว่า มีการทำพิธีกรรม การรักษาคนป่วยที่บ้านของแม่หมอ ซึ่งจะประกอบพิธีกรรมในช่วงเช้าของวันที่ 2 แต่เป็นคนป่วยอาการไม่หนักมาก เป็นคนป่วยที่ได้รับการรักษาจากโรงพยาบาลและมีโรคประจำตัวต้องกินยาที่โรงพยาบาลเป็นประจำ เพื่อความสบายใจของญาติและผู้ป่วยเองจึงให้แม่หมอมทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้ว่ามีผีร้ายหรือกระทำผิดต่อผีหรือไม่

สรุป เกี่ยวกับรูปแบบการพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม

การประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านฝอยลมมี 2 รูปแบบ คือ (1) การพ้อนเพื่อรักษาคนป่วยทำพิธีได้ทุกวัน ยกเว้นวันพระ (2) การลงช่วงผีฟ้าหรือเลี้ยงช่วงผีฟ้า เป็นพิธีกรรมที่แสดงความกตัญญูต่อผีฟ้า ผู้ซึ่งมีพระคุณที่เคยรักษาตนเองให้หายจากการเจ็บป่วย เพื่อพบปะสังสรรค์ในกลุ่มลูกศิษย์ บริวาร และกลุ่มผู้นับถือผีฟ้า ซึ่งจะทำเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 6

2.2.2 องค์ประกอบของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วย

ในพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วยของชาวบ้านฝอยลม ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์แบบเจาะลึก และสังเกตพบว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญทั้งหมด 8 อย่าง ดังนี้ คือ (1) หิ้งบูชาผีฟ้า (2) เครื่องคายพิธี (3) แม่หมอบหรือครุบา (4) หมอบแคน (5) ผู้ป่วย (6) บริวารผีฟ้า (7) กลอนลำ (8) การพ่อนรำ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์แต่ละองค์ประกอบตามลำดับดังนี้

1) หิ้งบูชาผีฟ้า

จากการศึกษาเอกสาร

ยุทธภณท์ เตชะแก้ว จากวิทยานิพนธ์ เรื่อง พิธีกรรมและระบบความเชื่อการล่ำผีฟ้าในภาคอีสานของชาวล้านช้าง หมู่ที่ 5 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร (2540: 184-185) กล่าวถึงหิ้งบูชาว่า หิ้งบูชาเป็นสถานที่เคารพสักการะของแม่หมอผู้เป็นหัวหน้าของหมอลำผีฟ้าและลูกศิษย์ ตลอดจนสมาชิกในครอบครัวของหมอลำผีฟ้าทุกคน โดยปกติแล้วหิ้งบูชานี้แม่หมอจะเป็นผู้จัด “ขึ้นหิ้ง” ให้กับลูกศิษย์ ในช่วงแรกของการเข้ามาเป็นลูกศิษย์ของหมอลำผีฟ้า โดยอุปกรณ์ต่าง ๆ ถ้าไม่มี แม่หมอก็จะเป็นผู้จัดหาให้กับลูกศิษย์ เมื่อลูกศิษย์มีความรู้เกี่ยวกับอุปกรณ์คายพิธีดีแล้วก็จะจัดหามาไว้และสับเปลี่ยนด้วยตนเอง

มัลลิกา จันทรา จากวิทยานิพนธ์เรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้าของบ้านสว่างดอนตู ตำบลบ้านเม็ง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น (2549: 36-37) ระบุถึงหิ้งบูชาไว้ว่า หิ้งบูชาเป็นสถานที่เคารพสักการะของหัวหน้าหมอลำผีฟ้าและบริวารตามปกติหิ้งบูชาผีฟ้านี้มีได้เฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่เท่านั้น หิ้งบูชานี้เป็นเครื่องบ่งบอกถึงตำแหน่งการเป็นหัวหน้าสามารถปกครองบริวารและผู้ประกอบพิธีรักษาผู้ป่วยได้ เปรียบกับใบประกอบโรคศิลป์ของวงการแพทย์ในปัจจุบัน หิ้งบูชาผีฟ้านี้มีวัตถุที่สำคัญ คือ ขี้ผึ้งหลัก (ลักษณะเป็นท่อนยาวกลม ประมาณ 15-20 เซนติเมตร) เป็นสัญลักษณ์แทนผีฟ้า เชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถคุ้มครองบริวารผีฟ้าให้มีความร่มเย็นเป็นสุข หิ้งบูชาผีฟ้ามีองค์ประกอบ ดังนี้

1. ขี้ผึ้งหลักเป็นสัญลักษณ์แทนผีฟ้า
2. เทียนเล่มบาท 2 คู่
3. ชั้น 5 ชั้น 8
4. เงิน 4 บาท 1 สลึง
5. ชั้นน้ำหอม
6. ขี้ผึ้งแผ่น 4 แผ่น

การปฏิบัติต่อหิ้งบูชานี้เป็นสถานที่กราบไหว้บูชาผีฟ้า วันปกติหัวหน้าผีฟ้าก็นำดอกไม้และเทียนขึ้นหิ้งบูชาและทุกวันพระ จะต้องนำชั้น 5 ขึ้นบูชากราบไหว้และเปลี่ยนชั้นน้ำหอมบนบานบอกกล่าวให้ดวงวิญญาณผีฟ้าได้พิทักษ์รักษาให้หนองุ่น (บริวาร) มีความสุขปราศจาก

โรคภัยไข้เจ็บทั่วหน้ากัน เมื่อบริวารคนใดคนหนึ่งเจ็บป่วยหรือเดือดร้อนไม่สบายกายไม่สบายใจ บริวารคนนั้นก็จะนำขัน 5 มายังบ้านของหัวหน้า เพื่อให้หัวหน้าประกอบพิธีบอกกล่าวถึงความเดือดร้อนต่อหิ้งบูชา แล้วก็นำฝ้ายมาผูกแขนอาการเจ็บป่วยก็จะทุเลาลงและหายเป็นปกติในวันต่อมา สำหรับเทียนหลัก เมื่อถึงวันเลี้ยงช่วงผีฟ้า ก็จะทำบุญเชิญลงสงฆ์ด้วยน้ำหอม คล้ายกับชาวพุทธเมื่อถึงวันสงกรานต์ก็นิมนต์พระพุทธรูปลงสงฆ์น้ำเพื่อให้ดวงวิญญาณผีฟ้าเกิดความชุ่มเย็นและเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง

สถานที่ห้องบูชาผีฟ้าต้องเป็นห้องเฉพาะตน แยกออกจากหิ้งบูชาพระพุทธรูปหรือห้องหมอธรรม ภายในห้องเป็นที่เก็บเครื่องสักการะที่นำมาจากกรำรักษาห้ามให้บุคคลภายนอกเข้าไป ยกเว้นจะได้รับอนุญาตเท่านั้น

พรรณวดี ศรีขาว จากวิทยานิพนธ์เรื่อง การสืบทอดและบทบาทของ พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาว กูย ที่บ้านละเอ อะ อำเภอ น้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ (2554 : 74,103) ได้กล่าวถึงหิ้งผีสะเอ็งและหิ้งผีแถนว่า หิ้งผี เรียกว่า โหงหรือหอ เป็นที่อยู่บนผนังทิศหัวนอนสูงจากพื้น 1 เมตรครึ่งเป็นต้นไป หิ้งผีมีขนาด 1 ศอกของครุบาที่นับถือผี (นับจากข้อศอกไปถึงปลายนิ้วกลาง) หิ้งผีสะเอ็งต้องอยู่ที่ศตวรรษออกของหิ้งผีแถนเสมอ หิ้งผีบรรพบุรุษจะแตกต่างกันตามปีที่จัดพิธีเลี้ยงผีซึ่งมีด้วยกัน 3 แบบ ดังนี้ (1) หิ้งฝากระต๊อบข้าว ถือเป็นหิ้งชั่วคราวจะใช้หลังจากพิธีบนบานผี เพราะยังไม่ได้ผ่านพิธีเลี้ยงผีมาก่อน (2) หิ้งตะแกรงไม้ไผ่ ถือเป็นหิ้งชั่วคราวเช่นกัน มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดเท่ากับ 1 ศอกของผู้นับถือผีใช้หลังจากจบพิธีเลี้ยงผีปีที่ 1 และปีที่ 2 (3) หิ้งไม้ยอถือเป็นหิ้งถาวรทำจากไม้ยอ พื้นหิ้งเป็นตะแกรงไม้ไผ่ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีขนาดเท่ากับ 1 ศอกของผู้นับถือผี ส่วนขอบที่เป็นไม้ยอจะทำให้ยาวกว่าตะแกรงไม้ไผ่เพื่อทำเป็นส่วนเรียกว่า “หัวนาค” และ “หางนาค” เวลาขึ้นหิ้งจะให้ส่วนหางติดผนังให้ส่วนหัวยื่นออกมาด้านนอก หิ้งนี้จะใช้หลังจากจบพิธีเลี้ยงผีปีที่ 3

ในหิ้งสะเอ็ง มีสิ่งของต่าง ๆ คือ ขวดน้ำหอมหรือเรียกว่า ผอบ กระปุก นอกจากนี้ยังมีดอกจำปา พวงมาลัยดอกจำปา กรวยแหลมดอกไม้ ขันบักเบ็ง ข้าวต้มมัด กล้วย หมากพลู ยาสูบ ดาบไม้ เงิน เทียน ข้าวสารเหนียว ว ข้าวเหนียวนึ่ง ไข่ต้ม และมี ฝ้ายผูกหิ้ง สิ่งของเหล่านี้เป็นของจากการประกอบพิธีเลี้ยงผีในแต่ละปี

น้ำหอมหรือน้ำอบ เป็นของสำคัญบนหิ้งผีเพราะเป็นสิ่งที่ผีใช้กินใช้อาบ ทำให้เกิดความชุ่มเย็นและส่งผลแก่ลูกหลานด้วย ครุบาเจ้าของหิ้ง จะหมั่นเติมน้ำหอมอยู่เสมอ หากเห็นว่าพร่องไป น้ำหอมทำมาจากหัวว่านหอม แฝกหอม และขมิ้นบดรวมกันแล้วนำมาผสมน้ำ

หิ้งผีแถน มี 3 แบบ เช่นเดียวกับหิ้งผีสะเอ็ง คือ มีหิ้งฝากระต๊อบข้าวซึ่งเป็นหิ้งชั่วคราว หิ้งตะแกรงไม้ไผ่เป็นหิ้งชั่วคราว และหิ้งไม้ยอเป็นหิ้งถาวร

หิ้งผีแถนต้องอยู่ในห้องเปิง (ห้องเจ้าของบ้าน) อยู่บนผนังทางทิศหัวนอน สูงจากพื้นราว 1 เมตรครึ่งเป็นต้นไป หิ้งผีมีขนาด 1 ศอก ของครุบาที่นับถือผีเช่นเดียวกับผีสะเอิง และต้องอยู่ทางทิศตะวันตกของหิ้งผีสะเอิง

หิ้งผีแถนจะมีสิ่งของต่าง ๆ ทั้งขวดน้ำหอม ดอกจำปา พวงมาลัยดอก จำปา กรวยดอกไม้แบบมนและแหลม หวี กระจก เทียนกิ่ง (เทียนงา) ชั้นบักเบ็ง ข้าวต้ม กล้วย หมาก พลุ ยาสูบ เงิน เทียน ข้าวสารเหนียว ข้าวเหนียวหนึ่ง ไซ้ต้ม และฝ้ายขาวผูกหิ้งด้วย

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเกี่ยวกับหิ้งบูชา

ในการสัมภาษณ์นางบุญมา จูมา นางไท จูมา และนางแพงศรี จูมา เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมทั้ง 3 คน ได้ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันเกี่ยวกับหิ้งบูชาไว้ว่า

หิ้งบูชาผีฟ้า เป็นสถานที่เคารพสักการะของแม่หมอผู้เป็นหัวหน้าและลูกศิษย์ตลอดจนสมาชิกในครอบครัวของแม่หมอทุกคน หิ้งบูชาผีฟ้าจัดทำเป็นกรอบไม้สี่เหลี่ยมหรือโต๊ะสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง 60 เซนติเมตร ยาว 80 เซนติเมตร ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ซึ่งจะอยู่ในห้องเปิง (ห้องเจ้าของบ้าน) อยู่บนผนังทางทิศหัวนอนหรือตั้งไว้ สูงจากพื้นราว 1 เมตร สำหรับหิ้งบูชาผีฟ้าของแม่หมอบุญมา จูมา จะทำเป็นโต๊ะสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขาดังเป็นหลัก พื้นโต๊ะเป็นกระจก โดยวางไว้ใต้หิ้งบูชาพระพุทธรูป สูงจากพื้น 1 เมตร ภายในหิ้งบูชาของแม่หมอบุญมาประกอบด้วย ชั้นหมากเบ็ง ซึ่งทำด้วยกระดาดทอง 1 คู่ ต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทอง 1 คู่ ชั้น 5 ชั้น 8 อย่างละ 2 ชั้น แจกันดอกไม้พลาสติก 1 คู่ แจกันดอกไม้สด 1 คู่ พวงมาลัย 2 พวง ดาบ 1 เล่ม ขวดน้ำหอม 1 ขวด แก้วน้ำ 3 ใบ ชั้นข้าวบูชา 2 ชั้น เทียนหลัก 4 เล่ม หมอนกราบ 3 ใบ กระดาดเขียนชื่อบริวารผีฟ้าและชื่อคนที่มาขอความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ และชั้นนิมนต์ของญาติผู้ป่วยที่มาขอให้ไปรักษาคณป่วย 1 ชั้น แม่หมอบุญมาเล่าว่า หิ้งบูชาเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญมาก คือ เป็นที่เก็บเครื่องคายพิธีที่นำมาหลังจากที่แม่หมอไปรักษาคณเจ็บป่วย หรือก่อนที่จะไปทำการรักษาคณป่วย แม่หมอก็คจะทำพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณผีฟ้าครูบาอาจารย์ลงจากหิ้งไปด้วย และในวันประกอบพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้า แม่หมอก็คจะมาทำพิธีอัญเชิญผีฟ้าในหิ้งบูชาลงไปเล่นลงช่วงร่วมกับลูกศิษย์และบริวารทั้งหลาย หิ้งบูชายังเป็นที่เก็บเครื่องสักการะต่าง ๆ ในพิธีและเป็นสิ่งสถิตของดวงวิญญาณ ผีฟ้าครูบาอาจารย์ห้ามบุคคลภายนอกเข้าไปเด็ดขาด ยกเว้นจะได้รับอนุญาตเท่านั้น

2) เครื่องคายพิธี

จากการศึกษาเอกสาร

ยุทธภรณ์ เตชะแก้ว จากวิทยานิพนธ์ เรื่อง พิธีกรรมและระบบความเชื่อ การล่าผีฟ้าในภาคอีสาน (2540: 187) ได้กล่าวถึงเครื่องคายพิธีไว้ว่า เครื่องคายพิธี

หมายถึง เครื่องบวงสรวงที่หมอลำผีฟ้าซึ่งจะละเลยไม่ได้เนื่องจากพิธีกรรมการลำผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่สลับซับซ้อนหลายขั้นตอน นับตั้งแต่การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันของหมอลำผีฟ้า รวมถึงพิธีกรรมการลำผีฟ้ากับคนเจ็บป่วยและพิธีกรรมการลงข่ วงหมอลำผีฟ้า ดังนั้นการลำผีฟ้าจึงมีเครื่องคายเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมตามขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ (1) เครื่องคายเป็นพิธีกรรม ลำผีฟ้า กับคนเจ็บป่วย (2) เครื่องคายเป็นพิธีชันขวัญ (3) เครื่องคายเป็นพิธีการลำตัดเว รตัตกรรม (4) เครื่องคายเป็นพิธีลงข่ วงหมอลำผีฟ้า

สำเร็จ คำโหม่ง จากหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 11 (2542: 3961)ได้กล่าวถึงอุปกรณ์หรือเครื่องคายเป็นพิธีกรรมลำผีฟ้าว่า ประกอบด้วยสิ่งของต่อไปนี้

1. หมากพลูจีบเป็นมวน	6 จีบ
2. บุหรี่ ยาเส้นพันด้วยใบตองกล้วยแห้ง	6 มวน
3. ซวย (กรวย) ใบตองใส่ดอกไม้	4 ซวย
4. ซวย ใบตองใส่บุหรี่และดอกไม้	2 ซวย
5. ผ้าชิ้น	1 ผืน
6. ผ้าพื้นขาว	1 วา
7. เงิน 4.08 หรือ 4.24 บาท	
8. กระจกเงา (แว่นแฉ่ง)	1 บาน
9. หวี	1 ค้ำ
10. ไข่ไก่ต้ม	1 ฟอง
11. ข้าวสารเทกองไว้	1 ชัน
12. น้ำหอม	1 ชัน
13. เทียนเล่มบาท (เล่มใหญ่)	1 คู่
14. หมอนขิด	1 ใบ
15. พวงมาลัยดอกมะละกอ	1 สาย
16. ข้าวเหนียวนึ่ง	1 ปั้น
17. ชันน้ำต้ม	1 ชัน
18. ชัน 5 (ดอกไม้และเทียนอย่างละ 5 คู่)	1 ชัน
19. ชัน 8 (ดอกไม้และเทียนอย่างละ 8 คู่)	1 ชัน
20. ใบพลูใช้กินหมาก จำนวนหนึ่ง	
21. ฝ้ายผูกแขน จำนวนหนึ่ง	

(บางหมอลำใช้เพียง 7 หรือ 10 รายการ และบางหมอลำเพิ่มดาบ 1 เล่ม
ผ้าเช็ดหน้า 1 ผืน เหล้า 1 ขวด และขันหมากเบ็ง)

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นางบุญมา จูมา นางไท จูมาและนางแพงศรี จูมา
เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมที่ 3 คน
ได้ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันเกี่ยวกับเครื่องคายพิธีทั้ง 4 ขั้นตอนว่า

1. เครื่องคายพิธีการพ่อนผีฟ้ากับคนเจ็บป่วย เป็นเครื่องสักการะ ที่
แม่หมอใช้ประกอบพิธีอัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยรักษาผู้ป่วย หรือครอบครัวก่อนที่จะทำพิธี และเครื่องคาย
พิธีต้องทำให้อุณหภูมิอากาศเย็นสบาย แม่หมอบุญมาเล่าว่า “เครื่องคายพิธีในการพ่อนผีฟ้ารักษาคน
เจ็บป่วยที่สำคัญจะต้องจัดให้ครบได้แก่ ขัน 5 ขัน 8 ผ้าแพรวา 1 ผืน เงิน 1 บาท 10 สตางค์ ขัน
น้ำหอมใส่ขมิ้น ข้าวเหนียวสุก 1 ปั้น หมากพลู 4 คำ บุหรี่ 4 มวน ข้าวสารเหนียว 1 ถ้วย
หรือ 1 กำมือ ดอกจำปาหรือดอกมะละกอ ถ้า ไม่มีให้ใช้ดอกไม้สีขาวร้อยเป็นพวงวางไว้ข้างซ้าย
และข้างขวา ไข่ไก่ดิบ 1 ฟอง เหล้า 1 ขวด ดาบ 1 เล่ม

2. เครื่องคายพิธีขันขวัญ เป็นเครื่องคายพิธีที่ใช้สำหรับเรียกขวัญผู้ป่วย
ให้กลับคืนมาอยู่กับผู้ป่วย ซึ่งมีอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ ขัน 5 ขัน 1 อัน กำไลแขน 1 วง ตุ่มหู 1 คู่
กระจกเงา 1 บาน ผมปลอม 1 ปอย ฝ่ายผูกแขน ขันน้ำมันต์ กล่องข้าวขวัญ 1 กล่องใส่ข้าว
เหนียวนึ่งสุก 1 ปั้น ไข่ไก่ต้มสุก 2 ฟอง บุหรี่ 2 มวน เงินขวัญ เสื้อผ้าผู้ป่วย ผ้าเช็ดตัว เทียนที่มี
ความยาวจากสะดือถึงคอผู้ป่วย 1 เล่ม และเทียนที่มีความยาวเท่ากับความยาวของศีรษะผู้ป่วยโดย
วัดจากส่วนบนศีรษะถึงปลายคาง 1 เล่ม สำหรับการจัดหาสิ่งของเครื่องคายพิธี ขันขวัญนี้
ครอบครัวของผู้ป่วยจะเป็นผู้จัดหา โดยมิบริวารของแม่หมอหรือที่เรียกว่า “นางเปียง” มาช่วย
และแนะนำว่าควรเตรียมอะไรบ้าง

แม่หมอบุญมาเล่าถึงความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่นำมาใส่ใน
คายพิธี ได้แก่ หวี กำไลแขน ตุ่มหู กระจก 1 บาน ผมปลอม ตลอดจนเสื้อผ้าผู้ป่วยนั้น เป็น
ความเชื่อว่าขวัญของผู้ป่วยจะอยู่กับสิ่งของเครื่องใช้เหล่านั้นที่ผู้ป่วยเคยใช้อยู่เป็น นประจำ ส่วนเทียน
2 เล่ม ที่ใช้ในขันขวัญคือ ต้องมีความยาวเท่ากับความยาวของศีรษะผู้ป่วย โดยวัดจากความยาว
เท่าตัวและเท่าศีรษะของผู้ป่วยนั้น มีความหมายว่าเป็นตัวของผู้ป่วยนั่นเอง

3. เครื่องคายพิธีการล่าตัดเวรตัดกรรม เป็นเครื่องคายพิธีที่กระทำใน
ขั้นตอนพิธีส่งเครื่องแก้ว ซึ่งเป็นเครื่องบูชาสำหรับผีฟ้าซึ่งประกอบด้วยสิ่งที่มีผีฟ้าชอบ อุปกรณ์ที่ขาด
ไม่ได้คือ กระทงแก้วห้อง ซึ่งเป็นเครื่องบูชาที่ใช้ในพิธีกรรมส่งเครื่องแก้ว ถือว่าใส่กรรมของผู้ป่วย
(กรรมคือการเจ็บป่วย) ไว้ในกระทง แล้วนำส่งให้ผีฟ้าเป็นเครื่องบูชาที่ใช้ในขั้นตอนสุดท้ายของพิธี
กรรมการรักษาคนป่วย กระทงแก้วมีชื่อเรียกจากจำนวนห้องในกระทง ที่มีอยู่ 9 ห้อง โดยจะทำขึ้น

จากกาบกล้วย (เปลือกของต้นกล้วย) สำหรับบรรจุสิ่งของต่าง ๆ ได้แก่ หมากพลูใส่ไว้ห้องละ 9 คำ รวมเป็น 81 คำ บุหรี่ ใส่ไว้ห้องละ 9 มวน รวมเป็น 81 มวน คำเมียง (ทำจากลำข้าว พริก น้ำปลา ปลาร้า เกลือ ส้มมะขามเปียก ตำรวมกันห่อด้วยใบมะยม) ใส่ไว้ห้องละ 9 คำ จอก (กรวย) ทำจากใบขนุน ใส่ไว้ห้องละ 9 อัน เปลือกหอยโข่งร้อยเป็นพวง 1 พวง มี 9 ตัว กำไล แขน 9 วง ตุ่มหู 9 คู่ ช่างม้าย่างละ 9 ตัว หุ่นคน 1 คน ผ้าจีน 9 ผืน ผ้าโสร่ง 9 ผืน ม้า ก้านกล้วย 1 ตัว ใบใหญ่คา 7 ใบ ดาบ 1 เล่ม ข้าวดำ (ข้าวเหนียวผสมขี้เถ้า) ข้าวแดง (ข้าวเหนียวผสมปูนกินหมาก) ข้าวขาว พริกเกลือ ปลาร้า ปลาบั้ง นอกจากนั้นยังมีไม้ปักไว้ที่ขอบ กระถางเป็นเสา มีจำนวนเท่ากับอายุของผู้ป่วย ถ้าปักไม่พอจะใส่ไว้ตรงกลางกระถาง ส่วนเสาตรงกลางกระถางจะมีไม้เสียบกาบกล้วยตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเท่าฝ่ามือซ้อนกันเป็นชั้น ๆ แสดงว่าเป็นกระถาง 9 ห้อง 9 ชั้น สำหรับเสาที่ปักไว้รอบกระถางนั้นจะนำฝ้ายมาห้อย โดยนำฝ้ายดำ ฝ้ายแดง ฝ้ายขาว มาห้อยเสาละ 9 เส้น แล้วมีฝ้ายสีขาวโยงผูกเสาทั้งหมดล้อมรอบกระถางทั้ง 4 ด้าน นอกจากนี้ยังมีแตงกวา 1 ลูก สมมติให้เป็นควายโดยการผูกฝ้ายสีขาวด้านหัวจุก เสียบไม้สี่อัน ทำเป็นขาควาย และเสียบไม้ 2 อันทำเป็นเขาควาย สำหรับการจัดวางสิ่งของต่าง ๆ นั้น บางอย่างไม่สามารถจัดวางลงบนกระถางได้ ต้องแยกใส่ถาดหรือจานวางไว้ใกล้กับกระถาง เช่น ผ้าจีน 9 ผืน ผ้าโสร่ง 9 ผืน จะจัดใส่ถาดวางไว้ข้าง ๆ กระถาง

จากคำบอกเล่าของแม่หมอบุญมา และบริวารผีฟ้าที่มาช่วยประกอบ พิธีกรรมรักษาคนป่วย ถึงวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในคายพิธีนั้นมีความเชื่ออย่างไรบ้าง แม่หมอเล่าว่า “เครื่องคายพิธีที่เกี่ยวกับเครื่องบูชาได้แก่ ดอกไม้ เทียน ที่จัดแต่งเป็นชั้น 5 เพื่อบูชาพระรัตนตรัยก่อนจะมีการเริ่มพิธี และจะใช้เมื่อทำพิธีกรรมเช่นไหว้ดวงวิญญาณผีฟ้า ครูบาอาจารย์ เชื่อว่าเป็นผู้มีพระคุณสูงสุดซึ่งลูกศิษย์จะต้องให้ความเคารพบูชาและเชื่อว่ารูปและเทียนสามารถเป็นสื่อติดต่อกันระหว่างมนุษย์กับวิญญาณของผีต่าง ๆ ได้ ส่วนสิ่งของที่เป็นเครื่องเซ่น ได้แก่ อาหารคาว อาหารหวาน ข้าว หมากพลู บุหรี่ เหล้า และข้าว ของเครื่องใช้ต่าง ๆ นั้น มีความเชื่อว่า เมื่อจัดเครื่องเซ่นไปให้ผีฟ้าครูบาอาจารย์แล้ว จะทำให้ผีเหล่านั้นได้รับสิ่งของต่าง ๆ ตลอดจนได้รับประทานอาหารจนอิ่มหนำสำราญซึ่งจะดลบันดาลให้ตนเองและครอบครัวมีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ สำหรับฝ้ายผูกแขนจะใช้ผูกแขนเพื่อรับขวัญคนป่วย ซึ่งมีความเชื่อว่าจะให้ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัวไม่เจ็บไม่ไข้”

ชั้น 5 และชั้น 8 จากการบอกเล่าของแม่หมอบุญมา เล่าว่า “ชั้น 5 และชั้น 8 มีความสำคัญคือ ชั้น 5 เป็นชั้นอาราธนาและจะใช้เมื่อขอให้ผีฟ้าลงมา ดังนั้นเมื่อต้องการจะติดต่อกับผีฟ้าทุกครั้งต้องใช้ชั้น 5 อัญเชิญ ส่วนชั้น 8 ใช้ในการขอบุญหรือยอมรับต่ออำนาจของผีฟ้า ดังนั้นเมื่อจะเข้าเป็นลูกศิษย์คนใหม่ของผีฟ้าจึงต้องใช้ทั้งชั้น 5 และชั้น 8 ร่วมกัน ส่วนไขไถ่นั้นจะใช้เสี้ยงทายอาการป่วย ถ้าตั้งไขไถ่บนถาดเครื่องคายพิธีหมายความว่าผู้ป่วยจะ หายจากการ

เจ็บป่วย สำหรับข้าวเหนียวมีลักษณะเหนียวจะใช้ติดหรือตึงพยาธิ ความเจ็บป่วยออกจากตัวผู้ป่วย ได้ เทียน 2 เล่มที่อยู่ในชั้นขวัญที่มีความยาวเท่าตัวและเท่าศีรษะของผู้ป่วย เมื่อจุดไฟเทียนแล้ว ชั้นขวัญที่มีเทียนถูกโยนไปให้ผู้ที่อยู่ดูแลผู้ป่วย หมายถึงชีวิตของผู้ป่วยจะอยู่ในความดูแลของคนผู้นั้น ในกระทงเก้าห้องจะมีเทียนขี้ผึ้งและเส้นด้ายจำนวนเท่ากับอายุของผู้ป่วย และเทียนแต่ละเล่มมีความยาวเท่ากับนิ้วหัวมือของผู้ป่วย ไฟที่จุดเทียนนี้เหมือนกับเทียน 2 เล่ม ที่จุดไฟในชั้นขวัญ หมายความว่าไฟของชีวิตผู้ป่วย ไฟเทียนของกระทงเก้าห้องจะถูกฝากให้ผีฟ้า พร้อมกับสิ่งต่าง ๆ ที่ผีฟ้าชอบและการใช้จำนวนสิ่งของต่าง ๆ เป็นเลข 9 เป็นการให้ความหมายที่ดีต่อผู้ป่วย คือ การรักษาจะก้าวหน้า การเจ็บป่วยจะดีขึ้น น้ำมนต์จะให้ผู้ป่วยล้างหน้าเหนือกระทงเก้า เพื่อให้ชะล้างพยาธิไหลลงสู่กระทง แล้วกระทงก็จะถูกนำไปทิ้ง หมายถึง น้ำสามารถชะล้างพยาธิหรือโรคภัยได้ เส้นฝ้ายที่วางรอบ ๆ กระทงเก้า เป็นกรรม (ความเจ็บป่วย) หรือเส้นที่เชื่อมโยงกับกรรมของผู้ป่วย จะถูกแม่หมอตัดด้วยดาบและไฟ ถ้าตัดครั้งเดียวขาดแสดงว่าผู้ป่วยจะต้องหายและถ้าไฟไหม้เส้นด้ายเป็นปกติ แสดงว่าอาการป่วยจะหาย แต่ถ้าไฟไหม้บ้างไม่ไหม้บ้าง แสดงว่าอาการป่วยจะรักษาหายยาก ดอกลั่นทมหรือดอกจำปา เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้และต้องเป็นสีขาว ดอกจำปาแสดงความบริสุทธิ์ เมื่อใช้กับผีฟ้าจะแสดงความบริสุทธิ์ของผีฟ้า เมื่อใช้กับลูกศิษย์ผีฟ้าจะแสดงความบริสุทธิ์ของลูกศิษย์ต่อผีฟ้า

4. เครื่องคายพิธีลงช่วงผีฟ้าหรือเลี้ยงช่วงผีฟ้า เป็นเครื่องคายที่จัดทำขึ้นเมื่อถึงวันลงช่วงเท่านั้น ซึ่งมีอุปกรณ์ที่สำคัญในเครื่องคายได้แก่ ชั้น 5 ชั้น 8 (ภายในชั้น 8 จะมีเทียนเล่มละ 1 บาท 2 เล่ม และบุหรี 2 มวน) ไขไก่ดิบ 1 ฟอง ข้าวสารเหนียว 1 กำมือ ชั้นน้ำหอม 1 ชั้น เงิน 1 บาท 10 สตางค์ เหล้าขาว 1 ขวด หมากพลู 2 คำ มีดหรือดาบ 1 เล่ม แจกกันดอกไม้ 1 คู่

3) แม่หมอมหรือแม่ครู

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นางแพงศรี จูมา เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 ได้ระบุว่า แม่หมอมหรือแม่ครู หมายถึงผู้ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและรักษาอาการเจ็บป่วย โดยใช้ความเชื่อและพิธีกรรมพ้อนผีฟ้าโดยทั่วไป แม่หมอมหรือแม่ครูทำหน้าที่เป็นผู้นำทั้งในพิธีกรรมและชุมชนเพราะชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และไว้วางใจมากเป็นพิเศษโดยเฉพาะจากกลุ่มลูกศิษย์หรือชาวบ้านที่เคยรับการรักษาและเป็นสมาชิกในพิธีกรรม เลี้ยงช่วงผีฟ้าอย่างสม่ำเสมอ จากการศึกษาภาคสนาม พบว่า ชาวบ้านฝอยลม เรียกผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการพ้อนผีฟ้าเพื่อรักษาคนป่วยว่า “แม่หมอม หรือแม่ครู หรือครู บาใหญ่” ซึ่งมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในการรักษาอาการป่วยโดยการอัญเชิญผีฟ้ามาเข้าทรงรักษาอาการป่วยของชาวบ้าน โดยใช้เสียงแคน การพ้อนรำและกระบวนการทางพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องช่วยในการรักษาพยาบาลดังกล่าว

ในกรณีศึกษานี้แม่หมอมหรือครุบาใหญ่คือ นางบุญมา จูมา ปัจจุบัน (2556) อายุ 68 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7 บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ อย่างไรก็ตาม การรักษาพยาบาลดังกล่าวของแม่หมอม หรือแม่ครุไม่ใช่ทางเลือกแรกหรือทางเลือกที่สำคัญที่สุดของผู้ป่วย ในทางตรงข้าม กลับเป็นทางเลือกสุดท้ายเมื่อผู้ป่วยได้ทดลองรักษาพยาบาลด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การดูแลรักษาตัวเอง ใช้บริการทางการแพทย์ ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การดูแลรักษาตัวเอง ใช้บริการทางการแพทย์สมัยใหม่ ใช้เงินและทรัพย์สินต่าง ๆ ของครอบครัวในการรักษาอาการป่วยจนแทบจะหมดหนทางอื่นแล้ว การใช้บริการของแม่หมอมหรือครุบาใหญ่ โดยคำแนะนำของหมอสองหรือหมอมอจึงเป็นทางเลือกสุดท้ายที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติกันมา แม่หมอมบุญมาเล่าว่า “การรักษาโรคจะต้องไปหาหมอมตามโรงพยาบาลหรือคลินิกเสียก่อน เมื่อรักษาไม่หายแล้วจึงให้ไปรักษากับแม่หมอม การรักษาที่มีไม่มาก มีชันครุ คาย เงินค่าครุ หมอมแคน ถ้าคนป่วยนอนลุกขึ้นไม่ได้ก็จะเริ่มเสี่ยงตายดูก่อนมีฝอยยามาอยู่ด้วย เอาไข่ตั้งดูถ้าไข่ไม่ลัมแสดงว่าอาการป่วยจะหาย แล้วหมอมแคนก็จะเป่าแคน แม่หมอมก็จะพ้อนเรียกให้คนป่วยที่นอนอยู่ลุกขึ้นมาพ้อน เมื่อลุกขึ้นมาพ้อนแล้วโรคก็จะหาย ยารักษาไม่มี”

แม่หมอมหรือครุบาใหญ่แต่ละท่านจะกำหนดเงินค่าครุแตกต่างกันออกไป บางท่านก็เอาแค่ 12 บาท หรือ 10 บาท สำหรับแม่หมอมบุญมาจะกำหนดค่าครุคายเป็นเงิน 12 บาท แต่ส่วนใหญ่มักจะให้การรักษาโดยไม่คิดค่าตอบแทนจากคนป่วยเป็นตัวเงินโดยตรง เนื่องจากผีฟ้าไม่ให้คิดเงินค่ารักษา ผีฟ้าต้องการให้ครุบาใหญ่ช่วยเหลือมนุษย์ผู้เดือดร้อน อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงลูกศิษย์มักจะให้เงินหรือสิ่งของตอบแทน แก่แม่หมอมหรือครุบาใหญ่ โดยเฉพาะในพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าที่แม่หมอมจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ที่บ้านของตนเอง โดยมีลูกศิษย์และบริวารนำสิ่งของและเงินทองมาสมทบด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า หมอมมหรือหมอสองที่มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในการวินิจฉัยอาการของผู้ป่วยโดยการส่องหรือทำนาย เป็นผู้มีความสำคัญในการชักนำ ผู้ป่วยไปหาแม่หมอมหรือครุบา หมอมมหรือหมอสองไม่มีความสามารถในการประกอบพิธีกรรม แต่สามารถบอกได้ว่าอาการของผู้ป่วยแต่ละคนเกิดจากการกระทำของผีประเภทใด และควรจะรักษาอย่างไร ในกรณีที่อาการป่วยเกิดจากการกระทำของผีฟ้าหมอมมหรือหมอสองก็จะแนะนำไปหาแม่หมอมหรือครุบา แต่ในบางหมู่บ้าน แม่หมอมหรือครุบาก็กับหมอมมหรือหมอสองเป็นคนคนเดียวกัน ซึ่งหมายความว่า แม่หมอมหรือครุบาใหญ่ทำหน้าที่ทั้งวินิจฉัยโรคและรักษาโรคโดยการประกอบพิธีพ้อนผีฟ้าให้กับผู้ป่วยด้วยตนเอง

จากคำบอกเล่าของแม่หมอมและบริวารเล่าว่า “แม่หมอมหรือแม่ครุและลูกศิษย์ที่บ้านฝอยลม ในอดีตมีทั้งผู้ชายและผู้หญิง แต่ในปัจจุบัน (2556) แม่หมอมจะเป็นผู้หญิงอยู่ใน

วัยสูงอายุ ส่วนใหญ่อายุประมาณตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป” แสดงว่า ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรม ฟ้อนผีฟ้ามากกว่าผู้ชาย ซึ่งคุณลักษณะและคุณสมบัติของแม่หม้อหรือครุบาใหญ่ที่เห็นเด่นชัดก็คือ มีลักษณะเป็นผู้ นำทางด้านพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า สังเกตได้จากมีบริวารผีฟ้ามาจากหมู่บ้านอื่นเข้ามา ร่วมพิธีการเลี้ยงช่วงผีฟ้าที่บ้านแม่หม้อบุญมาเป็นจำนวนมาก เป็นที่เคารพนับถือของทุกคนใน หมู่บ้านเป็นที่ปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ของชาวบ้าน เช่น ปัญหาครอบครัว ช่วยประนีประนอม การ ทะเลาะวิวาทของชาวบ้าน นอกจากนี้แม่หม้อต้องนับถือศาสนาพุทธ รักษาศีลห้าและประพฤติ ปฏิบัติตนตามข้อห้าม (ชะล่า) ต่าง ๆ ของผีฟ้าอย่างเคร่งครัดอีกด้วย ซึ่งข้อห้ามหรือข้อชะล่า ได้แก่ (1) ไม่รับประทานอาหารมังสั 10 อย่าง (2) ไม่รับประทานอาหารหรือน้ำในบ้านที่มีงานศ พ ไม่ รับประทานอาหารที่เหลืจากคนอื่นยกเว้นของเหลือจากพระสงฆ์ (3) ห้ามเดินลอดใต้ถุนบ้าน (4) ห้ามเดินลอดราวตากผ้า (5) ห้ามกล่าววาจาหยาบคายหรือละเมิดต่อผีฟ้า (6) ห้ามทะเลาะกับ ลูกหลานญาติพี่น้องและกลุ่มบริวารผีฟ้า (7) ไม่ทำพิธีรักษาคนป่วยในวันพระ (8) ไม่ทำพิธีในเวลา นอนหรือเวลารับประทานอาหาร (9) ไม่เอาเงินค่าคายพิธีเกิน 12 บาท (10) ไม่รับประทานไข่หรือ ใส่ผ้าถุงที่อยู่ใต้อาสน์พิธี (11) ถ้ามีเหตุการณ์ที่ไม่เป็นมงคลเกิดขึ้นก่อนเดินทางไปทำพิธีจะต้องงดไปทำ พิธีในวันนั้น (12) ต้องเอาเครื่องคายพิธีของคนป่วยลงจากหิ้งบูชาก่อนจึงจะไปรักษาคนป่วยคนต่อไป ได้

จะเห็นได้ว่าข้อห้ามหรือข้อชะล่าของแม่หม้อและกลุ่มผู้นับถือผีฟ้าช่วย สร้างความเป็นระเบียบในชุมชน เป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนและกลุ่มลูกศิษย์ จะ เห็นได้จากข้อห้ามที่ว่า “ห้ามกล่าววาจาหยาบคาย ทะเลาะวิวาทกับลูก หลานญาติพี่น้องและกลุ่ม บริวารผีฟ้า” ซึ่งถ้าทุกคนปฏิบัติข้อห้ามนี้ครอบครัวและชุมชนก็จะอยู่อย่างสงบสุข และข้อห้ามที่ว่า “ห้ามทำพิธีรักษาคนป่วยในวันพระ” แสดงให้เห็นว่าแม่หม้อและบริวารต้องได้หยุดพักและมีเวลาไป ทำบุญจำศีลที่วัด ซึ่งการทำบุญเป็นพฤติกรรมของพุทธศาสนิกชนที่ดี และส่งเสริมจริยธรรมที่มีผลต่อ สังคมส่วนรวมได้เป็นอย่างดี

กล่าวได้ว่า แม่หม้อผีฟ้าได้นำเอาระบบความเชื่อเกี่ยวกับผีและความเชื่อ ทางด้านพุทธศาสนาของชาวบ้านมาเป็นเครื่องชี้ให้ผู้คนได้ประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคมซึ่ง จะทำให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่นและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

4) หมอแคน

จากการศึกษาเอกสาร

สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ จากรายงานการวิจัยเรื่อง วิธีคิดของ คนไทย: พิธีกรรม “ช่วงผีฟ้อน” ของ “ลาวข้าเจ้า” จังหวัดนครราชสีมา (2540: 196-197) ได้ กล่าวถึงหมอแคนว่า หมอแคนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญมากผู้หนึ่งใน พิธีกรรม เพราะแคนเป็นเครื่อง ดนตรีเพียงชิ้นเดียวที่ใช้ในพิธีกรรมและเป็นเสียงดนตรีที่ไม่อาจใช้ดนตรีชนิดอื่นแทนได้เลย และที่

สำคัญเสียงแคนต้องเป็นเสียงแคนที่หอมแคนเป่ากันสด ๆ ตอนประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านเรียกหอมแคนอีกอย่างหนึ่งว่า “หอมม้า” และเปรียบเทียบการพอรำประกอบเสียงแคนที่เร้าใจว่า “ขี่ม้า” ทั้งนี้เพราะคำว่า “ม้า” ในพิธีกรรมพอรำมีความหมายสำคัญหลายอย่าง

“ม้า” ในความหมายแรก หมายถึง แคน ซึ่งเป็นพาหนะหรือสื่อดนตรีที่ช่วยให้การพอรำของ “ผีพอรำ” เกิดความขลัง ศักดิ์สิทธิ์และได้อารมณ์ “ม้า” ในที่นี้จึงเป็นสื่อให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีพอรำผีฟ้ารักษาคนป่วยและพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าเพื่อให้ “ผี” มาใช้ร่างกายของตนพอรำ กระโดดโลดเต้นหรือร้องให้อยู่บนลานที่ใช้ประกอบพิธีกรรม คนพอรำจึงได้ “ขี่ม้า” ที่สามารถเร่งหรือผ่อนจังหวะได้โดยการเป่าอันเชี่ยวชาญของหอมแคนหรือหอมม้า

นอกจากนี้คำว่า “ม้า” ยังหมายถึงเครื่องตีที่เจ้าภาพเตรียมไว้ให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม เช่น เหล้าโรง 40 ดีกรี เหล้าแม่โขง เปียร์ หรือแม่กระทั่งน้ำอัดลมและเครื่องตีมบ่า รุ่งกำลัง เครื่องตีมเหล่านี้อำนวยให้การพอรำระหว่างประกอบพิธีเกิดความคึกคะนองและได้อารมณ์ เครื่องตีเหล่านี้จึงเป็นม้าพาหนะ ที่จะช่วยให้ทุกคนประสบความสำเร็จในการประกอบพิธีกรรม

บทบาทสำคัญของหอมแคนยังเพิ่มมากขึ้นอีกในสถานการณ์ปัจจุบัน เนื่องจากจำนวนหอม แคนมีน้อย แต่จำนวนพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าตามหมู่บ้านต่าง ๆ มีจำนวนมากทำให้เกิดการแย่งหอมแคนกันขึ้นระหว่างเจ้าภาพของหมู่บ้านต่าง ๆ จนในที่สุด หอมแคนจะทำหน้าที่เป็นคนจัดลำดับก่อนหลังและกำหนดวันจัดงานของเจ้าภาพแต่ละคนที่มาติดต่อ

โดยทั่วไปหอมแคนเป็นผู้ ชายที่ผ่านการฝึกหัด เรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ในการเป่าแคนมานาน ในอดีตชาวบ้านเล่าว่า ผู้ชายในหมู่บ้านส่วนใหญ่มีความสามารถในการเป่าแคนและการเป็นหอมแคนก็เป็นค่านิยมหรือคุณสมบัติของผู้ชายในอุดมคติของหมู่บ้าน ดังนั้น หอมแคนจึงไม่ขาดแคลนและไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าจ้างหอมแคนในการประกอบพิธีกรรม ดังเช่น คำบอกเล่าของหอมแคนท่านหนึ่งว่า “แต่ก่อน สมัยพ่อแม่ มีการเล่นพอรำผีฟ้าเหมือนกัน แต่เล่นตอนกลางคืน มีหอมแคนหลายคน แต่ก่อนไม่ได้จ้างหอมแคน ต่อมาก็จ้าง 10-20 บาท แล้วแต่ละแบ่งกัน หอมแคนแล้วแต่จะหาได้ ไม่จำกัด มีหลายคนก็ช่วยกันเป่าหลายคนคนเล่นก็ไม่อยากเลิก หอมแคนก็หยุดไม่ได้”

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นางบุญมา รุ่งมา เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 ได้กล่าวถึง หอมแคนว่า หอมแคนซึ่งเป็นนักดนตรีหรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่มีอยู่ในปัจจุบันมีจำนวนไม่มาก เจ้าภาพหรือแม่หอม ต้องเป็นฝ่ายจ่ายเงินค่าจ้างหอมแคน 300-500 บาท ต่อคนหรือประมาณ 2,000-2,500 บาท ต่อหอมแคนชุดหนึ่ง ที่ประกอบด้วยสมาชิก 3-4 คน ต่อการประกอบพิธีหนึ่งครั้ง และต้องมีการติดต่อหอมแคนล่วงหน้าไว้ข้ามปี ดังคำบอกเล่าของแม่ หอมบุญ

มาที่ว่า “หมอแคนทุกวันนี้หายาก ที่มีอยู่ในบ้านฝอยลมก็แก่มากแล้ว สุขภาพไม่แข็งแรง เป่าแคนไม่ได้ จึงต้องไปจ้างหมอแคนมาจากบ้านนาตาไก้ ในราคา 2,500 บาท ซึ่งถือว่าจ้างได้ถูกมาก และต้องบอกล่วงหน้าไว้ก่อนเป็นปี ๆ เพื่อไม่ให้หมอแคนรับปากกับแม่หมอบ้านอื่น”

จากการสังเกต

ในการศึกษาภาคสนาม พบว่า พิธีกรรมการเล่นขวงผีฟ้า หมอแคนได้มีการพัฒนาขึ้นมาก คือ มีเครื่องเสียงและรถบรรทุกไว้คอยบริการเจ้าภาพ เครื่องขยายเสียงมีความจำเป็นมากเพราะหมอแคนไม่จำเป็นต้องใช้ลมเป่าเติมเสียง ทำให้หุ่นแรงได้มาก เมื่อหมอแคนคนหนึ่งเหนื่อยแล้วเพื่อนร่วมทีมก็จะผัดกันเป่าต่อไปเรื่อย ๆ จนครบรอบ และที่สำคัญแม่หมอและบริวารผีฟ้าทั้งหลายจะไม่พอใจอย่างมากหากหมอแคนทำให้ขาดขวงหรือเป่าจังหวะ (ลาย) ที่ไม่เป็นที่ชื่นชอบ เนื่องจากการประกอบพิธีกรรม หมอแคนจำเป็นต้องปฏิบัติตามข้อ เรียกร้องของเจ้าภาพ และผู้เข้าร่วมพิธีกรรมอย่างเคร่งครัด

เจ้าภาพหรือแม่หมอ จะให้ความสำคัญและดูแลหมอแคนมากเป็นพิเศษ เช่น จัดหาเครื่องดื่มบำรุงกำลังอาหารพิเศษ ผ้าเช็ดเหงื่อหรืออำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับหมอแคน เพราะงานจะล้มเหลวหรือประสบผลสำเร็จขึ้นอยู่กับการทำงานของหมอแคนนั่นเอง

5) ผู้ป่วย

ผู้ป่วยซึ่งหมายถึง ผู้ป่วยที่ไม่ทราบสาเหตุไปรี กษากับแพทย์แผนปัจจุบันแล้ว ไม่หาย และเชื่อว่าความเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ภูตผี ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งคนป่วยได้กระทำการผิดหรือละเมิดข้อห้ามต่าง ๆ

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นางวิรัชนา จูมา เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 ได้กล่าวถึงอาการเจ็บป่วยของตัวเองว่า มีอาการเป็นไข้นอนซม ไม่กินข้าวประมาณหนึ่งสัปดาห์ ริมฝีปากดำคล้ำ ไปหาหมอตตรวจดูแล้วหมอบอกว่า ่าไม่เป็นอะไร จึงได้มารักษากับแม่หมอบุณมา ด้วยพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า อาการป่วยก็ดีขึ้น ซึ่งอาการป่วยเกิดจากผีอยากมาอยู่ด้วยคือ อผีเจ้าโต่งปากกระดิ่งมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

6) บริวารผีฟ้า

จากการศึกษาเอกสาร

สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ จากรายงานการวิจัยเรื่องวิถีชีวิตของคนไทย: พิธีกรรม “ขวงผีฟ้า” ของ “ลาวข้าวจ้า” จังหวัดนครราชสีมา (2540: 199) ได้กล่าวถึงบริวารผีฟ้าว่า บริวารผีฟ้า หมายถึงลูกศิษย์หรือชาวบ้านทั่วไปทั้งชายและหญิงที่เคยรับการรักษาจากเจ้าก๊ก หรือครูบาในกระบวนการรักษาดังกล่าวนั้น ทุกคนยอมตกลงให้ “ผี” มาใช้ร่างกายของตัวเองในการพ้อนรำในพิธีเสียงขวงผีฟ้าประจำปีโดยที่ “ผี” จะทำหน้าที่คุ้มครอง ดูแลและรักษา

ร่างกายนั้นให้ “อยู่ดีมีแฮง” ปรากฏจากโรคภัยไข้เจ็บ รวมทั้งให้โชคลาภในบางกรณีอีกด้วย กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ยกเว้นหมอแคนบางคน ชาวบ้านเกือบทั้งหมดที่เข้าร่วมฟ้อนรำประกอบเสียงแคนในพิธีกรรมเลี้ยงขวงผีฟ้าจะทำหน้าที่เป็น “ร่างทรง” ให้กับผี กิริยาอาการฟ้อนรำ ร้องลำทำเพลง กระโดดโลดเต้น หรือร้องให้คร่ำครวญที่เกิดขึ้น ในพิธีกรรมต่างก็กระทำในนามของ “ผี” ทั้งสิ้น ส่วนชาวบ้านที่ไม่มี “ผี” ประจำตัว แต่เข้าร่วมฟ้อนรำในพิธีกรรมด้วยก็มีอยู่บ้าง แต่จำนวนน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มคนที่เราเรียกในที่นี้ว่า “ผีฟ้อน”

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นางภา ศรีสุรราช อายุ 62 ปี ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ เมื่อ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 กล่าวว่า มีข้อสังเกตที่เด่นชัดอย่างหนึ่งที่จะบอกได้ว่า บริวารแต่ละคนมีผีประจำตัวทั้งหมดก็ตน และผีที่มาเข้าทรงเป็นวิญญาณของผู้ชายหรือผู้หญิง ดูได้จาก ผ้าสไบหรือผ้าขาวม้าที่แต่ละคนสะพาย คล้องคอหรือพาดบ่าอยู่ตลอดเวลา ผ้าขาวม้าหมายถึงเพศชาย ส่วนผ้าสไบหมายถึงเพศหญิง ส่วนการแต่งกาย คนที่มีผีผู้ชายจะใส่สร้อยหรือกางเกง สวมหมวก ส่วนคนที่มีผีผู้หญิง จะใส่ผ้าซิ่นและกิริยาอาการที่แต่ละคนแสดงออกมาระหว่างการฟ้อนรำ ผีผู้ชายจะกระซอกโศกฮาก ก็ ว้าว้าว ส่งเสียงร้องด้วยความสะใจ บางครั้งก็กระโดดโลดเต้นอย่างผาดโผน ส่วนผีผู้หญิงมักจะเรียบร้อย เหนียมอาย และสงบเสียงมอย่างรักก็ตาม บริวารบางคนมีผีหลายคนทั้ง เพศชายและเพศหญิง บริวารคนนั้น ก็ต้องหาทั้งผ้าสไบ ผ้าซิ่น กางเกง สร้อย ผ้าขาวม้าและหมวก ซึ่งบอกสัญลักษณ์ของผีให้ครบถ้วน ดังที่บริวารท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า “คนที่ถือผ้าสไบหลายผืนก็มีเทพ (ผี) หลายองค์ อย่างแม่มี 2 องค์ ทั้งชายและหญิง ใส่กางเกง สวมหมวกและมีผ้าขาวม้าคาดเอว ผู้หญิงใส่เสื้อผู้หญิงและผ้าสไบ”

บริวารผีฟ้าส่วนมากจะเป็นผู้ หญิงมากกว่าผู้ชาย ซึ่งอยู่ในวัยกลางคนและสูงอายุ จากการสัมภาษณ์บริวารเล่าว่า “บริวารผีฟ้าส่วนมากเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย อาจเป็นเพราะผู้ชายจิตใจเข้มแข็งกว่าผู้หญิง ใจแข็งกระด้าง ผู้ชายจิตใจโลเล ผู้หญิงจิตใจเที่ยงธรรมกว่า นับถือเทพถือผีต้องมีศีลจึงจะ มั่นคง พวกเทพหรือผีที่มาเข้าทรงชอบคนพูดไพเราะ ถ้าพูดไม่ไพเราะจะไม่ลงมาทรง แต่ก่อนคนที่เมาเหล้าจะเข้ามาเล่นไม่ได้” ดังคำบอกเล่าของแม่หมอบุญมาว่า “ถ้ามีคนตีเมาเหล้ามาเอาอะอะอาละวาดหรือลบลู่ดูหมิ่นในพิธีเลี้ยงขวงผีฟ้า จะทำให้ผีฟ้าโกรธมากและจะมีอันเป็นไป จะต้องแต่งขัน 5 มาสมมา (ขอขมา) ในวันนั้นทันที

ผู้วิจัยเข้าใจว่า การที่มีผู้ชายน้อยกว่าผู้หญิงในพิธีกรรมดังกล่าว อาจเกี่ยวข้องกับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ห่างไกลจาก ตัวจังหวัด ส่วนมากประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมและรับจ้าง ทั่วไป ผู้ชายมีแนวโน้มจะเดินทางไปทำงานนอกหมู่บ้านมากกว่าผู้หญิง โดยเฉพาะในวัยกลางคนและวัยสูงอายุ ผู้หญิงต้องทำหน้าที่แม่บ้าน เลี้ยงดูลูกหลานและจัดการภายในครอบครัว ในขณะที่ผู้ชายต้องออกไปทำงานรับจ้างในตัวจังหวัดและ

กรุงเทพฯ อาจจะเป็นไปได้ว่า ผู้ชายในชนบทมักจะมีช่วงอายุสั้นกว่าผู้หญิงอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้อาจเพราะผู้ชายทำงานหนัก ทำงานที่เผชิญกับภาวะเสี่ยงอันตรายต่อสุขภาพ นอกจากนี้ผู้ชายมักมีโรคภัยไข้เจ็บเนื่องมาจากสุขนิสัยในการบริโภค เช่น อาหารสุก ๆ ดิบ ๆ สุรา บุหรี่ หรือแม้กระทั่งอุบัติเหตุ ชาวบ้านในวัยชราส่วนใหญ่จึงเป็นผู้หญิงที่สามีเสียชีวิตแล้วจำนวนมาก ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นสมาชิกหรือบรืวารผีฟ้าในพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าประจำปี ซึ่งมีโอกาสพบปะสังสรรค์และร่วมกิจกรรมทางศาสนา งานบุญประเพณีในรอบปีอย่างพร้อมเพรียงกัน บรืวารผีฟ้าเล่าว่า สาเหตุของการมาเป็นบรืวารผีฟ้าหรือสมาชิกประจำปีพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าว่ามีขั้นตอนและกระบวนการที่สำคัญ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. “มีท้าวมีนาง” ชาวบ้านที่นับถือผีฟ้าและลงพ่อนช่วงผีฟ้า นั้นเนื่องจากมีอาการเจ็บป่วย แต่ละคนพยายามรักษาพยาบาลด้วยวิธีการต่าง ๆ นี้ บัดตั้งแต่ดูแลตัวเอง ใช้จ่ายสมุนไพรใกล้ตัว ซื้อมากินเอง ปรีกกากับญาติพี่น้องหรือผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่น ใช้บริการสุขภาพอนามัยของรัฐ เช่น สถานีอนามัย โรงพยาบาล หรือคลินิก เมื่อทุกอย่างไม่ได้ดีขึ้น เงินทองและทรัพย์สินต่าง ๆ ที่ผู้ป่วยมีอยู่เริ่มร่อยหรอลงไป ชาวบ้านจึงตัดสินใจ เข้าไปหาวิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน เช่น ใช้บริการของหมอส่อง หรือหมอมอและหมอผีฟ้าหรือครูบาในที่สุด

ในข้อคิดเห็นของบรืวารผีฟ้า โรคภัยไข้เจ็บมีสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ (1) โรคที่เกิดจากความผิดปกติของร่างกายอันมีสาเหตุจากเชื้อโรค อุบัติเหตุ อาหาร น้ำหรืออากาศ ซึ่งเป็นสาเหตุที่อธิบายได้ด้วยเหตุผลและรักษาได้ด้วยวิธีการทั้งสมัยใหม่และพื้นบ้าน และ (2) โรคที่เกิดจากการกระทำของผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ อาการเจ็บป่วยเนื่องมาจากสาเหตุข้อนี้ต้องรักษาโดยใช้วิธีการทางไสยศาสตร์และความสามารถ ของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น หมอผี หมอลำ หมอพ่อน หมอส่องหรือหมอดู เป็นต้น ชาวบ้านเชื่อว่าอาการเจ็บป่วยที่ไม่อาจรักษาได้ในข้อแรกควรจะเป็นผลมาจากการกระทำของผีและอำนาจลึกลับต่าง ๆ ในกรณีของผีฟ้านี้ บรืวารเข้าใจว่า อาการผิดปกติไม่ใช่โรคภัยไข้เจ็บแต่เป็น “สัญญาณ” ที่บอกว่า “ผีอยากมาอยู่ด้วย” หรือผีต้องการให้คนคนนั้นยอมรับนับถือและให้ใช้ร่างเพื่อจะได้เล่นพ่อนรำประกอบเสียงแคนในพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้า

ในกรณีที่เป็น “ผีลาว” ทั้งผีที่มาจากบนฟ้าและผีที่มาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชาวบ้าน เรียกว่า “มีท้าวมีนาง” ชาวบ้านที่ “มีท้าว” หมายถึง มีผีผู้ชายต้องการมาอยู่ด้วย คำว่า “ท้าว” เป็นคำเรียกแทนผู้ชายในภาษาลาวและอีสาน ส่วน “มีนาง” มีผีผู้หญิงต้องการจะมาอยู่ด้วย ชาวบ้านจะรู้ตัวว่า “มีท้าวมีนาง” ได้ก็จะต้องไปให้ “หมอส่องหรือหมอมอ ” ทำพิธีส่องดูให้ หมอมอหรือหมอส่องจึงทำหน้าที่ในการวินิจฉัยอาการบอกเอกลักษณ์ของผีด้วยว่าเป็นชายหรือหญิง ชื่ออะไร ทำหน้าที่อะไรอยู่ในเมืองผี รวมทั้งแนะนำ

ให้ไปหา “แม่หมอหรือครุบา” เพื่อทำการรักษาโดยการฟ้อนและลำประกอบเสียงแคนและวิธีการทางไสยศาสตร์อื่น ๆ ต่อไป

2. “ไปหาหมอหมัดเงินหลายบาทแต่บ่เซา” ชาวบ้านหลายคนที่ถูกวิจัยไปสัมภาษณ์ต่างก็พูดตรงกันว่า ได้ดีคืนเงินไปหาหมอจนหมดทุกหมอแล้ว หมัดเงินไปจำนวนมากแต่โรคก็ไม่ยอมหายสักที ดังเช่นคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลที่คัดลอกมาเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

นางไท จูมา “มีอาการเป็นวิน (เวียนศีรษะ) รักษาตัวอยู่ 3-4 ปี ก็บ่เซา (ก็ไม่หาย) หมอที่โรงพยาบาลบึงกาฬก็บอกว่าได้เป็นโรคอหิวาต์ จากนั้นไปหา “หมอสอง” ให้เขาช่วยดูให้ หมอสองบอกว่าผีชื่อนางสมร และท้าวเข้มพร มาจากหัวภูไฮ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อยากมาอยู่หน้า (อยากมาอยู่ด้วย) ต่อมาก็ไปหา “ครุบา” ในหมู่บ้านทำพิธีให้ และรับเอาผีมาอยู่ด้วย อาการป่วยก็ดีขึ้น ต้องลงช่วงฟ้อนทุกปี ถือเป็นฮีต- คองมาตั้งแต่นั้น ฟ้อนมาตั้งแต่อายุ 39 ปี

นางแพงศรี จูมา กล่าวว่า “แม่ฟ้อนมาได้ 50 กว่าปีแล้ว แม่ป่วยเป็นหล่อย (อัมพาต) ลูกบ่ได้ (ลูกไม่ได้) ย่างบ่เป็น (เดินไม่ได้) เริ่มป่วยตอนได้ลูกคนที่ 5 อายุประมาณ 25 ปี ไปหาหมอ บอกว่า ผีท้าวศรีลา อยู่ปากห้วยหินบูรณ์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอยากมาอยู่ด้วย จึงไปหาแม่หมอทำพิธีและแต่งขันรับ เอา อาการป่วยก็หายลุกขึ้นอย่างได้”

นางเที่ยง วรสาร “แม่ฟ้อนผีฟ้ามาได้ 28 ปีแล้ว เคยฟ้อนมาตั้งแต่อายุ 36 ปี แม่มีอาการปวดตามเนื้อตัว หายใจบ่ออก แน่นหน้าอก ไปหาหมอกะบ่เซา เลยไปส่องดู หมออบบอกว่า มีผีอยากมาอยู่หน้า 2 ตัว คือ ผีผู้ชายชื่อท้าวสิงคำ เป็นลูกชายเจ้าปู่ฮือลืออยู่ที่บึงโขงหลง ส่วนผีผู้หญิงชื่อนางวันสี เป็นเมียท้าวสิงคำ พ่อใหญ่คำภา กับแม่ใหญ่วันไปผูกแขนเอา อาการก็เซา แม่ก็เลยทำพิธีฮีบฮองเอาเฟิ่น และร่วมฟ้อนผีกับแม่ใหญ่วันทุกปีจนแม่ใหญ่วันตาย”

นางไท อ่อนสีดา “แม่เคยฟ้อนมาตั้งแต่อายุ 50 ปี แม่มีอาการปวดหลังปวดเอว ปวดตามตัว เป็นไข้ แม่เฒ่าวัน แม่เฒ่ากอง มาทำพิธีเหยาเอาทะเลยาเซา แม่เฒ่าแล้ว (แก่แล้ว) ฟ้อนบ่ได้แต่ก็ไปนั่งเบ็ง ถ้าเทียนมอด (ดับ) ก็ได้เทียน (จุดเทียน) ให้เฟิ่น แต่งคายให้เฟิ่น ผีที่มากอยู่หน้าชื่อนางสมัย มาจากหัวภูซุนไม้ล้มแบ่ง ประเทศลาว ทะเลยาฟ้อนมาแต่ฟ้อนแล้ว”

นางสีทา พรหมจินดา “แม่ป่วยทำงานบ่ได้ ปวดเอว (เอว) ไปหาหมอก็เมื่อยไปแล้ว เอ็ดแนวได้กะเอ็ดเปิดแล้วกะบ่เซา หมอมาส่องบอกว่า ผีชื่อนางบัวลี มาจากประเทศลาว อยากมาอยู่หน้า เอาแม่ใหญ่หน้าบ้านนาตาไก้มาทำพิธีให้ อาการป่วยก็หาย แม่ทะเลยาฟ้อนผีมาหน้าเฟิ่นทุกปี”

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านจะเห็นได้ว่า พฤติกรรมในการแสวงหาการรักษาพยาบาลที่เหมาะสมของชาวบ้านจบลงด้วยการพึ่งพาบริการของแม่หมอหรือครูบา ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ามีประสิทธิภาพ ช่วยให้พวกเขาหายจากโรคร้ายไข้เจ็บแบบไม่น่าเชื่อ การปฏิบัติตามคำแนะนำของแม่หมอและความช่วยเหลือของ “ผี” ทำให้อาการป่วยหายไป ชาวบ้านจึงตกลงให้ผีใช้ร่างกายของตัวเองเป็น “ร่างทรง” และเข้าร่วมพิธีในพิธีเลี้ยงช่วงเป็นการตอบแทนทุกปี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงขีดจำกัดของการแพทย์ สมัยใหม่ในแง่ที่ว่า บริการดังกล่าวไม่อาจเข้าถึงชาวบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดีได้อย่างทั่วถึง และความเชื่อที่ว่าบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขสมัยใหม่ไม่อาจจะใช้เป็นคำตอบสำหรับอาการเจ็บป่วยได้ทุกอย่าง บางครั้งเสียงดนตรี เช่น แคน หรือการออกอกกับกิริยาอาการ เช่น การพ้อนรำ การกระโดดโลดเต้นในนามของ “ผี” อาจช่วยบรรเทาหรือรักษาโรคต่าง ๆ ได้ไม่แพ้การใช้ยาหรือวิธีการรักษาสมัยใหม่

3. “เอาเพื่อนมาส่งมาขอ ” เมื่อผู้ป่วยและญาติพี่น้องที่ตัดสินใจใช้วิธีการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน “หมอมอหรือหมอส่อง” จะทำหน้าที่เป็นผู้วินิจฉัยสาเหตุโดยจัดพิธีที่เรียกว่า “ตั้งไข่เป็ง” หรือเสี่ยงทายทำนายหาสาเหตุโดยการตั้งไข่ลงบนแผ่นกระดานหรือกระจก แล้วหมอจะเป็นคนตั้งจิตอธิษฐาน เช่น ถ้าผู้ป่วยจะหายเป็นปกติก็ขอให้ไข่ตั้งอยู่กับพื้นได้โดยไม่ล้มหรือถ้าผิดก็ขอให้ไข่ล้มกลิ้ง ตั้งไม่ได้เลย เป็นต้น

เมื่อพบสาเหตุของการเจ็บป่วยแล้ว หมอส่องจะแนะนำให้ผู้ป่วยไปหาผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางต่อไป เช่น แนะนำให้ไปหาหมอผีฟ้าหรือครูบาใหญ่ เป็นต้น การที่หมอส่องหรือหมอมอ พบว่าอาการป่วยเกิดจากการกระทำของผี ชาวบ้านเรียกว่า “เพื่อนมาต่อ มาชุน” หรือผีมาข้องแฉะด้วย ผู้ป่วยต้องปฏิบัติตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อแก้เคล็ดหาทางทำให้ผีพึงพอใจแล้วอาการก็จะดีขึ้น

4. เข้าหา “แม่หมอหรือครูบา ” เพื่อรับขันครูและร่วมพิธีพ้อนในขั้นนี้ ชาวบ้านต้องรับเอา “ผี” มาอยู่ด้วย และกลายมาเป็นสมาชิกของพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าอย่างสมบูรณ์ เมื่อแต่งขัน 5 มาให้ครูบารักษาโรคให้ ชาวบ้านเรียกขั้นนี้ว่า “เอาเพื่อนมาอยู่หน้า ” หรือ “ขึ้นฮ้าน ขึ้นหิ้ง” ชาวบ้านหลายท่านเล่าว่า แม่หมอหรือครูบาใหญ่เน้นการพ้อนรำประกอบเสียงแคนมในฐานะที่เป็นวิธีการหลักในการรักษาโรค เป็น ที่แน่นอนว่าพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปีหรือที่เรียกว่า “ลงช่วง” ก็คือศูนย์รวมของร่างทรงของผีที่มาาร่วมกันพ้อนรำเพื่อรักษาโรคของตัวเองและเพื่อตอบแทนบุญคุณของผีที่ให้การคุ้มครอง

5. “พ้อนมาแต่พ่อแต่แม่ ” เป็นการสืบทอดให้ลูกหลาน คนที่กลายมาเป็นบริวารผี ฟ้าอย่างสมบูรณ์ เมื่อเสียชีวิตไปแล้วจะมีการสืบทอดการพ้อนผีฟ้าตนเดิมนั้นให้กับลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ ในกรณีนี้ชาวบ้านเรียกว่า “พ้อนมาตั้งแต่สมัยพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่” หรือ “ผีมาอยู่หน้าหน้าแนว ” จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยพบว่า มีการสืบทอดการพ้อนผีฟ้าในลักษณะนี้มีไม่

มาก เมื่อเปรียบเทียบกับสาเหตุการเจ็บป่วยจากการกระทำของผีบรรพบุรุษและความสนุกสนานหรือ การพ้อนตามตำแหน่งหน้าที่แล้ว การสืบทอดพ้อนผีตนเดียวกันกับบรรพบุรุษนั้นมีน้อยมาก เช่น กรณีแม่หมอบุญมา จูมา ซึ่งสืบทอดการพ้อนผีตนเดียวกับแม่ คือ ผีที่มีชื่อ ว่า “เจ้าเฮือนสาม พระองค์”

กรณีการพ้อนรำในพิธีเพื่อความสนุกสนานหรือพ้อนตามตำแหน่งหน้าที่นั้น ก็มีเหมือนกัน ดังคำบอกเล่าของพ่อใหญ่บัวผัน ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็น “จ้ำ” ประจำหมู่บ้าน เล่าว่า “พ่อเคยพ้อนผีทุกปี บ่เลือกผี บ่ได้เลือกชั้นวรรณะ หมู่บ้านใด ตมาเชิญไปพ้อนก็จะไปเพราะเป็นพ่อ หลักบ้านหลักเมือง ชาวบ้านเฮ็ดหยังกะบ่ได้ขัดบ่ได้ข้อง เฮ็ดนำเฟิ่นตลอด เฮ็ดแล้วกะม่วนซื่นน่า กัน”

จากการสังเกต

พบว่า อาการเจ็บป่วยของชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีอาการเหนื่อย อ่อนเพลีย ปวดเมื่อย เบื่ออาหาร ปวดหัวเป็นไข้ ปวดท้อง ปวดตามเนื้อตัว แขนขา ปวดหลัง ปวด เอว และอื่น ๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าอาการปวดหัวและปวดท้อง ปวดตามแขนขา เนื อตัว เป็นกลุ่ม อาการหลักของชาวบ้านที่ต้องตื่นรับบริการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านมากกว่าไปพบแพทย์แผน ปัจจุบัน

7) กลอนลำ

จากการศึกษาเอกสาร

กลอนลำเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการพ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วย เพื่อ ประโยชน์ทางด้านการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับผี เพื่อสร้างความเข้าใจ เป็นการยุติมิให้ผีมารังควาน ทำความเดือดร้อนต่อผู้ป่วยอีก นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนานในทำนองกลอนลำ ทำให้ผู้ป่วยคลายกังวลลิ้มความทุกข์โศกและความเจ็บป่วยที่ตนได้รับ

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์แม่หมอบุญมา เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 เรื่อง เนื้อหาของกลอนลำ ในพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วย เล่าว่า “ถ้าอยู่ชื้อ ๆ บ่ได้ไป รักษาคนป่วยก็จะลำไม่ได้ คี ดกะบ่ออก ” จากข้อความนี้ แสดงให้เห็นว่า กลอนลำนั้นจะลำได้ก็ ต่อเมื่อมีการทำพิธีกรรักษาคนป่วยเท่านั้น ซึ่งขั้นตอนการรักษาคนป่วยก็มีหลายขั้นตอน ดังนั้น กลอนลำจึงเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์หรือขั้นตอนในการรักษา สามารถจัดแบ่งตามขั้นตอนการรักษา คนป่วยได้ดังนี้

(1) กลอนลำอัญเชิญผีฟ้า การลำในช่วงนี้จะมีเนื้อหาในการอัญเชิญผี ฟ้า เรียกท้าวนางของครูบาอาจารย์ลงมาช่วยรักษาผู้ป่วยให้หาย ซึ่งกลอนลำมีเนื้อหาดังนี้

“สาธุ สาธุ สาธุ คุณพระพุทธเป็นที่ตั้ง คุณพระธรรมเป็นที่พึ่ง พ่อนางเอย
คุณพระสงฆ์ขอให้มาช่วยอยู่ ชุมน้อยอยู่คู่ยามแน่ออน” ฯลฯ

ถอดความ

“คุณพระพุทธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ คุณพ่อครูบาอาจารย์ทั้งหลายขอให้
มาช่วยลูกทุกเวลาด้วยเถิด”

จากกลอนลำแสดงให้เห็นว่า แม่หมอหรือครูบาอาจารย์ มีความยึด
มั่นถือนั่นในพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าตัวเองจะนับถือผีก็ตาม คือยกให้ศาสนาพุทธมีอำนาจอยู่เหนือ
ผีทั้งหลาย ซึ่งเป็นคุณสมบัติอีกอย่างหนึ่งของแม่หมอดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

(2) กลอนลำเสียงหรือลำส่อง กลอนลำในขั้นตอนี้จะมีเนื้อหา
เกี่ยวกับการหาสาเหตุของการเจ็บป่วย ดังตัวอย่างกลอนลำนี้

“โ้ยพ่อนางเอย แม่นางเอย เพิ่นผัดว่า คั้นว่าเบ็งอีหล่านางงามเทพกีนเฮาถ่อน
คั้นว่าพอกับแม่มาแล้วหลายคนให้พร้อมพรว้า เบ็งดู ว่ามีหยังมาซ้องอินางพรเทพกีนเฮาเด้อ คั้นมีหยัง
มาต้องนางงามให้ตั้งเที่ยง เตียงทอง เอย...น้อ”

ถอดความ

“พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ขอให้มาส่องมาดูว่าเขาป่วยเป็นอะไร ถ้ามีอะไรมาทำ
หรือมีสิ่งใดก็ขอให้เซตั้งได้ (นางงามหมายถึงไข่)”

จากกลอนลำนี้ ชี้ให้เห็นถึงวิธีการเสี่ยงทายอาการป่วยโดยการไข่ไข่ไก่
ดิบมาตั้งเสี่ยงทายดูว่า ถ้ามีผีมาทำให้ป่วย ไข่ก็จะตั้งได้ ซึ่งแม่หมอจะทำการเสี่ยงทาย 3 ครั้ง
เพื่อให้แน่ใจว่ามีผีมากระทำจริง ๆ

(3) กลอนลำอ้อนวอน เป็นการลำเมื่อผู้ป่วยและญาติยอมรับที่จะ
ปฏิบัติตามที่ผีฟ้าบอก แล้วแม่หมอก็จะลำอ้อนวอนขอชีวิตไว้ ดังนี้

“โ้ย ขอไว้ถ่อน ขอนำไว้สาก่อน พ่อนางเอย แม่นางเอย อย่าลืฟ้าวใจฮ้อน อี
นางน้อยลิต้อยจา เต...น้อ คั้นว่าผัดอันใด กะยอมแล้ว แนวนใดกะตามช่าง ลูกนี้ยอมเปิดแล้ว ยอม
แล้วคู่สู่วเนา....น้อ”

ถอดความ

“ลูกขอชีวิตคนไข้คนนี้ไว้ก่อน อย่าเพิ่งใจร้อนตัดสินความผิดเขาเลย เขายอมรับ
ผิดทุกอย่างแล้ว”

(4) กลอนลำอวยพร เป็นกลอนลำที่อวยพรให้ผู้ป่วยมีกำลังใจใน การ
ต่อสู้โรคร้ายไข้เจ็บ มีความสบายอกสบายใจ และมีความหวังในการมีชีวิตอยู่ต่อไป ดังกลอนลำ
ต่อไปนี้

“โอ้ยเป็นจิงใจเฮาต้องสู้ บู่บั้นให้ม้มฝั่ง คำเอ้ย...น้อ ไปทางใดกะยังคิดอำล้าสมร แก้วมิ่งมณี...เด้น้อ โอยสะออนเต้ ว่าแต่บายแขนขึ้น เป็นทองหึ่งแห่ง สองไพแถมคือลี่ย่อยหยาด ลงแท้ได้...ตื่นมือเข้ามือหน้าให้ชวงเขา...เด้อ”

ถอดความ

“ขอให้ตั้งใจทำจิตใจให้เข้มแข็งต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ให้ผ่านพ้นไป ดูรูปร่างหน้าตาก็สดใสเปล่งปลั่งมีน้ำมีนวลดี พรุ่งนี้ตื่นมาขอให้อาการป่วยหายไป”

(5) กลอนลำเชิญชวนลงเล่น เป็นกลอนลำชักชวนคนป่วยให้ร่วม ฟ้อนรำกับกลุ่มแม่หมอมที่มารักษา โดยมีจุดประสงค์ เพื่อให้คนป่วยคลายความวิตกกังวล และความสิ้นหวังในชีวิต นอกจากนี้ยังทำให้คนป่วยลุกขึ้นเดินเป็นการออกกำลังกายจะทำให้ร่างกายแข็งแรง รับประทานอาหารได้มาก อันเป็นผลในเชิงจิตวิทยา ดังกลอนลำต่อไปนี้

“โอ้ย...เอาเบ็งคู้ อีหล่านางงานเทพกีน คั่นว่ากับมาบ้าน เฮือนชานบ้านช่อง คำเอ้ย...คั่นว่ามาเทียมให้อีนางงามให้พอนแอนเบ็งคู้อ้อ....ให้เจ้ามาลงเล่นนำกันให้มันม่วน ให้เจ้ามาลงพอนแขนละครให้ออนแอน โอ้ยคั่นเจ้าเล่นแล้วกะ ให้เจ้าชวงหาย อันตรายโพงภัยอย่าได้มีมา ต้อง ให้เจ้าหยบยัยปลายตีนให้ฟาว่าง ให้เจ้าหยบยัยยัยตีนซ่ายให้คอยหนี เจ็บในกะให้ถอนออกเจ็บนอกกะให้ถอนเสีย...เด้อ...น้อ”

ถอดความ

“ลองดูซิว่า ถ้าขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัวแล้วก็ให้ลุกขึ้นฟ้อนรำลองดูซิ เมื่ อลงเล่นฟ้อนรำแล้วก็ให้หายเจ็บหายป่วยทั้งภายนอกและภายในร่างกายทั้งหลายทั้งปวงเถิด”

(6) กลอนลำส่งเครื่อง คือ การลำเพื่อส่งเครื่องใช้สิ่งของต่าง ๆ ตามที่ผิต้องการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อไถ่ถอนชีวิตของคนป่วย หรือ สืบชะตา แม่หมอเชื่อว่าการเจ็บป่วยเป็นการกระทำของผีฟ้าที่ลงมาใส่กรรมต่อคนป่วยที่ละเมิดองค์ผีฟ้า จำเป็นต้องขอส่งเครื่องแลกเปลี่ยนกับชีวิต ดังตัวอย่างกลอนลำนี้

“โอ้ย...อยากได้หยังกะหาให้เต็มสำเภาแนนนั้ง พ่อคุณเอ้ย มีทั้งข้างและมำกีน หล้าคว่ยซิ่น มีทั้งเงินคำแก้วแนวไต่บ้อดอยาก เด้ ...น้อ โอ้ย คั่นว่ามีทั้งข้าวสุกเมื่อตอนหลาน คั่นว่ามีข้าวสารเมื่อตอนลูก มีทั้งข้าวตอกดอกไม้ถวายให้พ่ออีนาง เด้...น้อ”

ถอดความ

“ท่านอยากได้อะไรก็หาให้จนเต็มลำเรือสำเภา มีทั้งข้าง ม้า วัว ควาย ข้าวทาส บริวาร ทรัพย์สินเงินทอง มีข้าวสุก ข้าวสาร ข้าวตอก ดอกไม้ต่าง ๆ ให้เอาไปฝากลูกฝากหลาน ลูกตั้งใจทำถวายให้แล้ว”

กลอนลำต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่างกลอนลำที่ผู้วิจัยได้มาจากวง
ศึกษาภาคสนามในพิธีกรรมรักษาคนป่วย เมื่อวันที่ 16 เมษายน 2556 ดังรายละเอียดที่กล่าวไว้
ในบทที่ 2 แล้ว

8) การพ้อนรำ

จากการศึกษาเอกสาร

มัลลิกา จันทรา จากวิทยานิพนธ์เรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้า
ของชาวบ้านสว่างดอนตู ตำบลบ้าน เม็ง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น (2549: 44) ได้
กล่าวถึงการพ้อนรำว่า การพ้อนรำในพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าเป็นการแสดงออกถึงความ เชื่อ ความ
ศรัทธาเลื่อมใส ประกอบกับความสนุกสนานในพิธีกรรมการรักษาคนป่วยและในพิธีเลี้ยงขวงผีฟ้า

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์แม่หมอบุญมา เล่าว่า “การพ้อนรำมีท่าทางหยิ่ง
แล้วแต่ผีเพื่อนอยากพ้อนจึงได้ เพื่อนกะพ้อนไป เป็นการพ้อนให้ผีเบื่ ้ง พ้อนไปพ้อนมาอยู่จั้งชั้น เพื่อน
อีกเพื่อนแวงผู้ใด เพื่อนกะไปกอดไปดม เพื่อนกะอยากให้มาพ้อนนำเพื่อน” แม่หมอเล่าต่อว่า “คั่นได้ยิน
เสียงแคนแล้วมันอยากพ้อนโลด บ่อยไผ่”

จากการสังเกต

ผู้วิจัยพบว่า ท่าทางการพ้อนรำของแม่หมอและบริวารผีฟ้าทั้งหลาย
จะไม่มีท่าทางที่ตายตัวแน่นอน แต่จะขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของผีที่เข้ามาทรงว่าจะมีท่าทางแบบไหน
ดังคำบอกเล่าของบริวารท่าน หนึ่งเล่าว่า “ผีแม่เป็นผู้ชาย ยามพ้อนจะสักขะโยง (กระโดด) ขึ้น”
หมายความว่า ผีที่เข้ามาทรงเป็นผู้ชาย เวลาพ้อนจะชอบกระโดดโลดเต้น

สรุป องค์ประกอบของพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วย มีดังนี้

1. หิ้งบูชาผีฟ้า

หิ้งบูชาผีฟ้าเป็นสถานที่เคารพสักการะของแม่หมอหรือครูบา ผู้เป็นหัวหน้า
ของ นางทรงผีฟ้าลูกศิษย์ และสมาชิกในครอบครัวของแม่หมอทุกคน เป็นที่เก็บเครื่องสักการะต่าง
ๆ เป็นที่เก็บเครื่องคายพิธี (ขัน 5) ภายในหิ้งบูชาประกอบด้วย ขันหมากเบ็ง ขัน 5 ขัน 8 อย่างละ
2 อัน แจกันดอกไม้ 2 คู่ พวงมาลัย 1 คู่ ขันหรือขวดน้ำหอม 1 ขัน ขันข้าวบูชา 1 ขัน เทียน
หลัก 2 คู่ แก้วน้ำ 3 ใบ หมอนกราบ 1 ใบ ขันนิมนต์ของญาติผู้ป่วย ขันเครื่องคายพิธี ที่นำมา
จากการรักษาผู้ป่วย มีดหรือดาบ

การปฏิบัติต่อหิ้งบูชา ผีฟ้า ในวันพระแม่หมอจะ แต่งขัน 5 ขึ้นบูชา และ
เปลี่ยนน้ำหอม พร้อมทั้งบนบานให้ผีฟ้ามาช่วยรักษาลูกศิษย์และบริวารให้อยู่เย็นเป็นสุข

2. เครื่องคายพิธิ

เครื่องคายพิธิในการประกอบพิธีกรรมพื้อนผีฟ้ารักษาคนป่วยและพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตสามารถสรุปได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

2.1 เครื่องคายพิธิในการรักษาคนป่วย เป็นเครื่องบูชาสำหรับแม่หมอที่ใช้สักการะผีฟ้าเพื่ออัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยรักษา ผู้ป่วยหรือครอบครัวก่อนที่จะทำพิธี วัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ ชั้น 5 ชั้น 8 อย่างละ 1 ชั้น ผ้าแพรวา 1 ผืน เงิน 1 บาท 10 สตางค์ ชั้นน้ำหอม 1 ชั้น ข้าวเหนียวสุก 1 ปั้น หมากพลู 4 คำ บุหรี่ 4 ม้วน ข้าวสารเหนียว 1 ถ้วย ดอกไม้สีขาวร้อยเป็นพวง 2 พวง ไข่ไก่ดิบ 1 ฟอง เหล้า 1 ขวด ดาบ 1 เล่ม

2.2 เครื่องคายพิธิชั้นขวัญ เป็นเครื่องบูชาสำหรับเรียกขวัญผู้ป่วยให้กลับคืนมาอยู่กับผู้ป่วย ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ ชั้น 5 1 ชั้น หวี 1 ด้าม กำไลแขน 1 วง ตุ่มหู 1 คู่ กระจกเงา 1 บาน ผมปลอม 1 ปอย ชั้นน้ำมันต์ 1 ชั้น กล่องข้าวใส่ข้าวเหนียวนึ่งสุก 1 กล่อง ไข่ไก่ต้มสุก 2 ฟอง บุหรี่ 2 มวน เงินขวัญ เสื้อผ้าผู้ป่วยและผ้าเช็ดตัว ผ้ายผูกแขน เทียนที่มีความยาวจากสะดือถึงคอผู้ป่วย 1 เล่ม เทียนที่มีความยาวโดยการวัดรอบศีรษะผู้ป่วย 1 เล่ม

2.3 เครื่องคายพิธิการล่าตัดเวรตัดกรรม เป็นเครื่องคายที่ใช้ในพิธีกรรมส่งเครื่องแก้ ถือว่าไล่กรรมของผู้ป่วย (กรรมนี้คือการเจ็บป่วย) ไว้ในกระทงแล้วนำส่งให้ผีฟ้า เป็นเครื่องบูชาที่ใช้ในขั้นตอนสุดท้ายของพิธีกรรมการรักษาคนป่วย ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ กระทง 9 ห่อง 9 ชั้น หมากพลูใส่ในกระทง ห่องละ 9 คำ บุหรี่ใส่ในกระทง ห่องละ 9 มวน เมียง (ข้า ตะไคร้ พริก ปลาร้า มะขามเปียก ตำรวมกันห่อด้วยใบมะยมหรือใบมะละกอ) ใส่ในกระทง ห่องละ 9 คำ กรวยทำจากใบขนุนใส่ในกระทงห่องละ 9 อัน เปลือกหอยโข่ง 9 ตัว ร้อยเป็นพวง 1 พวง กำไลแขน 9 วง ตุ่มหู 9 คู่ ข้าง 9 ตัว ม้า 9 ตัว ผ้าขี้ 9 ผืน ผ้าโสร่ง 9 ผืน ม้าก้านกล้วย 1 ตัว ใบหญ้าคา 7 ใบ ดาบ 1 เล่ม ข้าวดำ ข้าวแดง ผ้ายผูกแขน ปลาร้าและปลาปิ้ง เส้าไม้ปักไว้รอบกระทงมีจำนวนเท่ากับอายุของผู้ป่วย

2.4 เครื่องคายพิธิลงช่วงผีฟ้า เป็นเครื่องคายพิธิที่ใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปีที่ทำขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ซึ่งมีอุปกรณ์สำคัญได้แก่ ชั้น 5 1 ชั้น ชั้นแปด 1 ชั้น ไข่ไก่ดิบ 1 ฟอง ข้าวสารเหนียว 1 กำมือ ชั้นน้ำหอม 1 ชั้น เงิน 1 บาท 10 สตางค์ เหล้าขาว 1 ขวด หมากพลู 2 คำ บุหรี่ 2 มวน ดาบ 1 เล่ม แจกันดอกไม้ 1 คู่

3. แม่หมอหรือแม่ครู

ผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมพื้อนผีฟ้ารักษาคนป่วย และพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปี ชาวบ้านเรียกว่า “แม่หมอหรือแม่ครู หรือครูบาใหญ่” โดยได้รับการแต่งตั้งจากหัวหน้าหรือแม่หมอคคนเดิมเป็นผู้หญิงที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ประกอบอาชีพทำนา มี

บุคลิกลักษณะพูดเก่ง มีปฏิภาณไหวพริบดี มีคุณธรรมจริยธรรม รักษาศีล เป็นที่เคารพนับถือ ของชาวบ้าน ประพฤติปฏิบัติตนตามธรรมเนียมและฮีต – คอง ของผีฟ้าอย่างเคร่งครัด

4. หมอแคน

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าคือ แคน นักดนตรีที่เป่าแคน เรียกว่า “หมอแคน” หรือเรียกว่า “หมอม้า” ส่วนมากเป็นชายวัยกลางคน มีความชำนาญและอดทน เพราะการประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า ในแต่ละครั้งต้องใช้เวลานานติดต่อกันโดยตลอด หมอแคนจึงต้องมีจำนวน 2-3 คน เพื่อผลัดเปลี่ยนกัน จะได้รับค่าจ้างประมาณคนละ 300 บาท หมอแคนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมนี้มาก ต้องรักษาการเป่าแคนให้มีความสม่ำเสมอตลอด และสอดคล้องกับการรำ ถ้าหมอแคนเป่าได้ทำนองสอดรับกับการขับลำก็จะทำให้เกิดความไพเราะ สนุกสนาน การรักษาผู้ป่วยและการเลี้ยงข่วงผีฟ้าก็จะเป็นไปด้วยดี

5. ผู้ป่วย

ผู้ป่วยที่มารักษาด้วยวิธีการพ้อนผีฟ้า ส่วนมากมีสาเหตุมาจากการกระทำของสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ภูตผี ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ผี เจ้าเมืองและเจ้าประจำตระกูล เนื่องจากทำผิด หรือละเมิดข้อห้ามต่าง ๆ และมีดวงวิญญาณผีอื่น ๆ อายากมาอยู่ด้วย

6. บริวาร

บริวารผีฟ้า คือ ผู้ที่เคยรับการรักษาจากแม่ครูหรือครูบา และยอมรับเป็น “ร่างทรง” ให้กับผี ในพิธีกรรมการเลี้ยงข่วงผีฟ้าประจำปี

สาเหตุของการมาเป็นบริวารผีฟ้า มีขั้นตอนและขบวนการที่สำคัญ 5 ขั้นตอน คือ

1. มีผีอยากมาอยู่ด้วยและทำให้เกิดการเจ็บป่วย
2. ไปรักษาโรคกับแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย
3. ไปหาหมอดูหรือหมอส่องเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วย
4. ยอมรับเอาผีมาอยู่ด้วย
5. มีการสืบทอดการพ้อนผีมาจากบรรพบุรุษ

7. กลอนลำ

กลอนลำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า ไม่มีไม่ได้ เพราะเป็นการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับผี เพื่อสร้างความเข้าใจในการยุติมิให้ผีมารังควานทำความเดือดร้อนต่อผู้ป่วยอีก ซึ่งจะใช้ขัณฑ์ในแต่ละขั้นตอนของการรักษาผู้ป่วยได้แก่ กลอนลำอัญเชิญผีฟ้า กลอนลำเสี่ยงทายหรือลำส่อง กลอนลำอ้อนวอน กลอนลำอวยพร กลอนลำชวนลงเล่น กลอนลำส่งเครื่อง นอกจากนี้กลอนลำยังทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนาน ในทำนองกลอนลำทำให้คนป่วยคลายความกังวล สัมความทุกข์โศกและความเจ็บป่วยที่ตนได้รับอีกด้วย

8. การพ้อนรำ

การพ้อนรำเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วย และพิธีกรรมการเลี้ยงขวงผีฟ้ามีความสนุกสนาน สำหรับท่าทางการพ้อนรำนั้นจะไม่มีท่าทางและรูปแบบที่ตายตัว ซึ่งจะขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของผีที่เข้ามาเข้าทรง นอกจากนี้การพ้อนรำจะเป็นไปอย่างอิสระไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ

2.2.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าเพื่อรักษาโรค ของชาวบ้าน

ผอยลม

จากการศึกษาเอกสาร

สำเร็จ คำโหมง จากหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน ๔ เล่ม 11 (2542: 3961-3964) ระบุถึงขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้า ไว้ว่า

1. เตรียมการ เจ้าของไข้จะไปเชิญเจ้าพิธีลำผีฟ้ามาดูอาการผู้ป่วยก่อน เพื่อวินิจฉัยว่ามีผีฟ้าหรือไต่เทิง หรือแถนมาเกี่ยวข้องหรือสิ่งอยู่หรือไม่ ถ้าพบว่ามี ก็จะไปบอกให้เจ้าของไข้เตรียมจัดพิธีกรรม
2. เจ้าของไข้จัดเตรียมเครื่องบูชาหรือเครื่องคาย จัดใส่ขันโตก หรือถาดไว้ให้พร้อม
3. การประกอบพิธีกรรม
 - 3.1 วางชุดเครื่องคายไว้ชิดฝาผนังห้องทางด้านขวามือของผู้ป่วย ถ้าผู้ป่วยสามารถลุกขึ้นนั่งได้ต้องจัดแจงให้ลุกขึ้นนั่ง พนมมือ ถือกรวยดอกไม้ 1 กรวย ถ้าลุกไม่ได้ให้นอนพนมมือถือนกรวยดอกไม้แทน
 - 3.2 หัวหน้าหมอลำผีฟ้านั่งคุกเข่า พนมมือและกราบลง 3 ครั้ง ตรงหน้าเครื่องคาย แล้วหยิบเอาไข่จากเครื่องคายมาวางลงในอุ้งมือผู้ป่วย เพื่อทำพิธีเสี่ยงทายว่าพระยาแถนเสด็จลงมาสู่ปริมณฑลพิธีหรือยัง
 - 3.3 หมอแคนเริ่มเป่าแคนลายใหญ่ แต่ทำจังหวะกระชั้นในลีลาม้าวิ่ง ตามความเชื่อที่ว่าพระยาแถนเสด็จด้วยพาหนะม้า หมอแคนของลำผีฟ้าจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “หมอม้า”
 - 3.4 หมอลำผีฟ้าจะลุกขึ้นลำเชิญให้พระยาแถน เสด็จลงขณะที่ลำก็จะพ้อนในลีลาข้างเดิน คือ “ไกวแขนสี่เหลี่ยมหล่าง คือ ข้างหม่ายโสง ” กลอนลำและทำนองลำที่ใช้เป็น “ลำทางยาว” แต่หมอลำผีฟ้ามักจะเป็นหญิงแก่ที่ไม่ได้รับการฝึกลำมาโดยตรง เสียงลำจึงมักขาดเป็นห้วง ๆ และไม่ตรงบันไดเสียงกับแคน กล่าวกันว่าที่หมอลำสามารถลำได้เพราะผีฟ้าดลบันดาล เมื่ออยู่นอกพิธีกรรมเขาจะลำไม่ได้

3.5 หัวหน้าหมอลำผีฟ้าจะสังเกตเห็นได้ว่า พระยาแฉกเสด็จลงมาแล้วเมื่อตนเองรู้สึกขนลุก และไข่มมือผู้ป่วยตั้งส่วนแหลมซี่ขึ้น ถ้าพระยาแฉกยังไม่เสด็จหมอลำก็จะลำเชิญกลอนเดิมซ้ำแล้วซ้ำอีก

3.6 เมื่อทราบสาเหตุแห่งการเจ็บไข้แล้ว ก็ถึงขั้น “ลำป่วย” (ลำรักษาไข้) ตามสาเหตุที่ส่องหรือทรงพบนั้น เนื้อความของกลอนลำในลำป่วยเป็นคำอ่อนวอนขอลาโทษที่ผู้ป่วย หรือญาติของผู้ป่วยได้กระทำผิดจารีตหรือล่วงละเมิดผีต่าง ๆ รวมทั้งอ้อนวอนผีฟ้าให้ช่วยดลบันดาลคนไข้หายจากอาการเจ็บป่วยด้วย

3.7 ขณะที่หมอลำอ้อนวอนนั้น บริวารผีฟ้าที่เคยหายป่วยเพราะพิธีกรรมลำผีฟ้า ก็จะพากันลุกฟ้อนตามหมอลำผีฟ้า อาจจะมีการพุงให้คนไข้ลุกขึ้นฟ้อนด้วย เชื่อกันว่า เพราะอำนาจพระยาแฉกทำให้ผู้ป่วยสามารถลุกขึ้นมาร่วมฟ้อนได้ การลำป่วยหรือลำผีฟ้าในช่วงอ้อนวอนนี้อาจลำหลาย ๆ รอบหรือลำซ้ำหลาย ๆ วัน จนกว่าพระยาแฉกหรือผีฟ้าใจอ่อนและดลบันดาลให้ผู้ป่วยหายป่วยได้

3.8 บทจบของพิธีลำผีฟ้าเรียกว่า “ลำสูง” เป็นกลอนลำเชิญผีฟ้าที่มาสถิตอยู่ในร่างคนไข้ให้ออกหนีไปเสีย เนื้อความในกลอนลำเป็นคำมั่นสัญญาของเจ้าของไข้ว่า จะทำทุกอย่างตอบสนองตามที่ผีต้องการ เมื่อลำสูงเสร็จ หัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็จะเอาน้ำมนต์ให้ผู้ป่วยดื่ม และเอาด้ายผูกแขนผู้ป่วย วัตถุประสงค์ญาติผู้ป่วยก็จะจัดพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ และบายศรีสู่ขวัญให้แก่คนป่วย และอาจยังให้กินยาแผนปัจจุบันต่อไป

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นางบุญมา รุ่งมา เมื่อวันที่ 16 เมษายน 2556 เกี่ยวกับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าเพื่อรักษาโรคของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ระบุว่าขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ (1) ขั้นตอนการเตรียมการ (2) ขั้นตอนการวินิจฉัยโรคเบื้องต้น (3) ขั้นตอนการจัดสถานที่และจัดเตรียมพิธี (4) ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม (5) ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

(1) *ขั้นตอนการเตรียมการ* เป็นขั้นตอนที่ญาติผู้ป่วยมาติดต่อบอกกล่าวให้แม่หมอไปรักษาผู้ป่วย โดยนำเอาดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ไปเชิญแม่หมอล่วงหน้าก่อน หลังจากติดต่อกับแม่หมอเรียบร้อยแล้ว แม่หมอก็จะนัดหมายวันเวลาที่แน่นอนในการรักษา

ในการรักษานั้น แม่หมอมือจะเตรียมอุปกรณ์ของตนเอง เช่น ชั้น 5 ชั้น 8 เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย มีดหรือดาบ ส่วนญาติผู้ป่วยก็จะเตรียมเครื่องคายพิธีต่าง ๆ ให้ครบถ้วนตามที่แม่หมอบอก

จากการสัมภาษณ์แม่หมอบุณมา เรื่องการเตรียมการต่าง ๆ ในการรักษาคนป่วยนั้นต้องเตรียมอะไรบ้าง แม่หมอเล่าว่า “เครื่องนุ่งเครื่องห่มของเฮาต้องเอาไปเอง ชั้น 5 ชั้น 8 ผ้าแพร ผ้าสไบ มีด หมวก และที่สำคัญคือต้องบอกกล่าวผีฟ้าที่หิ้งบูชาว่าตัวเองจะไปรักษาผู้ป่วยขอให้ช่วยเหลือด้วย เครื่องคายอื่น ๆ ต่าง ๆ นั้นให้พี่น้องคนป่วยชอกหาเอง ” ส่วนเรื่องการติดต่อกับหมอแคนนั้น ญาติผู้ป่วยจะเป็นคนไปติดต่อเอง ถ้าหมอแคนอยู่ไกล บางทีก็ต้องมีรถไปรับไปส่ง แต่ในกรณีศึกษาที่บ้านฝอยลม หมอแคนที่อาศัยอยู่บ้านฝอยลมก็มีแต่ไม่สบายและแก่มากแล้ว ชาวบ้านจึงไปรับหมอแคนมาจากที่อื่นคือ หมอแคนที่มาจากบ้านนาตาไ้ ตำบลโสกก่าม อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบึงกาฬ แม่หมอเล่าว่า “สมัยก่อนต้องเดินทางไปติดต่อหมอแคนด้วยตนเองแต่เดี๋ยวนี้สะดวกสบายใช้โทรศัพท์ถามไถ่เอากรู้เรื่องแล้ว ไม่ต้องไปให้เสียเวลาตก ให้เพื่อนมาเองก็ได้ เอาค่ารถให้เพื่อนเลย”

การรักษาผู้ป่วยนั้น แม่หมอจะไม่ปฏิเสธไม่ว่าคนป่วยจะอยู่ใกล้หรือไกลเพราะว่าแม่หมอปฏิบัติตามจรรยาบรรณและการปฏิเสธเชื่อว่าจะทำให้มีอันเป็นไป แต่ยกเว้นวันพระเท่านั้น แม่หมอบอกว่า “เพื่อนมาหาแล้ว ก็ต้องไป ไกลปานใดก็ต้องไป บ่ ไปไม่ได้มันผิดธรรมเนียม ต่อไปคนสืบนับถือ ” เมื่อได้วันเวลาที่แน่นอนแล้ว ก่อนจะเดินทางไปรักษา ผู้ป่วย แม่หมอต้องทำพิธีบอกกล่าวอัญเชิญผีฟ้าที่หิ้งบูชาของตนเองให้ไปรักษาพยาบาลที่บ้านของคนป่วย และต้องนำขันนิมนต์ติดตัวไปด้วยเมื่อประกอบพิธีกรรมเสร็จแล้วต้องอัญเชิญกลับมาเมื่อถึงบ้านผู้ป่วยแล้ว แม่หมอจะตรวจดูอาการของผู้ป่วย ถ้าผู้ป่วยยังสามารถพูดคุยด้วยได้ก็ จะซักถามกับผู้ป่วยโดยตรง แต่ถ้าไม่สามารถพูดคุยได้ก็จะซักถามอาการจากญาติผู้ป่วยแทน ซึ่งเป็นอาการที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมา พร้อมกับวิธีการรักษาพยาบาลในแหล่งต่าง ๆ ที่เคยไปรักษามาแล้วในขณะเดียวกันแม่หมอจะเปรียบเทียบอาการของผู้ป่วยคนอื่น ๆ ที่มีอาการใกล้เคียงกันและตนเองรักษาหาย ให้ผู้ป่วยและญาติพี่น้องฟัง เพื่อให้ผู้ป่วยและญาติมีกำลังใจดีขึ้น

จากการสังเกต

พบว่า ครอบครัวของผู้ป่วยจะต้อนรับแม่หมอ เช่นทำอาหารที่แม่หมอบอกมาเลี้ยงโดยเฉพาะ ในกรณีแม่หมอบุณมา จะชอบกินอาหารพื้นบ้าน เช่น แกงหน่อไม้ แกงปลา และผลไม้คือกล้วยน้ำว้า ญาติผู้ป่วยก็จะจัดหามาให้ ในช่วงที่แม่หมอกำลังพูดคุยอยู่กับผู้ป่วยนั้น ครอบครัวของผู้ป่วยจะเตรียมอาหารและอุปกรณ์สำหรับทำพิธีโดยมีบริวารของแม่หมอที่อยู่หมู่บ้านนั้น ๆ มาช่วย อุปกรณ์ที่ใช้จะเป็นวัสดุที่หาได้ในหมู่บ้าน เช่น ใบตอง ดอกไม้ ไข่ไก่ ข้าวสาร หมากพลู บุหรี่ ฯลฯ ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้ว บริวารจะเป็นผู้คอยแนะนำญาติผู้ป่วยว่าควรเตรียมอะไรบ้าง ซึ่งในการเตรียมแต่ละครั้งจะมีผู้มาช่วยหลายคน และสามารถพูดคุยปรึกษาหารือกันถึงเรื่องราวต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการรักษาผู้ป่วย

จากการสังเกตขั้นตอนการเตรียมการรักษาผู้ป่วยสะท้อนให้เห็นถึงการดูแลเอาใจใส่ของครอบครัวผู้ป่วย ญาติพี่น้องและชาวบ้านที่มาช่วยเตรียมงาน ซึ่งทำให้ผู้ป่วยรู้สึกอบอุ่นมีกำลังใจที่จะต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บได้ ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านว่า “ถ้าป่วยแล้วไม่ยอมไปนอนที่โรงพยาบาล บ่มีไฟไปเยี่ยม หมอเพื่อน บ่ให้เข้าไปหลายคน หมดเวลาเยี่ยมก็ให้ออกมาทันที บ่สู้ลิเว้ากับไฟ มีแต่คนไข่นอนเบ็งหน้ากันอยู่ ” จากคำบอกเล่านี้แสดงว่าผู้ป่วยต้องการกำลังใจ ต้องการให้ญาติพี่น้องไปเยี่ยมพูดคุยด้วยตลอดเวลา

หลังจากรับประทานอาหารร่วมกันเสร็จแล้ว แม่หมอจะตรวจดูอุปกรณ์ต่าง ๆ ในเครื่องกายพิธี ซึ่งเป็นเครื่องบูชาสำหรับผีฟ้าและเมื่อทำพิธีผีฟ้าจะลงมาอยู่ที่ “กาย” เมื่อตรวจดูแล้วพบว่าอุปกรณ์นี้ไม่ครบก็ต้องจัดหาเพิ่ม หลังจากนั้นจะเริ่มพิธีกรรมรักษาเบื้องต้น คือ การวินิจฉัยเบื้องต้นในขั้นตอนต่อไป

(2) *ขั้นตอนการวินิจฉัยโรคเบื้องต้น* เป็นขั้นตอนที่แม่หมอสอบถามถึงความเป็นอยู่ของคนป่วยว่ามีการเรียนคาถาอาคม ครุธรรม ต้องให้ลาออกหรือคนป่วยมีคาถาอาคม ป้องกันผีเช่น ผ้ายันต์ ต้องนำออกไปเพราะคาถาหรือธรรมเป็นปฏิปักษ์ต่อการรักษา

(3) *ขั้นตอนการจัดสถานที่และจัดเตรียมพิธี* การประกอบพิธีส่วนใหญ่จะเป็นบริเวณข้างในตัวบ้าน ทางด้านทิศตะวันออก แม่หมอบอกว่าเป็นทิศที่เป็นสิริมงคล ซึ่งถือว่าเป็นทิศที่ดีในคติความเชื่อของชาวอีสาน จึงมักพบว่าทิศดังกล่าวจะใช้ เป็นห้องของลูกชายที่ยังไม่ได้แต่งงาน และเมื่อทำพิธีกรรม แม่หมอจะหันหน้าไปทางหิ้งพระ แม้ว่าขณะนั้นจะไม่มีหิ้งพระอยู่ก็ตาม แล้วตั้งอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม โดยวางกายไว้ด้านหน้า วางขันขวัญไว้ด้านซ้ายของแม่หมอ บริวารจะนั่งอยู่ด้านหลังของแม่หมอ หมอแคนจะนั่งอยู่ตรงข้าม และหันหน้าไปทางแม่หมอและกาย ลูกศิษย์ที่อายุมากจะนั่งอยู่ด้านหลังและใกล้ชิดกับแม่หมอ ส่วนลูกศิษย์ที่อายุน้อย ญาติผู้ป่วยและเพื่อนบ้านที่มาดูพิธีกรรมจะนั่งห่างออกมา ส่วนผู้ป่วยจะนั่งที่ใดก็ได้ แต่ในกรณีศึกษานี้จะนั่งติดกับบริวาร (นางเปียง) และถ้าผู้ป่วยมีอาการหนักจนไม่สามารถลุกขึ้นได้ก็จะนอนอยู่บริเวณใดก็ได้

(4) *ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมพ่อนผีฟ้ารักษาโรค*

ก. *ขั้นตอนล่ำอัญเชิญผีฟ้า*

เมื่อจัดมุมที่จะทำพิธีและผู้ที่เกี่ยวข้องพิธีนั่งอยู่พร้อมแล้ว แม่หมอก็จะจุดไฟเทียนที่อยู่ในกาย ระหว่างนั้นหมอแคนก็จะเริ่มเป่าแคนช้า ๆ ส่วนแม่หมอก็จะเริ่มล่ำ ในการล่ำช่วงแรกจะมีเนื้อหา ในการอัญเชิญผีฟ้า เรียกท้าวนาง ครูบาอาจารย์ลงมาช่วยรักษาผู้ป่วยให้หาย เมื่อล่ำไปเรื่อย ๆ ก็จะเริ่มมีอาการสั่น แล้วลุกขึ้นพ้อนรำ

ข. *ขั้นตอนล่ำล่อง หรือหาสาเหตุของการเจ็บป่วย*

เมื่อล่ำอัญเชิญผีฟ้ามาแล้วแม่หมอก็จะล่ำถามสาเหตุของการเจ็บป่วยว่าเกิดจากการกระทำผิดต่อผีอย่างไร และเมื่อได้คำตอบแล้วแม่หมอก็จะหยุดล่ำและบอก

คำตอบของผีฟ้าให้ผู้ป่วยและญาติทราบ เช่นในกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยกล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่าผู้ป่วยคือ คุณยายกาลิ อ่อนสีดา ซึ่งเป็นบริวารผีฟ้าอยู่แล้ว และมีผีประจำตัวชื่อว่า “นางแอกไค้” นางแอกไค้ ได้หนีไปแต่งงานกับ ผู้บ่าวใหม่แต่เขามีเมียแล้ว นางอยากกลับคืนมาอยู่กับยายกาลิเหมือนเดิม แต่กลัวว่ายายกาลิจะไม่ยอมรับ จึงมาทำให้ยายกาลิป่วยไข้ไม่สบาย เชื้อ งซึม กินข้าวไม่ได้ นอนไม่หลับ เป็นต้น แล้วแม่หมอมตามผู้ป่วยและญาติว่าจะยอมรับหรือไม่ การยอมรับคำตอบของผีฟ้า ก็คือต้องปฏิบัติตามความต้องการที่ผีฟ้าบอกมาก

ค. ขั้นตอนการลำอ่อนนวน

เมื่อผู้ป่วยและญาติยอมรับที่จะปฏิบัติตามที่ผีฟ้าบอกมาแล้ว แม่หมอมจะลำต่อไปว่า ผู้ป่วยได้ยอมรับแล้ว กรุณาให้ผีที่มารบกวนออกไปแล้วจะให้ผู้ป่วยปฏิบัติตามความต้องการให้ ในบางครั้ง ผีอาจจะต้องการสิ่งแลกเปลี่ยน เช่น ต้องการคูครอง ข้าทาสบริวาร แก้วแหวนเงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ หรือต้องการให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไป ให้ เป็นต้น หลังจากนั้นแม่หมอมก็จะลำอ่อนนวนขอขมาต่อผีด้วยขัน 5 หมากพลู บุหรี่ เมื่อผีได้รับเครื่องเซ่น ก็ขอให้อาการเจ็บป่วยได้ทุเลาและหายเป็นปกติ จากนั้นผู้ป่วยก็ได้นำขัน 5 หมากพลู บุหรี่ มากราบขอขมายอมรับผิดต่อผี

ง. ขั้นตอนการลำเรียกขวัญ

เมื่อผู้ป่วยเจ็บป่วย ถือว่าขวัญของผู้ป่วยได้ออกไปจากร่างกาย ถ้าขวัญไม่กลับมาหาร่างผู้ป่วยก็จะมีภัยเจ็บป่วย แม่หมอมจะลำเรียกขวัญ โดยถือขันขวัญที่จุดไฟเทียนแล้ว ในตอนนี้ครอบครัวของผู้ป่วยและบริวารของแม่หมอมจะขยับเข้าไปใกล้แม่หมอม และถือผ้าแพรไว้เพื่อรับขวัญ เมื่อขวัญกลับมาอยู่ที่ขันขวัญหรือกล่องข้าวขวัญแล้ว ขันจะเริ่มสั่น หมอมก็จะโยนขันไปให้ผู้ที่อยู่ใกล้รับเอาไว้ คนที่รับเอาไว้มักเป็นคนในครอบครัวผู้ป่วย ในกรณีศึกษานี้ คนที่รับไว้คือ น้องสาวของคุณยายกาลิ ถ้าในกรณีที่ญาติไม่เคยเห็นการทำพิธีกรรมมาก่อน ขันขวัญจะถูกรับไว้โดยบริวารของแม่หมอมคนหนึ่ง ผู้ที่รับขวัญไว้จะเป็นผู้ที่คอยดูแลผู้ป่วยต่อไปจนกว่าจะหาย

จ. ขั้นตอนการเสี่ยงไข่ในขันขวัญ

หลังจากแม่หมอมโยนขันขวัญให้ญาติผู้ป่วยแล้วแม่หมอมจะหยุดลำและเอาไข่ไก่ต้มสุกออกมาจากขันขวัญมาแกะดูด้านป้านขอ ไข่ เพื่อเสี่ยงทายว่าผู้ป่วยจะหายหรือไม่หาย ถ้าหากด้านบนไข่ขาวซึ่งมีหลุมอยู่ตรงกลางและเรียบสวยแสดงว่าเป็นสิริมงคล อาการป่วยก็จะหายโดยเร็ว แต่ถ้าเมื่อแกะไข่ดูแล้วปรากฏว่ามีไข่แดงโผล่ออกมา หมายความว่า อาการป่วยจะหายช้า หรือถ้าเอาเส้นด้ายตัวแบ่งครึ่ง ไข่ดูว่าถ้ามีจุดสีดำในไข่แดง หมายความว่าผู้ป่วยจะตายแน่นอน แต่ถ้ามีไข่แดงอยู่ตรงกลางและไม่บิดเบี้ยว แสดงว่าผู้ป่วยจะหายดี หลังจากการเสี่ยงไข่แล้วจะนำไปให้เด็กหรือผู้ป่วยรับประทาน อีกส่วนหนึ่งก็จะแบ่งให้ญาติ ๆ ตามความเหมาะสม

ถือว่าเป็นยาวิเศษจากฟ้า และแม่หมอกก็จะผูกแขนให้กับผู้ป่วยต่อจากนั้นญาติผู้ป่วยก็จะผูกแขนให้ผู้ป่วยตามลำดับต่อไป

ฉ. ขั้นตอนการทำน้ำมันต์

แม่หมอกจะนั่งลงหน้าคายนี้อีกครั้งหนึ่ง แล้วลำดับไปเพื่อขอ น้ำมันต์จากผีฟ้าโดยเอาน้ำใส่ขันมาวางไว้ ในขณะที่ล่ำก็จะหยดน้ำตาเทียนที่ละลายไป ส่องไปในขันน้ำ ในขันน้ำจะมีขมิ้นฝานบาง ๆ ประมาณเจ็ดฝาน เทียนที่ใช้จุดไฟก็จะใช้เทียนเวียนหัวคาคิงที่อยู่ในขันขวัญ

กลอนลำในขั้นตอนนี้มีดังนี้

สาธุ สาธุ สาธุ เตื่อ พ่อนางเอย แม่นางเอย
 ซ้อยลิขอน้ำมันต์กล้า ยาดีเจ้านำพ่อ แม่ถ่อน
 ขอยาฮากแก้ว แฉวฟ้าพ่อกุมิ...น้อ...ฮือ...
 โอ้ย...คั่นได้ยาฮากแก้ว แฉวทางเทิงก็ให้ช่วงชะเตื่อ
 คั่นกินยาฮากแก้วดีแล้วให้ชื่นใจ...เต้...น้อ
 พยาธิข้องของในคิงให้เจ้าอ่วยคั่นแม่มีพยาธิฮ้าย
 ในเนื้อให้ช่วงหาย ให้เจ้าเอาไปถิ่นทะเลหลวง
 กว้างใหญ่ ให้เจ้าถิมใส่น้ำบ่อนกว้างให้ล่องเลย...เต้...น้อ
 คั่นว่าเจ็บในให้เจ้าขนออก คั่นเจ็บนอกให้เจ้าถิมเสีย
 แต่ว่ามีนเซนนิงเวียนเอาเกรียนใส่
 ผูกโภยกัยพยาธิฮ้าย เอาเกียนล้อแกไป....
 เอาไปถิมน้ำของคลองใหญ่ เอาไปถิมใส่น้ำใหญ่กว้างให้ล่องหนี...เตื่อ....

ถอดความ

สาธุ คุณพ่อ คุณแม่ ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ลูกขอน้ำมันต์และยาตีวิเศษมาให้ คนไข้กินด้วยถ้ากินน้ำมันต์แล้วอาการป่วยไข้ก็ให้หายดี ให้พยาธิโรคร้าย ต่าง ๆ ทั้งหมดหายไปทั้งลงนในแม่น้ำด้วยหลังจากทำน้ำมันต์เสร็จแล้ว แม่หมอกจะอมน้ำมันต์ แล้วพ่นใส่ตัวผู้ป่วย 3 ครั้ง แล้วให้ผู้ป่วยดื่มน้ำมันต์ แล้วนำน้ำมันต์ที่เหลือไปอาบ ซึ่งถือว่าเป็นยาวิเศษจากฟ้า

ช. ขั้นตอนชวนลงเล่น

ขั้นตอนนี้คือขั้นตอนการร่วมฟ้อนรำ โดยแม่หมอกจะลุกขึ้นพ้อน และบริวารจะลุกขึ้นพ้อนตาม ผู้ป่วยก็จะลุกขึ้นพ้อน ตามโดยถือว่ามีผีฟ้าที่เป็นท้าวเป็นนางอยากพ้อน โดยใช้ร่างผู้ป่วย ซึ่งบรรยากาศในช่วงนี้ ทั้งญาติและผู้ป่วยจะคลายความเป็นห่วงเรื่องอาการเจ็บป่วย

เนื่องจากการเสี่ยงทายพบว่า ผู้ป่วยจะหายจึงสบายใจและพอร่าอย่างสนุกสนาน ความอบอุ่นระหว่างผู้ร่วมพิธีกรรมก็จะเกิดขึ้น

ช. *ขั้นตอนเสี่ยงทายผีก่อนจบพิธี*

เป็นขั้นตอนการเสี่ยงทายหาผีอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้มั่นใจก่อนว่าในตัวผู้ป่วยนั้นยังมีผีตนอื่น ๆ ที่ไม่ได้เสี่ยงทายได้มากกระทำกับผู้ป่วยหรือไม่ โดยแม่หมอจะใช้ขัน 5 เหวียงไปมาเป็นการเสี่ยงทาย ถ้าหากเทียนและดอกไม้ในจานที่แม่หมอเหวียงไปหล่นลงจากจานรองทั้งหมด แสดงว่ายังมีผีมากระทำอยู่และเชื่อว่าอาการเจ็บป่วยครั้งนี้จะไม่หาย

ในกรณีศึกษาที่บ้านฝอยลมผู้วิจัยพบว่า ผลการเสี่ยงทายผู้ป่วยไม่มีผีตนอื่นมาทำร้ายอีก และผลการเสี่ยงทายผู้ป่วยจะหายเป็นปกติ

ฉ. *ขั้นตอนการตัดเวรตัดกรรม*

ขั้นตอนการตัดเวรตัดกรรมหรือพิธีกรรมการส่งเครื่องเก้าหรือแบ่งลูกมันป็นลูกเผือก เป็นพิธีกรรมที่ใช้กับคนป่วยที่ผ่านการรักษา 2 – 3 ครั้ง อาการป่วยยังไม่หายจึงต้องใช้การตัดเวรตัดกรรม เชื่อว่าคนป่วยมีเคราะห์กรรมมาก จำเป็นต้องทำพิธีเพื่ อให้เวรกรรมได้หมดไปจากคนป่วย โดยการนำเครื่องเก้าส่งให้ผี คนป่วยที่ผ่านขั้นตอนนี้แล้วอาการเจ็บป่วยยังไม่หายถือว่าการรักษาด้วยการพ้อนผีฟ้าไม่หาย แม่หมอก็จะบอกกับญาติผู้ป่วยว่าเป็นโรคประเภทอื่น และคนป่วยก็มีเวรกรรมมาก

พิธีส่งเครื่องเก้า ถือเป็นพิธีรักษาพิธีหนึ่ง ในขณะเดียวกันก็เป็นพิธีก้าวไปสู่การเป็นลูกศิษย์หรือบริวารผีฟ้าด้วย เครื่องเก้าเป็นเครื่องบูชาพิเศษสำหรับผีฟ้า ประกอบด้วยสิ่งที่ผีฟ้าชอบ ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วนั้น และเมื่อทำพิธีส่งเครื่องเก้าเสร็จแล้วนั้น ก็แสดงว่า ผู้ป่วยได้เป็นลูกศิษย์ของแม่หมอผีฟ้าแล้ว ซึ่งจะมีของรักษาเป็นผีฟ้า แม้ว่าก่อนที่จะทำการรักษาผู้ป่วยมีของรักษาเป็นอย่างอื่น เช่น เป็นหมอธรรมก็ตาม ถือว่าได้เปลี่ยนของรักษาเป็น ผีฟ้าโดยสมบูรณ์แล้ว แต่ถ้าเป็นของรักษา เช่น คุณพระธรรมหรือแม่ธรณี ก็ยังถือว่ามีของรักษาเช่นเดิมได้ เพียงแต่เพิ่มของรักษาเป็นผีฟ้าด้วย เพราะทั้งสามประเภทสามารถอยู่ร่วมกันได้ ขั้นตอนพิธีกรรมการส่งเครื่องเก้า มีลำดับขั้นตอนที่สำคัญดังนี้คือ

ก) *ขั้นเตรียมการ*

ขั้นตอนการเตรียมการประกอบพิธีส่วนใหญ่จะเป็นบริเวณข้างในตัวบ้าน ทางด้านทิศตะวันออก แม่หมอบอกว่าเป็นทิศที่เป็นสิริมงคล ซึ่งถือว่าเป็นทิศที่ดีในคติความเชื่อของชาวอีสาน จึงมักพบว่าทิศดังกล่าวจะใช้เป็นห้องของลูกชายที่ยังไม่ได้แต่งงาน และเมื่อทำพิธีกรรม แม่หมอจะหันหน้าไปทางทิศพระ แม้ว่าขณะนั้นจะไม่มีหิ้งพระอยู่ก็ตาม แล้วตั้งอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม โดยวางคายนไว้ด้านหน้า วางขันขวัญไว้ด้านซ้ายของแม่หมอ บริวารจะนั่งอยู่ด้านหลังของแม่หมอ หมอแคนจะนั่งอยู่ตรงข้าม และหันหน้าไปทางแม่หมอและคายน ลูกศิษย์ที่อายุ

มากจะนั่งอยู่ด้านหลังและใกล้ชิดกับแม่หอม ส่วนลูกศิษย์ที่อายุน้อย ญาติผู้ป่วยและเพื่อนบ้านที่มาดู พิธีกรรมจะนั่งห่างออกมา ส่วนผู้ป่วยจะนั่งที่ใดก็ได้ แต่ในกรณีศึกษานี้จะนั่งติดกับบริวาร (นาง เบียง) และถ้าผู้ป่วยมีอาการหนักจนไม่สามารถลุกขึ้นได้ก็จะนอนอยู่บริเวณใดก็ได้

ข) ขั้นตอนล่ำอัญเชิญผีฟ้า

เมื่อแม่หอมและผู้ร่วมพิธีกรรมมานั่งจนครบแล้ว จะเป็นการ ล่ำอัญเชิญผีฟ้า การล่ำอัญเชิญในครั้งนี้ไม่ใช่เพื่อ เชิญมารักษาผู้ป่วย แต่เชิญให้มารับเครื่องแก้ ซึ่ง เป็นค่าตอบแทน ในการรักษาพยาบาลในครั้งนี้ แม่หอมจะจุดไฟเทียนที่อยู่ในคายนแล้วเริ่มล่ำ หมอแค้นก็จะเป่าแค้น ซึ่งกลอนล่ำมีดังนี้

ไอ้...สาธุเด้อ ข้าลวิงวอนไห้ อินทราฟ้าพ่อ พ่อนางเอ้ย
ขอไห้หลังล่ำ เยี่ยมฮ้างน้อยผู้ยู่คอย...แน่อ่อน...คันทางเทิงเพิ่นแตงไว้
ทางใต้เพิ่นแตงมา ไ้มาเทิงบิดาไห้เหนื่อหัว ผู้เคยตุ้มเคยห่อ
เจ้าผู้หลอล่อมตุ้ม ชิเอาหล่ำมาใส่ซุม...เด...น้อ...
เอาเด้อ ไ้เจ้าลงมาสร้าง ชาวเมืองดินฮ้อยสิได้ไห้คาย ข้อยลิมอบพระนาง
ข้อยลิ่งวางพาข้าว เพราะเป็นหนี้อีพ่อนาง ไอ้...มาเด้อ ไ้มาเอาค่าจ้าง
ครบซุอย่างซุแนว ไ้มาเอาเครื่องแก้ ชิส่งเจ้าคู่ซุแนว...เด้อ..
มาเอาทงแก้ฮ้องประตูทงแก้ปอง ไ้เทิงลั่นเทิงผ้าแพรวากี้กระบุม
คั้นแมนข้างกะแก้ ม้ากะแก้ เขาแล้วแมนบ่แพง...เด...น้อ...

ถอดความ

ลูกขอให้ผีฟ้าครูบาอาจารย์ทั้งหลายมารับเอาเครื่องเช่นไห้เหล่านี้ ได้แก่ กระทง 9 ห้อง ข้างม้า ผ้าซิ่น ผ้าแพรว ลูกจะจัดไห้ครบทุกอย่าง ทั้งอาหารคาวหวาน

ค) ขั้นตอนตรวจเครื่องแก้

เมื่อแม่หอมล่ำอัญเชิญผีฟ้าเสร็จแล้ว แม่หอมก็จะลุกขึ้นใส่ ผ้านุ่ง แล้วสูบบุหรี่ที่บริวารส่งไห้ แสดงเป็นพินพาดวงเข้าทรง เพื่อตรวจเครื่องแก้ ว่าอุปกรณ์ต่าง ๆ มีครบจริงหรือไม่ พินพาดวงที่เข้าทรงแม่หอมแล้ว จะถือเทียนที่จุดไฟ พร้อมกับส่องดูกระทงแก้ ว่ามีสิ่งของครบหรือไม่ ถ้าอุปกรณ์บางอย่างมีไม่ครบก็ไห้ญาติผู้ป่วยไปจัดหาอีกครั้งหนึ่ง โดยมี กลอนล่ำดังนี้

“ไอ้...เอาเด้อ...แต่ว่าพินพาดวงดวงมาลาเจ้าได้อ้วย
เจ้าลขึ้นขี่ม้าข้อยหลานหล่าวิแล่นลิว...
แต่ก็ลงมาสร้างชาวเมืองดินฮ้อยชิบได้ลั่นที่นุ่มนอน...
ข้อยขอเคยกินแต่กัญชา ข้อยเคยสูบแต่ยา ข้อยเคยเตะแต่กะต้อ...
ข้อยเคยนุ่งผ้าโสรง ยามเมื่อแลงลงท่า ทางขาเตะกะต้อ...ตาสึงเบ็งผู้สาว...

แต่ว่าพิมพาด้วง ดวงมาลา ช่วยลิกวดด้าน ช่วยลิกวาดห้องทองทองให้เจ้าแต่่ง
มันลึกรบเครื่องแก้ว ทางเจ้าลิแต่่งพอบ่น้อ...

ถอดความ

ตัวเราชื่อพิมพาด้วง จะขี่ม้าลงมาตรวจสิ่งของ เราไม่เคยตี้มเหล่า แต่เคยสู บฝัน
กินกัญชาและสูบบุหรี่ ทั้งเล่นตะกร้อ และมองหาหญิงสาว เราจะมาตรวจว่าสิ่งของที่พวกเจ้าเตรียม
ไว้ครบหรือไม่

ง) ขั้นตอนควัดข้าว

ขั้นตอนนี้แม่หมอจะเอาข้าวเหนียวสุกก้อนหนึ่งที่อยู่ในกระถง
ออกมาแล้วทำพิธีควัดข้าว คือ เอาข้าวเหนียวจ้ำ (ปัดกวาด) ไปตามร่างกายของผู้ป่วย เพื่อดึงเอา
พยาธิหรือโรคภัยออกจากตัวให้หมดไป โดยให้ผี ฟ้ำมาช่วยนำโรคภัยออกไปทิ้งในแม่น้ำหรือทะเล
ขอให้ผู้ป่วยหายจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ โดยมีกลอนลำดังนี้

“อ้อย...ช่วยลึขอแต่่เหล่า หลานแพง ๆ ให้เจ้าปล่อย
ช่วยลึขอตั้งแต่น้อยลึหลานช่วยพันโกยภัย หันมาดิ้นผู้คอยเจ้า
ให้เจ้าเว้าจ่อย ๆ ซึหลานน้อย บป่วยคิง
เอาไปถึมทะเลหลวงกว้างใหญ่ เอาไปถึมใส่น้ำพยาธินั้นให้ลวงหาย...แต่...น้อ...”

ถอดความ

ขอให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ให้เจ้าพูดได้ไม่ป่วยไข้ สิ่งไม่ดีทั้งหลายให้เอาไป
ทิ้งทะเลให้หมด

จ) ขั้นตอนส่งผ้า 9 ผืน

หลังจากผีฟ้ำมารับกระถงแก้วแล้ว จะเป็นการส่งเครื่องแก้ว
อย่างอื่นต่อผีต่าง ๆ ได้แก่ ผ้าชิ้นซึ่งเป็นผ้าสำหรับผู้หญิง 9 ผืน ผ้าโสร่ง 1 ผืน ผ้าขาวม้า 8 ผืน
สำหรับผู้ชาย รวมทั้งหมดแล้ว 18 ผืน ที่เตรียมมานั้นอาจเป็นผ้าที่ยืมมาจากคนอื่นก็ได้ แม่หมอจะ
เอาผ้าชิ้น 1 – 2 ผืน และผ้าขาวม้า 1 – 2 ผืน โยนให้กับคนที่นั่งใกล้ ๆ จะเป็นคนในครอบครัวของ
ผู้ป่วยหรือบริวารของแม่หมอผีฟ้ำก็ได้ จะทำอยู่ทั้งหมด 6 ครั้ง จนผ้าทั้งหมดตกอยู่กับผู้มาร่วม
พิธีกรรม

โดยมีกลอนลำดังนี้

“อ้อย...มาเอาเด้อ มีทั้งผ้าโสร่งผืนเคยทรง เอาไปนุ่งพร้อม มทั้งแพรลายแหล่แผ่น
แดงผืนลีน้องกะส่งให้แล้ว พอแล้วคู่คู่คน...แต่...น้อ...”

ถอดความ

ให้มารับเอาผ้าโสร่งผ้าขาวม้า ผ้าชิ้น ซึ่งจัดส่งให้ได้ครบทุกคน

ฉ) ขั้นตอนการทำน้ำมันต์

แม่หมอจะนั่งลงที่หน้าคายนี้อีกครั้งหนึ่ง แล้วเอาขันน้ำใส่น้ำมาเพื่อทำน้ำมันต์ หมอจะหยดน้ำตาเทียนลงไปลงในน้ำ แล้วล้าดังต่อไปนี้

“สาธุ สาธุ สาธุ...เด้อ ข้อยลิขอน้ำมันต์กล้า ยาตีไปล้างส่วย
ขอเอาฝนท่าแก้ว ซิไปล้างฮ่างคิง...เด...น้อ คั่นว่าเจ็บว่าไซ้
เจ็บทางในก็ให้สว่างการเจ็บหัวและปวดท้อง ซิทางเจ้าให้ไล่หนี สะเด้อ.....

ถอดความ

เป็นการขอน้ำมันต์จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เมื่อผู้ป่วยได้ดื่มและล้างหน้าแล้วก็ขอให้หายจากการป่วยให้น้ำชะล้างพยาธิต่าง ๆ ไหลลงสู่กระทงนี้เกิด

ช) ขั้นตอนตัดเวรตัดกรรม

แม่หมอจะเอาฝ้ายวางรอบ ๆ กระทงแก้วแล้วตั้งฝ้ายมาวางไว้บนเชิง พร้อมกับไขต้มและปั้นข้าวเหนียวห่อด้วยใบตอง หลังจากนั้นจะถ้อมีดดาบพร้อมกับพ็อนรำและล้าไปด้วยสักครู่หนึ่ง จึงนำมีดดาบมาตัดเส้นฝ้ายและห่อไขกับปั้นข้าวเหนียว เสร็จแล้วนำไปให้เด็กหรือผู้ป่วยกิน ที่เหลือทิ้งลงในกระทง จากนั้นก็จะทำการตัดแต่งกวาหรือกล้วยน้ำว้าดิบ หรือมะละกอเป็นท่อน ๆ แล้วทิ้งลงในกระทงสมมติเป็นการฆ่าควายให้กับเจ้ากรรมนายเวร แล้วเอาเทียนที่จุดไฟแล้วมาเผาเส้นฝ้ายที่อยู่รอบกระทง จึงให้คนเอากระทงไปทิ้งนอกบ้าน คนที่จะเอากระทงไปทิ้งคือ ญาติผู้ป่วยที่ใกล้ชิด เช่น สามี ภรรยา พ่อแม่ ลูกสาวลูกชาย พี่น้องคนใดคนหนึ่ง เมื่อทิ้งกระทงแล้วให้หันหลังเดินกลับทันที และห้ามหันกลับไปมองที่กระทงอีก เพราะจะเป็นการหว่านสิ่งของที่ทิ้งไป ซึ่งมีพยาธิของผู้ป่วยรวมอยู่ด้วยให้กลับมาอีก

พิธีกรรมในขั้นตอนนี้ เรียกว่า “ตัดเวรตัดกรรม” กรรมคือโรคร้ายไข้เจ็บ หรือภาษาอีสาน เรียกว่า “พยาธิ” หรือความบาปที่อยู่ในกระทง เมื่อตัดแล้วก็จะนำไปทิ้งให้ไกลจากบ้าน แล้วผู้ป่วยจะหายไม่กลับมาเจ็บป่วยอีก โดยมีกลอนลำดังนี้

โอ้ย...เอาเด้อ...ข้อยลิมนินต์อ้ายเสมียนกาให้มาแบ่ง...เด...น้อ
ให้มาตัดกรรมให้อีหล่าหลานแพงให้มันขาด
ให้มาตัดพาดเพียงกรรมนั้นแม่นเก่าดิง บาปอย่าได้เอามาแขน
แนนอย่าได้เอามาข้อง อีนางแพงอย่าได้ป่วย...เด...น้อ
บาปอย่ามาแล่นต้อง ลูกและเต้าทางเจ้าให้อยู่ดี...เด้อ..

ถอดความ

ขอเชิญท้าวเสมียนกา มาตัดกรรมตัดเวรใ้ผู้ป่วยไม่ให้มีอะไรมาขัดข้องขอให้หายป่วยและมีความสุขความเจริญ

หลังจากนั้นก็ต่อด้วย ขั้นตอนต่าง ๆ ในพิธีกรรมการรักษาทั่วไป คือ ขั้นตอนการเรียกขวัญ ขั้นตอนเสียงไซในขันขวัญ และขั้นตอนชวนลงเล่น

ญ. ขั้นตอนส่งผีกลับขึ้นหิ้งโฮง

หลังจากแม่หมอพักผ่อนได้สักครู่ เพื่อตี่มน้ำและกินหมากแล้ว แม่หมอก็จะกลับเข้ามายังคายนพิธีอีกครั้งหนึ่ง เพื่อทำพิธีขั้นสุดท้ายเป็นการเชิญผีประจำตนที่ได้เชิญมาเข้าร่วมพิธีให้กลับไปหิ้งบูชา หรือ “โฮงโฮง” ดังเดิม โดยมีกลอนลำดังนี้

โ้ย..อันนี้แล้ว คั่นว่าอันใดกะเฮ็ดเปิดแล้ว สมกระบวนทุกสิ่งอย่าง

ให้เมื่ออยู่ล่างเฮือนชานตุ้มลูกอ่อน คั่นว่านกเขาฮ้องวันหน้าจ้งด่วนมา...เด้อ

โ้ย...เอาเบิ่งดู...เมื่อเด้อท้าวเอ้ย เมื่ออยู่ห้องโฮงคำ...บ้างแต่่ง

เมื่ออยู่ห้องหัวบ้างป้อนเฮานอน อันพระพุทเจ้าจะอยู่หัวคำ

พระธรรมเจ้าจะอยู่หัวแก้ว ข่อยปะแล้วให้เจ้าหลังเมื่อโฮง....เด้อ...สาธุ

ถอดความ

พิธีกรรมต่าง ๆ ก็ได้หมดทุกขั้นตอนแล้ว ลูกขอให้ครูบาอาจารย์กลับไปอยู่หิ้งบูชาที่เคยอยู่เหมือนเดิม

(5) ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม

เมื่อเสร็จพิธีกรรมหลังจากเสร็จส่งผีกลับหิ้งโฮงแล้ว แม่หมอก็จะเก็บอุปกรณ์ที่อยู่ในคายนพิธี คือ ผ้าขาว ผ้าขืน ดอกไม้ เทียน ยาสูบ หมากพลู เงินค่าคาย 1 บาท 10 สตางค์ และไข่คายน แล้วนำกลับไปที่บ้านตัวเอง เพื่อนำไปขึ้นหิ้งบูชาผีฟ้าไม่ต้องเก็บคายไว้ที่บ้านผู้ป่วย ถือว่าผีฟ้ารักษาผู้ป่วยให้หายแล้ว ต่อไปนี้ผู้ป่วยก็เป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า เมื่อถึงวันเลี้ยงช่วงผีฟ้าก็ให้ไปร่วมพิธีอย่าได้ขาด หลังจากนั้นญาติผู้ป่วยจะจัดสำรับกับข้าวมาเลี้ยงญาติพี่น้อง แม่หมอ และหมอแคน ส่วนค่าตอบแทนการรักษานั้นญาติผู้ป่วยจะผูกแขนให้แม่หมอและหมอแคนตามสมควร ซึ่งแม่หมอและหมอแคนจะไม่เรียกร้อยค่าตอบแทนเลย หรือบางทีก็จะนำสิ่งของที่แม่หมอชอบฝากให้แม่หมอ เช่น ขนม ผักพื้นบ้าน ปลาน้ำโขง ผลไม้ ฯลฯ แม่หมอจะรับเอาไว้แล้วนำกลับบ้านต่อไป

พิธีกรรมทั้งหมดที่กล่าวมานั้น จะใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมงจึงเสร็จพิธีกรรม แต่การเตรียมการต่าง ๆ นั้นจะเริ่มตั้งแต่ตอนเช้า หลังจากรับประทานอาหารเช้าเสร็จ เมื่อเตรียมการทุกอย่างเสร็จก็เป็นเวลารับประทานอาหารกลางวันพอดี หลังจากรับประทานอาหารกลางวันเสร็จแล้ว ประมาณ 13.00 น. ก็จะเริ่มพิธีกรรมซึ่งจะเสร็จสิ้นเมื่อเวลาประมาณ 15.00 น.

สรุป ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาโรคมืดดังนี้

1. ขึ้นเตรียมการ ญาติผู้ป่วยจะไปติดต่อแม่หมอให้มาทำการรักษาผู้ป่วยโดยมี ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ นำไปด้วย เป็นการบอกกล่าวตามธรรมเนียม จากนั้นก็จะไปติดต่อหมอ แคน ซึ่งปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการไปติดต่อแม่หมอ เมื่อถึงวันเวลาที่กำหนดไว้ญาติผู้ป่วยจะมา รับแม่หมอและหมอแคนที่บ้าน แล้วญาติผู้ป่วยและลูกศิษย์ของแม่หมอจัดเตรียมเครื่องคายพิธีต่าง ๆ ให้ครบถ้วน
2. การวินิจฉัยโรคเบื้องต้น แม่หมอจะพูดคุยซักถามผู้ป่วยและญาติถึงอาการป่วย ตลอดจนจนสภาพของครอบครัวและของรักษาต่าง ๆ ว่ามีหรือไม่ เพื่อจะได้สรุปหาสาเหตุของการป่วย เบื้องต้น
3. การจัดสถานที่และเตรียมพิธี ญาติผู้ป่วยจัดสถานที่ภายในบ้านของผู้ป่วยทาง ทิศตะวันออก แม่หมอจะหันหน้าไปทางหิ้งพระ หมอ แคนจะนั่งตรงข้ามกับแม่หมอ หันหน้าเข้าหา กัน เครื่องคายพิธีจะจัดวางไว้ด้านหน้าของแม่หมอ ชั้นขวัญจะตั้งอยู่ด้านซ้ายมือของแม่หมอ ลูก ศิษย์หรือบริวารจะนั่งอยู่ข้างหลังของแม่หมอเพื่อคอยเป็นผู้ช่วย สำหรับคนป่วยนั้นจะนั่งตรงไหนก็ได้
4. การประกอบพิธีกรรมการ รักษา ในการประกอบพิธีกรรมจะเริ่มด้วยการลำ อัญเชิญผีฟ้าให้มาเข้าทรงร่างของแม่หมอ เมื่อผีฟ้ามาเข้าทรงแล้ว แม่หมอก็จะลำส่อหาสาเหตุของ การเจ็บป่วยว่าเกิดจากสาเหตุใด มีอะไรมากระทำให้เจ็บป่วยหรือไม่ เมื่อทราบสาเหตุแล้วแม่หมอก็ จะลำอ้อนวอนขอชีวิตผู้ป่วยไว้ และจะ ยอมทำตามที่ผีต้องการทุกอย่าง ต่อจากนั้นแม่หมอก็จะลำ เรียกขวัญผู้ป่วยให้มาอยู่กับเนื้อกับตัวผู้ป่วยไม่ให้ไปไหน แล้วทำพิธีเส่งไขในชั้นขวัญ คือ ปอก เปลือกไข่ไก่ที่ต้มสุกแล้วดูว่าข้างในจะเป็นอย่างไร ถ้าไขไม่มีตำหนิเรียบสวยดีแสดงว่าอาการป่วยจะ หาย ถ้าไขมีตำหนิหรือไขแดงโผล่พ้นออกมา แสดงว่าอาการป่วยจะหายช้า แล้วนำไข่ไปให้เด็กหรือ ผู้ป่วยรับประทาน ต่อจากนั้นแม่หมอและญาติของผู้ป่วยก็จะผูกแขนให้ผู้ป่วยตามลำดับ แล้วแม่หมอ จะทำพิธี “ขอน้ำมนต์” โดยการนั่งหน้าคายพิธีแล้วลำเพื่อขอน้ำมนต์จากผีฟ้า โดยการหยดเที ยนที่ จุดไฟลงในขันน้ำหอมที่เตรียมไว้ หลังจากนั้นแม่หมอก็จะอมน้ำมนต์เป่าหรือพ่นใส่ตัวผู้ป่วย 3 ครั้ง แล้วเอาน้ำมนต์ให้ผู้ป่วยดื่ม ที่เหลือให้นำไปอาบ ต่อจากนั้นจะทำพิธีชวนลงเล่น โดยแม่หมอและลูก ศิษย์หรือบริวารจะ ลุกขึ้นพ้อนรำตามจังหวะเสียงแคนอย่างสนุกสนาน แล้วผู้ป่วยก็จะลุกขึ้นพ้อน ด้วยกัน สักระยะหนึ่งแล้วแม่หมอจะทำพิธีต่อไปเพื่อส่อหาว่ามีผีร้ายอื่น ๆ มาด้วยหรือไม่ เรียกว่า “ส่อหาผี” โดยการเหวี่ยงขัน 5 ถ้าเทียนหล่นจากจานรองทั้งหมด แสดงว่าอาการป่วยในครั้งนี้นี้ยัง มีผีตนอื่นมากระทำอยู่หรือไม่หาย แล้วแม่หมอก็จะทำพิธีต่อไปเรียกว่า “พิธีตัดเวรตัดกรรม หรือ พิธีส่งเครื่องเก่า” ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

พิธีการตัดเวรตัดกรรม หรือการส่งเครื่องเก่า จะใช้กับการรักษาผู้ป่วยที่ผ่าน การรักษา 2-3 ครั้ง แล้วอาการป่วยยังไม่หาย จึงทำพิธีตัดเวรตัดกรรม โดยการนำเครื่องเก่าส่งให้ผี

การเตรียมการในขั้นตอนนี้จะจัดเตรียมเหมือนกันกับขั้นตอนที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ญาติผู้ป่วย จะต้องจัดทำกระทง 9 ห่อง 9 ชั้น และนำสิ่งของต่าง ๆ มาใส่ไว้ในกระทงให้ครบตามที่พิธีต้องการ ดังรายละเอียดที่กล่าวไว้แล้วในเรื่องเครื่องคายพิธีต่าง ๆ เมื่อเตรียมเครื่องคายพิธีเสร็จแล้ว แม่หมอกก็จะล่ำอัญเชิญผีฟ้าให้มารับเครื่องเก่า เมื่อแม่หมอล่ำอัญเชิญผีฟ้าเสร็จแล้วก็จะลุกขึ้น ใส่ผ้าถุง สิบบุหรี ถือเทียนที่จุดไฟแล้ว ส่องดูในกระทงเครื่องเก่าว่ามีสิ่งของครบหรือไม่ ถ้าไม่ครบก็จะให้ญาติผู้ป่วยจัดหาเพิ่มอีก ต่อจากนั้น แม่หมอกก็จะให้ผู้ป่วยนั่งเหยียดขา โดยหันปลายเท้าไปหากระทง แล้วแม่หมอกก็จะนำข้าวเหนียวนึ่งสุก 1 ก้อน ออกมาจากกระทง แล้วจ้ำ (ปิดกวาด) ตามตัวผู้ป่วย เพื่อดึงเอาโรคภัยไข้เจ็บออกจากตัวผู้ป่วย แล้วทิ้งข้าวลงไปในกระทง หลังจากนั้นก็จะทำพิธีต่อคือจะส่งเครื่องเก่าอย่างอื่นต่อผีต่าง ๆ ได้แก่ ผ้าชิ้น 9 ผืน ผ้าโสร่ง 1 ผืน ผ้าขาวม้า 8 ผืน รวมเป็น 18 ผืน โยนให้กับญาติผู้ป่วยหรือบริวารของแม่หมอกจนผ้าหมด เมื่อส่งผ้าเสร็จแล้วแม่หมอกก็จะทำพิธีทำน้ำมนต์ โดยการหยดน้ำตาเทียนลงไปบนขันน้ำหอมแล้วพ่นใส่ตัวผู้ป่วย 3 ครั้ง ให้ผู้ป่วยดื่มน้ำมนต์และเก็บน้ำมนต์ ที่เหลือไว้อาบต่อไป หลังจากนั้นแม่หมอกก็จะทำพิธีตัดเวรตัดกรรม โดยเอาฝ้ายที่วางไว้รอบกระทง มาวางไว้บนเชิงพร้อมกับไข่ม่ม และปั้นข้าวเหนียว ห่อด้วยใบตอง จากนั้นแม่หมอกจะถือดาบพ้อนและขับไล่ไปสักระยะหนึ่ง แล้วเอามัดดาบตัดเส้นด้าย ตัดไข่ม่ม และห่อข้าวเหนียว เสร็จแล้วนำไปให้เด็กและผู้ป่วยกิน ที่เหลือทิ้งลงในกระทง ต่อจากนั้นแม่หมอกก็จะทำพิธีฆ่าวัวฆ่าควาย โดยการเอาแตงกวาหรือมะละกอหรือกล้วยน้ำว้าดิบ มาสมมติเป็นควาย ใช้มีดดาบตัดเป็น 3 ท่อน ใส่ลงในกระทง ให้เจ้ากรรมนายเวร แล้วนำเทียนที่จุดไฟเผาเส้นด้ายที่อยู่บนเสารอบกระทงให้ขาดจากกัน จากนั้นญาติผู้ป่วยจะนำกระทงไปทิ้งนอกบ้าน ทางทิศตะวันตก ซึ่งมีข้อห้ามว่าไม่ให้หันหลังกลับไปดู เพราะเป็นการหวังสิ่งของที่ทิ้งไปซึ่งมีพยาธิของผู้ป่วยรวมอยู่ด้วยจะหวนกลับมาอีก

เมื่อเสร็จพิธีกรรมตัดเวรตัดกรรมแล้ว แม่หมอกก็จะทำพิธีเรียกขวัญ เสี่ยงไข่ และชวนลงเล่น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หลังจากนั้นก็จะทำพิธี “ส่งผีกลับขึ้นหิ้งโฮง” โดยแม่หมอกจะกลับมาตั้งหน้าคายพิธีอีกครั้ง แล้วล่ำบอกกล่าวให้ผีประจำตัวที่ได้ เชิญมาร่วมพิธีกลับไปหิ้งบูชาหรือโฮง เหมือนเดิม

5. ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม เป็นขั้นตอนที่ทำหลังจากเสร็จพิธีทุกอย่าง โดยแม่หมอกจะเก็บอุปกรณ์และเครื่องคายพิธีของตัวเองพร้อมกับขัน 5 ของผู้ป่วย เพื่อนำกลับไปไว้ที่หิ้งบูชาที่บ้านของแม่หมอกเอง ซึ่งถือว่า ผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาจนหาย จะกลายเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า และต้องเข้าร่วมพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปีในโอกาสต่อไปด้วย หลังจากนั้นญาติผู้ป่วยก็จะจัดสำรับกับข้าวมาเลี้ยงแม่หมอก หมอแคน และผู้มาร่วมพิธีกรรมทุกคน แล้ว ผูกแขนให้แม่หมอก และหมอแคน เป็นเงินค่าตอบแทนในการรักษา ซึ่งแม่หมอกและหมอแคนไม่ได้เรียกร้องแล้วแต่ญาติผู้ป่วยจะ

เห็นสมควร หรือให้สิ่งของต่าง ๆ เป็นของฝาก จากนั้นญาติผู้ป่วยก็จะไปส่งแม่หมอมและหมอแคนตามลำดับเป็นอันเสร็จพิธี

2.2.4 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงข่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม จากการศึกษาเอกสาร

บุญยงค์ เกศเทศ จากรายงานการวิจัยเรื่อง พิธีกรรมของชาวผู้ไท : ศึกษากรณีกิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร (2536: 77-102) ได้กล่าว พิธีกรรมเหยาเลี้ยงผีไว้ว่า เหยาเลี้ยงผี เป็นพิธีกรรมไหว้ครุผีของหมอเหยาตามประเพณีผู้ไท คล้ายกับไหว้ครุผีฟ้า (พ่อนผีฟ้า) ประจำปีหมอเหยาเป็นหมอรักษาคคนเจ็บป่วย ตามความเชื่อในเรื่องผี ถ้าผีติดแล้วหมอเหยาจะทำพิธี เพื่อชี้ช่องทางแก้ไข คนเจ็บป่วยก็จะหายเป็นปกติ มีกำลังใจ หมอเหยาที่มีตำแหน่งของตนคือ แม่เมืองหรือพ่อเมือง และลูกเมือง ในรอบปีหนึ่ง ๆ จะมีก ารชุมนุมเหยาเลี้ยงผี 1 ครั้ง เหยาเลี้ยงผีจึงเป็นพิธีกรรมที่หมอเหยาถือปฏิบัติกันมาเป็นฮีตคอง เพื่อแสดงการคารวะครูและขอบคุณผีประจำตัวหมอเหยา

หมอเหยาทุกคนจะมีผีประจำตัว เมื่อเวลาเหยาก็จะเชิญผีตนนั้นมาเข้าสิงเมื่อเหยาเสร็จก็จะเชิญวิญญาณผีไว้บนหิ้ง ซึ่ง มีอยู่ที่บ้านหมอเหยาทุกคน ในปีหนึ่ง ๆ หมอเหยาจะต้องทำพิธีเหยาเลี้ยงผีครั้งหนึ่ง หรือถ้าบ้านตัวเองไม่ได้จัดเลี้ยงก็ต้องไปร่วมกับบ้านหมอเหยาคนอื่น และมีการพายน้ำหล่ำ (รินเหล้าใส่แก้ว จุดเทียนเชิญผีมาดื่ม) ที่บ้านของตนเอง

การเหยาเลี้ยงผีถือเป็นงานใหญ่ประจำปีของหมอเหยาเหมือนกันกับบุญพระเวสส์ (งานเทศน์มหาชาติ) ประจำปีของหมู่บ้าน เพราะฉะนั้นการเหยาเลี้ยงผีนี้จึงมีการเตรียมงานเป็นพิเศษ ซึ่งถ้าบ้านไหนเป็นเจ้าของจัดเลี้ยงก็จะจัดเตรียมสถานที่ส่วนมากแล้วจะใช้ลานบ้านของเจ้าภาพเป็นสถานที่ที่จะตั้งตูป (ปะรำพิธี)

วิศิษฐ์ ดวงสงค์ จากหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 11 (2542: 3884-3889) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมลงนางเทียมของชาวฮ่อท่าอุเทนไว้ว่า พิธีกรรมลงนางเทียมเป็นพิธีกรรมทรงเจ้าหรือทรงผีตามความเชื่อของชาวฮ่อ ในท้องที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งตั้งเมืองท่าอุเทน เมื่อ พ.ศ.2381 จนถึงทุกวันนี้ ชาวฮ่อ เชื่อและนับถือผีบรรพบุรุษและผีมหีเสกข์ ควบคู่ไปกับการนับถือพระพุทธศาสนา และมักจะเรียกรวม ๆ กันว่า “ของฮักษา” เมื่อถึงคราวที่จะต้องลงนางเทียม ชาวฮ่อ จะพากันทำบุญเลี้ยงพระ และถวายสังฆทานที่วัดในคุ้มของตน เพื่ออุทิศให้แก่บรรพบุรุษ ญาติพี่น้อง ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลายเป็นเบื้องต้นแล้วจึงพากันไปทำพิธีลงนางเทียมที่ “หอเจ้า” (ศาลประจำเมืองท่าอุเทน) ตามประเพณี โดยนิมนต์พระอุปัชฌาย์มาคุ้มครองในการประกอบพิธีกรรมด้วย ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

คำว่า “เทียม” ภาษาชาวขอมหมายถึง “เข้าทรง” ชาวขอมเรียกหญิงที่เป็นร่างทรงว่า “นางเทียม” และเรียกพิธีกรรมเข้าทรงว่า “ลงนางเทียม” ส่วนปัจจุบันมีผู้ชายร่วมเข้าทรงด้วยก็เรียกชื่อเดียวกัน

การลงนางเทียมของชาวขอม มีจุดประสงค์ดังนี้

1. ขอความคุ้มครองชาวบ้านทุกคนให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่ถูกรบกวนจากผีร้ายต่างบ้านต่างเมืองให้เกิดความเจ็บป่วยและเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ
2. ขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ได้ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ไม่ออดอยาก
3. ขอให้กำจัดปัดเป่าพวกโจร ผู้ร้ายมิให้มาสร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้าน
4. ขอให้การทำมาหากินของชาวบ้านประสบแต่ความเจริญรุ่งเรือง เช่น ค้าขายร่ำรวย มีความก้าวหน้าในงานราชการ เป็นต้น
5. ขอความคุ้มครองชาวบ้านที่เดินทางไปต่างถิ่น ไปค้าขาย ไปธุรกิจ ไปราชการ ไปศึกษาต่อ ฯลฯ ให้ได้รับความปลอดภัย ให้ประสบความสำเร็จ และให้เดินทางกลับมาถึงบ้านโดยสวัสดิภาพ

เทศกาลลงนางเทียม ชาวขอม อำเภอกำแพงแสน มีเทศกาลลงนางเทียม ปีละ 3 ครั้ง ครั้งละ 2 วัน ดังนี้

ครั้งที่ 1 กระทำในวันขึ้น 3-4 ค่ำ เดือน 3 พิธีลงนางเทียมเพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และมหะลักข์ในโอกาสเฉลิมวันขึ้นปีใหม่ของชาวขอม ผีจะ “ชำระบ้าน” เพื่อขับไล่ภูตผีปีศาจและสิ่งเสียดจัญไรทั้งหลายให้พ้นไปจากบ้านเมืองด้วย

ครั้งที่ 2 กระทำในวันขึ้น 3-4 ค่ำ เดือน 6 พิธีลงนางเทียมเพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และมหะลักข์ก่อนชาวบ้านจะลงมือทำนา ขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำเพียงพอตลอดฤดูกาลทำนา และได้ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ไม่ออดอยาก ผีจะชำระบ้านเช่นเดียวกับพิธีลงนางเทียมครั้งที่ 1

ครั้งที่ 3 กระทำในวันแรม 1-2 ค่ำ เดือน 11 เป็นพิธีลงนางเทียมเพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และมหะลักข์ที่เชิญมาร่วมงานรื่นเริงในเทศกาลแข่งเรือยาวประจำคุ้มต่าง ๆ และหมู่บ้านใกล้เคียง โดยยึดประเพณีตามฮีตสิบสอง เรียกว่า “บุญสว่างเฮือ” คือ จัดแข่งเรือยาวในวันออกพรรษาพิธีลงนางเทียมครั้งนี้ไม่มีการชำระบ้าน

มัลลิกา จันทรา จากวิ ทยานิพนธ์ เรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้าของบ้านสว่างดอนตู ตำบลบ้านเม็ง อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น (2549: 48-49) ได้กล่าวถึงการเลี้ยงขวงผีฟ้า ไว้ว่า พิธีเลี้ยงขวงของบ้านสว่างดอนตูจะกำหนดวันแรก แรม 9-11 ค่ำ

หรือตรงกับวันเทศกาลสงกรานต์ขอ งเดือนห้าประจำทุกปี ถ้าตรงกับวันพระก็ต้องเลื่อนไปเป็นวันถัดไป ในช่วงสมัยก่อน การเลี้ยงช่วงกระทำกัน 3 วัน 2 คีน ต่อมาภาวะเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลง ข้าวยากหมากแพง จึงมีการเปลี่ยนแปลงแต่การเดินทางไปมาสะดวก สามารถติดต่อกันได้สะดวกขึ้น จึงประกอบพิธี 2-3 วันเท่านั้น ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1. ชั้นเตรียมพิธี

เมื่อใกล้กำหนดวันเลี้ยงช่วงมาถึง บริวารผีฟ้าที่อยู่บ้านใกล้มา จัดเตรียมสถานที่เลี้ยงช่วง ที่พัก ห้องน้ำ ห้องส้วม จัดเตรียมน้ำทำข้าวปลาอาหาร สถานที่ประกอบพิธีเรียกว่า ผาม บริวารที่อยู่หมู่บ้านไกลเริ่มทยอยมาเรื่อย ๆ จนถึงวันประกอบพิธี

2. ชั้นประกอบพิธี

2.1 วันแรก พิธีกรรมเริ่มต้นตอนเช้าตรู่ บริวารที่มาด้วยกันจะแต่งชั้น 5 เพื่อทำพิธีเช่นสรวง จากนั้นก็มารวมกันที่ผาม หรือเรียกว่า บริเวณที่ประกอบพิธี หัวหน้าผีฟ้าก็ขึ้นไปอัญเชิญเทียนหลักบนบ้าน และบอกกล่าวเชิญลงเล่นกับน้องนุง (บริวาร) หัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็อัญเชิญลงสรวงน้ำ และลงเล่น บริวารก็เข้ามากราบไหว้แล้วผีก็จะเข้าเทียม มีอาการสั่นเคลิ้ม แล้วพอร่าอย่างสนุกสนาน บ้างก็พอร่า บ้างก็ลำได้ต่อบกกัน การพอร่าก็ดำเนินไปตลอดทั้งวันจนค่ำ อาบน้ำกินข้าวกินปลาที่มีการพอร่าอีกครั้งจนเหน็ดเหนื่อยจึงเข้าหลับนอน

2.2 วันที่สอง เรียกว่าวันหง ายภาชนข้าว หรือวันนำอาหารเช่นสรวง บวงพลีต่อ ผีฟ้า มีข้าวต้มห่อ 4 กลีบ ข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวแดง และกล้วย เมื่อรับประทานอาหารเข้าเรียบร้อยก็ร่วมพอร่า ร่าอีกครั้งจนเสร็จพิธี หัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็อัญเชิญผีฟ้ากลับพร้อมอบรมสั่งสอนให้บริวารปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ให้ระลึกถึงครูอาจารย์ ผู้มีบุญคุณ และผูกแขนให้เป็นสิริมงคลทุกคน บริวารผีฟ้าก็มากกราบลาหัวหน้าแล้วแยกย้ายกลับบ้านตนเอง

3. หลังพิธีกรรม

เมื่อเสร็จพิธีเลี้ยงช่วง วัสดุสิ่งของที่นำมาใช้กับคายบางอย่างต้องนำไปลอยน้ำ สิ่งของมีค่านำไปถวายที่วัด ส่วนหัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็เดินทางไปร่วมหิ้งบูชาของลูกศิษย์คนที่ปกครองบริวารกลุ่มอื่นต่อไป

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การกำหนดวันงานสำหรับพิธีกรรมเลี้ยงช่วง ผีฟ้าจะถือเอาวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 6 หรือที่ชาวบ้านฝอยลมเรียกว่า “ออกใหม่ 3 ค่ำ เดือน 3 และออกใหม่ 3 ค่ำเดือน 6” ซึ่งไม่ตรงกับวันพระหรือวันศีลทั้งขึ้นและแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ เพราะพิธีกรรมของผีจะจัดตรงกับวันพระ วันสำคัญทางพุทธศาสนาไม่ได้ ผีจะไม่ยอมลงเล่นช่วงในวันพระอย่างเด็ดขาด ส่วนการกำหนดวันทำพิธีของชาวบ้านฝอยลมนั้นจะถือเอาวันเดือนตามที่กล่าวมาแล้วเป็นประจำทุกปี ดังนั้นแม่หมอจึงต้องมีการ เตรียมการ

ล่วงหน้า โดยเฉพาะเรื่องการติดต่อกับหมอแคน ซึ่งในปี จจุบันนี้หมอแคนหายากมาก ไม่เหมือนในอดีต

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นางบุญมา จู มา นางแพงศรี อ่อนสีดา นายพวง เหลาหลม นางทองมา ลำทอง และนางไท อ่อนสีดา เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 ผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้รู้ได้ข้อมูล ไปในทิศทางเดียวกันเกี่ยวกับพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าหรือการเลี้ยงช่วงผีฟ้า ว่า

การเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นประจำปีของแม่หมอหรือครูบาผีฟ้า ซึ่งจะจัดขึ้นในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ และเดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ เป็นประจำทุกปี โดยให้ลูกศิษย์มารวมกันเพื่อทำพิธีตาม “ฮีดฟอกองแม่” พิธีกรรมการเลี้ยงช่วงหรือลงช่วงเป็นโอกาสสำคัญที่ลูกศิษย์ได้มาพบปะสังสรรค์กันและเป็นโอกาสที่จะได้ตอบแทนบุญคุณของครูบาอาจารย์ที่ได้ทำการรักษาอาการเจ็บป่วยของตนจนหาย สำหรับปีนี้ พิธีเลี้ยงช่วงของ ชาวบ้านฝอยลม ตรงกับวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2556 และวันที่ 12 พฤษภาคม 2556

พิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม แม่หมอเล่าว่าแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ (1) ชั้นเตรียมงาน (2) ชั้นประกอบพิธีกรรม (3) ชั้นหลังเสร็จพิธีกรรม

1. ชั้นเตรียมงาน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การกำหนดวันงานสำหรับพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าจะถือเอาวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 หรือ ที่ชาวบ้านฝอยลมเรียกว่า “ออกใหม่ 3 ค่ำ เดือน 3 และออกใหม่ 3 ค่ำ เดือน 6” ซึ่งไม่ตรงกับวันพระหรือวันศีลทั้งขึ้นและแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ เพราะพิธีกรรมของผีจะจัดตรงกับวันพระ วันสำคัญทางพุทธศาสนาไม่ได้ ผีจะไม่ยอมลงเล่นช่วงในวันพระอย่างเด็ดขาด ส่วนการกำหนดวันทำพิธีของชาวบ้านฝอยลมนั้นจะถือเอาวันเดือนตามที่กล่าวมาแล้วเป็นประจำทุกปี ดังนั้น แม่หมอจึงต้องมีการเตรียมการล่วงหน้า โดยเฉพาะเรื่องการติดต่อกับหมอแคน ซึ่งในปัจจุบันนี้หมอแคนหายากมากไม่เหมือนในอดีตใคร ๆ ก็เป่าแคนได้หมด ดังที่แม่หมอบุญมาบอกว่า “แม่ต้องติดต่อว่าจ้างหมอแคนก่อนล่วงหน้าเป็นปี จองตัวไว้ก่อน ถ้าบ่เฮ็ดจิงสิกะบ่ทันบ้านอื่นเขา พอพ้อนเดือนสามแล้ว ก็ติดต่อไว้เดือนหกเลย” สำหรับหมอแคนเมื่อรับปากแล้วก็ต้องมา ถึงแม้ว่าหมู่บ้านอื่นจะให้ค่าจ้างแพงกว่าก็จะไม่ไป เพราะได้รับปากกับแม่หมอแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความซื่อสัตย์ สุจริต และจรรยาบรรณของหมอแคนอีกอย่างหนึ่งด้วย ดังคำบอกเล่าของหมอแคนคนหนึ่งเล่าว่า “ได้มาช่วยเพื่อนแล้ว ก็ต้องมาช่วยตลอดบ่ที่มบ่ปะเพื่อนดอก เคยเฮ็ด มานำกันทุกปี เพื่อนอื่นเขาต้องชาน เพื่อนวานเขาต้องชอย บ่เห็นแก่ค่าจ้างรางวัล หยั่งดอก” ในอดีตการติดต่อกับหมอแคนต้องนำขัน 5 คือ ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ และ

เหล่าชาว 1 เขต ไปมอบให้เป็นการบอกกล่าวอย่างเป็นทางการและเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่ปัจจุบันจะใช้โทรศัพท์บอกกล่าวแต่ต้องมีผู้นำชั้น 5 ไปให้เหมือนเดิม

เมื่อติดต่อหมอแคนได้เรียบร้อยแล้ว แม่หมอหรือเจ้าภาพก็จะเชิญหรือบอกกล่าวให้ลูกศิษย์ทุกคนทราบโดยการบอกปากต่อปาก หรือโทรศัพท์บอกสำหรับลูกศิษย์ที่อยู่บ้านไกลนอกจากเชิญลูกศิษย์แล้ว แม่หมอยังเชิญครูบาหรือแม่ครูจากหมู่บ้านอื่นมาร่วมด้วย เช่น แม่หมอบ้านฝอยลมได้เชิญแม่หมอบ้านนาตาไก่ ตำบลโสกก่าม อำเภอเซกา มาร่วมงานด้วย พอถึงเวลา แม่หมอบ้านนาตาไ้ก็มาพร้อมกับลูกศิษย์ การเชิญผู้ มาร่วมงานโดยมากจะทำก่อนวันงาน 1-2 สัปดาห์ สำหรับธรรมเนียมปฏิบัติในการเชิญก็ทำเช่นเดียวกับการติดต่อหมอแคน การเชิญผู้มาร่วมงานต้องขึ้นอยู่กับศักยภาพของเจ้าภาพหรือแม่หมอด้วย ถ้าหากเจ้าภาพหรือแม่หมอที่มีฐานะดีก็จะเชิญผู้ร่วมงานจำนวนมาก หากเป็นเจ้าภาพที่ฐานะไม่ดีนักมักจะเชิญเฉพาะผู้ร่วมงานในหมู่บ้านของตนเองเท่านั้น แต่จากการสัมภาษณ์ลูกศิษย์หรือบิรวารหลายท่าน บอกว่า “แม่หมอไม่เชิญก็ต้องมาอยู่แล้วเพราะเคยทำมาทุกปี ถ้าปีใดมาลงเล่นลงพอนบได้ ก็ต้องเอาของมาให้เพื่อน ซึ่งของที่นำมามอบให้ได้แก่ ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ข้าวสาร ผัก พื้นบ้านต่าง ๆ สุรา และเงิน ซึ่งจะให้เท่าไรก็ได้”

ในการเตรียมสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ จะมีการแบ่งงานกันทำโดยธรรมชาติ กล่าวคือ แม่หมอหรือเจ้าภาพจะเป็น ผู้จัดหาพาน ชัน และสิ่งของต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ เทียน เหล้า น้ำอ้อลม น้ำหอม ฯลฯ ที่ใช้ไหว้บูชาที่หิ้งหรือฮ้าน ในกรณีนี้จะประกอบพิธีที่หิ้งบูชาบนบ้านของแม่หมอบุญมาที่เป็นเจ้าภาพ เมื่อถึงวันงานเจ้าภาพจัดเตรียมวัสดุสิ่งของที่ใช้ในพิธีซึ่งประกอบไปด้วยขัน 5 ขัน 8 ขันครุฑายพิธี เหล้าขาว น้ำอ้อลม กล้วย มะพร้าวอ่อน ดอกไม้ ฯลฯ และจัดเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงผู้มาร่วมงานด้วย ส่วนผู้ชายทั้งที่เป็นสมาชิกในครอบครัวและเพื่อนบ้านทำหน้าที่ในการจัดเตรียมสถานที่ สร้างปะรำพิธี ชาวบ้านที่นี่เรียกว่า “ตูปหรือผาม” โดยจะสร้างเป็นเพิงหมาแหงนสูงเท่ากับคนเดินเข้าออกได้ มีผ้ากั้นด้านซ้าย 2 ด้าน ด้านหลัง 1 ด้าน ปูพื้นด้วยเสื่อบริเวณที่สร้างปะรำพิธี จะเป็นลานบ้านที่มีขนาดกว้างพอสมควร ด้านหน้าปะรำพิธีจะมีหลักเสาไม้ปักอยู่ห่างจากปะรำ 4-5 เมตร ขนาดสูงประมาณ 1.50 เมตร โดยจะนำดอกไม้มามัดรวมกันไว้ที่หลักนี้ ชาวบ้านเรียกว่า “หลักช้าง” ซึ่งมีทั้งดอกไม้สด และดอกไม้พลาสติก

การเตรียมอาหารทั้งหมดเป็นงานของผู้หญิงโดยเฉพาะลูกหลานหรือเพื่อนบ้านของเจ้าภาพ ทุกคนจะช่วยกันเตรียมอาหาร ประกอบอาหาร บริการอาหารและทำความสะอาดต่าง ๆ ตลอดงาน กับข้าวส่วนใหญ่จะหาเองตามธรรมชาติ เช่น ปลา และผักพื้นบ้าน เพื่อนบ้านนำมาให้ เช่น ข้าวสาร ปลา ผักต่าง ๆ แต่เจ้าภาพหรือแม่หมอต้องเตรียมเงินค่าใช้จ่ายในการเตรียมอาหารไว้ให้พร้อม ดังที่แม่หมอบุญมาเล่าว่า “เขาเป็นแม่ เขาต้องเตรียมอาหารการกินไว้ให้พอเพื่อนกิน บางคนเพิ่นก็กินนำเขา บางคนเพิ่นก็เมื่อกินบ้านเพิ่น แต่คนบ้านอื่นก็ต้องกินนำเขา

เขาต้องมีเงินเตรียมไว้ซื้ออาหารให้พอ บางคนเพิ่มมาเพิ่มก็ออกเงินช่วยตามศรัทธา บได้บังคับว่าคนละเท่าใด เขาต้องเป็นหลัก” ประเภทอาหารที่ใช้เลี้ยงผู้มาร่วมพิธีกรรม ประกอบด้วย ข้าวเหนียว นึ่ง ลาบปลา ลวกผักพื้นบ้าน นึ่งปลา ต้มปลา แกงหน่อไม้ น้ำพริกปลาแดก (ปลาร้า) อาหารทุกอย่างจะมีส่วนประกอบของปลาร้าเป็นหลัก แต่ในช่วงกลางคืนหลังจากเลิกพิธีกรรมแล้ว ลูกสะใภ้แม่บุญมาเล่าว่า “จะทำอาหารประเภทผักต่าง ๆ กับเนื้อหมูและอาหารที่เหลือจากตอนเย็นก็จะอุ่นไว้ให้เพื่อกินตอนดึก ส่วนข้าวจะหุงข้าวจ้าวเอา เพราะง่ายดี กินจานใครจานมัน ” เป็นที่น่าสังเกตว่าการรับประทานข้าวจ้าวกับอาหารพื้นบ้านอีสานต่าง ๆ นั้น สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมระหว่างข้าวจ้าวของคนไทยภาคกลางกับปลาร้าของคนลาวในภาคอีสานอย่างเห็นได้ชัด

เครื่องตีที่ใช้ในการเลี้ยงผู้ร่วมงาน ก็จะมีเหล้าโรง น้ำอัดลม และน้ำเปล่า การใช้เหล้าในการประกอบ พิธีกรรมช่วยในการผ่อนรำ ระหว่างประกอบพิธีกรรม เป็นไปอย่างครึกครื้นในพิธีกรรมชาวบ้านทั้งผู้ชายและผู้หญิงต่างก็ดื่มเหล้าเหมือนกัน ยกเว้นบางคนที่มิเหตุผลทางด้านสุขภาพ ชาวบ้านบางคนบอกว่า “ไม่ดื่มเหล้าเพราะผีประจำตัวไม่ชอบดื่มเหล้า ” หน้าที่อีกอย่างหนึ่งของเจ้าภาพ หรือแม่หมอบก็คือ การเตรียมเครื่องดื่มไว้ให้พร้อม แต่ผู้ชายที่มาร่วมงานบางคนก็เอาเหล้าและเครื่องดื่มมาช่วยเจ้าภาพก็มี ซึ่งในพิธีกรรมดังกล่าวชาวบ้าน เรียก “เหล้า” ว่า “ม้า” ถ้าดื่มเหล้า เรียกว่า “ขี่ม้า” การดื่มเบียร์ก็เรียกว่า “ขี่ช้าง”

ดอกไม้ พวงมาลัยที่ใช้ในพิธีกรรมที่สำคัญ คือ ดอกจำปา (ดอก ลั่นทม) แต่ในช่วงเดือนสามชาวบ้านปล่อยลมจะใช้ดอกจาน (ดอกทองกวาว) เพราะดอกลั่นทมยังไม่ผลิดอก สำหรับดอกไม้ที่ใช้ในเดือนหก ได้แก่ ดอกจำปา และดอกมันปลา (กันเกรา) ผู้ที่ทำหน้าที่จัดเตรียมดอกไม้ คือ ลูกหลานและบริวารที่เป็นผู้หญิง นอกจากนี้ยังช่วยในการเตรียมหมากพลู บุหรี่ ชันหมากเบ็ง เครื่องคายเป็นต่าง ๆ ไว้ให้พร้อม เมื่อเตรียมทุกอย่างเสร็จแล้ว ก็ร่วม รับประทานอาหารที่เจ้าภาพจัดหามาให้ ซึ่งเป็นอาหารมือเย็น แต่จะรับประทานเร็วหน่อย คือ ประมาณ 16.00 น. เพราะจะเริ่มพิธีกรรมเวลา 17.00 น. ไปจนถึงเวลา 21.00 น. หรือจนถึงเที่ยงคืน

2. ชั้นประกอบพิธีกรรม

พิธีกรรมจะเริ่มเวลา 17.00 น. แม่หมอบบอกว่า “ต้องรอให้แดดอ่อน ก่อนมันจึงไม่ร้อน ผู้พ่อนก็มีแต่ผู้เฒ่า หรือบางทีก็ต้องรอหมอแคนหรือลูกศิษย์ที่ยังไม่ถึงให้มาครบพร้อมกันก่อน ซึ่งแสดงให้เห็นการปรับเปลี่ยนเวลาตามสถานการณ์ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ซึ่งลานบ้านของแม่หมอบบุญมาจะไม่มีต้นไม้ให้ร่มเงา จะ เป็นที่โล่งแจ้ง แม่หมอบและลูกศิษย์และผู้มาร่วมงานจะจัดแต่งเครื่องคายเป็นพิธีและเครื่องแต่งกายของตัวเองให้พร้อม

แม่หมอบเริ่มประกอบพิธี โดยการขึ้นไปบนบ้านเพื่ออัญเชิญผีฟ้า ประจำตัว โดยการจุดเทียนปักไว้บนหิ้งจำนวน 1 เล่ม กราบ 3 ครั้ง แล้วกล่าวอัญเชิญผีฟ้า โดยพนมมือขึ้นแล้วกล่าวอัญเชิญผีฟ้าลงมาจากหิ้งบูชา ให้มาเล่น มาพ่อนด้วยกัน หมอแคนจะเริ่มเป่า

แคนประกอบไปเรื่อย ๆ ขั้นตอนนี้ชาวบ้านเรียกว่า “เอาผีสิงหิ้ง” เมื่ออัญเชิญผีลงมาจากหิ้งเสร็จแล้ว แม่หมอและบริวารได้นำคายนี้อัญเชิญและอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีเลี้ยงช่วงมา จัดเตรียมที่ปะรำพิธี โดยแม่หมอนั่งตรงกลางวางเครื่องคายไว้ด้านหน้า ลูกศิษย์และบริวารจะนั่งเรียงแถวหน้ากระดาน ขนาบข้างแม่หมอทั้งข้างขวาและข้างซ้ายโดยแต่ละคนจะวางเครื่องคายไว้ด้านหน้าของตัวเอง

แม่หมอนจะเริ่มพิธีอัญเชิญ ผีฟ้าเข้ามาทรงโดยการจุดเทียน น 1 เล่ม กราบ 3 ครั้ง พนมมือขึ้นแล้วร้องล่ำอัญเชิญผีฟ้า ประจำตัวมาเข้าทรง ดังตัวอย่างกลอนลำดังนี้

“โอ้ย...เชิญ เชิญเจ้าสามพระองค์ผู้เป็นใหญ่ เชิญก่อน
 คั่นไต้ยี่นเสียงเอิ้นเสียงเพลิน ๆ ลูกเอิ้นใส่ พ่อนางเอย...น้อ
 ขอให้รับฟังพามาถ่อนอย่าสู่นาน...เด...น้อ
 โอ้ย..อันนี้แหล่วมีเวียกจ้งไต้वान มีงานจ้งไต้เอิ้นเชิญเข้าให้คว่นมา...เด...น้อ
 โอ้ยกับเทิงแก้วพิมพาฟ้าแม่ แม่นางเอย กับเทิงอีหล่าหงคำ เทพถีน แพงเอย...
 โอ้ย...คั่นว่าเดือนหกขึ้น เดือนหกมาน้ำมันล่อง พ่อนางเอย แม่นางเอย
 คั่นว่าฮีตลีสองคองลีสี่ ฮีตยี่คองเจียง
 คั่นว่าเชิญมาเล่นสนามเพียงให้พื้นล่ำเบ็งดู... อ้อ...น้อ...”

เมื่อผีฟ้ามาทรงแม่หมอและบริวารจะมีอาการสั่นแล้วเอามือปิดหน้า ตบมือและพ้อนรำ แสดงว่าผีมาเข้าทรง แล้วรินเหล้าหรือน้ำอัดลมดื่มเรียกว่า “ขี้ม้า” หรือบางคนก็สูบบุหรี่ เพื่อให้ผีที่เข้ามาเข้าทรงได้ดื่มก่อนแล้วลุกขึ้นพ้อนรำ ต่อมาลูกศิษย์และบริวารเริ่มทยอยกันทำพิธีตามลำดับ จากนั้นแม่หมอและบริวารทั้งหลายจะเริ่มพ้อนรำรอบหลักข้างไปเรื่อย ๆ โดยการเวียนทวนเข็มนาฬิกา ชาวบ้านเรียกว่า “การชมดอกไม้” หมอแคนก็จะเป่าแคนนำหน้าส่วนคนพ้อนจะพ้อนอยู่ด้านข้างและด้านหลังของหมอแคน ท่าทางการพ้อนเริ่มแรกจะเป็นจังหวะช้า ๆ และเร็วขึ้นตามลำดับ เมื่อพ้อนรำไปได้สักระยะหนึ่ง จะมีการตีหม้อ เหล้า สูบบุหรี่ ชาวบ้าน เรียกว่า “ชมโต๊ะ” แต่ถ้าผีที่เข้ามาเข้าทรงไม่ชอบก็จะพ้อนรำไปเรื่อย ๆ เหนื่อยก็หยุดพัก ส่วนหมอแคนก็จะเป่าแคนไปเรื่อย ๆ โดยการผลัดเปลี่ยนกัน 2 คน หรือ 3 คน ในขณะที่พ้อนรำนั้นแม่หมอและบริวารจะขับลำโต้ตอบกันเป็นการเกี่ยวพาราตี ระหว่างหนุ่มสาว ดังกลอนลำต่อไปนี้

ฝ่ายหญิง โอ้ย ให้เจ้ามาคองสร้างนำอินางเป็นหมู่ แน่ถ่อน....
 พวกกันชมดอกไม้สาแล้วให้เบิกบาน เด...น้ำ...น้ำ
 โอ้ยตีกลมาแล้ว ฟาลีฮ้องฝนลิววดโฮยมา คำเอ้ย....
 คั่นฝนตกลินโจ้น ๆ ลีไปชั้น บ่อนจ้งไต้...เด...นา
 โอ้ย คั่นบ่มาหาน้อง นอนในห้องปางทองกะหย่าเด้อ....
 คั่นว่าพายเฮื้อขึ้น เมื่อเวียงบมีไผช่วย
 ขอให้ฮ้ายผู้ฮู้ ซ่อยยูให้แนเด้อ...นา

- โอยมาเค้อเอื้อยคนงามเทพถิ่นมาเค้อ ม่วนกะม่วนแท้ ๆ สาแล้วบได้เมื่อ...เด..นา
โอยให้เจ้ามาช้อยให้พินให้น้ำฮ้อนฮ้อน เฮาแล้ว....
โอยสะออนเด้ ว่าแต่บายแขนขึ้นเป็นทองทั้งแห่ง
สองไพแกำม คือสีย้อยหยาดลง...เด...น้อ....
- ฝ่ายชาย นางเอียนาง อ้ายเป็นควายผู้เฒ่าบมีเขาลิชนพีนางเอย
เฮ็ดจิงไตกะบฮู้ตัวช้อยลิก้อยลง
คั้นบได้แท้แท้ สิเอาน้องขึ้นชีหลัง นางเอย...
นางเอียนาง นกเขาคู๋ยังสิจำได้มันยังแถมไผ่คอน
ยามมันนอนกะยังแถมไม้ไผ่ ตัวของอ้ายสิแถมน้องได้บนาง....
- ฝ่ายหญิง โอยผิดใจเด้ เกิดผิดชาติ บ่ทันพลั่วดอกจาง
คั้นว่าเกิดผิดบ้าน บ่ทันชายผู้ฮู้ ว่าเพิ่นมีซู้แล้วทางน้องจิงใหญ่ทัน เด้...น้อ
- ฝ่ายชาย โอยตั้งแต่ก็คือบพ้อพบนาง คั้นมาเว้าจิงซี้จิงได้พ้อพบนาง...น้อ...
- ฝ่ายหญิง ให้เจ้าไลไลถิมของบตีให้เจ้าบ้อย
ให้เจ้ามาเอาผู้ใหม่ฮ้อน ให้ลิมซู้เก่าหลัง เค้อ.....
- ฝ่ายชาย โอยจิงว่าอ้ายผู้ฮ้ายกะอยากอยู่เทียมสอง
อยากไปอยู่น่านาง อยู่เดียวเฮียงฮ้อน
- ฝ่ายหญิง โอยยอยามาตีแกลงเว้า เอาเลามาจักตอก
จักบ่ถิกข้อ หย่อบ่ถิกป้องมันสิเสียวใส่มือ...เด้...น้อ
- ฝ่ายชาย นางเอย เหลียวเบ็ง เฮ็ดอั้งตั้งตัวนางกะยังนุ่ม นางเอย
สองไพแกำมของเจ้ากะเล่างาม เด้...น้อ
- ฝ่ายหญิง ว่าบมีสองฮ้อน ซังเด้ อย่างมาว่า
เขาว่าลูกเจ้าด้าน เขาว่าหลานเจ้าต้อ แพรอ้ายจิงก่านกลาง...เด้...น้อ
- ฝ่ายชาย ก่านกะก่านแต่ผ้าแพร ใจช้อยคั้นบ่ก่าน นางเอย...
- ฝ่ายหญิง โอยยอยากได้เด้ คั้นอยากได้ไปฮ้อนเฮือนชานคือสิสูง เด้...น้อ
- ฝ่ายชาย คั้นเจ้าว่าจิงซี้ เตะบี่บ่กะยังตั้ง ตีระฆังกะยังก้อง ตีฆ้องกะยังม่วน
คั้นสองไพแกำม อยากเอาเจ้าเข้าฮ้อน...เด้...น้อ

การพ่อนรำ จะดำเนินไปเรื่อย ๆ จนถึงเวลา ๑ 22.00 น. จึงหยุดพัก
เจ้าภาพ ก็จะเตรียมอาหารมาเลี้ยงผู้มาร่วมงานอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นก็แยกย้ายกันไปพักผ่อน คน
ที่มาจากหมู่บ้านอื่นก็จะนอนพักที่บ้านแม่หมอ ส่วนลูกศิษย์ที่อยู่ในหมู่บ้านก็จะกลับไปพักผ่อนที่บ้าน
ตัวเอง สำหรับเครื่องคายพิธีก็จะเก็บไว้ที่บ้านแม่หมอ เพื่อที่จะทำพิธีต่อไปอีกในตอนเช้าของวันใหม่

พิธีกรรมตอนเช้า

หลังจากรับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว แม่หมอบและบริวาร ตลอดจนผู้มาร่วมงานจะเริ่มพิธีอีกครั้งหนึ่งตามลำดับขั้นตอนดังกล่าว เมื่อพอรำได้สักระยะหนึ่ง ก็จะนำอาหารมาเช่นสรวงบวงพลีต่อผีฟ้า ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “หงายพาข้าว” โดยจัดเป็นถาด 4 ใบ ภายในแต่ละถาดจะมีข้าวเหนียวหนึ่งสุก คลุกน้ำตาลหรือน้ำอ้อย 4 ถ้วย เหล้าขาว 1 ขวด บุหรี่ 2 ม้วน แก้วน้ำ 1 ใบ โดยยกถาดไปวางไว้ริมถนนตามทิศทางที่ผีอยู่ เช่น ถ้าผีมาจากประเทศลาวจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก แล้วก็จุดเทียนบอกกล่าวทำพิธีส่งผีกลับบ้านโดยการขับลำบอกกล่าว ดังนี้

การลำเชิญผีมากินข้าวและส่งผีกลับบ้านปากกระดิ่ง

เชิญเชิญ เจ้าสามพระองค์ผู้เป็นใหญ่เชิญก่อน

โอย สวยกะสวยมาแล้ว สวยมาย ๆ แดดกะแก่มาแล้ว...อ้อ

คุณแก้วพ้ออินาง...เอย

โอย..คั่นว่าส่งพางาย หงายพาข้าว คั่นแลงายส่งเพิ่น พ่อนางเอย

โอย...สวยมาแล้ว เพิ่นอยากลาเมื่อห้องปางทองบ้านเพิ่น...ได้...น้อ

โอยพ่อนางเอย..เชิญเชิญ เจ้าคุณตาฟ้าพ้อ อินาง...เอย

คั่นว่ามากินข้าวพาแลงายเพิ่นตกแต่งเชิญ...ถ่อน...อ้อ

โอย มีทั้งหวานคาวพ้อมอันใดพ้อมพ่า พ่อนางเอย

คั่นว่ามาทางใต้ทางเหนือให้เลียบล่าแน่เด้อ...อ้อ

โอยว่ามากินข้าวนำกันมันจั่งม่วน ได้...น้อ

คั่นเพิ่นอิมแล้ว คุณแก้วลิต่าวเมื่อ

โอย..คั่นว่าพ้อเมื่อแล้วให้เจ้าอยู่ดีเด้อ สุขขีมันพันปีให้ตั้งเที่ยง พ่อนางเอย

บให้ค้อยให้เจียงเตียงน้อยให้หนึ่งซอน

คั่นว่าลูกอยู่พี่ ให้มีแก่ความสุข อันตรายภัยทุกข้อย่าลุ่มามาใกล้...ได้...น้อ

โอย..ไปคนทางห่างกันคนกำ

คั่นว่าเดือนสามขึ้นเดือนสามมาดอกไม้ใหม่พุ่นแล้ว คุณพ้อแก้วอินางเอย...

โอย ลูกสิไปส่งให้ทางทางให้ม่มฝั่ง พ่อนางเอย...อ้อ....

คั่นว่ากินอิมแล้ว คุณแก้วให้ต่าวเมื่อ

ลาเมื่อบ้านเฮือนชานบ้านซ่อง พ่อนางเอย

ขอให้แล้วท่อนี้ปีหน้าจั่งมา...ได้...น้อ

กลอนลำเชิญผีมากินข้าวและส่งกลับบึงโขงหลง

ไอ้ย คั่นว่ามาเด้อหล่านางงามลูกศิษย์มิ่ง คำเอย

มากินพาแลงายนำเฟิ่นคำเอย...

ไอ้ย พ่ออี้อลือเอย...คั่นว่ามากินข้าว..นำกันมันจ้งม่วน พ่อนางเอย...อี้อ

คั่นว่าลูกส่วนน้อยทางเจ้าหากส่วนหลาย..

คั่นว่ามากินข้าวนำกันให้ชมชื่นเบิ่งดู

คั่นว่ากินอิมแล้วทางนั้นลิต่าวเมื่อ...เด้...น้อ

ไอ้ย คั่นปีนี้ท่อนี้ ปีหน้าจ้งค้อยมา

คั่นว่าเดือนสามขึ้น เดือนสามจ้งมาช่วยพ่อนางเอย...อี้อ

ไอ้ย พ่ออี้อลือเอย คั่นพ่อไปเมื่อห้องปางทองให้คิดฮ่ำ แน่เด้อ...

คั่นว่าช่อยอยู่พี่ กะคิดอ่าหล่าเจ้าแม่บปลื้ม เด้...น้อ....

คั่นว่าเมื่อแล้ว ให้ซี้ม้าศรีคั่นไชยมันจ้งแล่น พ่อนางเอย...

คั่นว่าเดือนสามขึ้นเดือนสามมา จ้งมาช่วยกันเด้อ...อี้อ...น้อ

คั่นว่าพ่อเมื่อแล้ว ให้พ่อแถมพรให้ ความดี ๆ ยอดยิ่ง ๆ พ่อนางเอย.....

คั่นความสุขขอให้ได้แก่เจ้า ความเศร้าบให้มี...เด้...น้อ

และนำข้าวในถาดใส่ถุงไปทิ้งไว้ริมทางบริเวณโคนต้นไม้ แล้วพูดว่า “ให้กลับไปทางใครทางมัน”

จากการสังเกต

ในการสังเกตและเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงช่วงในเดือนหก ผู้วิจัยพบว่า หลังจากทำพิธีส่งผีกลับแล้ว แม่หมอจะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้ผู้ป่วย 2 ราย คือ (1) นางสาว ยุพิน จูมา อายุ 32 ปี ป่วยเป็นโรคกระเพาะ ลำไส้ (2) นางเพ็ญ จูมา อายุ 59 ปี ป่วยเป็นโรคเจ็บข้อเจ็บกระดูก การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้ผู้ป่วยทั้งสองรายนี้จะทำในบริเวณปะรำพิธี โดยทำพิธีให้ทีละคน ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ญาติผู้ป่วยจัดทำกระทงเก้าห้อง ภายในกระทงเก้า ห้องประกอบด้วย รูปคน 3 คน คนหาบ 1 คน คนหาม 2 คน ธาตุ 4 ชั้น 5 รูปนาค รูปหงส์อย่างละ 1 ตัว เสาวธ 9 เสว ดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่ หมากพลู บุหรี่ และเมี่ยงจำนวนเท่ากับอายุคนป่วย ข้าวดำ ข้าวแดง มีไม้ไผ่ปักรอบกระทง จำนวนเท่ากับอายุคนไข้ มีฝ้ายมัดล้อมรอบกระทงทั้ง 4 ด้าน
2. คนไข้แต่งขัน 5 พร้อมเงินใส่ในขัน 5 จำนวน 20 บาท เป็นการบอกกล่าวให้แม่หม้อทำพิธีสะเดาะเคราะห์ หรือชาวบ้านเรียกว่า “แต่งแก้”
3. แม่หม้อจุดเทียน 2 เล่ม ในขัน 5 แล้วขับลำ สาเหตุของการเจ็บป่วยหรือหาว่ามีอะไรมากระทำทำให้เจ็บป่วยหรือไม่ ดังกลอนลำต่อไปนี้

“โอ้ย พ่อนางเอย เขากะมีชั้น 5 มาลา ยอฮื่น พ่อนางเอย
 เบ็งเขาแน่วว่ามีหยังมาซ้อง อีนางพอยลูกศิษย์มิ่งอยู่บ่
 คั่นว่าลูกในซานหลานในห้อง เวียงวังพระธาตุใหญ่ พ่อนางเอย
 คั่นว่าแก้ให้เขาแน่ แก่บ่ แก่เดือนให้เขาแน่ พ่อนางเอย...อือ...
 ขอตัดส้างสงกาให้มันเที่ยง พ่อนางเอย
 หรือว่ามีแนวซ้องโตนางลูกมิ่งอยู่บ่ บอกให้แน่พ่อนาง แม่นางเอย...”

4. แม่หม่อมทำพิธีตั้งไข่ ถ้าตั้งไข่ได้ หมายถึงผู้ป่วยจะหายดี ซึ่งมีกลอนลำ

ดังต่อไปนี้

“โอ้ย คั่นว่าบ่มีแนวซ้องอีนางพอยให้ตั้งเที่ยงเบ็งดู
 โอ้ย เจ้าหากมาเลาะเล่นลงใจช่อยเบ็งซันบ่
 มันลิเย่นจิ้งน้ำหรือลิฮ้อนจิ้งไฟซันบ่
 โอ้ย..หรือพยาธิเจ้าเข้าในโตเจ้าหมองหม่น วันเพ็ญ...บ่...อือ
 โอ้ย พ่อนางเอย คั่นบ่มีแนวซ้องสายสนองลูกมิ่งหยัง บ่
 คั่นว่ามีแต่พยาธิแล่นเข้าโตเจ้าหมองหม่นบ่เป็นแล้ว
 คั่นว่าอายชาวบ้าน ชาวเมืองเพิ่นลืออ เด้...น้อ...
 โอ้ย เชิญพอกับแม่แก้ให้หมดปลดให้เสีียง ตีนเพียง ๆ เกลี้ยงมอยช้อย...เด้..น้อ..”

5. แม่หม่อมทำพิธีควัดข้าว โดยเอาข้าวสุกมาจ้ำตามตัวผู้ป่วย แล้วโยนลงในกระทง ต่อจากนั้นจะใช้มีดดาบกวาดตามตัวผู้ป่วย ตั้งแต่หัวจรดปลายเท้าโดยให้ผู้ป่วยนั่งเหยียดขาหันฝ่าเท้าไปหากระทง ดังตัวอย่างกลอนลำดังนี้

“โอ้ย ข้าลิววงอนไ้ อินทราฟ้าพ่อ พ่อนางเอย
 ขอให้หลังลำเยียมอีนางน้อยผู้้อยู่คอย แน่เด้อ.....
 โอ้ยเฮือเขาหล่มจมลงแก้งบ้านทุ่ง พ่อนางเอย
 พ่อบ่มาชอยให้เฮือนั้นลิหล่มลง...อือ...
 คั่นว่ามากวดให้ อีนางพอยขอให้แจ้งจ่างป้าง
 บ่ ให้มีมาช่วงทางหลวงให้เจ้าลวงมาเด้อ...น้อ...
 โอ้ย บ่ให้หยังมาค่าง ในโตเจ้าจ๊กน้อย พ่อนางเอย
 เจ็บป่วยใช้หนาวใน ๆ กะให้ช่วงไปเด้อ
 โอ้ย บ่ให้มีมาใกล้ แนวจ้งไร บ่ให้มีมาอยู่...อีนางแหล่ว
 ความเจ็บบ่ให้ได้ ความไข้บ่ให้มี ให้เขาอยู่ดีเด้อ
 ลุซี้หมั้นเสมอมันเครือเก่า พ่อนางเอย...อือ..”

6. แม่หมอทำพิธีเป่าน้ำมนต์ โดยการ อดน้ำมนต์แล้วเป่าใส่ตัวผู้ป่วย 3 ครั้ง จากศีรษะลงมาหาปลายเท้า โปรงข้าวสาร รลงในกระทง เทน้ำมนต์ลงในกระทง แล้วทำพิธี ฆ่าวัว ฆ่าควายถวาย คือ นำแดงกวางสมมติเป็นควาย แล้วใช้มีดหั่นเป็นท่อน ๆ ใส่ลงไปในกระทง ต่อจากนั้น แม่หมอจะจุดไฟเผาเส้นด้ายที่มีครอบกระทงให้ขาดออกจาก กัน แล้วให้ญาติผู้ป่วยนำ กระทงไปทิ้งทางทิศตะวันตก ซึ่งมีกลอนลำประกอบดังนี้

“โอ้ย มีทั้งข้าวสุกเมื่อตอนหลายมีทั้งข้าวสารเมื่อตอนลูก

มีทั้งข้าวตอกดอกไม้ ถวายให้พ่ออินาง...

ให้พ่อเอาไปขึ้นสวรรค์ทองนำพ่อพุ่นเค้อ...อ้อ...

โอ้ย เขากะทำบุญสร้างอานิสงคัยู๋ส่งพ่อนางเอ้ย...อ้อ

เขาดักบาตรหยาดน้ำนำเจ้าสู่มโพธิ์

คั่นว่าพ่อเมื่อแล้ว ทางเส้นนี้บให้ท่องมาเค้อ

คั่นว่าปองเส้นนี้ บให้เที่ยวมาเค้อ

ไปคนกำหากิน คนละถีนพ่อนางเอ้ย...

โอ้ยอันนี้แหล่ว คั่นลีฆ่าวัวควาย ถวายคอบมามอบให้คุณแก้วพ่ออินาง

คั่นว่าห้อมอบวาง กลางมอบให้ ตับกับไตมอบให้พ่อ พ่อนางเอ้ย

ให้พ่อเอาไปถ่มทะเลหลวงกว้างใหญ่พุ่นเค้อ

ขอให้ไหลไปได้ไปไทไปล่างพุ่นเค้อ...อ้อ...

โอ้ยคั่นเจ้าปวดไข้หนาวในในกะให้เหือดหนีเค้อ...น้อ...”

7. แม่หมอทำพิธีผูกแขนให้ผู้ป่วยเป็นเสร็จพิธี

ซึ่งมีกลอนลำดังต่อไปนี้

“โอ้ย คั่นว่าฮ้ายสิกวดอกหนี อีนางเอ้ย แนวนบตีบให้เอามาใกล้

แนวจังไรบให้เอามาอยู่นำเขาเค้อ...

โอ้ยผูกเบื้องซ้ายให้ขวัญมา ผูกเบื้องขวาให้ขวัญอยู่ อีนางเอ้ย

โอ้ยคั่นเจ้าเนาในห้องปางทองเทพถีน คำเอ้ย

ควมจ็บอย่าให้ได้ ควมไซ้บให้มี ขอให้แล้วทอนี้ เมื่อนำบให้มีมาเค้อ...อ้อ..”

หลังจากทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้คนแรกเสร็จแล้ว แม่หมอก็ทำพิธี สะเดาะเคราะห์ให้ผู้ป่วยคนที่สอง โดยมีขั้นตอนและขบวนการต่าง ๆ เหมือนกันกับคนแรก ทุกประการ

แสดงให้เห็นว่าในพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้า สามารถปร ะกอบพิธี กรรมการรักษาคนไข้ได้ แต่เป็นคนไข้ที่มีอาการไม่หนักหนาสารวมพิธีที่บ้านของแม่หมอได้

แม่หมอบุญมาเล่าว่า “การทำพิธีในวันนี้จะดีเพราะได้อัญเชิญผีต่าง ๆ มาเข้าทรงแล้วท่านจะช่วยปกป้องคุ้มครองให้อยู่ดีมีเฮง”

นอกจากพิธีกรรมรักษาคนป่วยแล้วในเดือนหก ยังมี พิธีกรรม การละเล่นในช่วงตอนเช้าของวันที่สอง คือ การละเล่นส่อนกึ่ง ส่อนปลา (ซ็อนกึ่ง ซ็อนปลา) โดยมีอุปกรณ์การละเล่นได้แก่ (1) กระทบ่อง (กระทบยั้ง) (2) เฆิง หรือ สวิง ซึ่งจะสาน ด้วยไม้ไผ่ (3) ขนมเกียบกึ่ง

ขั้นตอนการละเล่นส่อนกึ่ง ส่อนปลา เป็นขั้น ตอนที่แม่หมอบและบริวารจะเอาอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น ออกมาทำท่าซ็อนกึ่ง ซ็อนปลา ไปรอบ ๆ หลักข้างหน้าบริเวณปะรำพิธี แล้วมีบริวารอีกคนหนึ่งเทขนมลงไปสวิง สมมติว่าเป็นกึ่ง เป็นปลา ที่หามาได้ แล้วนำขนมมาแบ่งกันรับประทาน เป็นที่สนุกสนาน จากนั้นแม่หมอบก็จะตะโกนถามลูกศิษย์ทุกคนว่า ได้กึ่ง ได้ปลาพอแล้วหรือยัง แล้วแม่หมอบก็จะชวนลูกศิษย์กลับบ้าน โดยแม่หมอบจะพ้อนรำนำขบวนเดินเข้าไปในปะรำพิธี ซึ่งจะสังเกตเห็นรอยยิ้มบนใบหน้าที่เบิกบานทั้งของแม่หมอบ ลูกศิษย์หรือบริวารและชาวบ้านที่เข้าร่วมทำพิธีทุกคน

หลังจากทำพิธีส่งผีกลับแล้ว ลูกศิษย์และบริวารจะทำพิธีผูกแขนให้แม่ครู โดยการแต่งขัน 5 ขันหมากเบ็ง กล้วยน้ำว่า 3 ลูก มะพร้าว 3 ลูก เงิน 3 บาท หรือที่เรียกว่า “ปลาบึก” ข้าวต้มมัด ไข่ไก่สุก 1 ฟอง แล้วทำพิธีผูกแขนให้แม่ครู นอกจากเงิน 3 บาท ในค้ายพิธีแล้ว ลูกศิษย์คนใดจะให้เงินแม่หมอบมากกว่านี้ก็ได้ หลังจากนั้นแม่หมอบก็จะผูกแขนอวยชัยให้พรกับลูกศิษย์ทุกคนเพื่อเป็นสิริมงคล

3. ขั้นหลังเสร็จพิธีกรรม

เมื่อเสร็จพิธีกรรม แม่ครูและลูกศิษย์จะทำพิธียกเอาขันครูเครื่องค้ายต่าง ๆ กลับไปไว้ในบ้านเหมือนเดิม ซึ่งมีการเก็บเครื่องค้ายขึ้นหิ้งจะทำในตอนเช้าของวันขึ้น 6 ค่ำ โดยเอาเฉพาะขัน 5 เท่านั้น ไข่ค้ายก็ให้ลูกหลานนำไปต้มกิน ห้ามทำอย่างอื่น นอกจากต้มเท่านั้น ในเวลาประมาณ 11.00 น. แม่หมอบและบริวารจะนั่งกราบหน้าเครื่องค้าย 3 ครั้ง เอาผ้าคล้องคอ ผ้าพันหัว และผ้าสไบออกจากตัว ซึ่งแสดงว่า เป็นการอัญเชิญผีออกจากตัว เมื่อผีออกจากร่าง การพ้อนที่กระทำในนามผีต้องสิ้นสุดลง การพ้อนรำประกอบเสียงแคนเพื่อบวงสรวงผีต้องยุติ เมื่อผีออกจากร่างกลับไปแล้วพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น การกระโดดโลดเต้น การกระเทีบท่า ต้องยุติตามไปด้วย ทั้งนี้เพราะไม่มีผี ไม่มีใบอนุญาตของพิธีกรรมให้คนเหล่านั้นแสดงอาการอย่างนี้อีกต่อไป วิถีชีวิตทุกคนต้องกลับไปสู่บรรทัดฐานและกฎระเบียบของชุมชนต่อไปตามปกติ ทุกคนจำต้องแยกย้ายกลับบ้านไปหาครอบครัวของตน เพื่อจะได้นัดพบกันใหม่ เมื่อพิธีกรรมเดียวกันนี้เริ่มต้นอีกครั้งนี้ไปต่อไป

จากการสังเกต

สิ่งที่น่าสนใจในการจัดพิธีดังกล่าว คือ ครอบครัวของแม่หมอ จะหยุดทำภารกิจอื่น ๆ ส่วนตัว เสียสละมาช่วยเตรียมงานนี้มาก ส่วนลูกศิษย์ที่เป็นผู้หญิงก็จะไม่ไปทำงานอย่างอื่น และจะมาช่วยงานนี้เช่นกัน โดยเฉพาะลูกหลานของแม่หมอ ก็จะช่วยงานอย่างเต็มที่เพราะเป็นเจ้าภาพจะรับภาระหนักกว่าผู้อื่น แต่ก็ภูมิใจที่แม่เป็นแม่หมอและได้ช่วยเหลือคนอื่น

ส่วนความรู้สึกลูกศิษย์แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรกเป็นลูกศิษย์ที่อยากมาร่วมงาน เนื่องจากการมาร่วมพิธีเลี้ยงช่วงเป็นกฎเกณฑ์ที่ลูกศิษย์มีฟ้าต้องปฏิบัติตาม นอกจากนั้นยังมีความสุขสนุกสนานด้วย ลูกศิษย์ที่มาส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงเมื่อมาพักที่บ้านของแม่หมอก็ไม่ต้องห่วงเรื่องงานบ้าน จึงมีความรู้สึกปลอดภัยสบายใจ สามารถผ่อนคลายได้ตามใจชอบ จึงพบว่าเมื่อแม่หมอได้หยุดพิธีแล้วก็ยังมีคนอยากพอน้ำต่ออีก แม่หมอจึงต้องรอให้ลูกศิษย์หรือท้าวนางที่เขาร่างพอนจนพอใจ ลูกศิษย์ประเภทนี้จึงมีความประทับใจและอยากมาช่วยงานทุกปี ส่วนลูกศิษย์อีกประเภทหนึ่งไม่ได้มาพักที่บ้านแม่หมอ เพียงแต่มาถวายของแล้วกลับไป จึงไม่ได้ร่วมพิธีอย่างแท้จริง และปฏิบัติไปตามกฎเกณฑ์ที่เคยทำมาเท่านั้น นอกจากนั้นผู้สูงอายุบางคนให้เหตุผลว่า “มาสมัยก่อนเคยมาพักที่บ้านแม่หมอ พอนสนุกมาก แต่ปัจจุบันลูกหลานไม่มีใครอยู่บ้านไปทำงานที่อื่นหมด ไม่มีใครอยู่เฝ้าบ้าน เลยมาพักที่บ้านแม่หมอไม่ได้ จึงไม่สนุก” ดังนั้นสมัยก่อนจึงมีผู้มาร่วมพิธีเลี้ยงช่วงมากกว่านี้

ด้านการทำนายฝนฟ้าดิน เนื่องจากลูกศิษย์ทุกคนเป็นชาวนาเรื่องฝนจึงมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันมาก โดยเฉพาะพิธีกรรมในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ซึ่งเป็นวันที่จัดพิธีเลี้ยงช่วงและหว่านข้าวชาวนานั้นเป็นช่วงที่เข้าสู่การทำนา ชาวนาทุกคนก็รอให้ฝนตกเพื่อใช้น้ำในการทำนา ทุกคนที่มาร่วมพิธีจึงให้ความสนใจและตั้งใจฟังการทำนายของแม่หมออย่างใจจดใจจ่อ

สำหรับค่าใช้จ่ายของการจัดพิธีกรรม ลูกศิษย์ที่มาร่วมพิธีจะเอาผักผลไม้และอาหารต่าง ๆ มาช่วยและอีกส่วนหนึ่งครอบครัวของแม่หมอเป็นผู้จัดเตรียมไว้ แต่ทุกคนเห็นว่าเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงผู้ร่วมงานในพิธีไม่ใช่สิ่งสำคัญอย่างน้อยผู้มาร่วมงานก็จะเอาข้าวสารของตนเองมาด้วย แล้วมานั่งรวมกัน จึงกล่าวได้ว่า สิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้ในงานได้มาจากการบริจาคของผู้ที่มาร่วมงานหรือครอบครัวของแม่หมอสามารถหาเองได้โดยไม่ได้ซื้อ ส่วนค่าจ้างหมอแคนนั้น ถ้าเรียกหมอแคนที่เป็นลูกศิษย์มาช่วยงานได้ก็จะได้ไม่ได้เสียค่าจ้าง แต่ในกรณีของแม่หมอบุญมานั้นต้องจ้างหมอแคนและคณะมาจากหมู่บ้านอื่น เป็นเงิน 2,500 บาท

ส่วนการรับเงินของแม่หมอนั้น ถือว่าเงินเป็นของชะล่าของแม่หมออย่างหนึ่ง เมื่อรักษาผู้ป่วยแล้วหายแม่หมอก็ไม่ได้รับเงิน ยกเว้นค่าคายในจำนวนหนึ่งบาท สิบสตางค์ แต่แม่หมอสามารถรับเงินจากลูกศิษย์ได้ในพิธีการเลี้ยงช่วงนี้ ซึ่งทำปีละ 2 ครั้ง ลูกศิษย์แต่ละคนก็จะให้ไม่เท่ากัน แล้วแต่ความสมัครใจ บางคนให้ 300 บาท 500 บาท แต่บางคนให้ 20 - 50 -

100 บาท เงินที่ได้จากลูกศิษย์นี้แม่หมอบอกว่าจะนำไปทำบุญ คือ จะนำไปทำบุญแทนลูกศิษย์ จึงถือว่าได้ทำบุญไปด้วย ดังนั้นเมื่อมีงานบุญในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง แม่หมोजึงต้องไปร่วมงานด้วยเสมอเพื่อไปทำบุญ เงินที่ได้รับจากการทำหน้าที่แม่หมอไม่สามารถระบุได้แน่นอนได้ว่า แต่จะเป็นเงินเท่าไร แต่ในกรณีของแม่หมอบุญมานั้น กล่าวได้ว่าได้รับเงินมากพอสมควร เพราะมีลูกศิษย์จำนวนมากและยังได้รับเงินสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำเป็นเงิน 3,000 บาท ผู้วิจัยพบว่าแม่หมอบุญมาได้รับเงินในช่วงเดือนหก ปี 2556 เป็นเงิน 2,000 บาท ส่วนข้าวของที่เหลือจากการจัดงาน แม่หมอก็ก้จะแบ่งปันให้เพื่อนบ้านนำไปบริโภค

ดังนั้นผู้ป่วยและครอบครัวจึงต้องการไปร่วมพิธีเลี้ยงช่วงเพื่อนำเงินไปให้ และเป็นการตอบแทนที่แม่หมอร ักษาให้หายได้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวถือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างแม่หมอกับผู้ป่วยที่แตกต่างไปจากการรักษาที่โรงพยาบาลในปัจจุบัน แต่ในกรณีแม่หมอกับผู้ป่วยนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างถาวร นอกจากนี้ลูกศิษย์ก็ได้มีโอกาสพบกันในพิธีนี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างลูกศิษย์ด้วยเช่นกัน

สรุป

การเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มี 3 ขั้นตอน คือ (1) ขั้นตอนเตรียมการ (2) ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม (3) ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม

1. ขั้นตอนการเตรียมการ แม่หมอ จะกำหนดวัน เวลาที่แน่นอน คือ วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี และจะไม่ทำพิธีกรรมในวันพระ และมีการเตรียมการล่วงหน้า คือ ติดต่อหมอแคน บอกกล่าวลูกศิษย์ บริวาร เตรียมสถานที่และอุปกรณ์สร้างปะรำพิธี เตรียมอาหาร ประกอบอาหาร เตรียมเครื่องตีม ดอกไม้ พวงมาลัย และเตรียมเครื่องคายพิธี

2. ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม แม่หมอและลูกศิษย์จัดเตรียมเครื่องคายพิธีให้พร้อมแล้วนำไปวางไว้ในปะรำพิธี โดยคายของแม่หมอจะอยู่ตรงกลาง ลูกศิษย์และบริวารจะจัดไว้ด้านซ้ายและขวาเรียงลำดับกันไปจนครบทุกคน แม่หมอจะเริ่มประกอบพิธีกรรมโดยการขึ้นไปอัญเชิญ ผีฟ้าลงมาจากหิ้งบูชาที่บ้านของ แม่หมอเอง ส่วนบริวาร ที่จะมาร่วมพิธีก็จะอัญเชิญผีประจำตัวของตัวเองมาร่วมพิธีด้วยเช่นกัน ซึ่งเรียกว่า “เอาผีลงหิ้ง ” จากนั้นแม่หมอและบริวารก็จะไปนั่งประจำที่เครื่องคายพิธีของตน ทำพิธีอัญเชิญผีฟ้าประจำตัวมาเข้าทรง เมื่อผีมาเข้าทรงแล้ว แม่หมอ และบริวารจะลุกขึ้นพ้อนรำรอบหลักข้างไปเรื่อย ๆ มีการหยุดพักตีมน้ำหรือตีมเหล่า และสูบบุหรี่ ในระหว่างการพ้อนรำนั้น แม่หมอและบริวารจะมีการขับลำโต้ตอบกันเป็นที่สนุกสนาน จนถึงเวลา 22.00 น. จึงหยุดพักพ้อน

พิธีกรรม ในตอนเช้าเริ่มเวลา 9.00 น. แม่หมอและบริวารจะเริ่มพิธีกรรมตามลำดับขั้นตอนเหมือนกับวันแรก เมื่อพ้อนรำและละเล่นได้สักระยะหนึ่งก็จะนำอาหารมาเช่นไหว้ผี

เรียกว่า “หงายพาช้าว” แล้วบอกกล่าวให้ผีมากินอาหาร แม่หมอและบริวารหีบข้าวกินคนละคำ 2 คำ แล้วเทเหล้าและน้ำหอมลงพื้นให้ผีกิน แล้วให้บริวารนำอาหารใส่ถุงไปทิ้งไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ทางทิศตะวันออก หมายถึงส่งให้ผีที่มาจากปากกระดิง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทางทิศตะวันตก หมายถึง ส่งให้ผีที่มาจากบึงโขงหลง แต่การหงายพาช้าวในพิธีกรรมเดือน 6 จะแต่งพาช้าวหรือถาด 2 ใบ และทำพิธีกรรมตามขั้นตอนเหมือนกันกับพิธีกรรมในเดือน 3 ทุกอย่าง หลังจากนั้นก็จะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้คนป่วยตามขั้นตอนที่ได้กล่าวไว้แล้ว

3. ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม แม่หมอและลูกศิษย์จะทำพิธียกเอาชิ้นกระดูกเครื่องคายเป็นต่าง ๆ กลับไปไว้ในบ้านเหมือนเดิม ซึ่งมีการเก็บเครื่องคายเป็นชิ้นหนึ่งจะทำในตอนเช้าของวันขึ้น 6 ค่ำ โดยเอาเฉพาะชิ้น 5 เท่านั้น ไข่คายนึ่งให้ลูกหลานนำไปต้มกิน ห้ามทำอย่างอื่น นอกจากต้มเท่านั้น ในเวลาประมาณ 11.00 น. แม่หมอและบริวารจะนั่งกราบหน้าเครื่องคาย 3 ครั้ง เอาผ้าคล้องคอ ผ้าพันหัว และผ้าสไบออกจากตัว ซึ่ง แสดงว่า เป็นการอัญเชิญผีออกจากตัว เมื่อผีออกจากร่าง การพ้อนที่กระทำในนามผีต้องสิ้นสุดลง แต่แม่หมอและบริวารบางคนเดินทางไปร่วมพิธีกรรม ที่หมู่บ้านอื่น ในตอนบ่ายของวันขึ้น 4 ค่ำ และกลับมาบ้านในตอนเย็นของวันขึ้น 5 ค่ำ แล้วจะนำเครื่องคายพิธีมาขึ้นหิ้งในตอนเช้าของวันขึ้น 6 ค่ำ เช่นเดียวกัน

กล่าวโดยสรุปแล้วพิธีกรรมการเลี้ยงขวงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมนี้ ต้องทำในเวลา 2 วัน จึงจะครบตามพิธีกรรมของแม่หมอ กล่าวคือ วันแรกเป็นการลงขวงเพื่อให้พวกผีฟ้าลงมาเล่นที่สนามหรือลานบ้าน ซึ่งเป็นโอกาสที่ลูกศิษย์จะได้พบปะสังสรรค์กัน ในวันที่สองจะเช่นสรวงบูชาผีฟ้าด้วยขนมหวาน (พาทหวาน) เป็นสิ่งที่ผีฟ้าชอบเป็นพิเศษ

2.3 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม

2.3.1 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมพ้อนผีฟ้าเพื่อรักษาโรคของชาวบ้าน

ฝอยลม

จากการศึกษาเอกสาร

ชาติชัย ฉายมงคล จากรายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ เรื่องการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมพ้อนผีหมอของชาวโล้ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร (2543: 80-81) สรุปได้ว่า พิธีกรรมพ้อนผีหมอของชาวโล้อำเภอดงหลวง มีองค์ประกอบ ขั้นตอน และคติความเชื่อบางอย่าง ต้องปรับเปลี่ยนไปตามสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เข้าไปมีอิทธิพลและบทบาทในวิถีชีวิตของชาวบ้าน รวมทั้งความต้องการของรัฐบาลที่จะพัฒนาให้ความเป็นอยู่ของคนในประเทศทัดเทียมกัน จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมพ้อนผีหมอและวิถีชีวิตของชาวโล้มีการปรับเปลี่ยนไป ดังนี้

1. การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมพ้อนผีหมอในด้านองค์ประกอบ มีการปรับเปลี่ยน 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1.1 การปรับเปลี่ยนด้านการเช่นสรวงบูชา

มีการปรับเปลี่ยนด้านบุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรม ในอดีตพิธีกรรมการพ่อนผีหมอจะเป็นพิธีกรรมที่ประชาชนไล่ทั้งเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ ให้ความสนใจในพิธีกรรมนี้มาก แต่ปัจจุบันเยาวชนได้รับการศึกษามีประสบการณ์มากขึ้น สภาวะสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้บุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรมนั้นเปลี่ยนแปลงไป ส่วนมากจะเป็นเพียงผู้ใหญ่ คนชรา และเด็ก ๆ ที่ตามปู่ ย่า ตา ยาย ไปชมพิธีกรรมเท่านั้น

การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมด้านวัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรม เนื่องจากปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความเจริญมากขึ้นทำให้วัสดุอุปกรณ์บางอย่างในการประกอบพิธีกรรมนั้นมีการปรับเปลี่ยนไป เช่น เทียนไข จากการทำ ขึ้นใช้เองก็หาซื้อจากร้านค้า เหล้าขาว ก็มีการนำเอาเบียร์และน้ำอัดลมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีกรรม ดอกไม้ที่ได้มาจากหัวไร่ปลายนาที่มีการซื้อจากตลาดบ้างเป็นบางโอกาส แคนซึ่งเป็นดนตรีก็มีการนำเอาเครื่องขยายเสียงเข้ามาช่วย เป็นต้น

การปรับเปลี่ยนด้านสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม อดีตสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมจะใช้บริเวณลานข้าง ๆ บ้านของหมอเหยาที่เป็นเจ้าภาพ ปัจจุบันบริเวณลานที่เป็นที่ว่างในบางครั้ง จะมีปัญหาจึงต้องใช้บริเวณที่อยู่ใกล้เคียง หรือ บริเวณลานกลางบ้านแทน เนื่องจากประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ไล่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

การปรับเปลี่ยนวันและเวลาในการประกอบพิธีกรรม อดีตในการประกอบพิธีกรรมของชาวไล่ นั้น หมอเหยาจะกำหนดเอาวันพระ ขึ้นหรือ แรม 7-8 ค่ำ และ 14-15 ค่ำ เพราะเป็นวันที่ชาวไล่มีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษของตนเองจะได้เห็นความกตัญญู กตเวทิต์ของลูกหลานมากกว่าในวันและเวลาอื่น ปัจจุบันพิธีกรรมถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นช่วงวันและเวลาใดก็ได้ แต่ต้องอยู่ในเดือน 4 ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความพร้อมของครอบครัวทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

1.2 การปรับเปลี่ยนด้านการกินเลี้ยง การกินเลี้ยงในพิธีกรรมการพ่อนผี หมอจากการสังเกตและสัมภาษณ์เกี่ยวกับการกินเลี้ยงในพิธีกรรมพบว่า เหล้าขาวเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ต้องมีในพิธีกรรม เพราะเหล้าขาวเป็นเหล้าที่ชาวไล่ใช้มานานตั้งแต่โบราณกาล แต่ปัจจุบันสามารถใช้เหล้าอื่น ๆ แทนได้ หรือในบางครั้งก็ใช้เบียร์และน้ำอัดลมเป็นเครื่องดื่มประกอบในพิธีกรรมอีกด้วย

1.3 การปรับเปลี่ยนด้านการละเล่นในพิธีกรรม การละเล่นในปัจจุบันของพิธีกรรมการพ่อนผีหมอจะมีการปรับเปลี่ยนด้านการแต่งกาย อดีตจะมีการแต่งกายจากเสื้อผ้าที่ทอขึ้นเอง ประมาณ 2 ชุด ปัจจุบันมีการซื้อเสื้อผ้าจากตลาดที่มีสีสันสวยงามโดยเปลี่ยนเสื้อผ้าไปตามขั้นตอนของการละเล่นนั้น ๆ

2. การเปลี่ยนพิธีกรรมด้านขั้นตอน การเปลี่ยนพิธีกรรมด้านขั้นตอนจากอดีตจนถึงปัจจุบันจะไม่มีปรับเปลี่ยนขั้นตอนไปจากเดิมเลย จะปรับเปลี่ยนเฉพาะด้านวัสดุอุปกรณ์ ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมในขั้นตอนต่าง ๆ เท่านั้น

3. การปรับเปลี่ยนด้านคติความเชื่อ ความเจริญด้านต่าง ๆ ที่แพร่กระจายเข้าสู่ อำเภอดงหลวง ก็ไม่มีผลทำให้คติความเชื่อของชาวโส้ที่มีต่อการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีหมอนั้น เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นอกจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ประชาชนในอำเภอดงหลวง ไม่มีเวลาว่างเข้าร่วมชมการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีหมอ เพราะเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้ทุกคน ต้องดิ้นรนทำมาหาเลี้ยงชีพ โดยเฉพาะ ้วยทำงานอย่างหนุ่มสาวต้องออกไปหาทำงานในตัวเมืองใหญ่ ๆ หรือเมืองหลวง จึงไม่มีเวลาสนใจในพิธีกรรมการพ่อนผีหมอนี้

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นางบุญมา จูมาและนางแพงศรี จูมา เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 ผู้ประกอบพิธีกรรมได้ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเพื่อรักษาโรคไว้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบของพิธีกรรม คือ การปรับเปลี่ยนด้านวัสดุอุปกรณ์ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเพื่อรักษาโรคของชาวบ้าน ฝอยลมมีการเปลี่ยนแปลงบางอย่างไปตามสมัยนิยม ดังรายละเอียดดังนี้

1. เทียนไข ในอดีตชาวบ้านฝอยลมเวลาจะประกอบพิธีกรรมใด ๆ ที่ต้องใช้เทียนไขประกอบ ชาวบ้านจะมีกรรมวิธีในการทำเทียนไขขึ้นใช้เอง จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ.2532 ความเจริญได้แพร่กระจายไปสู่หมู่บ้านฝอยลม คือ ไฟฟ้าและเส้นทางคมนาคม ทำให้มีวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่นำความสะดวกสบายเข้าไปสู่หมู่บ้านด้วย การทำเทียนไขก็เลิกทำเอง เพราะเสียเวลาในการทำและขี้ผึ้งซึ่งเป็นวัสดุสำคัญในการทำเทียนไขก็หายากมาก จึงหันมาซื้อเทียนไขตามร้านค้าเพื่อความสะดวกสบายของตนเอง

2. ถ้วยหรือชามในอดีต ชาวบ้านฝอยลมมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ภาชนะต่าง ๆ ที่ใช้บรรจุอาหารก็จะเป็นภาชนะที่หาง่าย เช่น ถ้วยหรือชามตาไก่ ถ้วยสังกะสี หรือใช้กะลามะพร้าวมาดัดแปลงเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ช้อน ททัพ ขันน้ำ หลังจากความเจริญทางด้านวัตถุแพร่กระจายเข้ามาสู่หมู่บ้าน ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป ด้านภาชนะก็ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นใช้ถ้วยกระเบื้อง ถ้วยพลาสติก ถ้วยแอสแตนเลส

3. ด้าย ในอดีตชาวบ้านฝอยลมจะปลูกฝ้ายใช้เอง โดยการนำดอกฝ้ายมาผลิตเป็นเส้นใย นำมาประดิษฐ์เป็นสิ่งต่าง ๆ ตามความต้องการ เช่น เครื่องนุ่งห่ม และใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ ในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ในอดีตก็นำเอาใยฝ้ายมาทำเป็นเส้นด้ายใช้ในพิธีกรรมด้วย ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นฝ้ายหรือด้ายที่ซื้อมาจากตลาด แทนฝ้ายที่ทำขึ้นเอง

4. รูปปั้นช้างและม้า ในอดีตชาวบ้านฝอยลมจะใช้ดินเหนียวในการปั้นภาชนะเครื่องใช้ต่าง ๆ ตลอดจนอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วย ก็เช่นเดียวกัน คือรูปปั้นช้างและม้าที่ใช้ในคยาพิธีตัดเวรตัดกรรมก็จะใช้ดินเหนียวปั้นเป็นรูปร่างพอเป็นพิธี ปัจจุบันความเจริญและสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งหลายได้แพร่กระจายเข้ามาในหมู่บ้าน

ชาวบ้านเห็นว่าเป็นการเสียเวลามากจึงหันมาซื้อรูปปั้นช้าง และม้า ที่มีขายในตลาด ที่ทำจาก ปูนพลาสติกหรือพลาสติก ซึ่งมีสีสวยงดงาม มีความคงทนถาวรกว่าสามารถนำกลับมาใช้ได้อีก

5. กำไลแขน กำไลแขนเป็นวัสดุที่ใช้ในกายพิธิชั้นขวัญ และกายพิธิตัดเวรตัดกรรม ซึ่งในอดีตจะใช้วัสดุธรรมชาติทำขึ้นเองพอเป็นฮีต (พิธิ) เช่น ก้านฝรั่ง ก้านใบมะยม หรือเถาว์ลย์ นำมาขัดเป็นวงกลม ทำเป็นกำไลแขน ในปัจจุบันใช้กำไลที่มีขายในตลาด เช่น กำไลลูกปัด กำไลแสดนเลส กำไลพลาสติก ซึ่งมีความสวยงาม สะดวก และประหยัดเวลาในการจัดทำ สามารถนำกลับมาใช้ประกอบพิธีกรรมในครั้งต่อไปได้อีก

6. ซื้องม ในอดีต ผู้หญิงสาวหรือผู้เฒ่า ผู้แก่ ที่เป็นผู้หญิงในหมู่บ้านนิยมไว้ผมยาวเกล้ามวย ฉะนั้นในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผ้า จึงใช้ซื้องมหรือผมจริง ๆ มาใช้ในเครื่องกายพิธิชั้นขวัญ ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่า ขวัญของผู้ป่วยจะอยู่กับสิ่งของเครื่องใช้ของผู้ป่วยและอยู่ในคิง (ในตัวตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า) แต่ปัจจุบัน ผู้หญิงในหมู่บ้านไม่นิยมไว้ผมยาว นิยมทำทรงผมตามแฟชั่นสมัยใหม่ ปอยผม จากของจริงจึงหายาก ดังนั้นเพื่อความสะดวกจึงซื้อผมปลอมที่มีขายทั่วไปในตลาดมาใช้ในพิธีกรรมนี้ แต่ก็ไม่ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมนี้ลดลงไป

7. ผ้าชิ้นใหม่ และผ้าโสร่งใหม่ ในอดีตชาวบ้านฝอยลมจะมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ซึ่งจะนำเส้นใยไหมมาทอเป็นเครื่องนุ่งห่มใช้เอง แต่ปัจจุบันชาวบ้านต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ไม่มีเวลาในการทอผ้าจึงนิยมซื้อผ้าชิ้นหรือผ้าโสร่งที่มีขายในตลาดมาใช้ในการประกอบพิธีกรรม แต่จากการสังเกต พบว่า ชาวบ้านจะใช้ผ้าชิ้นและผ้าโสร่งที่ผลิตจากเส้นใยสังเคราะห์เพราะราคาถูกกว่าผ้าไหม

8. ภาตเครื่องกายพิธิ ในอดีตชาวบ้านฝอยลมจะใช้ไม้ไผ่มาสานทำเป็นภาชนะเครื่องใช้ต่าง ๆ ภายในครัวเรือน เช่น ตะกร้า กระบุง กระหยัง กระจาด ฯลฯ ภาตเครื่องกายพิธิก็ใช้ไม้ไผ่เช่นเดียวกัน แต่ปัจจุบันภาตเครื่องกายพิธิก็จะหาซื้อจากตลาดเป็นภาตแสดนเลสและพลาสติก ซึ่งมีความคงทนกว่า ประกอบกับผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความสามารถในด้านนี้ ได้เสียชีวิตไปบ้างแล้ว

สรุป เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาโรค

การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาโรคของชาวบ้านฝอยลม พบว่า วัสดุอุปกรณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ เทียนไข ถ้วยขาม ด้าย รูปปั้นช้างและม้า กำไลแขน ซื้องม ผ้าชิ้นใหม่ ผ้าโสร่งใหม่ และภาตเครื่องกายพิธิซึ่งในอดีตวัสดุเหล่านี้ จะจัดทำขึ้นเอง และปัจจุบันมีการซื้อจากตลาด เพราะประหยัดเวลาและเพื่อความสะดวกสบายของตนเองและครอบครัว

2.3.2 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า (เลี้ยงช่วงผีฟ้า) ของชาวบ้านฝอยลม

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์ นางบุญมา จูมา เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 เกี่ยวกับพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม กล่าวว่า มีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนพิธีกรรม ในประเด็นที่สำคัญได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมด้านองค์ประกอบ 2) การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมด้านขั้นตอน 3) การเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อในพิธีกรรม

1. การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมด้านองค์ประกอบ

พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมด้านองค์ประกอบ ดังนี้ (1) การเปลี่ยนแปลงด้านบุคคล (2) การเปลี่ยนแปลงด้านวัสดุอุปกรณ์ (3) การเปลี่ยนแปลงด้านการละเล่น

1.1 การเปลี่ยนแปลงด้านบุคคล

บุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า ประกอบด้วย แม่หมอบผู้เป็นเจ้าภาพ แม่หมอบที่เชิญมาร่วมพิธีจากหมู่บ้านอื่น ลูกศิษย์ บริวาร คณะหมอบแคน ญาติพี่น้อง ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน

ในอดีตชาวบ้านฝอยลมยังเป็นหมู่บ้านที่ล่าหลังกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ การคมนาคมยังไม่สะดวก การสื่อสาร การสัญจรไปมาของกลุ่มชนยังไม่มากทำให้ชาวบ้านฝอยลมขาดการติดต่อกับโลกภายนอก เป็นผลทำให้มีการรักษาศิลปวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างเหนียวแน่น ประชาชนให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมของตนเองโดยเฉพาะในด้านพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า ซึ่งจะจัดขึ้นในเดือน 3 และเดือน 6 ของทุก ๆ ปี ประชาชนไม่ว่า คนแก่ คนหนุ่ม เด็ก ๆ จะให้ความสนใจพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า และยังเป็นงานที่ทำให้ทุกคนได้พบปะสังสรรค์กันทั้งหนุ่มสาวและคนแก่ ซึ่งจะเป็นการเพิ่มความสามัคคีในหมู่คณะเดียว และบุคคลที่เข้าชมพิธีกรรมนั้นจะแต่ง ตัวตามสบาย ไม่มีการบังคับ

จะเห็นได้ว่าในอดีตนั้นมีทั้งเด็ก ๆ หนุ่มสาวและคนชราที่มาเข้าชมพิธีกรรม แต่ปัจจุบันความเจริญด้านต่าง ๆ ได้แพร่กระจายเข้ามาสู่หมู่บ้านฝอยลม ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านฝอยลมเปลี่ยนไป ในด้านความบันเทิงจะมีทั้งวิทยุ เทป โทรทัศน์ วีดิทัศน์ ภาพยนตร์ ดนตรีลูกทุ่ง หมอลำ เป็นต้น ซึ่งมีให้ชมอยู่เป็นประจำ ทำให้ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านได้ลดบทบาทความสำคัญลง ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนมากจะเห็นเฉพาะคนแก่หรือผู้ใหญ่และเด็ก ๆ ที่ไปกับปู่ ย่า ตา ยาย เท่านั้น ส่วนวัยหนุ่มสาวจะไม่สนใจหรือให้ความสำคัญกับพิธีกรรมเท่าใดนัก แต่การประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าในอนาคตก็ยังคงสืบต่อไปเพียงแต่จะปรับเปลี่ยนให้ทันกับเหตุการณ์ในยุคสมัยนั้น ๆ

1.2 การเปลี่ยนแปลงด้านวัสดุอุปกรณ์

วัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ได้เปลี่ยนแปลงบางอย่างเพื่อความเหมาะสมดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 วัสดุที่มีการเปลี่ยนแปลง

วัสดุอุปกรณ์ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) *เทียนไข* ในอดีตชาวบ้านฝอยลมเวลาจะประกอบพิธีกรรมใด ๆ ที่ต้องใช้เทียนไขประกอบ ชาวบ้านจะมีกรรมวิธีในการทำเทียนไขขึ้นใช้เองตลอดมา เมื่อมีความเจริญได้แพร่กระจายมาสู่หมู่บ้านโดยเฉพาะเส้นทางคมนาคมไฟฟ้า ทำให้วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ นำความสะดวกสบายไปสู่ชุมชนด้วย การทำเทียนไขก็เลิกทำเอง เพราะเสียเวลาในการทำ หันมาซื้อเทียนไขตามร้านค้า เพื่อความสะดวกสบายของตนเอง

2) *ถ้วยหรือชาม* ในอดีตชาวบ้านฝอยลมมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เช่น ชามตราไก่ ชามสังกะสี หรือใช้กะลามะพร้าวทำเป็นช้อนหรือทัพพีในการตักอาหารรับประทานหลังจากความเจริญของวัฒนธรรมเมืองแพร่กระจายเข้าไปสู่หมู่บ้าน ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านฝอยลมหันมาเอาแบบอย่างตามคนในเมืองไป ด้านภาชนะก็ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นชามกระเบื้อง ชามสแตนเลส ชามพลาสติก

3) *ถาดเครื่องคาย* ในอดีตถาดที่ใช้วางหรือบรรจุเครื่องคายพิธีของแม่หมอนั้นจะใช้ภูมิปัญญาของพ่อบ้านชาวบ้านฝอยลมทำขึ้นใช้เองเป็นเครื่องจักสานจาก กไม้ไผ่ แต่พอความเจริญเข้าสู่หมู่บ้าน ถาดเครื่องคายก็ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นการซื้อจากตลาดบ้าง เพราะคนเฒ่าคนแก่ที่มีความสามารถในด้านนี้ได้เสียชีวิตไปบ้างแล้ว อีกทั้งเพื่อความสะดวกสบายมาสู่ตนเองและครอบครัว

4) *ผ้าขาว* ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมในอดีตเป็น ผ้าที่ทำจากดอกฝ้าย แต่ปัจจุบันก็ถูกเปลี่ยนแปลงมาใช้ผ้าที่ซื้อจากตลาด ซึ่งสะดวกและสวยงามกว่าและใช้แล้วเก็บไว้ใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้อีกด้วย

5) *ดอกไม้* ในอดีตดอกไม้มีมากมายตามหัวไร่ปลายนา ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ดอกกรัก ดอกพุด ดอกมันปลา และดอกจำปา แต่ปัจจุบันถูกทำลายโดยการขยายพื้นที่ในการทำมาหากินของชาวบ้านฝอยลมซึ่งมีประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เวลาประกอบพิธีกรรมดอกไม้เหล่านี้จะหายากจนต้องหันไปพึ่งพาดอกไม้พลาสติกที่มีราคาถูกหาซื้อได้ง่าย ไม่ต้องเสียเวลาในการออกค้นหา แต่ชาวบ้านฝอยลมได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยใช้ดอกไม้อย่างอื่นแทน ได้แก่ ดอกทองกวาว ดอกดาวเรือง และดอกไม้ที่มีสีขาวชนิดใดก็ได้ที่เป็นดอกไม้สดและดอกไม้พลาสติก

6) *เหล้าขาว* ในอดีตชาวบ้านฝอยลมจะใช้เหล้าขาวเพียงอย่างเดียวในการประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นเหล้าขาวที่ต้มกลั่นเอง แต่ปัจจุบันใช้เหล้าขาวที่ซื้อจากตลาด และจะมีทั้งเบียร์ น้ำอัดลม เพิ่มเข้ามาอีก แต่ในการเปลี่ยนแปลงก็ไม่ทำให้ความเชื่อมั่นในพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเลย

7) *แคน* ในอดีตดนตรีที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นส่วนมากเป็นแคน แต่ปัจจุบันการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นส่วนมากเป็นแคน แต่ปัจจุบันการประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มีเครื่องขยายเสียงเป็นส่วนประกอบ ซึ่งจะใช้ก็ต่อเมื่อหมอแคนเหนื่อยก็จะใช้เครื่องขยายเสียงเปิดทำนองดนตรีบรรเลง เพราะหมอแคนนั้นส่วนมากจะเป็นคนแก่ ไม่มีแรงพอที่จะเป่าแคนคนเดียวได้ตลอดวัน แต่ในกรณีการประกอบพิธีกรรมที่บ้านของแม่หมอบุญมา ในเดือน 3 และเดือน 6 ที่ผ่านมานี้ มีเครื่องดนตรีอื่นที่นอกจากแคนได้แก่ กลอง กระจับปี่ พิณไฟฟ้า ฉิ่ง ฉาบ และมีแคน 3 ตัว หมอแคนจะผลัดเปลี่ยนกันตลอด ใครเหนื่อยก็พักจึงทำให้บรรยากาศครึกครื้นสนุกสนานยิ่งขึ้น

8) *ยาสูบ (บุหรี)* ในอดีตยาสูบหรือบุหรีจะใช้ยาเส้นที่ชาวบ้านหั่นซอยเองมาพันหรือมวนด้วยใบตองแห้งผสมกับพริกแห้งเรียกว่า “กอกยา” ต่อมาเปลี่ยนเป็นยาเส้นหั่นซอยจากโรงงานแล้วนำมาห่อมวนด้วยกระดาษ แต่ปัจจุบันจะใช้บุหรีที่มีขายตามตลาด เพราะหาซื้อได้ง่ายและประหยัดเวลา แต่ก็ไม่ทำให้ความเชื่อมั่นในพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเลย

9) *วัสดุที่ใช้ทำปะรำพิธี* ในอดีตจะใช้หญ้าคาคุมหลังคาเสาทำจากไม้ไผ่ หรือไม้เนื้อแข็งมาประกอบกัน แต่ปัจจุบันบางครั้งชาวบ้านฝอยลมจะใช้ผ้าเต็นท์กางทำเป็นปะรำพิธี เหตุผลเพราะว่าหญ้าคาหายากและไม่คงทนไม่สามารถเก็บไว้ใช้ในปีต่อไปได้ และเพื่อความสะดวกสบายในการจัดเตรียมสถานที่ด้วย แต่ในพิธีกรรมที่บ้านแม่หมอบุญมาในปีนี้ (2556) ยังใช้หญ้าคาและไม้ไผ่มาทำเป็นปะรำพิธีเหมือนเดิมอยู่

1.2.2 สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัสดุอุปกรณ์

1) *การเปลี่ยนแปลงทางสังคม* สังคมของชาวบ้านฝอยลมในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงจากอดีตในด้านโครงสร้างของสังคมด้านการขยายตัวของหมู่บ้าน การเพิ่มจำนวนประชากร การบริการสาธารณสุข และสาธารณูปโภค ในด้านต่าง ๆ ตลอดจนความเจริญทางด้านเทคโนโลยีทั้งหลายที่แพร่กระจายเข้ามาในหมู่บ้าน จึงทำให้มีผลต่อการปรับเปลี่ยนวัสดุอุปกรณ์ให้ทันสมัยตามสังคมที่มีความเจริญนั้น ๆ

2) *การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม* เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงย่อมทำให้วัฒนธรรมนั้นถูกเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยไปตามสังคมนั้นด้วย วัสดุอุปกรณ์ใน

การประกอบพิธีกรรมก็ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามวัฒนธรรมเมือง โดยการเอาแบบอย่างของคนในเมืองที่สังคมชนบทเห็นว่าดีกว่าวัฒนธรรมของตนเองแล้วยอมรับมาใช้ในวิถีชีวิตของตนเอง

3) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชากร ประชากรมีการเรียนรู้ รู้จักการปรับปรุงวิธีการผลิต สิ่งต่าง ๆ ของชุมชนให้ดีขึ้นกว่าเดิม สาเหตุเพราะประชากรได้รับการศึกษา การผสมผสานเผ่าพันธุ์ ย่อมทำให้การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้ ความสามารถของประชาชนที่มีความรู้มากยิ่งขึ้นในอดีต

4) ความสะดวกสบายในการจัดหาอุปกรณ์ ในปัจจุบันชาวบ้านผ่อนคลายต้องทำงานกันเกือบทุกครอบครัวเพราะเศรษฐกิจบังคับ ไม่มีเวลาทำวัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมสิ่งไหนที่จำเป็นจะอำนวยความสะดวกให้ตนเองก็ยอมจัดทำขึ้น เช่น วัสดุอุปกรณ์ชนิดใดมีขายที่ตลาดก็ยอมจัดซื้อมาเพื่อความสะดวกของตนเองและครอบครัว

1.2.3 ความเชื่อหลังจากการเปลี่ยนแปลงอุปกรณ์

ความเชื่อหลังจากการเปลี่ยนแปลงวัสดุอุปกรณ์ของแม่หมอ ผู้ประกอบพิธีกรรม และผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรม มีความคิดเห็นกับการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

1) ความเชื่อเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านเครื่องบูชา ในปัจจุบัน ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลง วัสดุอุปกรณ์บางอย่างก็ไม่ทำให้ความเชื่อนั้นเปลี่ยนจากเดิม เพราะวัสดุอุปกรณ์บางอย่างนั้นหาได้ยากในปัจจุบัน จึงต้องเอาวัสดุที่หาง่ายเข้ามาแทน ขอให้เป็นวัสดุอุปกรณ์ชนิดเดียวกัน ถ้าวัสดุอุปกรณ์บางอย่างหายไป ย่อมทำให้พิธีกรรมนั้นขาดความเชื่อออกไป

2) ความเชื่อเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วย แคน พิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านผ่อนคลายจะใช้แคนเป็นองค์ประกอบทั้งนั้น โดยมีความเชื่อว่า ผีก็มีนิสัยชอบเครื่องดนตรีเหมือนกับคน และดนตรี ที่นำมาใช้นี้มีเสียงดังพอผี ถ้าดนตรีเสียงดังเกินไป ก็จะสื่อความระหว่างคนกับผีไม่รู้เรื่อง ดังนั้น การประกอบพิธีกรรมพ้อนผีฟ้า จึงมีการใช้เครื่องขยายเสียงเข้ามาช่วยหมอแคนในการบรรเลงสลับกัน เพราะหมอแคนไม่สามารถที่จะเป่าแคนคนเดียวได้ใน การประกอบพิธีกรรมที่ใช้เวลา 1 วันกับ 1 คืน แม่หมอผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเป็นบุคคลที่มีความรู้ ประสบการณ์มากมายเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมพ้อนผีฟ้า เพราะฉะนั้นถึงแม้วัสดุอุปกรณ์บางอย่างนั้นถูกเปลี่ยนแปลงไปก็并不会ทำให้ความเชื่อของตนเองนั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะ ทุกอย่างต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของสังคมนั้น ๆ

1.3 การเปลี่ยนแปลงด้านการละเล่น

การละเล่นในพิธีกรรมพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านผ่อนมนั้น ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านการละเล่น ดังต่อไปนี้

1.3.1 การเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการเล่นในพิธีกรรม

ในอดีตการฟ้อนผีฟ้าหรือเลี้ยงขวงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมจะมีกิจกรรมการเล่นในระหว่างประกอบพิธีกรรมหลายอย่าง ได้แก่ การเล่นฟ้อนชมดอกไม้ การฟ้อนเล่นมวย การฟ้อนเล่นดาบ การฟ้อนเล่นหาปลา การฟ้อนเล่นต่อไก่ การฟ้อนเล่น นกลีงช้าง การฟ้อนยิงธนู การเล่นขี้ม้าก้านกล้วย

ปัจจุบันการฟ้อนผีฟ้าหรือเลี้ยงขวงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมจะไม่มีการเล่นดังกล่าว คงเหลือไว้แต่การเล่นฟ้อนชมดอกไม้ และการเล่นหาปลาเท่านั้น

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการเล่นต่าง ๆ ในพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า พ่อเฒ่าคำ อ่อนสีดา เล่าว่า “แต่ก่อนมีผู้ฟ้อนเป็นผู้ชายมาร่วมในพิธีกรรมมากจึงมีการเล่น หลายอย่าง เล่นหมดคืนซอดแจ้ เดียวนี้ผู้ฟ้อนมีแต่แม่หญิงจึงบ่พากันเล่น บ่มีผู้ฟ้อน ฟ่อกะเคยฟ้อน เคยเล่นนำเฟิ่นมาตั้งแต่เป็นผู้บ่าว ผู้เฟิ่นพา เล่น คือ พ่อเฒ่าเงื่อ พ่อเฒ่าวัน พ่อเฒ่าโสม และพ่อเฒ่าเกิ่น เฟิ่นตายแล้วกะบ่มีไผพาเล่นอีก”

1.3.2 การเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย

เสื้อผ้าในการแต่งกายของแม่หมอแต่ละคนในการประกอบพิธีกรรมในอดีตนั้น เป็นเสื้อผ้าที่คณะแม่หม้อทอขึ้นมาใช้เอง เช่น เสื้อก็จะทอจากฝ้ายแล้วนำมาตัดเป็นรูปทรงเดียวกัน แม่หม้อจะสวมผ้าถุงก็จะเป็นผ้าถุงมัดหมี่ที่ทำขึ้นเอง รวมทั้งผ้าอื่น ๆ ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เสื้อผ้าแต่ละชิ้นตอนของการเล่นจะมีไม่มากเพราะในอดีตแม่หม้อมีเสื้อผ้าประกอบพิธีกรรมอย่างมากไม่เกิน 2 ชุด แต่ปัจจุบันนี้เสื้อผ้าที่นำมาสวมใส่ในการประกอบพิธีกรรมมีมากกว่า 2 ชุด และเป็นเสื้อผ้าที่ซื้อมาจากตลาดเกือบทั้งหมดสีสันสวยงามเพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ชมพิธีกรรม และมีความเชื่อว่าผีประจำตัวเองชอบเสื้อผ้าสวยงามเหมือนกัน ดังคำบอกกล่าวของแม่หม้อบุญมาว่า “ผีแม่ชอบใส่ผ้าถุงสีขิว (สีเขียว) เสื้อสีขาว ผ้ามัดหัวสีแดง ผ้าสไบสีขาว ผีแม่มีทั้งผีผู้หญิงและผีผู้ชาย ถ้าผีผู้ชายมาลงจะใส่หมวก สุกยา ผ้าขาวม้ามัดเอว”

1) สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย

มีสาเหตุมาจากสิ่งต่อไปนี้

(1) ความเจริญทางด้านวัตถุเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีความเจริญมากขึ้น ทำให้มีโรงงานทอผ้าเกิดขึ้นมากทำให้มีผ้าออกมาจำหน่ายตามชนบทด้วยสีสันที่แปลกใหม่สวยงาม ดึงดูดลูกค้าให้อยากได้เป็นของตนเอง รวมทั้งแม่หม้อแต่ละคนด้วย

(ข) ค่านิยมของบุคคล ปัจจุบันชาวบ้านฝอยลมได้ รับเอาวัฒนธรรมการแต่งกายจากเมืองเข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้น จึงทำให้มีค่านิยมเปลี่ยนจากเดิมในการแต่งตัว เช่น การแต่งกายลำสมัย เซย บ้านนอก เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้แม่หม้อต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมด้านนี้ด้วย

(ค) การเอาแบบอย่าง ในปัจจุบันการสื่อสารก้าวไกล ทำให้ชาวบ้านฝอยลมได้เห็นวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น มีมนุษยสัมพันธ์ มีโลกทัศน์กว้างไกล เมื่อเห็นบุคคลที่ตนชื่นชอบปฏิบัติ ก็อยากจะทำตามบ้าง โดยเฉพาะการแต่งกายจะเป็นการเอาแบบอย่างได้ง่ายมากกว่าอย่างอื่น

แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลง ด้านการแต่งกายของแม่หมอและลูกศิษย์เพื่อให้ทันสมัยตามวัฒนธรรมเมืองนั้น ก็ไม่ทำให้พิธีกรรมเปลี่ยนไปด้วย ยังคงรักษาวัฒนธรรมนี้ไว้เป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านฝอยลมไว้เหมือนเดิม

1.3.3 ความเชื่อหลังการเปลี่ยนแปลงเสื้อผ้าการแต่งกาย

แม่หมอและผู้เข้าร่วม มประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านเสื้อผ้าดังต่อไปนี้

1) ด้านความเชื่อเรื่องการเปลี่ยนแปลงเสื้อผ้า แม่หมอมีความเชื่อว่า ผีประจำตัวก็มีความรักสวयรักงามเหมือนกันกับตนเอง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงเสื้อผ้าให้อยู่ในสภาพที่ดีสวยงาม ย่อมทำให้ผีพอใจและจะอำนวยผลประโยชน์สู่ลูกหลานมากขึ้นด้วย

2) ความเชื่อด้านพิธีกรรม แม่หมอมีความเชื่อว่าเมื่อได้เปลี่ยนแปลงการแต่งกายแล้วจะมีความเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมพ่อนผีฟ้ายังคงเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านฝอยลมสืบต่อไป

1.3.4 การเปลี่ยนแปลงสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม

ในอดีตสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าหรือลงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมจะทำขึ้นบริเวณลานหน้าบ้านเรือนของแม่หมอผู้เป็นเจ้าภาพ โดยจัดตั้งปะรำหรือผามขึ้น 1 หลัง ซึ่งถือว่าเป็นงานสำคัญที่จะต้องอาศัยญาติพี่น้องช่วยกันจัดและตกแต่งสถานที่ให้เหมาะสมกับจำนวนแม่หมอ ลูกศิษย์และผู้ที่มาร่วมงาน

ปัจจุบันจำนวนประชากรของชาวบ้านฝอยลมมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น พื้นที่ว่างเปล่าหรือลานบ้านถูกสร้างเป็นที่อยู่อาศัย ทำให้สถานที่ในการประกอบพิธีกรรมคับแคบ เวลาประกอบพิธีกรรมจึงต้องอาศัยลานกลางบ้านหรือบริเวณที่มีที่ว่างพอที่จะปลูกสร้างเป็นปะรำหรือผามขึ้นในการประกอบพิธีกรรม

การจัดตั้งปะรำพิธีหรือผามในการประกอบพิธีกรรมจึงไม่จำเป็นต้องปลูกสร้างบริเวณหน้าบ้านของแม่หมอผู้เป็นเจ้าภาพเสมอไป อาจจะเป็นข้าง ๆ บ้านหลังบ้าน หรือบริเวณใกล้เคียงที่มีที่ว่างพอจะปลูกตั้งปะรำพิธีได้ ในการปลูกตั้งปะรำพิธีหรือผามในการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้ ชาวบ้านฝอยลมยังคงมีความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรมอยู่เหมือนเดิม ซึ่งในปีนี้การประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมจัดขึ้นที่บริเวณข้างบ้านของแม่หมอบุณมา ทางด้านทิศเหนือ ซึ่งเป็นบริเวณลานกว้างพอสมควร ประมาณ 108 ตารางเมตร

2. การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า ด้านขั้นตอน

พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าหรือเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มี 3 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ขั้นตอนการเตรียมงาน (2) ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม (3) ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม นางบุญมา จูมา กล่าวว่า แต่ละขั้นตอนมีการเปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้

2.1 ขั้นตอนการเตรียมการ

2.1.1 การติดต่อหมอแคน (วิธีการติดต่อ)

ในอดีตขั้นตอนการเตรียมการในพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม เรื่องการติดต่อหมอแคนนั้น แม่หมอจะเป็นคนไปติดต่อด้วยตนเอง โดยนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ไปคอบ (บอกกล่าว) ที่บ้านของหมอแคน ถือว่าเป็นธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติเป็นการให้ความเคารพนับถือกัน

ปัจจุบันเทคโนโลยีทางการสื่อสารมีความเจริญทันสมัยมากขึ้น การติดต่อหมอแคนจึงใช้การบอกกล่าวกันทางโทรศัพท์หรือให้ลูกหลานไปติดต่อให้ ส่วนขนบธรรมเนียมปฏิบัตินั้นเมื่อหมอแคนมาถึงแล้ว แม่หมอก็จะนำดอกไม้ 5 คู่ มอบให้เป็นการบอกกล่าวอย่างเป็นทางการอีกทีหนึ่งและมีการติดต่อ หรือนัดหมายหมอแคนไว้ล่วงหน้าในการทำพิธีในปีต่อไป เพราะหมอแคนหายากมาก ต้องไปติดต่อหมอแคนมาจากหมู่บ้านอื่น

2.1.2 การติดต่อแม่หมอหรือครูบาและลูกศิษย์ (วิธีการติดต่อ)

ในอดีตแม่หมอที่เป็นเจ้าภาพจะเชิญแม่หมอหรือครูบาที่เคารพนับถือจากหมู่บ้านอื่นมาร่วมพิธีการเลี้ยงช่วงผีฟ้าทุกปี โดยการนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ไปมอบให้ด้วยตนเอง เป็นการบอกกล่าวเช่นเดียวกันกับหมอแคน

ปัจจุบันแม่หมอมียุคมากขึ้นการเดินทางไปมาไม่สะดวก การติดต่อจึงให้ลูกหลานไปแทนหรือใช้วิธีการบอกกล่าวทางโทรศัพท์ เมื่อแม่หมอและลูกศิษย์มาถึงแล้ว แม่หมอเจ้าภาพก็จะปฏิบัติตามธรรมเนียมเหมือนเดิม คือ นำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ มอบให้เป็นการบอกกล่าวและแสดงความเคารพนับถือเช่นเคย

2.1.3 การเตรียมอาหาร (ผู้ประกอบอาหาร)

ในอดีตการเตรียมการสื่อสารและผู้ประกอบอาหารไว้ต้อนรับผู้มาร่วมงานจะเป็นหน้าที่ของลูกหลานของแม่หมอ ผู้เป็นเจ้าภาพ แต่เนื่องจากในปัจจุบันลูกหลานของแม่หมอบางคนต้องไปทำงานที่อื่นไม่สามารถมาช่วยงานได้ แม่หมอจึงหาคนมาช่วยในการเตรียมอาหาร ประกอบอาหาร ให้บริการและทำความสะอาดต่าง ๆ จนเสร็จงาน แม่หมอบุญมาเล่าว่า “แม่หาคนมาช่วยทำกับข้าว เก็บกวาดเช็ดถูบ้าน เพราะลูกหลานไปทำงานที่กรุงเทพฯ มาไม่ได้ มีลูกสะใภ้คนเดียวมันเห็ดบ่ทัน” แม่หมอบุญมาเล่าต่อว่า “ค่าจ้างรางวัลเขาจะบ่เอาดอก แล้วแต่เอา

สิมูกแขนให้เท่าใดก็ได้ เขามาช่วยทุกปี เขาแฮดเป็นและอยู่ชั้นตอนทุกอย่ าง แม่ต้องนำดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่ ไปบอกกล่าวเขาคือกัน”

2.2 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

การเปลี่ยนแปลงขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า (การเลี้ยงช่วงผีฟ้า) ของชาวบ้านฝอยลมมีการเปลี่ยนแปลงขั้นตอน ดังนี้

2.2.1 การจัดเครื่องคายพิธี

ในอดีตแม่หม่อมผู้เป็นเจ้าของจะเป็นผู้จัดทำวัสดุอุปกรณ์ และแต่งเครื่องคายพิธีให้ครบตามจำนวนผู้มาร่วมประกอบพิธีทุกคน ซึ่งเป็นการเสียเวลาและค่าใช้จ่ายมาก

ปัจจุบันแม่หม่อมจะจัดเครื่องคายพิธีให้กับตนเอง และแม่หม่อมที่เชิญมาจากหมู่บ้านอื่นเท่านั้น ส่วนลูกศิษย์และบริวารที่อยู่หมู่บ้านเดียวกันจะจัดหาและแต่งเครื่องคายพิธีด้วยตนเอง เพื่อให้ลูกศิษย์และบริวารมีความรู้ความชำนาญในการประกอบพิธีมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายของแม่หม่อมอีกด้วย แต่ความเชื่อมั่นในพิธีกรรมก็ไม่มีเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

2.2.2 ขั้นตอนการเอาผีลงหิ้ง

ในอดีตแม่หม่อมจะเป็นผู้อัญเชิญผีลงหิ้งให้กับลูกศิษย์ทุกคน แต่ปัจจุบันลูกศิษย์และบริวารจะทำพิธีอัญเชิญผีลงหิ้งด้วยตนเอง

2.3 ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม

2.3.1 การเก็บขันครูคายและเครื่องคาย

การเปลี่ยนแปลงขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงคือ การเก็บเครื่องคายพิธีของแม่หม่อมและลูกศิษย์ในอดีตจะห่อด้วยผ้าขาวอย่างดี เพื่อนำไปไว้ที่หิ้งบูชาที่บ้านของตนเอง แต่ปัจจุบันการเก็บเครื่องคายพิธีจะเก็บใส่ถุงพลาสติกหรือใส่ในตะกร้าของตนเอง แม่หม่อมบอกว่า “มันสะดวกสบายหิ้วไปง่ายกว่ากัน ห้อยไว้ตรงไหนก็ได้ เพราะกว่าจะเมื่อฮอดบ้านก็อีกโดน (อีกนาน)”

2.3.2 การอัญเชิญผีขึ้นหิ้ง

หลังจากเสร็จพิธีกรรมต่างๆ แล้วจะต้องมีการอัญเชิญผีประจำตัวขึ้นหิ้งบูชาของแต่ละคน ซึ่งในอดีตผู้ทำพิธีนี้คือแม่หม่อมผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งกว่าจะทำพิธีให้ลูกศิษย์ทุกคนก็เสียเวลาและเหนื่อยมาก และบางคนที่อยู่ในหมู่บ้านอื่น

ดังนั้น แม่หม่อมจึงเปลี่ยนแปลงให้ลูกศิษย์เป็นผู้ทำพิธีอัญเชิญผีฟ้าขึ้นหิ้งเอง เพื่อความสะดวก รวดเร็ว และเพื่อให้ลูกศิษย์จะได้ทำพิธีนี้สืบทอดต่อไปอย่างถูกต้องด้วย

สำหรับความเชื่อของการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบและขั้นตอนต่าง ๆ ไม่ได้ทำให้แม่หมอผู้ประกอบพิธีกรรม และผู้เข้าร่วมพิธีกรรมนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเลย ยังคงมีความเชื่อในด้านความอยู่เย็นเป็นสุขของตนเอง ครอบครัว และญาติพี่น้องอยู่เหมือนเดิมตลอดจนมีความเชื่อว่าผีฟ้าจะช่วยลดบันดาลให้พืชพันธุ์ธัญญาหารในปีนั้น ๆ มีความอุดมสมบูรณ์ตลอดปีด้วย

3. การเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อในพิธีกรรม

การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า (การเลี้ยงขวงผีฟ้า) ของชาวบ้านฝอยลม ด้านคติและความเชื่อ ผู้วิจัยได้ แบ่งออกเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่ (1) การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล (2) การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับวัสดุสิ่งของ

3.1 การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล

ในอดีตความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลผู้เข้าร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มั่น ส่วนใหญ่มีความมีความเชื่อว่ามีวิญญาณอยู่ แม้ร่างกายจะตายไปแล้วแต่วิญญาณยังล่องลอยอยู่ และสามารถให้คุณให้โทษแก่ผู้มีชีวิตอยู่ได้ นอกจากนี้ยังมี ความเชื่อว่า ความพอใจของผีฟ้าขึ้นอยู่กับการกระทำของลูกศิษย์ในการประกอบพิธีกรรม การพ่อนผีฟ้านี้ ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อการศึกษาในเรื่องความเชื่อของบุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรม ดังต่อไปนี้

3.1.1 แม่หมอผู้เป็นเจ้าภาพ แม่หมอผู้มาร่วมพิธีกรรม ลูกศิษย์ และบริวาร ต่างมีความรู้สึกเชื่อถือและยอมรับ เพราะทำให้มนุษย์มีหลักยึดเหนี่ยวทางใจ เกิดความรู้สึกอบอุ่นและมั่นใจว่ามีอำนาจพิเศษปกป้องคุ้มครองภัยให้กับตนเอง เมื่อตนเองได้ประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าขึ้นมา และเชื่อว่าผีฟ้า นั้นเป็นผีที่ดีคอยช่วยเหลือและทำประโยชน์ให้กับตนเอง ตลอดทั้งบุคคลอื่นๆ ที่มาร่วมในพิธีกรรมนี้ด้วย จึงได้จัดให้มีพิธีการพ่อนผีฟ้าขึ้นมาทุกๆ ปี

3.1.2 ญาติพี่น้องของแม่หมอและชาวบ้าน เนื่องจากพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าจัดเป็นงานใหญ่ในระดับครอบครัวและหมู่บ้าน แม่หมอผู้เป็นเจ้าภาพจึงต้องบอกกล่าวญาติพี่น้องของตนตลอดจนชาวบ้านให้มาช่วยกันดูแลงาน เตรียมงานให้พร้อมตลอด 1 วัน 1 คืน และมีการเลี้ยงอาหารในช่วงประกอบพิธีกรรมด้วยอาจจะช่วยด้วยแรง ภาย สิ่งของ หรือเงินมอบให้ แม่หมอผู้เป็นเจ้าภาพเพื่อเป็นค่าใช้จ่าย

ดังนั้น ความเชื่อของญาติพี่น้องของแม่หมอและชาวบ้าน จะมีความเชื่อเรื่องพิธีกรรมนี้บ้างเป็นบางโอกาส เพราะกลุ่ม ญาติพี่น้องของแม่หมอและชาวบ้านส่วนมากจะเป็นเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่ได้รับประสบการณ์จากวัฒนธรรมภายนอกชุมชนมาบ้างพอประมาณ ในบางครั้งก็ไม่เห็นความสำคัญของการประกอบพิธีกรรม แต่มีความเกรงกลัวอยู่ว่าพิธีกรรมนี้อาจเป็นพิธีกรรมที่ยังศักดิ์สิทธิ์ น่าเชื่อถืออยู่ จึงไม่กล้าพูดหรือปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ดีกับพิธีกรรมนี้

3.2 การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับวัสดุสิ่งของ

เนื่องจากในปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความเจริญมากขึ้น จึงทำให้วัสดุสิ่งของในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าบางอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ก็ยังคงทำให้ความเชื่อของคณะหม่อมที่ประกอบพิธีกรรมนั้น มีความเชื่อว่าวัสดุอุปกรณ์เหล่านี้ยังคงเป็นวัสดุอุปกรณ์และเครื่องคายเหมือนเดิม เพียงแต่วัสดุอุปกรณ์รุ่นเก่านั้นหายากและอาจจะหมดไปแล้วจากสังคมชาวบ้านฟอยลมก็ได้ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยน

สรุป การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า (การเลี้ยงขวงผีฟ้า) พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบ มี 3 ประเด็น คือ

1.1. การเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบด้านบุคคล คือ ในอดีตผู้ที่มาเข้าชมและเข้าร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงขวงผีฟ้ามีทั้งเด็ก ๆ หนุ่มสาว และคนชรา แต่ปัจจุบัน ผู้มาเข้าร่วมพิธีกรรมส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ และเด็ก ๆ ที่ไปกับปู่ย่าตายายเท่านั้น ส่วนวัยหนุ่มสาวจะไม่สนใจหรือให้ความสำคัญกับพิธีกรรมเท่าใด

1.2 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบด้านวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่

1.2.1 เทียนไข ในอดีตชาวบ้านจะทำเทียนไขขึ้นใช้เอง แต่ปัจจุบันซื้อเทียนไขตามร้านค้าเพื่อความสะดวกสบายของตนเอง

1.2.2 ถ้วยหรือชาม ในอดีตใช้ถ้วยชามตราไก่ ชามสังกะสี ปัจจุบันใช้ภาชนะที่เป็นชามกระเบื้อง ชามพลาสติกและชามแสตนเลส

1.2.3 ถาดเครื่องคาย ในอดีตชาวบ้านจะทำถาดเครื่องคายใช้เอง โดยทำจากไม้ไผ่ แต่ปัจจุบันถาดเครื่องคายจะหาซื้อตามตลาดเป็นถาดแสตนเลส และถาดพลาสติก

1.2.4 ผ้าขาว ในอดีตจะใช้ผ้าขาวที่ทอจากดอกฝ้าย แต่ปัจจุบันจะใช้ผ้าที่ซื้อจากตลาด ซึ่งสะดวกและสวยงามกว่า

1.2.5 ดอกไม้ ในอดีตดอกไม้ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมจะมีมากมาย หาเก็บได้จากหัวไร่ปลายนา แต่ปัจจุบันต้องซื้อดอกไม้จากตลาด หรือบางที่ต้องใช้ดอกไม้พลาสติก หรือเปลี่ยนแปลงไปใช้ดอกไม้ที่มีตามฤดูกาล เช่น เดือน 3 จะใช้ดอกทองกวาวและในเดือน 6 จะใช้ดอกมันปลา (กันเกรา)

1.2.6 เหล้าขาว ในอดีตการประกอบพิธีกรรม จะใช้เหล้าขาวที่ต้มกลั่นเอง แต่ปัจจุบันใช้เหล้าขาวที่ซื้อจากตลาดและมีน้ำอัดลม เบียร์ เพิ่มเข้ามาอีก

1.2.7 แคน การประกอบพิธีกรรมในอดีตจะใช้แคนเป็นหลัก แต่ปัจจุบันจะใช้เครื่องขยายเสียง เปิดทำนองดนตรี และเสียงแคน แทนการเป่าแคนจากหม่อมแคนในบางช่วงและในกรณีที่หม่อมแคนไม่ว่างหรือไม่สบาย

1.2.8 ยาสูบหรือบุหรี่ ในอดีตจะใช้ยาเส้นที่หั่นและชวยเอง พันหรือมวนด้วยใบตองแห้งผสมพริก แต่ปัจจุบันจะใช้บุหรี่ที่มีขายตามตลาด

1.2.9 วัสดุที่ใช้ทำปะรำพิธี ในอดีตจะใช้ หญ้าคาและไม้ไผ่ แต่ปัจจุบันจะใช้ผ้าเต็นท์กางทำเป็นหลังคาปะรำพิธีในบางโอกาส เพราะสะดวกและคงทน สามารถนำกลับมาใช้ได้อีกในปีต่อไป

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง เพราะว่า มีการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม วัฒนธรรม พฤติกรรมของประชากร และความสะดวกสบายในการจัดหาอุปกรณ์ เช่น มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาทำให้ประชาชนในหมู่บ้านรับเอาวัฒนธรรมเหล่านั้นมาใช้เป็นของตนเอง ประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้ความสามารถที่ได้เรียนรู้มาตลอดจนภาวะเศรษฐกิจในครอบครัวของชาวบ้านที่ต้องทำงานทุกครอบครัว ไม่มีเวลาที่จะผลิตวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมจึงหาซื้อตามตลาดเพราะประหยัดเวลาและเพื่อความสะดวกสบายของตนเองและครอบครัว

ความเชื่อหลังการเปลี่ยนแปลงในด้านเครื่องคบายบูชาและเครื่องดนตรีนั้น ผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม มีความเชื่อ ว่าจะว่าเครื่องคบายบูชาและเครื่องดนตรีที่มีการเปลี่ยนแปลงไปนั้น ก็ไม่ทำให้ทัศนคติความเชื่อและการสื่อความหมายในพิธีกรรมนั้นเปลี่ยนแปลงไป

1.3 การเปลี่ยนแปลงด้านการละเล่น พิธีกรรมในอดีตนั้นจะมีกิจกรรมการละเล่นหลายอย่าง เช่น การเล่นฟ้อนชมดอกไม้ การฟ้อนเล่นมวย การฟ้อนเล่นดาบ การฟ้อนเล่นคล้องช้าง การฟ้อนเล่นหาปลา ฯลฯ แต่ปัจจุบันคงเหลือกิจกรรมการละเล่นในพิธีกรรม เฉพาะการฟ้อนเล่นชมดอกไม้และการฟ้อนเล่นหาปลาเท่านั้น และยังมี การเปลี่ยนแปลงด้านเสื้อผ้าการแต่งกาย คือ ในอดีตเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่แม่หมอบและบริวารสวมใส่ในพิธีกรรมจะทอและผลิตขึ้นใช้เอง และมีไม่มากนักไม่เกิน 2 ชุด แต่ปัจจุบันเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของแม่หมอบจะซื้อจากตลาดเกือบทั้งหมด และมีจำนวนมากว่า 2 ชุด เพราะมีสีสันสวยงาม ดึงดูดความสนใจของผู้ชมพิธีกรรม ตลอดจนมีความเชื่อว่าผีประจำตัวเองชอบเสื้อผ้าที่มีสีสันสวยงามเช่นกัน สำหรับการเปลี่ยนแปลงสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมนั้นในอดีตจะประกอบพิธีกรรมบริเวณลานหน้าบ้านหรือลานกลางบ้าน แต่ปัจจุบันการสร้างปะรำพิธีจะใช้สถานที่ที่มีความเหมาะสมพอดีกับจำนวนคนที่มาร่วมประกอบพิธี สามารถจัดกิจกรรมได้สะดวก และกว้างขวางพอสมควร

2. การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมด้านขั้นตอน

2.1 ขั้นตอนการเตรียมการ

2.1.1 การติดต่อหมอบแคน ในอดีตแม่หมอบจะติดต่อหมอบแคนด้วยตนเอง โดยนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ไปมอบให้เป็นการบอกกล่าวตามธรรมเนียม แต่ปัจจุบันการติดต่อหมอบแคนจะใช้การบอกกล่าวทางโทรศัพท์ เพื่อความสะดวกรวดเร็วและประหยัดค่าใช้จ่าย แต่ยังคง

รักษารธรรมเนียมปฏิบัติเหมือนเดิม คือ เมื่อหมอแคนมาถึงแม่หมอก็นำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ มามอบให้หมอแคนเป็นการบอกกล่าวอย่างเป็นทางการอีกทีหนึ่ง

2.1.2 การติดต่อแม่หมอหรือครูบาแล ลูกศิษย์จากหมู่บ้านอื่นในอดีต การติดต่อแม่หมอหรือครูบาและลูกศิษย์จากหมู่บ้านอื่นจะมีธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการติดต่อหมอแคน ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการติดต่อเช่นเดียวกัน เพื่อความสะดวกและรวดเร็ว ตามสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนไป

2.1.3 การเตรียมอาหาร ในอดีตการเตรียมอาหารและการปรุงอาหาร สำหรับเลี้ยงผู้มาร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า นั้นจะเป็นหน้าที่ของลูกหลานของแม่หมอผู้เป็นเจ้าภาพ แต่ปัจจุบันจะมีแม่งานหรือแม่ครัวที่ไม่ใช่ลูกหลานโดยตรงของแม่หมอมานำหน้าที่แทน เพราะลูกหลานแม่หมอต้องไปทำงานต่างจังหวัด สำหรับวิธีการติดต่อหรือบอกกล่าวนั้นแม่หมอนำดอกไม้ 1 คู่ และเทียน 1 คู่ไปมอบให้ตามธรรมเนียม ส่วนค่าจ้างหรือค่าแรงจะไม่กำหนดแล้วแต่แม่หมอจะเห็นสมควรว่าจะให้เท่าไร

2.2 ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม

2.2.1 การจัดเตรียมกายพิธี ในอดีตแม่หมอจะเป็นผู้จัดเตรียมกายพิธีให้ครบกับจำนวนผู้ร่วมงานทุกคน แต่ปัจจุบันแม่หมอจะจัดเตรียมเครื่องกายพิธีให้กับตัวเอง และแม่หมอที่มาจากหมู่บ้านอื่น ส่วนลูกศิษย์และบริวารจะจัดเครื่องกายพิธีด้วยตนเอง

2.2.2 ขั้นตอนการเอาผีลงหิ้ง ในอดีตแม่หมอจะเป็นผู้ัญเชิญผีลงหิ้งให้กับลูกศิษย์ทุกคน แต่ปัจจุบันลูกศิษย์และบริวารจะทำพิธีัญเชิญผีลงหิ้งด้วยตนเอง

3. การเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อในพิธีกรรม

3.1 การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล

3.1.1 แม่หมอผู้เป็นเจ้าภาพ แม่หมอผู้มาร่วมพิธีกรรม ลูกศิษย์ และบริวาร เชื่อว่า ผีฟ้าเป็นผีที่ดีคอยทำประโยชน์ให้กับตนเองตลอดทั้งบุคคลอื่น ๆ ที่มาร่วมในพิธีทุกคน จึงได้จัดให้มีพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าทุกปี

3.1.2 ญาติพี่น้องของแม่หมอและชาวบ้าน ที่เป็นกลุ่มเยาวชน มีความเชื่อเรื่องพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าเป็นบางโอกาส แต่มีความเกรงกลัวว่า พิธีกรรมนั้นเป็นพิธีกรรมที่ยังศักดิ์สิทธิ์ น่าเชื่อถืออยู่จึงไม่กล้าพูดหรือปฏิบัติในสิ่งที่ผิดกับพิธีกรรมนี้

3.2 การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์

ในการประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า มีวัสดุอุปกรณ์บางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ความเชื่อของแม่หมอผู้ประกอบพิธีกรรม เชื่อว่าวัสดุเหล่านั้นยังเป็นเครื่องกายที่ใช้ประกอบพิธีกรรมได้เหมือนเดิม

2.4 แนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการทอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

จากการศึกษาเอกสาร

สุวัฒน์ เรื่องศิลป์ จากวิทยานิพนธ์ เรื่อง การอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในการทำน้ำตาลโตนด : กรณีศึกษาบ้านแหลมวัง จังหวัดสงขลา (2552: 10) กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง วิธีการที่จะช่วยให้ภูมิปัญญาชาวบ้านให้สืบทอดต่อไปได้เป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งก็คือ การอนุรักษ์ฟื้นฟู รวมทั้ง การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตามความต้องการ ที่พอเหมาะพอดีเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตลอดจนดูแลรักษาให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้นคงคุณค่าไว้ตลอดไป

ไพฑูริย์ พงศบุตร (2548: 188-196 อ้างถึงในสุวัฒน์ เรื่องศิลป์ 2552: 15-16) ได้กล่าวถึง วิธีการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาชาวบ้านให้สืบทอดต่อไปได้เป็นระยะเวลายาวนานสามารถทำได้ คือ การสรรหาและประกาศยกย่องบุคคลดีเด่นทางด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน การประกาศยกย่องบุคคลดีเด่นระดับชาติ หรือระดับท้องถิ่น นับเป็นมาตรการอย่างหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนและส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้านให้คงอยู่หรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

หน้าที่ของบุคคลผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นครุภูมิปัญญาไทยในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านอื่น ๆ นั้น จะต้องสร้างสรรค์และสืบสานภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ยอมรับของสังคมและชุมชนและทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นให้แก่บุคคลอื่น ๆ

พรรณวดี ศรีขาว จากวิทยานิพนธ์ เรื่องการสืบทอดและบทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยที่บ้านละเอาะ อำเภอน้ำแก่ง จังหวัดศรีสะเกษ (2554: 145-149) สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยที่บ้านละเอาะ ชาวกูยบ้านละเอาะยังสืบทอดความเชื่อถือ คือ ผีสะเอ็ง และผีเถน เป็นผีปู่ตายายของแต่ละสายตระกูลที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งชาวบ้านเองก็ไม่รู้จัก รู้เพียงว่าเป็นบรรพบุรุษของตนในอดีตช่วง เดือน 3-6 ของทุกปีชาวบ้านจะจัดพิธีเลี้ยงผีสะเอ็งและผีเถน การที่พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษสืบทอดมาได้จนถึงปัจจุบัน เพราะมีปัจจัยหลายด้าน ทั้งปัจจัยภายใน คือ มีครุบาผู้สืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษบริบทชุมชนบ้านละเอาะกับการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษและปัจจัยภายนอก คือ นโยบายของภาครัฐต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น

1. ปัจจัยภายใน

1.1 ครุบากับการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ

พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษสืบทอดโดยครุบาทำหน้าที่เป็นร่างทรงผีบรรพบุรุษเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ทั้งหมดเกี่ยวกับพิธีนี้ไว้ ครุบาทุกคนถูกเลือกให้เป็นร่างทรงผีตามสายตระกูล

ฝ่ายแม่ ตำแหน่งครุบาในการประกอบพิธีมี 3 ตำแหน่ง คือ ครุบาใหญ่ คือ ผู้ที่มีจำนวนปีนับถือผีมากที่สุด เป็นหัวหน้าครุบาและได้รับการเคารพสูงสุดในพิธี ครุบารอง คือ ผู้ที่มีจำนวนปีนับถือผีรองจากครุบาใหญ่ เป็นผู้ช่วยครุบาใหญ่ และลูกศิษย์ คือ ผู้ที่มีจำนวนปีนับถือผีรองจากครุบารอง เหล่านี้จะเลื่อนขั้นได้เมื่อครุบาที่มีจำนวนปีนับถือผีมากกว่าตนตายไป หากไม่มีครุบาจะไม่สามารถจัดพิธีเลี้ยงผีขึ้นได้ เพราะครุบาคือตัวแทนอำนาจของผีบรรพบุรุษ คนธรรมดาสามัญจะจัดพิธีขึ้นเองไม่ได้ องค์กรความรู้ต่าง ๆ ในการประกอบพิธีทั้งเครื่องประกอบพิธี ขั้นตอน ครุบาอาศัยการจดจำ การสังเกต ไม่มีการเรียนการสอนใด ๆ เพราะเรื่องนี้เกี่ยวกับความเชื่อว่าผีเข้าทรงในร่างครุบา ทุกสิ่งมาอย่างทีแสดงออกถือว่าผีเป็นผู้กระทำ จึงไม่ใช่เรื่องที่สามารถสอนหรือเรียนกันได้ ครุบาของแต่ละตระกูลสามารถไปประกอบพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของคนอื่นได้หากได้รับเชิญ

1.2 บริบทชุมชนบ้านละเอาะกับการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ

บริบทชุมชนบ้านละเอาะเป็นปัจจัย สำคัญที่ทำให้พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ สืบทอดและดำรงอยู่มาได้ ทั้งด้านความเชื่อ วัฒนธรรม การศึกษาและอาชีพ การคมนาคมและเทคโนโลยี และสาธารณสุข ดังนี้

ด้านความเชื่อ ชาวภูยบ้านละเอาะยังคงยึดมั่นในความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษอยู่มากในการดำรงชีวิตประจำวันยังมีการกราบไหว้หิ้งผีอยู่เสมอ ชาวบ้านนำความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษผสมผสานเข้ากับประเพณีสำคัญต่าง ๆ จึงทำให้ความเชื่อนี้ยังดำรงอยู่ได้ ด้านวัฒนธรรม ชาวภูยบ้านนี้ยังให้ความสำคัญกับการเคารพผู้อาวุโสและระบบเครือญาติ จึงให้ความสำคัญกับพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับผู้อาวุโสของสายตระกูล ซึ่งพิธีนี้ทำให้ลูกหลานมารวมตัวกันเพื่อจัดงานด้วย ด้านการศึกษาและอาชีพ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตประจำวันอยู่กับหมู่บ้านไม่ได้ออกไปอาศัยอยู่นอกหมู่บ้าน จึงยังคงมีความเชื่อ และถือปฏิบัติพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษสืบต่อจากปู่ย่าตาทวดได้อย่างแนบแน่น ด้านการคมนาคมและเทคโนโลยี เข้า มาามีอิทธิพลกับชาวบ้านได้ไม่นานนัก จึงทำให้ชาวบ้านยังคงรักษาความเชื่อและพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของตนเองไว้ ด้านสาธารณสุข เมื่อชาวบ้านเกิดการเจ็บป่วยและไปรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันตามโรงพยาบาล สถานพยาบาลต่าง ๆ ไม่หายจึงหันไปพึ่งพาความเชื่อและพิธีเลี้ยงผี บรรพบุรุษของตนให้ช่วยเหลือ บริบททางสังคมที่แวดล้อมอยู่หลายประการส่งผลทำให้พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ สืบทอดมาได้จนถึงทุกวันนี้

2. ปัจจัยภายนอก

นโยบายของภาครัฐต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น ปัจจัยทางสังคมภายนอกที่ส่งผลต่อการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวภูย บ้านละเอาะเริ่มจากนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2524 และรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 46 รวมถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 66 ทำให้หน่วยงานของรัฐให้ความสำคัญและส่งเสริม

ประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ ทำให้วัฒนธรรมเหล่านี้มีความสำคัญมากขึ้น ทักษะคติของผู้คนในประเทศไทยในการมองกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เปลี่ยนไปจากการดูถูกเป็นการยอมรับ ความสนใจในความแปลกและแตกต่าง เมื่อหน่วยงานของรัฐจากทางจังหวัด อำเภอ และในชุมชนเข้ามาส่งเสริมวัฒนธรรมชาวกูยบ้านละเอาะช่วยกระตุ้นเตือนให้เกิดสำนึกทางชาติพันธุ์ ชาวกูยบ้านนี้จึงเกิดความรักและความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตนเองมากขึ้น ทั้งยังพยายามรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่ตนเองมีให้คงอยู่

3. บทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยที่บ้านละเอาะ

บทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยที่บ้านละเอาะมีหลายประการเรียงตามความสำคัญได้ ดังนี้ ประการแรก บทบาทในการสืบทอดฮีตคองของชาวกูยบ้านละเอาะ ถือเป็นบทบาทที่โดดเด่นมากของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยบ้านนี้ เพราะข้อปฏิบัติข้อห้ามและองค์ประกอบต่าง ๆ ของพิธีมีส่วนสืบทอดจารีตดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาแต่ในอดีต ทั้งฮีตคองการเคารพผู้อาวุโส เพื่อให้ลูกหลานเคารพตักยู่ต่อผู้หลักผู้ใหญ่และบรรพบุรุษ การครองตนของชายหญิง ชายหญิงต้องปฏิบัติให้เหมาะสม การเจรจาต่อรอง การปรับไหม สะท้อนลักษณะนิสัย การประนีประนอมของชาวกูยบ้านนี้ที่ต้องมีการติดต่อกับคนใน กลุ่มและนอกกลุ่มด้วยความ มสันดี ไม่ให้เกิดการต่อสู้กัน ประการที่ 2 บทบาทในการสั่งสอนลูกหลาน ให้รู้จักการแบ่งปันแก่ผู้อื่น สะท้อนลักษณะนิสัยความมีน้ำใจและความเอื้อเฟื้อของคนบ้านนี้ และสั่งสอนให้รู้จักฟันฝ่าอุปสรรคด้วย ประการที่ 3 บทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์ของชาวกูยและชาวลาว ถือเป็นบทบาทสำคัญอีกประการหนึ่งของพิธีนี้ พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษช่วยเชื่อมโยงคนสองชาติพันธุ์ในชุมชนและในสายตระกูลเข้าด้วยกัน ด้วยความเชื่อที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประการที่ 4 บทบาทในการสร้างกำลังใจให้กับปัจเจกบุคคล ให้กับ ครูบาและญาติพี่น้องที่ เข้าร่วมพิธี ช่วยคลายความกังวล ไล่และเสริมสร้างกำลังใจให้คนในสายตระกูลด้วย ประการสุดท้าย บทบาทในการแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่เดิมของชาวกูย ในการดำเนินชีวิตประจำวันคนกูยและคนลาวอยู่กันอย่างกลมเกลียว ชาวกูยไม่ได้แสดงอำนาจเหนือกว่าชาวลาว แต่จากพิธีกรรมจะเห็นถึงความเหนือกว่า

พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยบ้านละเอาะมีบทบาทสำคัญต่อผู้คนและชุมชน ทำให้พิธีนี้ดำรงอยู่มาอย่างยาวนาน ส่งผลให้ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชาวกูยสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ด้วย จนปัจจุบันพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษได้กลายเป็นอัตลักษณ์สำคัญของชาวกูยบ้านละเอาะด้วย

อย่างไรก็ตามการศึกษาพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยที่บ้านละเอาะเป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่ม ซึ่งแต่ละชุมชนย่อมมีลักษณะเฉพาะด้านสภาพสังคมวัฒนธรรม เมื่อสภาพสังคม เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาผลการศึกษา ก็อาจเปลี่ยนแปลงไปด้วย

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นางบุญมา จูมา เกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้า เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2556 กล่าวถึงการอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้าไว้ว่า (1) มีการสืบทอด (2) มีการเรียนรู้ (3) มีการสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น (4) การวัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

1. การสืบทอดการเป็นแม่หมอหรือครูบา

พิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมมีวัตถุประสงค์ เพื่อการเข้าทรงเกี่ยวกับการรักษาอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากการกระทำของผีและเพื่อสักการะผีฟ้าที่เข้าทรงรักษาอาการเจ็บป่วยของบุคคลนั้น ๆ ให้ความเป็นปกติ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการเลี้ยงขวงผีฟ้าหรือลงขวง โดยมีแม่หมอผู้เป็นร่างทรงของผีฟ้าเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้า ได้รับการแต่งตั้งจากหัวหน้าหรือแม่หมอกคนเดิม โดยการเสี่ยงทายและสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ครูบาหรือแม่หมอส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง วัยกลางคนขึ้นไปที่ตั้งงานมีครอบครัวแล้ว ลักษณะนิสัยของครูบาหรือแม่หมอ คือ เป็นคนที่ประพฤติตนอยู่ในทำนองคลองธรรม พูดจาน่าเชื่อถือ สามารถโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังได้ มีปฏิภาณไหวพริบดี ท่าทางเป็นคนเยือกเย็นเป็นที่รักของญาติพี่น้องและชาวบ้าน สามารถเข้ากับคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี ครูบาส่วนใหญ่มีคุณสมบัติสำคัญดังนี้

1. ครูบาต้องเคยถูกผีกระทำให้เจ็บป่วยมาก่อน ซึ่งเป็นบุคคลที่ผีฟ้าเลือกแล้วว่าอยากมาอาศัยอยู่ด้วย โดยเป็นร่างทรงเมื่อประกอบพิธีกรรม
2. ต้องเคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพอนผีฟ้าอย่างน้อย 3 ครั้งหรือ 3 ปี
3. ต้องมีอายุประมาณ 50 ปีขึ้นไป แม่หมอเป็นผู้หญิงทั้งหมดแต่งงานและมีลูกแล้ว จากคำบอกเล่าของแม่หมอบุญมา จูมา เล่าว่า “แต่ก่อนแม่ก็เข้าร่วมพิธีกรรมทุกปีแต่ไม่ได้เป็นแม่หมอหรือครูบา และไม่เคยรัก ษาคนป่วยด้วย เพราะว่าลูกยังเล็กอยู่ต้องเลี้ยงดูลูก ๆ และทำงานบ้านทุกอย่าง พอลูก ๆ โตขึ้น แม่ก็มีเวลาในการไปรักษาผู้ป่วยกับแม่หมอกคนก่อน ๆ หลายปี โดยการเป็นผู้ช่วยหรือนางเปียง ” จะเห็นได้ว่ากว่าที่จะเป็นแม่หมอหรือครูบาได้ต้องใช้เวลหลาย ๆ ปี และอายุก็ต้องผ่านวัยหมดประจำเดือนจึงไม่มีลูกเล็ก ๆ ไว้คอยเลี้ยงดู ส่วนงานบ้านและงานอื่น ๆ ก็ให้ลูกหลานเข้ามารับผิดชอบแทน จึงเป็นผู้ที่มีภาระงานในครอบครัวน้อย สามารถมีเวลาว่างที่จะไปรักษาคนป่วยและประกอบพิธีกรรมพอนผีฟ้าประจำที่บ้านของตน หรือไปร่วมพิธีกรรมที่หมู่บ้านอื่นได้โดยเฉพาะนางบุญมา จูมา ซึ่งเป็นแม่หมอในกรณีศึกษานี้ มีอายุ 68 ปี ตามบัตรประชาชน แต่อายุจริงมากกว่านี้ เพราะพ่อแม่แ้งเกิดช้า แต่แม่หมอก็มีสุขภาพแข็งแรงดี

ดังนั้น จากคุณสมบัติของแม่หมอกที่กล่าวมาข้างต้นนั้นบ่งบอกได้ว่า ครูบาหรือแม่หมอ เป็นบุคคลสำคัญ ในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ซึ่งจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้า นางบุญมาเล่าว่า “พิธีกรรมการ

ฟ่อนผีฟ้าจะต้องมีการอนุรักษ์ไว้ต่อไป ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ทำมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย ไม่ทำก็ ไม่ได้ เพราะเมื่อปู่ย่าตายายเสียชีวิตลง ผีที่เคยอาศัยอยู่กับบุคคลเหล่านั้นก็จะมาอาศัยอยู่กับลูกหลาน ต่อ ๆ ไป เราไม่รับเอาก็ได้ ถ้าไม่รับเอา ก็จะเกิดอาการเจ็บป่วยไม่สบาย มีอันเป็นไปต่าง ๆ นา ๆ” แม่หมอบุญมาเล่าต่อว่า “ได้สืบทอดการเป็นแม่หมอบุญมาจากนาง พันธุ์ ซึ่งมีฐานะเป็นยายของ นางบุญมา ผีที่มาอยู่ด้วยชื่อนางพิมพา และนางบุญมายังมีการสืบทอดผีมาจากแม่ คือ นางแพง ลำทอง ผีที่มาอยู่ด้วย ชื่อ เจ้าเฮือนสามพระองค์มาจากธาตุพนมและนางหงส์คำ ” จะเห็นได้ว่า การสืบทอดการเป็นแม่หมอบุญจะสืบทอดมาทางเชื้อสายฝ่ายแม่

แม่หมอบุญมาให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า การเป็นแม่หมอบุญหรือครูบาเริ่มจากมีคนใน ครอบครัวหรือตัวครูบาเองเจ็บป่วยและได้บนบานศาลกล่าวต่อผีว่าให้ตนเองหรือคนในครอบครัวหาย ป่วย แล้วจะประกอบพิธี เพื่อแก้บนให้เมื่อพิธีกรรมเลี้ยงช่วงเสร็จในสิ้นปีแรกผู้นั้นก็จะเป็นลูกศิษย์ หรือบริวารผีฟ้าก่อน เมื่อเข้าร่วมพิธีกรรมหลายปี มีความชำนาญมากขึ้น ก็จะเลื่อนตำแหน่งเป็นแม่ หมอบุญ หรือแม่หมอบุญคนเดิมที่มีอายุมากแล้ว ก็จะยกตำแหน่งนี้ให้ผู้ที่มิคุณสมบัติตามที่กล่าวมาแล้ว ข้างต้นเป็นแม่หมอบุญคนต่อไปและทำพิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้าเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กรณีศึกษาที่ 1 นางบุญมา จูมา

นางบุญมา จูมา อายุ ประกอบอาชีพทำนาและปลูกยางพารา นับถือผี ฟ้าและเข้าร่วมพิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้ามาตั้งแต่อายุ 40 ปี ซึ่งเป็นเวลา 28 ปี ก่อนที่ผีจะมาอยู่ด้วย นั้น ลูกสาวของนางบุญมา ชื่อนางจู้ด ป่วยไม่สบาย ไปรักษาที่โรงพยาบาลก็ไม่หาย จึงได้ ไปส่งดูกับหมอสงฆ์ หมอสงฆ์บอกว่าผีอยากมาอยู่ด้วย แต่สามีของนางบุญมาไม่เคารพนับถือ และไม่ปฏิบัติตามธรรมเนียม ผีก็เลยมากระทำให้ลูกสาวป่วย นางบุญมาจึงทำพิธีอมรับเอาผีเข้ามา อยู่ด้วย และปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอสงฆ์ว่าผีต้องการให้เป็นนางเทียมหรือร่างทรง นางบุญมา จึงบนบานว่าให้ลูกสาวหายป่วย ภายใน 7 วัน ปรากฏว่า อาการป่วยของลูกสาวก็หายจริง ๆ จึงได้ ทำพิธีรับเอาผีมาอยู่ด้วย โดยการแต่งขัน 5 ขัน 8 ไปไว้ที่หิ้งบูชา และในวันพระจะต้องเปลี่ยนขัน ทุกครั้ง ต่อจากนั้นนางบุญมา ก็เข้าร่วมพิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้าเป็นประจำทุกปี จนกระทั่งได้รับ ตำแหน่งเป็นหัวหน้า หรือครูบาคนปัจจุบันนี้

ผีที่มาเข้าทรงนางบุญมา จูมา คือ เจ้าเฮือนสามพระองค์และสาวใช้อีกสอง คน คือ นางหงส์คำ และนางพิมพา ซึ่งเป็นผีที่มาจากธาตุพนม นางบุญมาเล่าว่า “คุณยาย (นางพันธุ์) ไปแต่งงานกับสามีที่เป็นชาวธาตุพนม ผีเจ้าเฮือนสามพระองค์แต่ก่อนจะอยู่กับแม่ของคุณตา แล้วต่อมาก็มาอยู่กับยาย ต่อจากนั้นก็มาอยู่กับแม่ของนางบุญมา (นางแพง) ต่อมาก็มาอยู่กับนางบุญมา จนถึงปัจจุบันนี้

กรณีศึกษาที่ 2 นางแพงศรี จูมา

นางแพงศรี จูมา ประกอบอาชีพทำนา ไร่พริก และทำเครื่องจักสาน เป็นผู้นับถือผีฟ้าและเข้าร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า มาตั้งแต่อายุ 27 ปี ซึ่งเป็นเวลา 50 ปี ก่อนที่ผีจะมาอยู่ด้วยนั้น นางแพงศรี มีอาการป่วย เป็นอัมพาต ลูกไม่ได้ เดินไม่ได้ ซึ่งรักษาอย่างไรก็ไม่หาย เมื่อไปดูหมอ (หมอดู) จึงพบว่าผีที่เคยอยู่กับแม่ของตน หลังจากที่แม่ตายไปหลายปีจึงจะกลับมาอยู่กับตนเอง นางแพงศรีจึงทำพิธีอมรับเอาผีมาอยู่ด้วย และปฏิบัติตามคำแนะนำของแม่ หมอว่าผีต้องการให้เป็นร่างทรง จึงบ่นบานให้ตนเองหายป่วย อาการป่วยจึงหายและทำพิธีรับเอาผีมาอยู่ด้วย โดยการแต่งขัน 5 ขัน 8 ไปไว้ที่หิ้งบูชา จากนั้นนางแพงศรี ก็เข้าร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเป็นประจำทุกปี

ผีที่มาเข้าทรง นางแพงศรี จูมา คือ ท้าวศรีลาภกับนางสุชาดา มาจากปากน้ำหินบुरुณ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

นางแพงศรี จูมา ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยแม่หมอบูญา จูมา ในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาโรค และการเลี้ยงขวงผีฟ้าประจำปี

2. การเรียนรู้ของแม่หมอหรือครูบา

การประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมนี้แม่หมอบูญา เล่าว่า ไม่มีการบันทึกเรื่องราวไว้เป็นลายลักษณ์อักษร มีเพียงการบอกเล่าถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเท่านั้น

การเรียนรู้ของแม่หมอแต่ละคนไม่มีการเรียนการสอนโดยตรง หากแต่องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมพ่อนผีฟ้าถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นด้วย การจดจำวิธีการรายละเอียดเครื่องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การสังเกตและการกระทำของครูบาวาปฏิบัติอย่างไร จึงได้เรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์มากที่สุด ที่จะถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ให้ลูกหลานรุ่นต่อ ๆ ไป และถือว่าเป็นกลุ่มคนที่ทำให้พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเกิดขึ้นและสืบทอดต่อมาได้จนถึงปัจจุบันนี้

3. การสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นายแสวง อ่อนสีดา เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2556 ในฐานะเป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านฝอยลม คนปัจจุบันได้ให้ข้อมูลว่า “ได้จัดทำโครงการพ่อนผีฟ้านางเทียมไว้ในแผนชุมชนของหมู่บ้าน เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามนี้ไว้ โดยการของบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ เป็นเงินจำนวน 20,000 บาท ซึ่งก็ได้รับการจัดสรรงบประมาณทุกปี ” นายแสวงให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “ตัวเองมีความเชื่อเรื่องผีฟ้า เพราะเห็นคนป่วยที่รักษาด้วยการพ่อนผีฟ้าแล้วอาการป่วยหายจริง ๆ จึงให้ความเชื่อถือ และให้ความร่วมมือมาโดยตลอด ได้แก่ ช่วยเหลือด้านการจัดหาอุปกรณ์ การสร้างปะรำพิธี และเข้าร่วมกิจกรรมทุกปี” นายแสวงเล่าว่า “พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้านี้จะไม่วันสูญหายไปจากหมู่บ้านฝอยลม เพราะว่า

ผู้ประกอบพิธีกรรม บริวารและลูกศิษย์จะปฏิบัติอย่างเคร่งครัดไม่ได้ขาด ใครย้ายไปอยู่หมู่บ้านอื่นก็ต้องมาร่วมพิธีทุกปี ถ้ามาไม่ได้ก็ต้องมีสิ่งของมามอบให้แม่หมอ ผู้เฒ่า ผู้แก่ที่อายุมากแล้ว ไม่สามารถพอนได้ก็นั่งดู นั่งตบ มือและช่วยจุดเทียนในค้ายพิธีให้ ดังนั้นพิธีกรรมนี้จึงจะคงอยู่ต่อไป การถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด จึงเป็นการอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้าให้คงอยู่คู่บ้านฝอยลมตลอดไป

ในการสัมภาษณ์นายไพจิตร จูมา เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2556 ในฐานะเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ได้ให้ข้อมูลว่า “มีความเชื่อว่า พิธีกรรมการพอนผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่ดีมีประโยชน์มาก เพราะเคยนำลูกสาวไปรักษากับแม่หมอบุญมา แล้วอาการของลูกสาวดีขึ้น พอถึงเดือน 3 และเดือน 6 จะทำกระทงไปบ้านของแม่หมอเพื่อทำพิธีสะเดาะเคราะห์เป็นประจำทุกปี ถ้าติดธุระมาไม่ได้ก็ต้องมีชั้น 5 และเครื่องบูชามอมอบให้แม่หมอไม่ได้ขาด ” นายไพจิตร ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “การอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้า นอกจากจะมีการสืบทอดพิธีกรรมแล้วจะต้องหางบประมาณมาให้เพิ่มเติมให้ในการหาครูมาสอนเรื่องการเป่าแคน เพราะหมอแคนในหมู่บ้านแก่มาแล้ว ไม่มีผู้สืบทอด ” นายไพจิตรเล่าต่อว่า “อยากให้ทางโรงเรียนจัดทำครูมาสอนดนตรีพื้นเมือง โดยเฉพาะการเป่าแคน ซึ่งขณะนี้กำลังจะสูญหายไป คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจะให้การสนับสนุนงบประมาณอย่างเต็มที่”

ในการสัมภาษณ์นางนิรวรงค์ ลุนอุบล เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2556 ในฐานะที่เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มสตรีและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ได้ให้ข้อมูลว่า “มีความเชื่อเรื่องการพอนผีฟ้ามาก เพราะเห็นกับตาตัวเองแล้วว่าเวลาผีเข้าทรงแล้ว ร่างทรงสามารถทำทุกอย่างได้ เช่น การสูบบุหรี่ใส่พริกแห้งได้อย่างหน้าตาเฉย การดื่มเหล้าแล้วไม่เมา การอาบน้ำในหน้าหนาวแล้วไม่หนาว การเหน็บขี้ไต้ที่จุดไฟแล้วใส่เอวโดยไม่ร้อน ซึ่งเป็นเรื่องเหลือเชื่อมาก ” นางนิรวรงค์ เล่าต่อว่า “อยากให้พิธีกรรมนี้สืบทอดต่อไป อยากให้ลูกหลานได้เรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมนี้ โดยให้ทางโรงเรียนทำการสอนให้กับนักเรียนได้รับรู้รับทราบ เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ขั้นตอนวิธีการ ประโยชน์และความสำคัญของพิธีกรรม เพราะถ้าครูเป็นคนสอนนักเรียนจะเชื่อฟังมากกว่าการสอนของผู้ปกครอง”

ในการสัมภาษณ์นางสมคิด สุวรรณกลาง เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2556 ในฐานะเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำของบ้านฝอยลม เคยเป็นประธานกลุ่มแม่บ้าน กรรมการแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.) และคณะกรรมการอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมการพอนผีฟ้าและแนวทางในการอนุรักษ์ไว้ว่า “เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพอนผีฟ้าทุกปี โดยการให้ความร่วมมือให้การสนับสนุนด้านงบประมาณส่วนตัว และจัดหางบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ เป็นเงิน 20,000 บาท ” นางสมคิดให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “การอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้าจะต้องให้ลูกหลานเรียนรู้ และสืบทอดไว้ต่อไป โดยการให้กลุ่มเยาวชนมาช่วยงานด้านต่าง ๆ เช่น การเตรียมสถานที่ การไปรับไปส่ง

หมอแค้น การสร้างปะรำพิธี การจัดหาดอกไม้และเครื่องประกอบพิธีต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งถ้าเขาได้มาร่วมทำกิจกรรมแล้วเขาจะเกิดการเรียนรู้ และจดจำได้ดีกว่าการบอกเล่าจากผู้ใหญ่”

ในการสัมภาษณ์นายประสงค์ เวฬุวนาธร เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2556 ในฐานะเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ ได้ให้ข้อมูลเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือใกล้เคียงกันกับการค้นคว้าจากเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกว่า “ในฐานะที่ เป็นผู้นำท้องถิ่น ได้ให้การสนับสนุนประเพณีและวัฒนธรรมอยู่ตลอดทุกปี โดยการจัดสรรงบประมาณให้การสนับสนุนในหมวดงานประเพณีท้องถิ่นเป็นเงินจำนวน 220,000 บาท และจัดสรรให้โครงการพิธีกรรมพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมจำนวน 20,000 บาท นอกจากเงินงบประมาณแล้วยังให้ความช่วยเหลือด้านวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น หลอดไฟ วัสดุที่ใช้ทำปะรำพิธีและเข้าร่วมชมพิธีกรรมเป็นบางโอกาส

นายประสงค์ ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมนี้นสมควรให้มีการอนุรักษ์สืบทอดต่อไป เพราะเป็นพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติกันมานานจนเป็นอัตลักษณ์ของชาวบ้านฝอยลมไปแล้ว ซึ่งผู้คนในหมู่บ้านมีความเชื่อและศรัทธาต่อพิธีกรรมนี้มาก แสดงให้เห็นว่าการอนุรักษ์และสืบทอดพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ามาโดยตลอด แต่มีผู้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและวิธีการหรือแนวทางที่จะอนุรักษ์พิธีกรรมนี้ให้คงอยู่ต่อไปก็ต้องมีการสืบทอดไว้ ผู้ที่ทำหน้าที่สืบทอดก็คือแม่หมอหรือครูบาผู้ประกอบพิธีกรรม และนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

ในการสัมภาษณ์นางกาญจนา สารณีย์ ในฐานะเป็นครูผู้สอนในโรงเรียนบ้านหนองฮูฝอยลม ได้ระบุว่า “ได้เข้าร่วมสังเกตการณ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมทุกปี โดยการนำนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เข้าร่วมชมพิธีกรรมนี้ด้วย เห็นว่าพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมเป็นอัตลักษณ์หนึ่งของชาวบ้านที่นี่ เพราะเมื่อถึงกำหนดวันจัดทำพิธีชาวบ้านทุกคนจะให้ความร่วมมือโดยการนำสิ่งของต่าง ๆ มามอบให้แม่หมอผู้ประกอบพิธีและถือปฏิบัติมาทุกปีไม่ได้ขาด คือ ปีละ 2 ครั้ง ในเดือน 3 และเดือน 6 ซึ่งมีชาวบ้านและผู้บงกชผีฟ้าจากหมู่บ้านอื่นมาร่วมพิธีกรรมนี้เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ทางโรงเรียนบ้านหนองฮูฝอยลม ยังได้จัดทำหลักสูตรการเรียน รู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งมีพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารวมอยู่ด้วย เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ถึงประวัติและวัฒนธรรมของตนเอง ตลอดจนได้มีการบันทึกเป็นวีดิทัศน์ไว้ให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อีกด้วย แล้วทางโรงเรียน ยังได้จัดทำข้อมูลครุภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านประเพณีวัฒนธรรม เพื่อยกย่องบุคคลดีเด่นทางด้านนี้ให้ทุกคนในท้องถิ่นได้รู้จัก ซึ่งเป็นการสนับสนุนและอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าให้คงอยู่ต่อไป

ในการสัมภาษณ์เด็กหญิงหทัยพร แผ่นจันทิก เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2556 ได้กล่าวว่า “ชอบดูพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ามาก เพราะมันม่วน อยากมาพ่อนนำเพิ่มแต่ยาย

คน ไม่กล้ามาพื่อนหรือก แต่อยากให้เป็นพื่อนทุกปี เมื่อโตขึ้นก็จะพื่อนนำพื่อน หนูมาช่วยพื่อนร้อย ดอกไม้ กวาดบ้าน และล้างจาน”

จากการสังเกต

จากการสังเกตและเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า ลูกหลานของแม่หมอและผู้เข้าร่วม พิธีกรรมต่างก็มาร่วมชมพิธีกรรมการพื่อนผีฟ้าและมาช่วยงานต่าง ๆ เท่าที่จะทำได้โดยการบอกกล่าว ของพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่มาเข้าร่วมพิธีกรรม ตัวอย่างเช่น เด็กหญิงนิติวิภา คุ่มไธสงค์ อายุ 5 ขวบ ซึ่งเป็นหลานสาวของแม่หมอบุญมา จูมา ได้มาช่วยงานโดยการช่วยร้อยดอกไม้ และเมื่อ ประกอบพิธีกรรมก็จะร่วมพื่อนกับแม่หมอด้วย เด็กหญิงนิติวิภาเล่าว่า “น้องภาอยากพื่อนผีกับ แม่ใหญ่ โตขึ้นมาน้องภาจะพื่อนคือแม่ใหญ่ ” จะเห็นได้ว่า การที่ลูกหลานได้ร่วมพิธีกรรมและ ช่วยงานต่าง ๆ จะทำให้รับรู้และเข้าใจในพิธีกรรมได้ดีซึ่งเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลานโดย การปฏิบัติจริงซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่จะอนุรักษ์พิธีกรรมการพื่อนผีฟ้าของชาวบ้านผอยลมให้คงอยู่ สืบไป

สรุป แนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพื่อนผีของชาวบ้านผอยลม ตำบล ลท่า ดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

1. การสืบทอดการเป็นแม่หมอหรือครุบา

การอนุรักษ์พิธีกรรมการพื่อนผีฟ้า ต้องมีการสืบทอดการเป็นแม่หมอหรือครุ บา ซึ่งมีการสืบทอดมาจากปู่ย่าตายายมาสู่รุ่นลูกหลานหรือโดยการได้รับการแต่งตั้งจากแม่หมอ คนเดิม ผู้ที่จะเป็นแม่หมอคนต่อไปต้องมีคุณสมบัติสำคัญคือ เคยถูกผีกระทำให้เกิดการเจ็บป่วยมา ก่อนและรับเป็นร่างทรงให้กับผี เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพื่อนผีฟ้าอย่างน้อย 3 ปี มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป เป็นผู้หญิงที่แต่งงานและมีลูกแล้ว เป็นคนดี มีศีลธรรม ซื่อสัตย์สุจริต

2. การเรียนรู้ของแม่หมอหรือครุบา

แม่หมอหรือครุบาต้องมีการเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมการพื่อนผีฟ้าโดยการ สังเกตการณ์ทำพิธีของแม่หมอคนก่อน ๆ และเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นการ เรียนรู้ของแม่หมอจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพื่อนผีฟ้าให้คนอยู่ต่อไป

3. การสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น

การพื่อนผีฟ้าของชาวบ้านผอยลมได้รับการสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่นระดับ หมู่บ้านและระดับตำบล โดยการได้รับเงินสนับสนุนจากผู้นำในหมู่บ้านและองค์การบริหาร ส่วนตำบลท่าดอกคำเป็นเงินจำนวน 20,000 บาท นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ในการสร้างปะรำพิธี ตลอดจนเครื่องคายในพิธีและได้รับการสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่นจึงเป็น แนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพื่อนผีฟ้า

4. การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

โรงเรียนบ้านหนองฮอยลมได้จัดกิจกรรมการเรียน การสอนเกี่ยวกับพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าให้นักเรียนในโรงเรียนได้เรียนรู้ถึงประวัติความเป็นมา ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและน่านักเรียนเข้าชมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าตลอดจนได้บันทึกภาพนิ่งและภาพ เคลื่อนไหวไว้ให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วย ซึ่งเป็นแนวทางและวิธีการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าอีกวิธีหนึ่ง

5. ลูกหลานให้ความร่วมมือ

ในการเตรียมการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าจะได้รับความร่วมมือและได้รับความช่วยเหลือจากลูกหลาน ในการจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น การจัดหาดอกไม้ การร้อยดอกไม้ การเตรียมอุปกรณ์ เครื่องคายพิธี การติดต่อหมอแคน การติดต่อกับแม่หมอและบริวารจากหมู่บ้านอื่น การให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม ตลอดจนช่วยเก็บอุปกรณ์และสถานที่หลังจากเสร็จพิธีกรรม จากการศึกษาที่ลูกหลานมาช่วยงานและให้ความร่วมมือในการประกอบพิธีกรรม แสดงว่าลูกหลานเห็นความสำคัญ มีความเชื่อและ ศรัทธาต่อพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ามากซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่จะให้ลูกหลานได้สืบทอดและอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าไว้ให้คงอยู่สืบไป

6. สรรหาและยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาชาวบ้าน

คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองนักเรียนในโรงเรียน ได้ประกาศยกย่องให้แม่หมอหรือครูบาที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าและหมอแคน เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า และการเป่าแคนแก่นักเรียนในโรงเรียน ซึ่งนับเป็นแนวทางหนึ่งที่จะอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าให้คงอยู่ต่อไปได้

สรุปแนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มี 6 แนวทาง คือ (1) แนวทางการสืบทอดการเป็นแม่หมอหรือครูบา (2) แนวทางการเรียนรู้ของแม่หมอ (3) แนวทางในความช่วยเหลือและสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น (4) แนวทางการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน (5) แนวทางการให้ความร่วมมือจากลูกหลาน (6) ประกาศยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาชาวบ้าน

ตอนที่ 3 สรุปข้อมูลที่ได้จากการค้นพบ

3.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

3.1.1 ประวัติความเป็นมา ของหมู่บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

บ้านฝอยลมเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่อพยพมาจากอำเภอชานุมาน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ.2425 ซึ่งขณะนั้นเรียกว่า “ชานุมานมณฑล” โดยการนำของนายพรมาอ่อนสีดา บ้านฝอยลม ก่อตั้งมาได้ 131 ปี มีผู้ใหญ่บ้านปกครองมาจำนวน 18 คน

3.1.2 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอเมืองโขงหลวง จังหวัดบึงกาฬ

พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยการริเริ่มของแม่เต่าซาลี บ้านขอนแก่น ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ไม่ทราบวันเดือนปีที่แน่นอน เป็นเวลากว่า 100 ปีมาแล้ว มีการสืบทอดกันมาจากรุ่นปู่ตายายสู่รุ่นลูกหลาน จะเห็นได้จากนางบุญมา จูมาผู้เป็นแม่หมอผีฟ้าคนปัจจุบันได้สืบทอดมาจากนางพันธ์ จูมา ซึ่งเป็นยาย

พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความกตัญญูต่เวทีของลูกหลานที่มีต่อบรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ ตลอดจนเป็นการขอขอบคุณผีฟ้าที่มาช่วยปกป้องคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและภัยพิบัติต่าง ๆ ซึ่งจะประกอบพิธีกรรมในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ และเดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ เป็นประจำทุกปี

3.2 พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอเมืองโขงหลวง จังหวัดบึงกาฬ

3.2.1 เกี่ยวกับรูปแบบการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม

การประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านฝอยลมมี 2 รูปแบบ คือ (1) การพ่อนเพื่อรักษาคนป่วยทำพิธีได้ทุกวัน ยกเว้นวันพระ (2) การลงขวงผีฟ้าหรือเลี้ยงขวงผีฟ้า เป็นพิธีกรรมที่แสดงความกตัญญูต่อผีฟ้า ผู้ซึ่งมีพระคุณที่เคยรักษาตนเองให้หายจากการเจ็บป่วย เพื่อพบปะสังสรรค์ในกลุ่มลูกศิษย์ บริวาร และกลุ่มผู้นับถือผีฟ้า ซึ่งจะทำเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 6

3.2.2 องค์ประกอบของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วย

จากการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสังเกต สามารถสรุปองค์ประกอบของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วยของชาวบ้านฝอยลม ได้ดังนี้

1) หิ้งบูชาผีฟ้า

หิ้งบูชาผีฟ้าเป็นสถานที่เคารพสักการะของแม่หมอหรือครูบา ผู้เป็นหัวหน้าของ นางทรงผีฟ้าลูกศิษย์ และสมาชิกในครอบครัวของแม่หมอทุกคน เป็นที่เก็บเครื่องสักการะต่าง ๆ เป็นที่เก็บเครื่องคายพิธี (ขัน 5) ภายในหิ้งบูชาประกอบด้วย ขันหมากเบ็ง ขัน 5 ขัน 8 อย่างละ 2 อัน แจกกันดอกไม้ 2 คู่ พวงมาลัย 1 คู่ ขันหรือขวดน้ำหอม 1 ขัน ขันข้าวบูชา

1 ชั้น เทียนหลัก 2 คู่ แก้วน้ำ 3 ใบ หมอนกราบ 1 ใบ ชั้นนิมนต์ของญาติผู้ป่วย ชั้นเครื่องคายนพิตินำมาจากการรักษาผู้ป่วย มีดหรือดาบ

การปฏิบัติต่อหิ้งบูชา ผีฟ้า ในวันพระแม่หมอมจะแต่งชั้น 5 ชั้นบูชาและเปลี่ยนน้ำหอม พร้อมทั้งขนบานให้ผีฟ้ามาช่วยรักษาลูกศิษย์และบริวารให้อยู่เย็นเป็นสุข

2) เครื่องคายนพิติน

เครื่องคายนพิตินในการประกอบพิธีกรรมพ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วยและพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตสามารถสรุปได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

(1) เครื่องคายนพิตินในการรักษาคนป่วย เป็นเครื่องบูชาสำหรับแม่หมอมที่ใช้สักการะผีฟ้าเพื่ออัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยรักษาผู้ป่วยหรือครอบครัวก่อนที่จะทำพิธี วัสดุ อุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ ชั้น 5 ชั้น 8 อย่างละ 1 ชั้น ผ้าแพรขาว 1 ผืน เงิน 1 บาท 10 สตางค์ ชั้นน้ำหอม 1 ชั้น ข้าวเหนียวสุก 1 ปั้น หมากพลู 4 คำ บุหรี่ 4 ม้วน ข้าวสารเหนียว 1 ถ้วย ดอกไม้สีขาวร้อยเป็นพวง 2 พวง ไช้ไก่ดิบ 1 ฟอง เหล้า 1 ขวด ดาบ 1 เล่ม

(2) เครื่องคายนพิตินชั้นขวัญ เป็นเครื่องบูชาสำหรับเรียกขวัญผู้ป่วยให้กลับคืนมาอยู่กับผู้ป่วย ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ ชั้น 5 1 ชั้น หวี 1 ด้าม กำไลแขน 1 วง ตุ่มหู 1 คู่ กระจกเงา 1 บาน ผมปลอม 1 ปอย ชั้นน้ำมันต์ 1 ชั้น กล่องข้าวใส่ข้าวเหนียวนึ่งสุก 1 กล่อง ไช้ไก่ต้มสุก 2 ฟอง บุหรี่ 2 มวน เงินขวัญ เสื้อผ้าผู้ป่วยและผ้าเช็ดตัว ผ้ายผูกแขน เทียนที่มีความยาวจากสะดือถึงคอผู้ป่วย 1 เล่ม เทียนที่มีความยาวโดยการวัดรอบศีรษะผู้ป่วย 1 เล่ม

(3) เครื่องคายนพิตินการลำตัด ดเวรตัดกรรม เป็นเครื่องคายนพิตินที่ใช้ในพิธีกรรมส่งเครื่องแก้ว ถือว่าใส่กรรมของผู้ป่วย (กรรมนี้คือการเจ็บป่วย) ไว้ในกระทงแล้วนำส่งให้ผีฟ้า เป็นเครื่องบูชาที่ใช้ในขั้นตอนสุดท้ายของพิธีกรรมการรักษาคนป่วย ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ กระทง 9 ห่อง 9 ชั้น หมากพลูใส่ในกระทง ห่องละ 9 คำ บุหรี่ใส่ในกระทง ห่องละ 9 มวน เมียง (ข้า ตะไคร้ พริก ปลาร้า มะขามเปียก ตำรวมกันห่อด้วยใบมะยมหรือใบมะละกอ) ใส่ในกระทง ห่องละ 9 คำ กรวยทำจากใบขนุนใส่ในกระทงห่องละ 9 อัน เปลือกหอยโข่ง 9 ตัว ร้อยเป็นพวง 1 พวง กำไลแขน 9 วง ตุ่มหู 9 คู่ ช้าง 9 ตัว ม้า 9 ตัว ผ้าชิ้น 9 ผืน ผ้าโสร่ง 9 ผืน ม้าก้านกล้วย 1 ตัว ใบหญ้าคา 7 ใบ ดาบ 1 เล่ม ข้าวดำ ข้าวแดง ผ้ายผูกแขน ปลาร้าและปลาปิ้ง เสาไม้ปักไว้รอบกระทงมีจำนวนเท่ากับอายุของผู้ป่วย

(4) เครื่องคายนพิตินเลี้ยงช่วงผีฟ้า เป็นเครื่องคายนพิตินที่ใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปีที่ทำขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 6 ซึ่งมีอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ ชั้น 5 1 ชั้น ชั้นแปด 1 ชั้น ไช้ไก่ดิบ 1 ฟอง ข้าวสารเหนียว 1 กำมือ ชั้นน้ำหอม 1 ชั้น

เงิน 1 บาท 10 สตางค์ เหล้าขาว 1 ขวด หมากพลู 2 คำ บุหรี่ 2 มวน ดาบ 1 เล่ม แจกกัน
ดอกไม้ 1 คู่

3) แม่หมอหรือแม่ครู

ผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วย และพิธีกรรม
เลี้ยงขวงผีฟ้าประจำปี ชาวบ้านเรียกว่า “แม่หมอหรือแม่ครู หรือครูบาใหญ่” โดยได้รับการแต่งตั้ง
จากหัวหน้าหรือแม่หมอคนเดิมเป็นผู้หญิงที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ประกอบอาชีพทำนา มี
บุคลิกลักษณะพูดเก่ง มีปฏิภาณไหวพริบดี มีคุณธรรมจริยธรรม รักษาศีล เป็นที่เคารพนับถือของ
ชาวบ้าน ประพฤติปฏิบัติตนตามธรรมเนียมและฮีต - คอง ของผีฟ้าอย่างเคร่งครัด

4) หมอแคน

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าคือ แคน นักดนตรีที่
เป่าแคนเรียกว่า “หมอแคน” หรือเรียกว่า “หมอม้า” ส่วนมากเป็นชายวัยกลางคน มีความ
ชำนาญและอดทน เพราะการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ในแต่ละครั้งต้องใช้เวลาติดต่อกัน
โดยตลอด หมอแคนจึงต้องมีจำนวน 2-3 คน เพื่อผลัดเปลี่ยนกัน จะได้รับค่าจ้างประมาณคนละ
300 บาท หมอแคนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมนี้มาก ต้องรักษาการเป่าแคนให้มีความ
สม่ำเสมอตลอดและสอดคล้องกับการรำ ถ้าหมอแคนเป่าได้ทำนองสอดรับกับการขับลำก็จะทำให้
เกิดความไพเราะสนุกสนาน การรักษาผู้ป่วยและการเลี้ยงขวงผีฟ้าก็จะเป็นไปได้ด้วยดี

5) ผู้ป่วย

ผู้ป่วยที่มารักษาด้วยวิธีการพ่อนผีฟ้า ส่วนมากมีสาเหตุมาจากการ
กระทำของสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ภูตผี ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ฆ ผีเจ้าเมืองและเจ้า
ประจำตระกูล เนื่องจากทำผิด หรือละเมิดข้อห้ามต่าง ๆ และมีดวงวิญญาณผีอื่น ๆ อยากรมาอยู่ด้วย

6) บริวาร

บริวารผีฟ้า คือ ผู้ที่เคยรับการรักษาจากแม่ครูหรือครูบา และยอม
รับเป็น “ร่างทรง” ให้กับผี ในพิธีกรรมการเลี้ยงขวงผีฟ้าประจำปี

สาเหตุของการมาเป็นบริวารผีฟ้า มีขั้นตอนและขบวนการที่สำคัญ 5
ขั้น คือ

1. มีผีอยากมาอยู่ด้วยและทำให้เกิดการเจ็บป่วย
2. ไปรักษาโรคกับแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย
3. ไปหาหมอดูหรือหมอส่องเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วย
4. ยอมรับเอาผีมาอยู่ด้วย
5. มีการสืบทอดการพ่อนผีมาจากบรรพบุรุษ

7) กลอนลำ

กลอนลำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ไม่มีไม่ได้ เพราะเป็นการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับผี เพื่อสร้างความเข้าใจในการยุติมิให้ผีมารังควานทำความเดือดร้อนต่อผู้ป่วยอีก ซึ่งจะใช้ขับลำในแต่ละขั้นตอนของการรักษาผู้ป่วยได้แก่ กลอนลำอัญเชิญผีฟ้า กลอนลำเสี่ยงทายหรือลำส่อง กลอนลำอ้อนวอน กลอนลำอวยพร กลอนลำชวนลงเล่น กลอนลำส่งเครื่อง นอกจากนี้กลอนลำยังทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนาน ในทำนองกลอนลำทำให้คนป่วยคลายความกังวล ลืมความทุกข์โศกและความเจ็บป่วยที่ตนได้รับอีกด้วย

8) การพ่อนรำ

การพ่อนรำเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วย และพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้ามีความสนุกสนาน สำหรับท่าทางการพ่อนรำนั้นจะไม่มีท่าทางและรูปแบบที่ตายตัว ซึ่งจะขึ้นอยู่กับพฤติกรรมการของผีที่มาเข้าทรง นอกจากนี้การพ่อนรำจะเป็นไปอย่างอิสระไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ

3.2.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาโรค

จากการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสังเกต สามารถสรุปขั้นตอนการพ่อนผีฟ้ารักษาโรคของชาวบ้านผอยลมได้ดังนี้

1) *ขั้นเตรียมการ* ญาติผู้ป่วยจะไปติดต่อแม่หมอให้มาทำการรักษาผู้ป่วย โดยมีดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ นำไปด้วย เป็นการบอกกล่าวตามธรรมเนียม จากนั้นก็จะไปติดต่อหมอแคน ซึ่งปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการไปติดต่อแม่หมอ เมื่อถึงวันเวลาตามที่กำหนดไว้ญาติผู้ป่วยจะมารับแม่หมอและหมอแคนที่บ้าน แล้วญาติผู้ป่วยและลูกศิษย์ของแม่หมोजัดเตรียมเครื่องคายพิธีต่าง ๆ ให้ครบถ้วน

2) *การวินิจฉัยโรคเบื้องต้น* แม่หมอจะพูดคุยซักถามผู้ป่วยและญาติถึงอาการป่วยตลอดจนสภาพของครอบครัวและของรักษาต่าง ๆ ว่ามีหรือไม่ เพื่อจะได้สรุปหาสาเหตุของการป่วยเบื้องต้น

3) *การจัดสถานที่และเตรียมพิธี* ญาติผู้ป่วยจัดสถานที่ภายในบ้านของผู้ป่วยทางทิศตะวันออก แม่หมอจะหันหน้าไปทางหิ้งพระ หมอแคนจะนั่งตรงข้ามกับแม่หมอ หันหน้าเข้าหากัน เครื่องคายพิธีจะจัดวางไว้ด้านหลังของแม่หมอ ชั้นขวัญจะตั้งอยู่ด้านซ้ายมือ ของแม่หมอ ลูกศิษย์หรือบริวารจะนั่งอยู่ข้างหลังของแม่หมอเพื่อคอยเป็นผู้ช่วย สำหรับคนป่วยนั้นจะนั่งตรงไหนก็ได้

4) *การประกอบพิธีกรรมการรักษา* ในการประกอบพิธีกรรมจะเริ่มด้วยการลำอัญเชิญผีฟ้าให้มาเข้าทรงร่างกายของแม่หมอ เมื่อผีเข้าทรงแล้ว แม่หมอจะลำส่องหาสาเหตุของการเจ็บป่วย เมื่อทราบสาเหตุแล้วจะลำอ้อนวอนขอชีวิตผู้ป่วยไว้ และจะยอมทำตามที่มีต้องการ

ทุกอย่าง ลำเรียกขวัญผู้ป่วยให้มาอยู่กับเนื้อกับตัว ต่อจากนั้นจะทำพิธีเสี่ยงไข่ในขันขวัญ แม่หมอ และญาติผู้ป่วยผูกแขนให้ผู้ป่วยตามลำดับ แล้วแม่หมอมจะทำพิธีขอน้ำมนต์ส่องหาผีและทำพิธีตัดเวร ตัดกรรม หรือพิธีส่งเครื่องแก้ว

พิธีตัดเวรตัดกรรม จะใช้กับการรักษาผู้ป่วยที่ผ่านการรักษา 2-3 ครั้ง แล้วอาการยังไม่ดีขึ้น จะเริ่มด้วยญาติผู้ป่วยจัดทำกระทง 9 ห่อง 9 ชั้น และนำสิ่งของต่าง ๆ มาใส่ กระทงให้ครบแล้วแม่หมอลำอัญเชิญผีให้มารับเครื่องแก้ว ทำพิธีขอน้ำมนต์ ทำพิธีตัดเวรตัดกรรม ทำพิธีฆ่าวัวฆ่าควายมอบให้เจ้ากรรมนายเวร แล้วนำกระทงไปทิ้งนอกบ้านทางทิศตะวันตก ซึ่งมีข้อห้ามว่าไม่ให้หันหลังกลับไปดู เพราะเป็นการหวังสิ่งของที่ทิ้งไปซึ่งมีพยาธิของผู้ป่วยรวมอยู่ด้วยจะ หวนกลับมาอีก

เมื่อเสร็จพิธีกรรมตัดเวรตัดกรรมแล้ว แม่หมอก็จะทำพิธีเรียกขวัญ เสี่ยงไข่ และชวนลงเล่น หลังจากนั้นก็จะทำพิธี “ส่งผีกลับขึ้นหิ้งโฮง”

5) *ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม* แม่หมอมักเก็บเครื่องคายพิธีเพื่อนำไปเก็บไว้ที่ หิ้งบูชาที่บ้านของตัวเอง ผู้ป่วยที่รักษาหายต้องไปร่วมพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปีในโอกาสต่อไป แม่ หมอ หมอแคนและผู้มาร่วมพิธีร่วมรับประทานอาหาร แล้วญาติผู้ป่วยผูกแขนให้แม่หมอและหมอ แคนเป็นเงินค่าตอบแทนในการรักษา

3.2.4 เกี่ยวกับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า

การเลี้ยงช่วง ผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มี 3 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนเตรียมการ 2) ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม 3) ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม

1) *ขั้นตอนการเตรียมการ* แม่หมอมักกำหนดวัน เวลา ที่แน่นอน คือ วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี และจะไม่ทำพิธี กรรมในวันพระ และมีการเตรียมการล่วงหน้า คือ ติดต่อหมอแคน บอกกล่าวลูกศิษย์ บริวาร เตรียมสถานที่และ อุปกรณ์ สร้างปะรำพิธี เตรียมอาหาร ประกอบอาหาร เตรียมเครื่องต้ม ดอกไม้ พวงมาลัย และ เตรียมเครื่องคายพิธี

2) *ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม* แม่หมอและลูกศิษย์จัดเตรียมเครื่องคายพิธีให้พร้อม แล้วนำไปวางไว้ในปะรำพิธี โดยคายของแม่หมอมักจะอยู่ตรงกลาง ลูกศิษย์และบริวารจะจัดไว้ ด้านซ้ายและขวาเรียงลำดับกันไปจนครบทุกคน แม่หมอมักจะเริ่มประกอบพิธีกรรมโดยการขึ้นไป อัญเชิญผีฟ้าลงมาจากหิ้งบูชาที่บ้านของแม่หมอเอง ส่วนบริวารที่ จะมาร่วมพิธีก็จะอัญเชิญผี ประจำตัวของตัวเองมาร่วมพิธีด้วยเช่นกัน ซึ่งเรียกว่า “เอาผีลงหิ้ง” จากนั้นแม่หมอและบริวารก็ จะไปนั่งประจำที่เครื่องคายพิธีของตน ทำพิธีอัญเชิญผีฟ้าประจำตัวมาเข้าทรง เมื่อผีมาเข้าทรงแล้ว แม่หมอและบริวารจะลุกขึ้นพ้อนรำรอบหลักข้างไปเรื่อย ๆ มีการหยุดพักตม้มน้ำหรือตม้เหล้า และสูบ

บุหรี ในระหว่างการพ้อนรำนั้นแม่หมอและบริวารจะมีการขับลำโต้ตอบกันเป็นที่สนุกสนาน จนถึงเวลา 22.00 น. จึงหยุดพักผ่อน

พิธีกรรม ในตอนเช้าเริ่มเวลา 9.00 น. แม่หมอและบริวารจะเริ่มพิธีกรรมตามลำดับขั้นตอนเหมือนกับวันแรก เมื่อพ้อนรำและละเล่นได้สักระยะหนึ่งก็จะนำอาหารมา เช่น ไหว้ผี เรียกว่า “หงายพาข้าว” แล้วบอกกล่าวให้ผีมากินอาหาร แม่หมอและบริวารหยิบข้าวกินคนละคำ 2 คำ แล้วเทเหล้าและน้ำหอมลงพื้นให้ผีกิน แล้วให้บริวารนำอาหารใส่ถุงไปทิ้งไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ทางทิศตะวันออก หมายถึงส่งให้ผีที่มาจากปากกระดิง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทางทิศตะวันตก หมายถึง ส่งให้ผีที่มาจากบึงโขงหลง แต่การหงายพาข้าวในพิธีกรรมเดือน 6 จะแต่งพาข้าวหรือถาด 2 ใบ และทำพิธีกรรมตามขั้นตอนเหมือนกันกับพิธีกรรมในเดือน 3 ทุกอย่าง หลังจากนั้นก็จะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้คนป่วยตามขั้นตอนที่ได้กล่าวไว้แล้ว

3) *ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม* แม่หมอและลูกศิษย์จะทำพิธียกเอาชิ้นครูเครื่องคายต่าง ๆ กลับไปไว้ในบ้านเหมือนเดิม ซึ่งมีการเก็บเครื่องคายชิ้นหึ่งจะทำในตอนเช้าของวันขึ้น 6 ค่ำ โดยเอาเฉพาะชิ้น 5 เท่านั้น ไข่คายก็ให้ลูกหลานนำไปต้มกิน ห้ามทำอย่างอื่นนอกจากต้มเท่านั้น ในเวลาประมาณ 11.00 น. แม่หมอและบริวารจะนั่งกราบหน้าเครื่องคาย 3 ครั้ง เอาผ้าคล้องคอ ผ้าพันหัว และผ้าสไบออกจากตัว ซึ่งแสดงว่า เป็นการอัญเชิญผีออกจากตัว เมื่อผีออกจากร่าง การพ้อนที่กระทำในนามผีต้องสิ้นสุดลง แต่แม่หมอและบริวารบางคนเดินทางไปร่วมพิธีกรรมที่หมู่บ้านอื่น ในตอนบ่ายของวันขึ้น 4 ค่ำ และกลับมาบ้านในตอนเย็นของวันขึ้น 5 ค่ำ แล้วจะนำเครื่องคายพิธีมาขึ้นหึ่งในตอนเช้าของวันขึ้น 6 ค่ำ เช่นเดียวกัน

กล่าวโดยสรุปแล้วพิธีกรรมการเลี้ยงขวงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมนี้ ต้องทำในเวลา 2 วัน จึงจะครบตามพิธีกรรมของแม่หมอ กล่าวคือ วันแรกเป็นการลงขวงเพื่อให้พวกผีฟ้าลงมาเล่นที่สนามหรือลานบ้าน ซึ่งเป็นโอกาสที่ลูกศิษย์จะได้พบปะสังสรรค์กัน ในวันที่สองจะเช่นสำรวจบูชาผีฟ้าด้วยขนมหวาน (พาหวาน) เป็นสิ่งที่ผีฟ้าชอบเป็นพิเศษ

3.3 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

3.3.1 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาโรค

การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาโรคของชาวบ้านฝอยลมพบว่า วัสดุอุปกรณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ เทียนไข ถ้วยชาม ด้าย รูปปั้นช้างและม้า กำไลแขน ช้องम्म ผ้าชิ้นใหม่ ผ้าโสร่งใหม่ และถาดเครื่องคายพิธีซึ่งในอดีตวัสดุเหล่านี้ จะจัดทำขึ้นเอง และปัจจุบันมีการซื้อจากตลาด เพราะประหยัดเวลาและเพื่อความสะดวกสบายของตนเอง และครอบครัว

3.3.2 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า

1) การเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบ มี 3 ประเด็น คือ

(1) การเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบด้านบุคคล คือ ในอดีตผู้เข้ามาเข้าชมและเข้าร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้ามีทั้งเด็ก ๆ หนุ่มสาว และคนชรา แต่ปัจจุบัน ผู้มาเข้าร่วมพิธีกรรมส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ และเด็ก ๆ ที่ไปกับปู่ย่าตายายเท่านั้น ส่วนวัยหนุ่มสาวจะไม่สนใจหรือให้ความสำคัญกับพิธีกรรมเท่าใด

(2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบด้านวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่

ก. *เทียนไข* ในอดีตชาวบ้านจะทำเทียนไขขึ้นใช้เอง แต่ปัจจุบันซื้อเทียนไขตามร้านค้าเพื่อความสะดวกสบายของตนเอง

ข. *ถ้วยหรือชาม* ในอดีตใช้ถ้วยชามตราไก่ ชามสังกะสี ปัจจุบันใช้ภาชนะที่เป็นชามกระเบื้อง ชามพลาสติกและชามแสตนเลส

ค. *ถาดเครื่องคาย* ในอดีตชาวบ้านจะทำถาดเครื่องคายใช้เอง โดยทำจากไม้ไผ่ แต่ปัจจุบันถาดเครื่องคายจะหาซื้อตามตลาดเป็นถาดแสตนเลส และถาดพลาสติก

ง. *ผ้าขาว* ในอดีตจะใช้ผ้าขาวที่ทอจากดอกฝ้าย แต่ปัจจุบันจะใช้ผ้าที่ซื้อจากตลาด ซึ่งสะดวกและสวยงามกว่า

จ. *ดอกไม้* ในอดีตดอกไม้ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมจะมีมากมาย หาเก็บได้จากหัวไร่ปลายนา แต่ปัจจุบันต้องซื้อดอกไม้จากตลาด หรือบางที่ต้องใช้ดอกไม้พลาสติก หรือเปลี่ยนแปลงไปใช้ดอกไม้ที่มีตามฤดูกาล เช่น เดือน 3 จะใช้ดอกทองกวาวและในเดือน 6 จะใช้ดอกมันปลา (กันเกรา)

ฉ. *เหล้าขาว* ในอดีตการประกอบพิธีกรรม จะใช้เหล้าขาวที่ต้มกลั่นเอง แต่ปัจจุบันใช้เหล้าขาวที่ซื้อจากตลาดและมีน้ำอัดลม เบียร์ เพิ่มเข้ามาอีก

ช. *แคน* การประกอบพิธีกรรมในอดีตจะใช้แคนเป็นหลัก แต่ปัจจุบันจะใช้เครื่องขยายเสียง เปิดทำนองดนตรีและเสียงแคน แทนการเป่าแคนจากหมอแคนในบางช่วงและในกรณีที่หมอแคนไม่ว่างหรือไม่สบาย

ซ. *ยาสูบหรือบุหรี* ในอดีตจะใช้ยาเส้นที่หั่นและชวยเอง พันหรือมวนด้วยใบตองแห้งผสมพริก แต่ปัจจุบันจะใช้บุหรีที่มีขายตามตลาด

ณ. *วัสดุที่ใช้ทำปะรำพิธี* ในอดีตจะใช้หญ้าคาและไม้ไผ่ แต่ปัจจุบันจะใช้ผ้าเต็นท์กางทำเป็นหลังคาปะรำพิธีในบางโอกาส เพราะสะดวกและคงทน สามารถนำกลับมาใช้ได้อีกในปีต่อไป

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง เพราะว่า มีการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรม พฤติกรรมของประชากร และความความสะดวกสบายในการจัดหาอุปกรณ์ เช่น มี

ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาทำให้ประชาชนในหมู่บ้านรับเอาวัฒนธรรมเหล่านั้นมาใช้เป็นของตนเอง ประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้ความสามารถที่ได้เรียนรู้มาตลอดจนภาวะเศรษฐกิจในครอบครัวของชาวบ้านที่ต้องทำงานทุกครอบครัว ไม่มีเวลาที่จะผลิตวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมจึงหาซื้อตามตลาดเพราะประหยัดเวลาและเพื่อความสะดวกสบายของตนเองและครอบครัว

ความเชื่อหลังการเปลี่ยนแปลงในด้านเครื่องคายบูชาและเครื่องดนตรีนั้น ผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม มีความเชื่อว่าเครื่องคายบูชาและเครื่องดนตรีที่มีการเปลี่ยนแปลงไปนั้น ก็ไม่ทำให้คติความเชื่อและการสื่อความหมายในพิธีกรรมนั้นเปลี่ยนแปลงไป

(3) การเปลี่ยนแปลงด้านการละเล่น พิธีกรรมในอดีตนั้นจะมีกิจกรรมการละเล่นหลายอย่าง เช่น การเล่นพ้อนชมดอกไม้ การพ้อนเล่นมวย การพ้อนเล่นดาบ การพ้อนเล่นคล้องช้าง การพ้อนเล่นหาปลา ฯลฯ แต่ปัจจุบันคงเหลือกิจกรรมการละเล่นในพิธีกรรม เฉพาะการพ้อนเล่นชมดอกไม้และการพ้อนเล่นหาปลาเท่านั้น และยังมี การเปลี่ยนแปลงด้านเสื้อผ้าการแต่งกาย คือ ในอดีตเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่แม่หมอบและบริวารสวมใส่ในพิธีกรรม จะทอและผลิตขึ้นใช้เอง และมีไม่มากไม่เกิน 2 ชุด แต่ปัจจุบันเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของแม่หมอบจะซื้อจากตลาดเกือบทั้งหมดและมีจำนวนมากกว่า 2 ชุด เพราะมีสีสันสวยงาม ดึงดูดความสนใจของผู้ชมพิธีกรรม ตลอดจนมีความเชื่อว่าผีประจำตัวชอบเสื้อผ้าที่มีสีสันสวยงามเช่นกัน สำหรับการเปลี่ยนแปลงสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมนั้นในอดีตจะประกอบพิธีกรรมบริเวณลานหน้าบ้านหรือลานกลางบ้าน แต่ปัจจุบันการสร้างปะรำพิธีจะใช้สถานที่ที่มีความเหมาะสมพอดีกับจำนวนคนที่มาร่วมประกอบพิธี สามารถจัดกิจกรรมได้สะดวก และกว้างขวางพอสมควร

2) การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมด้านขั้นตอน

(1) ขั้นตอนการเตรียมการ

ก. การติดต่อหมอบแคน ในอดีตแม่หมอบจะติดต่อหมอบแคนด้วยตนเอง โดยนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ไปมอบให้เป็นการบอกกล่าวตามธรรมเนียม แต่ปัจจุบันการติดต่อหมอบแคนจะใช้การบอกกล่าวทางโทรศัพท์ เพื่อความสะดวกรวดเร็วและประหยัดค่าใช้จ่าย แต่ยังคงรักษาธรรมเนียมปฏิบัติเหมือนเดิม คือ เมื่อหมอบแคนมาถึงแม่หมอบก็จะนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ มามอบให้หมอบแคนเป็นการบอกกล่าวอย่างเป็นทางการอีกทีหนึ่ง

ข. การติดต่อแม่หมอบหรือครูบาและลูกศิษย์จากหมู่บ้าน อื่นในอดีตการติดต่อแม่หมอบหรือครูบาและลูกศิษย์จากหมู่บ้านอื่นจะมีธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการติดต่อหมอบแคน ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการติดต่อเช่นเดียวกัน เพื่อความสะดวกและรวดเร็วตามสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนไป

ค. การเตรียมอาหาร ในอดีตการเตรียมอาหารและการปรุงอาหารสำหรับเลี้ยงผู้มาร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า นั้นจะเป็นหน้าที่ของลูกหลานของแม่หมอบผู้เป็นเจ้าภาพ แต่ปัจจุบันจะมีแม่งานหรือแม่ครัวที่ไม่ใช่ลูกหลานโดยตรงของแม่หมอบมาทำหน้าที่แทน เพราะลูกหลานแม่หมอบต้องไปทำงานต่างจังหวัด สำหรับวิธีการติดต่อหรือบอกกล่าวนั้นแม่หมอบจะนำดอกไม้ 1 คู่ และเทียน 1 คู่ไปมอบให้ตามธรรมเนียม ส่วนค่าจ้างหรือค่าแรงจะไม่กำหนดแล้วแต่แม่หมอบจะเห็นสมควรว่าจะให้เท่าไร

(2) ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม

ก. การจัดเตรียมค้ายพิธี ในอดีตแม่หมอบจะเป็นผู้จัดเตรียมค้ายพิธีให้ครบกับจำนวนผู้มาร่วมงานทุกคน แต่ปัจจุบันแม่หมอบจะจัดเตรียมเครื่องค้ายพิธีให้กับตัวเอง และแม่หมอบที่มาจากหมู่บ้านอื่น ส่วนลูกศิษย์และบริวารจะจัดเครื่องค้ายพิธีด้วยตนเอง

ข. ขั้นตอนการเอาผีลงหิ้ง ในอดีตแม่หมอบจะเป็นผู้อัญเชิญผีลงหิ้งให้กับลูกศิษย์ทุกคน แต่ปัจจุบันลูกศิษย์และบริวารจะทำพิธีอัญเชิญผีลงหิ้งด้วยตนเอง

3) การเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อในพิธีกรรม

(1) การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล

ก. แม่หมอบผู้เป็นเจ้าภาพ แม่หมอบผู้มาร่วมพิธีกรรม ลูกศิษย์ และบริวาร เชื่อว่า ผีฟ้าเป็นผีที่ตีค้อยทำประโยชน์ให้กับตนเองตลอดทั้งบุคคลอื่น ๆ ที่มาร่วมในพิธีทุกคน จึงได้จัดให้มีพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าทุกปี

ข. ญาติพี่น้องของแม่หมอบและชาวบ้าน ที่เป็นกลุ่มเยาวชน มีความเชื่อเรื่องพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าเป็นบางโอกาส แต่มีความเกรงกลัวว่าพิธีกรรมนั้นเป็นพิธีกรรมที่ยังศักดิ์สิทธิ์ น่าเชื่อถืออยู่จึงไม่กล้าพูดหรือปฏิบัติในสิ่งที่ผิดกับพิธีกรรมนี้

(2) การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์

ในการประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า มีวัสดุอุปกรณ์บางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ความเชื่อของแม่หมอบผู้ประกอบพิธีกรรม เชื่อว่าวัสดุเหล่านั้นยังเป็นเครื่องค้ายที่ใช้ประกอบพิธีกรรมได้เหมือนเดิม

3.4 แนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ้อนผีของชาวบ้านฝอยลม ตำบล

ท่าดอกคำ อำเภอวังไกลกังวล จังหวัดบึงกาฬ

3.4.1 การสืบทอดการเป็นแม่หมอบหรือครูบา

การอนุรักษ์พิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า ต้องมีการสืบทอดการเป็นแม่หมอบหรือครูบา ซึ่งมีการสืบทอดมาจากปู่ย่าตายายมาสู่รุ่นลูกหลาน ซึ่งสืบทอดมาจากสายแม่ หรือโดยการได้รับการแต่งตั้งจากแม่หมอบ คนเดิม ผู้ที่จะเป็นแม่หมอบคนต่อไปต้องมีคุณสมบัติสำคัญคือ เคยถูกผีกระทำให้เกิดการเจ็บป่วยมาก่อนและรับเป็นร่างทรงให้กับผี เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ามา

อย่างน้อย 3 ปี มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป เป็นผู้หญิงที่แต่งงานและมีลูกแล้ว เป็นคนดี มีศีลธรรม ซื่อสัตย์สุจริต

3.4.2 การเรียนรู้ของแม่หม้อหรือครุบา

แม่หม้อหรือครุบาต้องมีการ เรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมการพอนผีฟ้าโดยการสังเกตการณ์ทำพิธีของแม่หม้อคนก่อน ๆ และเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นการเรียนรู้ของแม่หม้อจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้าให้คงอยู่ต่อไป

3.4.3 การสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น

การพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมได้รับการสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านและระดับตำบล โดยการได้รับเงินสนับสนุนจากผู้นำในหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล ทำดอกค้ำเป็นเงินจำนวน 20,000 บาท นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างปะรำพิธี ตลอดจนเครื่องคายในพิธีและได้รับการสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่นจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้า

3.4.4 การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

โรงเรียนบ้านหนองฮูฝอยลมได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนเกี่ยวกับพิธีกรรมการพอนผีฟ้าให้นักเรียนในโรงเรียนได้เรียนรู้ ถึงประวัติความเป็นมา ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและนำนักเรียนเข้าชมพิธีกรรมการพอนผีฟ้าตลอดจนได้บันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวไว้ให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วย ซึ่งเป็นแนวทางและวิธีการอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้าอีกวิธีหนึ่ง

3.4.5 ลูกหลานให้ความร่วมมือ

ในการเตรียมการประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้าจะได้รับความร่วมมือและได้รับความช่วยเหลือจากลูกหลาน ในการจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น การจัดหาดอกไม้ การร้อยดอกไม้ การเตรียมอุปกรณ์ เครื่องคายพิธี การติดต่อหมอแคน การติดต่อกับแม่หม้อและบริวารจากหมู่บ้านอื่น การให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม ตลอดจนช่วยเหลืออุปกรณ์และสถานที่หลังจากเสร็จพิธีกรรม จากการศึกษาที่ลูกหลานมาช่วยงานและให้ความร่วมมือในการประกอบพิธีกรรม แสดงว่าลูกหลานเห็นความสำคัญ มีความเชื่อและศรัทธาต่อพิธีกรรมการพอนผีฟ้ามากซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่จะให้ลูกหลานได้สืบทอดและอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้าไว้ให้คงอยู่สืบไป

3.4.6 สรรหาและยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาชาวบ้าน

คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองนักเรียนในโรงเรียน ได้ประกาศยกย่องให้แม่หม้อหรือครุบาที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้าและหมอ แคน เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมการพอนผีฟ้า และการเป่าแคนแก่นักเรียนในโรงเรียน ซึ่งนับเป็นแนวทางหนึ่งที่จะอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้าให้คงอยู่ต่อไปได้

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอ บึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. สรุปผลการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.1.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของ หมู่บ้านและพิธีกรรมการพอนผีฟ้า ของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

1.1.2 เพื่อศึกษาพิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

1.1.3 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

1.1.4 เพื่อศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งจะเป็นการรวบรวมข้อมูล และการค้นคว้าจากเอกสารวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกต และการสำรวจชุมชน

1.2.1 ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

1) *ผู้รู้* ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นที่เคารพในชุมชน จำนวน 5 คน ซึ่งอาศัยอยู่ในบ้านฝอยลมมานาน สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน และพิธีกรรมการพอนผีฟ้าได้เป็นอย่างดี

2) *ผู้ประกอบพิธีกรรม* ได้แก่ แม่หมอหรือครูบา หมอแคน บริวารหรือลูกศิษย์ และญาติผู้ป่วย จำนวน 5 คน ซึ่งสามารถให้ข้อมูลด้านการประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้า การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรม และแนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพอนผีฟ้าได้เป็นอย่างดี

3) *ผู้นำท้องถิ่น* ได้แก่ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอกคำ จำนวน 5 คน

ซึ่งสามารถให้ข้อมูลด้านบริบทของชุมชน และแนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าได้เป็นอย่างดี

4) *บริวารและชาวบ้านที่ร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรม* จำนวน 15 คน ซึ่งจะให้ข้อมูลด้านการประกอบพิธีกรรม การเปลี่ยนแปลง พิธีกรรมในด้านต่าง ๆ และแนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า

1.2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- 1) แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้างและชนิดที่ไม่มีโครงสร้าง
- 2) แบบสำรวจชุมชน
- 3) แบบสังเกต

1.2.3 การสร้างเครื่องมือและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง และชนิดที่ไม่มีโครงสร้าง แบบสำรวจชุมชน และแบบสังเกต จากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์แล้วเสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา

1.2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลในงานวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร และการเก็บ รวบรวม ข้อมูลภาคสนาม โดยการศึกษาเอกสาร เช่น หนังสือ ตำราทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงบันทึกข้อเขียนต่าง ๆ ที่มีอยู่ ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามนั้นผู้วิจัยได้ทำหนังสือขอความร่วมมือและความอนุเคราะห์จากหน่วยงานราชการในพื้นที่ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษา นอกจากนี้ยังมีการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์และการสังเกต

1.2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ทฤษฎี ที่มีอยู่เป็นแนวทางในการวิเคราะห์หาเหตุและผลของข้อมูลที่ได้ รวมถึงศึกษาเปรียบเทียบกับงานวิจัยอื่นที่ทำได้ ซึ่งผลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้มีทั้งที่สอดคล้องกันและแตกต่างกันกับงานวิจัยที่ทำได้ ซึ่งเรื่องดังกล่าวสามารถอธิบายได้ตามหลักทฤษฎีที่มีอยู่และได้นำเสนอผลการวิจัย ในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

1.3 ผลการวิจัย ปรากฏผล ดังนี้

1.3.1 สถานภาพของกลุ่มเป้าหมาย

- 1) *ผู้รู้ในหมู่บ้านฝอยลม* จำนวน 5 คน

สถานภาพกลุ่มเป้าหมายเป็นเพศชาย จำนวน 3 คน เพศหญิง จำนวน 2 คน อายุ

ระหว่าง 76 – 95 ปี การศึกษาสูงสุดจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ปลูกยางพารา เลี้ยงสัตว์ และจักสานไม้ไผ่ ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง

2) ผู้ประกอบพิธีกรรมในหมู่บ้านฝอยลม จำนวน 5 คน

สถานภาพกลุ่มเป้าหมายเป็นเพศชาย จำนวน 1 คน เพศหญิง จำนวน 4 คน อายุระหว่าง 69 – 77 ปี การศึกษาสูงสุดจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรองปลูกยางพารา ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง และเริ่มประกอบพิธีกรรมตั้งแต่อายุ 40 ปี

3) ผู้นำท้องถิ่นในหมู่บ้านฝอยลม จำนวน 5 คน

สถานภาพกลุ่มเป้าหมายเป็นเพศชาย จำนวน 3 คน เพศหญิง จำนวน 2 คน อายุระหว่าง 35 – 58 ปี การศึกษาสูงสุดจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ถึงปริญญาตรี อาชีพหลักทำนา อาชีพรองปลูกยางพาราและนักรบเมืองท้องถิ่น ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง

4) บริวารและชาวบ้านที่ร่วมพิธีกรรมและสังเกตการณ์ ในหมู่บ้านฝอยลม จำนวน 5 คน

สถานภาพกลุ่มเป้าหมายไม่มีเพศชาย เป็นเพศหญิง จำนวน 15 คน อายุระหว่าง 11 – 77 ปี การศึกษาสูงสุดจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ถึงปริญญาตรี อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรองปลูกยางพารา รับจ้างทั่วไป และรับราชการครู ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง

1.3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วยประเด็นสำคัญ ได้แก่

- 1) ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านฝอยลม และประวัติความเป็นมาของ พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
- 2) พิธีกรรมการพ่อน ผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบล ท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
- 3) การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ่อน ผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบล ท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
- 4) แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบล ท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

โดยสรุปการวิเคราะห์ข้อมูลที่สำคัญ ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

1.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

บ้านฝอยลมเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่อพยพมาจากอำเภอลำดวน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ.2425 ซึ่งขณะนั้นเรียกว่า “ลำนวนมณฑล” โดยการนำของนายพรหมาอ่อนสีดา บ้านฝอยลม ก่อตั้งมาได้ 131 ปี มีผู้ใหญ่บ้านปกครองมาจำนวน 18 คน

1.2 ประวัติความเป็นมาของ พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยการริเริ่มของแม่เฒ่าซาลี บ้านขอนแก่น ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ไม่ทราบวันเดือนปีที่แน่นอน เป็นเวลากว่า 100 ปีมาแล้ว มีการสืบทอดกันมาจากรุ่นปู่ตายายสู่รุ่นลูกหลาน จะเห็นได้จากนางบุญมา จุมาผู้เป็นแม่หมอดีฟ้าคนปัจจุบันได้สืบทอดมาจากนางพันธ์ จุมา ซึ่งเป็นยาย

พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความกตัญญูต่เวทีของลูกหลานที่มีต่อบรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ ตลอดจนเป็นการขอขอบคุณผีฟ้าที่มาช่วยปกป้องคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและภัยพิบัติต่าง ๆ ซึ่งจะประกอบพิธีกรรมในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ และเดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ เป็นประจำทุกปี

2. พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

2.1 เกี่ยวกับรูปแบบการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม

การประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านฝอยลมมี 2 รูปแบบ คือ (1) การพ่อนเพื่อรักษาคนป่วยทำพิธีได้ทุกวัน ยกเว้นวันพระ (2) การลงขวงผีฟ้าหรือเลี้ยงขวงผีฟ้า เป็นพิธีกรรมที่แสดงความกตัญญูต่อผีฟ้า ผู้ซึ่งมีพระคุณที่เคยรักษาตนเองให้หายจากการเจ็บป่วย เพื่อพบปะสังสรรค์ในกลุ่มลูกศิษย์ บริวาร และกลุ่มผู้นับถือผีฟ้า ซึ่งจะทำเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 6

2.2 องค์ประกอบของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วย

จากการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสังเกต สามารถสรุปองค์ประกอบของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วยของชาวบ้านฝอยลม ได้ดังนี้

2.2.1 หิ้งบูชาผีฟ้า

หิ้งบูชาผีฟ้าเป็นสถานที่เคารพสักการะของแม่หม้อหรือครุบา ผู้เป็นหัวหน้าของ นางทรงผีฟ้าลูกศิษย์ และสมาชิกในครอบครัวของแม่หม้อทุกคน เป็นที่เก็บเครื่องสักการะต่าง ๆ เป็นที่เก็บเครื่องคายพิธี (ขัน 5) ภายในหิ้งบูชาประกอบด้วย ขันหมากเบ็ง ขัน 5 ขัน 8 อย่างละ 2 อัน แจกกันดอกไม้ 2 คู่ พวงมาลัย 1 คู่ ขันหรือขวดน้ำหอม 1 ขัน ขันข้าวบูชา 1 ขัน เทียนหลัก 2 คู่ แก้วน้ำ 3 ใบ หมอนกราบ 1 ใบ ขันนิมนต์ของญาติผู้ป่วย ขันเครื่องคายพิธีที่นำมาจากการรักษาผู้ป่วย มีดหรือดาบ

การปฏิบัติต่อหิ้งบูชาผีฟ้า ในวันพระแม่หม้อจะแต่งขัน 5 ขึ้นบูชาและเปลี่ยนน้ำหอม พร้อมทั้งบนบานให้ผีฟ้ามาช่วยรักษาลูกศิษย์และบริวารให้อยู่เย็นเป็นสุข

2.2.2 เครื่องคายพิธี

เครื่องคายพิธีในการประกอบพิธีกรรมฟ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วยและพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตสามารถสรุปได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

1) เครื่องคายพิธีในการรักษาคนป่วย เป็นเครื่องบูชาสำหรับแม่หม้อที่ใช้สักการะผีฟ้าเพื่ออัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยรักษาผู้ป่วยหรือครอบครัวก่อนที่จะทำพิธี วัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ ขัน 5 ขัน 8 อย่างละ 1 ขัน ผ้าแพรขาว 1 ผืน เงิน 1 บาท 10 สตางค์ ขันน้ำหอม 1 ขัน ข้าวเหนียวสุก 1 ปั้น หมากพลู 4 คำ บุหรี่ 4 ม้วน ข้าวสารเหนียว 1 ถ้วย ดอกไม้สีขาวร้อยเป็นพวง 2 พวง ไช้ไก่ดิบ 1 ฟอง เหล้า 1 ขวด ดาบ 1 เล่ม

2) เครื่องคายพิธีชั้นขวัญ เป็นเครื่องบูชาสำหรับเรียกขวัญผู้ป่วยให้กลับคืนมาอยู่กับผู้ป่วย ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ ขัน 5 1 ขัน หวี 1 ด้าม กำไลแขน 1 วง ตุ่มหู 1 คู่ กระจกเงา 1 บาน ผมบลอม 1 ปอย ขันน้ำมันต์ 1 ขัน กล่องข้าวใส่ข้าวเหนียวหนึ่งสุก 1 กล่อง ไช้ไก่ต้มสุก 2 ฟอง บุหรี่ 2 มวน เงินขวัญ เสื้อผ้าผู้ป่วยและผ้าเช็ดตัว ผ้ายผูกแขน เทียนที่มีความยาวจากสะดือถึงคอผู้ป่วย 1 เล่ม เทียนที่มีความยาวโดยการวัดรอบศีรษะผู้ป่วย 1 เล่ม

3) เครื่องคายพิธีการลำตัด เวรตัดกรรม เป็นเครื่องคายที่ใช้ในพิธีกรรมส่งเครื่องแก้ ถือว่าใส่กรรมของผู้ป่วย (กรรมนี้คือการเจ็บป่วย) ไว้ในกระทงแล้วนำส่งให้ผีฟ้า เป็นเครื่องบูชาที่ใช้ในขั้นตอนสุดท้ายของพิธีกรรมการรักษาคนป่วย ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ กระทง 9 ห่อง 9 ชั้น หมากพลูใส่ในกระทง ห่องละ 9 คำ บุหรี่ใส่ในกระทง ห่องละ 9 มวน เมียง (ข่า ตะไคร้ พริก ปลายี่ มะขามเปียก ตำรวมกันห่อด้วยใบมะยมหรือใบมะละกอ) ใส่ในกระทง ห่องละ 9 คำ กรวยทำจากใบขนุนใส่ในกระทงห่องละ 9 อัน เปลือกหอยโข่ง 9 ตัว ร้อยเป็นพวง 1 พวง กำไลแขน 9 วง ตุ่มหู 9 คู่ ข้าง 9 ตัว ม้า 9 ตัว ผ้าขี้ริ้ว 9 ผืน ผ้าโสร่ง 9 ผืน

ม้าก้านกล้วย 1 ตัว ใบหญ้าคา 7 ใบ ดาบ 1 เล่ม ข้าวดำ ข้าวแดง ฝ้ายผูกแขน ปลาไร่และปลาปิ้ง เสาไม้ปักไว้รอบกระทงมีจำนวนเท่ากับอายุของผู้ป่วย

4) *เครื่องคายพิธีลงช่วงผีฟ้า* เป็นเครื่องคายพิธีที่ใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปีที่ทำขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 6 ซึ่งมีอุปกรณ์สำคัญ ได้แก่ ชั้น 5 1 ชั้น ชั้นแปด 1 ชั้น ไข่ไก่ดิบ 1 ฟอง ข้าวสารเหนียว 1 กำมือ ชั้นน้ำหอม 1 ชั้น เงิน 1 บาท 10 สตางค์ เหล้าขาว 1 ขวด หมากพลู 2 คำ บุหรี่ 2 มวน ดาบ 1 เล่ม แจกันดอกไม้ 1 คู่

2.2.3 แม่หมอหรือแม่ครู

ผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วย และพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปี ชาวบ้านเรียกว่า “แม่หมอหรือแม่ครู หรือครูบาใหญ่” โดยได้รับการแต่งตั้งจากหัวหน้าหรือแม่หมอคนเดิมเป็นผู้หญิงที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ประกอบอาชีพทำนา มีบุคลิกลักษณะพูดเก่ง มีปฏิภาณไหวพริบดี มีคุณธรรมจริยธรรม รักษาศีล เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ประพฤติปฏิบัติตนตามธรรมเนียมและฮีต - คอง ของผีฟ้าอย่างเคร่งครัด

2.2.4 หมอแคน

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าคือ แคน นักดนตรีที่เป่าแคนเรียกว่า “หมอแคน” หรือเรียกว่า “หมอม้า” ส่วนมากเป็นชายวัยกลางคน มีความชำนาญและอดทน เพราะการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ในแต่ละครั้งต้อง ใช้เวลานานติดต่อกันโดยตลอด หมอแคนจึงต้องมีจำนวน 2-3 คน เพื่อผลัดเปลี่ยนกัน จะได้รับค่าจ้างประมาณคนละ 300 บาท หมอแคนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมนี้มาก ต้องรักษาการเป่าแคนให้มีความสม่ำเสมอตลอดและสอดคล้องกับการรำ ถ้าหมอแคนเป่าได้ทำนองสอดรับกับการขับ ลำก็จะทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนาน การรักษาผู้ป่วยและการเลี้ยงช่วงผีฟ้าก็จะเป็นไปด้วยดี

2.2.5 ผู้ป่วย

ผู้ป่วยที่มารักษาด้วยวิธีการพ่อนผีฟ้า ส่วนมากมีสาเหตุมาจากการกระทำของสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ภูตผี ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ผีเจ้าเมืองแล เจ้าประจำตระกูล เนื่องจากทำผิด หรือละเมิดข้อห้ามต่าง ๆ และมีดวงวิญญาณผีอื่น ๆ อายุกมาอยู่ด้วย

2.2.6 บริวาร

บริวารผีฟ้า คือ ผู้ที่เคยรับการรักษาจากแม่ครูหรือครูบา และยอมรียเป็น “ร่างทรง” ให้กับผี ในพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปี

สาเหตุของการมาเป็นบริวารผีฟ้า มีขั้นตอนและขบวนการที่สำคัญ 5 ขั้นตอน คือ

1. มีฝอยายกมาอยู่ด้วยและทำให้เกิดการเจ็บป่วย

2. ไปรักษาโรคกับแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย
3. ไปหาหมอดูหรือหมอส่องเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วย
4. ยอมรับเอาผีมาอยู่ด้วย
5. มีการสืบทอดการพ้อนผีมาจากบรรพบุรุษ

2.2.7 กลอนลำ

กลอนลำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า ไม่มีไม่ได้ เพราะเป็นการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับผี เพื่อสร้างความเข้าใจในกรณียุติมิให้ผีมารังควานทำความเดือดร้อนต่อผู้ป่วยอีก ซึ่งจะใช้ขับลำในแต่ละ ขั้นตอนของการรักษาผู้ป่วยได้แก่ กลอนลำอัญเชิญผีฟ้า กลอนลำเสี่ยงทายหรือลำส่อง กลอนลำอ่อนนอน กลอนลำอวยพร กลอนลำชวนลงเล่น กลอนลำส่งเครื่อง นอกจากนี้กลอนลำยังทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนาน ในทำนองกลอนลำทำให้คนป่วยคลายความกังวล ลืมความทุกข์โศกและความเจ็บป่วยที่ตนได้รับอีกด้วย

2.2.8 การพ้อนรำ

การพ้อนรำเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วย และพิธีกรรมการเล่นขวงผีฟ้ามีความสนุกสนาน สำหรับท่าทางการพ้อนรำนั้นจะไม่มีท่าทางและรูปแบบที่ตายตัว ซึ่งจะขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของผีที่เข้ามาเข้าทรง นอกจากนี้การพ้อนรำจะเป็นไปอย่างอิสระไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ

2.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาโรค

จากการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสังเกต สามารถสรุปขั้นตอนการพ้อนผีฟ้ารักษาโรคของชาวบ้านฝอยลมได้ดังนี้

2.3.1 ขั้นเตรียมการ ญาติผู้ป่วยจะไปติดต่อแม่หมอให้มาทำการรักษาผู้ป่วยโดยมีดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ นำไปด้วย เป็นการบอกกล่าวตามธรรมเนียม จากนั้นก็จะไปติดต่อหมอแคน ซึ่งปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการไปติดต่อแม่หมอ เมื่อถึงวันเวลาที่กำหนดไว้ญาติผู้ป่วยจะมารับแม่หมอและหมอแคนที่บ้าน แล้วญาติผู้ป่วยและลูกศิษย์ของแม่หมอจัดเตรียมเครื่องคายพิธีต่าง ๆ ให้ครบถ้วน

2.3.2 การวินิจฉัยโรคเบื้องต้น แม่หมอจะพูดคุยซักถามผู้ป่วยและญาติถึงอาการป่วยตลอดจนสภาพของครอบครัวและของรักษาต่าง ๆ ว่ามีหรือไม่ เพื่อจะได้สรุปหาสาเหตุของการป่วยเบื้องต้น

2.3.3 การจัดสถานที่และเตรียมพิธี ญาติผู้ป่วยจัดสถานที่ภายในบ้านของผู้ป่วยทางทิศตะวันออก แม่หมอจะหันหน้าไปทางทิศพระ หมอแคนจะนั่งตรงข้ามกับแม่หมอ หันหน้าเข้าหากัน เครื่องคายพิธีจะจัดวางไว้ด้านหน้าของแม่หมอ ชั้นขวัญจะตั้งอยู่ด้านซ้ายมือของแม่หมอ ลูกศิษย์หรือบริวารจะนั่งอยู่ข้างหลังของแม่หมอเพื่อคอยเป็นผู้ช่วย สำหรับคนป่วยนั้นจะนั่งตรงไหนก็ได้

2.3.4 การประกอบพิธีกรรมการรักษา ในการประกอบพิธีกรรมจะเริ่มด้วยการ ล้ำัญเชิญผีฟ้าให้มาเข้าทรงร่างกายของแม่หมอ เมื่อผีเข้าทรงแล้ว แม่หมอมจะล่าส่งหาสาเหตุของการเจ็บป่วย เมื่อทราบสาเหตุแล้วจะล่าอ้อนวอนขอชีวิตผู้ป่วยไว้ และจะยอมทำตามสิ่งที่ผีต้องการทุกอย่าง ล้ำาเรียกขวัญผู้ป่วยให้มาอยู่กับเนื้อกับตัว ต่อจากนั้นจะทำพิธีเสี่ยงไขในขันขวัญ แม่หมอและญาติผู้ป่วยผูกแขนให้ผู้ป่วยตามลำดับ แล้วแม่หมอมจะทำพิธีขอน้ำมนต์ส่งหาผีและทำพิธีตัดเวรตัดกรรม หรือพิธีส่งเครื่องแก้

พิธีตัดเวรตัดกรรม จะใช้กับการรักษาผู้ป่วยที่ผ่านการรักษา 2-3 ครั้งแล้วอาการยังไม่ดีขึ้น จะเริ่มด้วยญาติผู้ป่วยจัดทำกระทง 9 ห่อง 9 ชั้น และนำสิ่งของต่าง ๆ มาใส่กระทงให้ครบ แล้วแม่หมอมล้ำัญเชิญผีให้มารับเครื่องแก้ ทำพิธีขอน้ำมนต์ ทำพิธีตัดเวรตัดกรรม ทำพิธีฆ่าวัวฆ่าควายมอบให้เจ้ากรรมนายเวร แล้วนำกระทงไปทิ้งนอกบ้านทางทิศตะวันตก ซึ่งมีข้อห้ามว่าไม่ให้หันหลังกลับไปดู เพราะเป็นการหวังสิ่งของที่ทิ้งไปซึ่งมีพยาธิของผู้ป่วยรวมอยู่ด้วยจะหวนกลับมาอีก

เมื่อเสร็จพิธีกรรมตัดเวรตัดกรรมแล้ว แม่หมอมก็จะทำพิธีเรียกขวัญเสี่ยงไข และชวนลงเล่น หลังจากนั้นก็จะทำพิธี “ส่งผีกลับขึ้นหิ้งหอโฮง”

2.3.5 ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม แม่หมอมเก็บเครื่องคายพิธีเพื่อนำไปเก็บไว้ที่หิ้งบูชาที่บ้านของตัวเอง ผู้ป่วยที่รักษาหายต้องไปร่วมพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปีในโอกาสต่อไป แม่หมอมหมอแคนและผู้มาร่วมพิธีร่วมรับประทานอาหาร แล้วญาติผู้ป่วยผูกแขนให้แม่หมอมและหมอแคนเป็นเงินค่าตอบแทนในการรักษา

2.4 เกี่ยวกับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า

การเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอย ลม มี 3 ขั้นตอน คือ 1) ขึ้นเตรียมการ 2) ขึ้นประกอบพิธีกรรม 3) ขึ้นหลังเสร็จพิธีกรรม

2.4.1 ขั้นตอนการเตรียมการ แม่หมอมจะกำหนดวัน เวลา ที่แน่นอน คือ วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี และจะไม่ทำพิธีกรรมในวันพระ และมีกรเตรียมการล่วงหน้า คือ ติดต่อหมอแคน บอกกล่าวลูกศิษย์ บริวาร เตรียมสถานที่และอุปกรณ์สร้างปะรำพิธี เตรียมอาหาร ประกอบอาหาร เตรียมเครื่องดื่ม ดอกไม้ พวงมาลัย และเตรียมเครื่องคายพิธี

2.4.2 ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม แม่หมอมและลูกศิษย์จัดเตรียมเครื่องคายพิธีให้พร้อม แล้วนำไปวางไว้ในปะรำพิธี โดยคายของแม่หมอมจะอยู่ตรงกลาง ลูกศิษย์และบริวารจะจัดไว้ด้านซ้ายและขวาเรียงลำดับกันไปจนครบทุกคน แม่หมอมจะเริ่มประกอบพิธีกรรมโดยการขึ้นไป ล้ำัญเชิญผีฟ้าลงมาจากหิ้งบูชาที่บ้านของแม่หมอมเอง ส่วนบริวารที่จะมาร่วมพิธีก็จะ ล้ำัญเชิญผีประจำตัวของตัวเองมาร่วมพิธีด้วยเช่นกัน ซึ่งเรียกว่า “เอาผีลงหิ้ง” จากนั้นแม่หมอมและบริวารก็จะไปนั่งประจำที่เครื่องคายพิธีของตน ทำพิธีล้ำัญเชิญผีฟ้าประจำตัวมาเข้าทรงเมื่อผีมาเข้าทรงแล้ว

แม่หมอและบริวารจะลุกขึ้นพ้อนรำรอบหลักข้างไปเรื่อย ๆ มีการหยุดพักดื่มน้ำหรือดื่มน้ำเกลือ และสูบบุหรี่ ในระหว่างการพ้อนรำนั้นแม่หมอและบริวารจะมีการขับลำได้ต่อกันเป็นที่สนุกสนาน จนถึงเวลา 22.00 น. จึงหยุดพักผ่อน

พิธีกรรม ในตอนเช้าเริ่มเวลา 9.00 น. แม่หมอและบริวารจะเริ่มพิธีกรรมตามลำดับขั้นตอนเหมือนกับวันแรก เมื่อพ้อนรำและละเล่นได้สักระยะหนึ่งก็จะนำอาหารมาเช่น ไห้ว ผี เรียกว่า “หงายพาข้าว” แล้วบอกกล่าวให้ผีมากินอาหาร แม่หมอและบริวารหยิบข้าวกินคนละคำ 2 คำ แล้วเทเหล้าและน้ำหอมลงพื้นให้ผีกิน แล้วให้บริวารนำอาหารใส่ถุง ไปทิ้งไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ทางทิศตะวันออก หมายถึงส่งให้ผีที่มาจากปากกระดิง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทางทิศตะวันตก หมายถึง ส่งให้ผีที่มาจากบึงโขงหลง แต่การหงายพาข้าวในพิธีกรรมเดือน 6 จะแต่งพาข้าวหรือถาด 2 ใบ และทำพิธีกรรมตามขั้นตอนเหมือนกันกับพิธีกรรมในเดือน 3 ทุกอย่าง หลังจากนั้นก็จะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้คนป่วยตามขั้นตอนที่ได้กล่าวไว้แล้ว

2.4.3 ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม แม่หมอและลูกศิษย์จะทำพิธียกเอาชิ้นครูเครื่องคายต่าง ๆ กลับไปไว้ในบ้านเหมือนเดิม ซึ่งมีการเก็บเครื่องคายขึ้นหิ้งจะทำในตอนเช้าของวันขึ้น 6 ค่ำ โดยเอาเฉพาะชั้น 5 เท่านั้น ไข่คายก็ให้ลูกหลานนำไปต้มกิน ห้ามทำอย่างอื่นนอกจากต้มเท่านั้น ในเวลาประมาณ 11.00 น. แม่หมอและบริวารจะนั่งกราบหน้าเครื่องคาย 3 ครั้ง เอาผ้าคล้องคอ ผ้าพันหัว และผ้าสไบออกจากตัว ซึ่งแสดงว่า เป็นการอัญเชิญผีออกจากตัว เมื่อผีออกจากร่าง การพ้อนที่กระทำในนามผีต้องสิ้นสุดลง แต่แม่หมอและบริวารบางคนเดินทางไปร่วมพิธีกรรมที่หมู่บ้านอื่น ในตอนบ่ายของวันขึ้น 4 ค่ำ และกลับมาบ้านในตอนเย็นของวันขึ้น 5 ค่ำ แล้วจะนำเครื่องคายพิธีมาขึ้นหิ้งในตอนเช้าของวันขึ้น 6 ค่ำ เช่นเดียวกัน

กล่าวโดยสรุปแล้วพิธีกรรมการเลี้ยงขวงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมนี้ ต้องทำในเวลา 2 วัน จึงจะครบตามพิธีกรรมของแม่หมอ กล่าวคือ วันแรกเป็นการลงขวงเพื่อให้พวกผีฟ้าลงมาเล่นที่สนามหรือลานบ้าน ซึ่งเป็นโอกาสที่ลูกศิษย์จะได้พบปะสังสรรค์กัน ในวันที่สองจะเช่น สรรวงบูชา ผีฟ้าด้วยขนมหวาน (พาหวาน) เป็นสิ่งที่ผีฟ้าชอบเป็นพิเศษ

3. การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอ บึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

3.1 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาโรค

การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาโรคของชาวบ้านฝอยลม พบว่า วัสดุอุปกรณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ เทียนไข ถ้วยขาม ด้าย รูปปั้นช้างและม้า กำไลแขน

ซื้องม ผ้าขึ้นใหม่ ผ้าโสร่งใหม่ และภาคเครื่องค้ายพิธีซึ่งในอดีตวัสดุเหล่านี้ จะจัดทำขึ้นเอง และปัจจุบันมีการซื้อจากตลาด เพราะประหยัดเวลาและเพื่อความสะดวกสบายของตนเองและครอบครัว

3.2 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า

3.2.1 การเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบ มี 3 ประเด็น คือ

1) การเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบด้านบุคคล คือ ในอดีตผู้ที่มาเข้าชม และเข้าร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงช่วง ผีฟ้ามีทั้งเด็ก ๆ หนุ่มสาว และคนชรา แต่ปัจจุบัน ผู้มาเข้าร่วมพิธีกรรมส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ และเด็ก ๆ ที่ไปกักปู้ย่าตายายเท่านั้น ส่วนวัยหนุ่มสาวจะไม่สนใจ หรือให้ความสำคัญกับพิธีกรรมเท่าใด

2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบด้านวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่

(1) เทียนไข ในอดีตชาวบ้านจะทำเทียนไขขึ้นใช้เอง แต่ปัจจุบันซื้อเทียนไขตามร้านค้าเพื่อความสะดวกสบายของตนเอง

(2) ถ้วยหรือชาม ในอดีตใช้ถ้วยชามตราไก่ ชามสังกะสี ปัจจุบันใช้ภาชนะที่เป็นชามกระเบื้อง ชามพลาสติกและชามแสตนเลส

(3) ภาคเครื่องค้าย ในอดีตชาวบ้านจะทำภาคเครื่องค้ายใช้เอง โดยทำจากไม้ไผ่ แต่ปัจจุบันภาคเครื่องค้ายจะหาซื้อตามตลาดเป็นภาคแสตนเลส และภาคพลาสติก

(4) ผ้าขาว ในอดีตจะใช้ผ้าขาวที่ทอจากดอกฝ้าย แต่ปัจจุบันจะใช้ผ้าที่ซื้อจากตลาด ซึ่งสะดวกและสวยงามกว่า

(5) ดอกไม้ ในอดีตดอกไม้ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมจะมีมากมาย หาเก็บได้จากหัวไร่ปลายนา แต่ปัจจุบันต้องซื้อดอกไม้จากตลาด หรือบางที่ต้องใช้ดอกไม้พลาสติก หรือเปลี่ยนแปลงไปใช้ดอกไม้ที่มีตามฤดูกาล เช่น เดือน 3 จะใช้ดอกทองกวาวและในเดือน 6 จะใช้ดอกมันปลา (กันเกรา)

(6) เหล้าขาว ในอดีตการประกอบพิธีกรรม จะใช้เหล้าขาวที่ต้มกลั่นเอง แต่ปัจจุบันใช้เหล้าขาวที่ซื้อจากตลาดและมีน้ำอัดลม เบียร์ เพิ่มเข้ามาอีก

(7) แคน การประกอบพิธีกรรมในอดีตจะใช้แคนเป็นหลัก แต่ปัจจุบันจะใช้เครื่องขยายเสียง เปิดทำนองดนตรีและเสียงแคน แทนการเป่า แคนจากหมอแคนในบางช่วง และในกรณีที่หมอแคนไม่ว่างหรือไม่สบาย

(8) ยาสูบหรือบุหรี ในอดีตจะใช้ยาเส้นที่หั่นและชวยเอง พันหรือมวนด้วยใบตองแห้งผสมพริก แต่ปัจจุบันจะใช้บุหรีที่มีขายตามตลาด

(9) วัสดุที่ใช้ทำปะรำพิธี ในอดีตจะใช้หญ้าคาและไม้ไผ่ แต่ปัจจุบันจะใช้ผ้าเต็นท์กางทำเป็นหลังคาปะรำพิธีในบางโอกาส เพราะสะดวกและคงทน สามารถนำกลับมาใช้ได้อีกในปีต่อไป

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง เพราะว่า มีการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม วัฒนธรรม พฤติกรรมของประชากร และความสะดวกสบายในการจัดหาอุปกรณ์ เช่น มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาทำให้ประชาชนในหมู่บ้านรับเอาวัฒนธรรมเหล่านั้นมาใช้เป็นของตนเอง ประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้ความสามารถที่ได้เรียนรู้มาตลอดจนภาวะเศรษฐกิจในครอบครัวของชาวบ้านที่ต้องทำงานทุกครอบครัว ไม่มีเวลาที่จะผลิตวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมจึงหาซื้อตามตลาดเพราะประหยัดเวลาและเพื่อความสะดวกสบายของตนเองและครอบครัว

ความเชื่อหลังการเปลี่ยนแปลงในด้านเครื่องคบายบูชาและเครื่องดนตรี นั้น ผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม มีความเชื่อว่าเครื่องคบายบูชาและเครื่องดนตรีที่มีการเปลี่ยนแปลงไปนั้น ก็ไม่ทำให้คติความเชื่อและการสื่อความหมายในพิธีกรรมนั้นเปลี่ยนแปลงไป

3) การเปลี่ยนแปลงด้านการละเล่น พิธีกรรมในอดีตนั้นจะมีกิจกรรมการละเล่นหลายอย่าง เช่น การเล่นฟ้อนชมดอกไม้ การฟ้อนเล่นมวย การฟ้อนเล่นดาบ การฟ้อนเล่นคล้องช้าง การฟ้อนเล่นหาปลา ฯลฯ แต่ปัจจุบันคงเหลือกิจกรรมการละเล่นในพิธีกรรม เฉพาะการฟ้อนเล่นชมดอกไม้และการฟ้อนเล่นหาปลาเท่านั้น และยังมี การเปลี่ยนแปลงด้านเสื้อผ้าการแต่งกาย คือ ในอดีตเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่แม่หมอบและบริวารสวมใส่ในพิธีกรรมจะทอและผลิตขึ้นใช้เอง และมีไม่มากไม่เกิน 2 ชุด แต่ปัจจุบันเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของแม่หมอบจะซื้อจากตลาดเกือบทั้งหมดและมีจำนวนมากกว่า 2 ชุด เพราะมีสีสันสวยงาม ดึงดูดความสนใจของผู้ชมพิธีกรรม ตลอดจนมีความเชื่อว่าผีประจำตัวเองชอบเสื้อผ้าที่มีสีสันสวยงามเช่นกัน สำหรับการเปลี่ยนแปลงสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมนั้นในอดีตจะประกอบพิธีกรรมบริเวณลานหน้าบ้านหรือลานกลางบ้าน แต่ปัจจุบันการสร้างปะรำพิธีจะใช้สถานที่ที่มีความเหมาะสมพอดีกับจำนวนคนที่มาร่วมประกอบพิธี สามารถจัดกิจกรรมได้สะดวก และกว้างขวางพอสมควร

3.2.2 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมด้านขั้นตอน

1) ขั้นตอนการเตรียมการ

(1) การติดต่อหมอบแคน ในอดีตแม่หมอบจะติดต่อหมอบแคนด้วยตนเอง โดยนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ไปมอบให้เป็นการบอกกล่าวตามธรรมเนียม แต่ปัจจุบันการติดต่อหมอบแคนจะใช้การบอกกล่าวทางโทรศัพท์ เพื่อความสะดวกรวดเร็วและประหยัดค่าใช้จ่าย แต่ยังคงรักษาธรรมเนียมปฏิบัติเหมือนเดิม คือ เมื่อหมอบแคนมาถึงแม่หมอบก็จะนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ มามอบให้หมอบแคนเป็นการบอกกล่าวอย่างเป็นทางการอีกทีหนึ่ง

(2) การติดต่อแม่หมอบหรือครูบาและลูกศิษย์จากหมู่บ้านอื่น ในอดีต การติดต่อแม่หมอบหรือครูบาและลูกศิษย์จากหมู่บ้านอื่นจะมีธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการ

ติดต่อหมอแคน ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการติดต่อเช่นเดียวกัน เพื่อความสะดวกและรวดเร็ว ตามสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนไป

(3) *การเตรียมอาหาร* ในอดีตการเตรียมอาหารและ การปรุงอาหาร สำหรับเลี้ยงผู้มาร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้านั้นจะเป็นหน้าที่ของลูกหลานของแม่หมอผู้เป็น เจ้าภาพ แต่ปัจจุบันจะมีแม่งานหรือแม่ครัวที่ไม่ใช่ลูกหลานโดยตรงของแม่หมอมาทำหน้าที่แทน เพราะลูกหลานแม่หมอต้องไปทำงานต่างจังหวัด สำหรับวิธีการติดต่อหรือบอกกล่าวนั้นแม่หมอจะนำ ดอกไม้ 1 คู่ และเทียน 1 คู่ไปมอบให้ตามธรรมเนียม ส่วนค่าจ้างหรือค่าแรงจะไม่กำหนดแล้วแต่ แม่หมอจะเห็นสมควรว่าจะให้เท่าไร

2) *ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม*

(1) *การจัดเตรียมกายพิธี* ในอดีตแม่หมอจะเป็นผู้จัดเตรียมกายพิธีให้ ครบกับจำนวนผู้ร่วมงานทุกคน แต่ปัจจุบันแม่หมอจะจัดเตรียมเครื่องกายพิธีให้กับตัวเอง และแม่ หมอที่มาจากหมู่บ้านอื่น ส่วนลูกศิษย์และบริวารจะจัดเครื่องกายพิธีด้วยตนเอง

(2) *ขั้นตอนการเอาผีลงหิ้ง* ในอดีตแม่หมอจะเป็นผู้อัญเชิญผีลงหิ้ง ให้กับลูกศิษย์ทุกคน แต่ปัจจุบันลูกศิษย์และบริวารจะทำพิธีอัญเชิญผีลงหิ้งด้วยตนเอง

3.2.3 *การเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อในพิธีกรรม*

1) *การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล*

(1) *แม่หมอผู้เป็นเจ้าภาพ* แม่หมอผู้มาร่วมพิธีกรรม ลูกศิษย์ และ บริวาร เชื่อว่า ผีฟ้าเป็นผีที่ตื้อคอยทำประโยชน์ให้ กับตนเองตลอดทั้งบุคคลอื่น ๆ ที่มาร่วมในพิธีทุก คน จึงได้จัดให้มีพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าทุกปี

(2) *ญาติพี่น้องของแม่หมอและชาวบ้านที่เป็นกลุ่มเยาวชน* มีความเชื่อ เรื่องพิธีกรรมการพอนผีฟ้าเป็นบางโอกาส แต่มีความเกรงกลัวว่าพิธีกรรมนั้นเป็นพิธีกรรมที่ยั ง ศักดิ์สิทธิ์ น่าเชื่อถืออยู่จึงไม่กล้าพูดหรือปฏิบัติในสิ่งที่ผิดกับพิธีกรรมนี้

2) *การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์*

ในการประกอบพิธีกรรมการพอนผีฟ้า มีวัสดุอุปกรณ์บางอย่างที่ เปลี่ยนแปลงไป แต่ความเชื่อของแม่หมอผู้ประกอบพิธีกรรม เชื่อว่า วัสดุเหล่านั้นยังเป็นเครื่องคายที่ ใช้ประกอบพิธีกรรมได้เหมือนเดิม

4. แนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอ บึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

4.1 การสืบทอดการเป็นแม่หม่อหรือครุบา

การอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ต้องมี การสืบทอดการเป็นแม่หม่อหรือครุบา ซึ่งมีการสืบทอดมาจากปู่ตาตายมาสู่รุ่นลูกหลานหรือโดยการได้รับการแต่งตั้งจากแม่หม่อ คน เดิม ผู้ที่จะเป็นแม่หม่อคนต่อไปต้องมีคุณสมบัติสำคัญคือ เคยถูกผีกระทำให้เกิดการเจ็บป่วยมาก่อน และรับเป็นร่างทรงให้กับผี เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ามาอย่างน้อย 3 ปี มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป เป็นผู้หญิงที่แต่งงานและมีลูกแล้ว เป็นคนดี มีศีลธรรม ซื่อสัตย์สุจริต

4.2 การเรียนรู้ของแม่หม่อหรือครุบา

แม่หม่อหรือครุบาต้องมีการเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าโดยการ สังเกตการณ์ทำพิธีของแม่หม่อคนก่อน ๆ และเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นการ เรียนรู้ของแม่หม่อจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าให้คนอยู่ต่อไป

4.3 การสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น

การพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมได้รับการสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล โดยการได้รับเงินสนับสนุนจากผู้นำในหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบลท่าดอก คำเป็นเงินจำนวน 20,000 บาท นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างประรำ พิธี ตลอดจนเครื่องคายในพิธีและได้รับ การสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่นจึง เป็นแนวทางหนึ่งในการ อนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า

4.4 การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

โรงเรียนบ้านหนองฮูฝอยลมได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนเกี่ยวกับพิธีกรรมการ พ่อนผีฟ้าให้นักเรียนในโรงเรียนได้เรียนรู้ถึงประวัติความเป็นมา ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและนำ นักเรียนเข้าชมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าตลอดจนได้บันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวไว้ให้นักเรียนได้ เรียนรู้ด้วย ซึ่งเป็นแนวทางและวิธีการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าอีกวิธีหนึ่ง

4.5 ลูกหลานให้ความร่วมมือ

ในการเตรียมการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าจะได้รับความร่วมมือและได้ รับ ความช่วยเหลือจากลูกหลาน ในการจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น การจัดหาดอกไม้ การร้อย ดอกไม้ การเตรียมอุปกรณ์ เครื่องคายพิธี การติดต่อหม่อแคน การติดต่อกับแม่หม่อและบริวาร จากหมู่บ้านอื่น การให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม ตลอดจนช่วยเก็บอุปกรณ์และสถานที่ หลังเสร็จพิธีกรรม จากการศึกษาที่ลูกหลานมาช่วยงานและให้ความร่วมมือในการประกอบพิธีกรรม

แสดงว่าลูกหลานเห็นความสำคัญ มีความเชื่อและศรัทธาต่อพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ามากซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่จะให้ลูกหลานได้สืบทอดและอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าไว้ให้คงอยู่สืบไป

4.6 สรรหาและยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาชาวบ้าน

คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองนักเรียนในโรงเรียนได้ประกาศยกย่องให้แม่หมอหรือครูบาที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าและหมอแคน เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า และการเป่าแคนแก่นักเรียนในโรงเรียน ซึ่งนับเป็นแนวทางหนึ่งที่จะอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าให้คงอยู่ต่อไปได้

2. อภิปรายผล

การอภิปรายผลในการศึกษาคั้งนี้ จะขอแบ่งผลการอภิปรายออกเป็น 4 ประเด็นดังนี้ ได้แก่

- 2.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
- 2.2 การประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
- 2.3 การเปลี่ยนแปลง พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
- 2.4 แนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
- 2.5 การเปรียบเทียบงานวิจัยนี้กับงานวิจัยอื่น
โดยมีรายละเอียดของการอภิปรายดังนี้

2.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

2.1.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

บ้านฝอยลม เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่อพยพมาจากอำเภอลานสกา จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ.2425 ซึ่งขณะนั้นเรียกว่า “ขามขามมณฑล” โดยการนำของนายพรมาอ่อนสีดา บ้านฝอยลม ก่อตั้งมาได้ 131 ปี มีผู้ใหญ่บ้านปกครองมาจำนวน 18 คน จึงเป็น

ชุมชนที่เก่าแก่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเอกสารบันทึกประวัติของหมู่บ้านฝอยลม โดยนายคำ อ่อนสีดา ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 16 และการบอกเล่าของนายพวง เหลาลม ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 10 ตลอดจนการศึกษาของนายไพฑูรย์ มีกุล (2542: 1088) ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 4 ระบุว่า “เมืองขานูมานมณฑล ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2422 มีฐานะเป็นเมืองจัตวา เป็นเมืองขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานีตั้งอยู่ริมฝั่งขวาแม่น้ำโขง อยู่ห่างจากตัวเมืองอุบลราชธานีประมาณ 180 กิโลเมตร” แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านฝอยลมอพยพมาจากอำเภอขานูมาน หลังจากตั้งเป็นเมืองขานูมานมณฑลได้ 3 ปี

2.1.2 ประวัติความเป็นมาของ พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของ บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยการริเริ่มของแม่เฒ่าซาลี บ้านขอนแก่น ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ไม่ทราบวันเดือนปีที่แน่นอน เป็นเวลากว่า 100 ปีมาแล้ว มีการสืบทอดกันมาจากรุ่นปู่ตายายสู่รุ่นลูกหลาน จะเห็นได้จากนางบุญมา จูมาผู้เป็นแม่หม่อผีฟ้าคนปัจจุบันได้สืบทอดมาจากนางพันธ์ จูมา ซึ่งเป็นยาย

พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่ แสดงถึงความกตัญญูต่อเวทียของลูกหลานที่มีต่อบรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ ตลอดจนเป็นการขอบคุณผีฟ้าที่มาช่วยปกป้องคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและภัยพิบัติต่าง ๆ ซึ่งจะประกอบพิธีกรรมในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ และเดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ เป็นประจำทุกปี ซึ่งสอดคล้องกันสุรรัตน์ จงดา (2540: 42) ระบุว่า “การล่ำผีฟ้าหรือการพ่อนผีฟ้าในการเข้าทรงนั้นไม่ทราบแน่ชัดว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด แต่มีหลักฐานปรากฏในวรรณกรรมเรื่องท้าวสุ่งท้าวเจือง ที่เชื่อว่าแต่งขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเข้าทรงและการพ่อนผีฟ้า ” และยังสอดคล้องกับพลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ (2546: 115) กล่าวว่า “ประชาชนที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรสุโขทัยนั้นต่างพากันนับถือศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนาและนับถือผีโดยเฉพาะพระขุพุงผีนั่นเป็นผีที่ประชาชนชาวสุโขทัยนับถือกันมาก ดังปรากฏในหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนั้นมีกฤพิหารปู่ครูอยู่สุริยดงค์ มีพระขุพุงผี เทพดาในเขาอันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้วไหว้ดีพลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหว้ดีพลีถูก ผีในเขาอันปู่คุ้มบ่เกรง เมืองนี้หาย ” แสดงให้เห็นว่าการนับถือผีมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งเป็นเวลา 700 กว่าปีมาแล้ว

2.2 การประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ พบว่า

2.2.1 รูปแบบของพิธีกรรม

การประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านฝอยลมมี 2 รูปแบบ คือ (1) การพ้อนเพื่อรักษาคนป่วยทำพิธีได้ทุกวัน ยกเว้นวันพระ (2) การลงช่วงผีฟ้าหรือเลี้ยงช่วงผีฟ้า เป็นพิธีกรรมที่แสดงความกตัญญูต่อผีฟ้า ผู้ซึ่งมีพระคุณที่เคยรักษาตนเองให้หายจากการเจ็บป่วย เพื่อพบปะสังสรรค์ในกลุ่มลูกศิษย์ บริวาร และกลุ่มผู้นับถือผีฟ้า ซึ่งจะทำเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 6 ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของมัลลิกา จันทรา (2549: 34-35) ศึกษาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้า กล่าวว่า “การล่ำผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้กระทำขึ้นเพื่อรักษาความเจ็บป่วยโดยการล่ำอ้อนวอนและอัญเชิญผีฟ้ามาช่วยรักษาผู้เจ็บป่วยให้หายเป็นปกติ ส่วนการเลี้ยงช่วงผีฟ้าเป็นพิธีกรรมการเลี้ยงผีฟ้า ซึ่งผู้นับถือจะกระทำกันเป็นประจำทุกปี บางท้องถิ่นกระทำในเดือน 3 บางท้องถิ่นกระทำกันในเดือน 6 ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อบูชาผีฟ้าครูบาอาจารย์ ผู้ที่ล่วงลับแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ” และยังสอดคล้องกับการศึกษาของกนกวรรณ ระลึก (2542: 54) ศึกษาเรื่อง การพ้อนสะเืองของชาวไทยภูย ระบุไว้ว่า “เป้าหมายของพิธีกรรมการพ้อนสะเือง มี 2 เป้าหมาย คือ พิธีกรรมการเข้าทรงผีแม่มดหรือผีสะเืองเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และเป้าหมายการพ้อนสะเืองอย่างที่สอง คือ การประกอบพิธีกรรมเพื่อสักการบูชาผีสะเืองที่เคยเข้าทรงรักษาอาการเจ็บป่วยของบุคคลนั้น ๆ ให้หายเป็นปกติหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การลงช่วง” ซึ่งสำเร็จ คำโมง (2542: 3961,3964) ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 11 ระบุว่า “พิธีกรรมล่ำผีฟ้า เป็นการล่ำในพิธีกรรมรักษาโรค โดยการขับร้องประกอบเสียงดนตรี (แคน ฉิ่ง ฉาบ) พิธีกรรมลักษณะคล้ายกันนี้กลุ่มผู้ไทยและชาวย้อในจังหวัดสกลนคร และนครพนมเรียกว่า “เหยา” การจัดพิธีกรรมล่ำผีฟ้านอกจากจะจัดขึ้นเพื่อรักษาโรคแล้ว ยังอาจจัดขึ้นเพื่อบวงสรวงผีบรรพบุรุษ ในปีหนึ่ง ๆ จะจัดพิธีกรรมล่ำผีฟ้าบวงสรวงครั้งหนึ่งมักจะจัดขึ้นในเดือน 6 หรือเดือน 7” และสอดคล้องกับสุรัตน์ วรารค์รัตน์ (2542: 5107-5108) ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 15 ได้กล่าวถึง พิธีกรรมเหยารักษาโรคว่า “เหยา” หรือ “เยา” คือ การเข้าทรงวิญญาณเพื่อรักษาโรคตามความเชื่อของชาวผู้ไทย ชาวย้อ และชาวโส้ กรรมวิธีที่เรียกว่า “เหยา” หรือ “เยา” นี้ตรงกับชาวอีสานที่อยู่ในบริเวณแอ่งโคราชเรียกว่า “ล่ำผีฟ้า” หรือล่ำผีฟ้ารักษาโรค หรือ พ้อนผีฟ้า ผีแกน หรือผีฟ้า นางเทียม และยังสอดคล้องกัน ปิติ แสนโคตร (2542: 5108,5106,5111) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเหยาว่า “เป็นพิธีกรรมรักษาโรคของชาวผู้ไทย ซึ่งมีความเชื่อว่า ผู้ป่วยไข้ได้ถูกผีกระทำเนื่องด้วยผู้ป่วยได้กระทำผิดต่อผี ญาติพี่น้องของคนไข้จะเชิญหมอเหยามาลำสอง เพื่อตามหาสาเหตุของการเจ็บป่วย หรือผู้เข้าทรงจะติดต่อสื่อสารกับผีฟ้าหรือวิญญาณด้วยกลอนลำ โดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบ การเหยาจะไม่

กระทำกันวันพระขึ้น 8 ค่ำ ขึ้น 15 ค่ำ และแรม 8 ค่ำ แรม 15 ค่ำ ส่วนการเหยาเลี้ยงผี เป็นพิธีกรรมไหว้ครูผีของหมอเหยาตามประเพณีผู้ไทยคล้ายกับไหว้ครูผีฟ้า (พ่อนผีฟ้า) ประจำปี การเหยาเลี้ยงผีถือเป็นงานใหญ่ประจำปีของหมู่บ้าน เพราะฉะนั้นการเหยาเลี้ยงผีจึงมีการเตรียมงาน เป็นพิเศษ ซึ่งถ้าบ้านไหนเป็นเจ้าของภาพจัดเลี้ยงก็จะจัดเตรียมสถานที่ส่วนมากแล้วจะใช้ลานบ้านของ เจ้าภาพเป็นสถานที่ที่จะตั้งตุง (ปะรำพิธี)

2.2.2 องค์ประกอบของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วย

พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษาคนป่วยของชาวบ้านฝอยลม จากการศึกษา พบว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ 8 อย่าง ได้แก่ (1) หิ้งบูชาผีฟ้า (2) เครื่องคายพิธี (3) แม่หมอ หรือครูบา (4) หมอแคน (5) ผู้ป่วย (6) บริวารผีฟ้า (7) กลอนลำ (8) การพ่อนรำ

1) หิ้งบูชา

หิ้งบูชาผีฟ้าเป็นสถานที่เคารพสักการะของแม่หมอหรือครูบา ผู้เป็น หัวหน้าของ นางทร งผีฟ้าลูกศิษย์ และสมาชิกในครอบครัวของแม่หมอทุกคน เป็นที่เก็บเครื่อง สักการะต่าง ๆ เป็นที่เก็บเครื่องคายพิธี (ชั้น 5) ภายในหิ้งบูชาประกอบด้วย ชั้นหมากเบ็ง ชั้น 5 ชั้น 8 อย่างละ 2 อัน แจกกันดอกไม้ 2 คู่ พวงมาลัย 1 คู่ ชั้นหรือขวดน้ำหอม 1 ชั้น ชั้นข้าวบูชา 1 ชั้น เทียนหลัก 2 คู่ แก้วน้ำ 3 ใบ หมอนกราบ 1 ใบ ชั้นนิมนต์ของญาติผู้ป่วย ชั้นเครื่อง คายพิธีที่นำมาจากการรักษาผู้ป่วย มีดหรือดาบ

การปฏิบัติต่อหิ้งบูชาผีฟ้า ในวันพระแม่หมอจะแต่งชั้น 5 ขึ้นบูชา และเปลี่ยนน้ำหอม พร้อมทั้งบนบานให้ผีฟ้ามา ช่วยรักษาลูกศิษย์และบริวารให้อยู่เย็นเป็นสุข สอดคล้องกับยุทธภัณฑ์ เตชะแก้ว (2540: 184-185) ระบุว่า “หิ้งบูชาเป็นสถานที่เคารพ สักการะของแม่หมอผู้เป็นหัวหน้าของหมอลำผีฟ้าและลูกศิษย์ตลอดจนสมาชิกในครอบครัวของหมอ ลำผีฟ้าทุกคน” ซึ่งสอดคล้องกับมิลลิกา จันทรา (2549: 36-37) กล่าวว่า “หิ้งบูชาเป็นสถานที่ เคารพสักการะของหัวหน้าหมอลำผีฟ้าและบริวารตามปกติหิ้งบูชานี้เป็นเครื่องบ่งบอกถึงตำแหน่งการ เป็นหัวหน้า สามารถปกครองบริวารและผู้ประกอบพิธีรักษาผู้ป่วยได้ ” และยัง สอดคล้องกับ การศึกษาของพรรณวดี ศรีขาว (2554: 74) เรื่องการสืบทอด และบทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพ บุรุษของชาวกูย ระบุว่า “หิ้งผี เรียกว่า โหง หรือ หอ เป็นที่อยู่ของผีบรรพบุรุษ หิ้งบูชาผีฟ้าจะ แยกออกจากหิ้งบูชาพระพุทธรูปจะอยู่ เฉพาะห้องตนหรืออาจอยู่ในห้องนอนของแม่หมอ โดยจะ อยู่ทางทิศหัวนอน หรือทิศตะวันออก หิ้งบูชาจะมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือสี่เหลี่ยมจัตุรัสสูง จากพื้นประมาณ 1 เมตร ทำจากไม้เนื้อแข็ง หรือวัสดุอย่างอื่น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พรรณวดี สีขาว (2554: 74, 103) ระบุว่า “หิ้งผีต้องอยู่ในห้องนอนเจ้าของบ้าน (ห้องเปิง) ต้องอยู่บนผนังทิศหัวนอนสูงจากพื้น 1 เมตรครึ่ง หิ้งผีมีขนาด 1 ศอกของครูบาที่นับถือผี (นับ จากข้อศอกไปถึงส่วนปลายนิ้วกลาง)”

ภายในห้องบูชาประกอบด้วย (1) ชั้นหมากเบ็ง (2) ชั้น 5 ชั้น 8 (3) แจกันดอกไม้ (4) พวงมาลัย (5) ชั้นน้ำหอมหรือขวดน้ำหอม (6) ชั้นข้าวบูชา (7) เทียนหลัก (8) แก้วน้ำ (9) หมอนกราบ (10) ชั้นนิมนต์ของญาติผู้ป่วย (11) เครื่องคายพิธีที่นำมาจากการรักษาผู้ป่วย (12) มีดหรือดาบ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของมัลลิกา จันทรา (2549: 36-37) เรื่องความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้า ได้ระบุ บุถึงองค์ประกอบของห้องบูชาว่า “ห้องบูชามีองค์ประกอบดังนี้ (1) ขี้ผึ้งหลักเป็นสัญลักษณ์แทนผีฟ้า (2) เทียนเล่มบาท 2 คู่ (3) เงิน 4 บาท 1 สลึง (4) ชั้นน้ำหอม (5) ขี้ผึ้งแผ่น 4 แผ่น และยังสอดคล้องกับการศึกษาของยุทธภณัท เตชะแก้ว (2540: 185) เรื่องพิธีกรรมและระบบความเชื่อการล่ำผีฟ้าในภาคอีสาน กล่าวถึงองค์ประกอบของห้องบูชาไว้ว่า “ภายในห้องบูชาจะประกอบด้วย ชั้นหมากเบ็ง 2 คู่ ชั้น 5 ชั้น 8 พลั้วดอกไม้ 1 คู่ พวงมาลัย 1 คู่ ดาบ ฝ้หรือฝ้ายสีแดง (สัญลักษณ์ผีน้ำ) ฝ้หรือฝ้ายสีขาว (สัญลักษณ์ผีฟ้า) อุปกรณ์ลงช่วง อาทิเช่น ไยแมงมุม ช้าง ม้า หอก ง้าว เรือ ปลา (เรือและปลาสัญลักษณ์ของผีน้ำ) อุปกรณ์เหล่านี้จะเสียบไว้ที่ฝาเรือนใกล้กับห้องบูชา ชั้นน้ำหอมและเทียนหลัก 2 คู่

การปฏิบัติต่อห้องบูชา ในวันพระแม่หมอจะแต่งชั้น 5 ขึ้นบูชา และเปลี่ยนน้ำหอมพร้อมทั้งบนบานให้ผีฟ้ามาช่วยรักษาลูกศิษย์ และบริวารให้อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งสอดคล้องกันยุทธภณัท เตชะแก้ว (2540: 85) ระบุว่า “ในวันปกติหัวหน้าหมอลำผีฟ้าหรือแม่ครู ก็จะนำดอกไม้และเทียนขึ้นห้องบูชาและทุกวันพระจะต้องนำชั้น 5 ขึ้นบูชากราบไหว้และเปลี่ยนน้ำหอม บนบานบอกกล่าวให้ดวงวิญญาณผีฟ้าได้พิทักษ์รักษา “ลูกเต้า” ลูกศิษย์ทุกคนพร้อมสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั่วหน้ากัน

2) เครื่องคายพิธี

จากการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องคายพิธีในการประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วยและพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า พบว่า เครื่องคายพิธี หมายถึง เครื่องบวงสรวงที่หมอลำผีฟ้าใช้เป็นเครื่องสักการะต่อผีฟ้า ในพิธีกรรมการรักษาและพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงประจำปี ดังนั้นเครื่องคายประกอบพิธีกรรมจึงจัดตามขั้นตอนได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

(1) เครื่องคายพิธีคนป่วย

เป็นเครื่องบูชาสำหรับแม่หมอที่ใช้สักการะ ผีฟ้าเพื่ออัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยรักษาผู้ป่วยหรือครอบครัวก่อนที่จะทำพิธี วัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ ชั้น 5 ชั้น 8 อย่างละ 1 ชั้น ฝ้แพรวา 1 ฝั้น เงิน 1 บาท 10 สตางค์ ชั้นน้ำหอม 1 ชั้น ข้าวเหนียวสุก 1 ปั้น หมากพลู 4 คำ บุหรี่ 4 ม้วน ข้าวสารเหนียว 1 ถ้วย ดอกไม้สีขาวร้อยเป็นพวง 2 พวง ไขไก่ดิบ 1 ฟอง เหล้า 1 ขวด ดาบ 1 เล่ม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของยุทธภณัท เตชะแก้ว (2540: 187) เรื่องพิธีกรรมและระบบความเชื่อการล่ำผีฟ้าในภาคอีสาน ระบุว่า “เครื่องคายพิธีการล่ำผีฟ้ากับคนเจ็บป่วยเป็นเครื่องสักการะที่หมอลำผีฟ้าใช้ประกอบพิธีอัญเชิญผีฟ้าหรือผีน้ำ ให้ลง

มาช่วยปกป้องรักษาคนป่วย เครื่องคายพิธีการลำผีฟ้ากับคนเจ็บป่วยประกอบด้วยอุปกรณ์ที่สำคัญ ดังนี้ (1) ชั้น 5 ชั้น 8 (2) ผ้ามนต์เป็นผ้าสี่เหลี่ยมจัตุรัสพับมุมทั้ง 4 ด้านใช้ปูรองพื้นคายนพิธี (3) ผ้าแพรวา 1 ผืน (4) เงิน 1 บาท 1 สลึง (5) ชั้นน้ำหอมใส่แก่นจันทร์ (6) ชั้นหมากเบ็งทำจากใบกล้วยมีดอกจำปาเสียบด้านบน 1 ดอก ฯลฯ” และยังสอดคล้องกับสำเร็จ คำโมง (2542: 3961) ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสานเล่ม 11 ระบุว่า “อุปกรณ์หรือเครื่องคายในพิธีกรรมลำผีฟ้าประกอบด้วย (1) หมากพลูจีบเป็นมวน 6 จีบ (2) บุหรี่ ยาเส้นพันด้วยใบตองกล้วยแห้ง 6 มวน (3) ขวย (กรวย) ใบตองใส่ดอกไม้ 4 ขวย (4) ขวยใบตองใส่บุหรี่ยาเส้นและดอกไม้ 2 ขวย (5) ผ้าชิ้น 1 ผืน (6) ผ้าพื้นขาว 1 วา (7) เงิน 4.08 หรือ 4.24 บาท (8) กระจกเงา 1 บาน (9) หวี 1 ด้าม (10) ไข่ไก่ต้ม 1 ฟอง (11) ข้าวสารเทกองไว้ 1 ชั้น (12) น้ำหอม 1 ชั้น (13) เทียนเล่มบาท (เล่มใหญ่) 1 คู่ (14) หมอนขิด 1 ใบ (15) พวงมาลัยดอกมะละกอ 1 พวง (16) ข้าวเหนียวหนึ่ง 1 ปั้น (17) ชั้นน้ำดื่ม 1 ชั้น (18) ชั้น 5 1 ชั้น (19) ชั้น 8 1 ชั้น (20) ใบพลูใช้กินหมากจำนวนหนึ่ง (21) ฝ้ายผูกแขนจำนวนหนึ่ง (บางหมอลำใช้เพียง 7 หรือ 10 รายการและบางหมอลำเพิ่มดาบ 1 เล่ม ผ้าเช็ดหน้า 1 ผืน เหล้า 1 ขวด และชั้นหมากเบ็ง)

(2) เครื่องคายพิธีชันขวัญ

เป็นเครื่องบูชาสำหรับเรียกขวัญผู้ป่วยให้กลับคืนมาอยู่กับผู้ป่วย ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ ชั้น 5 1 ชั้น หวี 1 ด้าม กำไลแขน 1 วง ตุ่มหู 1 คู่ กระจกเงา 1 บาน ผมปลอม 1 ปอย ชั้นน้ำมนต์ 1 ชั้น กล่องข้าวใส่ข้าวเหนียวหนึ่งสุก 1 กล่อง ไข่ไก่ต้มสุก 2 ฟอง บุหรี่ 2 มวน เงินขวัญ เสื้อผ้าผู้ป่วยและผ้าเช็ดตัว ฝ้ายผูกแขน เทียนที่มีความยาวจากสะดือถึงคอผู้ป่วย 1 เล่ม เทียนที่มีความยาวโดยการวัด รอบศีรษะผู้ป่วย 1 เล่ม ซึ่งสอดคล้องกับ ยุทธภักดิ์ เตชะแก้ว (2540: 189-190) กล่าวถึง เครื่องคายชันขวัญว่า “เป็นเครื่องคายที่ใช้ลำเรียกขวัญผู้ป่วยให้กลับคืนมา ซึ่งมีอุปกรณ์ประกอบเครื่องคาย ดังนี้ (1) ชั้น 5 (2) หวี 1 อัน (3) กำไลแขน 1 วง (4) ตุ่มหู (ต่างหู) 1 คู่ (5) กระจกเงา 1 บาน (6) ซ้อมผม (ผมปลอม) 1 ปอย (7) ฝ้ายผูกแขน (8) ชั้นนิมนต์ (9) ข้าวเหนียว (10) ไข่ไก่ต้ม 1 ฟอง (11) คำหมาก 2 คำ (12) ยาสูบ 2 กอก (13) เสื้อผ้าผู้ป่วย (14) เงินขวัญ (15) ผ้าเช็ดตัว (16) เทียนที่มีความยาวรอบศีรษะผู้ป่วย 1 เล่ม (17) เทียนที่มีความยาวจากสะดือถึงคอผู้ป่วย 1 เล่ม

(3) เครื่องคายพิธีลำตัดเวรตัดกรรม

เป็นเครื่องคายที่ใช้ในพิธีกรรมส่งเครื่องแก้ ถือว่าใส่กรรมของ ผู้ป่วย (กรรมนี้คือการเจ็บป่วย) ไว้ในกระทงแล้วนำส่งให้ผีฟ้า เป็นเครื่องบูชาที่ใช้ในขั้นตอนสุดท้ายของพิธีกรรมการรักษาคนป่วย ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ กระทง 9 ห่อง 9 ชั้น หมากพลูใส่ในกระทง ห่องละ 9 คำ บุหรี่ใส่ในกระทง ห่องละ 9 มวน เมียง (ข้า ตะไคร้ พริก ปลายี่ มะขามเปียก ตำรวมกันห่อด้วยใบมะยมหรือใบมะละกอ) ใส่ในกระทง ห่องละ 9 คำ กรวยทำ

จากใบขนุนใส่ในกระทงห้องละ 9 อัน เปลือกหอยโข่ง 9 ตัว ร้อยเป็นพวง 1 พวง กำไลแขน 9 วง ตุ่มหู 9 คู่ ช้าง 9 ตัว ม้า 9 ตัว ผ้าขี้ริ้ว 9 ผืน ผ้าโสร่ง 9 ผืน ม้าก้านกล้วย 1 ตัว ใบหญ้าคา 7 ใบ ดาบ 1 เล่ม ข้าวดำ ข้าวแดง ฝ้ายผูกแขน ปลาร้าและปลาบั้ง เสาไม้ปักไว้รอบกระทงมีจำนวนเท่ากับอายุของผู้ป่วย ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้าของบ้านสว่างตอนดู ระบุว่า “เครื่องคายการล่าสัตว์เวรตัดกรรม คือ เครื่องคายรักษาประเภทหนึ่งที่ทำขึ้นขึ้นตอนการล่าครั้งสุดท้ายของผู้ป่วยที่ผ่านการล่าหลายครั้งแล้วไม่หาย ซึ่งมีอุปกรณ์ประกอบดังนี้ (1) กระทง 9 ชั้น ชั้นละ 9 ห้อง (2) ช้าง 9 ตัว (3) ม้า 9 ตัว (4) ผ้าขี้ริ้ว 9 ผืน (5) ผ้าโสร่ง 9 ผืน (6) กำไลมือ 9 อัน (7) ต่างหู (กระจอนหู) 9 อัน (8) ม้าก้านกล้วย 1 ตัว (9) หอยโข่งร้อย 1 พวง (10) ใบหญ้าคา 7 ใบ (11) ดาบ 1 อัน (12) ข้าวดำข้าวแดง (13) ฝ้ายมงคล (ด้ายผูกแขน) (14) หมากพลู (15) บุหรี่ (16) ปลาร้า พริก เกลือ และมะนาว

(4) เครื่องคายพิธีลงช่วงผีฟ้า

เป็นเครื่องคายพิธีที่ใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปีที่ทำขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 6 ซึ่งมีอุปกรณ์สำคัญได้แก่ ชั้น 5 1 ชั้น ชั้นแปด 1 ชั้น ไข่ไก่ดิบ 1 ฟอง ข้าวสารเหนียว 1 กำมือ ชันน้ำหอม 1 ชัน เงิน 1 บาท 10 สตางค์ เหล้าขาว 1 ขวด หมากพลู 2 คำ บุหรี่ 2 มวน ดาบ 1 เล่ม แจกันดอกไม้ 1 คู่ ซึ่งสอดคล้องกับยุทธภัณฑ์ เตชะแก้ว (2540: 192) กล่าวว่า “เครื่องคายพิธีลงช่วงหมอลำผีฟ้า เป็นเครื่องคายที่ทำขึ้นเมื่อถึงวันทำพิธีลงช่วงเท่านั้น เครื่องคายพิธีการลงช่วงจะรวมทั้งเครื่องเล่นของผีฟ้าที่ทำพิธีในปีที่แล้วไว้ด้วย เมื่อถึงฤดูกาลในการทำพิธีลงช่วงผีฟ้าในครั้งต่อไปก็จะนำเอามาทำความสะอาดแล้วนำมาใช้ในพิธีได้อีก อาทิเช่น ดาบ หอกหรือหุนข้าง หุนม้า ส่วนเครื่องคายพิธีที่จะต้องจัดหาและทำขึ้นใหม่ทุกครั้งไปมีดังนี้ ชั้น 5 ชั้น 8 ชั้นหมากเบ็ง 2 คู่ ดอกผึ้ง 2 คู่ พวงมาลัย 1 คู่ ดอกจำปา 1 คู่ ไข่ไก่ 1 ฟอง ข้าวสารเหนียว 1 ถ้วย เงิน 1 บาท ผ้าแพรขาว 1 ผืน แพรปะโค 1 ผืน เหล้า 1 ขวด น้ำหอม 1 ชัน ฝ้ายพันหัว 1 คู่ ฝ้ายคล้องช้าง 1 คู่ น้ำหยาดฟ้า (น้ำมะพร้าว) 1 ชัน กระจก ชั้น 5 1 อัน”

3) แม่หมอลำหรือแม่ครู

ผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาคนป่วย และพิธีกรรมเลี้ยงช่วงผีฟ้าประจำปี ชาวบ้านเรียกว่า “แม่หมอลำหรือแม่ครู หรือครูบาใหญ่” โดยได้รับการแต่งตั้งจากหัวหน้าหรือแม่ หมอลำคนเดิมเป็นผู้หญิงที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ประกอบอาชีพทำนา มีบุคลิกลักษณะพูดเก่ง มีปฏิภาณไหวพริบดี มีคุณธรรมจริยธรรม รักษาศีล เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ประพฤติปฏิบัติตนตามธรรมเนียมและฮีต – คอง ของผีฟ้าอย่างเคร่งครัด ซึ่งสอดคล้องกับฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2537: 66-67) กล่าวถึงบทบาทผีฟ้าว่า “การล่าผีฟ้าพญาแถน หรือล่าผีฟ้า เป็นพิธีกรรมที่ทำเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การล่าผีฟ้าต้องอาศัย “นาง

ทรง” หรือ “คนทรง” แม้ว่าชาวบ้านจะนิยมไปรักษาที่โรงพยาบาลและใช้ยาสมัยใหม่ แต่ยาสมัยใหม่ก็รักษาได้ไม่หมดทุกโรค บางโรคหมอเองก็ไม่อาจบอกได้ว่าคนไข้เป็นโรคอะไร คนไข้จึงมารักษาโดยการล่ำผีฟ้า ปัจจุบันแทบทุกหมู่บ้านยังมีการล่ำผีฟ้ารักษาโรคอยู่ส่วนมาก ผู้ล่ำผีฟ้ามักเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าเก่าแก่ในชุมชนใกล้ ๆ กับบ้านของตน ค่ารักษาของหมอล่ำผีฟ้า อาจจะได้แก่ ผ้าขาว 1 วา ผ้าชิ้น 1 ผืน เงิน 4 บาทสลึง จารีตของการเป็นหมอล่ำผีฟ้าก็คือจะรักษาโดยหวังเงินทองมิได้ จึงทำให้การทำหน้าที่นี้กลายเป็นผู้เสียสละตลอดไป ” และสอดคล้องกับเบญจวรรณนาราสังข์ (2552: 108) กล่าวว่า “หมอล่ำผีฟ้าเป็นการสร้างค ความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่ขยายออกไปเรื่อย ๆ ในกลุ่มผีฟ้ากับลูกคาย ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งและมีพลังในการร่วมมือกันในการรักษาผู้ป่วยด้วย โดยสมาชิกส่วนใหญ่ในเครือข่ายเป็นผู้หญิง ซึ่งมีบทบาทในฐานะแม่ที่คอยดูแลสมาชิกในครอบครัวแล้ว ” และยังสอดคล้องกับยู ทธภัณฑ์ เตชะแก้ว (2540: 193) ระบุว่า “หัวหน้าหมอล่ำผีฟ้า ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าในการประกอบพิธีกรรมการล่ำผีฟ้า ได้รับการแต่งตั้งจากหัวหน้าคนเดิม โดยการเสี่ยงทาย ภายใต้การควบคุมของผีฟ้า ” ซึ่งสอดคล้องกับพรรณวดี ศรีขาว (2554: 4) กล่าวว่า “ครูบา หมายถึงผู้ประกอบพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ หัวหน้าของครูบาเรียกว่า ครูบาใหญ่ ครูบาสะเองเป็นได้เฉพาะผู้หญิง ส่วนครูบาเถนเป็นได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง”

4) หมอแคน

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าคือ แคน นักดนตรีที่เป่าแคนเรียกว่า “หมอแคน ” หรือเรียกว่า “หมอม้า ” ส่วนมากเป็นชายวัยกลางคน มีความชำนาญและอดทน เพราะการประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า ในแต่ละครั้งต้องใช้เวลาานติดต่อกันโดยตลอด หมอแคนจึงต้องมีจำนวน 2-3 คน เพื่อผลัดเปลี่ยนกัน จะได้รับค่าจ้างประมาณคนละ 300 บาท หมอแคนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมนี้มาก ต้องรักษาการเป่าแคนให้มีความสม่ำเสมอตลอดและสอดคล้องกับการล่ำ ถ้าหมอแคนเป่าได้ทำนองสอดคล้องกับการขับล่ำก็จะทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนาน การรักษาผู้ป่วยและการเลี้ยงช่วงผีฟ้าก็จะเป็นไปได้ด้วยดี สอดคล้องกับสุริยา สมุทคุปต์ พัฒนา กิติอาษา ศิลปกิจ ตีชันติกุลและจันทนา สุระพินิจ (2540: 196) รายงานการวิจัย เรื่องวิถีชีวิตของคนไทย พิธีกรรม “ช่วงผีฟ้อนของ “ลาวข้าวจ้าว ” จังหวัดนครราชสีมา ระบุว่า “หมอแคนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญมากผู้หนึ่งในพิธีกรรม เพราะแคนเป็นเครื่องดนตรีเพียงชิ้นเดียวที่ใช้ในพิธีกรรมและเป็นเสียงดนตรีที่ไม่อาจใช้ดนตรีชนิดอื่นแทนได้เลย ชาวบ้านเรียกหมอแคนอีกอย่างหนึ่งว่า “หมอม้า ” และสอดคล้องกับมัลลิกา จันทรา (2549: 42) ระบุว่า “แคนมีบทบาทที่สำคัญต่อการล่ำผีฟ้า ทั้งนี้เพราะแคนเป็นสิ่งที่ให้จังหวะของการล่ำและประกอบเสียงการล่ำให้เกิดความไพเราะเปรียบเสมือนการทำอาหารต้องมีเครื่องปรุงจะทำให้อาหารมีรสชาติอร่อย ทำนองเดียวกันถ้าไม่มีแคนประกอบการล่ำผีฟ้าก็ขาดความ ไพเราะไม่น่าฟัง ดังนั้น หมอล่ำผีฟ้าจะต้องนำหมอแคนไปด้วยเสมอ ยกเว้นหมู่บ้านแห่งนั้นญาติคนป่วยสามารถติดต่อหมอแคน มาเป่า

ได้” ซึ่งบุญยงค์ เกศเทศ (2536: 61) รายงานวิจัยเรื่อง พิธีกรรมของชาวผู้ไท : ศึกษากรณี กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ระบุว่า “วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเหยา ที่สำคัญที่ขาดไม่ได้ คือ แคน หมอแคน (ผู้เป่าแคน) และคายขันห้า โดยเฉพาะหมอแคนนั้นจะได้รับเชิญมาต่างหาก ซึ่งหมอแคนจะต้องเป่าทำนองเป็นลายลำผู้ไทในพิธีเหยา ” และพรรณวดี ศรีขาว (2554: 81) ระบุว่า “หมอแคน เรียกว่า หมอม้า จะได้รับเงินมากที่สุด เพราะเป็นเครื่องดนตรีที่ต้องใช้ความสามารถ และความอดทนสูง ต้องเป่าแคนตลอดทั้งคืนจนจบ พิธี ค่าหมอแคนจึงตกคนละประมาณ 1,200-1,500 บาท

5) ผู้ป่วย

ผู้ป่วยที่มารักษาด้วยวิธีการพ้อนผีฟ้า ส่วนมากมีสาเหตุมาจากอาการกระทำของสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ภูตผี ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ผีเจ้าเมืองและเจ้าประจำตระกูล เนื่องจากทำผิด หรือละเมิดข้อห้ามต่าง ๆ และมีดวงวิญญาณผีอื่น ๆ อยากรมาอยู่ด้วย สอดคล้องกับ ฉัตรทิพย์ นาถสุดา และพรพิไล เลิศวิชา (2536: 66) ระบุว่า “คนที่ทำผิดผีบ้านผีเรือน มักจะมารักษากับหมอผีฟ้า การรักษาโดยวิธีนี้มีขั้นตอนที่ดูน่ากลัว จึงทำให้ชาวบ้านเกรงกลัวไม่อยากทำความผิดต่อหมู่บ้านของตน” และสอดคล้องกับ มัลลิกา จันทรา (2549: 41) กล่าวว่า “ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับมนุษย์มีมูลเหตุหลายประการโดยเฉพาะในกลุ่มประชาชนที่อยู่ในประเทศด้วยพัฒนา นักมานุษยวิทยาได้ศึกษาพบว่า ประชาชนในประเทศกำลังพัฒนา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังไม่เจริญเต็มที่ มักจะนิยมใช้ไสยศาสตร์ในการรักษาผู้ป่วย เพราะเชื่อว่าความเจ็บป่วยส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural Causes) อันได้แก่ ภูตผี ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ เจ้าประจำตระกูลและเจ้าประจำเผ่า เป็นต้น เชื่อกันว่าคนที่เจ็บป่วยเนื่องจากทำผิดหรือละเมิดข้อห้าม สำหรับคนป่วยที่มารับการรักษาด้วยการลำผีฟ้า มีสาเหตุของการเจ็บป่วยมาจากการกระทำผิดต่อผีเช่นกัน”

6) บริวารผีฟ้าหรือลูกศิษย์

บริวารผีฟ้า คือ ผู้ที่เคยรับการรักษาจากแม่ครูหรือครูบา และยอมมรัยเป็น “ร่างทรง” ให้กับผี ในพิธีกรรมการเลี้ยงขวงผีฟ้าประจำปี

สาเหตุของการมาเป็นบริวารผีฟ้า มีขั้นตอนและขบวนการที่สำคัญ 5

ขั้น คือ

1. มีฝอยอยากมาอยู่ด้วยและทำให้เกิดการเจ็บป่วย
2. ไปรักษาโรคกับแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย
3. ไปหาหมอดูหรือหมอส่องเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วย
4. ยอมรับเอาผีมาอยู่ด้วย
5. มีการสืบทอดการพ้อนผีมาจากบรรพบุรุษ

สอดคล้องกับเบญจวรรณ นาราัจจ์ (2552: 107-108) กล่าวว่า “การเข้าสู่สถานะผีฟ้ามีอยู่หลายวิธี เช่น การเกิดการเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ จนกระทั่งมี สัญญาณ มาบอกให้รับเป็นผีฟ้าหรืออาจจะมีคนมาบอกให้เป็นผีฟ้าแล้วหายจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือผีฟ้าใหม่ ซึ่งนิยมเรียกกันว่า ผีฟ้าหรือเจ้านายเป็นผู้คัดเลือก ซึ่งก็อาจใช้วิธีการคัดเลือกโดยผีหรือร่างทรง บางทีผีฟ้าก็สืบทอดจากลูกสาว นอกจากนี้ สำหรับผู้ป่วยที่ผ่านก การรักษาของผีฟ้าจนหายป่วยจะ กลายเป็นลูกศิษย์หรือเรียกว่า ลูกชาย ลูกลม หรือลูกเทียนของผีฟ้า เมื่อเป็นลูกศิษย์แล้วจะต้อง มาร่วมงานพิธีเลี้ยงช่วงทุกปี ” สอดคล้องกับมารีโกะ กาโตะ (2538: 123) ระบุว่า “ลูกศิษย์ หมายถึง ผู้ที่นับถือผีฟ้าว่าเป็นของรักษา ซึ่ง มีอยู่ทั้งผู้ที่เคยรักษากับหมอลำผีฟ้ามาก่อน และผู้ที่ ได้รับการสืบทอดของรักษาที่เป็นผีฟ้ามาตั้งแต่บรรพบุรุษและต้องไปร่วมพิธีกรรมลงช่วงที่บ้านหมอลำ ผีฟ้าทุกปี และลูกศิษย์ที่มีพฤติกรรมแบบบริวาร ต้องไปช่วยในพิธีกรรมการรักษาโดยการช่วยเตรียม อุปกรณ์ ช่วยพูด ช่วยถาม อาการเจ็บป่วยกับหมอลำผีฟ้าแทนผู้ป่วย ” และยังสอดคล้องกับ ยุทธภักดิ์ เตชะแก้ว (2540: 195) กล่าวว่า “ลูกศิษย์ หมายถึง บุคคลที่นับถือ ผีฟ้าและผีน้ำ ต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมและจรรยาบรรณของผีฟ้า การเข้าเป็นบริวารผีฟ้าขึ้นโดยการสืบทอดทาง เครื่องญาติ ด้วยความศรัทธาและเลื่อมใสและผู้ที่เกิดการเจ็บป่วยแล้วทำพิธีลำผีฟ้า”

7) กลอนลำ

กลอนลำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ไม่ มี ไม่ได้ เพราะเป็นการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับผี เพื่อสร้างความเข้าใจในการยุติมิให้ผีมารังควานทำ ความเดือดร้อนต่อผู้ป่วยอีก ซึ่งจะใช้ขับไล่ในแต่ละขั้นตอนของการรักษาผู้ป่วยได้แก่ กลอนลำ อัญเชิญผีฟ้า กลอนลำเสียงทนายหรือลำส่อง กลอนลำอ่อนวอน กลอนลำอวยพร กลอน ลำชวนลง เล่น กลอนลำส่งเครื่อง นอกจากนี้กลอนลำยังทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนาน ในทำนองกลอนลำ ทำให้คนป่วยคลายความกังวล ลืมความทุกข์โศกและความเจ็บป่วยที่ตนได้รับอีกด้วย สอดคล้องกับ มัลลิกา จันทรา (2549: 43) กล่าวว่า “กลอนลำของหมอลำผีฟ้าเป็นลักษณะกลอนลำ ที่มีเนื้อหา ไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์หรือการเจ็บป่วย เพราะหมอลำผีฟ้าอยู่ในร่างทรงของผีฟ้า การกระทำทุกอย่างจึงเป็นไปตามคำบัญชาของผี แต่ร้องลำไปตามขั้นตอนของพิธีกรรม ” และยัง สอดคล้องกับการสัมภาษณ์นางบุญมา จูมา เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2556 กล่าวว่า “กลอนลำ เป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาผู้ป่วย เป็นการติดต่อกับผี แต่ถ้าไม่ได้ประกอบพิธีก็จะลำไม่ได้”

8) การพ่อนรำ

การพ่อนรำเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ารักษา คนป่วย และพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้ามีความสนุกสนาน สำหรับ บทาทางการพ่อนรำนั้นจะไม่มี ท่าทางและรูปแบบที่ตายตัว ซึ่งจะขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของผีที่มาเข้าทรง นอกจากนี้การพ่อนรำจะ เป็นไปอย่างอิสระไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ สอดคล้องกับมัลลิกา จันทรา (2549: 44) กล่าวว่า

“ลักษณะท่าพอนรำในการรำผีฟ้าไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ทั้งนี้เพราะการพอนเกิดจากการเข้าเทียมของผีฟ้า” และยังสอดคล้องกับเบญจวรรณ นาราัจจ์ (2552: 108) กล่าวว่า “ผู้ป่วยที่ผีฟ้าเคยรักษา และถูกสมมุติให้เป็นตัวละครจะออกมารำพอน คนไหนรำเหนื่อยก็พัก คนไม่เหนื่อยก็รำไปพอนไปมีความวุ่นวายขวกไขว่”

2.2.3 ขั้นตอนการพอนผีฟ้ารักษาโรค

จากการศึกษาเกี่ยวกับขั้นตอนการพอนผีฟ้ารักษาโรค พบว่า มี 4 ขั้นตอน คือ (1) ขั้นตอนเตรียมการ (2) การวินิจฉัยโรคเบื้องต้น (3) การจัดสถานที่และเตรียมพิธี (4) การประกอบพิธีกรรมการรักษา

1) *ขั้นเตรียมการ* ญาติผู้ป่วยจะไปติดต่อกับแม่หมอให้มาทำการรักษาผู้ป่วย โดยมีดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ นำไปด้วย เป็นการบอกกล่าวตามธรรมเนียม จากนั้นก็จะไปติดต่อกับแม่หมอ ซึ่งปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการไปติดต่อกับแม่หมอ เมื่อถึงวันเวลาตามที่กำหนดไว้ญาติผู้ป่วยจะมารับแม่หมอและหมอแคนที่บ้าน แล้วญาติผู้ป่วยและลูกศิษย์ของแม่หมोजัดเตรียมเครื่องคายพิธีต่าง ๆ ให้ครบถ้วน สอดคล้องกับบุญยงค์ เกศเทศ (2536: 54) ระบุว่า “การสู่ขวัญหรือการรักษาพยาบาลผู้ป่วย ประการแรกต้องติดต่อกับแม่หมอ เมื่อเกิดมีอาการเจ็บป่วยเกิดเหตุที่ไม่สบายใจหรือตกใจที่สงสัยว่าน่าจะเกิดจากการกระทำของผีซึ่งญาติผู้ป่วยจะต้องสืบหาแม่หมอที่มีชื่อเสียงในการรักษาพยาบาล พร้อมกับการจัดหาดอกไม้ ธูป เทียน ไปด้วยเพื่อให้แม่หมอ นำดอกไม้ ธูป เทียนนั้นไปบูชาครู หรือผีของตน จากนั้นแม่หมอก็จะนัดแนะ วัน เวลา ที่จะเดินทางไปรักษาพยาบาลผู้ป่วยที่บ้าน” ซึ่ง มาริโกะ กาโตะ (2538: 151) กล่าวว่า “กระบวนการรักษาพยาบาลของหมอผีฟ้า เริ่มตั้งแต่ผู้ป่วยหรือครอบครัวของผู้ป่วยมาพบหมอผีฟ้าที่บ้านซึ่งส่วนใหญ่แล้วครอบครัวของผู้ป่วยและบริวารของหมอผีฟ้าที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันกับผู้ป่วยจะติดตามไปด้วย” ส่วนสำโรง คำโหมง (2542: 3961) ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 11 ระบุว่า “การเตรียมการเจ้าของไข้จะไปเชิญเจ้าพิธีผีฟ้ามาดูอาการของผู้ป่วยก่อน เพื่อวินิจฉัยว่ามีผีฟ้าหรือให้เท็ง หรือถนมาเกี่ยวข้องหรือสิ่งอยู่หรือไม่ ถ้าพบว่ามี ก็จะบอกให้เจ้าของไข้เตรียมจัดพิธี” และสุรัตน์ วรารัตน์ (2542: 5108) ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 15 กล่าวว่า “ในการไปรักษาพยาบาล หมอเหยามีได้ไปเองคนเดียว แต่จะมีผู้ร่วมงานเป็นคณะของตน บุคคลเหล่านั้นคือ หมอแคน หมอปี หมอซ้อง หมอก ลอง หมอกระจับปี ฯลฯ สำหรับผู้เล่นดนตรีดังกล่าวแล้วถ้าไม่ครบก็ได้ ยกเว้นหมอแคนซึ่งจำเป็นต้องบรรเลงในพิธีกรรมและเป็นธรรมเนียมเช่นเดียวกันว่า หมอเหยาต้องนำดอกไม้ไปหาหมอแคน ทั้งนี้เป็นการคารวะต่อครูอาจารย์ของผู้นั้น” และยังสอดคล้องกับมัลลิกา จันทรา (2549: 45) ระบุว่า “การรักษาคน

ป่วยนั้น หมอลำผีฟ้าจะต้องบอกกล่าวอัญเชิญผีฟ้าที่ห้องบูชาของตนเองให้ไปยังบ้านของคนป่วย และต้องนำขันนิมนต์ติดตัวไปด้วย เมื่อประกอบพิธีรักษาเสร็จเรียบร้อยแล้วต้องอัญเชิญกลับ”

2) *การวินิจฉัยโรคเบื้องต้น* แม่หมอจะพูดคุยซักถามผู้ป่วยและญาติถึงอาการป่วยตลอดจนสภาพของครอบครัวและของรักษาต่าง ๆ ว่ามีหรือไม่ เพื่อจะได้สรุปหาสาเหตุของการป่วยเบื้องต้นสอดคล้องกับมารีโกะ กาโตะ (2538: 152) กล่าวว่า “หมอจะตรวจดูอาการของผู้ป่วย ถ้าผู้ป่วยยังสามารถพูดคุยได้ก็จะซักถามกับผู้ป่วยโดยตรง แต่ถ้าไม่สามารถพูดคุยได้ก็จะซักถามอาการจากญาติของผู้ป่วยแทน ซึ่งเป็นอาการที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมาพร้อมกับวิธีการรักษาพยาบาลในแหล่งต่าง ๆ ที่เคยรับการรักษามาแล้ว ” และสอดคล้องกับมัลลิกา จันทรา (2549: 45) กล่าวว่า “ก่อนที่จะเริ่มทำพิธีกรรมหมอลำผี ฟ้าต้องสอบถามถึงความเป็นอยู่ของคนป่วย ซึ่งอาจจะมีการเรียนอาถรรพณ์ ครูธรรมต้องให้ลาออก หรือบ้านคนป่วยมีคาถาอาคมป้องกันผี เช่น ผ้ายันต์ต้องนำออกไปเพราะคาถาอาคมหรือธรรมเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน”

3) *การจัดสถานที่และเตรียมพิธี* ญาติผู้ป่วยจัดสถานที่ภายในบ้านของผู้ป่วยทางทิศตะวันออก แม่หมอจะหันหน้าไปทางหิ้งพระ หมอแคนจะนั่งตรงข้ามกับแม่หมอ หันหน้าเข้าหากัน เครื่องคายพิธีจะจัดวางไว้ด้านหลังของแม่หมอ ขันขวัญจะตั้งอยู่ด้านซ้ายมือของแม่หมอ ลูกศิษย์หรือบริวารจะนั่งอยู่ข้างหลังของแม่หมอเพื่อคอยเป็นผู้ช่วย สำหรับ บคนป่วยนั้นจะนั่งตรงไหนก็ได้ ซึ่งสอดคล้องกับมัลลิกา จันทรา (2549: 45) กล่าวว่า “สถานที่ประกอบพิธีโดยส่วนใหญ่ จะเป็นบริเวณด้านทิศตะวันออกของตัวเรือนเป็นสำคัญ เพราะถือว่าเป็นทิศที่มีสิริมงคลและการจัดเตรียมพิธีจะเป็นการจัดเตรียมคายหลักซึ่งเป็นคายรักษาโดยเจ้าภาพหรือญาติจะจัดเตรียมวัสดุที่หาได้ในละแวกบ้าน เช่น ใบกล้วย ดอกไม้ ดอกมะละกะ ขมิ้น ไข่ ผ้าแพรขาว ฯลฯ ส่วนสิ่งของที่มีค่าหายากหมอลำผีฟ้าจะนำมาเอง เช่น เงิน 1 สตางค์ กำไล กระจอนหนู เป็นต้น เมื่อจัดเตรียมคายเรียบร้อยแล้วจะไปตั้ง ณ ที่พิธีด้านตะวันออก คายต้องยกสูงกว่าพื้นธรรมดา เช่น วางบนหมอนหรือฟูกส่วนหมอลำก็จะจัดแจงแต่งเครื่อง ทาแป้ง ใส่น้ำหอม หวีผม ดอกไม้ทัดหูเรียบร้อยแล้ว เริ่มประกอบพิธี”

4) *การประกอบพิธีกรรมการรักษา* ในการประกอบพิธีกรรมจะเริ่มด้วยการล่ำอัญเชิญผีฟ้าให้มาเข้าทรงร่างกายของแม่หมอ เมื่อผีเข้าทรงแล้ว แม่หมอจะล่ำสวดหาสาเหตุของการเจ็บป่วย เมื่อทราบสาเหตุแล้วจะล่ำอ้อนวอนขอชีวิตผู้ป่วยไว้ และจะยอมทำตามที่ต้องการทุกอย่าง ล่ำเรียกขวัญผู้ป่วยให้มาอยู่กับเนื้อกับตัว ต่อจากนั้นจะทำพิธีเสี่ยงไขในขันขวัญ แม่หมอและญาติผู้ป่วยผูกแขนให้ผู้ป่วยตามลำดับ แล้วแม่หมอจะทำพิธีขอน้ำมนต์สวดหาผีและทำพิธีตัดเวรตัดกรรม หรือพิธีส่งเครื่องแก้

พิธีตัดเวรตัดกรรม จะใช้กับการรักษาผู้ป่วยที่ผ่านการรักษา 2-3 ครั้งแล้วอาการยังไม่ดีขึ้น จะเริ่มด้วยญาติผู้ป่วยจัดทำกระทง 9 ห่อง 9 ชั้น และนำสิ่งของต่าง ๆ มาใส่

กระทงให้ครบแล้วแม่หมอลำอัญเชิญผีให้มารับเครื่องเก่า ทำพิธีขอน้ำมนต์ ทำพิธีตัดเวรตัดกรรม ทำพิธีฆ่าวัวฆ่าควายมอบให้เจ้ากรรมนายเวร แล้วนำกระทงไปทิ้งนอกบ้านทางทิศตะวันตก ซึ่งมีข้อห้ามว่าไม่ให้หันหลังกลับไปดู เพราะเป็นการหวังสิ่งของที่ทิ้งไปซึ่งมีพยาธิของผู้ป่วยรวมอยู่ด้วยจะหวนกลับมาอีก

เมื่อเสร็จพิธีกรรมตัดเวรตัดกรรมแล้ว แม่หมอลำก็จะทำพิธีเรียกขวัญ เสี่ยงไข่ และชวนลงเล่น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หลังจากนั้นก็จะทำพิธี “ส่งผีกลับขึ้นหิ้งหอโฮง” โดยแม่หมอลำจะกลับมานั่งหน้าค้ายผีอีกครั้ง แล้วล่ำบอกกล่าวให้ผีประจำตัวที่ได้เชิญมาร่วมพิธีกลับไปหิ้งบูชา หรือหอโฮง เหมือนเดิม สอดคล้องกันมารีโกะ กาโตะ (2538: 155, 228) กล่าวว่า “เมื่อจัดมุมที่จะทำพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีมานั่งอยู่พร้อมแล้ว หมอลำจะนั่งอยู่หน้าค้ายแล้วจุดไฟเทียนที่อยู่ในค้าย แล้วให้หมอลำเริ่มเป่าแคน เพื่ออัญเชิญผีฟ้าลงมา ส่วนหมอลำก็จะเริ่มล่ำกลอนลำที่ใช้ลำในช่วงแรกจะมีเนื้อหาในการอัญเชิญผีฟ้า เรียกท้าวเรียกนาง ครูบาอาจารย์ลงมาช่วยรักษาผู้ป่วยให้หาย ซึ่งสอดคล้องกับสุรรัตน์ วรารัตน์ (2542: 5110) ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 15 กล่าวถึง ขั้นตอนการรักษาพยาบาลว่า “ก่อนทำการรักษาญาติคนไข้ต้องแต่งค้ายพิธีใหม่เพิ่มจากขันห้า คือเพิ่มเงิน 6 บาท ผ้าชิ้น 1 ผืน ผ้าแพรหรือผ้าแพรขาว 1 วา ขั้นตอนนี้หมอลำจะเจรจากับญาติก่อนว่าต้องการอะไร เช่น ต้องการที่ อยู่ก็จะให้ญาติพี่น้องไปปลุกศาลพระภูมิเล็ก ๆ นอกบ้าน เมื่อทำเสร็จแล้วก็บอกกล่าวให้ผีในร่างทรงผู้ป่วยออกไปอาศัยในศาลพระภูมิที่จัดให้ หรือต้องการข้าวปลาอาหารอย่างใดก็จัดหาให้ ต่อจากนั้นก็กล่าวเบิก ซึ่งหมายถึง พุดในสิ่งที่เป็นมงคล ให้ผีร้ายยินยอมตามที่ ขอร้องอย่าบิดพลิ้วในขั้นสุดท้าย หมอลำจะบอกให้คนไข่นั่งเหยียดขา ตัวหมอลำจะขับลำนำเชิญวิญญาณผีให้ออกจากร่างและใช้ข้าวเหนียวซึ่งปั้นไว้ 3-5 ก้อนกวาดไปตามร่างกายจากศีรษะจนถึงเท้าจนหมดทุกก้อน ใส่ลงในกระทงแล้วใช้มีดหรือ ง้าวตัดด้ายซึ่งผูกระหว่างมือผู้ป่วยกับกระทงข้าวให้ออกจากกัน ซึ่งเรียกว่า ตัดค้ำ คือ ตัดด้ายจองเวรจองกรรม แล้วให้ญาติผู้ป่วยนำกระทงวิญญาณผีไปทิ้งนอกบ้านทิศทางที่ผีบอกว่ามาจากทิศใดหรือนำไปเผาเป็นเสร็จพิธี” และมารีโกะ กาโตะ (2538: 228) ยังกล่าวอีกว่า “กระบวนการรักษาพยาบาลของหมอลำผีฟ้าจะมีขั้นตอนเริ่มจาก ผู้ป่วยหรือญาติมารับหมอลำผีฟ้าให้ไปทำพิธีกรรมรักษาที่บ้านของตัวเองและจะมีพิธีกรรมอยู่ 2 ประเภท คือ พิธีกรรมธรรมดาที่ใช้สำหรับวิเคราะห์ วินิจฉัยโรคและหาทางแก้ไขกับพิธีกรรมส่งเครื่องเก่าที่จัดขึ้น เพื่อให้ผู้ป่วยที่หายจากการเจ็บป่วยเข้าสู่การเป็นลูกศิษย์ของหมอลำผีฟ้าและมีของรักษาเป็นผีฟ้าต่อไป และผู้ป่วยที่ได้ช่วยเหลือผู้ป่วยแล้ว ผู้ป่วยต้องยอมรับเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าต่อไป” และยังสอดคล้องกับมัลลิกา จันท (2549: 46-47) กล่าวว่า “ขั้นประกอบพิธีกรรม เริ่มพิธีด้วยหัวหน้าหมอลำ ผ้าจุดเทียนระหว่างนั้นเสียงแคนเริ่มเป่าช้า ๆ อย่างเยือกเย็น หรือบางคณะจะมีบริวาร 2 คน นั่งข้างซ้าย และข้างขวา เรียกว่า นาคซ้าย นาคขวา หัวหน้าผีฟ้าก็จะลำอัญเชิญผีเข้าเทียม (ทรง) ทำให้หมอลำผีฟ้ามีอาการสั่น แล้วลุกขึ้นพ้อนรำ

การล่าในช่วงแรกเป็นการตั้งค่ายเพื่อเป็นการกราบไหว้ถึงดวงวิญญาณของครูบาอาจารย์ การล่าในช่วงที่สองเป็นขั้นตอนการล่าสัตว์เพื่อค้นหาสาเหตุของการเจ็บป่วย เมื่อพบสาเหตุแล้วก็จะล่าต่อไปว่าผีต้องการอะไรแล้วญาติผู้ป่วยก็สัญญาว่าจะจัดหาให้ตามที่ต้องการ ต่อจากนั้นก็ล่าเรียกขวัญให้กลับมาและมีการเสี่ยงทำนายอาการป่วยจากไขไก่สุกว่าจะหายเร็วหรือหายช้า แล้วผูกข้อต่อแขนแก่ผู้ป่วยเพื่อความเป็นสิริมงคล ส่วนพิธีกรรมการควัดขำนั้นจะประกอบพิธีในช่วงใดช่วงหนึ่งของพิธี โดยให้คนป่วยนั่งพนมมือเหยียดขาหันหน้าไปทางทิศตะวันตก แล้วหมอลำผีฟ้าก็จะนำขำเห นียวนั้นเป็นก้อน ๆ นำมาจ้ำหรือตะแล้วกวาดขำจากบนลงไปยังเท้าของผู้ป่วย ขำที่ใช้แล้วต้องนำไปทิ้งให้ห่างไกลจากหมู่บ้าน ส่วนการประกอบพิธีกรรมตัดเวรตัดกรรมนั้นเป็นพิธีกรรมที่ใช้กับคนป่วยที่ผ่านการรักษา 2-3 ครั้ง อาการป่วยยังไม่หายจึงต้องใช้การล่าตัดเวรตัดกรรมเชื่อว่าคนป่วยมีเคราะห์กรรมมาก จำเป็นต้องทำพิธีเพื่อให้เวรกรรมได้หมดไปจากคนป่วย โดยการนำเครื่องเก้าส่งให้ผี”

5) *ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม* แม่หมอเก็บเครื่องคายพิธีเพื่อนำไปเก็บไว้ที่หิ้งบูชาที่บ้านของตัวเอง ผู้ป่วยที่รักษาหายต้องไปร่วมพิธีเลี้ยง ช่วงผีฟ้าประจำปีในโอกาสต่อไป แม่หมอ หมอแคนและผู้มาร่วมพิธีร่วมรับประทานอาหาร แล้วญาติผู้ป่วยผูกแขนให้แม่หมอและหมอแคนเป็นเงินค่าตอบแทนในการรักษา ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์แม่หมอบุณมา จูมา (16 กุมภาพันธ์ 2556) กล่าวว่า “หลังจากเสร็จพิธีกรรมการรักษา แล้วก็ล่าอัญเชิญผีฟ้าให้กลับไป หิ้งหอโองเหมือนเดิม ต่อจากนั้นก็เก็บเครื่องคายพิธีทั้งหมดไว้ เพื่อนำไปขึ้นหิ้งบูชาผีฟ้าที่บ้านของตัวเอง ส่วนไขคายนี่แม่หมอนำกลับไปจะนำไปทำเป็นอาหารรับประทานไม่ได้เนื่องจาก “ชะล่า” ส่วนใหญ่จะมอบให้ลูกหลานหรือญาติผู้ป่วย หลังจากนั้นญาติผู้ป่วยก็จะนำอาหารมาเลี้ยงแม่หมอ หมอแคน และผู้เข้าร่วมพิธีทุกคน สำหรับค่ารักษาแม่หมอจะไม่เรียกร้อย แต่ญาติคนไข้จะผูกแขนให้เป็นเงินหรือสิ่งของตามสมควร”

2.2.4 *ขั้นตอนการเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม*

จากการศึกษาขั้นตอนการเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมพบว่า มี 3 ขั้นตอน คือ (1) ขั้นตอนเตรียมการ (2) ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม (3) ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม

1) *ขั้นตอนการเตรียมการ* แม่หมอจะกำหนดวัน เวลา ที่แน่นอน คือ วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี และจะไม่ทำพิธีกรรมในวันพระ และมีการเตรียมการล่วงหน้า คือ ติดต่อหมอแคน บอกกล่าวลูกศิษย์ บริวาร เตรียมสถานที่และอุปกรณ์ สร้างปะรำพิธี เตรียมอาหาร ประกอบอาหาร เตรียมเครื่องตีม ดอกไม้ พวงมาลัย และเตรียมเครื่องคายพิธี สอดคล้องกับ มาริโกะ กาโตะ (2538: 107-108) ระบุว่า “พิธีการลงช่วงหมายถึง พิธีการประจำปีของหมอลำผีฟ้า ซึ่งจัดขึ้นในเดือนสามและเดือนหกของทุกปีโดยให้ลูกศิษย์มารวมกัน “ช่วง” หมายถึง สนาม ครอบครวและลูกหลานที่อยู่ในคุ้มเดียวกันกับหมอลำผีฟ้า จะออกหาปลาและสิ่งของต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นอาหารไว้เลี้ยงต้อนรับลูกศิษย์และหมอลำผีฟ้าในวันงาน

ส่วนพวกลูกศิษย์ที่ไม่สามารถมาร่วมงานได้ก็จะส่งของมาถวายก่อนวันพิธีของที่นำมาถวายส่วนใหญ่จะมีดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ เทียนใหญ่อีก 5 คู่ ข้าวสาร น้ำตาล ผลไม้ ผักพื้นบ้าน ต่าง ๆ และเงิน ซึ่งจะให้จำนวนเท่าไรก็ได้” และสอดคล้องกับยุทธภณัท เตชะแก้ว (2540: 230-231) กล่าวว่า “หมอลำผีฟ้าแต่ละคนหรือสมาชิกในครอบครัวจะไปบอกกล่าว เชื้อเชิญญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดให้ไปร่วมงานลงช่วง ชาวบ้านเรียกว่าไป “ข่าว” ส่วนลูกหลานของหมอลำผีฟ้าที่เป็นผู้หญิงก็ช่วยกันจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น พวงมาลัยที่ทำจากดอกกลิ่นหอม หมาก พลุ ยาสูบ ขึ้นหมากเบ็ง สำหรับ “ตูป” หรือปะรำพิธี ชาวบ้านและลูกหลานที่เป็นผู้ชายจะมาช่วยสร้าง เมื่อสร้างปะรำพิธีเสร็จแล้วลูกหลานก็นำข้าวปลาอาหารมาร่วมรับประทานกัน” และยังสอดคล้องกับมัลลิกา จันทรา (2549: 48) กล่าวว่า “เมื่อใกล้ถึงกำหนดวันเลี้ยงช่วง ที่พัก ห้องน้ำ ห้องส้วม จัดเตรียมน้ำทำข้าวปลาอาหาร สถานที่ประกอบพิธีเรียกว่า “ผาม” บริเวณที่หมู่บ้านไกลเริ่มทยอยมาเรื่อย ๆ จนถึงวันประกอบพิธี” ซึ่งสอดคล้องกับเบญจวรรณ นาราสะจัจ (2552: 108) กล่าวว่า “การเลี้ยงช่วงจะเลี้ยงที่ลานบ้านของแม่ครู เมื่อถึงเวลาของงานเลี้ยงช่วง ลูกศิษย์จะส่งข่าวบอกต่อกัน คนอยู่ไกลมักจะมาก่อนเพื่อมาเตรียมเครื่องพิธี ซึ่งเครื่องสำคัญก็คือ ดอกจำปาทำเป็นพวงมาลัยใส่หัวหรือคล้องคอ”

2) *ขั้นประกอบพิธีกรรม* แม่หมอลำและลูกศิษย์จัดเตรียมเครื่องค้ายพิธีให้พร้อม แล้วนำไปวางไว้ในปะรำพิธี โดยค้ายของแม่หมอลำจะอยู่ตรงกลาง ลูกศิษย์และบริวารจะจัดไว้ด้านซ้ายและขวาเรียงลำดับกันไปจนครบทุกคน แม่หมอลำจะเริ่มประกอบพิธีกรรมโดยการขึ้นไปอัญเชิญผีฟ้าลงมาจากหิ้งบูชาที่บ้านของ แม่หมอลำเอง ส่วนบริวารที่จะมาร่วมพิธีก็จะอัญเชิญผีประจำตัวของตัวเองมาร่วมพิธีด้วยเช่นกัน ซึ่งเรียกว่า “เอาผีลงหิ้ง” จากนั้นแม่หมอลำและบริวารก็จะไปนั่งประจำที่เครื่องค้ายพิธีของตน ทำพิธีอัญเชิญผีฟ้าประจำตัวมาเข้าทรงเมื่อผีมาเข้าทรงแล้วแม่หมอลำและบริวารจะลุกขึ้นพอรอบหลักข้างไปเรื่อย ๆ มีการหยุดพักดื่ม น้ำหรือดื่มเหล้า และสูบบุหรี่ ในระหว่างการพอรานนั้นแม่หมอลำและบริวารจะมีการขับลำโต้ตอบกันเป็นที่สนุกสนาน จนถึงเวลา 22.00 น. จึงหยุดพักผ่อน

พิธีกรรม ในตอนเช้าเริ่มเวลา 9.00 น. แม่หมอลำและบริวารจะ เริ่มพิธีกรรมตามลำดับขั้นตอนเหมือนกับวันแรก เมื่อพอราน้ำและละเล่นได้สักระยะหนึ่งก็จะนำอาหารมา เช่น ไหว้ผี เรียกว่า “หงายพาช้าว” แล้วบอกกล่าวให้ผีมากินอาหาร แม่หมอลำและบริวารหยิบข้าวกินคนละคำ 2 คำ แล้วเทเหล้าและน้ำหอมลงพื้นให้ผีกิน แล้วให้บริวารนำอาหารใส่ถุงไปทิ้งไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ทางทิศตะวันออก หมายถึงส่งให้ผีที่มาจากปากกระดิง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทางทิศตะวันตก หมายถึง ส่งให้ผีที่มาจากบึงโขงหลง แต่การหงายพาช้าวในพิธีกรรมเดือน 6 จะแต่งพาช้าวหรือถาด 2 ใบ และทำพิธีกรรมตามขั้นตอนเหมือน นกกับพิธีกรรมในเดือน 3 ทุกอย่าง หลังจากนั้นก็จะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้คนป่วยตามขั้นตอนที่ได้กล่าวไว้แล้ว

สอดคล้องกับมารีโกะ กาโตะ (2538: 109-113) กล่าวว่า “พิธีการจะเริ่มด้วยแม่หมอบูตเยียน และลำอัญเชิญผีฟ้าลงมา ต่อจากนั้นหมอลำผีฟ้าคนอื่น ๆ ก็จะลำตามลำดับความอาวุโส แล้วลุกขึ้น ฟ้อนรำ เมื่อพิธีเริ่มดำเนินไปประมาณ 1 ชั่วโมง หมอบทุกคนที่มีอายุมากแล้วก็เริ่มจะเหนื่อย พิธีการก็เสร็จสิ้นลงแล้วทุกคน ก็จะแยกย้ายกันกลับบ้าน ส่วนผู้ที่พักอยู่บ้านหมอบก็จะไปพักผ่อนหรือนั่งคุยกันจนตึก” และสอดคล้องกับมัลลิกา จันทรา (2549: 48-49) กล่าวว่า “วันแรก พิธีกรรมเริ่มต้นตอนเช้าตรู่ บริวารที่มารวมกันจะแต่งขันห้าเพื่อทำพิธีเช่นสรวง จากนั้นก็มารวมกันที่ผามหรือเรียกว่า บริเวณประกอบพิธี หัวหน้าผีฟ้าก็ขึ้นไปอัญเชิญเทียนหลักบนบ้านและบอกกล่าวอัญเชิญลงเล่นกับน้องนุ่ (บริวาร) หัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็อัญเชิญลงสรงน้ำและลงเล่น บริวารก็เข้ามากราบไหว้ แล้วผีก็จะเข้าเทียม มีอาการสั่นเคลิ้มแล้วฟ้อนรำอย่างสนุกสนาน บ้างก็ฟ้อน บ้างก็ลำโต้ตอบกัน การฟ้อนรำก็ดำเนินไปตลอดทั้งวันจนค่ำ อาบน้ำกินข้าวกินปลาที่มีการฟ้อนรำอีกครั้ง จนเห็นตเห็น้อยถึงเข้านอน วันที่สอง เรียกวั้นหางยักษณข้าว หรือวันนำอาหารเช่นสรวงบวงสรวงผีฟ้า มีข้าวต้มห่อ 4 กลีบ ข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวแดงและกล้วย เมื่อรับประทานอาหารเช้าเรียบริวารก็ร่วมรำอีกครั้งจนเสร็จพิธี หัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็อัญเชิญผีฟ้ากลับพร้อมอบรมสั่งสอนให้บริวารปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ให้ระลึกถึงครูบาอาจารย์ผู้มีบุญคุณและผูกเขนให้เป็นสิริมงคลทุกคน บริวารผีฟ้าก็มากราบลาหัวหน้าแล้วแยกย้ายกลับบ้านตนเอง”

3) *ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม* แม่หมอบและลูกศิษย์จะทำพิธียกเอาขันครู เครื่องคายต่าง ๆ กลับไปไว้ในบ้านเหมือนเดิม ซึ่งมีการเก็บเครื่องคายขึ้นหิ้งจะทำในตอนเช้าของวันขึ้น 6 ค่ำ โดยเอาเฉพาะขัน 5 เท่านั้น ไช้คายก็ให้ลูกหลานนำไปต้มกิน ห้ามทำอย่างอื่นนอกจากต้มเท่านั้น ในเวลาประมาณ 11.00 น. แม่หมอบและบริวารจะนั่งกราบหน้าเครื่องคาย 3 ครั้ง เอาผ้าคล้องคอ ผ้าพันหัว และผ้าสไบออกจากตัว ซึ่งแสดงว่า เป็นการอัญเชิญผีออกจากตัว เมื่อผีออกจากร่าง การฟ้อนที่กระทำในนามผีต้องสิ้นสุดลง แต่แม่หมอบและบริวารบางคนเดินทางไปร่วมพิธีกรรมที่หมู่บ้านอื่น ในตอนบ่ายของวันขึ้น 4 ค่ำ และกลับมาบ้านในตอนเย็นของวันขึ้น 5 ค่ำ แล้วจะนำเครื่องคายพิธีมาขึ้นหิ้งในตอนเช้าของวันขึ้น 6 ค่ำ เช่นเดียวกัน สอดคล้องกับมัลลิกา จันทรา (2549: 49) กล่าวว่า “เมื่อเสร็จพิธีลงช่วง วัสดุสิ่งของที่นำมาใช้กับคายบางอย่างต้องนำไปลอยน้ำ สิ่งของที่มีค่านำไปถวายที่วัด ส่วนหัวหน้า หมอลำผีฟ้าก็เดินทางไปร่วมหิ้งบูชาของลูกศิษย์ที่ปกครองบริวารกลุ่มอื่นต่อไป” และสอดคล้องกับ การสัมภาษณ์ผู้ประกอบการพิธีกรรมและผู้รู้ที่ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน คือ “เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะต้องเก็บเครื่องคายพิธีต่าง ๆ กลับไปไว้ที่บ้านของตนเอง ซึ่งการเก็บเครื่องคายขึ้นหิ้งนั้น จะทำในตอนเช้าของวันขึ้น 6 ค่ำ โดยเอาเฉพาะขัน 5 เท่านั้น ส่วนไช้คายก็ให้ลูกหลานนำไปต้มกิน ห้ามปรุงเป็นอาหารอย่างอื่น นอกจากต้มเท่านั้น”

จากการที่ได้กล่าวถึงพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมทั้ง 2 รูปแบบ ในเรื่ององค์ประกอบ ออบของพิธีกรรมและบทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องในพิธีกรรมที่กล่าวมา

ทั้งหมดแล้วนั้น สอดคล้องกับ ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม ของสุภางค์ จันทรวานิช (2554: 137-142) ซึ่งมีสมมุติฐานสำคัญที่ว่า “สิ่งที่เป็นโครงสร้างบางอย่างซ่อนอยู่ในทุกสังคมและโครงสร้าง นี้แสดงให้เห็นหน้าที่ของส่วนต่าง ๆ ที่เป็นระบบเกี่ยวข้องกัน นักคิดสำนักนี้มองว่า “สังคม” คือ ส่วนต่าง ๆ ของโครงสร้างที่เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน แต่ละสังคมมีโครงสร้างที่คล้ายกันไม่มากก็น้อย การทำงานของความคิดหรือสมองมนุษย์ (human mind) มีโครงสร้างอยู่โดยมนุษย์ไม่รู้ตัว โครงสร้างนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่มากำหนดพฤติกรรมของมนุษย์และความสัมพันธ์ของสถาบันสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม คือ ส่วนต่าง ๆ ของสังคมร่วมมือกันได้โดยแรงผูกพันทางกายภาพ อีกส่วนหนึ่งคือ ภาษา (ท่าทาง การพูด และภาษาเขียน) ส่วนต่าง ๆ ยังรวมตัวกันได้ด้วยสำนึกที่กระจายไปทั่วทุกส่วน แต่สำนึกหรือความรู้สึกทางสังคมร่วมกันนี้ไม่ได้มีอยู่ในทุกส่วนในระดับที่เท่ากัน เพราะไม่มีศูนย์กลางประสาทความรู้สึกทางสังคมเหมือนร่างกายมนุษย์ระบบอินทรีย์ทางสังคม (Social Organic System) ส่วนต่าง ๆ ของสังคมจะทำหน้าที่ของตนและสังคมจะดำเนินไปได้เพราะทำหน้าที่เช่นเดียวกับที่อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายทำหน้าที่ระบบชีวอินทรีย์ของร่างกาย (Biological Organic System) เป็น “การหน้าที่นิยม” (Functionalism) ซึ่งก็คือการเปลี่ยนแปลงในหน้าที่และการเพิ่มขนาดของหน่วยต่าง ๆ ในสังคม เพื่อเข้าใจองค์กรหนึ่ง ๆ ว่า มีการก่อกำเนิดและพัฒนาอย่างไร โดยต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ขององค์กรนั้น ๆ ” และสอดคล้องกับทฤษฎีปรากฏการณ์ทางวิทยา ของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550: 34-35) อธิบายว่า “มนุษย์เป็นผู้สร้างความหมายต่าง ๆ ในสังคม สร้างความ แท้จริงในสังคมนั้นคือ กฎระเบียบต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ในสังคมแล้วทำความเข้าใจร่วมกันและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการกระทำระหว่างกัน หรือดำรงชีวิตอยู่ด้วยกันโดยที่ระเบียบแบบแผนของสังคมจะขึ้นอยู่กับความนึกคิดของคนในสังคมนั้น ผู้นำหรือชนชั้นสูงเกิดจากประเพณีที่ปฏิบัติมาหรือการยอมรับของสมาชิกในชุมชนนั้น อำนาจของคนหรือกลุ่มคนขึ้นอยู่กับความสามารถในการทำให้ผู้อื่นยอมรับตน ปัญหาสังคมเกิดจากการยอมรับของกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากสิ่งที่เรียกว่าปัญหานั้น พฤติกรรมทางสังคมขึ้นอยู่กับประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาและเมื่อมีสิ่งอันไม่พึงปรารถนาเกิดขึ้น สมาชิกผู้ได้รับผลกระทบอาจร่วมกันพิจารณาหาทางแก้ไขและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนได้ ตามแนวคิดนี้มนุษย์จึงเป็นตัวละคร เป็นตัวการให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า โครงสร้างสังคม”

สำหรับขั้นตอนการเตรียมการเกี่ยวกับการติดต่อแม่หมอและหมอ แคน สอดคล้องกับทฤษฎีปรัวรรคนิยมหรือทฤษฎีการแลกเปลี่ยนของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550: 26) อธิบายว่า “มนุษย์แต่ละคนมีความต้องการอะไรหลายอย่างในชีวิต แต่ตัวเองไม่สามารถจะสนองความต้องการของตนด้วยตนเองได้ จะต้องอาศัยผู้อื่นมาช่วยสนองความต้องการเหล่านั้นได้ วยจึงจะครบ นอกจากนั้นมนุษย์แต่ละคนยังต้องการผลตอบแทนจากการแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ระหว่างกันให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ดังนั้นเนื่องจากมนุษย์ต้องการสิ่งต่าง ๆ จากผู้อื่นจึงต้องเข้าสู่สัมพันธ์หรือ

ติดต่อกับผู้อื่น และเนื่องจากแต่ละคนต้องการผลประโยชน์ตอบแทน นมากที่สุดจากสิ่งที่ตนนำไป แลกเปลี่ยนกับผู้อื่น จึงจำเป็นต้องสร้างกฎเกณฑ์หรือระเบียบแบบแผนในการแลกเปลี่ยนที่ดี มีความยุติธรรมขึ้น ความต้องการกันและกันจึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกัน กฎระเบียบที่ ร่วมกันสร้างขึ้นจะควบคุมความประพฤติของกันและกัน กฎระเบียบที่อำนวยความสะดวกสูงสุดจะช่วย รักษาสัมพันธภาพให้ดำรงอยู่ได้นานและมั่นคง ” และยังสอดคล้องกับทฤษฎีการแลกเปลี่ยนของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544: 83) ซึ่งอธิบายว่า “การจัดระเบียบทางสังคมในรูปแบบการ แลกเปลี่ยนการกระทำต่อกันโดยพิจารณาจากรางวัล ความพอใจ หรือ การไม่ติดต่อหรือติดต่อน้อย เมื่อการกระทำนั้นทำไปได้รับการลงโทษหรือมีความไม่พอใจเกิดขึ้น การจัดระเบียบเกิดขึ้นจาก ปฏิกริยาพฤติกรรมที่มีต่อกัน ความคาดหวังจากบุคคลอื่นที่ตนกระทำมีผลต่อการแสดงพฤติกรรม ของตน”

สำหรับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าที่ กล่าวมาทั้งหมด แล้วนั้น สอดคล้องกับทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ของสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544: 78-79) ได้ อธิบายว่า “การกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมเนื่องจากสัญลักษณ์ โดยเฉพาะภาษาเป็นสื่อ การติดต่อที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์มีความผูกพันและสัมพันธ์กัน จนสร้าง เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม ทำให้สังคมมีการจัดระเบียบขึ้น ” ซึ่งสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550: 30) ได้สรุป ความสำคัญของทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ไว้ว่า

1. มนุษย์เกิดจากสัญลักษณ์ที่มนุษย์รุ่นก่อนเป็นผู้สร้างและสะสม พัฒนามา
2. บุคลิก ของคนขึ้นอยู่กับ การหล่อหลอมของสังคม ซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น
3. การเกิดการเจริญเติบโต หรือการเสื่อมสลายของสังคมขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของสมาชิกในสังคม
4. พฤติกรรมเบี่ยงเบน (deviance) เกิดจากการให้ความหมาย เช่นนั้นของมนุษย์บางกลุ่ม
5. พฤติกรรมทางสังคมขึ้นอยู่กับความคาดหวังของสังคม
6. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เกิดจากการกระทำระหว่างมนุษย์
7. อำนาจของบุคคลหรือกลุ่มใด ๆ ขึ้นอยู่กับการมอบหมายของอีกคน หรืออีกกลุ่มหนึ่ง

2.3 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม

2.3.1 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้ารักษาโรคของชาวบ้านฝอยลม

พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงด้านวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ เทียนไข ถ้วยขาม ด้าย รูปปั้นช้างและม้า

กำไลแขน ช้องผม ผ้าขึ้นใหม่ ผ้าโสร่งใหม่ และภาคเครื่องกายพิธีซึ่งในอดีตวัสดุเหล่านี้ จะจัดทำขึ้นเอง และปัจจุบันมีการซื้อจากตลาด เพราะประหยัดเวลาและเพื่อความสะอาดสบายของตนเอง และครอบครัว สอดคล้องกับชาติชัย ฉายมงคล (2543: 80) ในรายงานการศึกษา ค้นคว้าอิสระ เรื่องการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการพ่อนผีหมอบของชาวโล้ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ระบุว่า “การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมด้านวัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมเนื่องจากปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความเจริญมากขึ้น ทำให้วัสดุอุปกรณ์บางอย่างในการประกอบพิธีกรรมนั้นมีการปรับเปลี่ยนไป เช่น เทียนไข จากการทำขึ้นใช้เองก็หาซื้อจากร้านค้า ” และสอดคล้องกับทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุของสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544: 104-105) กล่าวว่า “ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง มี 4 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น เมื่อมนุษย์และสังคมพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อม ดล่อมในการทำอาชีพเกษตรกรรม เมื่อเกิดความแห้งแล้งซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติขึ้นทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนเปลี่ยนไปมีอาชีพอื่น ๆ เกิดขึ้นบางคนก็ย้ายถิ่นฐานไปประกอบอาชีพอย่างอื่นในเมือง

2. ปัจจัยทางด้านชีวภาพวิทยา เป็นผลที่เกิดจากลักษณะระบบชีวภาพของมนุษย์ เราสามารถเห็นได้จากเชื้อชาติและสีผิว ทำให้ชีวิตต่างกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจึงเกิดขึ้น

3. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดจากความเจริญหรืออำนาจทางเศรษฐกิจ

4. ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเป็นสาเหตุก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุและความสำคัญของบทบาทของวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม”

2.3.2 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการเลี้ยงขวงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม พบว่า

- 1) มีการเปลี่ยนแปลง ด้านองค์ประกอบ มีการเปลี่ยนแปลง 3 ประเด็น คือ

- (1) การเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบด้านบุคคล คือ ในอดีตผู้ที่มีมาเข้าขมและเข้าร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงขวงผีฟ้ามีทั้งเด็ก ๆ หนุ่มสาว และคนชรา แต่ปัจจุบัน ผู้มาเข้าร่วมพิธีกรรมส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ และเด็ก ๆ ที่ไปกับปู่ย่าตายายเท่านั้น ส่วนวัยหนุ่มสาวจะไม่สนใจหรือให้ความสำคัญกับพิธีกรรมเท่าใด สอดคล้องกับชาติชัย ฉายมงคล (2543: 80) ในรายงานการศึกษา ค้นคว้าอิสระ เรื่องการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการพ่อนผีหมอบของชาวโล้ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร พบว่า “ในอดีตพิธีกรรมการพ่อนผีหมอบจะเป็นพิธีกรรมที่ประชาชนโล้ทั้งเด็ก

เยาวชน และผู้ใหญ่ ให้ความสนใจในพิธีกรรมนี้มาก แต่ปัจจุบันเยาวชนได้รับการศึกษา มีประสบการณ์มากขึ้น สภาวะสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป จึงเป็นเหตุผลหนึ่ง ที่ทำให้บุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรมนั้นเปลี่ยนแปลงไป” ซึ่งสอดคล้องกับ แนวทฤษฎีวิวัฒนาการวิธ นธรรมสากลของ อวีวรรณ ประจวบเหมาะ (2550: 38-39) กล่าวว่า “การเปลี่ยนแปลงของวิวัฒนาการวัฒนธรรมมนุษยชาติ ซึ่งสามารถจัดลำดับเป็นขั้นตอนในทิศทางที่ก้าวหน้าโดยพิจารณาจากเทคโนโลยี ซึ่งเป็นมิติของ วัฒนธรรมที่ทำให้มี ความสามารถในการนำพลังงานมาใช้ได้เพิ่มขึ้น และมีฐานคติที่ว่า เทคโนโลยีซึ่งเป็นมิติที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ในระบบวัฒนธรรม เช่น ระบบสังคมและระบบความเชื่อ

(2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบด้านวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ (1) เทียนไข (2) ถ้วยหรือชาม (3) ถาดเครื่องคาย (4) ผ้าขาว (5) ดอกไม้ (6) เหล้าขาว (7) แคน (8) ยาสูบ (บุหรี) (9) วัสดุที่ใช้ทำปะรำพิธี

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง เพราะว่า มีการเปลี่ยนแปลงด้าน สังคมวัฒนธรรม พฤติกรรมของประชากร และความสะดวกสบายในการจัดหาอุปกรณ์ เช่น มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาทำให้ประชาชนในหมู่บ้านรับเอาวัฒนธรรมเหล่านั้นมาใช้เป็นของตนเอง ประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้ความสามารถที่ได้เรียนรู้มาตลอดจนภาวะเศรษฐกิจในครอบครัวของชาวบ้านที่ต้องทำงานทุกครอบครัว ไม่มีเวลาที่จะผลิตวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมจึงหาซื้อตามตลาดเพราะประหยัดเวลาและเพื่อความ สะดวกสบายของตนเองและครอบครัว สอดคล้องกับชาติชัย ฉายมงคล (2543: 80) ในรายงาน การศึกษาค้นคว้าอิสระ เรื่อง การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการพ้อนผีหมอของชาวไร่ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร สรุปว่า “การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมด้านวัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรม เนื่องจากปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความเจริญมากขึ้นทำให้วัสดุอุปกรณ์บางอย่างในการ ประกอบพิธีกรรมนั้นมีการปรับเปลี่ยนไป เช่น เทียนไข จากการทำขึ้นใช้เองก็หาซื้อ จากร้านค้า เหล้าขาวก็มีการนำเอาเปียร์และน้ำอัดลมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีกรรม ดอกไม้ที่ได้มาจากหัวไร่ปลายนาที่มีการซื้อจากตลาดบ้างเป็นบางโอกาส แคนซึ่งเป็นดนตรีก็มีการนำเอาเครื่อง ขยายเสียงเข้ามาช่วย” ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ของสมคค์ กดี ศรีสันติสุข (2544: 135) กล่าวว่า “การที่บุคคลหรือกลุ่มยอมรับสิ่งใหม่ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ในบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และค่านิยม การยอมรับสิ่งใหม่เร็วหรือ ช้าขึ้นขึ้นอยู่กับลักษณะเหล่านั้น การยอมรับสิ่งใหม่หรือการรับของใหม่ (innovation) หมายความว่า วัตถุในด้านที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีและไม่ใช่วัตถุ อันได้แก่ ความรู้ สักคิด ทักษะ และ อุดมการณ์” และยังสอดคล้องกับทฤษฎีแนวโน้มของสมคค์ กดี ศรีสันติสุข (2544: 109) กล่าวว่า

“สังคมชนบทมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบสังคมเมือง หรือสังคมเกษตรกรรม เปลี่ยนไปเป็นแบบสังคมอุตสาหกรรม”

(3) การเปลี่ยนแปลงด้านการละเล่น พิธีกรรมในอดีตนั้นจะมีกิจกรรมการละเล่นหลายอย่าง เช่น การเล่นพ่อนชมดอกไม้ การพ่อนเล่นมวย การพ่อนเล่นดาบ การพ่อนเล่นคล้องช้าง การพ่อนเล่นหาปลา ฯลฯ แต่ปัจจุบันคงเหลือกิจกรรมการละเล่นในพิธีกรรม เฉพาะการพ่อนเล่นชมดอกไม้และการพ่อนเล่นหาปลาเท่านั้น และยังมี การเปลี่ยนแปลงด้านเสื้อผ้าการแต่งกาย คือ ในอดีตเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่แม่หมอบและบริวารสวมใส่ในพิธีกรรมจะทอและผลิตขึ้นใช้เอง และมีไม่มากไม่เกิน 2 ชุด แต่ปัจจุบันเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของแม่หมอบจะซื้อจากตลาดเกือบทั้งหมดและมีจำนวนมากกว่า 2 ชุด เพราะมีสีสันสวยงาม ดึงดูดความสนใจของผู้ชมพิธีกรรม ตลอดจนมีความเชื่อว่าผีประจำตัวชอบเสื้อผ้าที่มีสีสันสวยงามเช่นกัน สำหรับการเปลี่ยนแปลงสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมนั้นในอดีตจะประกอบพิธีกรรมบริเวณลานหน้าบ้านหรือลานกลางบ้าน แต่ปัจจุบันการสร้างปะรำพิธีจะใช้สถานที่ที่มีความเหมาะสมพอดีกับจำนวนคนที่มาร่วมประกอบพิธี สามารถจัดกิจกรรมได้สะดวก และกว้างขวางพอสมควร สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ นางบุญมา จูมา นางไท อ่อนสีดา นางทองมา ลำทอง นางแพงศรี จูมา และนายพวง เหลาถม (9 กุมภาพันธ์ 2556) สรุปได้ว่า “การละเล่นในพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้าในอดีต มีหลายอย่าง ได้แก่ การเล่นต๋อไก่ เล่นชกมวย เล่นพ่อนดาบ เล่นคล้องช้าง แต่ปัจจุบันมีการละเล่นเฉพาะการชมดอกไม้ และการเล่นหาปลาเท่านั้น”

ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย พบว่าในอดีตเสื้อผ้า เครื่องแต่งกายที่แม่หมอบและบริวารสวมใส่ในพิธีกรรมจะทอหรือผลิตขึ้นใช้เอง แต่ปัจจุบันเสื้อผ้า เครื่องแต่งกายของแม่หมอบจะหาซื้อจากตลาด และมีมากกว่า 2 ชุด เพราะมีสีสันสวยงาม ดึงดูดความสนใจของผู้ชมพิธีกรรม ตลอดจนมีความเชื่อว่า ผีประจำตัวชอบเสื้อผ้าที่มีสีสันสวย ซึ่งสอดคล้องกับชาติชัย ฉายมงคล (2543: 81) ในรายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระเรื่อง การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการพ่อนผีหมอบของชาวโล้ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร พบว่า การละเล่นในปัจจุบันของพิธีกรรมการพ่อนผีหมอบจะมีการเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย อดีต จะแต่งกายจากเสื้อผ้าที่ทอขึ้นเอง ประมาณ 2 ชุด ปัจจุบันมีการซื้อเสื้อผ้าจากตลาดที่มีสีสันสวยงาม โดยเปลี่ยนเสื้อผ้าไปตามขั้นตอนการละเล่นนั้น ๆ”

สำหรับการเปลี่ยนแปลงสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมนั้น ในอดีตจะประกอบพิธีกรรมบริเวณลานหน้าบ้าน หรือลานกลางบ้าน แต่ปัจจุบันการสร้างปะรำพิธีใช้สถานที่ที่มีความเหมาะสมพอดีกับจำนวนคนที่มาร่วมประกอบพิธีสามารถจัดกิจกรรมได้สะดวกและกว้างขวางพอสมควร สอดคล้องกับชาติชัย ฉายมงคล (2543: 80) ระบุว่า “ในอดีตสถานที่ในการใช้ประกอบพิธีกรรมจะใช้บริเวณลานข้าง ๆ บ้านของหมอบเยาที่เป็นเจ้าภาพ ปัจจุบันบริเวณลาน

ที่เป็นที่ว่างในบางครั้งจะมีปัญหาจึงต้องใช้บริเวณลานที่ใกล้เคียง หรือบริเวณกลางบ้านแทน เนื่องจากประชา กรกลุ่มชาติพันธุ์ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ” และสอดคล้องกับแนวทฤษฎีนิเวศ วัฒนธรรมของฉวีวรรณ ประจบเหมาะ (2550: 40-42) ที่กล่าวถึง “การเปลี่ยนแปลงของ วัฒนธรรมโดยพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบวัฒนธรรมท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งมีกลวิธีวิเคราะห์ ที่สำคัญคือ นิเวศวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับการปรับตัวของรูปแบบวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อม

2) การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมด้านขั้นตอนการเลี้ยงช่วงผีฟ้า

การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงด้านขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ดังนี้ คือ

(1) ขั้นตอนการเตรียมการ

(ก) การติดต่อหมอแคน ติดต่อแม่หมอหรือครูบา ลูกศิษย์และ บริวารจากหมู่บ้านอื่นพบว่าในอดีต แม่หมอผู้เป็นเจ้าของจะไปติดต่อด้วยตนเอง โดยนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ไปมอบให้เป็นการบอกกล่าวตามธรรมเนียม แต่ปัจจุบันการติด ต่อดังกล่าวจะใช้ โทรศัพท์เพื่อความสะดวกรวดเร็ว ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย แต่เมื่อหมอแคนและผู้เข้าร่วมพิธี มาถึงแม่หมอก็จะนำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ มามอบให้ตามธรรมเนียมปฏิบัติเหมือนเดิม

(ข) การเตรียมอาหาร พบว่า ในอดีต ผู้ประกอบอาหารจะเป็น หน้าที่ของลูกหลานแม่หมอผู้เป็นเจ้าของ แต่ปัจจุบันจะมีแม่งานหรือแม่ครัวที่ไม่ใช่ลูกหลานโดยตรง มาทำหน้าที่แทน เพราะลูกหลานของแม่หมอไม่อยู่ไปทำงานต่างจังหวัด สำหรับธรรมเนียมการติดต่ อนั้นแม่หมอนำดอกไม้ 1 คู่ และเทียน 1 คู่ ไปมอบให้เป็นการบอกกล่าวตามธรรมเนียม ส่วน ค่าจ้างหรือค่าแรงจะไม่กำหนด ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์นางบุญมา จูมา (9 กุมภาพันธ์ 2556) กล่าวว่า “ในอดีตการบอกกล่าวหมอแคน และครูบาจากหมู่บ้านอื่นต้องไปติดต่อด้วยตนเอง แต่ปัจจุบันนี้ใช้โทรศัพท์บอกกล่าวเพราะสะดวกและรวดเร็วกว่า” และสอดคล้องกับ สมนศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (2527: 148-152) ในรายงานการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนสองแห่งของจังหวัดขอนแก่น: หมู่บ้านอัมพวัน และหมู่บ้านคำแก่น คุณ กล่าวว่า “ตัวแปรเหตุที่สำคัญ ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมในชุมชนหมู่บ้าน หลายแห่ง ได้แก่ นิเวศวิทยา การยอมรับสิ่งใหม่ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ลักษณะ บุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล สื่อสารมวลชน และการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ส่วนตัวแปรผลที่ สำคัญได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม”

(2) ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า

การเปลี่ยนแปลงขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า ของชาวบ้านฝอยลม พบว่า มีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้คือ

ก) การจัดเตรียมกายพิธิ ในอดีตแม่หมอมจะเป็นผู้จัดเตรียมกายพิธิให้ครบกับจำนวนผู้มาร่วมงานทุกคน แต่ปัจจุบันแม่หมอมจะจัดเตรียมเครื่องกายพิธิให้กับตัวเอง และแม่หมอมที่มาจากหมู่บ้านอื่น ส่วนลูกศิษย์และบริวารจะจัดเครื่องกายพิธิด้วยตนเอง

ข) ขั้นตอนการเอาผีลงหิ้ง ในอดีตแม่หมอมจะเป็นผู้ัญเชิญผีลงหิ้งให้กับลูกศิษย์ทุกคน แต่ปัจจุบันลูกศิษย์และบริวารจะทำพิธีัญเชิญผีลงหิ้งด้วยตนเอง

สอดคล้องกับชาติชาย ฉายมงคล (2543: 76) ในรายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระเรื่องการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการพ่อนผีหมอมของชาวโล้ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ระบุว่า “หมอมเหยาที่มาร่วมพิธีกรรมเป็นกลุ่มหมอมเหยาที่เชิญมาประกอบพิธีกรรมด้วยทุกขั้นตอน โดยหมอมเหยาเจ้าของหิ้งผี จะต้องจัดเครื่อง คายเหยาให้ครบกับจำนวนหมอมเหยา กลุ่มนี้ด้วย นอกจากจะจัดเครื่องกายให้ตนเองแล้ว”

3) การเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อในพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า

การเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อในพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า ของชาวบ้านฝอยลม พบว่า มีความเชื่อดังนี้

(1) การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล

ก. แม่หมอมผู้เป็นเจ้าของภาพ แม่หมอมผู้มาร่วมพิธีกรรม ลูกศิษย์ และบริวาร เชื่อว่า ผีฟ้าเป็นผีที่ตีคอยทำประโยชน์ให้กับตนเองตลอดทั้งบุคคลอื่น ๆ ที่มาร่วมในพิธีทุกคน จึงได้จัดให้มีพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าทุกปี

ข. ญาติพี่น้องของแม่หมอมและชาวบ้าน ที่เป็นกลุ่มเยาวชน มีความเชื่อเรื่องพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเป็นบางโอกาส แต่มีความเกรงกลัวว่าพิธีกรรมนั้นเป็นพิธีกรรมที่ยังศักดิ์สิทธิ์ น่าเชื่อถืออยู่จึงไม่กล้าพูดหรือปฏิบัติในสิ่งที่มีติดกับพิธีกรรมนี้

(2) การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์

ในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า มีวัสดุอุปกรณ์บางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ความเชื่อของแม่หมอมผู้ประกอบพิธีกรรม เชื่อว่าวัสดุเหล่านั้นยังเป็นเครื่องกายที่ใช้ประกอบพิธีกรรมได้เหมือนเดิม

สอดคล้องกับชาติชาย ฉายมงคล (2543: 81) ในรายงานการศึกษา ค้นคว้าอิสระ เรื่อง การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการพ่อนผีหมอมของชาวโล้ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ระบุว่า “การปรับเปลี่ยนด้านคติความเชื่อของชาวโล้ที่มีต่อการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีหมอม นั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นอกจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปที่ทำให้ประชาชนในอำเภอดงหลวงไม่มีเวลาว่างเข้าร่วมชมการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีหมอม เพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจทำให้ทุกคนต้องดิ้นรนทำมาหาเลี้ยงชีพ โดยเฉพาะวัยทำงานอย่างหนุ่มสาว ต้องออกไปทำงานในเมืองใหญ่ ๆ หรือเมืองหลวงจึงไม่มีเวลาสนใจในพิธีกรรมการพ่อนผีหมอมนี้”

การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมที่กล่าวมาแล้ว ทั้งหมดนั้น สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544: 151-153) กล่าวว่า

1. การที่สังคมชนบทได้มีการติดต่อกับสังคมเมืองมากขึ้นนั้น การพึ่งพาอาศัยภายในสังคมชนบทน้อยลง ระบบครอบครัวและเครือญาติซึ่งเดิมเคยเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมได้เปลี่ยนบทบาทไป ทั้งนี้เนื่องจากหน่วยต่าง ๆ ของรัฐได้เข้ามาทำหน้าที่เหล่านั้นแทนระบบครอบครัวและเครือญาติได้ทำหน้าที่น้อยลง เช่น หน่วยที่รัฐเข้ามาได้แก่ โรงเรียนให้การศึกษากับบุตรหลาน ธนาคารหรือสหกรณ์ให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินแทนที่จะไปกู้พี่น้อง เป็นต้น
2. เนื่องจากประชากรที่เพิ่มขึ้นมากในชุมชน และทรัพยากรได้เริ่มจำกัดลงทำให้ชาวบ้านต้องออกไปทำงานติดต่อกับภายนอกชุมชน จำเป็นต้องหารายได้จากแหล่งอื่น ๆ
3. การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองเข้าไปในสังคมชนบทในเรื่องการยอมรับค่านิยมปัจเจกบุคคลนิยม ความเชื่อมั่นในตนเองที่ได้ประสบความสำเร็จในชีวิต การงานและสังคม และจากการยอมรับความทันสมัย ย่อมจะทำให้ค่านิยมในสังคมชนบทที่ยกย่องบูชาบรรพบุรุษ ความมีเกียรติ ความภูมิใจในเผ่าพันธุ์ การเชื่อฟังผู้อาวุโสกว่า การยึดมั่นในความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ จะเปลี่ยนไปจากเดิม
4. การที่หน่วยงานของรัฐได้เข้าไปมีบทบาทใน สังคมชนบทมากขึ้น เช่น โรงเรียนจนสังคมยอมรับเป็นค่านิยมทางสังคมที่ยกย่องการศึกษา ต้องการให้บุตรหลานเป็นเจ้าคนนายคน การประกอบอาชีพเกษตรกรรมลำบาก จะมีผลทำให้นักเรียนได้เรียนต่อในระดับการศึกษาที่สูงขึ้น โอกาสที่ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้นนั้นจะกลับมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมเหมือนกับบิดามารดาน้อยลง
5. การแพร่กระจายวัฒนธรรมในด้านการแพร่กระจายความรู้ทางด้านการแพทย์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี จากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท เมื่อชาวบ้านยอมรับความเจริญดังกล่าวย่อมจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในระบบพฤติกรรมการรักษาและ ป้องกันการเจ็บป่วยในสังคมชนบท
6. ประสบการณ์ของการทำงานหรือการท่องเที่ยวของปัจเจกบุคคล ย่อมจะได้พบเห็นวัฒนธรรมของสังคมเมือง ซึ่งจะทำให้ได้ประสบการณ์ชีวิตจากวัฒนธรรมนั้น ทั้งในด้านภาษา วัฒนธรรม และประเพณีต่าง ๆ ผลของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นเป็น เรื่องของการใช้ภาษาและการแต่งกายตามแบบสังคมเมือง

7. ความเจริญในด้านสื่อสารมวลชนได้แพร่กระจายจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบทเป็นอย่างมากย่อมจะเห็นได้ว่าเป็นสื่อที่นำวัฒนธรรมของสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบทเป็นอย่างมาก ทำให้ประชาชนได้ยอมรับวัฒนธรรมของสังคมเมือง ต่าง ๆ มาประพุดติปฏิบัติทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ เช่น กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจมีมากกว่าแต่ก่อน

ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีว่า ด้วยสาเหตุมีข้อสมมุติของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่ามาจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง ทฤษฎีว่าด้วยกระบวนการกล่าวไว้ว่า สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติและไปสู่ความมั่นคงในที่สุด ทฤษฎีวิวัฒนาการมีข้อสมมุติว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในสังคมและวัฒนธรรมนั้นเป็นไปอย่างช้า ๆ และจะมีการสะสมเพิ่มพูนซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยไม่กระทบกระเทือนความรู้สึกของประชาชน ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ไม่สนใจการเปลี่ยนแปลง แต่เชื่อว่าถ้าส่วนหนึ่งส่วนใดเปลี่ยนแปลงไป ส่วนอื่นก็จะปรับให้ สังคมให้อยู่ในภาวะสมดุลเหมือนกัน ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่มีข้อสมมุติว่า ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มที่แตกต่างกัน ทำให้อัตราการยอมรับสิ่งใหม่แตกต่างกันด้วย ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์มีข้อสมมุติว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดจากการกระทำระหว่างกันของสมาชิกในสังคมที่ใช้สัญลักษณ์ร่วมกัน ปัจเจกบุคคลจนถึงกลุ่มและสถาบันที่มีการกระทำระหว่างกันนั้นเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างธรรมชาติและทฤษฎีตัวแปรทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม โดยมีข้อสมมุติว่าสังคมไทยมีความต่างแบบกันทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับพื้นฐานความต่างแบบกันในแต่ละชุมชนชาติพันธุ์ในสังคมไทย การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยจึงมีตัวแปรทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่าทฤษฎีทั้งหมดที่ได้กล่าวแล้วนั้น มีประโยชน์ในการวิเคราะห์สังคมต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทำให้เราสามารถที่จะเข้าใจธรรมชาติของสังคมได้ดียิ่งขึ้น เพื่อนำไปสู่การวางแผนพัฒนาสังคมต่อไป

2.4 แนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ พบว่า มีแนวทางดังนี้

2.4.1 การสืบทอดการเป็นแม่หมอมหรือครุบา

การอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า ต้องมีการสืบทอดการเป็นแม่หมอมหรือครุบา ซึ่งมีการสืบทอดมาจากปู่ตายายมาสู่รุ่นลูก รุ่นหลานหรือโดยการได้รับการแต่งตั้งจากแม่หมอม คนเดิม ผู้ที่จะเป็นแม่หมอมคนต่อไปต้องมีคุณสมบัติสำคัญคือ เคยถูกผีกระทำให้เกิดการเจ็บป่วยมาก่อนและรับเป็นร่างทรงให้กับผี เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ามาอย่างน้อย 3 ปี มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป เป็นผู้หญิงที่แต่งงานและมีลูกแล้ว เป็นคนดี มีศีลธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์นางบุญมา จูมา (9 กุมภาพันธ์ 2556) กล่าวว่า “ได้สืบทอดการเป็นแม่หมอมจากนางพันธุ ซึ่งเป็นยาย ผีที่มาอยู่ด้วยชื่อ นางพิมพา และได้สืบทอดผีมาจากแม่คือ

นางแพง ผีที่มามีอยู่ด้วยชื่อ เจ้าเฮือนสามพระองค์มาจากธาตุพนม และนางหงคำ ” ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการสืบทอดการเป็นแม่หมอจะสืบทอดมาจากทางเชื้อสายฝ่ายแม่

2.4.2 การเรียนรู้ของแม่หมอหรือครูบา

แม่หมอหรือครูบาต้องมีการเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าโดยการสังเกตการณ์ทำพิธีของแม่หมอก่อน ๆ และเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นการเรียนรู้ของแม่หมอจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ้อนผีฟ้าให้คนอยู่ต่อไป สอดคล้องกับสุวัฒน์ เรื่องศิลป์ (2552: 10) ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการทำน้ำตาลโตนด: กรณีศึกษาบ้านแหลมวัง จังหวัดสงขลา ระบุว่า “การอนุรักษ์ หมายถึง วิธีการที่จะช่วยให้ภูมิปัญญาชาวบ้านให้สืบทอดต่อไปได้เป็นระยะเวลายาวนานซึ่งก็คือการอนุรักษ์ฟื้นฟู รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตามความต้องการที่เหมาะสมพอดีเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดตลอดจนดูแลรักษาให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้นคงคุณค่าไว้ตลอดไป ” และสอดคล้องกับมารีโกะ กาโตะ (2538: 101-102) จากวิทยานิพนธ์ เรื่องการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน : กรณีศึกษาหมอลำผีฟ้าบ้านหนองใหญ่ อำเภอบางน้อย จังหวัดขอนแก่น กล่าว ถึงการสืบทอดและการเรียนรู้วิชาว่า “หมอลำผีฟ้าต้องมีครูอาจารย์ทุกคน ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหมอลำผีฟ้ามาหลายปีแล้วก่อนที่จะเสียชีวิตหรือก่อนที่จะย้ายไปอยู่ที่อื่น จะคัดเลือกลูกศิษย์ให้ขึ้นมาทำหน้าที่แทน โดยการยกอ่านให้ และเมื่อผู้ใดมีอ่านของตนเองก็ถือว่าผู้นั้นเป็นหมอลำฟ้าที่สามารถไปรักษาผู้ป่วยได้และต้องปฏิบัติตามตามบทบาทหน้าที่ของการเป็นหมอลำผีฟ้าต่อไป ในการสืบทอดการเป็นหมอลำผีฟ้า นั้น พบว่าหมอลำผีฟ้าผู้หนึ่งสามารถสืบทอดการเป็นหมอลำผีฟ้าให้กับผู้อื่นได้ไม่จำกัด แต่โดยทั่วไปแล้วจะมีผู้มารับการสืบทอดประมาณ 2-3 คน โดยวิธีเลือกลูกศิษย์ผู้ที่มีความใกล้ชิดตนเอง หรือเลือกจากการ “ส่องดู” อันหมายถึง ผู้ที่ผีฟ้ามีความต้องการให้ผู้นั้นเป็นหมอลำผีฟ้า หลังจากนั้นก็จะพิธียกอ่านให้ โดยครูบาอาจารย์และหมอที่ได้รับอ่านจากครูบานั้นมาก่อนจะช่วยกันทำพิธียกอ่านให้กับหมอกันใหม่ โดยครูบาอาจารย์จะอัญเชิญ “พ่อแม่” ในที่นี้หมายถึง ผีฟ้ามาอยู่อ่านใหม่ อ่านจึงถือว่าเป็นตัวแทนของผีฟ้าหรือเป็นที่สถิตของผีฟ้า เมื่อได้อ่านแล้ว ผู้ที่เป็นหมอลำผีฟ้าก็จะสามารถเริ่มรักษาผู้ป่วยด้วยการร้องลำและการพ้อน วิธีการเรียนรู้วิชาของ หมอลำผีฟ้าทุกคนบอกว่า “ไม่มีตำราที่เรียนเป็นตัวหนังสือจากอาจารย์เป็นกระบวนการเรียนเป็นการสังเกตของผู้ที่เป็นลูกศิษย์เท่านั้นที่สังเกตดูพฤติกรรมของผู้เป็นอาจารย์และนำมาปฏิบัติตาม”

สรุปแล้วการสืบทอดความรู้ด้านพิธีกรรมและการปฏิบัติตามในการทำหน้าที่หมอลำผีฟ้าไม่ได้เป็นไปอย่างมีระบบ ผู้ติดตามหรือลูกศิษย์ต้องเรียนรู้เองโดยการสังเกตพฤติกรรมของครูบาอาจารย์ เหตุผลดังกล่าวอาจเกิดจากการไม่รู้หนังสือของผู้หญิงสมัยนั้น เพราะเด็กผู้หญิงมักมีโอกาสได้เรียนน้อย แม้เด็กผู้ชายส่วนใหญ่ก็ต้องอาศัยเรียนที่วัด

2.4.3 การสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น

การฟ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมได้รับการสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านและระดับตำบล โดยการได้รับเงินสนับสนุนจากผู้นำในหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล ทำดอกคำเป็นเงินจำนวน 20,000 บาท นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนด้าน วัสดุอุปกรณ์ในการสร้างประรำพิธี ตลอดจนเครื่องค้ายในพิธีและได้รับ การสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่นจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ นายแสวง อ่อนสีดา (24 กุมภาพันธ์ 2556) กล่าวว่า “ได้จัดทำแผนชุมชนของหมู่บ้าน ชื่อโครงการฟ้อนผีฟ้านางเทียม โดยการของบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลทำดอกคำ ” และสอดคล้องกับการสัมภาษณ์นายประสงค์ เวฬุวนาธร (7 เมษายน 2556) กล่าวว่า “ได้จัดสรรงบประมาณให้โครงการพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมเป็นเงินจำนวน 20,000 บาท นอกจากเงินงบประมาณแล้วยังให้ความช่วยเหลือด้านวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ และเข้าร่วมพิธีกรรมเป็นบางโอกาส”

2.4.4 การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

โรงเรียนบ้านหนองฮูฝอยลมได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนเกี่ยวกับพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าให้นักเรียนในโรงเรียนได้เรียนรู้ ถึงประวัติความเป็นมา ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและนำนักเรียนเข้าชมพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าตลอดจนได้บันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวไว้ให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วย ซึ่งเป็นแนวทางและวิธีการอนุรักษ์พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าอีกวิธีหนึ่ง สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ นายไพจิตร จูมา (24 กุมภาพันธ์ 2556) กล่าวว่า “อยากให้ทางโรงเรียนจัดหาครูมาสอนดนตรีพื้นเมืองโดยเฉพาะการเป่าแคน เพราะเป็นเครื่องดนตรีประกอบพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า ซึ่งขณะนี้กำลังจะสูญหายไป” และสอดคล้องกับการสัมภาษณ์นางนীরวงศ์ ลุนอุบล (24 กุมภาพันธ์ 2556) สรุปได้ว่า “อยากให้ทางโรงเรียนสอนเรื่องพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าให้นักเรียนได้รับรู้ รับประทานเพราะถ้าครูเป็นผู้สอนนักเรียนจะเชื่อฟังและเข้าใจว่าการสอนของผู้ปกครอง” ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์นางกาญจนา สารณีย์ (7 เมษายน 2556) กล่าวว่า “โรงเรียนบ้านหนองฮูฝอยลมได้จัดทำหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับพิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้าให้นักเรียนได้เรียนรู้ และมีการบันทึกเป็นวิดิทัศน์เกี่ยวกับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมอีกด้วย ” และยังสอดคล้องกับพรพนวดี ศรีขาว (2554: 134) ในวิทยานิพนธ์ เรื่องการสืบทอดและบทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวภูยที่บ้านละเอาะ อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ กล่าวว่า “หน่วยงานของรัฐที่อยู่ในชุมชนบ้านละเอาะคือ โรงเรียนบ้านละเอาะได้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ภูยจึงมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นขึ้น ให้นักเรียนได้ศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชนและการถ่ายทอดความรู้ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ของบ้านละเอาะจากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านด้วย”

2.4.5 ลูกหลานให้ความร่วมมือ

ในการเตรียมการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าจะได้รับความร่วมมือและได้รับความช่วยเหลือจากลูกหลาน ในการจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น การจัดหาดอกไม้ การร้อยดอกไม้ การเตรียมอุปกรณ์ เครื่องคายพิธี การติดต่อหมอแคน การติดต่อกับแม่หมอและบริวารจากหมู่บ้านอื่น การให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม ตลอดจนช่วยเก็บอุปกรณ์และสถานที่หลังจากเสร็จพิธีกรรม จากการศึกษาที่ลูกหลานมาช่วยงานและ ะให้ความร่วมมือในการประกอบพิธีกรรม แสดงว่าลูกหลานเห็นความสำคัญ มีความเชื่อและศรัทธาต่อพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ามากซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่จะให้ลูกหลานได้สืบทอดและอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าไว้ให้คงอยู่สืบไป ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์นางสมคิด สุวรรณกลาง (26 กุมภาพันธ์ 2556) กล่าวว่า “เคยเข้าร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าทุกปี โดยการให้ความร่วมมือและให้การสนับสนุนด้านงบประมาณส่วนตัว และช่วยจัดหาอุปกรณ์ต่าง ๆ การอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้านั้นต้องให้ลูกหลานหรือเยาวชนมาช่วยงาน เช่น การสร้างปะรำพิธี การเตรียมอาหาร และการจัดหาอุปกรณ์เครื่องคายต่าง ๆ ซึ่งถ้าเขาได้มาร่วมกิจกรรมแล้วเขาจะจดจำได้ดีกว่าการบอกจากผู้ใหญ่ ” ซึ่งสอดคล้องจากการสังเกตภาคสนามพบว่า ลูกหลานของแม่หมอและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมได้มาช่วยงานต่าง ๆ เช่น การเก็บดอกไม้ การร้อยดอกไม้ ทำความสะอาดบริเวณประกอบพิธีกรรม การจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องคายพิธี และการจัดเตรียมอาหาร และยังสอดคล้องกับการสัมภาษณ์เด็กหญิงหทัยพร แผ่นจันทิก (12 พฤษภาคม 2556) กล่าวว่า “หนูชอบดูพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้ามาก เพราะมันมันวาม อยากมาพ่อนนำเพื่อน แต่อายุคน ไม่กล้าพ่อนหรอก แต่อยากให้เพื่อนพ่อนทุกปี เมื่อโตขึ้นก็จะพ่อนนำเพื่อน วันนี้น้าหนูมาช่วยพ่อน ร้อยดอกไม้ กวาดบ้าน และล้างจาน

2.4.6 สรรหาและยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาชาวบ้าน

คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองนักเรียนในโรงเรียน ได้ประกาศยกย่องให้แม่หมอ หรือครูบาที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าและหมอแคน เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า และการเป่าแคนแก่นักเรียนในโรงเรียน ซึ่งนับเป็นแนวทางหนึ่งที่จะอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าให้คงอยู่ต่อไปได้ สอดคล้องกับไพฑูริย์ พงศบุตร (2548: 188-196 อ้างถึงในสุวัฒน์ เรืองศิลป์ 2552: 15-16) กล่าวว่า “วิธีการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาชาวบ้านให้สืบทอดต่อไปได้เป็นระยะเวลายาวนาน คือ การสรรหาและประกาศยกย่องบุคคลดีเด่นทางด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน การประกาศยกย่องบุคคลดีเด่นระดับชาติ หรือระดับท้องถิ่น นับเป็นมาตรการอย่างหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนและส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้านให้คงอยู่หรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น หน้าที่ของบุคคลผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาไทยในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้าน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและด้านอื่น ๆ นั้นจะต้องสร้างสรรค์และสืบสานภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่

ยอมรับของสังคมและชุมชน และทำหน้าที่ที่ถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นให้แก่บุคคลอื่น ๆ ” และสอดคล้องกับการสัมภาษณ์นางกาญจนา สารณีย์ กล่าวว่า “ทางโรงเรียนบ้านหนองฮูฝอยลมได้จัดทำข้อมูลครุภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านประเพณีและวัฒนธรรมเพื่อยกย่องบุคคลดีเด่น ทางด้านนี้ให้ทุกคนในท้องถิ่นได้รู้จัก”

2.5 เปรียบเทียบงานวิจัยนี้กับงานวิจัยอื่น

งานวิจัยเล่มนี้ได้ศึกษาพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ในประเด็น การศึกษาที่แตกต่างจากของมัลลิกา จันทรา คือในด้านการเปลี่ยนแปลงและการอนุรักษ์ พิธีกรรม การเปลี่ยนแปลงในงานวิจัยเล่มนี้ทำให้เห็นปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านวัสดุ อุปกรณ์ องค์ประกอบ ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและความเชื่อในพิธีกรรม ส่วนด้านการอนุรักษ์ พิธีกรรมนั้น ทำให้เห็นแนวทางในการอนุรักษ์โดยมีการสืบทอดความเชื่อเรื่องผีมาจากสายตระกูลของแม่ ถูกคัดเลือกโดยผีให้ทำหน้าที่เป็นร่างทรง การเรียนรู้พิธีกรรมต่าง ๆ อาศัยประสบการณ์ในการเข้าร่วมพิธีกรรมและการสังเกตพฤติกรรมของครูบาอาจารย์ นอกจากนี้การเป็นแม่หมอบหรือครูบายังได้รับการสืบทอดมาจาก ครูบาคนก่อนอีกวิธีหนึ่งด้วย

งานวิจัยนี้ยังพบว่ามีแนวทางและปัจจัยเกี่ยวกับการสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น หน่วยงานทางการศึกษา การให้ความร่วมมือจากลูกหลาน ตลอดจนการให้ความสำคัญยกย่องให้เป็นครุภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งส่งผลให้พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมยังคงอยู่ต่อไป

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเรื่อง พิธีกรรมและระบบความเชื่อการล่ำผีฟ้าในภาคอีสานของ ยุทธภักดิ์ เตชะแก้ว (2540) ได้ศึกษาพิธีกรรมล่ำผีฟ้าของบ้านบัวหมูที่ 8 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับงานวิจัยเล่มนี้ ตรงที่เป็นการศึกษาพิธีกรรมเช่นกัน พิธีกรรมล่ำผีฟ้า พบว่ามี 2 รูปแบบ คือ การล่ำผีฟ้ากับคนเจ็บป่วย และการลงวงหมอล่ำผีฟ้า และยังมีงานวิจัยเรื่อง การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมพ่อนผีหมอบของชาวโล้ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร (2543) ของชาติชัย ฉายมงคล ที่มีความคล้ายคลึงกับงานวิจัยเล่มนี้ ในประเด็น การศึกษาเรื่องการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมและผลการศึกษาที่คล้ายคลึงกันเช่นรูปแบบของพิธีกรรม และสิ่งที่มีการปรับเปลี่ยนในพิธีกรรม

นอกจากนี้ประเด็นในการอนุรักษ์พิธีกรรม ผู้วิจัยพบว่ายังมีความแตกต่างจากงานวิจัยอื่นเนื่องจากไม่มีงานวิจัยใดได้เน้นประเด็นในการอนุรักษ์พิธีกรรมอย่างชัดเจน ว่ามีแนวทางอย่างไร มีใครเป็นผู้อนุรักษ์ หรือมีวิธีการใดที่ทำให้พิธีกรรมนี้ดำรงอยู่มาได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะส่วนใหญ่จะเน้นการวิเคราะห์ รูปแบบ องค์ประกอบ สัญลักษณ์และบทบาทของพิธีกรรมเท่านั้น

3. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การฟ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

3.1.1 นำไปเป็นข้อมูลในเชิงวิชาการและประชาสัมพันธ์สำหรับหน่วยงานภาครัฐในระดับท้องถิ่น เพื่อเป็นการเผยแพร่ถึงพิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้าของชาวบ้านฝอยลมให้คนทั่วไปได้รู้จัก อันจะแสดงให้เห็นถึงประเพณีและวัฒนธรรมของหมู่บ้านแห่งนี้ที่มีการสืบทอดมากกว่า 100 ปีแล้ว

3.1.2 ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรใช้ประโยชน์จากแนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้า เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และควรจัดทำเอกสารเผยแพร่ความรู้ให้กับประชาชนและเยาวชนได้ศึกษาต่อไป

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.2.1 ควรมีการศึกษาพิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้าของหมู่บ้านอื่นในจังหวัดบึงกาฬในประเด็นที่หลากหลายมากขึ้น เช่น ควรจะได้มีการศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับพิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้าในท้องถิ่นต่าง ๆ ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างอย่างไร อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมต่อไป

3.2.2 ควรมีการศึกษาผลกระทบของพิธีกรรมการฟ่อนผีฟ้า ว่ามีผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคมอย่างไรบ้าง

3.2.3 ควรจะได้มีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างการรักษาแบบแพทย์แผนปัจจุบันกับการรักษาแบบพื้นบ้าน เพื่อให้ทราบถึงข้อดีข้อเสีย เพื่อนำไปปรับใช้ผสมผสานพัฒนาการรักษาหรือพัฒนาสาธารณสุขต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กนกอร สุขุมาลพงษ์ (2551) “พื่อนนางเทียมในพิธีบุญเลี้ยงบ้าน กรณีศึกษาบ้านกาลิม จังหวัดอุดรธานี” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กนกวรรณ ระลึก (2542) “การพอนสะเอ็งของชาวไทยกูย” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยศึกษา) สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- เกษม จันท์แก้ว (2536) *สิ่งแวดล้อมศึกษา* กรุงเทพมหานคร อักษรสยามการพิมพ์
- เกษม อุทยานิน (2523) *สังคมวิทยา* กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2542) *วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดหนองคาย* ใน คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ
- จิราภรณ์ คชเสนีย์ (2549) *มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม* กรุงเทพมหานคร ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ (2550) “แนวทฤษฎีมานุษยวิทยา” ใน *ประมวลสาระชุดวิชาการพัฒนาตามมุมมองของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา* หน่วยที่ 3 หน้า 12 – 42 นนทบุรี สาขาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2537) *วัฒนธรรมไทยกับการเปลี่ยนแปลงสังคม* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2541) *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย* พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด
- ฉัตรภาพร ดวงสร้อย (2551) “ความหมายของเครื่องสังเวบุญขากระยาบวชในพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ : กรณีศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ชัยวัฒน์ คงสม (2548) “การจัดการสิ่งแวดล้อมป่าไม้ในมิติทรัพยากรและเศรษฐกิจ” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อมป่าไม้* หน่วยที่ 8 หน้า 233 – 243 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์

- ชาติชัย ฉายมงคล (2543) “การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการพ่อนผีหมอของชาวโล้ อำเภอดงหลวง
จังหวัดมุกดาหาร รายงานการค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ไทยคดีศึกษา (กลุ่มมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ฐานันท์ เรียบเรียง (2549) *พิธีกรรมและความเชื่อท้องถิ่น* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แสงดาว
- ณัฐภัทร์ สุรินทร์วงศ์ (2552) “ความเชื่อและพิธีกรรมพ่อนผีกับกระบวนการสร้างความเป็นชุมชน
ศึกษาเฉพาะกรณี : บ้านดอกบัว” วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต ภาควิชา
การพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- दनัย ไชโยธา (2538) *ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อที่ประเพณีนิยมในท้องถิ่น*
กรุงเทพมหานคร โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์
- ดำรงศักดิ์ ชัยสนธิ (2537) *ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์อักษร
ทรงคุณ จันทจร และปิติ แสนโคตร (2540) “การรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีเหย้าของชาวผู้ไท อำเภอบ
หนองสูง จังหวัดมุกดาหาร” รายงานการวิจัยสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป และคณะ (2535) *พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.2530*
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช
- เทพินทร์ พัชรวนรภัช (2548) *สังคมวิทยาการแพทย์* กรุงเทพมหานคร โอเดียนสโตร์
- ธวัช ปุณโณทก (2528) “ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน” ใน เพ็ญศรี คุ้ม
(บณ.) *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- _____ (2542) “ขัน : ภาชนะ” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 2*
กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์
หน้า 469 – 472
- _____ (2542) “แกน : พระยา” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 5*
กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์
หน้า 1534 – 1536
- _____ (2542) “เทียน : เครื่องบูชา” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 6*
กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์
หน้า 1810 – 1811
- _____ (2542) “ผีฟ้า : ความเชื่อ” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 8*
กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์
หน้า 2823 – 2824

- นเรศวร มุลาลี พจน์ ศรีบุญลือ และปานทิพย์ บุตรชา (2533) “รายงานวิจัย เรื่อง ความแปรปรวนในเชิงพันธุกรรมของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย : ย้อ” ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ (2550) *มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม* กรุงเทพมหานคร เอ็กซ์เปอร์เน็ท
- นิวัตติ เรื่องพานิช (2542) *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม* พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร ลินคอร์นโพรโมชัน
- บุญยงค์ เกศเทศ (2536) “พิธีกรรมของชาวผู้ไท : ศึกษากรณีกิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร” รายงานการวิจัย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เบญจวรรณ นาราสังข์ (2552) *ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสานขอนแก่น* ศูนย์วิจัยพหุลักษณ์ สังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ปฐม หงษ์สุวรรณ (2550) *กาลครั้งหนึ่ง : ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม* พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ปิติ แสนโคตร (2542) “เหยา : พิธีกรรม” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน* เล่ม 15 กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ หน้า 5102 – 5107
- _____ (2542) “เหยาเลี้ยงผี : พิธีกรรม” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน* เล่ม 15 กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ หน้า 5111 – 5117
- พรรณวดี ศรีขาว (2554) “การสืบทอดและบทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยที่บ้านละเอาะ อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พลาดิษฐ์ สิทธิชัยกิจ (2546) *เล่าเรื่องเมืองสุโขทัย* กรุงเทพมหานคร บางกอกบุ๊ค
- พิชญ์ สมพอง (2542) “คำโพธิ์ คำไฮ : พิธีกรรม” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน* เล่ม 3 กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ หน้า 713
- พีรพงศ์ เสนไสย (2547) *สายธารแห่งพื่อนอีสาน* กลุ่มสาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ไพฑูรย์ พงศะบุตร (2548) “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ใน *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฉบับส่งเสริมการเรียนรู้* เล่ม 3 หน้า 147 – 148

- ไพฑูรย์ มีกุล (2542) “ซานุมานมณฑล,เมือง” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 4*
กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์
หน้า 1088 – 1089
- ไพฑูรย์ มีกุล และคณะ (2531) *การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย : ไทยกวย*
กรุงเทพมหานคร สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
- มณี พยอมยงค์ (2529) *วัฒนธรรมล้านนาไทย* กรุงเทพมหานคร ไทยวัฒนาพานิชย์
- มัลลิกา จันทรา (2549) “ความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้าของบ้านสว่างดอนตู ตำบลบ้านเม็ง
อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
- มาณพ มานะแซม (2541) “การศึกษาเชิงปรัชญา เรื่อง คติความเชื่อเรื่องการฟ้อนผีฟ้าใน
ภาคเหนือ” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- มารีโกะ กาโตะ (2538) “การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน : กรณีศึกษาหมอผีฟ้าบ้านหนองใหญ่
อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ยศ สันตสมบัติ (2537) *มนุษย์กับวัฒนธรรม* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ยุทธภักดิ์ เตชะแก้ว (2540) “พิธีกรรมและระบบความเชื่อการลำผีฟ้าในภาคอีสาน” วิทยานิพนธ์
ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร (2538) “การฟ้อนอีสาน” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย ภาคศึกษานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ราชบัณฑิตยสถาน (2538) *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พิมพ์ครั้งที่ 5*
กรุงเทพมหานคร อักษรเจริญทัศน์ อจท.
- วิศิษฐ์ ดวงสงค์ (2542) “เจ้าเฮือน 3 พระองค์ (มเหสักข์ – ธาตุพนม)” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ภาคอีสาน เล่ม 3* กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ธนาคารไทยพาณิชย์ หน้า 1021 – 1022
- _____ (2542) “लगนางเทียม (ย้อ – ท่าอุเทน) : พิธีกรรม” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ภาคอีสาน เล่ม 11* กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ธนาคารไทยพาณิชย์ หน้า 3877 – 3889

- วีระ สุตสังข์ (2545) *กวยชนกลุ่มน้อยจากกลุ่มน้ำโขง* นนทบุรี สำนักพิมพ์เปียเขียน
- ศรีศักร วัลลิโภดม (2536) “ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับพิธีสิบสองเดือน : ศึกษาเฉพาะกรณีพิธีเดือนหก” ใน *จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมนุษยศาสตร์กับธรรมชาติ : เสียงใคร่ครวญจากภูมิปัญญาตะวันออก - ตก* หน้า 383 - 394 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศิริพรต ผลสินธุ์ (2531) *ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม* กรุงเทพมหานคร เอ็ม เทรดัดัง
- สมทรง บุรุษพัฒน์ (2538) *สารานุกรมชนชาติไทย* นครปฐม โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544) *การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม : แนวความคิด วิธีวิทยาและทฤษฎี* ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2532) “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์กวยและญ้อ : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี” รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (2527) “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนสองแห่งของจังหวัดขอนแก่น : หมู่บ้านอัมพวันและหมู่บ้านคำแก่นคูณ
- ขอนแก่น ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สมหมาย ชินนาค (2539) “ผีปะก่า : คติความเชื่อผีบรรพบุรุษของชาวไทย - กวย (ส่วย) เลียงช้างจังหวัดสุรินทร์” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550) “ทฤษฎีสังคมวิทยา” ใน *ประมวลสาระชุดวิชาการพัฒนา ตามมุมมองของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา* หน่วยที่ 2 หน้า 26 - 35 นนทบุรี สาขาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- _____ (2550) *ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้เบื้องต้น* พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร เจ้าพระยาการพิมพ์
- สำเร็จ คำโหมง (2542) “ลำผีฟ้า : พิธีกรรม” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน* เล่ม 11 กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ หน้า 3961 - 3964

- สุดใจ แก้วแหว (2551) “การศึกษาเปรียบเทียบประเพณีสงกรานต์ของชุมชนมอญ ตำบลเจ็ดริ้ว อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร กับชุมชนมอญ ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- สุเมธ เมธาวิทยกุล (2532) *สังกับพิธีกรรม* กรุงเทพมหานคร โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์
- สุรัตน์ จงดา (2540) “เพื่อนผีฟ้านางเทียม : การเพื่อนรำเพื่อพิธีกรรมและความเชื่อชาวอีสาน” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุรัตน์ วรจรงค์รัตน์ (2542) “เหยาโรค : พิธีกรรม” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน* เล่ม 15 กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ หน้า 5107 – 5111
- สุภางค์ จันทวานิช (2554) *ทฤษฎีสังคมวิทยา* พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร บริษัท วี.พรีน (1991) จำกัด สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ (2540) “วิถีคิดของคนไทย : พิธีกรรม “ช่วงผีเพื่อน” ของ “ลาวข้าวเจ้า” จังหวัดนครราชสีมา” รายงานการวิจัยห้องไทยศึกษานิตศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
- สุวัฒน์ เรืองศิลป์ (2552) “การอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในการทำน้ำตาลโตนด : กรณีศึกษา บ้านแหลมวัง จังหวัดสงขลา” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- เสฐียรโกเศศ (2515) *การศึกษาเรื่องประเพณีและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์คลังวิทยา
- _____ (2515) *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์เจริญธรรม
- _____ (2515) *เมืองสวรรค์และผีสาวเทวดา* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์บรรณาคาร
- _____ (2516) *วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์เจริญธรรม
- อัมพิกา ยะคำป้อ (2555) “ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านในชุมชนไทลื้อ บ้านไม้ลุงชน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงราย : การสืบทอดและพลวัตภายใต้บริบทใหม่” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” วารสารไทยศึกษา สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กุมภาพันธ์ 2555 – กรกฎาคม 2555) : 1 – 18
- เอกวิทย์ ฦ กลาง และคณะ (2539) *ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย* กรุงเทพมหานคร สาขาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขอเปลี่ยนหัวข้อวิทยานิพนธ์

ประกาศมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
เรื่อง เปลี่ยนหัวข้อวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาวิชาศิลปศาสตร์

อนุสนธิคำสั่งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชที่ ๔๔๑๑/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ เรื่อง แต่งตั้งอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และหัวข้อวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาระดับปริญญาโท นั้น เพื่อให้การค้นคว้าเพื่อทำวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาศิลปศาสตร์ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๘ (๙) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช พ.ศ.๒๕๒๑ ประกอบกับประกาศฯ เรื่อง มอบอำนาจให้คณะกรรมการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ลงวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕ และคณะกรรมการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ในการประชุมครั้งที่ ๘/๒๕๕๕ วันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ จึงให้เปลี่ยนหัวข้อวิทยานิพนธ์ของนางนฤมล วสันต์ นักศึกษาระดับปริญญาโท ดังเอกสารแนบท้ายประกาศ

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖

(ลงนาม) สิริวรรณ ศรีพหล

(ศาสตราจารย์ ดร.สิริวรรณ ศรีพหล)

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

สำเนาถูกต้อง
อรุณีรัตน์
(นางอารีรัตน์ อุตกฤษฎ์)
พนักงานธุรการ

ภาคผนวก ข

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

ที่ ศธ 0522.15(1)/ ๕๖

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร์
จังหวัดนนทบุรี 11120

๒) มกราคม 2556

เรื่อง ขอเรียนเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องมือการวิจัย

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูริย์ มีกุล

- สิ่งที่ส่งมาด้วย 1. โครงการวิทยานิพนธ์ จำนวน 1 ชุด
2. แบบสัมภาษณ์/แบบสำรวจชุมชน/แบบสังเกต จำนวน 1 ชุด

เนื่องด้วย นางนฤมล วสันต์ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาแขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขา
ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การพ่อนผีฟ้าของชาวไทยส่ว
กรณีศึกษาบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ The Phi Fa Dance of the
Thai - suay: A Case study at Foi Lom, Tha Dok Kham Sub-District, Bueng khong Lon
District, Bueng Kan Province ตามโครงการวิทยานิพนธ์ที่แนบมาด้วยนี้ โดยมี รองศาสตราจารย์
ดร. จิตรา วีรบุรินทร์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุตจิต เจนนพ
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

การจัดทำวิทยานิพนธ์เรื่องดังกล่าว นักศึกษาได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และ
ความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์แล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอ
เนื้อหาวิชา แนวปฏิบัติ และสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาศิลปศาสตร์จึงใคร่ขอ
อนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิทางสังคมศาสตร์ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความคิดเห็น เ
ปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนักศึกษาผู้นี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นักศึกษาจะนำเรียนด้วยตนเอง แ
เป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

6

(รองศาสตราจารย์ ดร.อลิสรา วานิชดี)

ประธานกรรมการประจำสาขาวิชาศิลปศาสตร์

บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์

โทร. 0 2504 8515-7

โทรสาร 0 2503 3564

ที่ ศธ 0522.15(1)/ ๕๖

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด
จังหวัดนนทบุรี 11120

๒๑ มกราคม 2556

เรื่อง ขอเรียนเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องมือการวิจัย

เรียน อาจารย์ นาวาโท ดร.อนุชา ม่วงใหญ่

สิ่งที่ส่งมาด้วย 1.โครงการวิทยานิพนธ์ จำนวน 1 ชุด

2.แบบสัมภาษณ์/แบบสำรวจชุมชน/แบบสังเกต จำนวน 1 ชุด

เนื่องด้วย นางนฤมล วสันต์ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาแขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การพ้องผีฟ้าของชาวไทยส่วย: กรณีศึกษาบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ The Phi Fa Dance of the Thai - suay: A Case study at Foi Lom, Tha Dok Kham Sub-District, Bueng khong Long District, Bueng Kan Province ตามโครงการวิทยานิพนธ์ที่แนบมาด้วยนี้ โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร. จิตรา วีรบุรินทร์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุดจิต เจนนพกาญจน์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

การจัดทำวิทยานิพนธ์เรื่องดังกล่าว นักศึกษาได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์แล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอบคลุมเนื้อหาวิชา แนวปฏิบัติ และสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาศิลปศาสตร์จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิทางสังคมศาสตร์ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความคิดเห็น เพื่อการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนักศึกษาผู้นี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นักศึกษาจะนำเรียนด้วยตนเอง และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.อลิสา วานิชิต)
ประธานกรรมการประจำสาขาวิชาศิลปศาสตร์

บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์

โทร. 0 2504 8515-7

โทรสาร 0 2503 3564

ที่ ศธ 0522.15(1)/ 45

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช
ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด
จังหวัดนนทบุรี 11120

๖ มีนาคม 2556

เรื่อง ขอเรียนเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องมือการวิจัย

เรียน อาจารย์ นาวาเอกอาคม สุขตระกูล

- สิ่งที่ส่งมาด้วย 1.โครงการวิทยานิพนธ์ จำนวน 1 ชุด
2.แบบสัมภาษณ์/แบบสำรวจชุมชน/แบบสังเกต จำนวน 1 ชุด

เนื่องด้วย นางนฤมล วสันต์ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาแขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การฟ้อนผีฟ้าของชาวไทยส่วย: กรณีศึกษาบ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ The Phi Fa Dance of the Thai - suay: A Case study at Foi Lom, Tha Dok Kham Sub-District, Bueng Khong Long District, Bueng Kan Province ตามโครงการวิทยานิพนธ์ที่แนบมาด้วยนี้ โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร. จิตรา วีรบุรินทร์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุตจิต เจนนพกาญจน์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

การจัดทำวิทยานิพนธ์เรื่องดังกล่าว นักศึกษาได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์แล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอบคลุมเนื้อหาวิชา แนวปฏิบัติ และสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาศิลปศาสตร์จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิทางสังคมศาสตร์ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความคิดเห็น เพื่อการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนักศึกษาผู้นี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นักศึกษาจะนำเรียนด้วยตนเอง และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

6

(รองศาสตราจารย์ ดร.อลิสรา วานิชดี)

ประธานกรรมการประเมินวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์

บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์

โทร. 0 2504 8515-7

โทรสาร 0 2503 3564

ภาคผนวก ค

แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และแบบสำรวจชุมชน

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวไทยส่วย

บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

ตอนที่ 1 ภูมิหลังของกลุ่มเป้าหมาย

- 1.1 สัมภาษณ์ วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
- 1.2 ชื่อ-สกุล.....เพศ.....อายุ.....
- 1.3 ที่อยู่ปัจจุบัน
.....
- 1.4 สถานภาพการสมรส.....จำนวนบุตร.....คน
- 1.5 การศึกษา.....อาชีพ.....
- 1.6 ตำแหน่งหน้าที่.....ฐานะทางเศรษฐกิจ.....
- 1.7 มีฐานะ () ผู้ประกอบพิธีกรรม () ผู้รู้ () ผู้นำท้องถิ่น () ชาวบ้าน

ตอนที่ 2 ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า

ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า บ้านฝอยลม ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ มีประวัติความเป็นมาอย่างไร

-เริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อไร

- ผู้คิดริเริ่มคือใครและเข้ามาในบ้านฝอยลมตั้งแต่เมื่อไร

- ใครเป็นผู้เริ่มพ่อนคนแรก

- มีความเชื่ออย่างไร มีพิธีกรรมอย่างไร

- มีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร

- การพ่อนผีฟ้ามีที่ใดบ้างนอกจากบ้านฝอยลม

- ปัจจุบันความเชื่อเป็นอย่างไร พิธีกรรมเป็นอย่างไร

- มีอะไรเปลี่ยนแปลงไปบ้างเพราะเหตุใด

.....

ตอนที่ 3 พิธีกรรมการฟ้อนผีฟ้า

3.1 พิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า

1. ผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมมีใครบ้าง แต่ละคนทำหน้าที่อะไร

.....

.....

.....

2. ผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงมีการเตรียมตัวและการแต่งกายอย่างไร

.....

.....

.....

3. เครื่องค้ายพิธีมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

4. ก่อนวันเลี้ยงช่วงท่านเตรียมอะไรบ้าง และวัสดุอุปกรณ์หรือสิ่งของอื่น ๆ ที่นำมาใช้ในพิธีกรรมมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

5. เครื่องดนตรีที่นำมาประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วง มีอะไรบ้าง

.....

6. วัน เวลา ในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วง กระทำในเวลาใด

.....

7. สถานที่ประกอบพิธีกรรมจัดขึ้นที่ใด

.....

.....

.....

8. จุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วง คือ

.....

.....

9. ท่านมีความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

3.1.2 ขั้นตอนของพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า

1. มีขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้าอย่างไร

.....

.....

.....

2. ในแต่ละขั้นตอนของพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผ้า ใช้เวลานานหรือไม่ หรือขึ้นอยู่กับอะไร

.....

.....

.....

3. ข้อห้าม (ชะล่ำ) ในขณะที่ประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้ามีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

4. ในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า ถ้าทำผิดขั้นตอนจะมีผลอย่างไร หรือไม่
เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

5. การฟ้อนรำประกอบพิธีมีจุดประสงค์อย่างไร

.....

.....

6. ทำทางการพื่อนมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

7. การพื่อนรามีสิ่งบันดาลใจอะไร

.....

.....

8. ขณะที่ทำพื่อนร่า ท่านสามารถควบคุมสติได้หรือไม่

.....

9. มีการละเล่นอย่างอื่นด้วยหรือไม่

.....

10. เมื่อเริ่มพิธีกรรมท่านและบริวารต้องปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

11. การขับลำประกอบพิธีกรรมมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

12. ในพิธีเลี้ยงขวงผีฟ้ามีการทำนายฟ้าฝนด้วยหรือไม่

.....

และทำอย่างไร

.....

13. หลังจากเสร็จพิธีกรรม ท่านปฏิบัติต่อเครื่องคายพิธีอย่างไร

.....

.....

14. หลังจากเสร็จพิธีกรรมบริวารแต่ละคนปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

15. ท่านได้นัดหมายวันเลี้ยงช่วงผีฟ้าในปีต่อไปหรือไม่

16. ในการประกอบพิธีกรรมนี้ ให้ประโยชน์อะไรแก่ชาวบ้านบ้าง

3.2 พิธีกรรมรักษาคนป่วย

3.2.1 องค์ประกอบของพิธีกรรม

1. ผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมมีใครบ้าง แต่ละคนทำหน้าที่อะไรบ้าง

2. ผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมรักษาคนป่วย มีการเตรียมตัว และการแต่งกายอย่างไร

3. เครื่องคายในการประกอบพิธีกรรมรักษาคนป่วย มีอะไรบ้าง

4. ก่อนวันทำพิธีท่านเตรียมอะไรบ้าง

5. ผู้ป่วยมีการเตรียมตัวอย่างไร

6. การติดต่อท่านมารักษาญาติผู้ป่วยมีการปฏิบัติอย่างไร

7. เครื่องดนตรีที่ใช้ในพิธีกรรมมีอะไรบ้าง

8. วัน เวลา ในการประกอบพิธีกรรม ควรใช้วัน และเวลาใด

.....

.....

.....

9. สถานที่ ที่เหมาะสมในการประกอบพิธีกรรมรักษาผู้ป่วยคือที่ใด

.....

.....

.....

10. เครื่องค้ายรักษาตั้งไว้ที่ใดของสถานที่ประกอบพิธีกรรม

.....

.....

3.2.2 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมรักษาคนป่วย

1. การจตุรูปเทียนมีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร

.....

.....

.....

2. คำกล่าวอัญเชิญเทวดา ครูบาอาจารย์มีว่อย่างไร

.....

.....

.....

3. การลำส้อง คืออะไร

.....

.....

.....

และมีวัตถุประสงค์ เพื่ออะไร

.....

.....

.....

4. สาเหตุของการเจ็บป่วยโดยส่วนใหญ่ มาจากอะไร

.....

.....

.....

และอาการเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

5. เมื่อรู้สาเหตุการเจ็บป่วยแล้วปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

6. การขอขมาเพื่อไถ่ถอนชีวิตท่านปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

7. การลำเรียกขวัญใช้ในโอกาสใด

.....
 และมีวัตถุประสงค์ เพื่ออะไร

8. การลำตัดเวรตัดกรรม ใช้ในโอกาสใด

.....
 และมีวัตถุประสงค์ เพื่ออะไร

9. การผูกแขน เพื่อจุดประสงค์ใด

10. สิ่งของที่นำมาใช้ในพิธีขอขมาลาโทษ มีอะไรบ้าง

11. การขมาลาโทษ ประกอบพิธีกรรมในวันใด

12. เครื่องคายพิธีเก็บไว้ที่ใด และเก็บอย่างไร

13. การส่งเครื่อง คืออะไร

.....
 และทำอย่างไร

14. ท่านแนะนำให้ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยปฏิบัติอย่างไร

15. สิ่งของประเภทใดที่ท่านนำไปเก็บไว้ที่หิ้งบูชา

.....
 และมีความสำคัญอย่างไร

.....
 ตอนที่ 4 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการพ้อนผีฟ้า

4.1 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงศพฟ้า

4.1.1 องค์ประกอบของพิธีกรรม

1. ผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมมีใครบ้าง.....
มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่.....
และมีการเปลี่ยนแปลงหน้าที่หรือไม่อย่างไร.....
เพราะเหตุใด.....
2. การเตรียมตัวและการแต่งกายมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่และถ้าเปลี่ยน เปลี่ยน
อย่างไร.....
เพราะเหตุใด.....
3. เครื่องคายพิธีมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่.....
อย่างไร.....
เพราะเหตุใด.....
4. การเตรียมการหรือการเตรียมก่อนวันทำพิธี มีอะไรบ้างที่เปลี่ยนไป
เพราะเหตุใด.....
5. วัสดุอุปกรณ์ในการทำพิธีมีอะไรบ้างที่เปลี่ยนแปลง และมีการลดลง หรือ
เพิ่มเติมอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใด
.....
.....
6. เครื่องดนตรีที่ใช้ในการเลี้ยงช่วงมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่.....
เพราะเหตุใด.....
7. มีการเปลี่ยนแปลงวัน เวลา ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงช่วงศพฟ้าหรือไม่
.....
ถ้าเปลี่ยน เปลี่ยนอย่างไร
.....
เพราะเหตุใด
.....
8. สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่
.....
มีลักษณะอย่างไร.....
เพราะเหตุใด.....

9. จุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้ามีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่.

อย่างไร

.....

เพราะเหตุใด

.....

10. ความเชื่อเรื่องการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

.....

.....

4.1.2 การเปลี่ยนแปลงขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า

1. มีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมอะไรบ้างที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

.....

และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

.....

เพราะเหตุใด

.....

2. วัน เวลา ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

เพราะเหตุใด.....

.....

3. ข้อห้าม (ชะล่า) ในการประกอบพิธีกรรม มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร.....เพราะเหตุใด.....

.....

4. จุดประสงค์การฟ้อนรำ ประกอบพิธีกรรม มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร.....เพราะเหตุใด.....

.....

5. ท่าทางการฟ้อนรำมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่.....

อย่างไร.....

เพราะเหตุใด.....

6. การละเล่นอย่างอื่นในการประกอบพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่

อะไรบ้าง.....

เพราะเหตุใด.....

7. การปฏิบัติตัวเมื่อเริ่มพิธีกรรมการเลี้ยงขวงผีฟ้ามีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่
อย่างไร.....
เพราะเหตุใด.....
8. บทกลอนสำหรับขับลำในพิธีกรรม มีการเปลี่ยนแปลงคำร้องทำนองหรือไม่.....
อย่างไร.....
เพราะเหตุใด.....
9. การทำพิธีเสี่ยงทาย หรือทำนาย ฟ้าฝน มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่.....
อย่างไร.....
เพราะเหตุใด.....
10. การปฏิบัติต่อเครื่องกายพิธีหลังจากเสร็จพิธีแล้วมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่
อย่างไร.....
เพราะเหตุใด.....
11. การปฏิบัติตัวหลังจากการเสร็จพิธีแล้วมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง
.....
เพราะเหตุใด.....
- 4.2 การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการรักษาคนป่วย
- 4.2.1 องค์ประกอบของพิธีกรรม
1. มีการเปลี่ยนแปลงผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมและหน้าที่ของผู้ประกอบพิธีกรรม
หรือไม่ อย่างไร.....
เพราะอะไร.....
2. การเตรียมตัวและการแต่งกายของผู้ทำการรักษาคนป่วยมีการเปลี่ยนแปลง
อย่างไรบ้าง
.....
.....
3. การเตรียมการก่อนวันทำพิธี มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใด
.....
.....
4. การเตรียมตัวของผู้ป่วยมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด
.....
.....

5. เครื่องดนตรีที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เปลี่ยนแปลงหรือไม่ มีอะไรเพิ่มเติมหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

6. วัน เวลา ในการประกอบพิธีกรรม มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร
เพราะอะไร.....

7. มีการเปลี่ยนแปลงสถานที่ในการรักษาผู้ป่วยหรือไม่ อย่างไร
เพราะอะไร

.....

.....

8. การตั้งเครื่องคายพิธีมีการเปลี่ยนแปลงสถานที่หรือไม่ อย่างไร
เพราะอะไร

.....

.....

4.2.2 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมรักษาคนป่วย

1. วัตถุประสงค์ของการจุดเทียนทำพิธีมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร
เพราะเหตุใด.....

2. คำกล่าวอัญเชิญเทวดา ครูบาอาจารย์มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร
เพราะเหตุใด.....

3. วัตถุประสงค์ของการลำส้องมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม อย่างไร
เพราะเหตุใด.....

4. สาเหตุและอาการเจ็บป่วยมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร
เพราะเหตุใด.....

5. วิธีการปฏิบัติในการขอขมา เพื่อถ่ายถอดชีวิต มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

.....
 เพราะเหตุใด.....

6. วัตถุประสงค์ของการล่ำเรียกขวัญ มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

.....
 เพราะเหตุใด.....

7. วัตถุประสงค์ของการล่ำตัดเวร ตัดกรรม มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

.....
 เพราะเหตุใด.....

8. วัตถุประสงค์ของการผูกข้อผูกแขน มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

.....
 เพราะเหตุใด.....

9. สิ่งของที่ใช้ในการขมาลาโทษ มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

.....
 เพราะเหตุใด.....

10. วัน เวลา ในการประกอบพิธีกรรม มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

.....
 เพราะเหตุใด.....

11. ขั้นตอนในการเก็บเครื่องคายพิธี และสถานที่เก็บเครื่องคายพิธี มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

.....
 เพราะเหตุใด.....

12. ขั้นตอนการส่งเครื่อง 9 มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

.....
 เพราะเหตุใด.....

13. คำแนะนำในการปฏิบัติตัวของผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

.....
 เพราะเหตุใด.....

14. สิ่งของเครื่องค้ายที่นำไปเก็บไว้ในหิ้งบูชามีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

.....
 เพราะเหตุใด.....

15. การประกอบพิธีกรรมแบบดั้งเดิมที่ท่านทราบหรือปฏิบัติมามีความแตกต่างจาก
 ปัจจุบันนี้หรือไม่ อย่างไร

.....
 เพราะเหตุใด.....

ตอนที่ 5 แนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า

1. ท่านอยากให้พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าคงอยู่ต่อไปหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

2. ท่านคิดว่าพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าจะมีประโยชน์ต่อชุมชนของท่านในอนาคตอย่างไร

.....

3. ควรมีการอนุรักษ์ความเชื่อเกี่ยวกับการพ่อนผีฟ้าและการประกอบพิธีกรรมนี้อย่างไรบ้าง

.....

4. ใครควรจะเป็นผู้อนุรักษ์พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าและควรทำหน้าที่อย่างไร

.....

5. หน่วยงานภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น เอกชนควรมีแนวทางในการอนุรักษ์อย่างไร

.....

6. การไปร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าเกิดผลดีต่อท่าน ครอบครัวหรือหมู่บ้านหรือไม่ เพราะ
 อะไร

.....

ตอนที่ 6 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อคิดเห็น

ท่านมีข้อคิดเห็นเกี่ยวกับพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าอย่างไรบ้าง

.....

.....

และท่านคิดจะเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมนี้หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

6.2 ข้อเสนอแนะ

ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าในด้านใดบ้าง

.....

.....

แบบสำรวจชุมชน

บ้านฝอยลม หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

1. ที่ตั้งและอาณาเขต
2. การคมนาคม
3. แหล่งน้ำ
4. ป่าไม้
5. สภาพดิน
6. ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้าน
7. สภาพสังคม
 - 7.1 ประชากร
 - 7.2 การปกครอง
 - 7.3 การศึกษา
 - 7.4 การสาธารณสุข
 - 7.5 สาธารณูปโภค
8. สภาพทางวัฒนธรรม
 - 8.1 ศาสนา
 - 8.2 ความเชื่อ
 - 8.3 ขนบธรรมเนียมประเพณี
9. เศรษฐกิจ
 - 9.1 ลักษณะเศรษฐกิจ
 - 9.2 อาชีพ
 - 9.3 การตลาด
 - 9.4 ดุลรายรับ-รายจ่าย
 - 9.5 การรวมกลุ่ม/องค์กรชุมชน/ในหมู่บ้าน
 - 9.5.1 กองทุนหมู่บ้าน
 - 9.5.2 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
 - 9.5.3 กลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ผ้าฝ้าย
 - 9.5.4 กลุ่มอาชีพผลิตภัณฑ์ข้าวในชุมชน
 - 9.5.6 กลุ่มปุ๋ยหมักชีวภาพ
 - 9.5.7 กลุ่มทำประมงน้ำจืด
 - 9.5.8 กลุ่มทำน้ายาล้างจาน

10. ประชาชนชาวบ้าน

10.1 ด้านพิธีกรรมความเชื่อและศาสนา

10.2 ด้านวัฒนธรรมประเพณี

แบบสังเกต

วันที่.....เดือน..... พ.ศ..... เวลา.....น.

พิธีกรรมการพ่อนผีฟ้าของชาวไทยส่วย

สังเกตบ้านฝอยลม หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ

หัวข้อเรื่องที่สังเกต	สิ่งที่สังเกตเห็น	หมายเหตุ
1. พิธีกรรมการเลี้ยงช่วงผีฟ้า 1.1 <u>องค์ประกอบของพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า (การเลี้ยงช่วงผีฟ้า)</u> - การเลือกสถานที่ และอุปกรณ์ในการจัดตกแต่งสถานที่ - เครื่องคายในการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า - การหาและจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ - เครื่องดนตรีประกอบพิธีกรรม - เครื่องแต่งกายผู้ประกอบพิธีกรรม 1.2 <u>ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า (การเลี้ยงช่วงผีฟ้า)</u> - บุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า - การจัดเครื่องคายต่าง ๆ และการจัดตกแต่งสถานที่ - การปฏิบัติของผู้ประกอบพิธีและบริวารในขณะทำพิธีกรรม - การแต่งกายของผู้ประกอบพิธีกรรมและบริวาร - ท่าทางการพ่อนรำของผู้ประกอบพิธีกรรมและบริวาร - การเล่นอย่างอื่น - อาหาร เครื่องเช่นไห้ต่าง ๆ 1.3 <u>ขั้นตอนหลังจากเสร็จพิธีกรรมการพ่อนผีฟ้า (การเลี้ยงช่วงผีฟ้า)</u> - การปฏิบัติต่อเครื่องเช่นไห้ และเครื่องคายในพิธี - การปฏิบัติตัวของผู้ประกอบพิธีกรรมกับบริวาร - การกำหนดนัดหมายวันเลี้ยงช่วงผีฟ้าในปีต่อไป		
2. พิธีกรรมการรักษาคนป่วย 2.1 <u>ขั้นตอนการเตรียมการรักษาคนป่วย</u> - การเลือกวัน เวลา - การจัดหา วัสดุอุปกรณ์ในการทำคายรักษา		

หัวข้อเรื่องที่สังเกต	สิ่งที่สังเกตพบ	หมายเหตุ
- ที่มีของเครื่องกายพิธิรักษา - สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาคนป่วย - การเตรียมตัวของผู้ป่วย - การติดต่อหัวหน้าผีฟ้าที่มารักษาคนป่วย - การจัดตั้งเครื่องกายของพิธิรักษาคนป่วย 2.2 <u>ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมรักษาคนป่วย</u> - การจตุรปูเทียน - คำกล่าวอัญเชิญเทวดา ครูบาอาจารย์ - การล่าส่งเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วย - การขมาเพื่อถ่ายทอดชีวิต - การล่าเรียกขวัญ - การล่าตัดเวรตัดกรรม - การผูกข้อมือหรือผูกแขน - การแต่งกายของผู้ประกอบพิธี - การแต่งกายของคนป่วย - การแต่งกายของผู้เข้าร่วมประกอบพิธี - ลายแคนหรือลายเพลงที่ใช้ประกอบการล่าในพิธี - ท่าทางการพ้อนรำของผู้ประกอบพิธี 2.3 <u>ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีการรักษาผู้ป่วย</u> - สิ่งของที่นำมาใช้ในการขมาลาโทษมีอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด - การเลือก วัน เวลา ในการขมาลาโทษ - การเก็บรักษา เครื่องกายพิธิในการรักษาโรค - การแนะนำการปฏิบัติตัวให้คนป่วยและญาติ - สิ่งของที่ผู้ประกอบพิธิรักษาคนป่วยนำไปเก็บไว้ที่หิ้งบูชา มีอะไรบ้าง		

สรุปความคิดเห็นจากการสังเกต

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางนฤมล วสันต์
วัน เดือน ปีเกิด	3 พฤศจิกายน 2504
สถานที่เกิด	อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
ประวัติการศึกษา	ครุศาสตรบัณฑิต (นาฏศิลป์) วิทยาลัยครูอุดรธานี พ.ศ.2537
สถานที่ทำงาน	โรงเรียนบ้านท่าสไค ตำบลดงบัง อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ
ตำแหน่ง	ครู วิทยฐานะชำนาญการพิเศษ

